

7288  
N. IORGĂ

~

# ISTORIA ROMÂNILOR

VOL. V

194

## VITEJII



BUCUREȘTI

1937

ALA UNIV  
UCI RESTI  
837

debit  
2837

BIBLIOTECA  
BITARA  
Cota 2837 debit  
Inventar 416561

BITARA  
2837 debit

**B.C.U. Bucuresti**



C20040095

CARTEA I-a

---

STĂPÂNIREA BOIERILOR

---

## CAPITOLUL I.

### Influența sârbească a Doamnelor

Sângeroasa schimbare de Domnie care se săvârșise în Moldova, trimetând și închizând în vre-o mănăstire pe bietul „Ioan-Vodă“ Joldea, însemnat la nas după ce domnise „trei zile“<sup>1</sup>, fără să fi ajuns a-și serba la Suceava nunta solemnă cu domnița Ruxanda, nu aduse țerii, în viața ei lăuntrică, de la început, un adevărat stăpân și un îndreptător de vreme.

Cel care e înfățișat în letopisețul, ceva mai târziu, făcut din amintiri, al lui Azarie ca fiind „om voinic și frumos la față, liniștit și blând“<sup>2</sup> nu putea să cunoască, adus din Trebowla, cum era, decât prea puțin din rosturile moldovenesti. Cum venise cu trupele polone pe care i le pusese la dispoziție Nicolae Sieniawski, voevodul Rusiei, în sama căruia se lăsase grija acestei granițe moldovenesti, li fu ușor părtenitorilor lui Joldea să-și părăsească Domnul de o clipă pentru a primi pe acela care putea să se impuie. După ce licențiasse oastea sa străină la Botoșani, Alexandru cel nou, „mergând pre la Hârlău“, unde, în biserica lui Rareș, se va fi făcut „miruirea“<sup>3</sup>, — pe când Joldea fusese proclamat aproape, la satul Șipote, pe Miletin —, „au tras la Suceava și au șezut în Scaun“. Și fiica lui Petru Rareș, cu învoirea unei mame deprinse a

<sup>1</sup> Ureche, care pentru această epocă își are izvorul său slavon, dispărut.

<sup>2</sup> Ed. I. Bogdan, în *Mem. Ac. Rom.*, XXXI (1909), p. 113. Cf. cu lauda interesată a lui Eftimie, în I. Bogdan, *Cronicile moldovenesti*, p. 168.

<sup>3</sup> Il vedem stând la Hârlău și în Septembrie 1554; Hasdeu, *Arch. Ist.*, I<sup>1</sup>, pp. 65-6, no. 78. Dar hrisovul solemn al daniei se va face aiurea.

porunci, primi fără împotrivire aparentă pe un soț în locul celui alt. Intitulându-se fiu al lui Bogdan, deci nepot de fiu al lui Ștefan-cel-Mare, Alexandru se arată gata să asculte de voința acelor în sama cărora îl lăsaseră ostașii străini, — el însuși, total necunoscut, neputând să aibă niciun sprijin în adevăr al său.

Puterea nu erau s'o exercite de fapt decât acele două femei care reprezentau și tradiția țării și toată strălucirea răsăriteană legată de numele lor, Elena și Ruxandra, și, alături, acei boieri cari, legați între dânșii, se dovediseră prin două morți năprasnice ale Domnilor în stare să dea și să ia înapoi stăpânirea.

O amnistie generală deschise temnițele pe care le umpluseră Domnii „necurați“ d'inaintea lui Alexandru<sup>1</sup>, și boierii își păstrară rosturile lor, cu voia de a-și adăugi ce putea să li placă: nimeni n'ar fi putut bănuși ce li rezervă pentru mai târziu această aprigă fire bolnăvicioasă.

Alexandru avea cu dânsul pe mama sa, Anastasia, pe care o pomeneste anume călugărescul retor al proslăvirii, Eftimie. Numai după cinci ani această femeie, intitulată „Doamnă“, după fiu și nu după acela cu care-l născuse, era coborită, nu între mormintele neamului nurorii, ci în mănăstirea, care și ea înfățișează ca întemeietori și pe Petru-Vodă, pe Elena și Ruxanda, de la Râșca<sup>2</sup>.

Rostul pe care l-a putut avea în aceste împrejurări Doamna Elena se înțelege ușor. Ei i se va fi datorit graba cu care ginerele cel de-al doilea se îndreptă spre Țara-Românească pentru ca să înlăture pe viteazul usurpator, pus de Castaldo, Radu Iliș, și să redea Domnia lui Mircea-Vodă, care era soțul *Chiajnei*, cealaltă fiică a *princesei sârboace*<sup>3</sup>. Dispăru astfel în retragerea sa ardeleană, — unde un Francisc Kendy îl împiedeca, spre sfârșitul acestui an 1553, de a-și strânge oastea pentru a se întoarce în „țara sa“, unde era chemat de „poporul său“, „ca să lupte cu Turcul pentru țara și Domnia

<sup>1</sup> Eftimie, l. c.

<sup>2</sup> Iorga, *Inscripții*, I, p. 54, no. 117.

<sup>3</sup> Eftimie; Veress, *Documente*, I, p. 135, no. 176.

sa<sup>1</sup> —, acela care de sigur era mai de ispravă decât cruntul Mircea. Dacă acesta era legat de dinastia Moldovei, sprijinită acum pe descendența neamului Brancoviceștilor, înrudit și cu dinastia turcească prin căsătoria Marei cu Sultanul Murad al II-lea, prin aceia că lângă dânsul stăteau atât de întreprinzătoarea Doamnă Chiajna, cealaltă ramură a dinastiei muntene nu putea să uite legătura dintre Bogdan, tatăl acestui Lăpușneanu, căsătorit cu sora lui Mircea, el însuși tată al unui viitor Domn de la București, alt Alexandru. De altfel familia aceasta are ca frate al lui Alexandru pe un Mișoș, cu numele sârbesc, pe care-l purtase, de altfel, și tatăl.

Au fost câteva săptămâni în care Elena, care se intitula cu atâta mândrie „despotovna“, și, mai mult decât atâta: „fata lui Ioan Despot *Impăratul*“, ca în inscripția din biserica Ospeniei de la Botoșani, târgul ei<sup>2</sup>, — unde venise de-a dreptul Alexandru-Vodă —, se putea crede stăpână pe amândouă țerile. Ea, ocrotitoarea de artă, sprijinia pe clericii de slavonește cari ridicau în slavă pe cei voiți de dânsa în Scaun.

Nu vor fi lipsit însă nici legăturile cu cei de neamul și de rasa ei în Peninsula Balcanică.

Acolo, în adevăr, între creștini, și Greci, dar și Slavi, aceștia fiind mai puternici în provinciile unde odinioară stăpâniseră, era o adevărată înviere. Soliman-cel-Măreț avuse și puternici sfătuitoari sârbi, și o cancelarie sârbească funcționa alături de cea turcească și greacă. În curând Scaunul de la Peș (Ipecul Turcilor) se va ridica la o nouă strălucire prin Vizirul pe care împărătescul Sultan îl lăsa ca moștenire nevrednicului său fiu Selim, Bosniacul Mohammed Socoli, așezând în acest vechiu Scaun socotit ca patriarhal pe rudele sale Macarie și Antonie, și el însuși făcând tot ce putea pentru ca în patria lui să se înalțe clădiri prin care să se pomenească

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, pp. 138-9, no. 183. El se adăpostea la Andrei Báthory din Șimlău, care joacă pe atunci un mare rol.

<sup>2</sup> Iorga, *Inscripții*, I, p. 219, no. 1. Fără numele și „împărăția“ tatălui, altfel așa de puțin cunoscut, în cealaltă inscripție, de la biserica Sfântului Gheorghe din același „târg al Botășanilor“; *ibid.*, p. 220, no. 469. Ea și-a clădit și o biserică la Suceava; Kozak, *o. c.*, p. 143.

numele celui care, cu o sinceritate relativă, trecuse la religia ce dădea puterea, Islamul. Tiparul slavon, care, o bucată de vreme, părăsit și Muntenegrul, rămas liber, se opleșise la noi și avuse chiar o nouă manifestare pe vremea lui Radu Paisie, va reîncepe și în Balcani, odată cu noile manifestări de artă. Se lucra cultural și în mănăstirea de la Opovo.

O parte dintre Români chiar fu legată de Scaunul acela de la Peć, cel din Ohrida fiind acuma în totală decadență, afară doar de câte un Patriarh rătăcitor prin creștinătatea apuseană la sfârșitul acestui veac, — și acest urmaș al ierarhilor sârbi era, de altfel, un Grec, aparținând Bisericii rivale. Ardealul românesc își organiza o Biserică a sa, și stăpânitorii țerii, nefiind bucuroși de relații prea strânse cu Domniile de dincoace de munte, preferară, pe la 1570, ca binecuvântarea acestor modești Vlădici români de carte slavonă așa de nesigură să vie din Balcanii Impăratului turc, de care atârnavă și Voevozii ardeleni, decât de la Mitropoliile Țerii-Românești și Moldovei<sup>1</sup>.

Țările noastre au fost în acest timp, și adăpostul altor pribegi din Balcani, și, undeva<sup>2</sup>, am găsit și ca refugiați în Moldova pe câțiva din colaboratorii dinastiei sârbești din „ducatul Sfântului Sava“, adică din Herțegovina („hersec“ — duce). Vom vedea cum prin genealogii brancovicești, dar și mitologice, din Hercule însuși, care n'a întemeiat nicio dinastie, își va face intrarea la Curtea Moldovei acel aventurier, caligraf și student în medicină, diletant de protestantism pentru a face carieră, care va fi în Moldova un „Ioan-Vodă“ mai dăinuitor decât cele „trei zile“ ale lui Ioan-Joldea, și care va rămânea în amintirea poporului cu titlul de „Despot“, fie și din acele insule ale Arhipelagului — dar, din greșeală istorică, nu Lesbos, unde fusese, dintre Gattilusii genovesi, și câte un „despot“, ci Paros, dar asămănarea căutată era cu „Despo-

<sup>1</sup> Iorga, *Ist. Bisericii*, I, pp. 32, 52, 89, 121, 154, 156, 316, unde se arată și izvoarele, acuma tipărite în Iorga, *Documente Ardelene*, Hurmuzaki, XV<sup>1</sup>.

<sup>2</sup> Cred că într-o fasciculă a *Spomenikului* din Belgrad. V. și mai departe.

tovna“ și cu familia ei de „împărătești despoți“<sup>1</sup>. E de însemnat și faptul că întâiul copil născut din căsătoria lui Alexandru cu nobila lui soție, care se poate, ca o Roxană ce era, să fi împus fostului Petru Stolnicul numele lui Alexandru-cel-Mare, s'a chemat Ioan, ca tatăl Elenei, și numai al doilea, Bogdan, ca tatăl Domnului însuși<sup>2</sup>.

Dar această stăpânire femeiască, întinzându-se asupra amânduror țărilor, nu e fără o legătură și cu însăși văduva lui Băsărabă-Neagoe, care a isprăvit în călugărie, ca monahia Platonida, fiind adusă de vechiul ei cunoscut, Mitropolitul Anania, spre gropnița ridicată cu prețul atâtor jertfe în Argeș, abia la 30 Ianuar 1554 în Sibiu<sup>3</sup>.

Iată însă că la începutul anului 1554 o schimbare se făcu, prin care se rupse această legătură, la care se ajunsese prin atâta muncă și răbdare a unor femei deștepte, care duceau dintr'o țară în alta și aceeași artă de clădire, ca în forma moldovenească a sprintenei biserici de la bolnița Coziei, unde se pomenește și Marcu, fiul lui Radu Paisie cu cealaltă Ruxandă, fata Despinei înseși<sup>4</sup>. Intrigi pe care nu le putem urmări aduseră în Scaun, încă din Februar al noului an 1554, pe un nou Domn care era socotit ca fiul pretendentului Radu Călugărul de după Neagoe, dar care, intitulându-se „fiul lui Radu-Vodă“, se gândia de sigur la harnicul ctitor Radu-cel-Mare; numele de Petru, nou la Munteni, putea să fie în legătură sau cu numele boieresc al lui Radu Paisie sau cu prestigiul numelui moldovenesc, dinastic în țara cealaltă, al lui Petru Rareș. I s'a zis: Petrașcu, și el a crezut că trebuie

<sup>1</sup> Genealogia lui Despot descopere și o Heraclidă „Doamnă a Valahiei“, soră cu mama Țarului muscălesc Ivan al IV-lea; Hasdeu, *Arch. Ist.*, I, p. 99.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 111, no. 155.

<sup>3</sup> Iorga, *Inscripții*, I, p. 151, no. 12. — Pe Neagoe însuși îl vedem dând niște Țigani mănăstirii Moldovița; Codrescu, *Uricariul*, XVIII, pp. 91, 95. V. și M. Costăchescu, *Arderea târgului Floci*, p. 167, nota 2 (daniile de la Mircea Ciobanul și de la un Comis Bratul).

<sup>4</sup> Iorga, *Inscripții*, I, p. 174, no. 355. *Și zugravii de acolo sânt Sârbi, precum îi arată numele*: Maxim „maistorul“, David și atât de caracteristicul Radoslav; *ibid.* Se știe că și în biserica principală de la Cozia s'au făcut mari lucrări, de arhitectură și mai ales de pictură, cu panouri largi de inspirație occidentală, italiană, cum se spune pe perețele din stânga de afară, de către Băsărabă-Neagoe.



să păstreze și în diplomele sale acest simpatic diminutiv, care era și el obișnuit, cu finala-i ruteană (ca și Ivașcu—Ivașcu Golescu, d. ex. —, adus de aceeași modă, numai în Moldova<sup>1</sup>). I s'a zis „cel Bun“ de săracul cronicar al vremilor următoare, când era și un al doilea Petrașcu, fiul lui Mihai Viteazul<sup>2</sup>.

Femeile din neamul „despoșilor“ nu se lăsară însă biruite. Vom arăta în alt capitol cum fata lui Petru Rareș, măritată cu „ciobanul“ mazilit, îl întovărăși în înfrângerea, umiliința și primejdia lui, nu numai în Constantinopolul tainurilor sărace, pentru Domnia fără Scaun, dar și în „Etiopia“ egipteană. La sfârșit, ea îi dăruî Domnia în stăpânirea căreia îl găsisse la măritis.

De ce era în stare Chiajna, moștenitoarea în același timp a energiei tatălui ca și a domnatoarei mame, s'a văzut după moartea, la 21 Septembrie 1559, a lui Mircea. Sprijinită pe boierii credincioși, ea înfruntă pe pribegii cari se aruncaseră din Ardeal, două săptămâni după ce prigonitorul Domn fusese coborît în mormântul său din biserica făcută de el în București. În lupta de la Românești, ea, care *se trudește a întemeia o dinastie ca a Rareșștilor în Moldova*, impunând întâiu țerii, apoi, cu daruri și făgăduieli, și Turcilor, pe plăpânda ei odraslă, *căreia-i dăduse — și ea — numele părintelui, Petru-Vodă*. E învinsă și fuge cu coconul domnesc la Dunărea turcească, de unde cere ajutor. Trece apa la stăpâni, lăsându-și sftnicii în cetatea Giurgiului. Intoarsă cu ajutor turcesc, ea dă a doua luptă la Șerpătești, în aceste părți de jos, unde peste trei decenii se va frământa Mihai Viteazul cu Tatarii, și ea biruie, perind și acel Clucer Badea pe care-l înseamnă anume, ca pe un boier important, cronica țerii. Din nou, mama și fiul poruncesc în București.

Dar încercările răsbunătoare ale pribegilor nu încetează. După cei de la Brașov, iată acum pe boierii ascunși la Sibiu cari năvălesc pe valea Oltului: Stanciu, fiul lui Benga (pe țigănește: Dracul), Matei, al unei boieroaiice, de bună samă

<sup>1</sup> Lui Ioan, fiul cel mai mare al lui Lăpușneanu, i se zice apoi Ionașcu; Hasdeu, *Arch. Ist.*, I, p. 119, no. 169. — Pentru așezarea noului Domn, cel vechiu fiind, de sigur, petrecut cu blăstăme, v. *ibid.*, p. 64, no. 73; Hurmuzaki, II, p. 321, no. CCXCVI; II<sup>5</sup>, p. 175; Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 790, 865; Veress, *l. c.*, pp. 141, no. 186.

<sup>2</sup> V. Cronica țerii, în *Magazinul Istoric*, IV, p. 273.

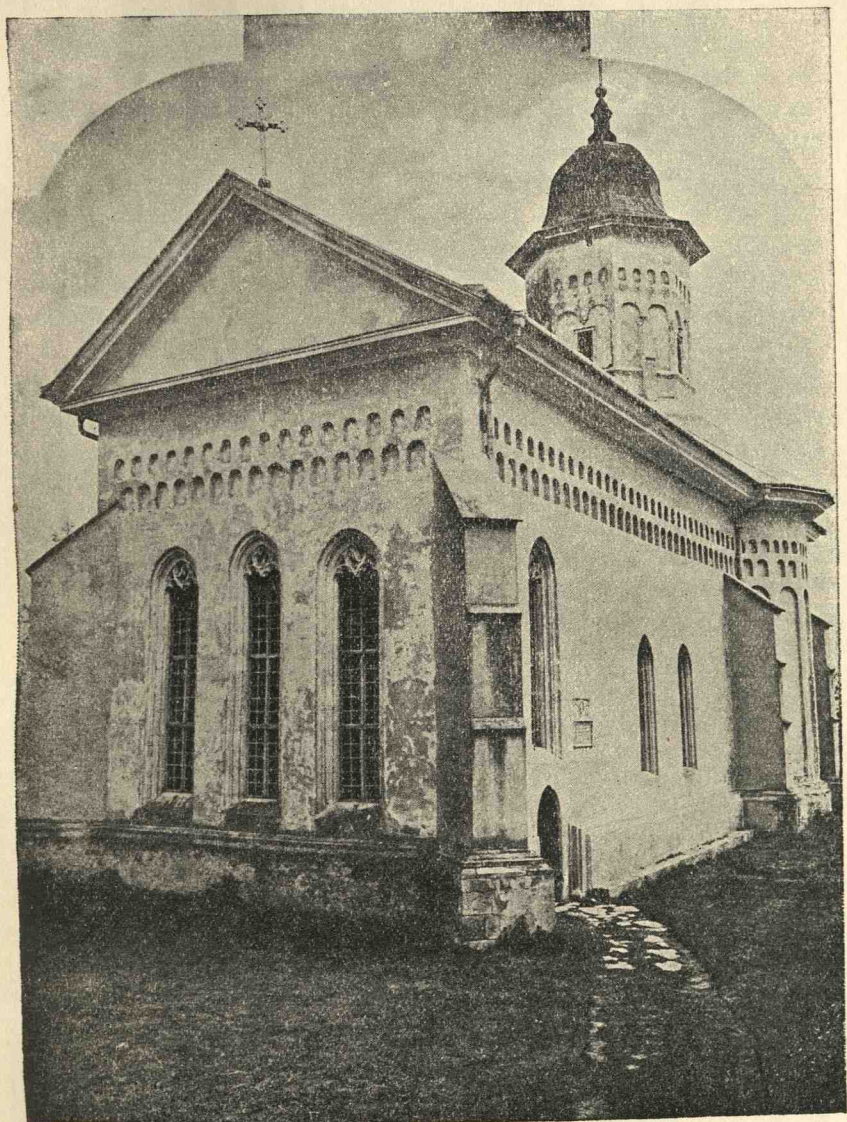


Fig. 2. — Biserica mănăstirii Pobrata.

cunoscută, Marga, un Radu și un Vâlsan. Chiajna li scoate înainte Turcii, ea care avea și sfetnici greci, ca acela care-i e presintat de un pamflet grecesc în versuri ca ibovnic<sup>1</sup>. La Boiani, el câștigă o izbândă sângeroasă, „perind mulți oameni“. Numai după aceste dovezi de îndărătnică stăruință Portarul Ștefan, „Marele Portar“, îi va aduce în sfârșit steagul de Domnie de la Poartă, unde va fi fost câștigat influențatul Vistier și Ban Iani, crescându-se în schimb birul cu cinci aspri: „adaus-au“, spune cronica, în care, după știri contemporane, bogate pentru acest moment, se oglindește înțelegerea sensului acestei Domnii de femeie fără coroană, „Petru-Vodă, cu mumă-sa, la bir 5 aspri“<sup>2</sup>.

Astfel de energii nu se zdrobiau decât prin moarte. Chiajna se va sfârși, după lungi peripeții care se vor arăta pe urmă, fără tragedia finală care puse capăt vieții mamei sale. Căci, pentru aceasta, Cronica moldo-polonă, ea singură, cu libertatea de scris a unui străin, spune: „Acest Alexandru, făcându-se Domn, a făcut să se zugrume bătrâna Doamnă a lui Petru Voevod“<sup>3</sup>. Pe piatra de mormânt de la Slatina, gătită cu îngrijire de dânsa, nu i se înseamnă anul și ziua peirii<sup>4</sup>.

E și vremea când pe basa influenței ultimelor vlăstare ale Casei Despoților, cu Iacșicii alipiți ei, și, prin noile legături cu Casa de Austria, Sârbii pătrund, a doua oară, după a bătrânului Brancovici, în părțile de la Apusul Ardealului. Petrovici, nobil ungar, ajunge șpan al Muncăciului în Maramurăș și, în curând, el va fi un factor hotărâtor al politicii zăpolyene, ajungând, în câțiva ani, un atot puternic regent al țării. Alături de el sânt și alți căpitani, ca acel Cherepovici, care-și va înrudi apoi neamul cu al Brancoviceștilor, măritând pe fiica lui, Elena, cu Petru-Vodă Munteanul, a cărui mamă era semi-Sârboanca Doamnă Chiajna.

<sup>1</sup> N. Bănescu, *Un poème grec vulgaire*, București 1912 (și în Iorga, *Doc. Grec.*, pp. 55-6, no. cxxx).

<sup>2</sup> *Mag. Ist.*, IV, pp. 273-4.

<sup>3</sup> I. Bogdan, *Cron. Mold.*, pp. 131-2. Cf. Iorga, *Studii și doc.*, V, pp. 651-2.

<sup>4</sup> Iorga, *Inscripții*, I, p. 57, no. 123. Acolo mormântul lui Ștefan Rareș cel ucis e „înfrumusețat“ în numele surorii Ruxandra singură; *ibid.*, p. 58, no. 125.

## CAPITOLUL II.

### Boierime peste Domni

În cele d'întăiu acte ale lui Alexandru Lăpuşeanu nu apar boierii „iertăți“, ca Gavril Vornicul și Sturdzea, cari pregătiseră cealaltă nuntă a Ruxandrei, de și se presintă în primul rând acel Vornic Moțoc pe care cronica-l arată<sup>1</sup> ca principalul sprijin al noii Domnii, ci tot oameni cari nu vor juca niciodată un mare rol: un Ioan Nădăbaico (de la rusecul Nedoba), — de unde satul Nădăbăuți —, Vornicul, un Petru fiul lui Cârca, poate Chirca, Hărea, al cărui nume amintește pe al lui Hăra, credinciosul lui Petru-Vodă Rareș și care, cu un Neagoe, e pârcălab la Hotin, pe când Ioan și un Veisa, cu nume străin, poruncesc la Neamț, iar Văscan și Veveriță la Roman, la Suceava fiind un Dan, probabil Muntean. Spătarul Șăndrescul pare să fie chiar fiul lui Șăndrea, deci prin mamă, Maria, din neamul lui Ștefan-cel-Mare. Vistierul Ioan poate fi vre-un Grec, ca și Comisul Plaxa. Postelnic se ridică un Văscan (din Vasco) Moghilă. Un Dumitru, altfel necunoscut, e Păharnic, și Stolnic un Medelean, cu numele neexplicabil. Mai pe urmă numai apar, cu un Alexa Bodeiu, un Petru „Cârcescu“, un Andreica, un Sava, un Sârb sau Croat Copitar, și, în sfârșit, tot Ioan Moțoc, cu nume și pronume ca în Polonia, în calitate de Vornic<sup>2</sup>. Alexandru e legat de boierii cari l-au făcut Domn și-i va fi ascultat. Ii vor fi fost dictate de ei cuvintele cu care vorbia crud, nu despre bietul Joldea, cum am crezut, ci despre Ștefan

<sup>1</sup> Ureche, *l. c.*

<sup>2</sup> Hasdeu, *Arch. Ist.*, I, p. 119, no. 169. Cf. *ibid.*, pp. 111, no. 155; pp. 125-6, no. 181. Alte acte, la Ghibănescu, în *Uricariul* și în *Surete și Izvoade*, nu adaugă esențial la aceste două constatări.

cel ucis și a cărui soră o luase în căsătorie. Din Hârlău încă, la 12 Septembrie 1552, el scria Bistrițenilor astfel: „Dar trebuie să știți despre acel lotru și dușman al legii creștine că și-a isprăvit roștul (*iam suum perfecisse*) și și-a primit cuvenita pedeapsă după faptele sale“<sup>1</sup>.

Nimic în el nu face să se prevadă tiranul de mai târziu. *Moldova e o țară de mult și temeinic așezată. Cu un Domn sau cu un altul, boierii se simt în roștul lor și lucrează astfel.* Pacea înlăuntru e desăvârșită. Măcelul boierilor va zăbovi aici, dar, ca și la Munteni, boierimii desființate cu sabie îi va urma o alta răsărită din adâncurile, pline de energie, ale neamului.

Cutăruia din Polonia, ca Ieronim Ossolinski, în dieta de la 1553 din Cracovia, situația clanului stăpânitor i se înfățișa astfel: „Cât despre mine, eu cred că aceasta (crediința față de Polonia) nu e în puterea Domnului Moldovei singur, dacă nu o luăm și altfel; e vădit lucru acesta, căci în țara aceea aproape nu este nobilime: *toți sânt de o potrivă* și au obiceiul așa, că acel care azi paște caprele va putea să ajungă mâni un mare boier și chiar un Domn. De aceea sânt la ei multe trădări, multe fărădelegi, căci n'au de la cine lua pilda virtuților. Astfel, de o parte, Domnul îi tiranisește și, de altă parte, eiucid pe Domni, fără a se gândi la frica lui Dumnezeu, nici la cinstea între oameni. Și cred că e greu pentru un Domn să nu-i tiranisească, fiecare voind mai bine să fie stăpân decât cioban și, cum nu merg toate după plac, îl gonesc“<sup>2</sup>.

Vodă cel nou cunoscuse în Polonia o civilizație mai înaintată, și acela care va ridica, după inspirația de vis a Sfântului Dumitru, în Valea Seacă, spre munte, minunata mănăstire de la Slatina, un triumf al artei moldovenești, se îndeletnicește cu dresul ceasornicului său printr'un meșter adus anume de la Brașov, cu trimeterea de argint la meșterii

<sup>1</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 488-9, no. DCCCCLVII. În scrisoarea de la Suceava, 15 Novembre, Ștefan e numit doar „înaintașul“ său; n-l următor. Indată încep afaceri de vânzare a porcilor și de ceasornice (Botoșani, 24 Novembre); *ibid.*, p. 489, no. DCCCCIX.

<sup>2</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, p. 195.

din același oraș pentru a se lucra potrivit cu vechile tradiții de artă ale țerii<sup>1</sup>.

În țara cealaltă, boieri puternici stau de la început în jurul lui Petrașcu, care și el, venit din Constantinopol fără să fi înfruntat în țară toate riscurile și primejdiile unui pretendent cu partizanii ascunși, n'avea nicio cunoștință adevărată și nicio legătură de veche prietenie în ceia ce privia ca dreapta sa moștenire. În frunte, asemenea cu Moțoc din Moldova, e acel Socol, „șoimul“, care va fi întrebuințat, având și o experiență în astfel de solii, ca să aducă din Polonia pe văduva lui Zápolya, adăpostită de multă vreme acasă la dânsa și incapabilă de a se ridica prin ea însăși sau prin amicii causei zăpolyene din înfrângerea ei<sup>2</sup>. El e Mare Vornic, un bogat boier, Dragomir, ține Vistieria; ca Mare Logofăt apare un necunoscut, Tudor; ca Mare Spătar, căci aice dregătoriile s'au și împărțit în „mari“ și „mici“, un Stanciu; doi Radu au unul Păhărnicia, altul Stolnicia. Comisul poartă numele domnesc de Vlad, în puterea vre unei înrudiri cu acest neam bisericos al Călugărului Vlad, poate și al Călugărului Radu. Dar ceia ce dă explicație acestei Domnii nouă e prezența ca Mare Postelnic a lui Iani<sup>3</sup>.

Acest Grec din Epir, sprijinul de căpetenie al lui Petrașcu, e una din marile puteri ale vremii prin inteligența sa ca și prin marea sa în afaceri, și faima-i era așa de mare, încât a ajuns să fie cântat în versuri pe o vreme când o poezie politică în limba grecească învie, un întreg mic poem fiind consacrat, ceva mai târziu, păcatelor, adevărate sau închipuite, ale Chiajnei<sup>4</sup>. Timp de câteva zeci de ani toate rosturile nu numai ale unei singure Domnii, dar și ale amândurora, fură purtate de dânsul.

Dacă, mai târziu, în April 1555, găsim pe alt Postelnic, după

<sup>1</sup> Argentum ut opéra quaedam ex illo fierent per aurifabros; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 790. Pentru plata întârziată a lucrului; *ibid.*, p. 791.

<sup>2</sup> Cronica munteană, I. c.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 888. Mai târziu un Lepădat Păharnicul, 6-7; N. Bănescu, *Deux poèmes*.

<sup>4</sup> V. *Néos Ἑλληνομνήμων*, XI, p. 417 și urm., și *Rev. Ist.*, XIX, pp. 6-7. N. Bănescu, *Un poème*.

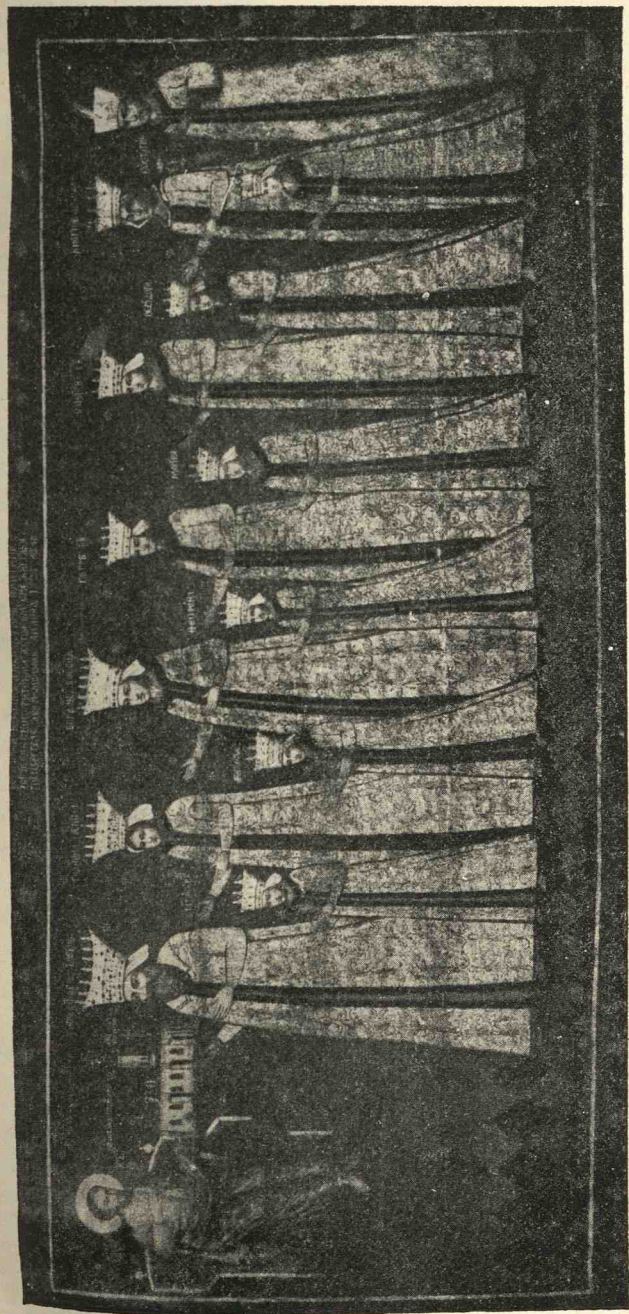


Fig. 3. — Alexandru Lăpușneanu, Domnul Moldovei, și familia, după o mușama reproducând o frescă.

cât se pare un boier de țară, Dumitru<sup>1</sup>, aceasta înseamnă primejduirea Domniei, care va mai dăinui, cu altă basă politică, până la 1558 numai.

Ctitor de biserici ca la Râmnic<sup>2</sup>, Petrașcu e preocupat și de rosturile sentimentale care-i dădură mai mulți bastarzi și o fată, recunoscută și dăruită cu satul Șegarcea din Dolj, Maria<sup>3</sup>. Se gândia, după legăturile și cu femeia, rudă de aproape, — s'a zis chiar: soră, — a lui Iani, acea Teodoră cu care a avut pe viitorul Mihai Viteazul<sup>4</sup>, la o căsătorie, pe care o încheie către sfârșitul acestei scurte Domnii pe care era să o taie moartea înaintea de vreme. El apare ca un Domn itinerant după mai vechea datină, fără a fi strâns legat de Bucureștii cărora Mircea li dădu biserica nouă a Curții peste Dâmbovița: odată-l găsim la Gherghița, intitulată „Scaun“ de Domnie<sup>5</sup>. Pare în strânse legături cu Mitropolitul Anania, pentru dânsul un „arhimitropolit“, cea ce o va fi datorit legăturilor cu familia lui Băsarabă-Neagoe, lângă care va fi înmormântat<sup>6</sup>: i se întărește Aninoasa, unde se va ridica o așa de frumoasă biserică, și Vălsăneștii, în apropiere, lângă apa Vălsanului, tot în aceste părți argeșene cu care va fi avut o atingere<sup>7</sup>.

Supt el, ca și supt vecinul său, care nu-i era prieten, boierimea, de toate treptele, până la Marele Medelnicer, care se înfățișează acuma întâia oară, a putut hălădui. Ca de o vreme rea, acum trecută, se vorbește de vechile pribegii, ca aceia a Caplei, fiica Banului jertfit, Teodosie, cu numele amintind pe fiul lui Neagoe, acea jupâneasă, care și-a cheltuit sculele pe când a fost cu fugarii în Țara Ungurească.

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 888.

<sup>2</sup> Iorga, *Inscripții*, II, capitolul *Râmnicul-Vâlciu*.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 888. Cf. Iorga, *Ist. lui Mihai Viteazul*, I.

<sup>4</sup> Pentru aceste legături v. conferința mea, publicată în *Neamul Românesc* pe 1936. Cf. cu memoriul despre originea lui Mihai Viteazul, la Academia Română, în același an.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 888: de aici da documente la 17 Iulie 1552 și la 12 Novembre 1555. La București în April 1553; *ibid.*, p. 791.

<sup>6</sup> Inscripția gătită de el fără a se complecta datele; Iorga, *Inscripții*, I, p. 150, no. 304.

<sup>7</sup> Iorga, Hurmuzaki, *l. c.* Și Mircea făcuse danii călugărilor de la Argeș; *ibid.* Mitropolitul fusese și la Mircea-Vodă; *ibid.*, p. 789.



În această pace fără năvălire de pribegi bogăția țerii crește, Boierimea, care hotărâște toate supt blânda oblăduire, își însiră odoarele și cealaltă avere: „caftane“ de „ciatmă“, de „mâncas“, de „lonir“, de „coftirie“, de „maiă“, dulame de postav, cămăși de mătăasă și cu gulere de fir, săbii ferecate cu preț de 2.000 de aspri, inele de aur, brăie de argint în preț de 3.000 de aspri, păhare și linguri de argint, rochii cu „giuri“, pe lângă cai buni, butci cu opt telegari și o întregă gospodărie de țară, cu stupi, cu buți de vin și cu „plugul cu fiare și cu douăzeci și patru de boi“<sup>1</sup>.

Mila de boieri a lui Petrașcu izbuti să câștige și pe cei din urmă dintre boierii ce se opoșiau, de urgia lui Mircea<sup>2</sup>, peste graniță, ca acel Stănilă, pe care veni să-l ceară, încă din 1554, nu numai Vistierul și Clucerul cel Mare, dar și „episcopul“, probabil însuși făcător de pace, influentul Anania<sup>3</sup>. El va peri apoi, după o nouă pribegie, în marele măcel al lui Mircea. Și pe la Făgăraș se căutau asemenea părtenitori ai Domnului care plecase<sup>4</sup>. Dar încă din August din acest an Brașovenii simțiau nevoia să întrebe dincoace de munți „ce e cu boierii“<sup>5</sup>, afacerea cu Stănilă nefiind încă isprăvită nici până în April din anul următor.

Cei trei șefi ai multor zeci de boieri, Stănilă, Staicu și Udrea, negociază cu Domnul ca de la o putere la alta, stabilind condițiile în care ar binevoi să se întoarcă<sup>6</sup>. E vorba, spun socolile Brașovului, de *un adevărat tratat de „pace și prietenie“, de fapt între două partide*<sup>7</sup>. Sosirea pribegilor se face solemn, în cocii ungurești, cu întovărășirea unui om al Brașovenilor, care funcționează ca garant<sup>8</sup>. Se pare că până atunci Pe-

<sup>1</sup> Hasdeu, *Arch. Ist.*, I, p. 40, no. 44.

<sup>2</sup> Care ar fi ucis, după socoteala generalului ferdinandist din Ardeal, Castaldo, 1.600 de boieri; N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>4</sup>, p. 677. Cf. Ascanio Centorio, *Comentarii della guerra di Transilvania, Veneția 1866*, după un martur ocular; v. C. Marinescu, în *Inchinare lui N. Iorga*, p. 256 (prelucrare de Martin Fumée).

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 791, 865.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 791.

<sup>5</sup> „Quomodo res cum bogeriis ageretur“; *ibid.* Cf. și *ibid.*, p. 792.

<sup>6</sup> *Ibid.*

<sup>7</sup> Pro ineundo pacis et amicitie foedere; *ibid.*

<sup>8</sup> *Ibid.* Soția lui Staicu vine deosebit, pe urmă; *ibid.*

trașcu nici nu voise să deschidă granița pentru negustorii brașoveni<sup>1</sup>.

Tovarășa lui Mircea merse cu el și în zilele cele mai rele, când înlocuitorul lui putea să spuie că mazilul a fost trimis în „Etiopia“, deci la Cairo (April 1555)<sup>2</sup>. Toată averea familiei fu atunci confiscată<sup>3</sup>.

*Acuma, când, în Țara-Românească însăși, se resolve problema internă a fugarilor, amândoi Domnii putură să plece, cum se va arăta, întru îndeplinirea sarcinei lor în ce privește chestia ardeleană.*

Încă din 1555 începură însă nemulțămiri violente contra lui Alexandru, care se plânge de planul de a-l ucide pe care-l hrănise Hatmanul Negrilă și de relele gânduri ale unui Capotă: primul fugise la Poloni, cel de-al doilea trecuse de la aceștia la Turci. Se denunța, ca fugar trecut în Turcia prin țara regelui, și Mitropolitul Moldovei. Și un întreg plan de trădare, de cel mai mare interes, e expus de solii lui Alexandru-Vodă: „ei oferă Impăratului turcesc o bucată mare de șes a țerii, de la granița ungurească și până la Nistru și Ținuturile Orheiului și Lăpușnei și Ținutul Chișinăului<sup>4</sup>, în aceste Ținuturi se strâng în vreme de războiu 20.000 de oameni; și au făgăduit Impăratului turcesc și tuturor Pașilor să li dea Podolia, și de trei ori mai multă dare decât dăm acuma de pe pământul Moldovei. Și a făgăduit el, care se dă drept fiu de Domn, Impăratului și tuturor Pașilor daruri mari din Țara Moldovei<sup>5</sup>“. Acestea în numele a „patru boieri mari“ și al Vlădicăii de Roman, Macarie, însuși alcătuitorul povestirii slavone împodobite despre Domnii Moldovei.

Negrilă, cu toți boierii lui și cu tot sprijinul episcopului „mitropolit“, n'a ajuns la niciun capăt, dar în curând marea

<sup>1</sup> *Ibid.*

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 792.

<sup>3</sup> Wayvodam Myrche, trans mare relegatum atque bonis exutum; *ibid.*, p. 865.

<sup>4</sup> De fapt la aceste oferte se referă știrea că ar fi vorba de cetățile ardelene: Rodna, Ciceul, Cetatea-de-Baltă; N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, p. 296.

<sup>5</sup> Holban, *l. c.*



trădare din 1561 era să deie moștenirea lui Ștefan-cel-Mare unui om venit din toată lumea, cu trecutul plin de înșelări și de crime, numai pentru că li se părea unor boieri că prin el li se poate deschide un drum mai larg către „vitejiile“ care erau în spiritul vremii. Asupra intrigilor din 1555 se trecu însă, și Macarie putu isprăvi ca episcop în Septembrie 1557, îngropându-se în fundația sa de la Râșca, unde însă nu i se află mormântul<sup>1</sup>.

Alexandru-Vodă era să pornească mai târziu numai la stăpânirea în masă a uneltitorilor cari așa de răpede căutaseră să-i tulbure Domnia. Mai iute la ducerea până la capăt a acestei cumplite opere de curățire s'a arătat Mircea Ciobanul, când, după moartea celui care-l înlocuise, el alergă, în aceea toamnă a anului 1557, din depărtata „Etiopie“ ca să reiea Scaunul moștenirii sale. „Au trimes“, spune cronica, „la boierii cari era' pribeagi în Țara Ungurească, de i-au chemat făcând mare jurământ. Deacii ei, crezându-l, s'au sculat de au venit: Stănilă Vornicul“, — cel întors din Ardeal, după atâtea negocieri, la Petrașcu —, „cu toți boierii, și cu toată Curtea, de s'au închinat la Mircea-Vodă, de credință și legătură ce au făcut. Iar, când au fost la Martie 3, cu meșteșug mare au chemat pe Stănilă Vornicul, și pe toți boierii, și pre amândoi episcopii, și toți egumenii, cu mulțime de călugări, în cetate, în București, și așa făr' de veste au năpustit într'înșii pre beșliii lui și pre mulți Turci, de i-au tăiat pre toți, vărsându-se mult sânge nevinovat: da-va seamă înaintea lui Dumnezeu“<sup>2</sup>.

Mitropolitul Anania însuși căzuse în acest mare măcel, a cărui dată trebuie mutată la 3 Februar (4, după o cronică ardeleană)<sup>3</sup>. Dar ca noi pribeagi în Ardeal rămaseră destui boieri, gata să înceapă vechile lor lupte, așa de dăunătoare țării. Cu văduva lui Petrașcu-Vodă, cu ginerele Dragomir Vistierul, cu Socol, fiul și soția, ei trecură astfel peste munți, la

<sup>1</sup> Pentru moartea lui, știrea din Ureche singură.

<sup>2</sup> *Mag. Ist.*, IV, p. 273. Cf. Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 798.

<sup>3</sup> V. *ibid.*, p. IX, nota 1. In loc vine Daniil; „celalt“ episcop poate fi cel din Buzău; pentru organizarea episcopiei de acolo vezi, mai recent, Aurelian Sacerdoțeanu, în *Rev. Ist.*, XXII, 1-3.

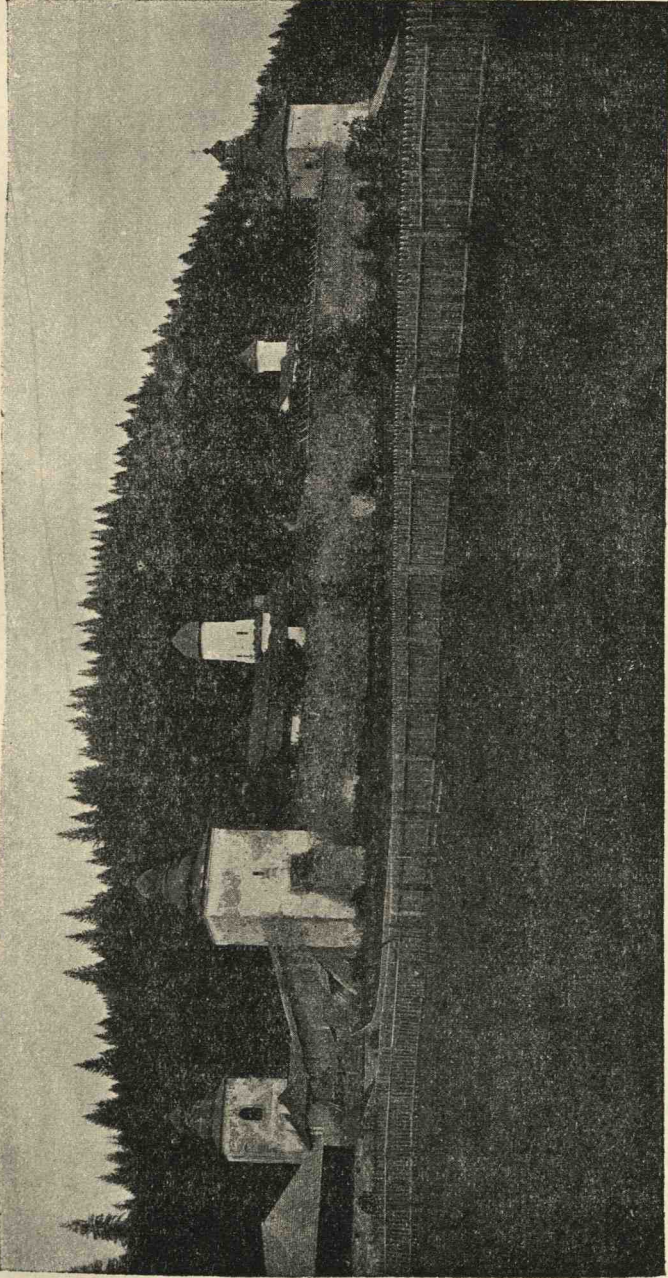


Fig. 4. — Zidul mănăstirii Slatina.

Braşov, unde era și văduva lui Radu Iliaş și un Vlad-Vodă: Clucerul Badea, doi Radu, unul Logofăt, socrul răposatului Domn, altul Clucer, un Ioan Vistierul, ca și soția lui Stănișă și alții<sup>1</sup>. Din partea lui, Domnul ucigaș venise cu oameni necunoscuți până atunci: un Bogdan Logofătul, probabil Moldovean, dintre casnicii Moldovencei Chiajna — el umblă și prin Ardeal, părând a fi un cunoscător de țeri —, un Vornic cu ciudatul nume de Burtea, un Spătar Bărcan, de la care satul Bărcăneștilor de lângă Ploești, un Vistier Crâstea, un Stolnic Ivan sau Ivancea, apoi Păharnicul Balomir, Comisul Nan, Marele Postelnic Dobruș (Dobromîr)<sup>2</sup>.

Era alegerea lui Mircea, tot din boierime mărunță sau aventurieri. Când el se stânse, Chiajna introduse anume schimbări; Nedelcu Vornicul e de sigur un Muntean, ca și Stan Spătarul și Stanciu Vistierul, dar pe lângă Bogdan Logofătul mai apare un Moldovean, Ureche, ca Stolnic. Grămăticul Coresi, Coresie (dativul plural de la *κόρη*, fată) poate fi acel diac, socotit ca diacon, căruia-i datorește așa de mult și tiparul în părțile noastre și literatura românească<sup>3</sup>. Poate că de la învățătura lui vine ciudatul titlu arhaic ce se dă copilului: Domn și „peste părțile de pe lângă Dunăre“, ca la Sârbi sau ca pe vremea lui Mircea cel d'întăiu<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 798, 869. Vestea omorului vine acolo, la Braşov, în ziua de 10 Februar; *ibid.*, p. 798. La Sibieni, cari nu-și pot crede auzului, la 11; *ibid.*, p. 869. Pribegi se așează și la Orăştie, *ibid.* De acolo și de la Sas-Sebeș, unde se refugiase și Doamna văduvă, ei sânt goniți; *ibid.*, p. 870. Slugi de-ale lui Radu-Vodă se mai purtau prin țară; *ibid.*

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 889.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 889. V. mai departe.

<sup>4</sup> *Ibid.*

### CAPITOLUL III.

#### Domnii români și chestia ardeleană

În cursul secolului al XVI-lea, secol de istorie modernă, față de evul mediu ce fusese până atunci, se făcuseră încercări de a stabili în acest Sud-Est european, odinioară patrie a vechilor rase romanisate, a căror moștenire trecuse în parte la Unguri și la Slavi, noua ordine de lucruri.

Ea fusese încercată, după catastrofa de la Mohács, prin sistemul ungaro-transilvan al lui Zápolya. A urmat, prin încercarea lui Gritti, alt sistem, care a isprăvit prin tragedia protagonistului, de a întemeia o Dacie otomană, cu cei trei tributari, având în frunte un regal client al Sultanului. Această tentativă căzând, aceiași nevoie instinctivă a unității după tradiții seculare, milenare, a adus o altă formă: cea habsburgică, ferdinandistă, tinzând a realiza, prin Ardealul lui Martinuzzi, cu garnisoana spaniolă a lui Castaldo, altă Dacie, cu același centru în Ardeal, iar la aripi cu Domni împuși de căpetenia soldaților trimesi de regele austriac al Ungariei.

Acestea pe lângă visul lui Petru Rareș, care prin intervenția sa militară în Ardeal și legăturile muntene ale domnițelor sale a voit a face Dacia din și prin Moldova, și acela al lui Mailat de a o impune din Făgărașul românesc al rasei sale.

Se va vedea cum moartea lui Martinuzzi și descurajarea lui Castaldo au adus restabilirea dinastiei Zápolya cu trupele Domnilor noștri.

*Astfel Alexandru Lăpușeanu și Petrașcu-cel-Bun au hotărât soarta înșăși a Ardealului, copilul Ioan-Sigismund și mama lui fiind oarecum supt tutela lor.*

Dar acest tron ardelean n'a putut să se impuie în timpul stăpânirii acelui tânăr bolnăvicios, care se stinse răpede.

Atunci aceeași necesitate de concentrare a vieții creștine în aceste locuri va aduce tentativa lui Despot-Vodă, spiritul Renașterii adăugându-se la instinctul dacic pentru a impune această creațiune politică.

Ea va duce, de altfel, la prima încercare de scuturare a suzeranității otomane prin Ion-Vodă-cel-Cumplit. În acest fel Mihai Viteazul este supt raportul politic și un continuator, orice i-ar fi dat genialul său instinct militar, și, pe lângă el, Despot încetează de a fi un aventurier tragi-comic și Ion-Vodă un cutezător.

Numai când Ștefan Báthory iea Scaunul ardelean, inițiativa dacică se întoarce în Ardeal. Dar, când ambiția lui îl mută rege în Polonia, acea inițiativă revine, peste toate pretențiile vanității nepotului său Sigismund, la Domnii români, cărora li se impune una și aceeași politică.

Sentimentele creștine ale amânduror acestora nu pot fi puse la îndoială, ei fiind, de altfel, în tradiția înaintașilor.

Politica lor față de Ardeal și de Polonia trebuie urmărită în amănuntele ei.

Avem o declarație fățișă a lui Alexandru, care trebuia, ca ocrotit al lui Sieniawski, să rămâie legat de Polonia.

Încă de la 5 Septembrie, din „cetatea *Bakuta* la Nistru“, Alexandru, intitulat „*Palatinus terrarum Moldaviae et Valachiae*“, cu adausul că e „ales și pus“ de regele Poloniei<sup>1</sup>, făcuse jurământul către acest ocrotitor și stăpân, pe Sfânta Treime, pe Maica Domnului și pe toți Sfinții, promițând și ajutor armat „contra tuturor dușmanilor Sfintei Cruci“<sup>2</sup>, ca și ai regelui și Coroanei lui, oricari ar fi aceștia. Chemat la nevoie de acest patron sau de comandantul trupelor lui, el va alerga în persoană și-și va pune și capul pentru regat. *Altfel va da o oaste pe care o socoate, ca bun viteaz ce era, la 7.000 de oameni.* Își interzice orice încheiere de tratat fără voia lui Sigismund-August. „Așa să mă ajute Dumnezeu și Sfânta Treime și Sfânta Cruce“<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> A *Sacra Regia Maiestate electus et constitutus*; N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, p. 31.

<sup>2</sup> *Contra omnes hostes sanctae crucis.*

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 32, no. XVIII.

Boierii cu cari venise erau partisanii acestei politice: Neagu Hatmanul, Dan Vistierul<sup>1</sup>, Logofătul Mogâldea, Vornicul Moțoc, un alt Neagu, „staroste“ de Soroca, și un Clucer („Clavierus“, rău cetit) Moghilă<sup>2</sup>.

Dar se crezuse necesară o soli. la Poartă pentru a explica această intrare a trupelor polone în Moldova<sup>3</sup>.

Din partea sa, Munteanul Petrașcu vorbește Brașovenilor foarte liber despre marea-i priință față de creștinătate; dar, Impăratul turcesc e atât de puternic, și în mâna lui, căruia nimeni nu i se poate împotrivi, stă și soarta Ardealului; o politică greșită ar face „să fie prin toate cetățile Turci și vor peri amândouă aceste țeri creștine“. Dar cu puterea otomană el nu va veni asupra lor decât numai de silă, ca unul care e supt puterea acestor dușmani ai creștinilor<sup>4</sup>.

Cât privește pe Alexandru, boierii aceia cari-l sprijiniseră la instalare, în frunte cu Moțoc, iscăbind ca Vornic, „provisor magnus“, și adăugându-se, din Hârlău, „și ceilalți boieri ai țerii Moldovei“, se puseseră îndată în legături, atât cu Andrei Báthory, intitulat „palatin al Transilvaniei“, cât și cu Castaldo, căruia-i spun în nepriceperea lor: „Ioan-Baptist, locotenentul Maiestății Sale Regele“<sup>5</sup>. Un sol al Domnului nou, anunțând o adevărată ambasadă, se presintă cam la aceeași dată comandantului ardelean, arătând că Domnia și-a căpătat-o el „întăiu din mila lui Dumnezeu“ — mândră declarație! — și apoi „cu ajutorul Maiestății Voastre“, al lui Ferdinand, „și al regelui Poloniei“. E „creștin și așa vrea să fie cât va trăi, și vrea să slujească încă de acum contra Turcilor pentru sprijini-

<sup>1</sup> Cfitor la Humor; N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, pp. 272-4, no. cxiii.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 32, no. xviii.

<sup>3</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.* I, p. 174 și urm.; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 47, no. xlvi. E interesantă explicația dată de rege solilor imperiali la el: că Alexandru „nu-i e supus așa ca alți supuși ai săi, cărora li poate porunci“; p. 48. Totuși magnații poloni considerau schimbarea petrecută ca o raliare a Moldovei la regatul lor. Se afirmă însă că fusese doar o acțiune locală, de care regele nu știuse nimic. Cutare era de părere că Domnul ar trebui să întreție 2.000 de călări și 1.000 de pedestri poloni; I. Bogdan, *l. c.*, p. 195.

<sup>4</sup> I. Bogdan, *Documente și regeste*, pp. 196-8, no. cxcii.

<sup>5</sup> Hurmuzaki, II, p. 288, no. cclxiii.





Fig. 5. Act de la Alexandru Lăpușneanu din 28 Mart 1555.

rea acestei țeri“, spune generalul din tabăra lui de la Sas-Sebeș. Domnul anunța că, după știri aduse de solul la Poartă al răposatului Ștefan, Soliman e bătut de Șah și Stambulul stă să se răscoale<sup>1</sup>. S'a rechemat și sangeacul care era la Brăila. De și știe că domnii unguri trădează pe regele habsburgic, el e gata, în cas de războiu, când ferdinandiștii ar ataca Lipova, Becicherecul, și chiar Timișoara, să se arunce asupra „unor cetăți ale Turcilor vecine cu dânsul“, care au fost ale Moldovei: deci, ca și toți înaintașii, vrea Tighinea și poate chiar Chilia și Cetatea-Albă. Om sigur, și nu ca Rareșisii, a căror șovăire o critică, e gata a trimete și soli de-a dreptul la Ferdinand<sup>2</sup>. Alexandru voia însă înlăturarea aceluia pretendent care era tovarăș cu usurpatorul Radu Iliăș<sup>3</sup>. Și căuta să-și asigure, și cu Becleanul, stăpânirea din Ardeal<sup>4</sup>.

Când, cum nu se putea altfel, și el căpătă, cu jertfe bănești mari, de sigur, steagul de la Turci, Alexandru se îndreptăți către Castaldo cu împrejurările grele, fiind și boală de ciumă în țară<sup>5</sup>, și adăugia că aceasta nu-i scade credința către Habsburg<sup>6</sup>, care se îndoia de aceste sentimente<sup>7</sup>.

Dar o schimbare subită aruncă de partea cealaltă pe acela căruia-i era, și lui, de luptă creștină, dar n'avea, nici el, cu cine să se lege, căci știa foarte bine că, Polonii rămâind supuși îndemnurilor poruncitoare ale lui Soliman, Ferdinand însuși nu face decât să ceară, cu milogeli degradante și cu daruri sărace, înfeodarea cu Ardealul și Ungaria.

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 288-9, no. CCLXV.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 290, no. CCLXV: „Aliquas arces Turcarum sibi finitimas recuperare“. V. și n-l următor: „arces turcicas in finibus Moldavie sitas“. Și *ibid.*, pp. 292-3.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 288-9, no. CCLXV. Cf. și Veress, *l. c.*, p. 105 și urm.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 303, 306 și urm.; Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 500 și urm.; Veress, *l. c.*, p. 122, no. 158; p. 126, no. 163; p. 128, no. 167; Ostermayer, *l. c.*, p. 516. Se cedaseră în parte, provisoriu, lui Francisc Kendy.

<sup>5</sup> Pentru ciumă v. și N. Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 491, no. DCCCXIII, scrisoarea Domnului însuși, care vorbește de multele victime ale bolii.

<sup>6</sup> Hurmuzaki, II, pp. 306, no. CCLXXXI; v. și n-l următor.

<sup>7</sup> *Ibid.*, pp. 308-10, n-le CCLXXXII-IV. Știrile ce urmează privesc expediția lui Ștefan Rareș în Ardeal.

Aflând deci că voia Turcilor e să se restituie dinastia zăpolyană, el deveni cel mai sigur sprijin al ei<sup>1</sup>.

Cu atât era mai pornit Alexandru-Vodă să arăte ce poate acolo în Ardeal, cu cât în 1553 el trimisese regelui Poloniei un ajutor de „câteva mii de oameni“ contra Tatarilor și în marele său discurs din dieta acestui an Sigismund-August i se declara recunoscător, țara lui însăși nefiind „nici fără însemnătate, nici de desprețuit“<sup>2</sup>.

Credința însăși față de Polonia era legată acum de problema ardeleană. În adevăr Sigiismund-August, care trebuise să adăpostească în Polonia sa pe sora fugară și nepotul, avea tot interesul ca acești pibegi regali să-și recapete dreptul ce li se luase de acea Casă de Austria care, cu toate că regele ținea pe o față a lui Ferdinand, în tot secolul al XVI-lea se înfățișează ca dușmană a politicii polone, — cruciata lui Carol Quintul stând împotriva tradiției de înfelegere cu Turcii pe care Iagellonii o avuseră acasă și pe care o întrerupseseră numai, de două ori, legăturile dinastice, întâmplătoare, cu Ungaria.

A servi deci pe Craiul de peste Nistru însemna a se favorisa de fapt interesele Isabellei, Sigismund-August stăruind numai ca o intervenție a Moldovenilor în Ardeal să se facă „fără vărsare de sânge“<sup>3</sup>.

Nu lipsiau nici îndemnuri franceze, prin acel sol de Cambray, care se duse la Constantinopol prin Țara-Românească în 1555<sup>4</sup>: de la Paris i se promitea lui Ioan-Sigismund, în locul fiicei Împăratului, una din ale lui Henric al II-lea și ale Ecaterinei de Medicis, — poate vestita Margaretă, întâia soție a lui Henric al IV-lea —, cu o feudă întinsă în Franța și un ajutor bănesc<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> Știri folositoare la V. Motogna, *Contribuție la relațiile dintre urmașii lui Petru Rareș și Ungaria*, în *Revista Istorică*, X, p. 20; *Relațiile dintre Moldova și Ardeal în sec. XVI*, Dej 1928. Nimic nou în N. C. Bejenaru, *Politica externă a lui Alexandru Lăpușeanu*, Iași 1935.

<sup>2</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, pp. 199-200.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 48 și urm. Sol moldovean, odată cu cel turcesc și al lui Petrovici, la Isabela; *ibid.*, p. 51, no. LXXII.

<sup>4</sup> N. Densusianu, *I. c.*, II<sup>5</sup>, p. 238, no. CI; pp. 243-6, no. CIV; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 53, no. LXXVI.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 54, no. LXXXVII.

Dacă la 24 April 1552 Ferdinand făcea cunoscut Marelui Vizir Rustem că a luat Ardealul cu voia reginei și a Statelor și că e gata a trimete tributul<sup>1</sup>, în acest timp Turcii nu știau cum să se lege mai strâns de regele Franciei contra acestei înaintări a Habsburgilor spre Răsărit. I se scria în 1555 aceleiași Ferdinand, „gubernatorul Iesuiților“, că Ardealul trebuie dat lui „Ștefan“, ocrotitul otoman<sup>2</sup>. Acesta însuși se temea de noul Domn moldovean, Alexandru<sup>3</sup>.

Această lume ungurească o cunoștea Alexandru foarte bine. Va spune trimeșilor dietei ardeleni, în asprul lui grațiu de ostaș, de „viteză“, că „a fost între ei“, că a cunoscut și a prețuit pe un Ștefan de Losoncz, care a perit așa de miserabil, că a luat parte cu dânsii la asediul Timișoarei de Ahmed-Pașa<sup>4</sup>.

Dar la 1552 judele Sibiiului arătase că nu se poate aduce înapoi Ioan-Sigismund, al cărui tutor e, de altfel, Ferdinand, gata să-i dea pe fiica sa și, la vreme, și stăpânirea<sup>5</sup>.

Schimbarea de situație s'a datorit înainte de toate apariției puternicului „baron“ de sânge sârbesc Petru Petrovici, El era chemat de o parte din nobilime, și agentul de legătură era acel Nicolae Cherepovici, și el Sârb, a cărui fiică era să fie Doamna Terii-Românești<sup>6</sup>. El câștigă tot mai mult teren, până ce în 1556 va fi ales și ca regent, — locul lui Ioan Hunyadi! — în dieta de la San-Sebeș<sup>7</sup>.

La începutul lui 1553, Alexandru era la Cetatea Neamțului, gata de a-și lua cu armata cea moștenire ardeleană, pentru care, de sigur, poftia la discuții cu diurne pe nemeșul ardelean, de sânge românesc. Nicolae Kornis<sup>8</sup>. Acesta însuși nu veni, dar, cu voia Spaniolului, își trimise în Moldova un

<sup>1</sup> Ribier, *Lettres et mémoires d'Etat*, II, Paris 1666.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 563 și urm.

<sup>3</sup> „Monstroit quasi ouverement douter de lascher la bride au Moldave“; acesta ar fi legat de Ferdinand; *ibid.*, p. 577 și urm. Cf. *ibid.*, p. 591 și urm. Papa declara fățiș că e silit a lucra cu Turcii; *ibid.*, p. 674.

<sup>4</sup> N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, p. 180.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 33.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 97.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 354 și urm.

<sup>8</sup> Hurmuzaki, II, p. 317, no. ccxci.

emisar, care găsi pe Domn la Vaslui, și află de la acesta că e hotărît să lucreze pentru aducerea în Ardeal a tânărului „Craiu“. Arăta perfect informat, știind cine anume din nobilii țerii sânt pentru această întoarcere, anume un Andrassy, un Mihail Sándor, un Paul Daczó, chiar Kendy, un alt Kendy, Anton, și Melchior Balassa putând fi câștigați; el însuși pregătise totul pentru aceasta<sup>1</sup>: *era deci o operă a lui, la care nu-l îndemnase nimeni*, și astfel ne alegem cu altă idee decât cea obișnuită despre însușirile lui.

Pentru a-și impune dreptul, el, care privia pe nobilii țerii ca pe niște rebeli față de Ferdinand și poate chiar față de regele celalt, prădă, în văzul voevozilor numiți de Castaldo, Kendy și Dobó, în Secuime<sup>2</sup>.

Dar scopul pe care-l avea în vedere era mai însemnat. În Mart din acel an 1553 el își avea trimeșii la Isabela<sup>3</sup>, pe care mergea s'o cerceteze, cum o arăta și cronica munteană, Socol, cu aceleași oferte. O mare solie moldovenească a Vistierului Dan și a pârcălabului de Hötin, o sută șaptesprezece boieri cu o sută cinzeci de cai, se afla la Cracovia în această lună<sup>4</sup>. Indată regele trimetea pe un Tęczynski și un alt ambasador pentru a lua recunoșcătorului vecin obișnuitul jurământ<sup>5</sup>. El se făcu peste puțin, Alexandru cerând, prin Stroici, căruia-i urmă un Mogâldea, ca regele să-i răspundă prin actul său de prietenie și ocrotire<sup>6</sup>. Era amărât de cererea tributului mărit, 25.000 de ughi, adăugind că „nebunul“ de Ștefan plătise 30.000, lăsând și o datorie de 16.000, pe care caută a o plăti

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, pp. 131-2, no. 172. De Turci se plângea în acel moment că nu-l ajută să așeze mai răpede pe Mircea, cumnatul său, în Țara-Românească; *ibid.*, p. 133, no. 174. Cf. *ibid.*, p. 135, no. 176.

<sup>2</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 500 și urm.; Hurmuzaki, XI, la această dată; Ostermayer, *l. c.*, p. 516. Oastea lui, strânsă la Roman, în legătură cu un zvon de năvălire a Tatarilor; Veress, *l. c.*, pp. 120-1, no. 155 (textul pare rău cetit). Cei doi Voevozi negociau în vară și cu Alexandru și cu Mircea; *ibid.*, pp. 136-7, n-le 178-9.

<sup>3</sup> Holban, Documente polone, ms.

<sup>4</sup> *Ibid.* Se arată că în April-Iunie Polonii mai țineau la ei un pribeag.

<sup>5</sup> *Ibid.*

<sup>6</sup> *Ibid.*

bietul de urmaș<sup>1</sup>. Așa moștenire i-au lăsat fiii lui Petru-Vodă, „acei lotri de Mahmet și fratele mai mic al lui“, un al treilea, Constantin, cel de la Poartă, cerând acum Domnia, cu oferta a 40.000 ughi, iar, pe lângă bani, 500 de cai și 10.000 de oi pe an<sup>2</sup>.

Se credea în Ardeal că amândoi Domnii vor năvăli personal în țara fără destulă apărare<sup>3</sup>. În 1554 se afla că Alexandru strânge oaste din nou, de și păstra legături cu nobilii ardeleni, ca Petru Gerendy: el poruncia Brașovenilor să se supuie „fiului Craiului Ioan“<sup>4</sup>. Dar în soliile trimise în Polonia, ca a lui Andrei Liciu, a lui Moțoc și a lui Avram de Bănila, în Februar-April, nu se vorbește de o asemenea intervenție în folosul Isabellei<sup>5</sup>.

Hotărîrea nezgduită de a năvăli în Ardeal și-o arată Domnul Moldovei în scrisoarea sa de la Iași, în ziua de Sfântul Gheorghe, către oamenii din Vinț, feuda munteană pe care o reclamase, contra Sibienilor, Radu Iliș<sup>6</sup>. Avea de mull împuternicirea Sultanului, „Impăratul Turcilor“; îl va așeza, pe „Craiu“ împreună cu Petrovici, cu Petrașcu, cu Pașii de Timișoara, de Buda și Bosnia: „cine i se vor supune bucuros, ne vom purta bine cu dânșii, iar cu cine nu, nu!“<sup>7</sup>. Petru Gerendy, care știa că *la această acțiune vor participa și Românii din Banat*, pe cari-i și numește ca în limba lor: „Karansebeșenii, Lwgosenii“, arată că Vodă s' a și coborât la Bacău (Maiu)<sup>8</sup>. *Era un fel de cauză românească: și nobilimea din Inidoara, rudele Hunyadeștilor, erau pentru Crăiasa*<sup>9</sup>. Impăciuirea lui Soliman cu Persii îl făcuse să asculte și mai bucuros stăruițele

<sup>1</sup> *Ibid.*

<sup>2</sup> *Ibid.* Pentru plata tributului, Veress, *l. c.*, p. 146, no. 193. Pentru moartea lui Constantin, pe care Turcii îl socotiau trecut la legea lor și-l circumciseră după moarte, cântând după sicriu *ne sizimdir ne bizimdir* („nici mie, nici ție“), Hurmuzaki, II<sup>5</sup>, p. 183.

<sup>3</sup> Iorga-Hurmuzaki, XI, p. 789.

<sup>4</sup> *Ibid.* Măsuri de pază ale voevozilor ardeleni; Veress, *l. c.*, pp. 142-3, no. 188. Cf. Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 790.

<sup>5</sup> Holban, *l. c.* Sol polon prin Moldova la Turci, în Maiu; *ibid.*

<sup>6</sup> Veress, *l. c.*, p. 128, no. 168.

<sup>7</sup> *Ibid.*, pp. 143-4, no. 189.

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. 145.

<sup>9</sup> *Ibid.*

în același sens ale ambasadorului Franciei, dușmanul permanent al Habsburgilor<sup>1</sup>.

Răspunsul dat la 12 April de Alexandru solilor dietei ardelenene, un Ambrosiu Szabó și un Anton Garda, Petru Gerendy fiind reținut supt pază<sup>2</sup>, aminteste ieșirile cele mai românește elocvente ale lui Petru Rareș. El nu crede că Zápolya a putut să se înțeleagă cu Ferdinand pentru o cesiune: „Dar cine a mai văzut om care să aibă nevastă și copii și să iea pâinea din mâinile fiilor săi și s'o deie altora, pentru ca ai lui să piară?“. El știe că în dieta polonă „văduva“ a refuzat și zestrea pentru ea și ducatul pentru fiu și că acesta a vorbit așa, arătându-se mai bucuros să cerșească la ușile oamenilor, încât unii nobili au și plâns. Voevozii ardeleni sânt niște câni și el are „mulți ochi și multe urechi“ ca să știe toate. Doar acei Voevozi cari înșeală țara stau cu carăle întoarse a fugă! A se supune „Împăratului“ care vrea în Ungaria pe tânărul său client e o necesitate. Doar Soliman a cucerit de curând o țară cinzeci de cetăți, și cine nu-i plătește tribut: „regii Franciei, Angliei (!), Poloniei, așijderea Țara Moldovei și Țara-Românească!“ El cunoaște și ce au făcut Moldovenii lui în Ardeal, unde înaintea lor nu s'a ales nimica dintr'un Mailat<sup>3</sup> și un Török, pe lângă cari ce e un Dobó, un Kendy: „împotriva mea singur, și nu puteți sta!“ A cutezat Kendy să-l cheme la lupta în câmp deschis. Foarte bine! Doar el știe că nu e câmp mai larg ca al Brașovului. Și astfel va merge îndată, „nu noaptea ca un hoț, ci ziua, cu tâmpene, tunuri și alte unelte de războiu“. „Nu voi lăsa un singur om care să poată purta armele.“ Și cu el vor veni Muntenii și toți Pașii de împrejur. E mai bine însă a primi, prin șase trimeși ai lor, din mâinile lui pe „fiul Craiului Ianăș“<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 148-9, no. 197. Cf. *Le voyage de M. d'Aramon, ambassadeur pour le roy en Levant, escript par noble homme Jean Chesneau, l'un des secretaires dudit seigneur ambassadeur*, Paris 1887.

<sup>2</sup> N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, p. 241, no. ciii. Pentru liberarea lui se cere de Domn aceia a unor Moldoveni opriți; *ibid.*, p. 297, no. cxxv; p. 325.

<sup>3</sup> Văduva lui, Ana Nadasdy, poruncia încă în Făgăraș; *ibid.*, pp. 379-80, no. cli.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 178-82.

La 6 Iunie, în sfârșit, Alexandru-Vodă putea să anunțe că a aflat prin oamenii săi la Poartă că Sultanul i-a dat lui „Ștefan“, — numele, după al patronului Ungariei, supt care Turcii recunoșteau pe Ioan Sigismund —, Ardealul, ca o mulțămintă pentru credința arătată pe vremuri de răposatul Craiu Ioan<sup>1</sup>.

Căci Petrovici Sârbul, care scăpase de Martinuzzi și mai avea să înlăture și pe Castaldo, agita tot mai mult, în continuă înțelegere cu Turcii<sup>2</sup>, prin Ardeal, unde era tot mai deplin stăpânul.

*Restaurația tânărului Ioan Sigismund trebuia să se facă însă nu cu Turcii, ci cu puterea militară, încă deplină și adevărată de curând prin atâtea lupte serioase, în cuprinsul graniților și afară, a Domnilor noștri.*

Ordinul Sultanului pentru a se face năvălirea porni înainte de mijlocul lui Februar 1556<sup>3</sup>. Alexandru-l primi în Hârlău, care, în puterea amintirilor așezării sale, îi era o reședință deosebit de plăcută<sup>4</sup>.

Încă din această lună Februar, Socol, un ostaș, cărui obișnuiau să i se dăruiască de Sași chivere<sup>5</sup>, cu o oaste mare, trecea munții, și trupe moldovenești intrară din nou pe la Bistrița. Această d'întăiu raită, care nu duse, și nu din vina alor noștri, lucrurile până la capăt, ținu până în primăvară<sup>6</sup>.

Trebuî o nouă expediție. Data aceasta, Moțoc comandă avangarda, și îndată după dânsul Alexandru-Vodă intră la Secui, crușându-i: se înaintează până la Prejmer, fără a se ciocni cu cineva; Moțoc rămâne și până în Iunie, pentru ca peste

<sup>1</sup> Holban, *l. c.*

<sup>2</sup> Hurmuzaki, II, p. 294, no. CCLXIX.

<sup>3</sup> Veress, *l. c.*, p. 159.

<sup>4</sup> *Ibid.*

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 865. V., pentru el, și N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, p. 165, no. ccccliii; Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 508, no. dccccxxxviii. Socol dus cu fostul Domn Radu Iliș la Poartă și exilat la Rodos; Hurmuzaki, II, p. 360 (an. 1558). O scrisoare a lui prin care mulțămeste lui de la Vigne, însărcinatul de afaceri frances, pentru intervenția pe lângă Isabela, care-l recomandă la Poartă (el e în cale într'acolo), s'a publicat de d. T. Holban, în *Rev. Ist.*, 1935, pp. 112-3.

<sup>6</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 793-4.



câteva zile o strajă munteană, „pedepsitoare“, să pătrundă prin aceleași locuri din Țara Bârsei.

Dar Alexandru nu se va întoarce îndată, mulțămindu-se a-și trimete Vornicul<sup>1</sup>. În schimb, Petrașcu apare ca prieten spre sfârșitul lui August, cu ostași și musică, ospătând pe judele Brașovului, în fața căruia stătu opt zile întregi<sup>2</sup>, cu care prilej asistă la slujba românească în biserica Scheilor, mărită și împodobită de Băsărabă-Neagoe, și unde-l va fi primit cu vre-o cuvântare și „scolasticul“ alor noștri, dascălul Dobre<sup>3</sup>.

Se va merge în sfârșit, supt steagurile amânduror țerilor, spre Cluj, unde Isabela-și va face intrarea spre sfârșitul lui Octombrie, întoarcerea Domnilor, pe la Bran și pe la Cărlibaba, urmând numai în Novembre<sup>4</sup>.

Nu fusese o mare întreprindere militară decât în ce privește numărul ostașilor. Dar *efectul asupra conștiinții naționale românești a fost foarte mare*. Cronica munteană nu lipsește să însemne că Petrașcu „a așezat pre Craie în cetatea Clujului“: pe „Craiasa“ și pe copilul „Ianoș craiu“<sup>5</sup>. Iar *Românii din Ardeal au trebuit să-și simtă zguduite sufletele la vederea acestor oști ale neamului lor, care treceau temutez, aducând prin puterea lor schimbarea stării de lucruri în provincia lor*.

Avem și raportul către Sultan al lui Petrașcu pentru opera de restaurare pe care a îndeplinit-o, și prin el cunoaștem formulele obișnuite în legăturile Domnilor noștri cu „Impărații“ lor. Domnul muntean, arătând cum a instalat în Cluj pe Isabela, iscălește „slugă și noroiu al tălpilor împărătești“ (*servo et fango delle zapade di V. M. Cesarea*)<sup>6</sup>. Raportul analog al lui Alexandru s'a pierdut<sup>7</sup>. Intors încă din prima expediție, acesta lămuria pe regele Poloniei, adăugind, pentru negoțul

<sup>1</sup> *Ibid.*

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 791.

<sup>3</sup> Pecetea lui, pierdută, s'a regăsit acum câtăva vreme și se păstrează la Academia Română. Am reprodus-o în *Istoria Românilor* pentru școli. O înfățișez și aici.

<sup>4</sup> *Ibid.* Socolitele Brașovului și Sibiiului, spre sfârșitul anului. Cf. Iorga, *Ist. Armatei*, ed. a 2-a, I, pp. 259-60.

<sup>5</sup> *L. c.*, p. 273.

<sup>6</sup> Hurmuzaki, II, pp. 351-2, no. cccxxx; latinește, *ibid.*, p. 354.

<sup>7</sup> V. și *ibid.*, p. 352, no. cccxxxi. Încă în 1554 Ferdinand avuse corespondență cu dânsul; *ibid.*, pp. 335-6, no. cccxii. Dar el dădea

cu Polonia, că a scăzut vama de la șapte aspri la patru<sup>1</sup>.

Două scrisori ale Domnilor arată care e și starea lor de spirit. Scriind altui Báthory, lui Nicolae, din Ecsed, tocmai din Sătmar, la 28 Septembrie, Petrașcu declară că i s'a dat putere de la Impăratul său ca, „de va găsi pe cineva care să nu vrea să asculte și să slujească pe feciorul Craiului Ianăș“, să-i pedepsească pe aceia cu foc și fier, iar cei ce i se vor închina — românește: *inclinaverunt* —, îi vor fi „frați și prieteni“. Să se închine deci lui Ianăș și Ștefan Dobó și oricare altul: dacă Dobó s'ar fi „închinat“ mai de vreme, „ar fi avut mai mare cinste și rost, dar el s'a așezat în cetatea lui, și nu i-a folosit nimic<sup>2</sup>“. Din pricina Craiului Ferdinand „a perit toată Țara Ungurească, și până acum așa a fost“. Un logofăt Bogdan și un secretar ungar mergeau cu somația.

Din parte-î, Moldoveanul, îndreptându-se către același îndărătnic ferdinandist, scria, într'o latină foarte corectă, neasămănat mai bună decât a lui Petrașcu, care-l intitula „frate“, iar el întrebuița forma solemnă curentă pentru orice prinț. Și el înștiința pe Báthory că-i va peri în foc cetatea, dacă el nu se va supune. *Din aceiași tabără de la Sătmar, unde avură deci prilej să se înfrățească ai noștri din toate țerile*, el anunță, la 29, că în patru zile vor sosi „Măriile Lor“, noii stăpâni ai Ardealului<sup>3</sup>.

și Isabelei, la 18 August 1553, lista celor ce țin cu dânsa (*ibid.*, pp. 320-1, no. CCXCV) și negocia, cum am văzut, cu Voevozii Ștefan Dobó și Francisc Kendy pentru cauza ei; *ibid.*, pp. 327-8. La 1556 Francisc Kendy arătase lui Ferdinand că țara nu se poate apăra; *ibid.*, II<sup>3</sup>, p. 347. Dobó, închis apoi la Gherla, demisionase; *ibid.*, pp. 368-9, no. CXLV; p. 382, no. CLIII; pp. 397, 416. V. și *ibid.*, p. 442 (bătrânul Dobó voia regența țerii). Și *ibid.*, pp. 444-5, no. CLXXXIII. Nenorocitul de episcop Paul Bornemissa, fricos de moarte, scria, desperat, că Habsburgului nu i-a rămas un singur sat; *ibid.*, p. 359, no. CXLI.

<sup>1</sup> Holban, *l. c.*

<sup>2</sup> Veress, *l. c.*, p. 161. Expresia: „sic et Vestra magnifica Dominiotio vult ambulare“ e pur și simplu românească („vrea să umble“) și n'are nevoie să fie redusă la o „formă curat ungrească“, așa cum i se pare editorului.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 161-2, no. 204. În schimb, Isabela pedepsia aspru pe cutare preot român pentru uciderea unui cioban; *ibid.*, pp. 162-3, no. 205.

Cu aceasta se adusese un serviciu și regelui Poloniei, fratele Isabellei, căruia în 1555 Lăpușneanu i se plânsese pentru prădăciunea făcută de Hatmanul Negrilă, care răpise la Suceava, cu prilejul instalării sale, comorile aceleia pe care acum solul moldovenesc o numește numai „m ma lui Ștefan-Vodă“. Bănuit de înțelegere cu dușmanii regelui, el se arată dispus a jura din nou și a ajuta cu armele — va trimete pentru aceasta pe Avram de Bănila și pe pârcălabii de Roman și Soroca —, dacă-i va da voie Sultanul. Doar stă să plece pentru așezarea în Ardeal a nepotului regal<sup>1</sup>.

Indată însă Alexandru se căi de întoarcerea așa de iute, după stăruința ceaușului turc, care adusese vestea că țara s'a supus, rămâind numai asediul lui Dobó în Gherla, care se poate face cu singurele mijloace ale provinciei. Din Iași, la 30 Iulie, el cerea deci imediata luare în stăpânire pentru Crăiasa a cetății făcute de „Barat“, de fapt contra Moldovei. Se credea în drept să ordone astfel ca unul care se intitula cu mândrie: „începător al acestui lucru<sup>2</sup>“. A și trimes oști și e gata să apară el însuși. Ar fi aplecat a face să treacă, pentru ca isprava să fie deplină, pe „domnul vostru“, tânărul Craiu, pe la el prin Moldova.

Ferdinand se arăta bucuros acuma să lase Ardealul în sâmbra Turcilor, dacă ar putea să-și scape stăpânirile din Ungaria<sup>3</sup>; el se adresa și regelui Poloniei pentru predarea provinciei<sup>4</sup>.

Dieta ardeleană era la picioarele dinastiei restaurate. Temându-se de oastea românească a lui Moțoc și Socol, pe care ea se sprijinia, căci niciun singur Turc, pe o vreme când Sultanul avea încă de lucru în Asia cu Persii, nu întrase în țară, ea ruga pe insolentul „sangeac“ Petrovici, care stătea

<sup>1</sup> Holban, *l. c.*

<sup>2</sup> Nos presentis rei incepte auctor sumus; Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 522-3, no. DCCCCLVII.

<sup>3</sup> *Ibid.* Pentru legăturile de prietenie și ale lui Petrașcu-Vodă cu Voevodul ferdinandist al Ardealului, Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 580.

<sup>4</sup> N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>o</sup>, p. 359 și urm. (19 Mart). O ambasadă solemnă a Ardealului îi impusese această cesiune; *ibid.*, p. 363 și urm.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 385-7, no. CLV. Se îngrijia de salvarea lui Dobó și altor credincioși. Refusul Isabellei; *ibid.*, pp. 388-9, no. CLVII.

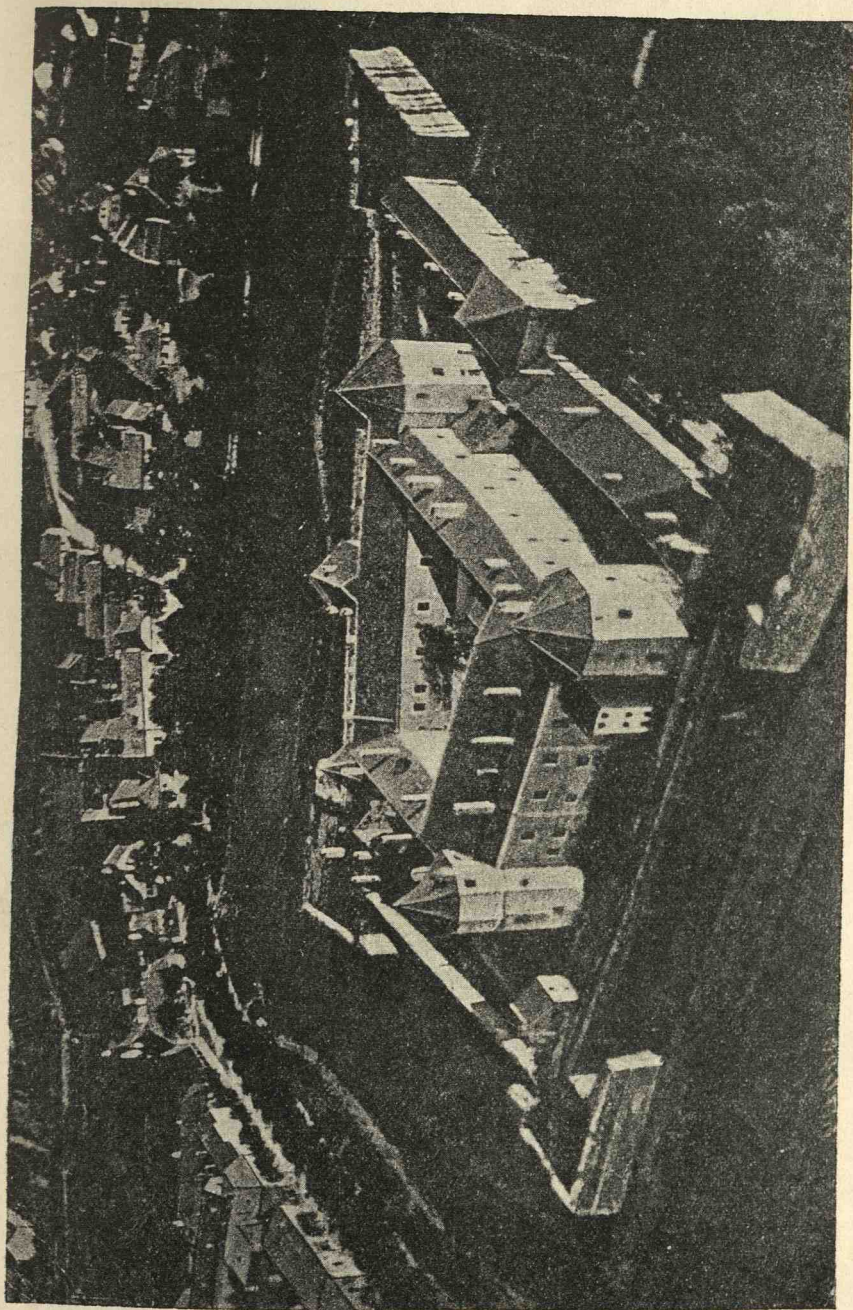


Fig. 6. — Castelul de la Făgăraș.

cu doi ceauși la Cluj<sup>1</sup>, să nu fie din oștile românești decât cinci sute de oameni de la fiecare Domn, dar să fie, adăugia frica de o revanșă habsburgică, buni călări, cu toate armele de nevoie<sup>2</sup>. *Alexandru chemase însuși, în numele Sultanului, pe Ardeleni la dieta de schimbare a regimului*<sup>3</sup>.

Dar el nu se arăta încă asigurat în ce privește această nouă ordine de lucruri: părându-i-se că unii nobili trădează cu Germanii, se îndrepta cu scrisori de amenințare către dietă, care, intimidată, cerea lui Petrovici să răspundă ei; dacă e să mai vie cei doi Domni, să aibă călăuzi cari să împiedece excesele<sup>4</sup>. În Moldova se ținea încă prins unul din nobilii cei mai de vază ai nobilimii ardelene, Francisc Bebek.

Deci, pentru o socoteală cu Secuții, Alexandru trimise ceva oaste în părțile lor înainte de sfârșitul anului 1557<sup>5</sup>. Peste puțin se aflau în Ardeal trupe mai importante, cerute cu stăruință de Isabela<sup>6</sup>, cu Moțoc și Radu Clucerul, dar moartea lui Petrașcu, de a cărui mazilie de pe urma intrigilor lui Socol, se vorbise, opri în loc expediția, al cărei scop nu se vede bine<sup>7</sup>.

În 1558 o intervenție a fost mai serioasă. Era vorba de restituirea cetăților din Ardeal, și Alexandru veni însuși, în Maiu, să o impuie. Avea și un ordin formal de la Sultanul, și Isabela le și oferise prin solii Gheorghe Bethlen și Ștefan Cserényi<sup>8</sup>. Neîncrezându-se, Domnul îi opri la sine, și, cum boierilor trimeseși li se refuză predarea Cetății-de-Baltă, solii suferiră crud urmările. Se credea că aceiași Francisc Bebek, legat acuma de dânsul, îl îndeamnă la o nouă năvălire. De aici această călătorie, care făcu pe Isabela — solia lui Cserényi și Nicolae Erdélyi era pentru întâmpinarea Moldovenilor<sup>9</sup> —

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 382, no. CLIII.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 369-70, no. CXLVI. Pentru crușarea de cvartir a nobililor, *ibid.*, pp. 443-4, no. CLXXXII.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 378, no. CXLIX.

<sup>4</sup> De Sf. Laurențiu 1556; *ibid.*, pp. 383-4, no. CLIV. Așa se făcuse și în 1556; Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 519-20, no. DCCCCLIII.

<sup>5</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 529 și urm.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 530.

<sup>7</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 797.

<sup>8</sup> Trecerea lor spre Moldova; *ibid.*, p. 799.

<sup>9</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 529, no. DCCCCLVIII. Cf. *ibid.*, p. 531 și urm. Călăuzul cel vechiu al oștilor românești, *ibid.*, p. 533, no. DCCCCLXXVII.

să cheme toată țara întru apărare, în vechile forme păgâne ale săbiei înroșite cu sânge<sup>1</sup>. Se înaintă destul de adânc pe Murăș, și rezultatul fu așezarea de pârçalabi și dregători și la Ciceu, la Reteg, cerându-se și acele ruine din Rodna, de unde, de mult, supt Moldoveni, nu se mai scosese argintul<sup>2</sup>. Pentru a căpăta mai bune asigurări de spre Moldova, Isabela trimetea acolo, înainte de sfârșitul anului, pe un Polon credincios al ei, Stanislas Nizowski, care a fost, cum vom vedea, soțul Domniței muntene Zamfira<sup>3</sup>.

De și ea, Crăiasa, întrebuița și mai departe Români pentru expedițiile ei, dieta era însă nemulțămîtă cu această nouă înrădăcinare românească și cerea ca aceste posesiuni să nu fie scutite de sarcini, îngrijindu-se în același timp ca nimeni din nobili să nu fie la el boieri de-ai noștri<sup>4</sup>. Se luau și măsuri contra negustorilor străini<sup>5</sup>.

Regina însăși, sfătuită astfel, se simția împiedecată și umilită prin amintirea ajutorului decisiv pe care-l primise și prin amenințatoarea supraveghere de la hotarul moldovenesc. *I se părea că acești Moldoveni ar voi, ca pe vremea lui Petru Rareș, să și rămâie în atât de ispititoare țară a ei.* De aceia nu îngăduia nimănui să primească scrisori închise de la Alexandru. Și, scriind Bistrițenilor, cel jignit astfel și silit să trimeată numai răvașe deschise, observa cu o amărăciune îndreptățită: „Dar, când Măria Sa a fost gonită de răsculași (*fascione*) din Scaunul părintesc și lipsită de dânsul, scrisorile noastre n'au adus puțin folos Măriei Sale. Iar acum a ne dușmănește“<sup>6</sup>. Bistrițenii credeau că trebuie să întrebe pe regina dacă să trimeată măcar trăsuri lui Vodă și, aceasta îngăduindu-li-se, ei erau lăudați că ieau astfel de măsuri de precauțiune<sup>7</sup>. De altfel minele Rodnei fură arendate de Isabela unui

<sup>1</sup> Densusianu, *I. c.*, II<sup>5</sup>, p. 447. Cf. Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 536 și urm.; Hurmuzaki, XI, pp. 799, 870, 969.

<sup>2</sup> N. Densusianu, *I. c.*, II<sup>5</sup>, p. 450.

<sup>3</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 529, no. DCCCCLXX.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 449.

<sup>5</sup> N. Densusianu, *I. c.*, II<sup>5</sup>, pp. 458-9, no. CXCXV.

<sup>6</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 525, no. DCCCCLX. Dar și mai departe se prind scrisorile; *ibid.*, p. 528, no. DCCCCLXVI.

<sup>7</sup> *Ibid.*, I, pp. 526-7, no. DCCCCLXIII. Cf. și *ibid.*, pp. 527-8, no. DCCCCLXV. Ei se speriau și de casa pentru drumeți pe care o făcea Domnul la Câmpulung, în locuri pustii; *ibid.*, n-1 următor.

Sas<sup>1</sup>, pe care ea nu înțelegea să-l lase a fi tulburat de Moldoveni<sup>2</sup>; dar la Cetatea-de-Baltă poruncia pârcălabul Luca<sup>3</sup>.

Restabilirea lui Mircea Ciobanul întărise încă acest cerc de pază: de la început cei doi Domni trimeseseră Isabelei solii lor împreună<sup>4</sup>.

La sfârșitul lui 1558 Alexandru era în cele mai bune legături cu patronii săi turci. Ele mergeau așa de departe, încât a tot puternicul Vizir Rustem spunea capuchehaielei Domnului Moldovei că, „dacă el, Domnul, ar<sup>2</sup> atâta curaj de a supune, cu ajutorul sangeacilor cari sânt în Ungaria, Ardealul, în cas de s'ar răscula, Sultanul i-ar da acea țară și cârmuire lui, Moldoveanului, cu acel pușin tribut. Și iată și răspunsul: „I-ar fi ușor s'o facă el, cu ajutorul acelor sangeaci, pentru că, pe lângă cetățile ce are în Ardeal, e foarte iubit de acei locuitori și toți ar fi înțeleși (sariano d'accordo) și l-ar primi bucuros, iar, dacă n'ar fi așa, și cu puterea i-ar putea aduce la supunere față de dânsul. Deci, dacă această știrz (a răscoalei) va ieși adevărată, Turcul avea de gând să iea această măsură“<sup>5</sup>.

Dar, când, în vara anului 1559, Isabela poruncește din Alba-Iulia, să se gătească unelte de luptă contra Habsburgilor, nu mai sânt Românii liberi ca sprijinitori ai ei<sup>6</sup>: ea vorbește ca stăpână. Alexandru-și caută de negoșul său de porci și boi în Ardeal<sup>7</sup>, de lucrul la mănăstirea-i frumoasă, pe care o sfinșia, de și încă nu cu totul isprăvită, la 1559<sup>8</sup>.

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 540, no. DCCCCXCH; p. 564, no. MXL; p. 567, no. MXLIX. Pentru Ciceu, *ibid.*, p. 550, no. MXII.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 548, no. MVII. Spălători de aur moldoveni; *ibid.*, p. 567, no. MLVIII.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 541, no. DCCCCXCIV.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 534, no. DCCCCLXXX. Un ceauș urmează; n-le următoare. Radu, fiul lui Socor, e însă pribeag în Bistrița; *ibid.*, p. 535, no. DCCCCLXXXIV.

<sup>5</sup> Hurmuzaki, II, pp. 360-1. În Moldova se credea atunci că Ferdinand ar avea șanse; *ibid.*, p. 362.

<sup>6</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 547, no. MV.

<sup>7</sup> *Ibid.*, în acești ani, *passim*.

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. 549, no. MX; pp. 556-7, n-le MXXIV-VI; p. 558, no. MXXVIII. Marmură de Hațeg la biserică; *ibid.*, p. 568, no. MLI. Tot odată și ajutor bisericii grecești din Liov; I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, pp. 205-7, 209, 210 și urm. El cumpără și dă clopote în Polonia. Și *ibid.*, p. 220, no. CXII.

Alte griji îl stăpâneau deci în acel moment pe războinicul care avuse supt picioare țerna înfocată a Ardealului.

Omul iubitor de învățătură ce a fost totdeauna acest „viețaz“ scria ortodocșilor din Liov, sfătuindu-i să nu stea la un loc în timpul slujbei bărbații cu femeile, să i se trimeată patru tineri spre a învăța la dânsul, într'o țară de cultură slavonă, cântările, „și grecești și sârbești“, cum au făcut și cei de la Przemysl.

Încă de la 1557, un călător polon care a străbătut pe atunci Moldova, fiind primit la Iași de boierul Veveriță, pe care-l aștepta o soartă tragică, arată pe stăpânul Moldovei, un bun și mare negustor de boi, ca puțin ospitalier, cerând înapoi pielea bouului dat la tain<sup>1</sup>. Nu e mai plin de politeță nici fratele după mamă al Domnului, căruia Alexandru-i dăduse Lăpușna lor de origine cu vama, și-l vedem certându-se cu negustorii armeni, de și ei călătoriau supt scutul solului, Erasm Otwinowski<sup>2</sup>.

Boi și vaci oferia Domnul, căruia i se cerea „iarbă turcească“ și el nu știa ce este aceia, dar avea la Poartă fiul care putea s'o caute, și ducelui Prusiei, Hohenzollernului Albert de la Königsberg, trimetându-i și un cal arab și altul turcesc, care e „al doilea în țară“. Dar și ce vrea să cumpere, în schimb, „chiurase, coifuri, tunuri, ca la o sută, halebarde bune“. De altfel, asemenea relații l-ar încânta. Un Polon, Mihai Rohozinski, merse să caute pe Albert cu scrisoarea și cu darurile și i se cerură o sută de „vacii turcești“ pe care Domnul Moldovei le și oferă îndată, ba încă și taurii lor, tot „turcești“, ca și orice i se găsește în țară<sup>3</sup>. O parte din armele și uneltele cerute ajunseră în Moldova în 1560, împreună și cu un „cal nemțesc“ care se ceruse<sup>4</sup>.

Dar aceste relații neobișnuite îndemnară pe Alexandru la propuneri de o altă natură. Voiă să apară ca mediator în această chestie ungurească pe care o îndrumase ca ostaș. De ce n'ar

<sup>1</sup> P. P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, în „Studii și cercetări“ ale Academiei Române, XVII), București 1930, pp. 6-7.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 8-9.

<sup>3</sup> Iorga, *Studii și doc.*, XXIII, p. 70 și urm.

<sup>4</sup> Scrisoare nouă din Roman, 20 Maiu 1560; *ibid.*, pp. 82-4, no. xcii.



da Ferdinand pe una din fiicele sale lui Ioan-Sigismund? Dar să se și gătească de războiu cu Turcii, cari n'ar îngădui-o! Dacă s'ar ajunge la aceasta, *el, care trebuie să deie Sultanului 50.000 de galbeni ungurești, ar fi bucuros să plătească o sumă mai mică Impăratului creștin*<sup>1</sup>. I se răspunse amabil că astfel de negociații matrimoniale le-ar putea începe altcineva mai apropiat de tânărul Ardelean, ca regele Poloniei, și apoi de ce să se ajungă la vărsarea de sânge a unui greu războiu<sup>2</sup>? Iar, dacă e vorba de trecerea supt altă suzeranitate, asemenea lucruri se fac în anume forme diplomatice.

Moartea în toamna anului 1559 a tinerei regine<sup>3</sup> puneă însă lucrurile pe o altă basă, mult mai șubredă. Acela care se intitula „Ioan al II-lea, cu mila lui Dumnezeu rege ales al Ungariei, Dalmației, Croației și celelalte“<sup>4</sup>, nu era, nici când ajunsese de vrâstă, om să fie pe umerii săi de bolnăvicios o astfel de povară<sup>5</sup>.

Dar nici Alexandru nu mai era omul frumos despre care vorbește cine l-a cunoscut la începutul Domniei. De mult, el se plânge Bistriștenilor de reaua stare a sănătății (*sanitas!*): e bolnav de ochi, are o rană la picioare; în zădar speră într'o răpede însănătoșire. Neconținut are nevoie de „doftorul de răni“, care e și un oculist, Andrei, din vecinul oraș sășesc. Se părea că și el, ca și Francisc I-iu al Franciei și mulți prinți contemporani fusese atins de boala urâtă pe care, ca „francesă“ (terminul a trecut și în românește) sau „napoletană“, națiile și-o trimeteau una alteia<sup>6</sup>.

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 84 și urm., no. XCIII.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 86-7. La urmă socoteala armamentului moldovenesc.

<sup>3</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 548, no. MVIII.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 549, no. MIX.

<sup>5</sup> Sultanul în sprijinul lui; *ibid.*, p. 551, no. MXIV.

<sup>6</sup> V. *ibid.*, p. 533, no. DCCCCLXXIX; p. 553, no. MXVIII; pp. 554-5, n-le MXX-I; p. 555, no. MXXII; p. 559, no. MXXIX; p. 560, no. MXXII; p. 562, no. MXXXV. Se cere și un alt medic, din Sibiliu; n-l următor. La 1-iu August Alexandru se crede vindecăt; *ibid.*, p. 563, no. MXXXVII. Apă de trandafir; *ibid.*, p. 566, no. MXLVII. Șofran; *ibid.*, p. 568, no. ML. Cere prune uscate, bere aromatică; *ibid.*, pp. 553-4, no. MXIX; pp. 557-8, no. MXXVI.

În această stare de sănătate Doamna Ruxandra și o samă de boieri, cari nu uitaseră zbuciumul obișnuit de la moartea lui Bogdan-Vodă înainte, se gândiră că acestui om, cuprins de o așa de grozavă patimă, care din ce în ce mai mult îi atinse și mintea, trebuie să i se găsească din vreme un urmaș. Și ispitorul li se presintă cu toate însușirile care pot câștiga și înșela pe oameni.

Înainte de a-i înfățișa o viață compusă din lovituri de teatru, soarta Românilor de supt stăpânire străină se cuvine a fi mai de aproape definită.

Luptele pentru coroana ungară și mai ales mișcările ostailor români prin Ardeal nu puteau să rămâie fără urmări pentru Românii de acolo, și avem dovada că soarta lor nu rămânea fără interes pentru Domnii de vitejie.

La 1552, Mircea-Vodă, prin Ioan Pitarul, dădea lui Castaldo, în întâlnirea cu judele Sibiiului, Petru Haller, la Turnul Roșu, ideea că, dacă se poate căpăta de la Turci Lipova, *s'ar cere în zădar Timișoara, care ar fi bine să se constituie ca o formațiune autonomă, supt un jude, și, căutând o comparație, el găsea pe aceia cu situația de acum a Brăilei, care deci își păstra și ca administrație vechea viață românească*<sup>1</sup>. Ferdinand li întârește deci libertățile ce le au încă, de și Românii din Lugoj și Caransebeș erau cu Petrovici<sup>2</sup> și Sultanul îl pusese pe acesta „sangeac“ al lor, ca în țară deosebită, cu tribut de 3000 de galbeni pe an<sup>3</sup>. În actele sale el se intitulează numai „de Swraklyn, conte și domn de Muncaciu“<sup>4</sup>.

În Banat se ridicau încă de atunci cei doi Becheș, Ladislau (Vlad) și Gașpar, fiul lui, din Dâmbovița Caransebeșului, partizani, firește, și ei ai lui Petrovici<sup>5</sup>. Pârcălabii la Caran-

<sup>1</sup> *Dominum suum monere ne Themesvarum repetetur, nunquam enim Thurcas hoc concessuros, sed, si postuletur ut sub iudice teneatur, sicut oppidum Beryla, id forsitan concessuros; N. Densusianu, l. c., II<sup>5</sup>, p. 33.*

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 98.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 182, no. LXXVI. Cf. *ibid.*, p. 185. Și datinile vechi, aprobate de Ferdinand, pe la Inidoara; *ibid.*, p. 188, no. LXXXI.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 291-3, n-le CXXI-II.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 387-8, no. CLVI.

sebeș sânt Români Ioan Fiat<sup>1</sup> și Petru Găman<sup>2</sup>. Jude fusese acolo Gheorghe Vaida<sup>3</sup>, lângă care aflăm pe Pavel Chenezul, pe un Mihai Petraș<sup>4</sup>. Ei reclamau dreptul de autonomie comercială, cu *Stapelplatz* pentru oraș<sup>5</sup>, provocând plângeri ardelene, pentru asociația lor și cu „Greci, Români și Turci“<sup>6</sup>. Iar la Lugoj ca jude apare Gașpar Anca, având lângă el ca pângari (jurați) pe Petru Luca, Mihai Bugarul, Gheorghe de Marginea, Lațcu Fătul, Gheorghe de Topliț, Matei Balas, Vlad Balint, Mihai Vaida, Nicolae Bucur<sup>8</sup>. Intr’o nouă orânduire, Isabela făcu din credinciosul ei Cherepovici, pe care-l vom găsi, cu toți ai lui, în cea mai strânsă legătură cu Țara-Românească, un Ban de Caransebeș, amintind că și Ladislau Becheș avuse dregătoria; cu aceasta păstrându-se și Comitatul de Severin<sup>8</sup>. La Mehedia era pârçălab Petru Găman<sup>9</sup>.

Alături de această viață românească trebuie pusă corespondența secretă a Secuilor cu Mircea, pe care acesta a trimis-o Sultanului<sup>10</sup>.

Această viață românească se învederează strălucit și prin aceia că, *aproape romanisată, văduva ungueroaică a lui Mailat, guverna țara Ottului după datina cea veche, dând diplome cu mărturii ca ale Domnilor noștri*, un Matei Daczó, Ungur, ca „provisor“, stând lângă cei „doisprezece jurați boieri ai noștri“,

<sup>1</sup> V. și *ibid.*, p. 462 și urm., no. CXCIX. Și n-l următor.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 414-5, no. CLXXV (an. 1557).

<sup>3</sup> *Ibid.*, II<sup>4</sup>, p. 682, no. CCCCXXXIV. Cf. *ibid.*, pp. 467-8, no. CCII.

<sup>4</sup> Și un Ioan Flore; Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, pp. 28-30, n-le XIV-VII.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 442-3, n-le CLXXX-I.

<sup>6</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 512-3, no. DCCCXLVI.

<sup>7</sup> *Ibid.*, pp. 440-1, no. CLXXXIX.

<sup>8</sup> *Ibid.*, pp. 452-3, no. CXCI. — Cei doi Gămani, Petru și Vlad, cu moșie în Ardeal, la Binținț, pe la Inidoara; *ibid.*, pp. 455-6, no. CXCIII.

<sup>9</sup> *Ibid.*, pp. 456-7, no. CXCIV. Se arată ca tată un Nicolae, ca bun un Gheorghe; și un Ladislau Floca. Un Gheorghe Francisc Găman; *ibid.*, p. 462 și urm. Familiile Racoviță, Bizere; *ibid.*, p. 468 și urm.

<sup>10</sup> *Ibid.*, p. 77. Ferdinand li întărește deci libertățile ce le au încă... de la Attila; *ibid.*, pp. 199-200, no. LXXXVII. Privilegiile presintate de ei; *ibid.*, pp. 279 și urm. Observații din partea regelui Maximilian; *ibid.*, p. 291, no. CXX. Ei voiau câte un căpitan de Scaun; *ibid.*, p. 326.

ale căror nume sânt, la 1556, acestea: Coman, Solomon și Manea din Veneția-de-sus, Lupul din Perșani, Aldea din Ohaba, un altul din Recea, Crăstian din „Bagolyfalva“, Bucur din Netotul, Manea din Viștea-de-sus, Aldea Vasile din Arpașul-de-jos, Șandru din Viștea-de-sus, Stoica din Beșimbav și Aldea din Voila<sup>1</sup>.

Maramurășul, cu toată trimeterea, în 1556, a Vlădicăi „ru-tean“ Ilarion la Sf. Mihail din Muncaciu<sup>2</sup>, rămâne, cum se vede din acte românești de la sfârșitul veacului, cu familia Pogan, Jurj și un altul, în frunte, ca pe vremea Dragoșizilor și Bogdăneștilor. Anton Vas de Sighet, vice-șpanul din 1558, care urmărește pe popa hoț din Giulești, e evident Român<sup>3</sup>. După el, Melchior Pogan îndeplinește acciași sarcină<sup>4</sup>.

În sfârșit, când fu vorba ca Sultanul să fie câștigat pentru Ardeal, i se trimese Românul Sebastian Erdélyi<sup>5</sup>.

Supt oblăduirea Isabellei României se putură deci bucura de un regim mai drept. O vedem întărind vechile drepturi ale Brețcanilor de la hotarul Moldovei<sup>6</sup>. Găsim o hotărâre prielnică Românilor, contra „creștinilor“, și din partea Scaunului din Orăștie, unde judele fusese Mihail David, de bună samă un Român: se ținuse samă în sat nu de cine deschisese ogorul<sup>7</sup>, ci de egalitatea de sarcini<sup>8</sup>, Vlădicăi Cristofor, om de „carte grecească“, i se întărește episcopia de la Gioagiul-de-sus<sup>9</sup>; el stă în fața acelu popa Ioan de Peșteana care era trimis de Ioan de Cordova, comandantul Indioarei, ca episcop numit de

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 379-81, no. CLI. Și județi în sate; *ibid.* Isabela cerea cetatea pentru dânsa; *ibid.*, p. 400. Focuri puse de Români aiurea: *ibid.*, p. 392.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 396, no. CLX.

<sup>3</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 538-9, n-le DCCCCLXXXIX-XC.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 552, no. MXVI.

<sup>5</sup> *Quendam Valachum*; Hurmuzaki, II<sup>5</sup>, p. 417.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 401 (an. 1557). Trecere pe acolo de cocii pentru Domnul Moldovei; Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 526, no. DCCCCLXII.

<sup>7</sup> V. și *ibid.*, pp. 524-5, no. DCCCCLXI.

<sup>8</sup> N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, pp. 403-5, n-le CLXVI-VII. Acolo și un Dumitru Sârbul. Și României de dincolo trec odată cu Sârbii; *ibid.*, pp. 409-12, n-le CLXIX-LXXII; pp. 413-4, no. CLXXIV.

<sup>9</sup> *Ibid.*, pp. 445-6, no. CLXXXIV.

Ferdinandști, și recomandat, pentru sfințirea în Țara-Românească, lui Mircea-Vodă<sup>1</sup>.

În contra lor se ridică, trebuind să-i întetească spre libertate, un adevărat naționalism unguresc, care se învederează prin aceea că în hotărârile dietei de la Odorheiu, la 1554, se prevede că, la judecată, pentru a osândi pe un țeran ungar trebuie șapte marturi și pentru un „Valah“ numai trei<sup>2</sup>, aceasta de și orice iobag e dator cu serviciul militar<sup>3</sup>.

Dar societatea stăpânitorilor se socotia ea însăși așa de căzută în barbarie, încât se ruga de Isabela să îngăduie școli în mănăstirile călugărilor izgoniți, la Odorheiu și Cluj<sup>4</sup>. În acest timp Lăpușneanul trimetea tineri pentru învățătură „de meșteșuguri“ în orașele săsești, — *primii bursieri*<sup>5</sup>.

---

<sup>1</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 495, no. DCCCCXVIII (15 Iunie 1553). V. *Ist. Bis. rom.*, I, pp. 156, 187.

<sup>2</sup> N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, pp. 206, 277.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 207 și urm., no. xci. Concesii de frica Turcilor, cu gândul la catastrofa de la 1526; *ibid.*, p. 337.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 399, 412-3, no. CLXXIII.

<sup>5</sup> Aliquot adolescentes qui artificia addiscerent; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 798.

CARTEA a II-a

---

CURENTELE APUSENE

---

## CAPITOLUL I.

### Aventurile Renașterii politice în țările noastre

Prin zbuciumul oamenilor Renașterii, Români ajunseră a fi cunoscuți din nou, și în legătură cu această continuă nevoie sufletească a călătoriilor mărețe și planurilor îndrăznețe.

În cele mai vechi planuri de cruciată în sensul celei de-a doua Renașteri ai noștri nu sânt, în adevăr, pomeniți<sup>1</sup>. Se credea că Francisc I-iu s'ar putea gândi la Coroana Constantinopolului<sup>2</sup>. Se întemeiasă și o „frăție a sfintei cruciate“, în 1517<sup>3</sup>.

Scriitori însuflețiți de același spirit al orizonturilor străine se apropie însă cu interes de lumea turcească, pe care caută chiar a o străbate. Astfel, în 1560 chiar, în momentul mării aventuri moldovenești, Guillaume Postel publică opusculul său *De la république des Turcs*, înainte de La Magdeleine, cu al său *Miroir ottoman*. În anul când se isprăvi aceiași aventură, la 1564, apărea la Lyon lucrarea lui Antoine Pinet, *Plantz pourtraitz et descriptions de plusieurs villes et fortereșses*, în care e vorba de *Valachia Magna*, care e acum Moldova, sau de „la Basse Valachie et la Moldavie, qui va

<sup>1</sup> V. acela în care intră Papa, Carl Quintul și regele Angliei, la 1526-9, Will. Bradford, *Correspondance of the emperor Charles V and his ambassadors at the Courts of England and France*, Londra 1850, pp. 241, 259, nota. V. planul numai cu Impăratul și cu Francisc I-iu, la 1529, în Legeay, *Négociations diplomatiques entre la France et l'Autriche*, I, p. 681 și urm. V. și un plan din 1501, De la Roncière, în *Le Correspondant*, 1901, pp. 711-7.

<sup>2</sup> Ribier, *Lettres et mémoires d'Etat*, Paris 1666, pp. 271-2. După Corneliu de Fimes o afirmă și Pastor, *Gesch. der Pápste*, IV-V.

<sup>3</sup> V. J. Martin, *Le Saint-Siège et la question d'Orient au seizième siècle*, în *Revue d'histoire diplomatique*, 1916, pp. 37-9.

iusques au fleuve Nester“. O istorie a acestui temut Imperiu e alcătuită de Michel Baudier, în *Inventaire de l'histoire des Turcs*.

După ce Geuffroy, în vremea lui Francisc I-ii, arătase că „unii istorici francesi“ zic țerii „Valaigne“ și alții „Blaquie“ — prima formă e foarte interesantă — și crezuse că „Valahii“ vin de la Bessi și Tribali<sup>1</sup>, vestitul Belon se oprește asupra bocitoarelor de la „Valahi“<sup>2</sup>, Postel poate chiar defini ce înseamnă „Voevod“, pomenind pe al Moldovei<sup>3</sup>. Chemat în Polonia pentru „a da lumină“ prin tipar Turcilor, el spune că ei sânt vecini cu „la Hongrie et Vlachie“<sup>4</sup>. Se va ajunge acolo încât, la sfârșitul secolului, un om al Renașterii germane, Ioachim Camerarius, va vorbi de biruința lui Ștefan-cel-Mare asupra Turcilor cu cei patru Pași robi și douăzeci de steaguri<sup>5</sup>.

Chiar și Români din satele balcanice sânt pomeniți și de acel călător frances Belon, care vorbește de largiile autonomii acordate de Turci<sup>6</sup>.

*Ce se întâmplase de la moartea lui Ioan Zápolya înainte era determinat mai ales de problema Ungariei și, în primul rând, de aceia, conexată cu dânsa, a Ardealului.* De aici interesul și pentru țările vecine. Am văzut că el aduse în Moldova strecurări polone, iar în Țara-Românească pătrunderea din nou, contra politicii lui Rareș, a celeilalte ramuri, mai patriarhale de atitudini, din dinastia munteană, a lui Petrașcu. Prin Reformă atenția cercurilor apusene fu atrasă iarăși

<sup>1</sup> Le pays de Vallaquie que anciens historiens francoys appellent Valaigne et autres Blaquie, aux anciens estoient Bessi et Triballi.

<sup>2</sup> P. 6. La Belon „Valahii“ între ortodocși; p. 34 v<sup>o</sup>. El cunoaște și lucrători români la minele de fier de lângă Salonic; p. 46. Țigani din „Valahia“, p. 113. Și în Siria; *Voyages du seigneur de Villemont*, Paris 1595, p. 222 v<sup>o</sup>.

<sup>3</sup> Vaivod autrement signifie un gouverneur turc de pais, aiant charge du prince turc, comme est aujourd'hui le Vaivod Bogdan de Valachie; p. 127.

<sup>4</sup> Prefața părții a treia. Cf. și *ibid.*, p. 86.

<sup>5</sup> *De rebus turcicis commentarii duo*, p. 88.

<sup>6</sup> II, p. 180: Parquoy j'ay souvent veu plusieurs villages par le pays de Thracie, les uns habitez seulement de Bulgares, les autres de Vallaques, les autres de Serviens, les autres de la Bossine et Albanois, Dalmates, Sclavonies.



asupra Sud-Estului european. E vorba de Reforma luterană despre acțiunea căreia va fi vorba mai departe.

Un alt curent de Reformă, care s'a potolit răpede, dar a avut o epocă de mare popularitate, mulțămită predicăției Italianului Socinus, a fost acela din Polonia<sup>1</sup>. Din parte-i Alexandru Lăpușneanu avea legături cu episcopul din Camenița<sup>2</sup>.

În sfârșit planurile habsburgice asupra Ardealului aveau nevoie și de mercenari români și de clienți așezați în Moldova, de unde se putea ataca, fără a ieși în față și fără a se certa cu Turcii, țara pe care o „usurpase“ acel „bastard“ de „fiu al regelui Ioan“.

Un ultim curent spre noi e determinat de Veneția și de Sfântul Scaun.

Veneția ajunge, în adevăr, să fie, în oarecare sens, încă din veacul al XV-lea, o capitală a Balcanilor, clădindu-se pentru acești oaspeți și strălucita biserică a Sf. Gheorghe al Grecilor<sup>3</sup>. Un Bevenis, care nu e Grec, de și „domn al Epidaurului“, scria un manuscris la Veneția, ca pribeag<sup>4</sup>.

În acest timp, de altfel, Carol al IX-lea, primia la Curtea lui pe un Giustiniani, Ieronim, din Chios, și-l făcea solul lui la Sultan<sup>5</sup>.

Mișcarea Renașterii, înlocuind cumișenia socotitoare a tra-

<sup>1</sup> V. Wincenty Zakrzewski, *Powstanie i wzrost reformacyi w Polsce, 1520-1572*, Lipsca 1870.

<sup>2</sup> V. tesa d-lui Câdea, citată, p. 45.

<sup>3</sup> V. Iorga, *Venise moderne* (din *Revue hist. du S.-E. eur.*).

<sup>4</sup> Μπεβαινής, ἄρχων τῆς Ἐπιδάουρου; Müller, *Notice et mss. de la Bibl. Nationale et autres bibliothèques... de Madrid...*, *Supplément au catalogue d'Iriarte*, p. 8. Un Darmarion din Epidaur la Trento în 1562; *ibid.*, p. 26; cf. și p. 147. Un Kurelios Murmuris din Nauplia la Veneția în 1556; *ibid.*, p. 71. Un Corneliu τῶν Μονοκουρέων; *ibid.*, pp. 73-4, 78.

<sup>5</sup> Fustel de Coulanges, *Archives des missions scientifiques et littéraires*, V (1856), pp. 583 și urm., 614. Intitulându-se „chevalier de l'Ordre de saditte Majesté, conseiller en son Conseil d'Estat et privé“, el adauge și: „ambassadeur extraordinaire du Roy auprez du Sultan Selim, Grand Seigneur de Constantinople“, în cartea sa *La description et histoire de l'isle de Scios*, Paris 15[6]6. Și tatăl său, Vincențiu, fusese curier frances în Orient; [Michel Nau], *Voyage nouveau de la Terre Sainte*, Paris 1679, p. 391.

diției cu capriciile individualismului desfrânat, trebuia neapărat să atingă, pe cele două căi ce-i stăteau înaintea, Ungaria și Polonia, — mai mult Polonia, plină de o nobilime aventuroasă, decât Ungaria —, și țerile noastre.

Oricine pleacă acum pentru o carieră domnească din lumea unei oligarhii căutătoare de neconținute isprăvi nouă aduce cu dânsul un spirit care nu samănă cu acela de înceată chibzuire al lui Ștefan-cel-Mare și al urmașilor lui, fără a exclude măcar pe acel tânăr Ștefan ale cărui ieșiri pătimase nu sânt pornite dintr'o închipuire înaripată. Petru-Vodă se lăsase și el înrăurit de ce umbla prin capul vecinilor de la Apus, fiecare urmându-și drumul său, fără să se întrebe cum s'ar putea împăca isprava sa cu aceea a celorlalți. Evlaviosul ctitor al Po-bratei, în care însă trebuie să se vadă mai mult o aplecare a Elenei, care, iubitoare de măreție și de artă, de înfăptuiri împărătești, voia să ajungă la nivelul „Băsarăbesei“, care dăduse țerii sale de adopțiune minunea armonioasă și scumpă de la Argeș, e un observator numai formal al făgăduielilor sale politice și, în lungile-i discuții cu regele Poloniei, alături de izbucnirile unui suflet înfocat, sânt toate mijloacele unei viclenii care nu ține samă decât de atingerea țintei, mijloace caracteristice, în Apus, pentru această epocă de *virtu*, care înșeală, trădează, otrăvește și asasinează, știind că, dacă Dumnezeu creștin o oprește, este pulința de înțelegere cu *dii imortales* ai antichității, complicii atâtor intrigi și atâtor crime.

A ajunge, a stăpâni, a folosi și mai ales a străluci, acesta este scopul. De altfel, o întreagă lume, de originile cele mai deosebite, mutându-se dintr'o țară în alta, slujind când unui slăpân, când altuia, se adună încetul pe încetul la hotarele Moldovei și Țerii-Românești. Ea este supt imperiala acțiune a lui Carol Quintul, și Burgund și Spaniol și German și Italian, legat apoi, prin moștenirea căpătată de fratele său Ferdinand, și de Boemia și Ungaria, adăugându-se și marea datorie de cruciată, menită a răscoli și a arunca în tot felul de întreprinderi, cu și fără izbândă, întreaga lume creștină. Atâta vreme, Ardealul, râvnit și de pătrunderea sârbească a celeilalte aventuri, răsăritene, a Sârbilor de felul lui Petrovici și Cherepovici, cari ajung cu ajutorul „vitejilor“ români, oprți de mult de la isprăvile înaintașilor, stătuse să aleagă, peste încercarea că-



Fig. 7. — Moneda lui Despot.

zută a lui Mailat Românul, între regatul dacic al lui Martinuzzi, „regele“ care-și și făcuse capitala întărită, în „cetatea nouă“, de la Gherla, la pasurile Moldovei, și între ambițioasele planuri ale lui Castaldo, marchisul de Cassano în Italia, care urmăria de sigur ținta de stăpânire personală ca, mai târziu, ale lui Basta, întrebuintând pentru aceasta omorul „Baratului“, după ce pregătise și încuviințase prin scris al lui Ștefan Rareș și, un moment, recomandase același procedeu și față de Mircea ucigașul<sup>1</sup>.

În Inidoara, comandă, scriind ungurește, un Fanczy“, care adăugă titlul: de Cordova<sup>2</sup>. Spaniolii lui Castaldo nu rămân numai acolo; ei trec și în acea Polonie al cărui rege era, de altfel, nu numai un jumătate-Italian, dar, în același timp, un reprezentant autentic al politicii moștenite de la mama sa, regina Bona.

Lângă ei se adaugă, aducând și idei de învoire religioasă, Italienii, ca începătorul unitarienilor ardeleni, care și-a creat aderenți și în regatul polon; nu lipsește câte un Frances ca acel Pierre Roussel, care va juca un rol și în părțile noastre. Lăpușneanul avea ca secretar pe un Gheorghe de Revelles, din Viena, dar Frances de origine<sup>3</sup>. Oricine are inteligență, inițiativă, o spoială de învățătură în sensul umanismului e, în această vreme a făcătorilor de proiecte, un cetățean al oricărei țeri, putând urmări orice crede el că e în măsura puterilor sale și stârnind prin succesul său întâmplător alte năprasnice ambiții, gata să urmeze aceiași cale.

Era deci oarecum firească, în ciuda exagerării sale, o carieră ca aceea pe care o începea încă din 1558, în părțile noastre un om curios și de un interes fără îndoială tragic.

Trecuse din Creta în Spania, de acolo la Montpellier, plin de marani spanioli, Evrei convertiți și păstrând tradițiile unui învățământ al medicinei cu vechi origini arabe, ca să răsară apoi la Paris, gata de un alt omor cu aceiași conștiință ușoară. Merge apoi în Germania oamenilor Reformei, în Prusia Ho-

<sup>1</sup> Bănuiala că Ferdinand ar fi vrut săucidă pe Ioan-Sigismund; N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, pp. 312-3, no. cxxix.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 225; Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 495, no. DCCCCXVIII („pre-  
fectus, provisor et castellanus“). Dar Fanczy pare a fi Secuiu.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 543, no. DCCCCXVIII.

henzollernului Albert, apoi în Polonia, unde-și putea găsi ușor părechea între vânătorii de iluzii, pentru ca, și cu drumuri pe la regele Ferdinand, să umble în solii secrete din Ardeal în Moldova. Om de o neobișnuită îndrăzneală și de un netăgăduit farmec personal, periculos și pentru dânsul și pentru alții, care se prezenta și ca descendent al lui Hercule și ca rudă, cu genealogie specială, a Doamnei Ruxanda.

Cum, din poveștile lui și ale altora, se deslușește sigura origine crețană<sup>1</sup>, Creta era o provincie venețiană, de și privită ca un „regat“ a parte. De acolo se putea trece oriunde în Italia ca în aceeași țară, și Italia era în cele mai strânse legături, de unitate militară și administrativă, de patronat, de influență, cu Spania. Acela pe care ai noștri, încurcați de multiplele înfățișări ale personagiului, neștiind cum să-l numească, și atrași, cum se va vedea, de alianța lui cu „Despotovna“ Elena, l-au botezat moldovenește „Despot-Vodă“, de și-l chema Iacob și ar fi vrut să fie ca Domn un nou Ioan-Vodă, cum fusese odată bietul Joldea, poate fi înțeles mai bine dacă e pusă alături obișnuita lui carieră cu aceea a lui Theotokopulos, „fiul Născătoarei de Dumnezeu“, care, din aceeași Cretă, ce dăduse cărturari de grecește Apusului, merse, prin Veneția, să prefacă geniul lui de iconar, cum de fapt a rămas totdeauna, după învățăturile de tehnică ale lui Bassano, ca să se strecoare apoi, de sigur prin Neapole, hispano-italian pe acea vreme, în Spania, devenind, „el Greco“, fără a-și părăsi numele ce care-și iscălește pânzele, marele pictor de altare al posesiunilor lui Filip al II-lea și alegându-și ca statornică reședință Toledo.

<sup>1</sup> Ar fi fost fiul unui Ioan și nepotul unui Vasile din Rodos, dar originea carierei sale e din Creta. Ar fi participat, în 1533, după o trecere pe la Roma, la asediul Coronului de Andrei Doria, dar nu s'ar potrivi cu vârsta lui, care pe la 1550 era încă un tânăr. Un trecut de stratiot i se poate însă admite, dar cu aproximație; v. și Graziani, în *Émile Legrand, Deux vies de Jacques Basilicos* (cealaltă e de Germanul Sommer, care a venit ca „scholasticus“ în Moldova), Paris 1889. Cf. a treia biografie, în Iorga, *Nouveaux matériaux pour servir à l'histoire de Jacques Basilicos l'Héraclide, dit le despote*; București 1900 (după aceasta ar fi fost și în Bréma, în Danemarca și în Suedia). O a patra a fost găsită de profesorul Radu și publicată în *Diplomatarium* al Școlii Române din Roma. Cf. și Petri, în *Mem. Ac. Rom.*

În același timp un Diassorinos, „domn al Doridei“, era la Nicosia (1562), scriind de acolo Patriarhului ecumenic<sup>1</sup>.

Poate tot pe calea veneto-neapoletană, Iacob, care, după moda italianisantă a Cretei sale, își zicea de' Marchetti, ceia ce nu înseamnă decât același lucru ca „Marchegiani“, oameni ai Marcei, ai „Margenii“, devenia, alături cu acest prieten al său Diassorinos, caligraf de manuscripte grecești pentru Biblioteca imperială. Legăturile, menționate mai sus, între Spania și Sudul frances îl aduc la acel Montpelier, unde, urmând un vechiu obicei de carieră al creștinilor din Orient, se apucă să studieze o medicină, care pe vremea aceia, și multă vreme pe urmă, cerea cunoștința originalelor grecești, pornind de la Hipocrațe. Libidinos, el își căută legături de iubire, ca aceia, pe care ni-a transmis-o o întâmplătoare întregire a cărții de istorie universală a lui de Thou, cu o anume Gillette d'André, prietenă a studenților fără deosebire de naționalitate; parazit născut, trăiește pe socoteala văduvei, al cării singur copil moare printr'un accident pe care a fost invinuit că l-ar fi pregătit<sup>2</sup>. În această societate de tineri din toate neamurile, capabili de toate năzbâțiile, el, om frumos, elocvent, meșter de condeiu, câștigă simpatii și prin nobleța ce-și atribuie, căci Iacob de' Marchetti și-a tradus numele, cu care se înscrișese la Facultate, în *Μαρκέτιος*, ceia ce înseamnă „marchis“, și poate încă de atunci el căutase o basă teritorială pentru acest marchisat,

<sup>1</sup> Stamatiadi, *Βίος Ιακώβου Βασιλικού*, Samos 1894, pp. 66-7. Același citează aceste rânduri de crez ale lui Despot: *Χριστός ζωή, ὁδός κα ἀλήθειά 'εστι καὶ ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν καὶ θαπτισθεὶς σωθήσεται, αὐτὸς γάρ ἐστι μόνος ἀληθινὸς θεὸς καὶ σωτὴρ. 'Ιάκωβος Βασιλικός, δεσπότης Σάμου καὶ μαρκέτιος Πάρου, ἱππεὺς καὶ κόμης παλατινός*. V. pentru Diassorinos și *Σύλλογος* din Constantinopol, 1861-911 (Constantinopol 1913-21), pp. 370 și urm., 373, 379. Și *ibid.*, IV, 66 (articol de Paranika). Mai ales *Encomium Mathaei Flacii Illyrici scriptum graecis versibus a viro Illustri Iacobo Diassorino domino Doridos, eiecto a Turcis patria et ditione, qui multis annis fuit conductor equilum*; cf. A. Ludwich, in *Byz. Zeitschrift*, I, p. 293 și urm.

<sup>2</sup> V. T. G. Bulat, *Încă ceva asupra lui Iacob Heraclide Despotul*, in *Rev. Ist.*, II, p. 45 și urm.

<sup>3</sup> V. Iorga, *Inscrierea ca student a lui Despot-Vodă*, in *Rev. Ist.*, XVII, pp. 23-5 (actul lui „Iacobus Vasilico di Marcheto“, din diecesa de Rodos, e din 29 April 1547).

iar o oarecare cunoaștere a trecutului italo-oriental îi arătase nu numai că a fost un ducat venețian al Arhipelagului, dar că în marea insulă Lesbos stăpânii genovesi din neamul Gattilusio se bucuraseră, în puterea căsătoriei cu o Paleologă, de titlul imperial al despoților. N'a fost greu pentru o minte dibace, dar confusă, a se face prin contaminația acestor amintiri diferite, care se topiseră în focul ambiției lui cutezătoare, un despot de Naxos și Paros, insule care fuseseră temeiurile ducatului cu dinastie venețiană al Egeii medievale, *ducatu Egeopelagi*<sup>1</sup>.

Autoritățile din Montpellier erau însă cu luare aminte față de anume oaspeți cari, altfel, ar fi anarhisat complect orașul. El fu deci judecat pentru omor și, cum se îngrijise să dispară, executat numai în efigie: un coleg student venit din Berna prin Geneva lui Calvin a văzut ceremonia<sup>2</sup>.

La Paris va fi găsit răpede apreciatori între oamenii Renașterii cari nu cercetaseră titlurile de identitate și statul personal al lui. Cu o figură atrăgătoare, era în stare să se rotească în graiu și să se exprime în scris tot așa de bine latinește ca și grecește. Caligraful și disecatorul de cadavre devine însă și comensal al unei nobilimi ce-și da măsura în luptele de religie care tulburau regatul. Spada de la coapsă-l ispitește la încă un omor, care nu era măcar un duel onest, victima fiind străpunsă pe la spate.

Dar cel care vorbea frumos și franțuzește își află îndată și între Germanii campaniilor de la Rin, un Ulrich de Mansfeld, un Günther de Schwartzburg, protectorii unei noi pribegii. Cel care descrisese în două limbi bătălia de la Renty și de la care a rămas și un tratat latin de tactică<sup>3</sup>, caută însă deocamdată tovărășii literare și ajunsese până la cunoștința ami-

<sup>1</sup> V. și Iorga, *Voyageurs orientaux en France*, din *Revue hist. du S.-E. eur.*

<sup>2</sup> V. Felix Platter, *Tagebuchblätter aus dem Jugendleben eines deutschen Arztes des 16. Jahrhunderts*, ed. Horst Kohl, în „Voigtländers Quellenbücher“; resumat în Iorga, *Cărți reprezentative*, III (din *Rev. Ist.*, XVII; p. 253).

<sup>3</sup> D. C. Marinescu, care a vorbit despre el la Academia Română, prepară un studiu asupra lucrării rămase în manuscris.

cală a lui Schwarzerd, devenit un Melanchthon în limba însăși a „marchisului“.

Dar nici acolo nu-l răbdară multă vreme apucături turbulente care nu-l puteau părăsi. Curtea de la Königsberg, cu un duce amator de antichitate, îl atrase. O întreață corespondență ni înfățișează legăturile pe care le-a înodat acolo<sup>1</sup>. Dar acest ducal protestant al Prusiei, care fusese odată o provincie catolică a Teutonilor, păstra relațiile firești cu Polonia. Și iată-l acuma în mijlocul unei aristocrații care se frământa după întreprinderi hasardate și al cărui cel mai cunoscut represintant e acel Albert Łaski, care avuse în familia sa pe episcopul diplomat Ioan, cunoscător al rostului Domnilor noștri de la începutul veacului, și pe acel agent al lui Zápolya la Poartă care a fost Ieronim, întâlnit și până acum în negociațiile care priviau și Moldova.

Încă în 1555, din Bruxelles, cutreierătorul de țeri scria lui Melanchthon, intitulându-se, mândru: „Iacob Basilikos“ — ceia ce-i suna, în legătură cu *basileia* de odinioară, oarecum imperial —, „Marktlhos“, — vechiul nume de familie devenit acuma un titlu —, „despot de Samos, insula odată fericită și acum pustie, cavaler al neînvingului Impărat și conte palatin“ — cu dreptul de a face doctori și de a încorona poeți, cu act în toată forma<sup>2</sup>. Se plânge că de la plecarea din Mansfeld n'a primit nicio scrisoare de la învățatul teolog, „făcător de bine și ajutător“. Era prieten și cu cutare sfeinic imperial și cu Gașpar Peucer, și păstra legătura cu „nepotul“ „domn al Doridei“ care se află acuma „în Hellada“. Și i se răspundea cu speranța de a se libera de Turci acest pământ clasic al tuturor învățăturilor.

Peste vre-un an, Iacob era acum în serviciul Impăratului,

<sup>1</sup> V. Iorga, *Nouveaux matériaux pour servir à l'histoire de Jacques Basilikos l'Héraclide, d't le Despote, prince de Moldavie*, București 1900.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 54-6, n-le LXXVIII-IX. Diploma lui Carol Quintul, în Veress, *o. c.*, I, pp. 151-8, no. 200 (Bruxelles, 22 Octombrie 1555).



care-i dădea scrisori de recomandaje către ducele Prusiei, și acesta-l trimetea regelui Poloniei, în Ianuar 1557, teoreticianul artei militare putând să fie de ajutor în războiul din Livonia care atunci se deschisese<sup>1</sup>. Ducele credea că acest om neastâmpărat se gândește a se întoarce la ale sale, pe undeva prin Grecia, și de aceia-i și cerea știri despre „lucrurile turcești“<sup>2</sup>. În Septembrie, el era în tabăra regală din Lituania, arătându-și diploma de la Impăratul și repetându-și povestea originii<sup>3</sup>. Peste un an de zile îl aflăm tot la Cracovia, împrietenit cu seniori poloni din lumea protestantă<sup>4</sup>: părea că se ocupă numai de lucrări literare și teologice.

Pe ce cale nu știm precis, el răsare apoi în părțile noastre. I se păru că ar putea să joace un rol în Ardealul care adăpostia pe acel Italian Blandrata care a avut o influență asupra conștiinței religioase a atât de tânărului prinț ardelean. Răsăria în Brașov, care era ocupat de schimbarea din Țara-Românească, unde Mircea înlocuise pe Petrașcu. „Jacobus Heraclides“ fu primit cu cinste de bunii burghesi sași din cetate; în Mart 1558 era condus cu nu mai puțin de șaisprezece călăreți<sup>6</sup>. Mergea la Isabela.

Dar șederea la Curte a lui Heraclide cel nou nu fu lungă, ceia ce, dacă urmăria scopuri personale, cum e în adevăr de bănuț, ar dovedi că nu întâmpinase și acolo primirea pe care o sperase. Nu se împlinia luna, și neobișnuitul oaspete recurgea din nou la ospitalitatea Brașovenilor. Socotelile orașului spun că el „se întorcea în Moldova“, luând drumul pe la Preșmer. Indată după aceia trec la Alexandru Lăpușneanu solii reginei, Grigore Bethlen, Ștefan Cserényi și secretarul Adam. Și alți trimeși regali se îndreaptă peste puțin spre Car-

<sup>1</sup> După lucrarea polonă a lui Alexandru Kraushar, d-na Maria Kastarska-Sergescu, în *Rev. hist. du S.-E. eur.*, VIII, p. 261. Cf. și Iorga, *Nouveaux matériaux*, pp. 21-3, no. I. O recomandaje către un senior polon e n-1 următor.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 25-6, no. III. O scrisoare lui Jacob urmează, nedată.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 28 și urm.

<sup>4</sup> N. Malinowski, *Teka Wilenska*, Vilna 1888, p. 107 și urm. (scrisoare a regelui, 1-iu Septembrie). Cf. Iorga, *Iarăși știri nouă despre Despot*, în *Rev. Ist.*, II, p. 125 și urm.

<sup>5</sup> S'ar fi întâlnit și la Curtea din Viena cu Łaski, Kastarska-Sergescu, I. c.

<sup>6</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 793.

pații moldoveni, chiar și un Polon de la Curtea ei. Târziu în Iunie ambasada principală se întorcea<sup>1</sup>.

Din partea lui Alexandru-Vodă, care-l găzduia de o bucată de vreme, se pare deci că Iacob fusese întrebuințat la început ca un simplu agent de legătură între Moldova sa și „Crăiasa“, în momentul când aceasta din nou nu se mai credea sigură față de revanșa ce știa că și-o pregătește Ferdinand.

În calitate oficială se întorcea Cretanul în Iulie, întovărășit de curteni de-ai lui Alexandru, dar nu se arată încotro s'a îndreptat, de și e probabil că avea o misiune asemănătoare<sup>2</sup>. La mijloc cade scrisoarea lui din Maiu, datată de la Iași, în care se cer ducelui Albert arme, amănunțit descrise, pentru expediția, veșnic amânată, în patrie<sup>3</sup>. Se pare că aventurierul spera, sau se făcea că speră, nu știu ce restaurare în „Grecia“ slavă, dar cu voia Turcilor. Trimețând la Königsberg cu cererea pe un Ioan „Vaugina“, el îl lauda pe Alexandru, care l-a tratat „regal“, și-i dădea titlul, de unitate românească: *Illustrissimus dominus Alexander, Moldaviae et Valachiae Waivoda*.

El găsisese însă și interesul Doamnei Ruxandra, care mergea așa de departe în ce privește ocrotirea presupuselor ei rude, încât în chiar anul 1560 ea făcea pe Alexandru să acorde în domeniul Ciceului o posesiune unui Nicolae Herțeg („Herchegh“), „legat prin sânge cu dânsa“ (*habita ratione sanguinis*), care nu era decât unul din fugarii herțegovineni<sup>4</sup>.

Deci în cursul acestei petreceri la Curtea Moldovei mândra Doamnă Ruxandra, căreia mama-i va fi vorbit despre legăturile împărătești ale neamului, pe care le făcea săpate în piatră, va fi atins și acel punct de mai veche genealogie care lega, pe la jumătatea veacului al XV-lea, pe Brancovicești de o ramură a Cantacuzinilor. Deci și de acea parte era sângele acelor vechi Elini a căror „patrie“ voia s'o libereze ciudatul

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 798-9.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 799.

<sup>3</sup> Iorga, *Nouveaux matériaux*, pp. 34-6, no. VII.

<sup>4</sup> Veress, l. c., p. 284. *Se crezu necesară aprobarea lui Ioan Sigismund, de care însă Domnul moldovean se dispensase, dându-i, din Huși, un simplu document slavon pe pergament, ca pentru orice credincios din țara sa. D. Veress vorbește de pământuri „date Ruxandei, măritate cu un Ungur ardelean“ (ibid., p. 185)!*

oaspete, fie și cu ajutorul unor Viziri cunoscuți. Astfel, într-una din vizitele sale la Brașov, el făcu să se tipărească, dar de sigur nu pentru Alexandru cel desprețuit ca origine și căruia i se puneau în samă lucruri care nu puteau decât să-l supere, o spiță a neamului său și al neamului rudei sale femeiești din Moldova, pe care o făcea să se coboare prin despotul Ioan, despotul Ștefan, marele despot Gheorghe din Țarul Lazăr, acesta însuși avându-și un tată grec (!)... Istoria ramurii moldovenești era presintată cu pomenirea, crudă, a turcirii lui Iliș, a „uciderei de boieri“ a lui Ștefan și, în ce privește pe Ruxandra însăși, a faptului că „Polonii au adus în țară pe Alexandru-Vodă, care orbește pe soțul ei și o iea de nevastă“; nu se uită fiii Bogdan și Petru<sup>1</sup>.

Starea, așa de rea, a sănătății lui Alexandru făcu pe străin să se gândească poate și în posibilitatea unei căsătorii cu o astfel de „vară“, care-l va fi încurajat pe omul cu atâtea mijloace de a seduce și, oricum, la drumul ce i s'ar deschide către această stăpânire a bogatei Moldove. *Nu vor fi lipsit nici boieri, dintre viteji, cari să prețuiască foarte sus pe acest om care știa să povestească despre marile lupte din Apus la care participase, despre cunoștințele sale de strategie și tactică, uimitoare și pentru un om de cultura ducelui Albert de Prusia, fost Mare Maestru al Cavalerilor Teutoni, care-l admira pentru scrierile lui cu privire la cele mai bune mijloace de a face războiul.* Încă de atunci, cum se va vedea îndată, el vântura idei, foarte ispilitoare pentru mândria acelorăși ostași, cari nu-și aflau destul de lucru, despre unitatea de neam a Românilor din amândouă țerile, și Ardealul i se părea că ar putea, după aceea logică a geografiei și istoriei pe care am subliniat-o mai sus, că ar putea să între și el într-o nouă Dacie, a cărei istorie o putea găsi, nu numai în cărțile antichității, dar și în cea ce, încă de la Aeneas Sylvius, omul Renașterii, devenit Papă de cruciată pentru înlăturarea Turcilor profanatori ai solului elenic, sacru pentru dânsul, se purta în cărțile scriitorilor timpului.

Dar nu în zădar Lăpușneanu vorbea de ochii și urechile ce are. Descoperindu-se uneltirile olraznicului musafir, el căută

<sup>1</sup> In Sommer, l. c. Traducere românească la Hasdeu, Arch. Ist., I, pp. 98-9.

să puie mâna pe dânsul ca să-l facă să-și ispășească prea îndrăznețele visuri.

Descoperit și amenințat, îndrăznețul aleargă la Kesmark, în cuibul prietenului sigur, al lui și al tuturor aventurilor, și acolo el crezu că s'ar putea servi de gândurile lui Ferdinand asupra Ardealului și părțile vecine. Printr'un Ungur îi scrie, la 1-iu Mart, cu închinăciunile cuvenite, ca să ofere, ca un om modest, care nu umblă după „lucruri înalte“, ca un servitor al creștinătății care-l preferă pe el, catolicul, înaintea oricui<sup>1</sup>. Voiă 2.000 de călări, 1.000 de pedestri. Făcea Habsburgului jurământ de vasal, ca „Domn ales al Moldovenilor și drept moștenitor și urmaș al Țerii-Românești“<sup>2</sup>. Dar, cum arhidecele Maximilian, viitorul Impărat, în conflict cu tatăl și unchiul Carol Quintul, cocheta cu „pioșii“, adică protestanții, se încercă peste câteva săptămâni o intrigă, contrară, și cu acesta, scoțând înainte pe Łaski; era vorba, se pare, de a-l introduce pe acest Habsburg ca rege reformat în Polonia<sup>3</sup>. De fapt, în altă scrisoare, el unia „afacerea Sarmăției“ cu situația Moldovei, și Łaski adăugia că va fi în curând un conventicul la Bartfa și regele Poloniei stă să moară, arătând apoi că aici nu e de zăbovit, de vreme ce „tiranul impus“ și-a trimes fiul mai mare la Constantinopol, unde-și face „un strălucit palat“, cumpărând moșii în Grecia, de pare că vrea și el să turcească țara<sup>4</sup> (iar Impăratului. Despot îi spunea că rivalul său a tras în țepă șapte preoți și... a orbit 9.000 de oameni)<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, p. 172, no. 220. Poate de el, și nu de Alexandru, cum crede bailul, e vorba în oferta de conlucrare contra Turcilor împreună cu copilul de șaisprezece ani (*ibid.*, p. 171, no. 2181) de la Munteni și chiar cu Muscalul (*ibid.*, p. 173, no. 222). Alexandru avea atunci grija noului comerț de boi și soboli cu Venetia; *ibid.* p. 170, no. 217; pp. 173-4, n-le 221-2.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, II, pp. 370-1, no. CCCXLVI. Urmează instrucțiunile lui.

<sup>3</sup> Veress, *l. c.*, pp. 173-4, no. 223. Scrisoarea fu prinsă. O alta către același nu atinge complotul; *ibid.*, pp. 176-7, no. 225.

<sup>4</sup> Hurmuzaki, II, p. 373. „Lanzonia“ e Leutschau. Și Łaski scrie în acest sens la 2 April. Numele Moldovei îl presintă cu ortografie francesă: „Valaquia“; *ibid.*, pp. 375-6, no. CCCL.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 374-5, no. CCCXLIX. Era gata să împiedece trecerea în Polonia a Ardeleanului, dacă ar fi ales acolo; *ibid.*, p. 384.

Dar aceasta nu-l împiedecă să ceară prin același dregător ungur și catolicului Impărat, care-i răspunsese, întărind privilegiul nou al lui Carol Quintul, dar scusându-se că nu-l poate ajuta, rupând fără motiv cu Sultanul; dar îi dădea voia de a sta în țerile sale, ca un om pașnic și inofensiv<sup>1</sup>.

În Maiu refugiatul se oferia însă și ca simplu ofițer, odată ce noul tratat cu Sultanul îi răpește sprijinul german<sup>2</sup>. Salvconductul cerut îl și căpătă el în Maiu<sup>3</sup>; nu se știe la ce poate fi întrebuințat un astfel de îndrăzneț! Ba i se dădu și o pensie destul de importantă<sup>4</sup>. Aceasta-l încurajă ca să ceară împăratului și lui Maximilian ce trebuie pentru a năvăli în Moldova, unde e chemat, pentru că Alexandru a stricat legea printr'unele așezăminte noi, cum i-arată emisarii, un cleric și un boier<sup>5</sup>.

Dar iată că acel Brașov care-i cunoscuse mărețele întrări și-i bănuise tainicele misiuni primia de la dânsul, în Iunie din același an 1560, între două cereri de medic și de meșteri ale bolnavului Moldovean, o scrisoare, datată din depărtata Cașovie, aproape de posesiunile lui Łaski, în care „Heraclide Basilic Iacob, cu mila lui Dumnezeu despot de Samos, domn al Doridei, al Parosului“ — cu marmorele antice — „și al celorlalte insule“, dar acum și, pur și simplu, „Domn al Moldovei“ și chiar, pe basa unității romane a nației, „moștenitor al țărilor Valahiei“, în ciuda dreptului acelui nepot de vară care era tinerelul Petru de la București, se arăta ca „prigonit fără nicio vină (*meritum*), de „tiranul (usurpatorul) țerii noastre a Moldovei pe care o stăpânește fără niciun drept“<sup>6</sup>. Refugiat cândva

<sup>1</sup> Hurmuzaki, II, p. 376, no. CCCCLI; Veress, o. c., pp. 175-6, no. 224. Lăpușneanu știa toate acestea și, nemulțămît și de regele Poloniei și de Impărat, se plângea la Poartă; Hurmuzaki, II, p. 363. Cf. Veress, l. c., pp. 186-7, no. 233.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, II, p. 377.

<sup>3</sup> Veress, l. c., pp. 177-8, no. 226 (în Hurmuzaki, II, p. 276, no. CCCLI).

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 178-80, n-le 227-8; p. 187, no. 234.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 180-3, n-le 229-30. Lui Maximilian îi vorbește iar de „Biserica lui foarte prigonită“. E vorba și de o sprijinire de „ai noștri“ la succesiune contra oricărui „impiu“.

<sup>6</sup> Ureche vorbește și de o încercare de otrăvire, căreia acest om priceput îi opuse antidotul.

la Brașov, a trebuit să fugă de acolo „noaptea pe furiș, despoiat și prădat“ și apoi, printr'un Grec, Stamate Contostavlahi, deci: „conetabilul“, își cere ce i s'a oprit pentru o bială datorie de cinzeci de florini: „haine, argint și aur“, uitând, ca un creștin și prinț, ce jigniri i s'au făcut. Bourul moldovenesc era introdus acum între celelalte semne ale peceții lui cu fudulă inscripție grecească<sup>1</sup>.

Făcu o ultimă încercare pe lângă Ferdinand la 25 Iunie. El se oferă din nou ca vasal ereditar, Moldova fiind, în ciuda tributului către Turci, membru al prea-gloriosului regat al Ungariei, *cum și Ardealul, și pe aceiași linie, deci, ca țeri deosebite*.

Un om ca dânsul nu se lăsa însă ușor tratat astfel. Domnia uneltită voiă, neapărat și fără zăbavă, să și-o prefacă în faptă. În același timp când scria așa de dârz, din cauza înaltelor relații cu Habsburgii, Brașovenilor, el își tocma și un meșter de tunuri<sup>2</sup>.

Retras din nou în Polonia, unde peșise pe sora Voevodului Rusiei, odată ce la Împăratul nu găsisse mai mult sprijin, de și una din biografiile lui vorbește și de acel mai vechiu drum la Viena, unde ar fi cunoscut pe asociatul său polon, el se înțelege iarăși cu „ereticii“ de acolo, cari se adună în număr de cinci sute spre a ajuta o așezare în Scaun, plină de urmări pentru dreapta credință, a acestui pretins coreligionar al lor. Era vorba să i se afle o ceată de 500 de călări. Dar așa ceva nu-i trebuia regelui, pe care Alexandru, vasalul său, îl mulțămia pe deplin. Măsuri răpezi, și din cele mai severe, fiind luate pentru a împiedeca mișcarea, „Domnul Moldovei și al Țerii-Românești“ pe lângă o parte din Elada, fu în primejdie de arestare și aici<sup>3</sup>.

Totuși se făcu încercarea, și ea nu reuși, Łaski lipsind și Sieniawski, păzitorul Moldovei, oprindu-l pe Despot la graniță, de și 5.000 de oameni l-ar fi așteptat în țară<sup>4</sup>. La sfâr-

<sup>1</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 560, no. MXXXI, și în *Mem. Ac. Rom.*, 1935.

<sup>2</sup> Veress, *I. c.*, p. 185, no. 232.

<sup>3</sup> Scrisoare din 5 Octombrie 1560 a nunțiuului din Polonia, după Kraushar, la Kasterska-Sergescu, *I. c.*, pp. 262-3. Cf. Iorga, în *Rev. Ist.*, II, pp. 129-30.

<sup>4</sup> V. și raportul lui Zay, Hurmuzaki, II, p. 381, no. CCCLVI. Și n-l următor.

șitul lui Novembre pretendentul făcea pregătiri de războiu la Crașovia<sup>1</sup>, apoi la Kesmark<sup>2</sup>.

Din nou neobositul s'ar fi oploșit în Ardeal, și se credea la Sibiiu că de acolo va pleca o expediție, cu totul neobișnuită, în Moldova, care ea-și trimetea odată acolo năvălitorii<sup>3</sup>. Ca și ruda sa polonă, cu care avea aceeași direcție politică, Ioan-Sigismund porunci ca fugarul, dacă e în acele părți, să-i fie adus<sup>4</sup>.

Boala lui Alexandru-Vodă se înrăia însă. Un medic italian venit de la Ioan-Sigismund fu bănuțit că vrea să-l otrăvească și trebui să-și caute refugiul la Constantinopol<sup>5</sup>. În acest timp, prin Iunie, Despot avea voie de la Ferdinand să-și facă o oaste, care, în Iunie, era socotită la 600 de călări și 300 de pedestri<sup>6</sup>, și Ferdinand îi întăria încredința, urându-i bună izbândă; dar toate pregătirile trebuiau să se facă în taină<sup>7</sup>. Avea și cunoscători de sârbește, de românește<sup>8</sup>.

*Tot mai mult se deslușia că întreaga afacere era un nou capitol din lupta între cei doi rivali pentru Coroana Ungariei.* Despot, căci așa se numea acum pretendentul, nu era mulțumit cu puțina grabă pe care puternicul comandant la acel hotar, Francisc Zay, o punea în sprijinirea cauzei sale<sup>9</sup>. Din parte-i, Impăratul declara că un atac contra „fiului ră-

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, p. 189, no. 237; Iorga, *Nouveaux Mat.*, p. 44, nota 1.

<sup>2</sup> Veress, *l. c.*, pp. 192-3, no. 210.

<sup>3</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 363-4, n-le MXXXVIII-IX.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 365, no. XLIII. În legătură cu aceasta, în aceeași lună Novembre, Alexandru trimete în Ardeal pe vechiul credincios Neagu, pârcealab de Hotin; n-l următer. Intoarcerea lui, *ibid.*, p. 566, no. XLV. În Maiu 1561 vine alt pârcealab de Hotin; *ibid.*, p. 569, no. MLII. Pentru legăturile lui Despot cu Polonia în 1561-2, și Iorga, în *Rev. Ist.*, II, p. 130.

<sup>5</sup> Hurmuzaki, VIII, pp. 89-90, no. CXIX. La Bejenaru, *l. c.*, pp. 94-5, păcatul închipuit e pus în samă lui Despot. De fapt e vorba de un tânăr medic din Asofo, de-asupra Veneției, care, scăpat de Patriarhul ecumenic și rechemat de Domnul Moldovei, se face Turc ca să scape. Alexandru vestia la Poartă că fusese un complot pentru uciderea vecinului ardelean; Hurmuzaki, II, pp. 364-5, no. CCCXLI.

<sup>6</sup> Veress, *l. c.*, pp. 193-4, no. 241.

<sup>7</sup> *Ibid.*, pp. 194-5, no. 242.

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. 197 (scrisoare din August, de la Kesmark).

<sup>9</sup> *Ibid.*, pp. 195-6, no. 244.



Fig. 8. — Moneda lui Despot.





de Villey, din Burgundia, pușini Italieni, ceva Spanioli cu arcebuse, precum și cavaleri greoi, cu platoșe negre, din Silesia, plătiți pe termen scurt, potrivit cu mijloacele reduse pe care le avea la îndemână, în parte venite din Moldova însăși. Erau și mulți Poloni, dați bucuros de „pioșii“, în cari de atâtă timp se sprijinia, și haiduci unguri, supt un Anton Secuiul.

Trecuse pe la Cârlibaba, pe valea Bistriței Aurii, și se coborî astfel probabil pe de-asupra Ceremușului ca să ajungă în Polonia; de aici bătu, evitând trecătorile obișnuite, drept la vadul botușănean al Ștefăneștilor. Indată putu să între în Suceava, care se închină. El își luă numele de Ioan Voevod<sup>1</sup>, pentru ca, vorbind de moștenirea părintească, să-și descopere ca tată pe Ștefan-Vodă, care ar fi cel Mare. Indată, putu să-și facă intrarea și în Iași.

Alexandru, care l-ar fi crezut mort, și se vorbește, într'o biografie, în cronică polone, dar și într'o scrisoare contemporană<sup>2</sup>, de un simulacru de îngropare acolo, în Ungaria-de-sus, se retrăsese spre vadul Țutorei, ca să poată trece spre Turcii din Bugeac, „sangeacii“. Dar el putu strânge în jurul său, cu boierii în cea mai mare parte credincioși, măcar ca aparență, câteva mii de țerani; ce i s'a atribuit ca un contingent turcesc, a trebuit să însemne foarte puțin, și ei nu erau decât obișnuiții paznici cari de la o vreme rămăneau lângă Domn. Dar avea și el tunuri, cum le avea, și tot din cele mărunte, și dușmanul.

Cele două oști, așa de deosebite în alcătuirea și conducerea lor, dar asemenea în vitejie și avânt, pe o vreme când aceasta se căuta înainte de toate, se întâlniră în părțile Botoșanilor sau Dorohoiului, la satul Verbia (v., în Muntenia: Verbila; Verbilău; pare a fi același lucru ca Jerbia), pe apa Jijiei. Alexandru, care avea în fruntea alor săi, între cari boierii și țeranii nu mai păstrau, cu sentimentele de odinioară, deprinderea tovarășiei militare, nu îndrăzni să pornească un atac, ci, după o lungă pipăire fără folos cu tunurile, lăsă pe rivalul

<sup>1</sup> In ordinul către Bolea; Hurmuzaki, III, p. 392, no. CCCLXVI. In scrisoarea către sangeacul de Chilia; *ibid.*, p. 394, no. CCCLXVII.

<sup>2</sup> Iorga, *Nouv. Mat.*, p. 50, nota.

său să încerce de două ori, împotriva lui Moțoc, rămas la locul său, și a lui Bodeiu, care avea comanda la Iași.

Una din povestirile cele mai sigure, nediformată prin înfățișarea retorică, precum e aceea a contemporanului ungar Francisc Forgách de Ghimeș sau aceea din biografiile strălucitei aventuri, arată cum, în acea zi de 18 Noiembrie, Alexandru-și așezase o parte dintre ai săi în fața satului, alții în satul însuși, iar tunurile pe un deal. Haiduții și husarii, sprijiniți pe ceva arcebusieri cari luptaseră în Țerile-de-jos, se aruncară asupra unui vrăjmaș desprețuit, supt ochii pretendentului, care, cu amicul său Łaski, pândia și el de pe un deal întărit cu tunuri. Se ispiti vadul, apoi, făcându-se a găsi altul, se străbătu dincolo de apă. Se ajunsese astfel ușor în sat, sărind peste garduri și măcelărind<sup>1</sup>.

Lăpușneanu se luptase însuși, cu vechea lui obișnuință de viteaz, și era aproape să-și piardă capul de sabia unui haiduc, care-i atinse gugișmana. Atitudinea boierilor nu e bine cunoscută. Bănuind sentimentele Doamnei Ruxandra, soțul ei o făcuse să plece din vreme către Dunăre. El însuși mai încercă o rezistență la vadul Fălciului, unde era urmărit de starostele Bolea, trecut la Despot, care-i porunci, din Iași, la 30 ale lunii, printr'un ordin ce ni s'a păstrat, să urmărească pe „acel păcătos de Alexandru și pe tovarășii lui“<sup>2</sup>.

Domnia lui Despot se anunță de la început cu măsurile ce se puteau aștepta. Chemă la el pe acei „pioși“ de cari vorbea în timpul pregătirilor sale: astfel, din Vaslui, la 11 Decembrie, pe „ereticii“ poloni Lasocki și Filipowski, arătând că în *noul Stat protestant* pot să vie toți prigonii pentru credința curată: „din Franța, Spania, Germania și alte locuri“. *Li va da pământuri, îi va ajuta să-și facă orașe*. Cei cari au cerut în zădar de la regele Poloniei să o facă în Lituania, să vie acum la dânsul<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Hurmuzaki, XI, p. 58, resumat din raportul lui Zay, în Hurmuzaki, II. Analisa celorlalte izvoare, secundare, în Iorga, *Ist. Armatei*, I, ed. a 2-a, pp. 261-6.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, II, p. 392, no. CCCLXVI. Pentru Alexandru se cer arme la Sibiu; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 874. Și crucea de aur a lui, cerută și de nepotul Petru; *ibid.*, p. 875. Cf. și Fischer, în *Geschichte des Bistritzer Gymnasiums*, 1896, p. 82; I. Minea, în *Cercetări istorice*, V-VII, pp. 352-4.

<sup>3</sup> Veress, *l. c.*, pp. 291-2, no. 251.

Pe de altă parte, cum vom vedea îndată în toate amănuntele, *el își urma politica habsburgică* și cerea de la Ioan-Sigismund cetățile ardelenene pe care acesta, într-o plângere la Poartă, le arată a-i fi fost cedate de credinciosul prieten Alexandru<sup>1</sup>. Promisese la Viena că el îl va ataca, „lucru pe care Turcul nu-l va opri, căci Românii totdeauna voiau să se bată cu Ardelenii“.

Dar de la început el arătase Impăratului creștin că înțelege a plăti tribut Impăratului păgân și chiar voise să grăbească lucrurile pentru ca să poată răspunde la Sfântul Gheorghe, după obicei, suma de 60.000 de galbeni<sup>2</sup>. Aceasta însă rezervându-și să atace, nu numai pe dușmanii creștini ai lui Ferdinand, ci și pe Turci. Dar va plăti și acestuia 100.000 de galbeni ungurești în termen de un an, plus douăzeci și cinci de cai turcești, treizeci moldovenești, trei sute de boi frumoși (*elegantes*), douăzeci de soroace de piei de sobol scumpe și de o rară „frumuseță“, pe lângă două sute de „boi mari și frumoși pentru bucătăria Mărici Sale“, și, pentru vechiul complice în conspirații, Maximilian, 50.000 de ughi, două sute de boi de aceeași calitate, cinsprezece cai turcești, douăzeci și cinci de țară, patruzeci de boi la bucătărie și zece soroace de soboli, fără a uita, cu câte mai puțin din toate, pe arhiducii Ferdinand și Carol<sup>3</sup>.

Iar planul cel mare încă din 1560 era să aștepte marea cruciată habsburgică și atunci el se va arunca asupra Turcilor, prădând până la Varna și stârnind pe creștinii supuși<sup>4</sup>. „Și nu se îndoiește că ar putea să atragă ușor pe Bulgari și pe Sârbi, pentru că sânt de aceiași lege cu Moldovenii“<sup>5</sup>.

La început, Sultanul, prins în Persia, se gândise a înlocui pe învins cu un „Ion-Vodă, fiul lui Ștefan“, care se afla în Siria<sup>6</sup>. În zădar încercă noul „Ioan-Vodă“ să câștige prin comandantii vecini pe depărtatul stăpân, trimetând sangeacului

<sup>1</sup> Hurmuzaki, II, p. 368. Data e, evident, 1561, nu 1560. Ar fi reunit cu ele și Gherla „Baratului“; *ibid.*, p. 383.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 371, no. CCCXLVII.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 371-2, no. CCCXLVII.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 381.

<sup>5</sup> *Ibid.*

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 393.

de Chilia, care-i ceruse să nu-l supere, cu o notificare ca unui „părinte“, rugămintea să intervie pentru a-i căpăta steagul, căci, venit din Polonia cu puțină lume, ca unul ce se știa că va fi primit de toată țara, va plăti cinstit tributul, crescut chiar cu 20.000 de galbeni<sup>1</sup>, fiind mai credincios și mai supus decât Alexandru“<sup>2</sup>. Boierii garantau și ei că va fi așa; și scrisori de-ale lui veniră către Vizirul Ali și chiar către Sultanul<sup>3</sup>. De și se dăduse ordine de intervenție Muntenilor și Tatarilor, de și se denunțaseră legăturile usurpatorului cu Imperialii, se pregăti deci la Constantinopol trimeterea steagului<sup>4</sup>.

Aceasta în același timp când veniau de la ocrotitorul Maximilian nu numai răspunsurile la scrisorile din Iași, anunțând biruința, dar și doi trimeși anume<sup>5</sup>, cu misiunea de a îngădui celor ce-i câștigară biruința de a rămânea și mai departe în serviciul stăpânului momentan. O cerere de a se face pentru el stăruinți la Poartă fusese adresată regelui Poloniei încă din 12 Decembre<sup>6</sup>.

Aceasta era, întru cât se poate vorbi de așa ceva la un spirit atât de mobil, programul din afară al cu totul neobișnuitei Domnii. In ce privește cel din lăuntru, Moldova ar fi vrut acest reformator ilusionist s'o prefacă total, creînd școli, ridicând cetăți, împoporând-o cu străini, dând Sașilor un episcop socinian, Lusinski, făcând să se bată frumoasa monedă care represintă, după tipul talerilor împărătești, pe războinicul bărbos în platoșă, purtând coroană, glob și sceptru, iar, pentru ca acest ban să fie primit de mercenari și de negustori, de ceia parte, Maica Domnului catolică, sau și propriul chip cu bandelela Cesarilor, inscripția schimbată: „Patrona Moldaviae“ (în loc de „Hungariae“). Erau

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 395.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 394, no. CCCLXVII.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 393, 394, no. CCCLXVII.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 395.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 396 și urm.

<sup>6</sup> Iorga, *Nouv. matériaux*, pp. 45-6, no. XII. V. și n-le următoare. Iși zice „Ioan Despot“. Cere și banii ce se află la negustorul Drăgan ce vine din Moscova.

și mangâri mărunți, bani de 3, 4 aspri pe lângă acei mari taleri, de toată frumuseța, cari-l presintă pe el ca *pater patriae*, ca *vindex et defensor libertatis*<sup>1</sup>.

Intr'o proclamație către boieri<sup>2</sup> el se arată, nu numai gata să refacă aceia ce era sūpt înaintași cari ar fi fost de același sânge cu el, adăugind sentimente de părinte și frate, apoi să facă a se ridica birurile apăsătoare, ci să și mute granița la Dunăre, deci peste partea răpită Moldovei cu un șfert de veac înainte, întrebuițând contra „Turcilor păgâni și blăstămați“, cu ajutorul „îngerilor și arhanghelilor“, această lume de voinici, lipsiți doar de un adevărat Domn, cărora li aminteste că „se coboară din vitejii Romani, cari au făcut să tremure lumea“<sup>3</sup>. Cu ajutorul Impăratului creștin, „speră în scurt să capete locurile Moldovei sale pe care le stăpânește păgânul, adecă malul Dunării, și nu numai acelea, dar și Țara-Românească și toată Grecia“<sup>4</sup>, provocând o nouă cruciată.

Pentru aceia, nu numai pentru siguranța sa, el ținea o oaste de toate națiile, cu predominarea ungurească, așa cum nu mai văzuse țerile noastre.

Dar lumea, — scria agentul imperial, onestul și naivul informator Belsius, în Maiu —, boieri și țerani, se uită cu uimire la oastea ungurească a lui Despot, *care atârna în toate numai de dânsa*<sup>5</sup>. Doar el spune într'o scrisoare privată că Anton Secuiul, căruia-i dă *opt sate și 600 de ughi pe an*, „i-a slujit mai mult el singur decât o sută de mii alții“ și adaugă,

<sup>1</sup> V. și Hurmuzaki, II, pp. 405, 407, 410-1. Nu s'au păstrat monedele cu legendă greacă și versul homeric de autocrație *ὄνκ ἀγαθὸν ἢ πολυκοιρανίη, εἰς κολίρανος ἔστω*; *ibid.*, p. 429.

<sup>2</sup> Se începe cu un neinteligibil „Ginasprici“; *ibid.*, pp. 414-5, n-le cccLxxx-vi.

<sup>3</sup> Con voi, valenti huomeni et gente bellicosa, discesi da li valorosi Romani, quali hano fatto tremar il mondo; *ibid.*, p. 416. Și, mai jos: „a questo se faremo cognoscer a tutto il mondo li veri Romani et discesi de quel; *ibid.*

<sup>4</sup> Spero in breve tempo d'aquistar li logi dela mia Moldavia, quali possede il pagano, cioè la riviera del Danubio, et non solo quel, ma la Valachia et poi tutta la Grecia; *ibid.*, p. 416. Cf. un plan pentru liberarea Greciei de Ioannes Dominicus Traianus, Iesuit din Neapole, în *Bessarione*, II (1902), pp. 170 și urm., 287 și urm., 1902.

<sup>5</sup> Hurmuzaki, II, p. 436, no. cccxcix.

într'o latinească umflată: *dignus est favore omnium heroum et, si vixero, Deo volente, faciam eum magnificum*: „e vrednic de favoarea tuturor vitejiilor și, de voiu trăi, cu voia lui Dumnezeu, voiu face din el mare lucru<sup>1</sup>“. Anton căpătă și dania, pentru moment în mâni străine, a Ciceului „dărâmat“<sup>2</sup>. Mai naiv, învățatul diac german Martin, urmașul lui Belsius, rechemat pentru prostia lui în gând și în scris, credea, în Ianuar 1563, că, în ciuda acestei introduceri a unor lucruri cu totul neobișnuite, toate sânt pașnice și sigure<sup>3</sup>, de și, de altfel, observa că rău face Domnul străin licențindu-și mercenarii și dându-se pe sama boierilor<sup>4</sup>. Despot căuta însă, după ce visitase toată țara, de la Suceava la Bârlad, să observe datinile țerii și credincioșii ortodocși îl văzură de Boboteaza anului 1563 îndeplinind ceremoniile tradiționale cu înfățișare regală, purtând coroana și sceptrul<sup>5</sup>. Une ori însă, pentru a-și plăti mercenarii, va ajunge să ieie, de fapt, obiectele de argint ale bisericilor<sup>6</sup>.

Oricum, boierii se temeau și de dânsul, ca și de predecesorul cumplit, și el îi bănuia pe toți, și pe mitropolit. Descoperindu-se ucigași plătiți de Alexandru mazilul, un Ușurelu, un Andreico și alții, raporturile cu ei ajunseră și mai rele<sup>7</sup>. Dar el îi întreba în toate, ca în afacerea Secuilor și, cum vom vedea în aceia a lui Wolfgang Schreiber<sup>8</sup>. Ceia ce nu l-a împiedecat să jertfească, în vara anului 1562, șapte boieri legați de Alexandru, comunicând aceasta și regelui Poloniei<sup>9</sup>.

Dar, de și îi *cetiseră molitva de Domnie cei trei Vlădici ai țerii*<sup>10</sup>, el era, și rămase, un străin, cu totul neînțelegător al rosturilor țerii. Se încunjura de Unguri mai ales, privia mai bucuros pe străinii din Moldova, apleca spre eterodocși, primia pe orice aventurier, invita învățați din toată lumea, ca

<sup>1</sup> N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, p. 505, no. CCXXIX.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 534-5, no. CCXCIV.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 447-8, no. CCCCX.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 449.

<sup>5</sup> *Ibid.*

<sup>6</sup> Ureche, p. 212.

<sup>7</sup> Hurmuzaki, II, p. 407 și urm.

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. 451.

<sup>9</sup> Veress, *l. c.*, pp. 222-3, n-le 278-9.

<sup>10</sup> Ureche, p. 212.

acel Iustus Jonas de la Universitatea din Wittenberg<sup>1</sup>, ca un Francisc Lismaninus din Corfù<sup>2</sup>, deschizând, în lipsa lui Peucer, învitat, școala de latinește la Cotnari, între urmașii vechilor coloni germani, cu un Iacob Sommer, dar trimetând la Poartă pe propagandistul de cărți în limba vulgară, îndrumat de Croatul Ungnad, Wolfgang Schreiber<sup>3</sup>, care se presintase în cale ca un mare ambasador trimes de însuși Impăratul<sup>4</sup>.

Se credea sigur de acești singuri boieri: Moțoc, fostul sprijin al lui Alexandru, Spancioe, Avram de Bănila<sup>5</sup>. Lăuda pe acesta mai ales și pe bătrânul așezat de pază la Reni, cu care pare că se gândia să atace locurile pierdute, și chiar Brăila<sup>6</sup>.

Dar Despot întemeiase o adevărată Curte, în care nimeni nu era îngăduit să între decât în anume forme<sup>7</sup>. Secretariul Horatius Curio scria pentru el cele mai frumoase scrisori latine<sup>8</sup>. Școala de la Cotnari începuse a funcționa, supt ocrotirea episcopului de altă lege, și o puternică zidire de rugăciune se ridicase alături de modestul lăcaș al ortodocșilor.

Mai târziu cronicarul lui Petru Șchiopul, un Azarie, va recunoaște că acest străin de sânge ca și de lege era „bărbat iscusit în lupte, adunând în ajutorul său oameni de toate neamurile, pricepuți în războaie, viteji, îndrăzneți și inimoși ca lei”<sup>9</sup>.

Despot avuse în serviciul lui, și pentru riscate misiuni diplomatice, pe acel Pierre Roussel care încă de la începutul

<sup>1</sup> Iorga, *Nouveaux Matériaux*, pp. 62-4, no. XVIII.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 66-7.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, II, p. 419, no. CCCLXXXVII.

<sup>4</sup> V., *ibid.*, p. 450 și urm. Trecerea lui prin Sibiu; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 876. V. și Hurmuzaki, II, p. 459 și urm. (cererea lui de liberare, din Constantinopol). Stăruinți ale internunțului pentru el; *ibid.*, pp. 462-3, no. ccccxxii. Altă plângere a lui Schreiber, p. 468 și urm., no. ccccxxix. „Lollia Husther”, care-l adusese, e Bolea Ușerul. Cf. și Veress, *l. c.*, pp. 236-7, no. 294. V. și *ibid.*, pp. 238-9, no. 296; p. 242.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 425.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 430.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 451.

<sup>8</sup> Iorga, *Nouveaux matériaux*, *passim*.

<sup>9</sup> Ed. I. Bogdan, în *Mem. Ac. Rom.*, XXXI (1909), p. 115.



lui 1563 plecase; și alți mercenari fuseseră licențiați<sup>1</sup>. Alt Frances, Villey, ajunsese la Constantinopol, de unde în zădar se încercau, în 1567 încă, a-l face să scape<sup>2</sup>. De altfel și între ostașii lui Castaldo fusese un „capitaine Saint-Aubier“, care luptase și în Scoția<sup>3</sup>.

În ceia ce privește legăturile, pomenite, cu Turcii, pe cari arăta că vrea să-i combată, nu numai că Despot primi steagul, la 16 Mart, ferindu-se însă de o ceremonie în câmp deschis, care se putea sfârși cu un asasinat<sup>4</sup>, dar semnul înfeudării fu adus de un Agă în pompă mare, cu 150 de oameni în suită, 46 de cămile și 28 de catări, și daruri scumpe se schimbă între acest trimes și Domn<sup>5</sup>. Un alt trimes turec întovărășia pe Domn în călătoriile prin țară. Tatarilor li se trimese obișnuita miere a Hanului, și în schimb se primi o solie și de la ei cu scuse pentru niște sate care fuseseră prădate<sup>6</sup>.

De fapt noul Domn nu dădea nimănui nimica, mărgeniindu-se a plăti Turcilor tributul obișnuit fără adaus, pentru care se scusa cu sărăcia țerii. În schimb nicăiri nu găsea un adevărat sprijin.

În adevăr, începând cu acela din a cărui țară plecase, Împăratul, care-i trimete imediat doi observatori<sup>7</sup>, se îndreptăția la Poartă prin solul său, vestitul humanist Oger Busbecque, că n'a făcut decât să ajute pe un pribeag și un om de merit, și că era vorba numai de cearta lui „privată“ cu Alexandru, iar nu de un atac contra Sultanului<sup>8</sup>. Dar Ferdinand se arăta bucuros că Turcii admit pe ocrotitul său<sup>9</sup>. Solia, trimisă încă în Mart, a lui Roussel, „colonelul celor 2.000 de pușcași“

<sup>1</sup> Hurmuzaki, II, p. 457. Moartea unui căpitan ungar; Veress, *l. c.*, p. 244.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, II, pp. 575-6, no. DLII.

<sup>3</sup> Ribier, *o. c.*, II, la data de 3 August 1551.

<sup>4</sup> Hurmuzaki, II, p. 417.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 404-5, no. CCCLXXXIX.

<sup>6</sup> Pentru Tatari, pe cari-i observă de aproape, *ibid.*, pp. 410-1. Prăzi tătărești și ciocniri cu Moldovenii; *ibid.*, p. 416.

<sup>7</sup> N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, p. 506.

<sup>8</sup> Hurmuzaki, II, p. 401.

<sup>9</sup> *Ibid.*, p. 403, no. CCCLXXVII; pp. 403-4, no. CCCLXXVIII.

și comandant al gărzii, și a lui Ioan Stroici, care avea greaua sarcină a Vistieriei, fu primită favorabil.

Cu toate că mai vorbea de cruciata ce ar putea întreprinde cu 100.000 din ai săi, — și Constantinopolul ar fi tremurat de victoria lui<sup>1</sup> —, fostul client al Imperialilor nu uita să spuie agenților lui Ferdinand că Turcii îi cer să lupte contra împăratului, ceia ce el ar face-o „cu priință“<sup>2</sup>.

De fapt relațiile cu Ardeleanul erau cele mai rele. De la început acesta oprișe orice legături ale Sașilor cu noul vecin<sup>3</sup> și reținuse averea lui Alexandru<sup>4</sup>. Cum se auzia că el va fi atacat și de Imperiali, se credea că Despot va ajuta la înlăturarea lui<sup>5</sup>.

Când Sultanul îi dădu ordin să nu atace pe „Ștefan Ardeleanul“, Despot se făcu a asculta și scrise câteva rânduri împăciuitoare acestuia<sup>6</sup>. Dar își cerea și mai departe cetățile, adăugind și reclamația tuturor averilor și obiectelor prețioase lăsate de predecesori în Ardeal; ba se gândia, pentru mai târziu, și la anexarea Bistriței<sup>7</sup>.

Regele Poloniei, căruia Despot îi presintase, în dieta din Piotrków, încă din Novembre, scuse pentru că-i cășuna greuți față de Turci, însărcinând pe Moțoc, pe Barnovschi și

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 425.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 412. Pentru legături mai mărunte cu Imperialii, și Veress, o. c., p. 213 și urm. Maximilian credea că Ioan-Sigismund vrea să otrăvească pe Despot și să scape prin omor și de Łaski; *ibid.*, pp. 215-6, no. 272. Dispoziție a-i trimete arme, dar fără a ști Turcii; *ibid.*, p. 217, no. 273; pp. 218-9, no. 275; pp. 223-4, no. 281. Și o scrisoare din 23 Maiu a lui Maximilian către Despot; *ibid.*, pp. 217-8, no. 274. Acesta recomandă pe un burghes din Cașovia, care-l îndatorase acolo; *ibid.*, pp. 219-20, no. 276. Comunicații imperiale asupra lui; *ibid.*, pp. 224-5, no. 282.

<sup>3</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 571, no. MLV. Dar solul lui în Ardeal, Ioachim (Iulie 1562); *ibid.*, p. 580, no. MLXXIV.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 574-5, n-le MLX-I.

<sup>5</sup> Hurmuzaki, II, p. 414. V. și *ibid.*, p. 425. Dar se trimete în Moldova (Februar) Românul Gheorghe din Lipova; *ibid.*, pp. 574-5, no. MLXII. Trimeterea la Ioan-Sigismund a lui Ioan Vranceanu (Mart); *ibid.*, pp. 575-6, no. MLXIV. Prințul ardelean arătase neliniște în Mart; *ibid.*, p. 577, no. MLXVII.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 420, no. CCCLXXXVII (13 Maiu).

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 420, no. CCCLXXXVIII-IX.

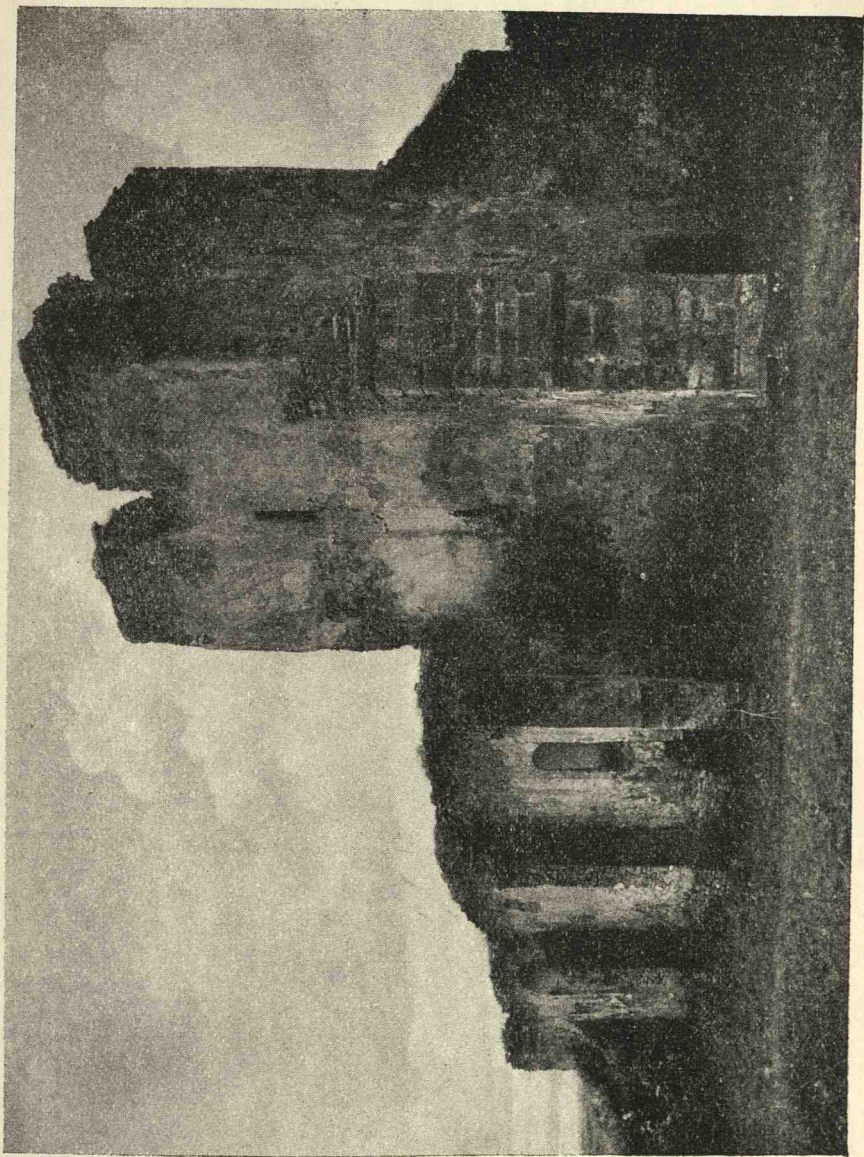


Fig. 9. — Ruinele bisericii catolice de la Cotnari.

pe acel Avram din Bănila, care cunoștea Polonia pe degete<sup>1</sup>, nu se arată dispus la o înțelegere, care fusese cerută și seniorilor poloni și lituanieni, în Decembrie<sup>2</sup>. Se ajunsese la prădăciuni de hotare, granița Pocuției fiind din nou trecută de Moldoveni<sup>3</sup>. Despot uria pe Poloni, în ciuda legăturilor din trecut și cedării Hotinului către Łaski și, potrivit cu genealogia sa, considera ca rudă pe Muscal<sup>4</sup>. De aceea Stroici fusese oprit la Cracovia<sup>5</sup>. Și totuși Despot oferia pe același Łaski, de care era bucuros să scape, contra Muscalilor<sup>6</sup>. În Iunie solul său era pretendentul muntean Dimitrie, căruia i se spune că pentru pământul oferit trebuie soli mai mari, cari se și așteaptă<sup>7</sup>.

Pe când Despot se pregătia să înceapă zidirea celei d'intăiu cetăți, aceasta contra Tatarilor, el pierdea sprijinul lui Łaski<sup>8</sup>. Acesta, care se îngrijia din Hotin, în Maiu, de paza contra Tatarilor<sup>9</sup>, se pare a fi voit să-l înlocuiască pe prietenul său și era învinuit că i-a desvăluit tainele față de Ioan-Sigismund și prin aceasta față de Turci<sup>10</sup>. De altfel, boierii ceruseră, și Domnul trebuia să-i asculte, satisfăcându-și astfel și propriile bănuieli, și ale Turcilor<sup>11</sup>, ca Hotinul să fie reluat străinului, de care erau geloși, și reîncorporat Moldovei<sup>12</sup>; supt pârcalabii Avram și Mohilă, fratele Logofătului. Domnul pornise într'acolo cu o adevărată oaste la 10 Ianuar 1562, și se credea că ar avea de gând să atace Pocuția<sup>13</sup>.

Dar marele aventurier polon nu se lăsă ușor bătut. De

<sup>1</sup> Holban, ms. Avram era la Lomza și la sfârșitul lui Decembrie. Apoi Andrei Liciu, în Ianuar următor.

<sup>2</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, pp. 221-2, no. cxiii.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, II, p. 411.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 427.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 437.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 435.

<sup>7</sup> Veress, *o. c.*, p. 222. Pentru Drăgan, negustorul lui Alexandru, fugit în Polonia; *ibid.*, pp. 226-7, no. 285.

<sup>8</sup> V. și Kraushar, *Nowe przyczynki do dziejow zywota i spraw Olbrachta Łaskiego*.

<sup>9</sup> Veress, *l. c.*, p. 215, no. 271.

<sup>10</sup> Hurmuzaki, II, p. 455, no. ccccxv.

<sup>11</sup> *Ibid.*, p. 458.

<sup>12</sup> Kastarska-Sergescu, *l. c.*, p. 268 și nota 1.

<sup>13</sup> Hurmuzaki, II, p. 457.

mai mult timp trecea de la Poloni la Ruși, cu speranța de a putea căpăta pentru el Moldova, unul care se știa nepot de fiică al lui Ștefan-cel-Mare, Dumitru sau Dumitrașcu Vișnievițchi, care fusese semnalat pe la Nistru, și chiar la Dunăre, încă mai de mult<sup>1</sup>. Se adăugi în această legătură încheiată la Liov și tânărul Socol, care se arătă a fi fost, nu viitorul cumnat, ci rivalul la domniță al străinului<sup>2</sup>. Se încercă astfel o lovitură la Hotin pentru ca apoi cei doi asociați poloni la o astfel de ispravă să se despartă.

Pentru moment, înaintea celor 40.000 de ostași călări, în clipă adunați, din dorință de luptă, în jurul aceluia care pentru țerani era un Domn ca oricare altul — și diacul Martin văzuse trecerea în revistă a 20.000 dintre ei —, Łaski licenție mica trupă ce adunase<sup>3</sup>, Despot îl asigurase printr'aceia că, într'un act solemn dat la Suceava, la 15 Ianuar, cu garanția boierilor săi, și-l făcuse urmaș în Scaunul Moldovei, doar cu îndatorirea de a înzestra fiica pe care ar putea să o aibă<sup>4</sup>. Împăratul încerca, în Mart, o împăcare<sup>5</sup>, și chiar potolirea pornirii lui Vișnievițchi<sup>6</sup>.

Și agentului la Poartă al regelui Franciei, de și-l putea ști pe Suveranul lui că e un mare ocrotitor al lui Ioan-Sigismund, îi scrie Despot, în dorința-i de a se așeza în rândul stăpânitorilor europeni<sup>7</sup>. Oferia și serviciile sale militare<sup>8</sup>, ca un „amy“ și „très affectionné serviteur“<sup>9</sup>. Agentul anunța că Domnul cel nou al Moldovei, om „de rare virtuți“, în

<sup>1</sup> Kastarska-Sergescu, *l. c.*, pp. 268-9.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, II, p. 457.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 464.

<sup>4</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, pp. 223-4, no. cxiv. Łaski scria asupra conflictului, la 7 April, ducelui Prusiei; Iorga, *Nouveaux matériaux*, pp. 64-5, no. xiv. Cf., pentru luarea Hotinului, *ibid.*, p. 65, nota 1. Łaski era la Piotrkow, venit din Liov.

<sup>5</sup> Veress, *l. c.*, pp. 241-2, no. 298.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 243.

<sup>7</sup> Charrière, *Négociations diplomatiques de la France dans le Levant*, raportul din Constantinopol, 15 Ianuar 1562, al agentului francez, Pétrémol.

<sup>8</sup> Raportul următor al aceluiași.

<sup>9</sup> Raportul din 15 April 1562.

care vedea un „despot al Serbiei“ și un „rege al Valahiei“, va trimete și un ambasador la Paris<sup>1</sup>.

Lipsește numai, ceea ce pare curios, orice legături cu orașele italiene pe un timp când pentru afaceri, mai ales un mare export de frumoși boi de țară, vine în Moldova Italianul Galliciolo, care, în drumul spre casă e oprit, cu fiul judeului din Suceava, de Zay<sup>2</sup>, și când Genova întreține la Constantinopol, pentru interesele ce avea în insula Chios, supusă încă unei vechi oligarhii genoveze, un agent de la care avem o serie de rapoarte cu privire la această extraordinară aventură<sup>3</sup>.

De la început, mândrul Grec se presintase ca *un reprezentant al unității românești*, ca un tutor al copilului Petru, „ruda“ sa, de la care venise, în Mart, un sol, „Armaga“<sup>4</sup>. Legăturile erau naturale, date fiind raporturile mai vechi ale lui Despot cu neamul Ruxandrei și al Chiajnei, aceasta din urmă căutând pentru fiul ei o soție sârboaică din Ardeal și arătându-se bucuroasă a-și da o fată după impunătorul vecin, căruia i se trimesese și portretul domniței, *icon sponsae*.

Dar aceste legături duseră în April la o mare ceremonie de înfrățire, de adevărată înfrățire românească, pe care o putem crede sinceră de amândouă părțile. Solul muntean veni la Iași să găsească pe acest Ioan-Vodă, care purta numele mamei „Despotovnei“. El înfălișă scrisori de jurământ ale Domnului său, care fură celite înaintea boiierilor cu Logofătul în frunte, adăugindu-se un discurs de ocazie; la rândul său, probabil în grecește, vorbi și Despot, care făcu jurământul pe cruce și evanghelie. Se adause apoi și alt trimes, care oferi *alianța contra oricui, fie Sultanul, fie Impăratul*. „Frațele“ moldovean își arăta însă dorința ca de Sfântul Gheorghe să se facă o revisuire a hotarelor între cele două țeri<sup>5</sup>.

Fiind vorba de căsătoria munteană, pentru care se făceau

<sup>1</sup> *Ibid.*

<sup>2</sup> Hurmuzaki, II, p. 387; scrisoarea lui Alexandru-Vodă pentru el, Hurmuzaki, VIII, pp. 88-9, no. cxviii. Era pe vremea primei năvăliri a „nebulului“ de Despot. V. și *ibid.*, pp. 87-8, n-le cxvi-vii.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, la această dată.

<sup>4</sup> Hurmuzaki, II, p. 405. V. și *ibid.*, p. 408, no. cccclxxx.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 420-1.

invitații și Impăratului, prin Stroici, la 4 Iunie<sup>1</sup>, venia la Despot încă în primăvară tânărul soț al unei domnițe și aducea multe daruri, și în bani<sup>2</sup>. Petru-Vodă avea în vedere și *un amestec militar comun în Ardeal*<sup>3</sup>.

Pentru nuntă<sup>4</sup>, care ar fi să fie de Sântămăria Mică, Moldoveanul voia să invite și pe regele Spaniei, pe al Poloniei, pe Ioan-Sigismund, pe ducele Albert, pe Românul fruntaș al Renașterii în Ungaria Nicolae Olahus, pe Nadasy și, neapărat, pe Zay<sup>5</sup>. Se zăbovi apoi terminul la 14 Octombrie, când și Petru, abia de „cinsprezece“ ani, era să ieie pe fata, de optsprezece, a lui Cherepovici<sup>6</sup>.

Dar nunta nu se făcu, oferindu-se în loc un dar anual de 5.000 de galbeni<sup>7</sup>. Chiajna doria, firește, întoarcerea în Moldova a cumnatului, și în Octombrie 1562 se vorbea de „mișcări“ peste Milcov, de unde ar fi fost să vie lovitura<sup>8</sup>. În loc de veselie nunții a fost deci la hotare vre-o ciocnire cu straja lui Bolea, și de aici poate și acea despăgubire sau „tribut“<sup>9</sup>. De fapt cumnatul *in spe*, Socol cel tânăr, era menit de Melchior Balassa tronului muntean, pentru ca pe urmă, după căderea lui Despot, să fie oferit, de el și de Zay, pentru Moldova<sup>10</sup>.

Acum planul de căsătorie al lui Despot se mută la Curtea din Ostrog<sup>11</sup>. Acolo sosia, în Octombrie 1563, un sol de la dânsul, cu „două cămile, doi catâri, trei cai turcești“ ca dar, cerând de la cneazul-duce Constantin, ortodox, om de mare

<sup>1</sup> Veress, *o. c.*, pp. 220-1, no. 277. El arăta că boierii îi ceruseră căsătoria. Domnița e prezentată ca „fiica“ lui Petru. *După un informator secret, Despot râvnia însă la Țara-Românească*; Veress, *l. c.*, p. 232.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 420, no. CCCLXXXVIII.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 426.

<sup>4</sup> Ca soli la mireasă Moțoc și Avram; *ibid.*

<sup>5</sup> *Ibid.*

<sup>6</sup> *Ibid.*, pp. 429-30.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 447, no. CCCCX.

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. 456, no. CCCCXVII.

<sup>9</sup> *Ibid.*, p. 457. S'ar fi revenit însă la ideea nunții; *ibid.*

<sup>10</sup> *Ibid.*, pp. 484 și urm., 492 și urm.

<sup>11</sup> Veress, *l. c.*, p. 239, no. 297.

prestigiu ca și ruda sa, Vasile, pe fiica lui, Elisabeta<sup>1</sup>. Cum fetița n'avea decât șapte ani, Domnul, grăbit să se însoare, se îndreptă apoi la curtea unui simplu nobil, Martin Zborowski<sup>2</sup>, și acolo cererea lui fu bine primită<sup>3</sup>; Zborowski<sup>4</sup> avea moșiile lui la hotarul chiar al Moldovei<sup>5</sup>. După catastrofa lui Despot, fata, Cristina, luă pe un Chodkiewicz<sup>6</sup>.

Dar evenimentele se îngrămădiau, și ele nu se lăsau conduse de capriciile celui care căzuse pe neașteptate în mijlocul lor. În legăturile pașnice impuse de Turci cu Ioan-Sigismund, a cărui dietă tăiasă de la început legăturile și cu Muntenia<sup>7</sup>, nu era nicio sinceritate. Când se răsculară Secuții, Despot propuse a interveni cu „28.000 de călări“ (23 Maiu), dar aceasta *ca să poată intra în Ardeal cu alte gânduri*<sup>8</sup>; amenințările Sultanului îl siliau, de altfel, la această atitudine<sup>9</sup>. Un Nicolae Lugoșici, Sârb, era trimis la Troțuș în momentul când Zay încercă o lovitură, care nu reuși<sup>10</sup>. Bistrițenii și Rodnenii cercau să-l oprească prin daruri de a intra<sup>11</sup>, și el îi privia „ca pe supușii săi cu drept de moștenire, cari fuseseră reocupați cândva cu armeele de „bunicul său (*avus*), Ștefan“, — aceasta gătindu-se a trimete la Ciceu și Cetatea-de-Baltă pe Pavel Secuțul, acuma „dregător de Suceava“<sup>12</sup>.

Afacerea Secuților<sup>13</sup>, cari-și ceruseră, după datină, pe Domnul Moldovei ca mijlocitor, declarând că ei n'au avut nimic cu Craiul, ci numai cu strângătorii de biruri, fu adusă, în

<sup>1</sup> Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 60, nota. Łaski ceru pe bătrâna cneghină; *ibid.*, p. 85.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 68 și urm.

<sup>3</sup> *Ibid.*

<sup>4</sup> Acesta, desperat, în 1563, că pierde un astfel de ginere prin trădarea Moldovenilor, amintia că și Vladislav de la Varna perise printr-o trădare românească; *ibid.*, p. 77.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 78. O laudă mișcată a lui Despot mort, o dă acesta: *ibid.* V. și n-l următor.

<sup>6</sup> *Ibid.*, pp. 84-5.

<sup>7</sup> N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, p. 515, no. CCXXXIV.

<sup>8</sup> Hurmuzaki, II, p. 421, no. CCCXCI.

<sup>9</sup> *Ibid.*, pp. 422-3, no. CCCXCII.

<sup>10</sup> *Ibid.*, p. 423, no. CCCXCIV.

<sup>11</sup> *Ibid.*, p. 427.

<sup>12</sup> *Ibid.* Secuții îi cer să-i împace cu Ioan-Sigismund; *ibid.*, p. 430.

<sup>13</sup> Cu privire la care v. și Veress, *l. c.*, p. 223, no. 280.



Iunie 1562, în Divanul Moldovei, în prezența lui Łaski, ca boier moldovean, și a lui Belsius, principalul „observator“ pentru Ferdinand. Boierii arătară că Domnul lor ar putea ușor să se înstăpânească asupra Secuimii și asupra întregii țeri ardelen. Dar Turcii ar spune că, atunci, avea dreptate Alexandru să-l pârască pentru astfel de planuri ambițioase. Apoi și ei sânt toți tributari ai Sultanului. Și Łaski, cu toată firea sa întreprinzătoare, fu de aceiași părere. Se hotărî, după ce spuse o vorbă și omul Impăratului, ca boierul Orăș să meargă la Ioan-Sigismund să-l întrebe dacă primește mediația. Dar Despot declara că ar fi gata să atace acest Ardeal, dorit și de dânsul, dacă numai Impăratul s'ar dovedi mai activ, în loc să i se oprească toate puterile înaintea unei singure biete cetăți: n'a cucerit el o țară întreagă așa, cu o mână de oameni? De altfel, Sultanul, credea el, stă să moară, și, în ce privește pe Turci, el nu-i va lăsa să treacă în Ardeal pe la dânsul ori pe la Muntean, *cu care e legal prin sânge și prin jurământ*<sup>1</sup>. Ar merge până acolo, încât ar preface pe Paul Secuiul, acuma comandant la Suceava, în rebel al său pentru ca el să puie mâna pe acel Ținut în răscoală. Dar în fund îi licăria gândul ca el — sau fie și altul! — să ajungă acolo Craiu. Până atunci tabăra lui Lugoșici stătea gata de intrare la Troțuș.

Pe de altă parte, anume mișcări românești se adaugă la aceia a Secuilor. Prin stăruințele lui Melchior Balassa fusese numit „episcop român“ un Gheorghe din Ocna, nemeș: Vizaknay. Acuma Balassa trecuse la Ferdinand. Cu dânsul e atras în disgrație și Vlădica, și astfel Ioan-Sigismund revine la acel Sava pe care-l numise odată Isabela<sup>2</sup>.

Nu lipsia nici o atitudine prietenească a Sașilor în acest moment de crasă. Dorind de Habsburg, de și li se interzicea

<sup>1</sup> Cum sint et sanguine et fidei iuramento coniuncti; Hurmuzaki, II, p. 432. V. și *ibid.*, p. 431 (pentru Divan). Solii secuiei erau un Matiaș Nagy și un Francisc Tomassy. *Căpitanul lor, un Român, Mailat, îi părăsise, ibid.* Incă de la începutul anului o ceată de Unguri de-ai lui Despot răzbiise în Ținutul Bistriței și li se adăugaseră și Românii din „vidicul“ cetății; Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 572, no. MLVII. Unii intră în cetate; *ibid.*, p. 573, no. MLIX. Cf. și Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 579, no. MLXXI.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 578, no. MLIX.

orice legătură cu Despot, ei, ca Sibienii, îl tratau pe Domnul vecin de „grossmechtiger Herr“<sup>1</sup>.

În acel moment, Roussel era trimis într'o mare călătorie care trebuia să-l ducă, pentru ajutoare de bani și furnituri de arme, până în Peninsula Scandinavă și până în Spania. Despot se lăuda față de Maximilian, căruia momentan nu i se poate trimite făgăduitul prezent cu aceia că s'au biruit 5.000 de Tatari, cari prădaseră — *ont prédé*; românește! — în timp de iarnă șaptesprezece sate<sup>2</sup> —; are 60.000 de oameni, și cu ei e gata a merge, de-i cer Turcii, la Erlau ori în Ardeal, „dar va fi în paguba Ardeleanului“ (*ce cera à son dommaige*). A răscumpărat cu 400.000 de galbeni (!) „o cetate și două orașe la hotar“ (are în vedere părțile basarabene). Dacă moare Soliman ori dacă i se ceartă fiii, ori dacă-l prinde războiul în Persia, Despot se simte în stare a face ceva pentru creștinătate, cu acei 60.000 de călări și 40.000 de pedestri și de aceia are nevoie de arme: e în stare „să împiedece pe Turce de a ieși din Constantinopol“, și „e foarte înțeles cu Patriarhul din Constantinopol și mulți Greci“<sup>3</sup>, având prietenie și cu Domnul muntean, a cărui soră stă s'o ieie de nevestă.

Maximilian se sperie, și grija lui merse așa de departe, încât se întreba dacă, murind Despot, armele trimese nu s'ar putea întoarce contra Imperialilor<sup>4</sup>.

Deocamdată, Despot coborându-se (28 Iunie) la Roman, Spancioc, trimise cu 7.000 de oameni la hotar, trebui să se întoarcă, de oare ce și războiul și răscoala în Ardeal încetaseră<sup>5</sup>, Prin Neamț, Domnul, care-și trecuse trupele în revistă, se întorcea la Suceava<sup>6</sup>.

Zay era socotit, în acest moment, de către Despot ca nesigur, doritor de pace<sup>7</sup>, și înțeles cu Turcii. Din partea lui,

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 579, no. MLXXII.

<sup>2</sup> Alți Tatari fură bătuți în vară pe la Soroca de Lugoșici; Hurmuzaki, II, p. 436, no. CCCXCVIII.

<sup>3</sup> Il a grande intelligence avec le patriarche de Constantinople et plusieurs Grecz; *ibid.*, p. 437.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 433, no. CCCXCVII.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 435.

<sup>6</sup> *Ibid.*, pp. 435-6, no. CCCXCVIII.

<sup>7</sup> V. și *ibid.*, p. 418, no. CCCXI.

acesta era de părere că Belsius, slab informator, trebuie înlocuit cu altul, atunci când Despot îl voia și mai departe pe acesta. Și de fapt se făcu schimbarea residentului, care *trebuia să spuie lămurit că nu putea fi vorba de ruperea păcii cu Turcul*.

Din nou, către sfârșitul anului, cu toate silințele cheltuite de Turci pentru o împăcare, Despot încercă prin căpitaniii săi secui, cei doi Székely, Petru și Pavel, a stârni noi tulburări peste Carpați<sup>2</sup>. Voia ca măcar Impăratul să iea Ardealul<sup>3</sup>. În schimb *Ardeleanul ar fi vrut să refacă el Dacia prin legătura cu Petru Munteanul și cu noul Domn pe care, și cu ajutorul lui Łaski, l-ar pune în Moldova*<sup>3</sup>. Sultanul era de partea lui Despot și în ce privește cetățile<sup>4</sup>; tributul moldovean sosi în Iulie<sup>5</sup>. Astfel, Despot se credea destul de tare ca să scrie, în Novembre 1562, vecinului pe care-l uria, că „*de el nu s'a temut vre-odată, nici nu se teme, nici nu se va teme, și, dacă n'ar fi supunerea datorită Impăratului prea-puternic, domnul său prea-indurător, de mult i-ar fi arătat cum se teme de el*“. I s'a spus că prietenia lui Ioan-Sigismund face mai mult decât cetățile ardelene, dar orice bucată de pământ o socoate el de mai mare valoare. *Și acele moșii i le va scoate el fie și din piept*<sup>6</sup>. Și diacul Martin putea scrie din Iași, la 10 Mart: „*Să știi Măria Ta ca lucru foarte sigur că Despot va ocupa Ardealul în acest an, dacă Maiestățile Voastre nu vor lua vre-o măsură*“<sup>7</sup>.

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 438-41, no. cccc-iv. V. și n-le următoare. Se alese, și pentru nuntă, diacul Martin Gotthardt; *ibid.* Se critica și confusia lui ar trebui retipărite și punctuate.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 456, no. ccccxvii. În acest sens scrie Soliman Ardeleanului; Veress, *o. c.*, pp. 234-5, no. 293. Plângeri ale lui Ioan-Sigismund către Soliman (23 Ianuar 1563); *ibid.*, pp. 237-8, no. 295.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 239-40, no. 297.

<sup>4</sup> Hurmuzaki, II, p. 459, no. ccccxcix.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 464-8.

<sup>6</sup> *Ibid.*, pp. 475-6, n-le ccccxxxii-iii.

<sup>7</sup> Veress, *l. c.*, pp. 232-3, no. 290. Semnează „Waiwoda Walachiae, Moldaviae, etc.“.

<sup>8</sup> Nisi a Maiestatibus Vestris provisum non fuerit; *ibid.*, p. 240.

Dar în toamnă Ioan-Sigismund reușise. Moldova proclamase pe Hatmanul Tomșa ca pe un nou Ștefan-Vodă, și din Ardeal îi veniau acestuia contra stăpânului închis în Suceava cu trupele rămase, doar în aparență, și numai pe câțva timp, credincioase, 400 de „soldați“ și 300 de pușcași<sup>1</sup>. Ce voia să-i trimeată lui Despot Zay, împreună cu Melchior Balassa, pornise prea târziu<sup>2</sup>.

Încă din Iunie se luaseră de Ardeleni măsuri de pază la graniță. Peste câteva săptămâni Ioan-Sigismund se temea să nu fie atacat însuși<sup>3</sup>. În Iulie cancelariul Mihail Csáky, principalul sprijin al celui de-al doilea Zápolya, negocia cu un „Vlădică“ adăpostit în taină prin părțile Bistriței<sup>4</sup>. Indată însă el putea să afle că mișcarea de răsturnare, supt pretextul „crimei“ și a „ierosiliei“<sup>5</sup>, mișcare pregătită îndelung, reușise. O știre ardeleană a păstrat data: 10 August<sup>6</sup>.

Tomșa pretestă o amenințare de Tataři la graniță, în legătură cu aventura lui Vișnieviețchi, și ceru pentru aceasta oastea, care se răscoală<sup>7</sup>. Vlădicii, Moțoc, tineri boieri, ca Spancioc și Veveriță, se alipiră la dânsul. La 21 ale lunii, din Sibiu, Ioan-Sigismund retrimete, cu guvernatorul Muncaciului, Ioan Daczó, pe Vrânceanul, unul din credincioșii vechiului regim, care venise în numele lui „Spectabilis magnificus dominus Stephanus Wayvoda Moldaviae“<sup>8</sup>. Era, după Cronica moldo-polonă, un Orheian. Se cereau îndată Bistrițenilor ajutoare pentru acest nou și dorit vecin<sup>9</sup>.

Pe când, deci, la Rodna se așeza pârçălab un om sigur, supt un Raday și Nyakazó corpul de expediție trecea granița, la începutul lui Septembrie<sup>10</sup>. Nu lipsiau nici tunuri<sup>11</sup>. În acest

<sup>1</sup> Hurmuzaki, II, pp. 477-8, no. ccccxxxv.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 431-2, no. ccccxli.

<sup>3</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 581-2, n-le MLXXVIII-IX.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 582-3, no. MLXXX.

<sup>5</sup> V. și Cronica moldopolonă, *l. c.*, p. 182.

<sup>6</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 583, no. MLXXXII.

<sup>7</sup> Știre din Danzig; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 63, no. xcv.

<sup>8</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 583, no. MLXXXIII.

<sup>9</sup> *Ibid.*

<sup>10</sup> *Ibid.*, pp. 584-5, n-le MLXXXIV-V. Spor de trupe; *ibid.*, p. 587, no. MXC.

<sup>11</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 876.

moment chiar, Petru Munteanul își serba nunta cu Elena Cherepovici, adoptată de prințul ardelean<sup>1</sup>; mama tinerei Doamne, Ursula Gerlestey, era din neamul românesc Gârliște din Banat, despre care am mai vorbit: pețirea se făcuse încă din April al anului precedent<sup>2</sup>, Cherepovici, fost castelan la Braniczka, fiind la moșia sa Monora<sup>3</sup>.

În acest timp, în Moldova însângărată din nou asediul Sucevei se prelungi. De supt ziduri seria fostul Tomșa, purtând în fruntea răvașului ungurese titlatura nouă și curioasă de „Wayvoda moldaviensis, princeps Walachie et cetera<sup>4</sup>, — după exemplul lui Despot. De și încă de la 26 Octombrie unele trupe ardeleno erau rechemate în cea mai mare grabă acasă din cauza pregătirilor făcute de Imperiali<sup>5</sup>, Despot, încunjurat de trădători unguri, ca Martin Farkas, principalul uneltitor, nu putea să scape, ei privindu-se, nu ca apărătorii, ci ca păzitorii, vânzătorii și calăii lui.

Omorul lui „Ioan-Vodă“ se și săvârșise la 5 Novembre<sup>6</sup>. Nenorocitul mare ambițios fu predat de Ungurii săi, singurii ostași ce-i rămăseseră afară de ceva Moldoveni și Greci<sup>7</sup>, cari, temându-se de ce-i așteaptă și înțelesi în parte cu cona-

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 581, no. VII; p. 876. Cf. cronică lui Ostermayer, în Trauschenfels, *Deutsche Fundgruben*, p. 54, nota 6; continuată de Hegyesch, *ibid.*, p. 54, și Kurz, reproduc în *Mag. ist.*, V. p. 382, nota 1. Cf. Iorga, Hurmuzaki, XI, p. XIV și nota 2. S'ar putea ca fata, Tudorița, pomenită într'un ordin regal, care dă izgonitei reședință la Deva, să nu fie, cum credeam, motivul de divorț. Un astfel de scandal ca nașterea ei după patru luni de căsătorie, căci Elena revine în Ianuar acasă, n'ar fi adus botezarea cu nume frumos bizantin de Teodora, care e și al mamei lui Mihai Viteazul. Fata s'a născut de sigur în această retragere ardeleană. Pentru divorț, Hegyesch, *l. c.*, p. 55: „aus Ursachen der Myrtse Vaidin“.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 875.

<sup>3</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 581, nota 2.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 585, no. MLXXXVII. V. și scrisoarea, ce urmează, a lui Daczó. Se trimet chirurgi și „bărbieri“; pp. 586-7, no. MLXXXIX; p. 588, no. MXCII.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 587-8, no. MXXI. Afaceri foarte însemnate în Moldova la începutul lui Novembre; *ibid.*, p. 589, n-le MXXIII-IV.

<sup>6</sup> Sommer, p. 54. V. și Hurmuzaki, II, pp. 481-2, no. CCCXLI. V. și I. Minea, în *Cercetări istorice*, VIII-IX, p. 81.

<sup>7</sup> Cronicarul polon Paszkowski, întrebuițat de Ureche, vorbește

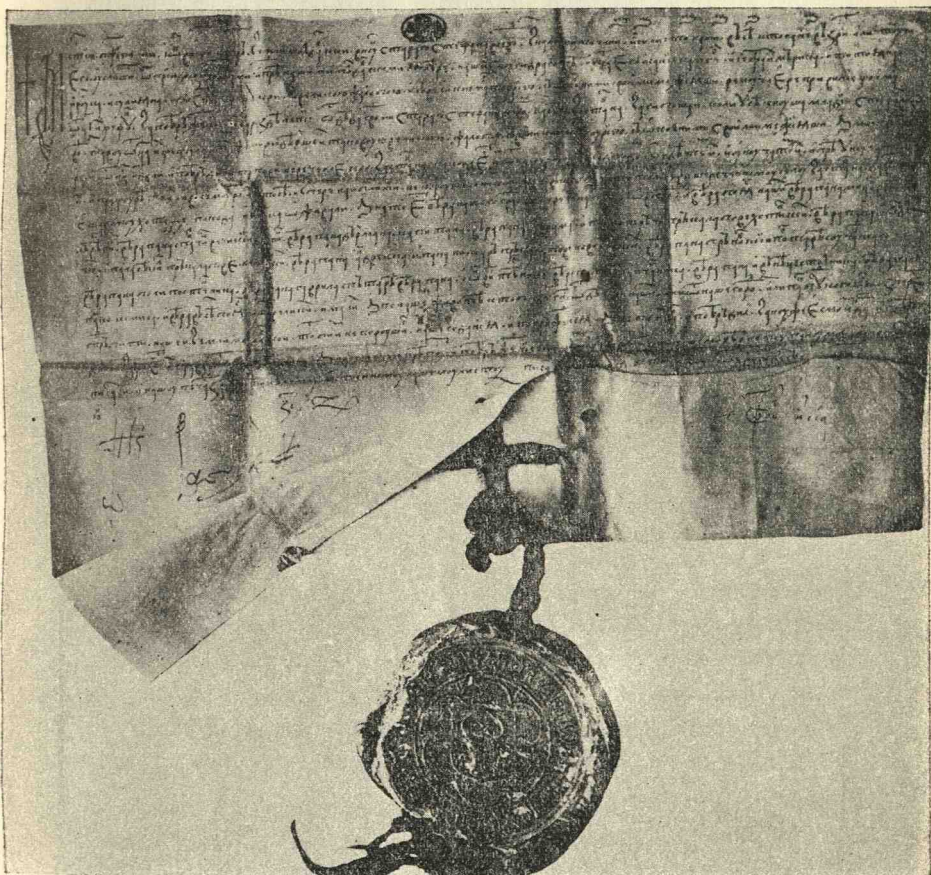


Fig. 10. — Act de la Despot-Vodă din 17 Iunie 1563.

ționali cari luptau supt ziduri, ajunseseră cu totul nestăpâniți. În desnădejdea sa, Despot, căruia-i erau tăiate toate drumurile și nimic nu-i răsăria în zare, de și spera în sosirea lui Łaski, lovi cu sabia pe unul din acești răi apărători, Petru din Deva, și-l ucise sau luă asupra-și, intimidat, omorul făcut de Martin Farkas. Inșelat de ilusia că ar putea fi lăsat în viață și trimis la Poartă, el căută să impuie celor ce-l pândiau afară prin aceia că se îmbracă regal, în brocard de aur, ținând, călare, buzduganul care nu mai înspăimânta pe nimeni.

După ce-l coborîră de pe cal, Ștefan-Vodă cel Nou îl atinse, la podul de la Areni, cu buzduganul stăpânirii sale, ceia ce însemna osânda. Caălul tatar îi tăie capul<sup>1</sup>. După alții, el ar fi fost însă, ceia ce e mai probabil, călcat întâiu în picioarele imensei mulțimi zăpăcite și furioase. Și Leunclavius, istoricul Impărației otomane, care cunoscuse cândva în Germania pe acest frumos voinic, cu părul negru, cu limba iute, vorbind toate graiurile, pomenește ultimele lui cuvinte, prin care asigură pe Moldoveni că li-a vrut numai binele, dar chemând blăstămul asupra celor cari-l vor ucide<sup>2</sup>.

La 10 Decembre capul nenorocitului tragedian politic era adus la Constantinopol și înfățișat în Divan<sup>3</sup>.

Am spus că bătrânul Cazac Dumitrașcu<sup>4</sup> își încercase și el norocul, sprijinit de Piasecki, cumnatul său, care comanda pentru Łaski în Hotin. Dar se încurcase într'o țară necunoscută, crezând că ea îi așteaptă bucuroasă. Fusese bătut ușor la „Vercicani pe Siretiu“ (Verești?)<sup>5</sup> și prins în locul umil unde se ascunsese, lângă Botoșani. Acest vechiu viteaz fu

---

de o surprindere și ucideră a Nemților rămași pe lângă Domn. O afirmă și acel Polon care era să fie socrul lui Despot, Martin Zborowski; Iorga, *Nouv. matériaux*, p. 78. Pentru Azarie, amănunțit, acești „Nemți, Unguri, Șpanioli, Leși și alții“ au fost jertfiți la Ciuhru, în Basarabia; ed. cit., p. 117.

<sup>1</sup> Raportul din Danzig, citat, și procesul-verbal, publicat de d. Victor Motogna, în *Rev. Ist.*, X, pp. 26-43.

<sup>2</sup> *Annales*, pp. 58-9; și în Hasdeu, *Arch. Ist.*, I<sup>1</sup>, pp. 179-80, no. 269. După unele izvoare, s'ar fi oferit să plece ori să între, și el, într'o mânăstire, cum va fi aflat că făcuse Joldea.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, II, p. 497, no. CCCCLV.

<sup>4</sup> V. mai ales Iorga, *Nouv. matériaux*, p. 68, nota.

<sup>5</sup> După cronicarul Azarie și după Polonul Bielski, la Ureche, p. 216.

expediat de Ștefan-Vodă la Constantinopol, împreună cu ajutorul său polon, pentru ca, acolo, cu căngile, „cârligele“, întrate în carne, să piară în cele mai cumplite chinuri<sup>1</sup>, Łaski, care apăruse cu ceva oaste, trebui să se retragă.

Ioan-Sigismund se credea de-acuma sigur. Imperialii lui Zay și Balassa nu mai erau o primejdie: pe când Ungurii furau coroana de aur a lui Despot, fărâmată în bucăți, și alte odoare<sup>2</sup>, ei se desonorau încercând să prade mănăstirea Putna, despre ale cării comori li se vorbise<sup>3</sup>. Tomșa fusese pentru Ardelean numai un instrument, căci, de fapt, el primise neconținut soli de la Alexandru-Vodă<sup>4</sup> și-i pregătise lucrurile la Poartă, ajutând esențial, firește, și pe Chiajna. Mai folosiră și darurile de stofe scumpe și de argintării pe care le făcu mazelul, pe care Turcii îl purtaseră prin Asia, nu la Alep, ci la Konieh, de care se vorbește în unele rapoarte. Cum se auzi la Constantinopol că Domnul străin și „eretice“ nu poate să reziste, Alexandru fu îmbrăcat cu caftan, la 22 Octombrie, și la 1-iu Novembre el pornia, cu o suită de ostași, la cari trebuiau să se adauge Turcii de la Dunăre și Muntenii tânărului său nepot, ceia ce părea de ajuns ca să-l impuie<sup>5</sup>. Doamna Ruxandra se grăbise să plece înainte, dar fusese oprită<sup>6</sup>. La Brăila erau să se adune toate forțele pentru această restaurație<sup>7</sup>.

Am văzut că în Țara-Românească era încă din 1563 Doamnă fetița lui Cherepovici<sup>8</sup>, pe care însă, probabil pentru înțe-

<sup>1</sup> V. Sommer și rapoartele genovese din Danzig, în Iorga, Hurmuzaki, XI, acest an. Cf. extrasele din Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, II-III; reproduceri în Hasdeu, *Arch. Ist.*, I<sup>1</sup>, p. 145 și urm.

<sup>2</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 595-6, no. Mxcvii.

<sup>3</sup> *Ibid.*

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 876-7.

<sup>5</sup> Hurmuzaki, II, p. 479, no. ccccxxxvii; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 65, no. xcvi.

<sup>6</sup> Ureche, p. 211.

<sup>7</sup> Intre sprijinatorii lui era și bogatul Evreu Miquez; Charrière, raport din 19 Octombrie 1563. Pentru acest don Jose, Iorga, *Gesch. des osm. Reiches*, II, și lucrările d-lui Abraham Gallante, *Esther Kyra*, Constantinopol 1926; *Turcs et Juifs*, Constantinopol 1932; *Mesager d'Athènes*, August 1937.

<sup>8</sup> Hurmuzaki, II, p. 482.



legerea cu soacra, Petru-Vodă o trimesese înapoi<sup>1</sup>. Tânărul Zăpolya se putea crede astfel stăpân și acolo. De fapt însă el rămânea, în triumful său zgomotos, tot așa de slab și amenințat ca înainte.

*Astfel vremea Sârboaicelor revenise, și ea trebuia să fie până la căderea lui Petru-Vodă, iar, în ce privește Moldova, până după moartea Lăpușneanului, căci Ruxandra va putea impune pe fiul ei, Bogdan, care, prin instabilitatea lui, era să facă a cădea regimentul.* În biserica ardeleană din Bârsău, în părțile Inidoarei, a familiei Cherepovici, care se mai zice Olczarovich, se păstrau morminte ale acestei seminții, legată de mult cu familia Mirceștilor, Petru, fratele lui Nicolae, fiind reprezentantul Sibiienilor la nunta lui Mircea Ciobanul cu Chiajna<sup>2</sup>, de și Nicolae, ca „viteaz“, a sprijinit pe Radu Hiaș<sup>3</sup>. De altfel, pe lângă Ioan-Sigismund mai rămăseseră din Sârbi lui Petrovici, ca un Cozmovici, un Vucevici<sup>4</sup>.

Dar Tomșa nu era om să fie înlăturat printr'un simplu ordin. *In el se aduna toată hotărîrea Moldovei de a nu primi Domni impuși de Turci.* Cu el era însăși conștiința țerii, care, în 1561, ca să apere pe acest crunt stăpân, „n'au vrut să încalce în oaste“<sup>5</sup>, cum am văzut că „încălecase“ supt Despot, când a mers să reia Hotinul.

Trebuî deci un războiu în toată forma pentru a se impune „tiranul“. Ștefan-Vodă, chemat la Poartă, refuză și se luptă ca în vremurile cele bune ale țerii sale. Petru fu învins la 11 Decembrie<sup>6</sup>, și Lăpușneanu alergă să se închidă în Brăila,

<sup>1</sup> *Mag. ist.*, V, p. 371 și urm. V. și N. Densusianu, *I. c.*, II<sup>5</sup>, pp. 591-2, no. ccxc.

<sup>2</sup> Virgil Vătășianu, *Vechile biserici de piatră românești din județul Hunedoara*, din *Anuariul Comisiunii Monumentelor Istorice pentru Ardeal*, 1929, Cluj 1930, p. 11 și urm.; Iorga, în *Rev. Ist.*, XVI, pp. 154-7. În biserică era înfățișată Elena și mama, Ursula din Gârliște, ținând pe brațe biserica după obiceiul ortodox. *Firește că Elena nu putuse fi Doamnă decât primind legea țerii și ea-și va fi convertit mama româncă.*

<sup>3</sup> *V. ibid.*, pp. 155-6 și p. 155, nota 1.

<sup>4</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 612, no. MCXLIII.

<sup>5</sup> Ureche.

<sup>6</sup> Hurmuzaki, II, pp. 493-4, no. CCCCLI; pp. 497-8, no. CCCCLV. V: și n-le următoare.

La Poartă sosise acum hotărîrea țerii că, mulțămită cu Domnul ales, nu vrea să primească pe celălalt<sup>1</sup>. Se vorbea de o oaste de „80.000 de oameni“, de două ori câtă a lui Despot, gata să moară pentru cinstea ei.

Un moment, voința Turcilor se clătină. Se ceru lui Alexandru să-și părăsească Scaunul și se vorbea chiar de posibilitatea ca otrava să scape de dânsul pe patronii lui<sup>2</sup>. Dar Ruxandra-l sprijini în hotărîrea de a-și căpăta moșia<sup>3</sup>.

Dar la Alexandru, care avea doar 8.000 de oameni, trecuseră boierii, venind astfel la vechiul Domn 1.500 de călări<sup>4</sup>.

Ștefan putu deci cârmui în voie țara în tot cursul iernii. Expediția lui Hasan, beglerbegul Rumeliei, și a lui Pertev-Pașa, care trebuia să puie capăt rezistenței unui astfel de rebel, se zăbovi până la începutul lui Februar 1564. Oastea nu se grăbi însă, făcând un lung popas la Sofia<sup>5</sup>. Patru boieri încercară o ultimă stăruință pentru a se ținea samă de voia locuitorilor, dar fură trimiși la galere, până ce unul se făcu Turc, iar altul scăpă cu făgăduieli mincinoase<sup>6</sup>. Ureche ni-a păstrat răspunsul îndărătniciei lui Lăpușneanu: „De nù mă iubesc ei, eu îi iubesc pre dânsii și, de nu mă vrea țara, eu o voiu pre dânsa; și voiu tot merge, ori cu voie ori fără voie“<sup>7</sup>.

Atunci pentru întâia oară între boieri și țerani se produse, supt arme, o deosebire. Tatarii căzuseră asupra satelor. Nobilimea rămase singură să-și apere Domnul pe care-l voise, pe când primăvara chema la ogoare pe plugari<sup>8</sup>. Și cronica țerii, întrebuințată de Ureche, știe de împărecherea ce era între călărași și între pedestri. *Se r peta plecarea de la oaste a țeranilor din 1476*<sup>9</sup>.

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 66.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 66 și urm.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 68, no. ci: „facendosi governar de la moglie e figlioli“.

<sup>4</sup> Hurmuzaki, II, p. 512. Acolo și locurile unde s'au retras fugarii din tabăra lui Tomșa. La p. 513 localitatea „Iгло“, de care pomește Zay, e Liov; deci informația e de origine românească. Zvon că fostul Domn ar fi cerut ajutor de la Impăratul pentru restabilire; *ibid.*, pp. 518-9.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 68, no. c.

<sup>6</sup> *Ibid.*, pp. 68-9, no. ci.

<sup>7</sup> P. 219.

<sup>8</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 69, no. cii.

<sup>9</sup> Si sbigottirno et disordinarno da la massa, per andar ciaschuno

Și un ajutor muntean era în oastea lui Alexandru<sup>1</sup>.

Crezând că în Polonia, care-l recunoscuse formal în Septembrie, și regele, anătându-și mulțămirea pentru alegerea lui și prevenindu-l cu cererea unui pas pentru solul său la Poartă, Gheorghe Jazlowiecki, se oferia prieteniei sale<sup>2</sup>, este un nou adăpost pentru vitejii fără noroc, în acea Polonie căreia nu-i făcuse niciun rău și care era privită ca dușmăna a lui Despot<sup>3</sup>, Ștefan, nevroid să încerce o nouă și zădarnică împotrivire, trecu granița acolo. Relațiile lui cu Sigismund-August avuseră însă, e drept, un moment de tulburare, și la 13 Octombrie regele mustrase pe Moldoveni pentru tot ce se întâmplase în ultimul timp din singură vina lor, cari ei au chemat pe Despot, ei au ispitit pe bătrânul și bolnavul Vișnieviețchi, ca să-l dea apoi „păgânilor“, adăugind că pe Łaski va căuta să-l oprească de la orice act de dușmănie<sup>4</sup>.

Imprăștiindu-și oastea, fostul Domn putu fi arestat și închis la Liov, unde totuși nu va fi crezut că-l așteaptă o moarte de „lotru“ numai pentru a se supune Poloniei repetatelor ordine ale Turcilor, cari porunciseră, ca unor supuși, să nu se dea niciun sprijin acestor „câni“ și căpeteniei lor<sup>5</sup>.

La 23 April Lăpușneanu trimetea pe doi boieri mai de rând cu cererea să i se dea neapărat fugarii, între cari și

a guardar suoi casali et case et murmurando che miglier per loro sarebbe stato a ubedir il Gran-Turco et qualsivoglia signore che a lor desse che patire quelle tribulatione et danni, non facendo in effetto per loro plattiche como a li primati, baroni, capi di quel paese, che, per observar li punti et passioni, tale guerre causavano“; *ibid.*, p. 71, no. cvl. Prada Tatarilor fusese mare; v. n-l următor.

<sup>1</sup> Ureche a înțeles că intervenția militară a Muntenilor era pentru că „Mircea-Vodă“, „înțelegând de atâtea amestecături ce se făceau între Domnia Moldovei, au socotit să se ispitească să apuce țara să fie supt ascultarea lui“; p. 219.

<sup>2</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, pp. 226-7, no. cxvi. Scrisoare de intimă legătură la 12 Octombrie; n-l următor.

<sup>3</sup> Dar în April 1563 solia lui Matei Goreski, la dânsul; Holban, ms. Aici se găsea Łaski, de care se scutura Impăratul; Hurmuzaki, II, p. 503, no. CCCCLXI.

<sup>4</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, pp. 227-8, no. cxviii.

<sup>5</sup> Porunca Sultanului, din anul 1572; Holban, ms.

Avram, cu Domnul lor cu tot<sup>1</sup>. Iși povestia suferințele: *fuga la Chilia singur cu calul său, adăpostul la Cetatea-Albă al Doamnei Ruxandra*.

Astfel, la 26 April, regele se coborî până acolo, încât ordonă căpitanului de Liov să execute pe „prietenu“ de pe vremuri, apoi pe Moțoc, trimesul de atâtea ori al Domnului Moldovei, și pe cu totul nevinovatul Spancioc, cruțându-se restul de șaptesprezece boieri refugiați. Singura învinuire era că Ștefan-Vodă, acum a un simplu „Tomșa, fugar valah“, a luat în soldă ostași poloni, pe cari i-a putut și pedepsi, ca în orice armată, și că ar fi prădat la Sniatyn, pe o vreme când, cum am văzut, comandantul împărătesc al Ungariei-de-sus organisa aproape oficial jaful mănăstirii Putna<sup>2</sup>.

Dar, când, la 5 Maiu, acești pribegi, pe cari Turcii îi cereau vii, își făcură înduioșatorul testament, Domnul de până ieri al Moldovei redevine pentru aceia cari-i însemnară ultima voință „magnificus Stephanus Thomsza, quondam electus Palatinus Moldaviae“, și ca niște „generoși“ sânt însemnați cei meniți aceleiași morți silnice: Ioan Moțoc, marele vătaf al Iașilor, și Petru Spancioc, Vornic al Moldovei. Aceia ale căror trupuri trebuiau înmormântate în biserica Maicii Domnului „grecească“, se gândiau la soțiile lor<sup>3</sup>, și, astfel, aflăm numele de Candachia („Cambacia“) al foastei Doamne a Moldovei<sup>4</sup>; Ște-

<sup>1</sup> *Ibid.* Actul ce urmează, cu îndreptățiri că n'a ridicat pe Tataři contra Poloniei, nu poate fi din acest an. Alexandru oferia până se vor lămuri lucrurile pe fiul Petru ca ostatec la Camenița. El cerea și mirese polone pentru ambii fii. Firește tot așa de amical e și răspunsul regelui; *ibid.* Se vorbește și de solia la Poartă a lui Nicolae Brzeski, care trecu pe la Munteni: scrisoarea despre el a lui Petru-Vodă e din 1567 (vezi-o în Iorga, Hurmuzaki, XI, p. xx, nota 1). Solul fusese Petru Albotă. Și alte acte privesc casul, care e de sigur din 1565. Se pomenește de Despot și Tomșa. Brzeski a lipsit din Polonia în 1563-6. V. și *ibid.*, scrisoarea lui Alexandru către rege, 18 Iunie 1566, în care arată că n'a primit alianța Polonilor. Și o solie la „Craiu Ștefan“ a lui Petru Munteanu. V. și I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, p. 231 și urm.

<sup>2</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, pp. 235-6, no. cxxi. Confiscarea averii aduse cu ei; n-le următoare.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 239 și urm., n-le cxxiv-v. Peste câteva luni Alexandru își relua legăturile cu obștea ortodoxă lioveană; *ibid.*, pp. 242-3, no. cxxvi; pp. 249-50, no. cxxix; p. 254 și urm.

<sup>4</sup> Soția lui Moțoc se chiamă Magda, a lui Spancioc, Marica.

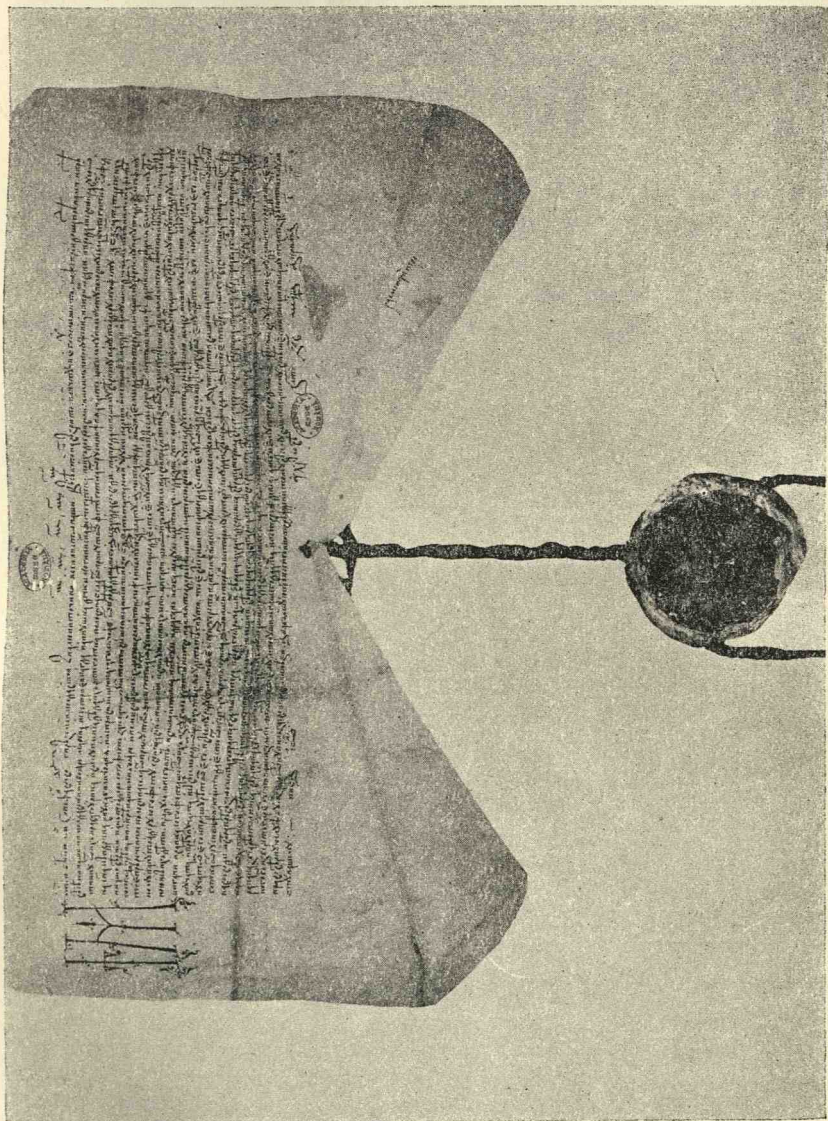


Fig. 11. — Act de la Ștefan-Vodă Tomșa.

fan-Vodă lăsa celui care trebuia să-i supravegheze asasinarea cele două săbii ale sale împodobite cu aur, argint și pietre scumpe. Înaintea trimesului lui Soliman, fostul creștin Ioachim Strusz, devenit Ibrahim-beg<sup>1</sup>, cele trei mândre capete de viteji căzură supt sabia calăului, păstrată și până azi, în piața cea mare, adesea străbătută de negustori moldoveni, a Liovului prieten<sup>2</sup>.

În ce privește motivul peirii lui Ștefan Tomșa, se pomenește la Ureche, ca în sentința regală, „sluția“ mercenarilor poloni, dându-i un mai larg înțeles: „sluția a mulți“<sup>3</sup>.

Până acolo se coborâse puternicul regat polon: regele primise și sume mari și juvaieră ca dar de la acela pe care nu îndrăznise să-l cruțe<sup>4</sup>.

---

<sup>1</sup> Iorga, *Nouv. matériaux*, pp. 84-5; Holban, ms.

<sup>2</sup> Solul lui Alexandru pentru aceasta, Iorga, *Nouv. matériaux*, p. 83. După izvorul lui Ureche, înmormântarea s'ar fi făcut „afară din târg, la mănăstirea Sfeti Onofrie“. Între cei executați se pomenește acolo și Veveriță Postelnicul, pe care-l vom găsi între aderenții lui Ștefan Mâzgă.

<sup>3</sup> Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 84.

<sup>4</sup> În *Cronica moldopolonă*, l. c., alături de învinuirea trimeterii celor doi „viteji“ poloni la Poartă e și aceia că „altora li tăiaseră nasul“. Inecați, spun Liovenii; Hasdeu, *Arch. Ist.*, I<sup>1</sup>, p. 48, no. 51. Cf. N. Densusianu, l. c., II<sup>5</sup>, p. 552, no. CCLX.

## CAPITOLUL II.

### Zburdăciunea domnișorilor.

Indată după asigurarea sa în Scaun, Alexandru al Moldovei, bolnav și orb<sup>1</sup>, săvârși două fapte care-l expun oprobriului vremilor.

Pe de o parte, recăpătând de la regele Poloniei Hotinul, el dădu foc cetății, care, cu înaltele-i ziduri de cărămidă aparentă, păstrând urmele de fresce din paraclis, nu mai e decât o strălucită ruină<sup>2</sup>.

Pe de alta, el urmă, probabil după sfaturile Chiajnei și învățătura culeasă la Munteni, exemplul barbar al lui Mircea Ciobanul, fostul cumnat, și astfel fură atrași la Suceava, în ajunul ciumei celei noi, doisprezece boieri frunțași, cari fură uciși<sup>3</sup>.

Știrile date de un izvor polon contemporan corespund cu ce spun însemnările de țară care s'au păstrat în prelucrarea lui Ureche. Avem trista poveste a „risipirii cetăților Moldovei“, dar se presintă Hotinul ca o excepție, cea ce n'ar avea niciun sens<sup>4</sup>. Uciderea boierilor e pusă în sama „lefeciiilor străini“, de și trebuie să se vadă în aceștia calăii Turci pe cari Alexandru-i ceruse și, în loc de patruzeci, câți ar fi vrut el, i s'au dat două sute: Cronica moldo-polonă o și afirmă. Și cifra celor

<sup>1</sup> Factus est caecus; Iorga, *Nouv. matériaux*, p. 85. Cf. Hurmuzaki, II. p. 523, no. CCCLXXXIII.

<sup>2</sup> Iorga, *Nouv. matériaux*, pp. 85-7. Pentru pregătirile lui Łaski, Hurmuzaki, II, pp. 525-6, no. CCCCLXXXVII.

<sup>3</sup> *Ibid.*

<sup>4</sup> P. 221. Cronica moldopolonă înseamnă Neamțul, cea ce e tot așa de puțin plausibil.

jertfiți, ca să fie „liniște“ în țară, se ridică la „patruzeci și șapte, fără altă Curte ce nu s'au băgat în samă<sup>1</sup>“; și afară de anume ostași, „slujitori“; și se dau impresionante amănunte asupra groaznicului măcel din Iași, unde, de scârba Sucevei lui Despot, își așezase bătrânul Domn reședința.

Ungaria-de-sus și Polonia se umplură astfel de pribegi. Așa un Gavrilaş, un Barbovschi<sup>2</sup>, un Stroici, un Doman, un Ghean-ghea, un căminar Simion, un vameș Ilie, plus un Hrana, un „Doni“, un Bucioc („Bukuczka“), un Burlă, un „Logofăt“. Printr'o reclamație a Sultanului mai cunoaștem, dintre acești boieri izgoniți și viteji fără ocupație, pe Stârcea, pe „Dietkye“, pe un Moțocel („Maczicziel“), pe un Toader și alt Teodor, pe un „Demskam“, pe un „Butela“, pe un „Pilarzinte“, un Ioan „Runsi“, pe un „Rohasna“, pe lângă Polonul Philipowski<sup>3</sup>.

Și în rosturile bisericesti se petrecu o schimbare. Cei cari sfînșiseră pe Despot ar fi trebuit să se ducă. Deci și mitropolitul Grigorie Roșca și Atanasie de Roman și Eftimie de Rădăuți<sup>4</sup>. Anastasie scăpă singur, episcopul de Rădăuți, pe care un raport german îl numește Dimitrie, ceia ce nu e un nume călugăresc, fugind în Ardeal, unde va muri în lupta Moldovenilor Lăpușneanului cu un pretendent<sup>5</sup>.

În aceasta va fi fost și influența Doamnei Ruxandra, care, venită din Țara-Românească, putuse afla de la sora mai mare, supt a cării înrăurire fusese ucis un Anania și coliturghisitorii săi, metodele cele mai drastice de cârmuire. Ii putuse plăcea noul mitropolit Teofan, al cărui trecut nu-l cunoaștem, ca unul ce nu fusese la vre-o episcopie sufragantă, pentru că era un mare cărturar de slavonește, ca ucenic al „filosofului“ Macarie<sup>6</sup>, și, împreună cu Isaia de Rădăuți și cu Azarie, cronicarul cel

<sup>1</sup> Ureche, p. 220. Dar șaizeci la Cronica moldovenească.

<sup>2</sup> Odată, în *Documentele Bisriței*, I, încercam a dovedi că e Tomșa însuși.

<sup>3</sup> Holban, ms.: scrisoarea lui Alexandru, din 22 Maiu 1563-5, către regele Poloniei. Cf. *ibid.*, scrisoare din „1565 (?)“ a Sultanului.

<sup>4</sup> Ureche, p. 212. Pentru schimbarea lui Grigorie se dă în Ureche, după vechiul letopiseț, data exactă: 22 Septembrie.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 72-3, nr. cxI. Cf. Iorga, *Ist. Bis.*, ed. a 2-a, I, p. 191.

<sup>6</sup> Ureche, p. 221. Titlul de „filosof“, cu multe laude, i-l dă Azarie.



nou, format de dânsul, *el a încheiat era slavonismului triumfător în Moldova, legat de hegemonia culturală sârbească adusă de Elena Brancovici.*

Rostul Ruxandrei se vede și în felul cum se reface, — fie și mai târziu, supt Petru Șchiopul, și el Domn al săracilor<sup>1</sup> —, prin Azarie<sup>2</sup>, întrebuițat odată și ca sol în Ardeal, cum o arată Socotelile Brașovului, vechea poveste a Domnilor. Se începe de la Ștefan Rareș, care, în ciuda aceluși care complotase uciderea lui, adevăc însuși Alexandru, e presintat ca un bun viteaz și un iubitor al săracilor: *al săracilor, a căror cauză e pusă deci în față și împotriva cauzei, prigonite și însângerate acum, a boierilor.* Fiul mai mic al lui Rareș, căruia *atunci poate*, când era stăpână peste bărbatul din ce în ce mai distrus, orb și cu mințile împăienjinite<sup>3</sup>, i-a pus sora duioasă piatra de mormânt din Pobrata, mănăstire căreia făcu să i se întărească merticul<sup>4</sup>, e presintat ca jertfa „boierilor săi, ce fuseseră cinstiți de dânsul cu binefaceri“, învinuindu-se astfel fățiș pribegii din Polonia. La rândul său, Alexandru apare, milos cu cei mici, căutând să împartă „meritice“ la vreme de foamete. Și trădarea de la Verbia e înfierată. Despot e vinovat, nu numai pentru iubirea față de Luterani și pentru despoiarea sfintelor lăcașuri, dar și pentru că „de săraci nu-i era milă“.

Atâta n'ajungea însă pentru a se întorce Moldova la vremile pașnice de mult dispărute.

Vechea boierime dispăruse de mult. Vitejii cari se ridicaseră prin destoinicie la arme fuseseră uciși cu grămada, în această țară ca și în cealaltă: Ioan Moțoc însuși era fiul uricariului Gheorghe Moțoc, din clientela Rareșeștilor<sup>5</sup>, căruia Lăpușneanu îi dăduse abia o jumătate de sat ca moșie<sup>6</sup>. *De acum*

<sup>1</sup> Se pare că Azarie a început cronica, în oarecare legătură și cu Eftimie, încă pe vremea Ruxandrei.

<sup>2</sup> Laudele lui către Macarie pentru zidirea Sfintei Paraschive

<sup>3</sup> V. cererile de medici și leacuri la Iorga, *Doc. Ard.*, I, în anii la Roman par a arăta legătura lui Azarie însuși cu episcopul. 1564-9.

<sup>4</sup> Hasdeu, *Arch. Ist.*, I<sup>1</sup>, p. 120, no. 183.

<sup>5</sup> Danie supt Iliăș Rareș; *ibid.*, I<sup>2</sup>, pp. 19-20, no. 288.

<sup>6</sup> *Ibid.*, no. 289. Fiii lui, Onciu și Toader; *ibid.*

înainte Domnii se vor servi numai de casnici în cel mai strâns înțeles al cuvântului și, îndată, și de o clientelă străină.

Dar acum succesul lui Despot, al lui Tomșa treziseră ambiții în stare să creeze la nesfârșit „drepti moștenitori“ ai Moldovei, gata să se impuie cu armele.

Atunci se deschise, — căci erau gata de acte dușmănoase Imperialii și chiar Polonii, foarte nemulțămii de legăturile vecinului lor cu Tatarii prădalnici, — o nouă eră de „lotri“.

Nu li lipsiră ajutoarele. Unii, din grupul de la Sătmar<sup>1</sup>, cari serviseră, ca un anume Bogdan, presupus fiu al lui Petru Rareș<sup>2</sup>, dar care, după o știre polonă<sup>3</sup>, se chema Balica, la Imperiali, cari aveau acuma, permanent, în Ungaria-de-sus, de unde pândiau Ardealul, un număr de Români cu plată, cari se puteau sprijini pe ocrotirea ascunsă a foștilor lor comandanți, și Balassa, Lazăr Schwendi, mai ales Zay<sup>4</sup>, după recomandațiile de la Curte, în interesul păcii cu Turcii, se făceau a-i urmări atunci când încercau să deie, orice ar fi, o nouă lovitură, ba chiar, încercând să-i oprească, mergeau și până la rănirea îndrăzneților. Alții își aveau legături tainice cu boierii, puind în rândul celor către cari scriau, pentru a anunța o izbândă care nu putea să lipsească, și pe cei morți: așa Ștefan, poreclit Mâzgă, se adresa, la 1565 (Februar), lui Mălăiu, lui Draeșin, lui Sava, dar și lui Moțoc și lui Veveriță<sup>5</sup>. Clucerul însuși, mare ajutător al lui Lăpușeanu, se temea și pentru sine. Astfel Teofan trebui să fugă în Ardeal, de unde abia îl aduseră, cu jurământ, boierii lui Alexandru, Amza, noul Vistier, și noul Hatman, Dimitrie<sup>6</sup>.

<sup>1</sup> V. o cerere a lor către Maximilian, Hurmuzaki, II, p. 550.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 72-3, n-le cix-x. Cf. Iorga, *Pretendenți domnești*, p. 19 (211).

<sup>3</sup> Holban, ms.

<sup>4</sup> Contractul lui cu pretendentul Ștefan, I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, pp. 258-9, no. cxxxv. Se oferă a-l despăgubi de ce nu plătitese Despot: e vorba și de cele trei tunuri luate de acesta, dar și de un „tribut“ de vaci, miere și untură.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 246-8, no. cxxviii. El are legături cu tot felul de răzeși, ca un Vasluianu, un Carhan, un Toma, un Miron. Știa deuciderea boierilor; *ibid.* Traducere ungurească, N. Densusianu, *I. c.*, II<sup>5</sup>, pp. 566-7, no. cclxxii; pp. 611-2, no. cccviii.

<sup>6</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, p. 247.

Erau oameni în curent cu ce se petrece în lume, și din asemenea misive se vede cum erau în stare să vorbească tot așa de sigur de lucrurile din Persia ca și de cele din Polonia. Nicolae Băsarabă, care se dădea drept fiu al lui Barbu, el însuși fiu al lui Neagoe, ceia ce arată o cunoștință a lucrurilor noastre, cum se vede și din citarea unor nume geografice de la Ialomița și Zănoaga, se purta în 1569 pe la Segovia, nu fără a lăsa o amintire și în socotelile cutărui oraș elvețian, și el avea legături cu vestiți viteji din Țerile-de-jos, ca un Bucquoy, și cutare aventurier care-și căuta titlul în Indiile occidentale<sup>1</sup>.

Încă din Iulie 1564 se credea că va năvăli cu ajutorul lui Maximilian „fratele lui Tomșa“<sup>2</sup>. Un „frate al lui Despot“, Gheorghe, se va purta prin Apus, de la același Maximilian până la Genova, luând cele mai extraordinare titluri<sup>3</sup>. Gheorghe e deosebit de un „Carol Despot“, firește frate și el cu fostul Domn<sup>4</sup>. Agentul frances credea că acest „frate“ a fost trimes în exil la Rodos, dar că îndată alt pretendent a apărut în tabăra germană<sup>5</sup>. Până și ginerele Sasului Ioan Benckner, din Brașov, era bănuț că vrea să aducă un

<sup>1</sup> Hurmuzaki, II, p. 561, no. DXXXI (Împăratului îl recomandă Papa ca pe un om „pernobilis atque modestus“. Și scrisoarea cardinalului Dolfin; n-l următor; cererea lui către ducele Bavariei (vorbește de tatăl tăiat la Constantinopol, de mamă și soră). Ducele către Împărat; n-l următor. Nicolae către Împărat; *ibid.*, p. 568, no. DXLIII. Cf. Iorga, *Pretendenți domnești*, în *Mem. Ac. Rom.*, XIX, pp. 228-9; același, în *Rev. hist. du S.-E. eur.*, 1930, pp. 198-9, și în *Mem. Ac. Rom.*, XII, p. 41 și urm.; cf. Veress, *ibid.*, secț. lit., 1928-9. V. și la 1570, Veress, *Doc.*, I, pl. 249, no. 349. — În August 1565 e decapitat și aruncat în Mare la Constantinopol un „Valachus qui dicebatur oriundus ex sanguine Bassarabi quondam despotae Valachiae“; Hurmuzaki, II, p. 545, no. DXI. — Odinioară, la începutul veacului (1516-21), un „Iani, regele Moldovei“, fusese pe la Bruxelles; Iorga, în *Rev. Ist.*, I, pp. 25-6.

<sup>2</sup> Charière: raportul lui Pétrémol din 23 Ianuar 1565.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, VIII, pp. 48, 158; Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 80-1, no. CXXV; Virginia Sacerdoțeanu, în *Rev. Ist.*, XX, pp. 3-7. Cf. Hurmuzaki, II, pp. 533-4, n-le CCCCLVI-VIII, și raportul lui Pétrémol din 7 April 1565; *l. c.*

<sup>4</sup> Hurmuzaki, II, pp. 540-2, n-le DIV-VII.

<sup>5</sup> *Ibid.*, raportul din 23 Maiu 1565.

pretendent<sup>1</sup>. Se credea chiar că Melchior Balassa vine cu „o rudă a lui Despot“<sup>2</sup>.

La 1565, Bogdan „Balica“ se gătia de o năvălire în Moldova, întrebunțând și mercenari unguri, cari se învățaseră cu o țară așa de bună de pradat<sup>3</sup>. Bogdan acesta era privit de Alexandru ca șeful pribegilor; scăpat din prinsoarea Imperialilor, el va trebui să se adăpostească în Polonia, unde s'a ivit și alt doritor de coroană Gavril Ușerul („Hanczara“)<sup>4</sup>, care e altul decât cunoscutul boier Gavril. *Era acuma ușor să se ridice cineva „domnișor“ fără a-și atribui o coborâre domnească*: dacă Despot se presinta ca „fiul lui Ștefan-Vodă“, într'unul din rarisimele documente ce ni s'au păstrat de la dânsul, nu știm că Tomșa, fiu de răzeș, dintr'un dârz ținut de veche boierime din margene, să-și fi descoperit vre-un părinte Voevod.

Alt pretendent, acel Ștefan<sup>5</sup>, ale cărui cunoștinți și legături le-am văzut, se aținea în părțile Bistriței în vara anului 1566. Oprit o clipă de Sașii vecini, dar ocrotit de Bârgăuani și chiar, cum o afirmă Alexandru, de însiși cetățenii orașului vecin, el poate să străbată până la Neamț, — pomenindu-se numai orașul, nu și cetate<sup>6</sup>, ceea ce ar însemna că totuși și aceasta ar fi fost dărâmată —; avea cu el însă mai mult săteni din aceste părți, „păstori și altă adunătură de oameni“<sup>7</sup>. Se pomenește și de o căpetenie Sava<sup>8</sup>.

Alexandru-Vodă însuși se laudă cu sălbateca lui răsbunare: „la mulți am poruncit să li taie capul, să-i omoare, și pe

<sup>1</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 605, no. MCXXV. Era pus să aducă lui Vodă colorii din Polonia; *ibid.*, p. 606, no. MCXXXI.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, II, p. 530. Sau și tânărul Socol; *ibid.*, p. 531.

<sup>3</sup> Holban, ms. Scrisoarea regelui din 19 Ianuar 1568. Ordin de oprire a lui. Cf. Hurmuzaki, II, pp. 535-6, 537-8, no. DII.

<sup>4</sup> Scrisoarea lui Alexandru din 22 Maiu 1565. Cf. și cele din 28 Maiu, 1-iu Iunie; Holban, ms.

<sup>5</sup> V. și Hurmuzaki, II, p. 570, no. DXLVI; pp. 595-8, no. DLXXVII; Veress, *l. c.*, pp. 268, 276, 285 (la Hodoș, în Banat), 296 și urm. (pensia lui în 1568). Pecetea lui, *ibid.*

<sup>6</sup> Se credea în Cluj că lupta a fost în Secuime; Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 615, no. MCLII. Indreptățiri bistrițene; *ibid.*, pp. 616-7, no. MCLIII.

<sup>7</sup> Ureche, p. 221.

<sup>8</sup> Cf. Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 613, no. MCXLV.

alții să-i taie în patru, să-i puie în frigare“. El e furios contra Bistrițenilor, și vechile năvăliri îi revin în minte: „adu-ceți-vă aminte că mai sânt ostașii în țara și Domnia noastră cari odată vă strâneau cu asediul, de erați aduși aproape să muriți de foame și de sete, închiși în cetatea voastră. Dacă acei ostași bătrâni cari au făcut unele ca acestea s'au săvârșit din viață, trăiesc vrednicii lor fii, cari pot face multe isprăvi“. De altfel se va plânge și la Impăratul său turcesc<sup>1</sup>. Eftimie, călugărul urmărit de dânsul, poate fi și cronicarul și poate și fostul episcop de Rădăuți, pe care l-am găsit în suita altui pretendent<sup>2</sup>. Alexandru urmăria și în Polonia pe uneltitorii împotriva Scaunului său, cari sânt bine primiți, scria el în Maiu, de toți comandantii poloni, afară de Voievodul Podoliei, așa că un Piatowski, cu un pretendent Pascu, care fu oprit apoi de starostele de Bar și în fine executat, a gândit să răscoale din nou Moldova<sup>3</sup>. Și în toamna anului următor Alexandru se plângea de „feciorul de Domn“ ascuns pe la Bistrița<sup>4</sup>.

În fața noutății acestor „domnișori“ moldoveni, întrebându-se alte mijloace, pribegii munteni, pentru cari Petru-Vodă închisese granița încă din 1564, erau de speța cea veche, *principatul acestălalt participând mult mai puțin la marile schimbări pe care le adusesese vremea, ca unul care nu era, pe departe, așa de mult în bătaia furtunosului și schimbătorului vânt al Apusului*<sup>5</sup>. Totuși prezența lor în cetățile ardelenne supăra așa de mult pe tânărul Domn, încât el spunea că n'are nevoie de „mazărea“ sau alte produse ale Ardealului, „căci în țara noastră se află și avem de toate“; se oprise și ieșirea oilor peste graniți<sup>6</sup>. Chiar când drumul fu din nou liber, cum nu se dădeau înapoi pribegii, amenințarea

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 584-90. Apoi în alte scrisori, redactate de secretarul său latin, Ștefan din Déj, el se îmblânzește.

<sup>2</sup> V., *ibid.*, p. 589. O plângere a lui Alexandru către Bistrițeni pentru pribegi; Veress, *l. c.*, p. 263, no. 325.

<sup>3</sup> Kastarska-Sergescu, *l. c.*, pp. 271-4, nota 1.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 590, no. VIII. Abia în April 1567 se deschidea drumul Suhardului; *ibid.*, p. 619, no. MCLVIII.

<sup>5</sup> V. *ibid.*, pp. 581-2, no. VIII.

<sup>6</sup> *Ibid.* Se aduceau la el cai de furat. El comanda șoimi; n-i urm.

tăierii negoşului apare şi mai departe<sup>1</sup>. Ioan-Sigismund fu pârît la Poartă pentru că ţinea un pretendent, ceia ce aduse aprinsa protestare către Sultan a Ungurului<sup>2</sup>.

În Novembre încă, Alexandru se plângea că Mâzgă e tot pe acolo<sup>3</sup>. *Dar el ştia acum că, supt zidurile Szigetului ase-diat, marele său ocrotitor, Sultanul Soliman, murise, şi putea găci că o nouă eră începe astfel în viaţa Imperiului de care atârna.*

Marele Împărat de Răsărit, supt ale cărui bătrâneţi războiul din Asia îngăduise atâtea mişcări anarhice la Nordul Dunării, o *Dacie creştină* părănd că se formează supt forma de amintiri imperiale sârbeşti ale Brancoviceştilor şi aliaţilor lor, supt forma de aventură dominată de exemplul antichităţii, a Renaşterii sau supt aceia de înviere a idealului lui Ioan Hunyadi, impusese acum în urmă a sa „pace romană“. În momentul când încerca însuşi s'o strice pentru a da alte hotare Ungariei sale, moartea-l prinse, şi casnicul, lacomul de mâncare şi băutură fiu pe care-l lăsa, al doilea Selim, deschidea o nouă epocă de nesiguranţe. Ea fu reţinută doar, pentru câţva timp, numai de energia acelui Mare Vizir Mohammed Socoli pe care l-am încadrat mai sus în această nouă zvâcnire a energiei sârbeşti.

În Moldova, politica de bolnăvicioasă nervosităte a lui Alexandru-Vodă putu să-şi satisfacă deci şi mai departe toate capriciile. Pentru bănuiala că se lucrează contra dăinuirii lui<sup>4</sup>, din îndemnul bătrânului Nicolae Sieniawski, acum Voevod al Rusiei, Domnul moldovenesc, care lăsă fără pedeapsă pe ucigaşii unui Demidecki, opri câţva timp, în toamna acestui an 1566, pe solul la Poartă al regelui, încercatul Nicolae Brzeski, dându-se astfel prilejul de a se redacta acea versiune a cronicii ţării pe care o numim „moldo-polonă“ şi care cu

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 583, no. x. V. şi Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 609, no. MCXXXVII.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, II, pp. 509-10, no. CCCCLXIX.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 590

<sup>4</sup> Un complot cu Imperialii în Maiu 1566; Hurmuzaki, II, p. 557, no. DXXVII. De fapt Maximilian voia să trimeată, în Iunie, pe pribegi cu Anton Secuiul, căruia-i întâreşte Ciceul; *ibid.*, pp. 558 şi urm., 562-4, n-le DXXXV-VI; p. 567, no. DXLI.

adevărat poate fi atribuită unui interpret al lui<sup>1</sup>. De aici plângerile prezentate de rege vecinului său în Octombrie. El era asigurat că pribegii vor fi goniți și că Łaski se află dincolo de hotarele regatului, în vechiul cuib de la Kesmark al lui Despot, unde el își va întemnița bătrâna și voluntara soție<sup>2</sup>. De altfel, Brzeski acuză pe Moldovean că prezintă pe rege ca și cum el ar vrea să facă o ligă cu Impăratul și Muscalul contra Turcilor. Dar că Alexandru nu greșea întru toate în răsbunările sale o arată aceste rânduri din același raport al lui Brzeski către stăpânul său: „Despre acel domnișor care se află închis la mine rog pe Maiestatea Sa regele să-i dea drumul, căci nu ni folosește la nimic”<sup>3</sup>. Și într’o altă scrisoare a lui, din Iași, el se rostește astfel asupra motivelor de neînțelegere: „Voevodul Moldovei de acum șase săptămâni mă ține la el din pricina dumisale Łaski, care ar avea de gând să meargă asupra lui, cu un alt Voevod”<sup>4</sup>. Și în 1567 Turcii erau puși să intervie pentru a stăpâni pe fostul amic al lui Despot<sup>5</sup>, care, întors dintr’o solie la Impăratul, prindea din nou să se agite.

Dar Moldova, și supt o astfel de conducere, era încă o țară de temut. În expediția din Ungaria, Lăpușneanu și trimisese contingentul alături de al Tatarilor<sup>6</sup>, cu cari acum se înțelegea foarte bine, pe când ei prădau neconținut în Podolia<sup>7</sup>. În aceste împrejurări, doborât de boală, teribilul Domn al Moldovei își închidea ochii cari de mult nu mai vedeau decât fantomele iritante ale tuturor urilor lui. Ca și Ștefan-cel-Mare, el prezintă episcopilor și Curții ca moștenitor pe fiul său cel mai mare și, ca să se împace cu Dumnezeu și

<sup>1</sup> V. I. Bogdan, *Cron. inedite*, p. 105 și urm. El a căpătat astfel și manuscrisul „Ieniceruului sârb”, pe care-l avem tot într’o astfel de traducere.

<sup>2</sup> V. Kasterska-Sergescu, *l. c.*, pp. 274-5.

<sup>3</sup> Holban, ms.

<sup>4</sup> *Ibid.* (traducerea d-lui Holban)

<sup>5</sup> Scrisoare, din Iași, a ceaușului Ahmed.

<sup>6</sup> Un sol tătăresc la el.

<sup>7</sup> Scrisoarea lui din 10 Decembrie, *ibid.* Iarăși se vorbește de Łaski și de „domnișori”, cu sfatul de a-i astâmpăra. Urmează rănirea la Sandomir a unor soli moldoveni. Se rostiră și câteva condamnări la moarte; Holban, ms.

altfel decât prin minunata zidire de la Slatina, prin cea, de o curioasă formă de la Pângărați (satul lui Pongrăcz, Pangratie)<sup>1</sup>, și prin însemnatul spor. pe vremea mitropolitului Grigorie, al vechii basilice de la Rădăuți<sup>2</sup>, el se prefăcu pe patul de moarte în simeritul monah Pahomie. Legenda pretinde că, trezit din ațișeala de 'nainte sfârșitului, el ar fi fâgăduit „popirea“ câtorva cari mai scăpaseră încă, așa că ar fi fost de nevoie să i se scurteze viața prin otravă. Fără nicio dreptate și Doamna Ruxandra a fost amestecată în această oricât de îndreptățită crimă<sup>3</sup>. Alexandru muria la 5 Mart<sup>4</sup> al anului 1568<sup>5</sup> și fu înmormântat de sigur în ctitoria sa, unde i se vede chipul cu toți copiii după dânsul: băieții, Bogdan, Ioan, Petru, Mihail și Constantin<sup>6</sup>, și fetele, Teofana<sup>7</sup>, Teodora (ca și fiica lui Petru Munteanul), și Marica, apoi Cneajna (după numele mătușei), Anghelina și Teofana<sup>8</sup>, care afară de una, care luă pe un tânăr boier, abia ușer, Bălțațu<sup>9</sup>, și de Cneajna, ajunsă soția Marelui Comis Apostolache<sup>10</sup>, se măritară în Polonia, cu un Czolhanski și cu un altul din mica nobilime de peste Nistru, Paniewski<sup>11</sup>. Și piatra-i de

<sup>1</sup> V. Tocilescu, *Rapoarte*, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 2-a, VIII<sup>2</sup>, p. 75.

<sup>2</sup> Kozak, *Inscripții aus der Bukovina*, p. 99.

<sup>3</sup> Ureche, p. 222.

<sup>4</sup> Pentru discuția dacă e Maiu, ca în inscripția, astăzi neexistentă, pe care a cetit-o, ca diletant, N. Beldiceanu, sau Mart, v. Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 629, nota 1. Argumentele aduse acolo sânt decisive pentru Mart. La 10 April plecase acum steagul pentru Bogdan, cerut de Alexandru însă; Hurmuzaki, II, p. 579, no. DLVI. Aducătorul steagului, întors la 13 Maiu, era făcut Ienicer-Aga; *ibid.*, p. 580, no. DLIX.

<sup>5</sup> Iorga, *Inscripții*, I, p. 48, no. 102. Dar și la Azarie și la Ureche: Mart, fără zi.

<sup>6</sup> V. Hurmuzaki, II, p. 532 (actul cu semnătura slavonă, cu tot, e evident fals).

<sup>7</sup> Moartă la 1560-1; Iorga, *Inscripții*, I, p. 47, no. 4.

<sup>8</sup> Pentru o nuntă din 1569, v. Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 878. După genealogii de pretendenți mai avu și pe probabil bastarzu Ilie și Ștefan; v. Iorga, *Pretendenți domnești*, l. c., p. 9, nota 1; *Inscripții*, I, p. 46.

<sup>9</sup> Notiță a d-lui. V. Lungu, în I. Minea, *Cercetări istorice*, X-II, pp. 237-8.

<sup>10</sup> Invitația la nuntă a Bistrișenilor, Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 633, no. MCLXXX. În Iorga, *Inscripții*, I, p. 48, no. 103 (mormântul fiului Dumitrașcu, †160?).

<sup>11</sup> V. Iorga, *Pretendenți; Inscripții*, I, p. 47, no. 4; p. 48, no. 102.



mormânt a primit de la cei cari fură de fapt bucuroși, în țară și peste graniță, că scapă în sfârșit de dânsul, o pioasă inscripție, în care e vorba de numele său călugăresc.

După hotărîrea Sfatului țerii, succesiunea lui Alexandru nu era o problemă, de și cutare informator ungar vorbește, nu numai de un pretendent, boierul Zbierea, pe care-l va ucide apoi Ion-Vodă, dar pe care-l înlătură Dumitru și Gavrilaș, ajutătorii Ruxandrei, ci și de o ceartă a lui cu fratele Petru, exilat la Bârlad<sup>1</sup>, și autoritatea Ruxandrei ajungea ca să înlătore orice îndoială. Pentru vecini însă nu era așa. Noul sol polon la Poartă își luase aiere de represintant al suzeranului Moldovei, și el cuteză să ceară lui Socoli să nu dea steagul lui Bogdan până nu sosește el. Dar o nouă ridicare de tribut și daruri bine împărțite resolviră îndată întrebarea<sup>2</sup>. Marele Vizir, observă trimesul, era rudă cu Doamna văduvă<sup>3</sup>. El mergea până la apărarea memoriei lui Alexandru, care „a fost cum a fost“, dar și din partea Poloniei a avut multe să sufere<sup>4</sup>. Represintanții la Poartă ai lui Bogdan asigurau de altfel, pe omul regelui, Petru Zborowski, că stăpânul lor nu vrea decât pace<sup>5</sup>, precum merse s'o spuie în Polonia Avram de Bănila și un Matei.

Domnia lui Bogdan, tânăr de acea aleasă educație de care vorbește Azarie, însemna, dată fiind vrâsta lui de cinsprezece ani<sup>6</sup>, stăpânirea mamei lui. Ruxandra ajungea deci astfel la ce voise totdeauna, la ce era, prin moștenirea de la amândoi

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, p. 272. Ar fi fost și lupte în Sfat cu doi Vlădici. Bogdan, adică Ruxandra, ar fi chemat pe Tatauri, cari pradă treizeci și patru sate, dar sânt nimiciți. Scrisoarea e către un pretendent încurajat să vie. Ca boieri, un Stârce, un Burlă, un Bucioc, un Mândrea și alții neînțeleși.

<sup>2</sup> Holban, ms. Scrisoare a solului. Instrucțiunile acestuia, date pe vremea când trăia Alexandru, învie toată chestia lui Łaski și a lui Vișnieviețchi, pe care Turcii n'o uitaseră. Și în Maiu era vorba însă de intențiile lui Łaski, „moștenitor“ al Moldovei, cum știm; *ibid.* Cf. Hurmuzaki, II, pp. 552-4, n-le DXXIX-XXI; pp. 556-7, n-le DXXIV-v.

<sup>3</sup> *Ibid.*: „pe de altă parte acest Pașă este rudă cu mama lui Bogdan“.

<sup>4</sup> *Ibid.*

<sup>5</sup> *Ibid.*

<sup>6</sup> Avea optsprezece la 1571; v. N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, pp. 689-90, no. CCCLXVII.

părinții, în chiar instinctul ei. „Fiind (Bogdan) brudiu“, scrie după izvorul său slavon, Ureche, „purta mămă-sa, Doamna Ruxandra, trebile țării. Că era o femeie creștină, înțeleaptă, destoinică și dumnezeiască, și la toate bunătățile plecată și milostivă“. Și se precisează că până la moartea ei, în ziua de 12 Noiembrie 1570, — se vorbește și la Azarie de un termin de „doi ani și nouă luni“ —, ea a „domnit împreună cu fiu-său“<sup>1</sup>. Cronicarul înfățișează însă această „domnie“ ca neconținut tulburată de boală<sup>2</sup>.

La 16 Mart Bogdan dădea o scrisoare vecinilor săi, Sașii din Bistrița, prin care, retrimetând din cale pe vechiul medic al tatălui său, Andrei, anunța că Alexandru-Vodă a ispășit<sup>3</sup>.

Nu trecea însă decât puține săptămâni și Petru-Vodă Munteanul pierdea Domnia, fiind trimis cu Chiajna într'un deșertat exil asiatic<sup>4</sup>. Locul lui era luat de un fiu al pretendentului Mircea, rudă cu Doamna Ruxandra numai după căsătoria lui Ștefan-cel-Mare cu Maria lui Radu. Cum se va arăta mai departe, el aducea alt trecut, alte legături, alte direcții.

Ruxandra, bolnavă, rămânea astfel izolată. Fiul era un sprinten băiețuș, un adevărat „viteaz“ născuț, cu îndemănare la călărit, la aruncat cu sulița, la încordat arcul. Câtă vreme trăi mama, el ascultă de acei vechi sfetnici cari erau Logofătul Gavril și portarul Dimitrie<sup>5</sup>. Pe urmă însă el părăsi sfaturile vechilor boieși și începu o primejdioasă zburdăciune tinerească, fiind foarte legat cu prieteni poloni de vrâsta sa. După ce, ca „Bohdanus Alexandrides“ — învățătura! — „terraram Moldaviae et Valachiae Palatinus“, el se închinase regelui Poloniei, cedând orice drept asupra Pocuției și promișându-i un ajutor de 7.000 de oameni<sup>6</sup>, el ceru pe fata cancelariului

<sup>1</sup> P. 222.

<sup>2</sup> P. 221. De aceia în 1566, Alexandru cerea pentru Ruxanda prune uscate din Bistrița; Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 612-3, no. MCXLIV. În April, cireșe; *ibid.*, p. 619, no. MCLIX.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 628-9, no. MCLXXII. A doua scrisoare din 23 Maiu, n-1 următor.

<sup>4</sup> Pasagiile citate în Iorga, *Ospiti romeni*.

<sup>5</sup> Azarie, *l. c.*

<sup>6</sup> Hurmuzaki, II, pp. 592-4, n-le DLXXIV-V; N. Densusianu, *l. c.*, p. 663 și urm., no. CCCXLI. Răspunsul regelui la oferta de omagiu e din 13 Iunie 1569. Cererile lui către rege (Ianuar 1570): căsătoria

Poloniei el însuși, care nu părea dispusă a se muta în Moldova<sup>1</sup>. Starea țerii era așa de tulbură, încât, după o încercare de năvălire a vechiului pretendent Ștefan, în April 1570, când se crezu că el a fost prins și dus la Ioan-Sigismund<sup>2</sup>, și peste ceva mai mult de un an, în Septembrie 1571, și acest Ștefan și un Bogdan își cercau norocul: fiul Lăpușneanului se refugia la Hotin<sup>3</sup>.

Se cunosc împrejurările precise ale înlăturării tânărului Domn. Bogdan-Vodă era învinuit că a făcut să se ucidă trei ceauși, că a pus jos niște Turci și, cu ai săi, a sărit călare peste dâșii, că a dat drumul gărzii turcești și a tocmit 400 de călări poloni<sup>4</sup>. În Ianuar 1572 Alexandru Munteanul căpăta sarcina de a înlătura pe tânărul lui vecin<sup>5</sup>. În Februar se știa la Danzig că o răscoală-i ajutase sarcina. Bogdan, venit cu fratele Petru în Polonia, peșise pe fata lui Tarlo, și se opria acum la a cancelariului Dembinski, dar, cum nu dădea, precum făgăduise, pe una din surorile sale unui membru al familiei neastâmpărate, gata totdeauna de lovituri, Zborowski, Cristofor, acesta-i tăie calea și-l arestă: îl rănise, și s'a vorbit chiar de moartea acestui „suptire domn“<sup>6</sup>. Se povestea apoi că el n'ar fi voit să întâlnească pe ceaușul venit la Iași pentru

lui, dorită și de Sultan, averea lui Tomșa, negoț. Pentru nuntă, Veress, *l. c.*, pp. 290-1, no. 345. Dar regele ar fi dorit pe Łaski în Moldova; n-1 următor. Plan de schimb între Łaski și Bogdan; *ibid.*, p. 295, n-le 350-1. Pentru căsătorie, *ibid.*, pp. 297-8, no. 355. Acolo e vorba de fata cancelariului Dembinski; *ibid.*, p. 304, no. 361. Cneazul din Ostrog încerca să-l câștige pentru Împăratul; *ibid.*, pp. 298-300, n-le 356-7. V. și Holban, ms. O traducere germană a actului de omagiu și a garanției boierilor; Hurmuzaki, II, pp. 591-2, no. DLXXIII; pp. 598-602, n-le DLXXVIII-LXXXI.

<sup>1</sup> N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, p. 699, no. CCCLXVIII.

<sup>2</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 641-2, n-le MCXC-I; pp. 643-4, no. MCXCIV.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 646-7, n-le MCXCIX-CC; pp. 648-9, no. MCXI.

<sup>4</sup> Hurmuzaki, II, p. 620.

<sup>5</sup> *Ibid.*, II, pp. 613-4, no. DXCIII. Știre de la Ștefan Báthory, care credea că Bogdan ar putea învinge. De fapt Alexandru merge cu oastea la Nord; *ibid.*, p. 917. Sultanul îl numără între cei trimiși asupra Moldovei; *ibid.*, pp. 618-9, no. DXCIX. V. și *ibid.*, p. 615, no. DXCIV. Regele Poloniei despre schimbare, la 20 Februar; *ibid.*, p. 616. Cf. *ibid.*, pp. 619-20, no. DC.

<sup>6</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. XXII, nota 8.

cercetare, stând cu pază acolo la Hotin<sup>1</sup>. El se retrase deci la cumnatul său Paniewski<sup>2</sup>. Numai atunci trecu el apa și astfel în cursul unei excursii de plăcere în Polonia, locu-i fu luat de un mai sigur și mult mai solid client al Turcilor<sup>3</sup>, acel Ion-Vodă, care, ca fiu al lui Ștefan-cel-Tânăr, i se prezintă ca văr.

*Astfel, și în Moldova stăpânirea care împletia mândria Brancoviceștilor cu dibăcia lui Petru Rareș se isprăvisse ca să nu se mai întoarcă, în ciuda silinților desperate, niciodată.*

Cum și în Ardeal Ioan-Sigismund isprăvisse tulburata lui stăpânire și se instala, cu sprijinul Turcilor, acel Ștefan Báthory care purta numele colaboratorului lui Ștefan-cel-Mare, totul era schimbat în aceste fragmente de Dacie care, un moment, păruseră că se vor lega politic.

Rămase din această lume de făcători de planuri, amestecând Răsăritul cu Apusul, de la Algerul visat de Henric de Valois până la îndeplinirea lui polonă, doar o atmosferă de interes, dacă nu de înțelegere, pentru aceste locuri. De aici, din atingerea cu Albert Łaski, care contractă o a doua căsătorie franceză, vine și afirmația lui Ronsard, marele liric francez al vremii, că strămoșii lui au venit din înghețatele regiuni „sarmate” ale Dunării. Numele chiar al Moldovei a fost pomenit de Du Perron în cuvântarea asupra morții lui<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, pp. 305-6, no. 365.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, II, p. 620. Pentru moartea acestuia, *ibid.*, p. 635, no. DCXIV. Il învinuiau pe Bogdan și de desfrânări; Veress, *l. c.*, p. 310, no. 374. V. și pp. următoare (și despre încercarea lui de revenire).

<sup>3</sup> După Azarie, el ar fi trecut râul numai la vestea că Turcii îi aduc înlocuitorul. După cartea, rară, a lui Komarszewski, *Coup d'oeil rapide sur les causes réelles de la décadence de la Pologne* (Paris 1807), Bogdan ar fi fost înlocuit pentru un „refus de tribut” (după traducerea italiană, la Holban, ms.). Sultanul arată regelui că înlocuirea s'a făcut din cauza plângerilor supușilor „nedreptățiți”. Se știa la Constantinopol că și după căderea sa Bogdan urmărește căsătoria polonă.

<sup>4</sup> V. Nolhac, *Ronsard et l'humanisme*, 1921, p. 211: „Est-ce à lui que pense Du Perron quand il parle de ce pays un peu incertain de Moldavie où le poète français a trouvé des introducteurs?”; cf. Du Perron, *Oraison funèbre sur la mort de M. de Ronsard*, Paris 1586.

Dar ceia ce în această ordine nu se putușe înfăptui prin stăpânitori a ajuns însă la îndeplinire prin apăsarea organică a nevoilor adânci ce trăiau în acele mulțimi care, în timpul din urmă, nemai voind să „încalcece“ pentru nimeni, arătau că pe altă cale se poate îndeplini, pentru a avea mai târziu înfăptuiri și în formele din afară, aceeași necesitate a lucrurilor, care din veac în veac se păstra.

CAPITOLUL III

Traducerea scrierilor slava

CARTEA a III-a

PRIMA CREAȚIE LITERARĂ  
A ROMÂNILOR ÎN LIMBA LOR

## CAPITOLUL I-ii

### Traducerea cărților sfinte

După cele d'întăiu traduceri maramurășene, datorite propagandei husite, nu se mai întâlnește, în domeniul cultivării limbii vorbite, nimic decât doar acele manuscrite din care ni s'au păstrat câteva pagini, cărți în două limbi, cu două cerneli, neagră și roșie, care dădeau și puțința înțelegerii de oricine a textului sacru<sup>1</sup>. Dincolo de Faptele Apostolilor de la început, de Psaltirea care a urmat, de un Evangheliariu pe care-l cunoaștem numai prin tipăritura, ici și colo prefăcută, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, nu s'a mai tradus nimic decât acel *Levitic* din care Hasdeu a găsit două foi pe pergament în Biblioteca Națională din Belgrad<sup>1</sup>.

Căci amândouă țerile libere țineau strict la forma slavonă a Scripturii. Aceasta se datoră și acelei puternice influențe

<sup>1</sup> V. Memoriul meu în *Mem. Ac. Rom.*, secț. literară, 1906, și ultimul capitol din volumul precedent.

<sup>2</sup> Ms. 61. In Hasdeu, *Cuvențe den bătrâni*, I, pp. 6-12. Și forme ca „asupră de aceia“. *Pre se întrebuintează și la lucruri*. Ca forme sintactice: *voiu mai tare mulți*. V. și *au vrut tribui*. La Gaster. *Chrestomathie roumaine*, I, Lipsca-București, 1891, pp. 1-2, un fragment de Psaltire „din secolul al XVI-lea“ e de fapt, din cauza rotacismului, o traducere din veacul precedent. Apostolul următor din această culegere e însă de sigur din această epocă și de origine ardeleană (vezi cuvinte ca „feleliatiu“, „gicălui“, „govitoriu“) expresii locale, ca *e* pentru „iar“; sânt și forme cu totul stângace și barbare: „rutes“, „fără u voroavă“, cu arhaisme ca „pre Dzeu“. E vorba și de „leagia tătăinrească“, pe lângă expresii ca „seși“ pentru „sânțeți“, „veșmente“. Sânt și urme de rotacism: „păinră“, „bătrării“, „lumiră“, „meindre“, „ciindre“, etc.

sârbești de care am vorbit. S'a văzut în acest „slavonism“ o înstrăinare sufletească, o umilință și robie. Nu e așa: *pentru Domni ca Radu, ca Băsărabă Neagoe, era și mijlocul de a exercita prin această limbă, recunoscută ca putând să îmbrace Cuvântul lui Dumnezeu și legând atâtea popoare din Sud-Estul european, un mijloc principal de a exercita o influență asupra lumii sud-dunărene, pentru care continuarea „Impărăției de Dumnezeu păzite“ era, precum se vede și din continuarea analelor slavone prin Domnii români până la începutul secolului al XVII-lea, o datorie.*

O descoperire recentă a arătat că o rară carte de rugăciuni, Triodul-Penticostariu, cu așa de frumoase ilustrații, originale și de o foarte mare valoare, dar poate cu întrebuițarea unui text latin, care era așezat, din greșeală, pe la 1554<sup>1</sup>, e datorit aceluiași curent supt aceiași protecție.

Acestei hegemonii culturale trebuie să i se atribuie reluarea, fie și supt Radu Paisie, care e intitulat, curios, „Petru Noevod“, la 1545, a tiparului slavon la Târgoviște pentru o carte de rugăciuni, călugărul Moise, moștenitor al matrițelor Sârbului Dimitrie Liubavici, nepotul vestitului Bojidar, lucrând supt ocrotirea mitropolitului Varlaam, de origine necunoscută, urmașul lui Anania, ruda lui Băsărabă-Neagoe<sup>2</sup>. Fi-rește că lucrul a urmărit supt ocrotirea Chiajnei, în Domnia lui Mircea-Vodă<sup>3</sup>, cu un Apostol, a cărui cetire făcea parte din slujba Liturghiei. Numele Elenei e pus, în exemplarele pentru Moldova, alături de al lui Iliș, arătând de unde venia inițiativa. Legătura dintre cele două dinastii explică și tipărirea, de sigur nu supt Petru-Radu Paisie, ci supt Mircea, a unor exemplare pentru Moldova<sup>4</sup>, care se puteau împărți și la Rutenii din Polonia.

<sup>1</sup> Bianu și Hodoș, o. c., p. 31 și urm., no. 9. D. Aurel Filimon a făcut constatarea.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 26. Și datarea după crugul soarelui și al lunii, temelia, numărul de aur, indicția e ca pe mormintele familiei lui Neagoe. Ea se păstrează, de altfel, și mai departe.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 29-30, 514.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 513-4. Se spune Domnului moldovean, cu desinierdarea din familie: Ilișco. Bianu și Hodoș se întrebă dacă nu cumva tiparul fusese mutat pentru aceasta în Moldova chiar. Dar cu acest Apostol și pentru Moldova (același la n-le 7 și 8, de sigur), nu mai apare Moise, ci de-a dreptul Liubavici.



Când în Moldova, care nu căutase să întemeieze o tipografie, mulțămindu-se a stampilă cu bourul exemplare din produsele tiparului muntean, la 1562 nenorocitul de Wolfgang Schreiber din Péc (Fünfkirchen) venise cu oferte din partea lui Hans Ungnad de a-i tipări lui Despot Evanghelia românește, dar în Germania<sup>1</sup>, cerând și „oameni învățați pentru traducere“<sup>2</sup> — de altfel e gata și a-i face tiparniță în țară, — era tocmai vremea când, din cauza greutății de a trece în Răsăritul slav astfel de cărți ieșite din tiparul slavon de la Württemberg, se opri lucrarea lor în 1563<sup>3</sup>. Dar, cum trimesul se apucase de politică, propuindu-i lui Despot căsătoria cu o arhiducesă și trimeterea unei solii la dieta germană, el fu expedit la Poartă. Domnul Moldovei, care-l văzuse viind din Ardeal, îi găsisse legături secrete cu Ioan-Sigismund și Csáky, cancelariul lui<sup>4</sup>.

Ceia ce refusase astfel acest înoinor nu era doar să caute a întemeia regimul de slavonism restaurat, contra începuturilor latine cu asociatul reformei germane, ale prietenului lui Melanchthon, regimul Ruxandrei Lăpușeanu, și, în țara ei, Chiajna, regentă de fapt, represinta același punct de vedere. După moartea Elenei, tânărul Bogdan era privit ca un aderent al catolicismului, căruia ar fi fost dispus să-i dea Moldova<sup>5</sup>.

Era în această o nouă întrebuintare a elementului românesc, după aceia pe care o făcuse, în fasa învierii slavonismului în toată această regiune, emigrația la noi a șefilor poporului sârbesc, de la Despina lui Neagoe, la Elena lui Petru Rareș, la acei Slavi ca Petrovici, Utiesenovici, Cherepovici, cari avuseră o bucată de vreme în mâna lor și Ungaria. La Făgăraș în 1584 era castelan un Sârb, Cosma Petricevici<sup>6</sup>.

<sup>1</sup> Hurmuzaki, II, pp. 445-7, no. ccccix.

<sup>2</sup> Ut faceret ipse fidem christianam ad linguam walacham imprimere; *ibid.*, p. 459, no. ccccix. Cf. și *ibid.*, p. 460: „den christlichen Glauben in die walachisch Sprach lassen druckhen“.

<sup>3</sup> M. Murko, *Die Bedeutung der Reformation and Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*, Praga-Heidelberg 1927. Cf. și darea de samă din *Revue hist. du S.-E. eur.*, IV, p. 394 și urm.

<sup>4</sup> Hurmuzaki, II, pp. 447-8, no. ccccix. V. și *ibid.*, no. ccccxi.

<sup>5</sup> N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, pp. 698-9, no. ccclxvii.

<sup>6</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 694-5, no. mclxxix. Pentru Sârbii din Banat, în secolul al XVI-lea, cu șefii lor, la Lipova și Șoimuș, v.

Pe de altă parte, Apusul își încercase hegemonia asupra acestui Sud-Est european, prin elementele străine ca și prin acele elemente românești care alergaseră la dânsul și ajungeau a stăpâni prin ajutorul venit de acolo.

Dar vitalitatea minunată a acestor regiuni a întors lucrurile prin puterea ei covârșitoare. Legate de acest pământ, sprijinite pe această rasă, toate aceste pătrunderi au ajuns să se integreze într'o politică de firească reconstituire pe bazele seculare, milenare ale unității pe care o impunea și fatalitatea geografică și instinctul popular.

Aceasta se va vedea prin două fenomene hotărâtoare: *întâiu legătura Patriarhiei ecumenice de țerile românești și, al doilea, strămutarea în aceste țeri a acelei aristocrații bizantine, de curând înviate care crezuse un moment că din Bizanț poate domina și la Dunăre.*

Se adăugia caracterul popular al părții numeroase a Românilor care, dincolo de munți, n'avea un Stat, dar a cărei vitalitate se manifesta din ce în ce mai puternic, mai ales într'o nobilime care-și simția valoarea militară.

*Dar o nouă viață, cu pronunțate tendinți naționale, se ridica și dincoace, din adâncul mulțimilor care până atunci nu știuseră decât să muncească și să lupte.*

Țeranii sânt acum în adevăr o „clasă socială“. Ei nu mai vreau campanii ofensive, războiul civil al boierilor. În Alexandru Lăpușneanu, așa cum era, ei recunoscuseră un Domn al lor, darnic cu „merticele“ la vremuri de foamete. Dar soțul Ruxandrei intra în vechea tradiție dinastică, pe când ruralul de la Orheiul care era Tomșa, cu Candachia lui, de și i se dăduse de țară numele iubit al lui Ștefan-cel-Mare, nu găsi cu cale să-și descopere un părinte domnesc. Apucăturile de tânăr aristocrat ale polonizatului nou Vodă Bogdan displăcură. Nimeni nu s'a mișcat ca să-l sprijine înaintea

Piç, *Kampf*, p. 221, nota 71. Pentru Țarul Iovan, *ibid.*, p. 222, nota 72. Spune: „Am găsit țara aceasta pustie și m'am coborît cu toți oamenii miei“; *Mon. Hung. Hist., Script.*, I. Are un tesaurariu: pe Voevodul Zubota, și un Palatiu. Erau 12.000 supt el. „Vă vor freca Sârbii“, spunea el Ungurilor.

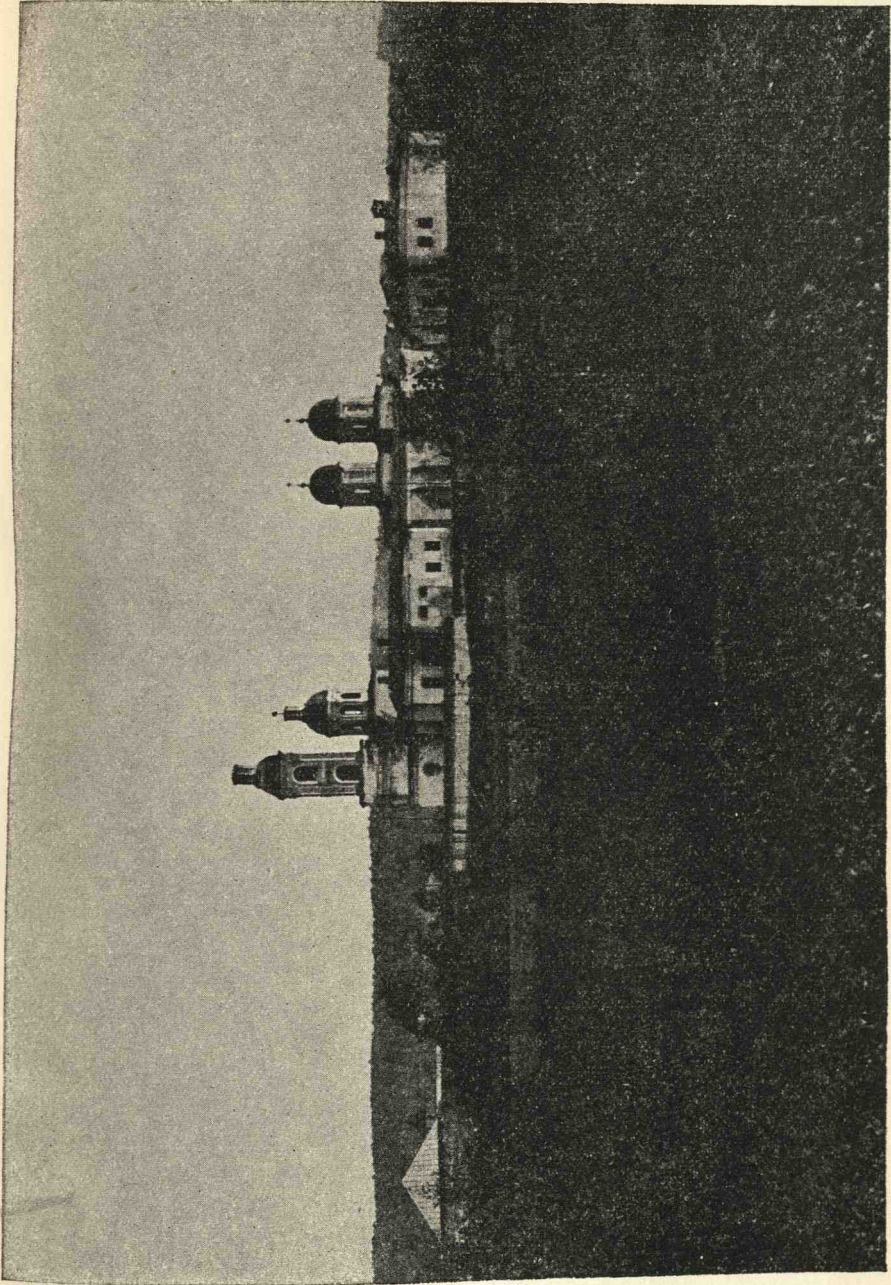


Fig. 12. — Mănăstirea Mărgineni.

amenințării turcești. Din nou țara „nu încăleca“. Cum spusese, ea era bucuroasă a primi și un Domn de la Turci, fie un viteaz ca Ion, acela care-i sosi de acolo întâiu, intitulându-se fiu al lui Ștefan-Vodă, dar fie și un Muntean, cum va fi un nou Vodă Petru, fratele necunoscut al lui Alexandru Munteanul.

Petru-Vodă corespundea cu Poarta turcește; Despot, sârbește<sup>1</sup>. Dar se pomenește și de *cuvântări românești* în legăturile lui Petru cu Despot, și la granița de la Nistru sangeacul din Bender scria starostelui de Rașcov un răvaș în cea mai bună limbă românească, care e păstrat din fericire<sup>2</sup>. Intre cărturarii din țerileromânești vechea limbă literară va fi îndată în mare decadentă și se va simți nevoia să se alcătuiască vocabulare româno-slavone<sup>3</sup>.

Acești clerici cari întrebuințau limba slavonă în biserici făceau însă însemnările lor pe cărți în românește. Așa supt noul Domn muntean Alexandru egumenul de la Bistrița, Eftimie, care arată la 1573 că a cheltuit pentru iazul de la Băbeni 3.800 de aspri, „10 vaci grase și 10 oi și 12 rămători grași și 11 bivoli și 200 de oboroace de grâu și alte bucate multe“<sup>4</sup>. *De alminterea, lucru de cea mai mare importanță, în Moldova, mai slavonizată, și sentințe ale dregătorilor se dădeau în românește*. Astfel aceia din 1588 a lui Bucium Condrea de supt Ion-Vodă, Iancu Sasul și Petru Șchiopul<sup>5</sup>, pentru „plă-

<sup>1</sup> Veress, *o. c.*, p. 230. *Doamna Ruxandra știe să cetească o asemenea corespondență*. Sârbi umblau cu scrisorile la Poartă; *ibid.*, p. 231, no. 289.

<sup>2</sup> Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 391, no. 3. Dar „Ali-beiu de Tighinea“ (*forma românească!*) adăugia: „Și-ți voiui mai trimeate carte rosească domitale, de ver și de tot“. Mai sus: „și în șa carte ce s'au scris roseaști“.

<sup>3</sup> V. și Kalužniacki, în *Arch. f. slav. Phil.*, XVI, pp. 50-2.

<sup>4</sup> Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I, pp. 22-3. Actul armător, din 1577, cu mențiune de *sulițași și spătărei*, e de sigur din acest timp V. și n-l următor. Nr. 5 e din Bacău (1581). În schimb sentința lui Tudor, logofăt muntean, pusă de Hasdeu la „1583-1585“ (*ibid.*, no. 6) nu poate fi decât după Domnia lui Alexandru-cel-Rău sau mai curând a celor doi Alexandri din secolul al XVII-lea (Coconul și Iliș), căci numai după un Alexandru nou se putea vorbi de „Alexandru-Vodă celu bătrânu, tatăl Mihneaci-Vodă“.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 51.

tirea capului“ de un ucigaș, și-i răspunde o sentință munteană<sup>1</sup>.

În versiunea *Evangheliei* de logofătul Radu de la Mănicești, cel care se laudă că a copiat atâtea cărți slavone, Psaltirea, Tetraevanghelul, Faptele Apostolilor, Penticostariul, Octoihul, Triodul, Minee, Cazanii, Pravili, Vieți de Sfinți (Simion Metafrastul), pentru Petrașcu-Vodă, fratele lui Cercel, — „mi-a zis ei să-i scriu aceste dumnezeiești cărți, anume *Evanghelia*“<sup>2</sup> —, elementele vechi nu lipsesc („numai că“, „învince“), nici provincialisme de la munte („fata mē“, „ciobotar“), slavonisme („a se săblăzni“, „a pocerpi“), ungurisme („a găzdui“), note oltenene („pâinea“), nesiguranțe de ortografie („sârâge“). Ca formațiune socială, găsim „moștean și moștenire“, „judele limbilor“, „voinic“, „voinică într'armai“, „voinică“, „călărași“, „pârcălabi“ și „căpitanul norodului“, „hotnogi“. E vorba de „șarbă“, „zlătar“, „ocină“, „ghemon“, (ἡγεμόν). Imperiul Otoman e „Țara Turcească“<sup>3</sup>.

Și *Pcela*, „Albina“, din veacul al XVI-lea, a călugărului Antonie reprezintă, literatura populară a epocii eroice<sup>4</sup>. În curând din sârbește va veni și povestea, mult cetită și inspiratoare, a lui Alexandru-cel-Mare<sup>5</sup>.

Așa-zisele „texte măhăcene“ n'au fost cercetate în condițiile de viață ale preotului prescriitor și ale încunjurării sale. Adunarea lor, întâmplătoare, și caracterul pur local trebuie să împiedece de la generalisări. În timpul când acest simplu om isolat aduna legendele mai mult sau mai puțin „bogo-

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 56-8. Ce urmează e din epoca lui Mihai Viteazul (acte mai mult prahovene)..

<sup>2</sup> V. Hasdeu, *Columna lui Traian*, Ianuar 1882, pp. 54-5; Gaster, în *Archivio glottologico*, XII, p. 201 și urm.; Iorga, *Ist. lit. rom.*, I. S'a crezut că în această evidentă copie nu sânt și alte elemente de limbă decât în *Evanghelia* tipărită, despre care va fi vorba îndată.

<sup>3</sup> Ms. e azi la British Museum din Londra. N'am putut face comparația cuvânt de cuvânt a celor două texte, manuscriptul și tipăritura.

<sup>4</sup> *Cat. mss. Ac. Rom.*, II, pp. 223-4, no. 484; cf. Bianu și Hodoș, o. c., I, pp. 393-6. V. Cartoian, „*Fiore di virtù*“ în *literatura românească*, în *Mem. Ac. Rom.*, secț. lit., 1928 (și despre versiunea moldovenească a lui „Gherasim Vlahul“ înainte de 1592).

<sup>5</sup> V. Iorga, *Livres populaires* citat, și N. Cartoian, *Alexandria în literatura românească*, București 1922

milice“ pe care putea să puie mâna, unele traduse mai de mult, în Principate lumea se dădea în vânt după povești din lumea împărătească și după isprăvi de vitejie<sup>1</sup>.

Firește că între primele cărți traduse au trebuit să fie cele de rugăciuni, *Molitvenicele*<sup>2</sup>. Pribegii mai ales aveau nevoie de cartea românească înlocuind societatea țerii lor.

*Legătura între Românii de o parte și de alta a Carpaților o făceau ei, pribegii.*

Cum ciobanul trece 'n jos în „țara“ sa, așa și pribेagul se suie ca în țara sa în Ardeal. E astfel încă o *transhumanță, politică*.

Exilații de bună voie aduceau adesea cu ei o avere întreagă în lucruri. Astfel văduva lui Pătrașcu, a cărei garderobă o cunoaștem, avea gulere de mărgăritar, gulere aurite, nasturi de aur cu pietre scumpe și mărgăritare, cingători și paftale de argint, spelci cu mărgăritare, fote de fir, rochii de brocard și de damasc, de toate colorile, cu blană de sobol, linguri de argint și multe inele. A lui Socol venia cu săbiile, pumnalele, coifurile scumpe ale soțului<sup>3</sup>.

Unii și rămâneau acolo, întemeind o familie, legată apoi de viața provinciei, dar păstrându-și legăturile acasă. Așa a fost cu Ivan Logofătul, de care va fi vorba pe urmă<sup>4</sup>. El avu, pe lângă un fiu, două fete, Velica și Zamfira, dintre care cea d'întăiu va fi soția lui Vlad-Vodă, apoi a Italianului Fabio Genga, cu moșie la Hațegel (cu el o fiică, Ecaterina), în sfârșit favorita lui Mihai Viteazul<sup>5</sup>. Se va vorbi mai departe și de o altă Zamfiră, de trei ori măritată cu străini, un Ungur și un Polon, apoi iar un Ungur, care totuși trăi între Românii din Ardeal și de sigur nu uită încă pe aceia asupra țerii cărora domnise tatăl ei, Moise-Vodă.

Pe când pribegii aceștia, așa de mulți, cari stăteau cu anii

<sup>1</sup> *Cat. mss. Ac. Rom.*, II, p. 167 și urm. Cf. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, II

<sup>2</sup> Sec. XVI, ms. 275 al Bibl. Ac., *Cat.*, I, p. 623, no. 275. Sec. XVII, ms. 288; *ibid.*, pp. 634-5. Cel din 1686, Orșova, *ibid.*, II, p. 289, ms. 545.

<sup>3</sup> Veress, *l. c.*, p. 278 și urm. Acolo și lucrurile Stolnicului Radu, ale lui Stanciu al Bengăi, cu fiul Hamza.

<sup>4</sup> Cronica lui Constantin Căpitanul, ed. Iorga, p. 66, nota 3.

<sup>5</sup> Iorga, *Femeile în trecutul românesc*, ed. a 2-a, pp. 56-9.

prin orașele și pe la Curțile ardelenne, cumpărându-și și moșii, represintau încă un element de unitate românească, *din atingerea deasă și îndelungată cu Ardealul, Domnii români au trebuit să se aleagă cu o conștiință de mândrie, de putere, aș zice chiar: de maiestate.*

În adevăr ei erau la dânsii acasă de fapt urmașii Impăraților creștini ai Răsăritului. Aveau dinastia lor, la care țineau așa de mult. Aveau coroana lor și veșmântul lor imperial, cu care se făceau înfățișați în biserici. Aveau reședința lor, și pretutindeni în țară, mai ales în ce privește pe Moldoveni, popasurile lor, unde stăteau împărțind judecata ca Sfântul Ludovic în Franța. Aveau legea lor scoasă din obiceiul pă-mântului și „pravili“, ale căror manuscripte li se cereau și din străinătate. Aveau Consiliul lor și o boierime ierarhizată, pe care o aduceau ca mărturie supt acte de o formă solemnă, stabilită odată pentru totdeauna. Aveau un tesaur, ascuns și supt pământ, o Vistierie, o haznă, din care, cum vom vedea, Chiajna putea scoate la nevoie orice sumă pentru a-și hrăni patronii. Aveau un sâmbure de armată permanentă și puteau porunci oricui „să încalcece“.

Pe când în Ardeal acela căruia urma să i se zică popular „Craiu“, chiar după ce dispăru al doilea Zăpolya, „rege ales“, stătea sărac și izolat într'un castel, având doar lângă dânsul, mai ales după ce Isabela introdusese norme polone și italiene, un număr de intimi și de agenți inferiori. Avea banii ce-i vota dieta, fără care el nu putea face măcar o donație, și contingentele militare ce veniau din grația acelorași adunări. Se păstra un firav ev mediu, în care puteau zburda toate conspirațiile din lăuntru și toate poftetele din afară.

Dar solidaritatea dintre cele două țeri cu Domni români și cea cu prinț maghiar nu încetează, cum am spus, un singur moment și, — pe lângă fenomenele particulare de economie și administrație autonomă ale Sașilor și cele culturale ale Ungurilor, cari n'au însă, în regimul medieval de State, nicio ordine administrativă națională și nicio Curte în jurul prințului, căruia i se cerea numai a fi nobil, a fi calvin, și a vorbi ungurește —, pe această basă trebuie clădită, de la suirea pe acest tron provincial a lui Ioan-Sigismund, toată această istorie „dacică“, de care nu se va putea deslipi, multămită influențelor de la Iași și București, *nici toată lumea creștină de dincolo*

de Dunăre, care se afla nu numai supt stăpânirea politică a Sultanului, ci și supt cea morală a acestor surogate de Impărați cari sânt Domnii noștri.

În bine și în rău, cele trei țeri merg împreună. La 1550 se credea că Sultanul a chemat la Constantinopol pe cei doi vasali și vrea să ocupe țerile lor ca și Ardealul<sup>1</sup>.

În ce privește pe Români din Ardeal, până la jumătatea secolului al XVI-lea ei n'avuseră în fața lor numai unirea socială a Ordinilor privilegiate, ci și conștiința morală comună a catolicismului, de care erau legați toți conlocuitorii lor favorisați cu tot ce putea să deie ca limbă, ca școală și disciplină Biserica romană.

Dar încă de la începutul mișcării luterane în Germania Sașii din Ardeal aflară, prin studenții lor cari mergeau la Universitățile germane că este o credință mai adevărată și mai pură decât aceia în care trăiseră, de la Ulfila, Clovis, și Carol-cel-Mare înainte, oamenii de neamul lor. Propaganda noii Biserici găsi răpede un apostol al cărui zel era de o potrivă cu învățătura ce și-o câștigase într'un alt mediu, Ioan Honterus. Niciun oraș săsesc nu rămase legat de trecutul religios. Imbrățișarea noului Crez se făcu deci cu o solidaritate națională în adevăr admirabilă.

Ei se desfăceau astfel de aderența, așa de sincer devotată până atunci, față de Casa de Austria, care nu mai putu face încercări, ca până atunci, pentru a recăpăta această provincie pierdută. Dar desfacerea se făcu și față de Ungurii ardeleni<sup>2</sup>.

Aceștia, supt influența lui Blandrata și a represintanților unui calvinism care putea să li impuie prin caracterul lui de aprig comandament, de dogmă tot așa de invariabilă ca a Bisericii catolice, părăsiră în masă ceia ce numiau acum „papistășia“. Nemeșii dârji ai țeri, ca un Nicolae Forró, ca un Francisc Geszty, erau în fruntea mișcării de prefacere.

Această calvinizare aduse însă ruptura de Secuî, cari, dovedind și astfel o altă formațiune morală, cu alte aplecări, rămaseră, supt influența Franciscanilor din Ciuc, credincioși vechii doctrine. Încă un element al vechii „uniuni“ se rupea

<sup>1</sup> Ribier, o. c., II, p. 294 și urm.

<sup>2</sup> V. Friedrich Teutsch, *Geschichte der siebenbürger Sachsen*; Szlávik, *Die Reform in Ungarn* (mie neaccessibilă).



astfel, contribuind la puțința unor manifestări libere din partea Românilor.

Aceștia ar fi putut să întâmpine însă piedeci, pentru o valorificare a lor, din partea autorității de Stat, dacă ea ar fi avut statornic o direcție.

Dar poate fi vorba de una ca aceasta numai pe vremea lui Ioan-Sigismund, pe care totuși catolicii, porniți pe contraofensiva ce a adus conciliul de la Trento, — la care a fost invitat și Alexandru Lăpușeanu, poate și contemporanul său muntean<sup>1</sup> —, sperau să-l poată câștiga<sup>2</sup>. Cu un Român trecut la calvinism ca Becheș s'ar fi ajuns de sigur la o puternică presiune oficială<sup>3</sup>, dar Ștefan Báthory, care va trebui, peste câțiva ani, să profeseze solemn catolicismul pentru a putea să fie rege în Polonia, nu mai era așa: atitudinea lui religioasă, pe care o cunoaștem mai bine acum prin volumul ce i s'a consacrat de cele două nații pe care le-a guvernat<sup>4</sup>, rămase totdeauna, pentru Ardeal, nesigură și gata de concesiuni.

Banatul se lepădase îndată de „papistasi“. El rămânea o cetățuie românească. Atunci când, la moartea ultimului din vechiul neam de Bizere, cancelariul Csáky căpătă de la prinț moștenirea lui, toată acea nobilime, Găman, Ciula, Pobora, Iojica, Bocoșniță, Ciasar<sup>5</sup>, se scoase înainte privilegiul care opria pătrunderea unui străin între ei<sup>6</sup>. Și, când Severinul ajunsese la Habsburgi, se crezu necesar ca el să-și asigure vechile privilegii<sup>7</sup>. Dacă un Nicolae Orbay a putut fi Ban în aceste părți bănățene<sup>8</sup>, Lugojanul Ioan Luca a ajuns căpitan de Muncaci<sup>9</sup>.

<sup>1</sup> Invitația lui Alexandru și în N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, pp. 479-80, no. ccx.

<sup>2</sup> *Ibid.*

<sup>3</sup> Totuși el își măritase o fată după un Sârb; I. Bogdan, *Doc.*, I, p. 247. V., pentru el, și N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, p. 589. El fusese soțul la Poartă al lui Ioan-Sigismund, când acesta era la cușite cu Despot; Veress, *o. c.*, p. 233, no. 291.

<sup>4</sup> *Académie des sciences et des lettres (polonaise), Académie des sciences hongroise, Étienne Batory, roi de Pologne, prince de Transylvanie*, Cracovia 1935.

<sup>5</sup> Hurmuzaki, II<sup>5</sup>, pp. 578, 583-4, no. CCLXXXIV; p. 522, no. CCXXXIX; pp. 525, 728 și urm.

<sup>6</sup> *Ibid.*, pp. 493-4, no. CCXIX.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 695 (an. 1571).

<sup>8</sup> *Ibid.*, pp. 627-8, no. CCCXVII.

<sup>9</sup> *Ibid.*, p. 608.

Becheș, născut la Ictar, pe care și Impăratul Ferdinand îl considera „Vlah“<sup>1</sup>, în lupta pentru coroana țerii legase relații tainice cu Bogdan-Vodă al Moldovei în 1570<sup>2</sup>, tocmai când acesta era amenințat cu o năvălire a pretendentului Ștefan<sup>3</sup>, care, cum am văzut, fu prins și trimis la Ioan-Sigismund, Ștefan Báthory îi zălogia satul Bălcaciu<sup>4</sup>.

În părțile, vecine, ale Inidoarei toate satele erau pline de chenezi și juzi, ca un Petru Budai, un Matei de Peștiș, un Ioan Gligore de Săcel.

Din aceste părți, în legătură cu familia care dă juzi Orăștiei, se desfăcuse acel Nicolae Oláh care, împreună cu Sârbul dalmatin (din Sebenico) Antoniu Verancich, Verancius, reprezentă mai strălucit spirițul Renașterii în clerul regatului unguresc. Un alt Sârb, Bartolomeiu Georgevich, în opusculul său *Prognoza sive passagium Mahometanorum*, apărut la Louvain în 1545, îl presintă ca pe un om voinic la trup și de mare învățătură<sup>5</sup>, care ar putea să fie de ajutor la alcătuirea acelei oștiri de cruciată, în care el pune pe Rușii de la Moscova, pe Georgieni și pe fabulosul „preot Ioan“ al Abisiniei. În cărțile sale, de un stil așa de ales, *Hungaria* și *Attila*, el nu uită să arăte, sprijinit și pe stema corbului, comună Domnilor români și lui Ioan Hunyadi, un „coprovincial“, că neamul său vine de la al Domnilor munteni, amestecând și pe un neidentificabil „Manzilla“, poate Momčilă, de la Argeș<sup>6</sup>. Pretenție interesantă, nu numai, ca a lui Ronsard, pentru a-și găsi o căt de nobilă origine, ci și prin tot ce lega pe Români, instinctiv, între ei. Din partea lui, atât de bine informatul *Verancich* recunoaște că numărul Românilor din Ardeal întrece pe al celorlalte nații<sup>7</sup>.

Acolo, acea domniță a lui Moise-Vodă, care avea dintr'o întâie

<sup>1</sup> Aurel Mureșianu, *Temeiurile*, p. 119, nota 1.

<sup>2</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 641, no. MCLXXXIX.

<sup>3</sup> *Ibid.*, n-1 următor, și p. 643, no. MCXCIV.

<sup>4</sup> Veress, *l. c.*, pp. 106-7, no. 80.

<sup>5</sup> *Multiplex eruditio, corporis animique robur.*

<sup>6</sup> V. și Iorga, *Contribuții la istoria Munteniei în secolul al XVI-lea*, în *Mem. Ac. Rom.*, XVIII, Cf. I. Lupaș, *ibid.*, 1936. O Elena Oláh, cu stăpânire de moșie lângă Sibiiu; Veress, *o. c.*, II, p. 76, no. 71.

<sup>7</sup> Kovachich, *Scriptores minores*, p. 154.

căsătorie cu un Keserü, poate Român (Chisar)<sup>1</sup>, doi fii, ajunsesse, ca soție a curteanului Isabelei, Stanislas Niszowski<sup>2</sup>, mare stăpână de moșii până la Sângeorgiul de pe Streiu, cu vechea biserică de nemeși, până la Valea, la Dănsuș, unde făcu din pietre române biserica ei, împodobită cu delicate fresce de caracter oriental<sup>3</sup>, căci ea rămăsese ortodoxă, și la Prislop, unde fu înmormântată în Mart 1580, după abia patruzeci și patru ani de viață<sup>4</sup>.

În fund, Maramurășul se păstra neatins, fără a se amesteca, se pare, în lupta religioasă. Vice-span era, pe acest timp, un Ioan Donca sau Dunca<sup>5</sup>. Avem dovada că *la 1578 actele de acolo se redactau românește*<sup>6</sup>. Maramurășenii de pe la Borșa se laudau că au moșiile lor de la Sfântul Ștefan<sup>7</sup>. Dacă se uitaseră vechile legături cu Moldova, continuă corespondența în românește cu Bistrița și se pomenește și câte o coborîre dincolo de munți. Astfel, la 1585 magistratul din Sighet adeverește că Matei Igyartó din Roman e de loc din Maramurăș<sup>8</sup>.

La Dobrițin, în secolul al XVI-lea, se ieau măsuri pentru ca Românii numeroși să nu treacă la reformă numai *propter nisum libertatis*<sup>9</sup>, „de dorul libertății“.

În părțile de spre Apus aflăm nobili, „Valachi proceres de

<sup>1</sup> Soră după un Orbay; testamentul lui Keserü, din 1565; Veress, *l. c.*, pp. 261-2, no. 318.

<sup>2</sup> La 13 April invitate la nuntă; Veress, *l. c.*, p. 289, no. 343.

<sup>3</sup> V. și Friedrich și Heinrich Müller, în *Arch. f. sieb. Landesk.*, II, p. 283 și urm.

<sup>4</sup> Hurmuzaki, II<sup>5</sup>, pp. 724-6, no. ccccxı și nota. Reproducerea iscripției la Veress, *o. c.*, vol. II. Lista averii ei în 1575; *ibid.*, p. 77 și urm. Și „perna cu mărgăritare, cum se face în Țara-Românească“. Și două lanțuri de aur ale „soției lui Cherepovici“, cu care era deci în legătură.

<sup>5</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, II, pp. 636-7, no. MCLXXXV.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 671, no. MCCXLIV.

<sup>7</sup> Simoncich, la Hasdeu, *Ist. critică*, ed. a 2-a, p. 123, nota 17.

<sup>8</sup> Jerney, *Călătorie în Moldova* (ungurește), 1851, I, p. 206; menționat în Hünfalvy, *o. c.*, p. 129, nota 3.

<sup>9</sup> După o comunicație a actelor sinoadelor de acolo, *ibid.*, p. 176 și nota 1. Nume ca Sanislău se întâlnește și în această parte de către Tisa. D. Macurek dă, în a sa *Istorie a Ungariei* (în limba cehă), lista familiilor românești desnaționalisate.

parte Keresbanya“ și, la 1517, pe „dominus Marcus Voivoda de Naghlak“<sup>1</sup>.

În Țara Oltului, dacă Gavril Mailat, a cărei soră, Margareta, iea pe Andrei Báthory<sup>2</sup>, vinde prințului țării Făgărașul<sup>3</sup>, îndată se presintă alt Român ca să-l iea, Gașpar Becheș el însuși<sup>4</sup>. Și cu acest prilej reapar Români din sate, chenezi și juzi, între cari un Oprea și Șerban Bunea, un Stănislav Frățilă, un Oprea Răchită, un Petru Dragul, un Stan Dan. Îndată *Becheș va încerca să devie un nor Mailat, luând Ardealul*, și el intră în luptă cu Ștefan Báthory<sup>5</sup>, care-l va birui. Fiind scos de acolo și ajuns la nenorocire, cu pierderi grele și în familia sa, Becheș, refugiat la Împăratul Maximilian, cere de la acesta restituirea cetății sale<sup>6</sup>. Urmă lupta nenorocită din 1576 și chemarea lui ca tovarăș de vitejie al dușmanului de moarte până atunci, regele Ștefan, în Polonia. Margareta, măritată, am spus, cu Andrei Báthory, fratele lui Ștefan, și apoi cu Ioan Iffiu<sup>7</sup>, cumpără Țințarii și Vlădenii, din comitatul Albei, de la pribeagul Dumitru Chiriac, fiul lui Drăghici, și de la sora lui, Marta<sup>8</sup>, soția lui Voicu Chiriac, care Marta iea apoi pe un Costea Turcă (Furcă?), se pare nobil român din Ardeal<sup>9</sup>. Aceasta arată totuși legături cu Români. Gavril era bănuț că vrea să revie în Făgăraș<sup>10</sup>.

Din Galațul Făgărașului, unde se vede și un negustor grec cu numele dat pe ungurește: Tămaș și soția lui, „Tămășoia Grecoia“, și un pribeag donator de carte sfântă, Radu, avem o însemnare românească din 1570-1 pe legătura unei Psaltiri slavone<sup>11</sup>.

<sup>1</sup> *Mon. Hung. Hist. Script.*, I, pp. 146, 166. Cf. Pič, *Kampf*, p. 217, nota 63.

<sup>2</sup> N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>3</sup>, p. 659, no. CCCXXXIV.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 599-600, no. CCXCIX.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 644-9, n-le CCCXXV-VI.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 449-50, no. CCCCVIII; pp. 751-4.

<sup>6</sup> Veress, *o. c.*, II, pp. 26-36.

<sup>7</sup> *Ibid.*, pp. 134-5, no. 108.

<sup>8</sup> N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, pp. 685-6, n-le CCLLI-II.

<sup>9</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 665, no. MCCXXXI.

<sup>10</sup> *Ibid.*, pp. 703-4.

<sup>11</sup> Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I, pp. 18-9, Hasdeu nu arăta de ce Galați e vorba.

Un izvor italian, Gromo, arată că, în Banat, tot dintre Români se aleg și trabanții cari păzesc cetățile, și chiar haiducii<sup>1</sup>.

Și o organizație bisericească se întâlnește, pretulindeni, supt protopopi prin orașe, ca la Caransebeș și Inidoara, dar și prin sate, ca la Ostrov, la Șeșhești-Șeșhiște, în Bihor, autoritatea unuia ca acesta întinzându-se firește asupra unui întreg finut, cu titlul și de „arhidiacon“. Avem un șir de astfel de „corepiscopi“, și cu nume vechi, Dan, Petru<sup>2</sup>.

Nemeșii aceștia români, cari supt regele Ludovic fuseseră credincioșii lui cavaleri-ostași, se grăbiră a primi *crezul calvin, care nu li-a fost impus de nimeni, cum s'a și observat acum în urmă, ci a plecat de la însăși mândria lor de a fi totdeauna în rând cu stăpâni*.

Deci, după un Cristofor<sup>3</sup> și un Sava, Vlădici de modă veche, pe vremea strict catolicei Isabela și a fiului încă neconvertit, avem acuma pe rând tot de acești nobili de sat, cari primeșc bucușos să fie „episcopi ai celor de limba românească“, ai „bisericilor românești“. Astfel pe rând Gheorghe Szentgyörgy, din Sângiorzul pe Streiu, căci stă în Tiuș (Octombre 1567)<sup>4</sup>, Pavel Tordassy, din Tordaș (Februar 1569)<sup>5</sup>, Acești bieți Vlădici de modă nouă, avându-și doar niște măsuri de grâu și

<sup>1</sup> Dalla natione valacca nascono due specie di soldati a piedi, una chiamata drabantii..., l'altra si chiama [p]edoni o educchi; Veress, *l. c.*, p. 255.

<sup>2</sup> V. cercetarea izvoarelor în *Ist. Bis.*, I, ed. a 2-a, pp. 175-6. Se recunoștea de un contemporan italian că toate satele sânt românești și că Românii, așa „gente brutta“ cum sânt, fac păstorie și *plugărie*: „le ville tutte habitate da Valacchi, et questo non solo in detta Valachia, ma nella propria Transylvania, essendo il proprio di tali Valacchi di *coltivar terreni et levar armenti*“; Veress, *l. c.*, p. 253. Și: „si tengono discesi da colonie romane“; *ibid.*

<sup>3</sup> Il aflăm la Brașov, ca „Vlădică nou“, „der new Wladika Christopherus“; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 812. El revine ca să cerceteze biserica din Șchei, la 1576; *ibid.*, p. 814.

<sup>4</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 625, no. MCLXVII; p. 627, no. MCLXX (Ianuar 1568).

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 635, no. MCLXXXII. Cf., pentru ordinele „crăiești“ relative la construirea „bisericilor“, N. Densușianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, pp. 631-3, no. cccxix; pp. 656-7, no. cccxxxi. — Ioan-Sigismund îi dă casa de la Lancrăm a lui Sava, care ieșise din țară; Veress, *l. c.*, pp. 292-3, no. 347.

câțiva florini pe an<sup>1</sup>, aveau ordin să rupă total cu trecutul, și astfel sinodul din Aiud, în Novembre 1569, hotăra: părăsirea cultului sfinților „morți“, credința numai în Cuvântul lui Dumnezeu, datoria predicei odată pe săptămână, obligația venirii la biserică, fără care nu se va da cuminecătura în ceasul morții. Pentru a câștiga pe preoți li se îngăduia a doua căsătorie.

De mare interes în acest moment e că *Alexandru-Vodă Munteanul apare ca ocrotitor al dreptei credinți în Ardeal*. În adevăr, când, la 16 Maiu 1572, el permite ca fiul lui Radu Armașul să rămâie, pentru a învăța viteză, la Curtea lui Ștefan Báthory, adaugă că și „mănăstirea“ și „Vlădicia“ *însăși din Lancrăm sânt zidite și făcute cu voia lui Ioan-Sigismund*, de pribegii Ioan Medelnicerul<sup>2</sup>, Radu Stolnicul, de soția vestitului Stănilă<sup>3</sup>, de Clucereasa Stanca și de Mihăilă Vistierul, *veniți în ajutorul Vlădicăi Sava*. Deci „*ne rugăm ca Măria Ta să le fie în rânduiala de până acum*“<sup>4</sup>. *Aceasta arată cât de mult atârna legea românească din Ardeal de Domnii noștri, și e aproape sigur că prin ei calvinismul năvălitor a fost distrus în folosul ortodoxiei*. Încă de atunci începuse lupta în Ardeal între religia stăpânilor și aceia care-i reținea pe ai noștri în legătură cu frații lor și cu acea lume de străveche moștenire în care din secol în secol nația-și păstra misiunea ei. De fapt însă, peste doi ani, în 1574, Tordași, care iscălește tot „episcop al bisericilor românești“, fiind proprietar al unei case dăruite cu titlu nobiliar de prinț, nu va putea s'o fie contra jupânilor din Sas-Sebeș, cărora li-o cedă<sup>5</sup>. *Aceasta însă o va face el și fiindcă i se încheiase rostul și vremea ortodoxiei revenise supt Ștefan Báthory*, care trimetea soli Papei și cerea Iesuiți<sup>6</sup>.

Dar în hotărârea sinodală pe care am pomenit-o mai sus, punctul șase, cel important pentru înaintarea nației în sen-

<sup>1</sup> N. Densusianu, *l. c.*, II<sup>5</sup>, p. 693, no. CCCLXII; p. 700 și urm., no. CCCLXX.

<sup>2</sup> Nu „Medereț“, ca la d. Veress.

<sup>3</sup> Nu „jupâneasa Stănilă“, *ibid.*

<sup>4</sup> Veress, *l. c.*, p. 316, no. 381.

<sup>5</sup> *Ibid.*, II, p. 46, no. 36.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 47, no. 38.

sul ei înseși, cuprindea datoria de „a învăța obștea pe românește la cele sfinte“, fără care se va pierde preoția<sup>1</sup>. Un nou sinod era chemat, în Decembrie 1570, din Lancrăm, de același „popă Pavel“, la Cluj chiar, cu strict ordin regal, ca să se sfarme orice opoziție, și cu acest prilej „Vlădica românesc“ aducea spre vânzare *Psaltirea* cu un florin și *Liturghierul* cu treizeci și doi de dinari<sup>2</sup>.

Odată însă ce Báthory câpătă Ardealul, agitația calvină încetă între Români, cu toată hotărîrea dietei de a se păstra Biserica aceasta a lor<sup>3</sup>, și noul prinț, care semna numai, ca odată, omonimul din secolul al XV-lea, „Voevod ardelean și șpan al Secuilor“, punea, în Octombrie 1571, ca nou episcop pe un Eftimie, poate fugarul episcop din Moldova<sup>4</sup>. Vorbindu-se de „lainele Bisericii“, se înțelege că era vorba de abrogarea pentru Români a calvinismului. Eftimie fu sfințit la Pece în vara lui 1572<sup>5</sup>. Întărit la 1572 de Báthorești, el trecu înapoi în Moldova la 1574<sup>6</sup>. Am văzut că Tordași mai era în 1574 la San-Sebeș, și el mai trăi până în 1577, când era vorba să i se dea un urmaș<sup>7</sup>, dar puterea n'o mai avea el.

*Meritul tipăriturilor românești, care încep un nou capitol din istoria scrisului în limba poporului nu e însă al predicatorilor calvini lucrând supt influența guvernului trecător al Ardealului.*

În adevăr, pe când cărțile recomandate de „popa Pavel“ Vlădica sânt din 1570, încă din 1561 se începuse din altă inițiativă tiparul la Brașov.

El pleacă, nu de la cărțile de slujbă, care puteau să rămâie

<sup>1</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 638-9, no. MCLXXXVI.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 645-6, no. MCXCVII. Acest *Liturghieru* a și fost găsit de d. N. Sulică. V. O nouă publicație românească din sec. XVI-lea. *Liturghierul diaconului Coresi, tipărit la Brașov în 1570*, Târgul Murășului, 1927. Cf. același, *Un capitol din activitatea diaconului Coresi*, Brașov 1902. V. și N. Drăganu, *Despre ce Psaltire și Liturghie vorbește Pavol Tordași la 1570?*, Cluj 1920. Cf. și același, *Cea mai veche „slavoslovie“ („doxologie“) românească, în Transilvania*. LX (1929).

<sup>3</sup> V. și Iorga, *Ist. Bis.*, I, e.l. a 2-a, p. 182.

<sup>4</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 647-8, no. MCCI.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 653, no. MCCI.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 659, no. MCCXXI.

<sup>7</sup> Cipariu, *Archiva*, p. 301; Bunea, *Ierarhia*, p. 301.

slavone, ci de la Evanghelie, și numele care se pomeniște este acela al unui Sas din acea cetate având atâtea legături mai ales cu Țara-Românească.

Sibiul îi luase în adevăr înainte cu catehismul luteran<sup>1</sup>, pe care nu-l mai putem cunoaște, după pierderea exemplarului unic din vre-un sat ardelean care de sigur nu bănuia cătă eresie este în această cărticică de învățătură<sup>2</sup>. El fusese tipărit de Filip „Pictor“ sau „Moler“, cum spun socotelile orașului, pe la 16 Iulie 1544<sup>3</sup>, dar foarte probabil tradus, dacă nu de acesta, de preotul român de la biserica din Maieri, pomenit în aceleași socoteli, la 1529<sup>4</sup>. Căci acest Filip era un zugrav de icoane, unul de legea românească, dese ori întrebuințat de solii prin părțile noastre<sup>5</sup>: i se zicea *magister*, titlu dat Românilor de frunte, acum poate și dascălilor<sup>5</sup>. Astfel el merge, la 1541, de două ori în solie formală la Domnul muntean, după ce servise legăturile lui cu Mailat, ai cărui Făgărășeni erau poate cuprinși și ei în programul de

<sup>1</sup> V. Andrei Bârseanu, în *Transilvania*, LII (1921), pp. 901-2 și *Catehismul luteran românesc*, în *Mem. Ac. Rom.*, 1923, secf. lit.; Al. Procopovici, *Arhetipul husit al catehismelor noastre luterane*, Suceava 1927 (din revista *Făt-Frumos*, II); Același în *Revista filologică*, I, p. 211 și urm.; *Daco-romania*, VI, pp. 397-8; Al. Rosetti, în *Romania*, XLVIII (1922), p. 321 și urm.; același, în *Grai și suflet*, I (1923), pp. 100-6, 251-60; III, pp. 460-2; V, pp. 356-85 (teoria „husită“ nu e a d-lui Candrea, care s'a oprit asupra limbii fără să caute originea; argumentele aduse nu întăresc opoziția autorului la explicația mea).

<sup>2</sup> V. și Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, II, p. 79; Philippide, *Introducere în istoria limbii și literaturii române*, Iași 1888, p. 58. Altă bibliografie la Bianu și Hodoș, *l. c.*, p. 23. Mai nou, D. R. Mazilu, *Diaconul Coresi*, Ploești 1933, p. 46; v. *Dacoromania*, VIII (1935), pp. 226-30.

<sup>3</sup> Eodem die ex voluntate dominorum dati sunt m. Philippo Pictori pro impressione catechismi valachici bibale fl. 2; Fr. Teutsch, în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, III (1880), p. 15 (de unde îndată în *Telegraful român*, n-1 21). Apoi în Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 859.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 854. Mergea la Bistrița cu îndemnul de a nu prada cetatea lui Petru Rareș.

<sup>5</sup> Așa în 1539; *ibid.*, pp. 855-6.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 861.



convertire<sup>1</sup>. E însărcinat chiar să se ducă, în 1543 și 1546, la Vodă, cu pază de ostași, pentru a încheia un tratat cu privire la munți<sup>2</sup>.

Era tocmai vremea când Sibiul, amenințat de trupele muntene intrate în țară, refuza îndărătnic să se dea lui Ioan Sigismund, susținut cu putere ostășească de Domnii noștri<sup>3</sup>.

Cărticica era menită numai Românilor de supt ascultarea cetății, oameni cu drepturi, ca acel cneaz Ioan, acel cneaz Oprea, cari se trimeteau, ca și Rășinărenii, și ei cu cneaz, peste munți ca să culeagă știri<sup>4</sup>. Dar pe aproape erau boieri pribegi la Hațeg<sup>5</sup>.

Incercarea, în care nu se cuprindea nicio intenție de câștig, n'a izbutit: „mulți dintre preoți“, spune un cleric sas din Bistrița, *până unde se trimesese deci cărticica*, „o primesc ca un lucru sfânt; mulți însă o răsping<sup>6</sup>“. Și la Brașov se căuta, la 1559, a se impune Românilor de supt ascultarea magistratului acest mijloc de convertire<sup>7</sup>.

Supt ocrotirea Craiului, se tipărise apoi „Intrebarea creștinească“, acceptabilă pentru amândouă spețele de înoinți religioși. Editorul, un om total desorientat, își pune cartea supt în-doitul scut al Vlădicăi Sava și a' lui Efrem din Țara-Românească, ceia ce arată că trebuie să privim această cărticică drept o operă anterioară, înainte de numirea Vlădicăi Gheorghe Calvinul, care se face, cum am spus, la 1562<sup>8</sup>. Efrem apare doar

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 857.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 858, 860.

<sup>3</sup> V. volumul precedent.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 850-2. Și un Manea din Săliște; *ibid.*, p. 850. Alți asemenea soli și mai înainte. Un Dimitrie cneazul, *ibid.*, p. 848.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 859.

<sup>6</sup> *Telegraful român* citat, după un articol al lui Wittstock, *Beiträge zur Reformationsgeschichte des Nösnergaues*, 1858, p. 60, în Bianu și Hodoș, *l. c.*, p. 22.

<sup>7</sup> *Chron. Fuchsio-Lupino-Ottardinum*, la această dată; cronica e reprodusă și în *Quellen*, IV. V. și Iorga, *Ist. Bis.*, ed. a 2-a, I, p. 169 și urm.; *Ist. lit.*, I, pp. 80, 100. Cf. și Constantin Lacea, în *Revista filologică*, I, p. 354 și urm. Se citează și o traducere germană a epilogului cărții, în care se definește Coresi ca fiind din Târgoviște și Tudor ca „Schreiber“.

<sup>8</sup> D. Al. Rosetti, într'un curs citat de d. Lucian Predescu, *Diaconul Coresi*, București 1933, p. 27, crede că poate data: 1559.

până pe la 1560<sup>1</sup>. Avem a face deci cu o tipăritură brașoveană din acest an: legătura cu Țara-Românească însăși îndreaptă spre acest loc de apariție. Deci *nu e încă un calvinism conștient, organizat și luptător*. Se alipește la carte o „epistolie“ și „sfaturi pentru Paști și cuminecătură“<sup>2</sup>.

De acum încep tipăriturile diaconului Coresi.

În ce privește numele de Coresi, de fapt Coresie, el poate să aibă o origine greacă (*κέραισι*, „fetele“ în dativul plural, dar Khoren e localitatea din Armenia de unde vine vestitul istoriograf Moise); ajunsese însă unul larg răspândit fără a fi rude aceia cari-l poartă și cari arată legături strânse cu mediul românesc și prin rosturile ce au ca și prin nume, ca Șerban, Bunea, etc.<sup>3</sup>. Diaconul arată însuși că e din Târgoviște, în lămuririle de la sfârșitul Evangheliariului românesc.

*Evanghelia din 1561*<sup>4</sup> nu e însăși decât continuarea curentului început cu *cdtehismul*. Ea pomenește pe „Ianaș Crai“, dar acel care „scrie“, care editează deci „sfintele cărți creștinești“ pentru oricare „popi românești“, dar, bine înțeles, spre folosul „Românilor cari-s creștini“ — „Rumâni“, nu altfel, — e „jupân Hanăș Beagner deîn Brașov“, care întrebuințează pentru aceasta pe „diaconul Coresi ot Târgoviște și Tudor diac“, făcându-se deci osebite între cel d'întăiu, care e cleric, și al doilea, simplu secretar românesc. Episcopii sânt rugați și ei, citându-se porunca Apostolului Pavel cu privire la cartea de înțeles, a ceti întâiu și nu „a sădui“ („sudu“), deci a critica.

<sup>1</sup> Iorga, *Ist. Bis.*, I, ed. a 2-a, p. 150.

<sup>2</sup> V. Andrei Bârseanu, în *Mem. Ac. Rom., I. c.*, și Iorga, *Ist. lit. rom.*, I, p. 182. S'a reproduș în facsimile de I. Bianu, în *Texte de limbă din secolul XVI*, București 1925.

<sup>3</sup> Stoica Nicolaescu, *Diaconul Coresi și familia sa* (moșie, biserică), București 1909. V. adunarea tuturor acestor nume și o încercare de genealogie la Lucian Predescu, *o. c.*, p. 10 și urm.

<sup>4</sup> Pentru exemplarele păstrate, v. Sextil Pușcariu, în *Dacoromania*, I, p. 344; Lucian Predescu, *o. c.*, p. 19 și urm. Cf. același, *Două tipărituri necunoscute ale diaconului Coresi*, în *Arhiva*, XXXVI (1929). Pentru limbă, Mario Roques, în *Romania*, XXXV (1907), pp. 106-9; P. V. Haneș, în *Conv. Lit.*, XLVII (1933), pp. 994-5, și *Studii și cercetări*, p. 99 și urm.; N. Drăganu, în *Dacoromania*, I, p. 349 și urm.; cf. *ibid.*, III, p. 472 și urm. O Evangheliie slavo-română manuscrisă la I. Bogdan, în *Conv. lit.*, XXV (1891), pp. 33-7.

Cartea e merită, de altfel, și slujbei, caci păstrează toate indicațiile marginale pentru preot<sup>1</sup>.

Și această tipăritură trebuie repusă în mediul ei pentru a i se înțelege în adevăr rostul. Era prin Maiu, când s'a început lucrul, după înfrângerea în Moldova a „unui oarecare Despot“, cum se știa la Sibiu<sup>2</sup>, dar mai bine la Brașov. Mai ales, lipsindu-ni pentru acest timp socotelile Brașovului, e interesant că peste câteva luni apărea Wolfgang Schreiber cu oferta lui de carte românească (Decembre 1562)<sup>3</sup>.

Dar nu e numai atâta. Benckner are un ginere pe care l-am găsit amestecându-se în afaceri de pretendenți moldoveni, ca să se împace apoi cu Bogdan-Vodă<sup>4</sup>. *Indemniul i-a putut veni deci din aceste legături.*

De altfel Benckner însuși n'avea nicio alegere în ce privește limba și spiritul tipăriturilor ce patrona. Cum i se va fi arătat că prima Evanghelie nu i se vinde, el făcu îndată, în 1562, să se lucreze o alta, bună pentru a merge oriunde, fără a pomeni pe vre unul din Domnii vecini. Aceiași meșteri dădeau gata cea de-a doua lucrare<sup>5</sup>.

Apoi, cum se produsese despărțirea reformatilor, care se făcu și prin'un decret al dietei ardelene, la 1564, *se putu începe, supt ocrotirea guvernului, cu tipărirea cărților trebuitoare episcopiei de caracter nou.*

Pentru episcopul din Ardeal chiar se dădea, la 1570, vestita *Psaltire*, care nu e decât reproducerea vechiului manuscris husit<sup>6</sup>, și *Liturghierul*, de un alt caracter, pe care-l pomeneste Vlădica, în Novembre din același an. Pe cea d'întăiu tipăritorul harnic și nedebaciu îndreptător înseamnă, ca

<sup>1</sup> *Tetravanghelul diaconului Coresi*, ed. Gherasim Timuș, cu prefața de C. Erbiceanu (care e de fapt descoperitorul, București 1889). Descriere și altă bibliografie la Bianu și Hodoș, *l. c.*, pp. 45-6. Pentru o a doua ediție a Evangheliarului, cu numele „diaconului Calin“ (*sic*), tipărit la Brașov în 1564-5, v. M. Corneaeva-Petfulană, în revista *Slavia*, VI (1926), p. 187 și urm.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 873.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 876.

<sup>4</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 605-6, n-le MCXXX-I. V. mai sus.

<sup>5</sup> Bianu și Hodoș, *l. c.*, pp. 46-9.

<sup>6</sup> Descrieri și bibliografie, Bianu și Hodoș, *l. c.*, pp. 55-6. O veche *Psaltire*, de o superioară execuție, cu forme moldovenești, la Victor Brătulescu, în *Inchinare lui Nicolae Iorga*, p. 58 și urm. (și comparație cu alte *Psaltiri*).



Fig. 13. — Pagină din Evangheliarul românesc al lui Coresi (1561).

îndreptățire, că „toate limbile au cuvântul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi, Rumânii, n'avăm“.

Nu se va putea fixa definitiv data masivului *Apostol* românesc, de veche origine și de formă aleasă, sigură, ritmată, care, oricum, n'a putut fi cerut în tipar decât *atunci când credința „curățită“ se întemeiase și la Români*<sup>1</sup>.

Pomenind acest „Praxiu“, Coresi va da, cu cheltuiala lui Nicolae Forró, unul din șefii mișcării calvine, care, trădând pe Ioan-Sigismund, fu osândit în 1564, o *explicare a Evangheliei* cu un adaus de *rugăciuni*, care nu se potrivea cu acest manual al legii celei nouă. Nu mai e o reproducere de text vechiu, ca pentru *Evangheliariu*, ci o *lucrare nouă, tradusă din ungurește*<sup>2</sup>. E cea d'întăiu îndreptare venind de la Ungurii calyini.

Se tipări pe atunci, și în legătură cu aceeași tradiție răsăriteană, fără mult rost, la o dată apropiată, și o cârtică de *judecatâ bisericescă*<sup>3</sup>, după resumatul lui Matei Vlastaris din „penitențiarul“ lui Ioan Nesteutes („Postitorul“); e o traducere mai veche de dincoace de munți, lipsind orice unгурism.

Negoțul cu cartea slavonă urma însă alături, supt ocrotirea de departe a celor două Doamne pe jumătate Sârboaiice. De și poartă numele lui Alexandru, noul Domn muntean, inițiativa pentru o tipăritură 'n această limbă, în două volume, cuprinzând, pe luni (Mineiu) *slujba serbătorilor*<sup>4</sup>, a trebuit

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 49. Cf. Crețu, în *Rev. p. ist. arch. și fil.*, 1885. I. Bianu, l-a tipărit în facsimile, în *Texte de limbă din sec. XVI*. Cf. Const. I. Karadja, *Despre lucrul apostolesc al lui Coresi din 1563*, în *Mem. Ac. Rom.*, secț. lit., 1924

<sup>2</sup> Bianu și Hodoș, *l. c.*, pp. 51-2, după Gr. Crețu, în *Rev. p. ist., arch. și fil.*, V, p. 29 și urm.; Nerva Hodoș, în *Prinos lui D. A. Sturdza*, 1903; Elie Dăianu, în *Răvașul*, VI (1908), p. 168 și urm. Originalul e de Gașpar Heltai, Cluj, 1551, 1559.

<sup>3</sup> Bianu, *Pravila Sfinților Apostoli* (facsimile, București 1925). Apropiată de așa-numitul *Codex Neagoeanus* (cf. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, II, p. 223 și urm.; I. Bogdan, în *Conv. Lit.*, XXIV, p. 727 și urm.; N. Drăganu, în *Dacoromania*, IV, p. 1094 și urm.; *Grai și suflet*, I, p. 332) și în ambele forme tipărită de d. C. A. Spulber, *Cea mai veche pravilă românească*, Cernăuți 1936. Cf. Al. Rosetti, în *Grai și suflet*, V (1931-2), pp. 194-8. Cf. și I. Bianu, *Manuscript de la Ieud, Maramureș*, București 1925 (în colecția de facsimile).

<sup>4</sup> Bianu și Hodoș, *l. c.*, p. 53.

să se înceapă de la Petru-Vodă, dacă nu se admite că diaconul lucrase în Ardeal ca unul din pribegii de cari se plângea necontentit aceasta. Oricum, o astfel de carte putea fi primită bucuros în Moldova pe vremea regenței Doamnei Elena.

Apoi vin, cu îngrijirea episcopului ardelean Eftimie, *Octoihul* din 1574-5, *Psaltirea* din 1576-7, *Triodul* din 1578, *Evangheliarul* lucrat, cu ucenicul Mănăilă, la 1579, un al doilea, *Octoihul* mic din 7086, și supt fiul lui Alexandru, Mihnea, — dar fără a se pomeni o protecție domnească după moartea lui Alexandru însuși, om legat, cum am văzut, de tradițiile noastre și căutând să o proclame. De la o vreme, de altfel, Coresi se întoarse în Ardeal, unde, un străin, diaconul Lorinț, cu tipărituri de același caracter<sup>1</sup>, îi făcea concurență: lucrările slavone urmează, cu ei și cu un Șerban, fiul lui Coresi, și cu sprijinul Vlădicăi Ghenadie (1581), până la sfârșitul Domniei lui Mihnea, crescut în tradiția țerii țerii.

Dar că și țara cerea tipărituri românești o arată două cărți: una din 1577, *Psaltirea* în două limbi, ca vechile manuscrise, *Cazania* cea mare din 1581 și, din altă parte, de la Bănățeni, *Palia*, *Vechiul Testament*, din 1552<sup>2</sup>.

Ele merită, prin tot ce destăinuiesc asupra vieții sufletești a poporului nostru să le cercetăm deosebi, în legătură cu altă epocă din dezvoltarea culturii românești. Căci *nu placă de la Domni, ci, fie și cu ajutorul străinilor și supt scutul lor, din setea de înțelegere a neamului însuși.*

<sup>1</sup> *Octoihul* din 7075; Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, 1931, pp. 201-4. *Evangheliarul* din Bălgrad, 1579; Bianu și Hodoș, *l. c.*, p. 75, no. 24. V. și V. Ursăcescu, *Psaltire slavonă (1577-1580)*, în *Mem. Ac. Rom.*, secț. lit., 1927, p. 179 și urm.

<sup>2</sup> V. Bianu și Hodoș, *l. c.*, la aceste date.

CARTEA a IV-a

---

SFÂRȘITUL EPOPEII MOLDOVENEȘTI

---

## CAPITOLUL I.

### Un început de influență grecească

Până la această vreme rostul Grecilor în țerile noastre fusese foarte redus. Negustorii de odinioară cari, ca un Polos, în secolul al XIV-lea, veniau să se fericească la noi, sau ca un Caliani, care era în fruntea afacerilor la Cetatea-Albă în vremea lui Ștefan-cel-Mare, se isprăviseră. Pătrunderea Turcilor în Marea Neagră, luarea în stăpânire a porturilor genoveze și moldovenești, odată înfloritoare, împiedecau orice activitate liberă și spornică. De acum înainte Genova nu mai joacă niciun rol, în afară de acea veche colonie din Chios, care se va pierde și ea; Veneția, care nu mai avea Tana, de la gura Donului, se mărgenia la negoțul mediteran, sprijinit pe cele două „regate“, Creta și Ciprul. Chiar în relațiile cu țerile noastre Italienii înseamnă peste măsură de puțin: marile planuri ale lui Alexandru Lăpușneanu, care căuta și legături de artă cu Veneția<sup>1</sup> încetară odată cu dânsul, clădirile frumoase oprindu-se aproape cu totul, în timpul fulburărilor și luptelor, pentru a fi rețuate numai după 1580 prin Petru Șchiopul și nepotul său Mihnea, din noua dinastie care se va substitui celei dominate de surorile Chiajna și Ruxandra. Se pare că și activitatea negustorilor din Brașov și Sibiu, unde însemnările cheltuielilor, așa de prețioase pentru istorie, apar închircite, era în scădere.

Ba se vede, la Munteni, o antipatie față de negustorii ce vin din Turcia. Petru-Vodă se apără în 1563 că anume negustori greci cari vin în Ardeal nu sânt de-ai lui, ci de-ai „Împăratului“<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> V. Iorga și Balș, *L'art roumain ancien* (și după însemnările din Archivele Veneției ale lui C. Esarcu, în *Rev. p. ist., arch. și fil.*).

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 581-2, no. VIII. Apărarea e de fapt a Chiajnei, care ea conduce totul în locul fiului „de nouăsprezece



Dar noul Domn muntean Alexandru era un om împodobit de tată cu numele de vitejie al Macedoneanului, purtat, cum spune însuși într'o inscripție păstrată, prin Rodos, unde a petrecut trei ani, în vechiul castel al Ospitalierilor, însemnat cu crucile de la Ierusalim, în „Arabia“ nu mai puțin de douăzeci alți ani, apoi patrusprezece ani la Alep, trăind astfel într'un mediu care era stăpânit de cultura grecească, pe care trebuia s'o aducă în țara sa de moștenire. Aceasta cu atât mai mult, cu cât din Pera, unde se înfrățiau Greci curați cu Levantini, el își luase o soție, înrudită prin mamă cu familia Salvaresso din Chio, Ecaterina, a cării soră, Marietta, fusese măritată cu un Adorno Vallarga, probabil din aceeași insulă, un irate purtând numele de Zanetto, dar o altă soră ajungând a fi soția unui Frangopulo, Grec de origine „francă“<sup>1</sup>. Cu acești Greci pe jumătate italianizați și Italieni foarte grecizați se uniau, în aceeași tovarășie de interese, Ragusanii de la Adriatică, rămași liberi în mica lor Republică, grup de oameni isteți, harnici și întreprinzători, cari-și aveau represintanții, gata să se apuce de orice comerț și să ieșe asupra lor orice arendă, la Adrianopol, la Silistra, la Timișoara<sup>2</sup>, în Țara-Românească și în Moldova, oprindu-se doar la acele hotare ale Poloniei unde continuau să-și caute câștigul Italienii curați. Grecii erau acuma în plină ascensiune la Constantinopol, care părea că se întoarce în nel-privinți la viața bizantină a vechilor Împărați<sup>3</sup>. Ei aveau în frunte urmași, une ori bogați și prețuiți, de-ai neamurilor din vremea Împăratului creștin: câte un Paleolog<sup>4</sup>, Rhalli și Cantacuzino<sup>5</sup>, din mai mult decât o ramură. Unul dintre aceștia, Mihail, luând în arendă anume venituri ale Sultanilor, ca al peștelui, al cum-părăturilor de blănuri și „dinți de pește“ din Rusia Muscalilor, al sării de mare de la Anchial, unde-și ridică o casă

ani“, „vilissimo d'animo“, și ea, „impudichissima, ma d'ingegno vire, il tutto governa“; Veress, *l. c.*, p. 252.

<sup>1</sup> V. Iorga, *Contribuții la istoria Munteniei în secolul al XVI-lea*, în *Mem. Ac. Rom.*, XVIII, și mai ales *Ospiti romani în Venezia*, București 1932, p. 11 și urm.

<sup>2</sup> V. Fermendžin, *Acta Bulgariae ecclesiastica*, în *Mon. Slavorum Meridionalium*, XVIII, Agram 1887.

<sup>3</sup> V. Iorga, *Byzance après Byzance*, *passim*.

<sup>4</sup> Unul, la 1520, e dragoman venețian; Albèri, *Relazioni*, III, p. 53.

<sup>5</sup> V. și Veress, *l. c.*, pp. 274 și urm., 286-7, no. 340.

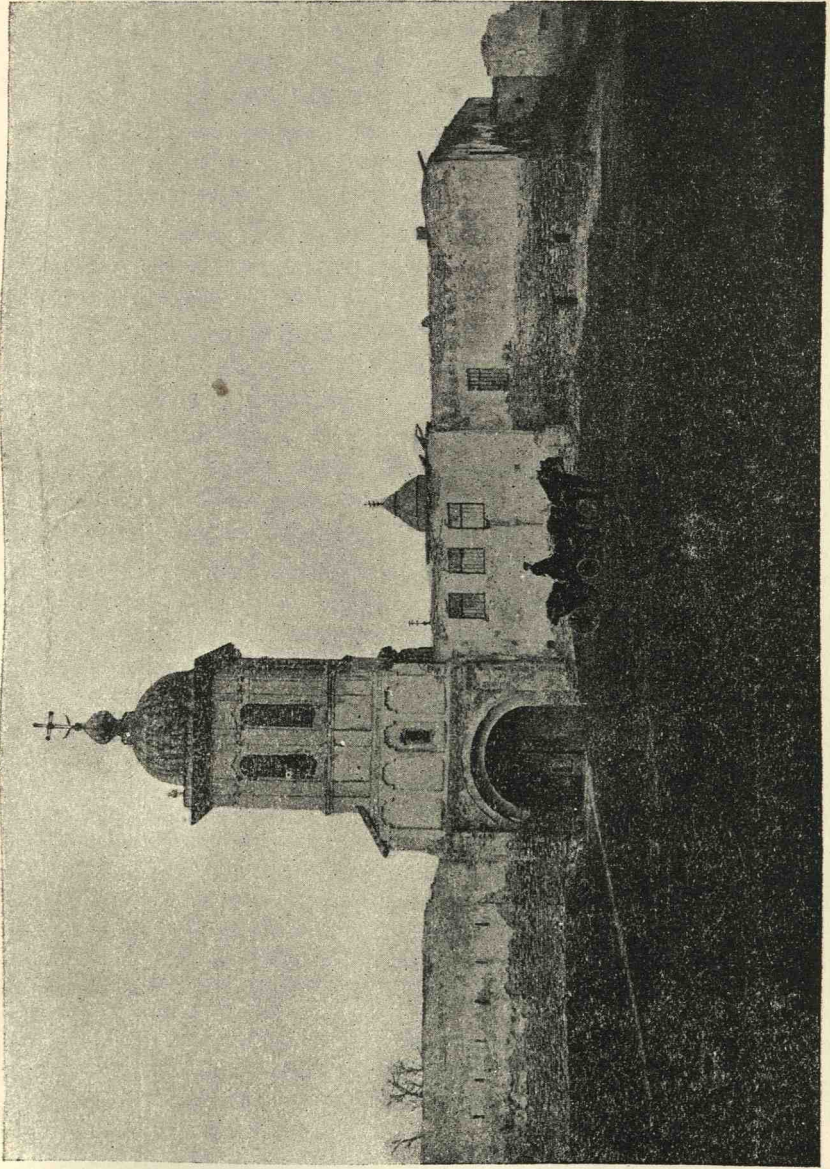


Fig. 14. — Mănăstirea Plumbuita.

ca un castel, purta cu mândrie în pecetea sa vulturul cu două capete și, împrietenit cu atotputernicul Socoli, avea, ca Gritti odinioară, straja de cinste a unui ienicer<sup>1</sup>. Turcii, admirându-l, îl numiau Șaitan-Oglu, „fiul Satanei”<sup>2</sup>.

Nu-i fu greu unui om așa de avut și cu o tovărășie așa de prețioasă, să ajungă a hotărî asupra numirii episcopilor, până la Patriarhul ecumenic, și a Domnilor români. El ceru pe una din fetele Chiajnei, dar aceasta-și chemă înapoi fata, din drumul spre Constantinopol chiar, tot așa cum își trimesese îndărăt în Ardeal nora<sup>3</sup>. O altă domniță luase pe nepotul Patriarhului bizantin Ioasaș, Stamati<sup>4</sup>.

Pe una din ele, pentru zestrea ei mare, de 30.000 de galbeni, o peți în toată forma Grantrie de Grandchamp, ambasadorul frances la Constantinopol, spre sfârșitul anului 1566<sup>5</sup>. Dar Chiajna refuză oferta, din cauza deosebirii de religie. Se credea că acest senior din vremea când aventura era stăpână și în Franța ar fi voit să fie un fel de Despot la Munteni: nereușind, își ceru, ca și Șaitanoglu, darurile înapoi. Dar stăruia și mai departe în ideia Domniei, oferind daruri și un tribut sporit: ar așeza în Țara-Românească hughenoti persecutați în patria lor, cari, ca dușmani ai Impăratului, ar fi aliații naturali ai Turcilor<sup>6</sup>. Neajungând la altceva, el lucra în 1570 pentru întoarcerea în țară a familiei Chiajnei, voind să trimeată în Franța pe unul din fii<sup>7</sup>.

<sup>1</sup> Mai ales după ziarul lui Ștefan Gerlach, Iorga, în *Contribuții*. (*Mem. Ac. Rom.*, seria a 2-a, XVIII), pp. 16-9.

<sup>2</sup> Marele lui negoț cu Moscovia, Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 619-21, n-le XLIX-LI; pp. 624-5, no. LIII.

<sup>3</sup> Ordin turcesc de muștrare către Petru, de și el restituise zestrea, *ibid.*, p. VIII. O expunere italiană deosebită, în Legrand, *Recueil de fables ésoptiques*, Paris 1896, pp. XIV-V; Iorga, *Contribuții*, p. 4. Și în Bănescu, *Un poème grec vulgaire* (resumat în Iorga, *Doc. grecești*, I, pp. 55-6, no. CXXX).

<sup>4</sup> Crusius, *Turco-Graecia*, p. 274, la Iorga, *l. c.*

<sup>5</sup> Hurmuzaki, II, p. 568, no. DXLIV; p. 569, Iorga, *l. c.*, p. 5; în Hurmuzaki, XI, p. 77, no. CXVIII; p. 569.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 577, no. DLIV.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 644, no. DLXXXIV. Stăruințele urmează; *ibid.*, p. 607. Peste o jumătate de veac vom vedea pe alt ambasador al Franciei puind pe un pictor grec să zugrăvească biserica Sf. Benedict; *Ambassade en Turquie de J. de Gontaut-Biron, baron de Salignac, 1605 à 1610*, Paris-Auch 1888, II, p. 85.

Și la Curtea din Ostrog, dacă nu în obștea, rămasă strict slavonă, de la Liov, grecismul pătrundea tot mai mult supt ambițioșii cneji ortodocși de acolo<sup>1</sup>.

Chiajna, pârîtă de Ioan-Sigismund la Poartă ca „femeie foarte ușuratecă, care se folosește în toate afacerile ei din străinătate de Greci“<sup>2</sup>, văzuse că această nouă putere grecească trebuie curtenită și, la urmă, în vremi de nevoie, cu apelul, bine răsplătit, la dânsa. Cu atât mai mult trebuiau să urmărească acest sprijin cei doi cu totul străini: Alexandru și Ecaterina.

Am văzut că supt Alexandru se reiea tiparul slavon în Țara-Românească. Se vede în Socotelile Brașovului cum se face mutarea în 1573 a tipografiei brașovene: un preot vine de la Domn pentru tipar și peste câteva luni apare „diaconul Vlădicii, tipograf, cu alți patru pentru presă“<sup>3</sup>. Era vorba chiar de a se reîncepe tiparul românesc în 1570, când se aducea din Țara-Românească o cărticică a „Vlădicăi“, Eftimie<sup>4</sup>. Dar în același timp se intra în raporturi cu mănăstirile grecești. Așa cu Varlaamiții din Tesalia<sup>5</sup>. Pe o vreme când redarea libertății robilor se practică și de Apuseni, se liberează în terile noastre, robi din Cipru<sup>6</sup>.

Dar Alexandru era destul de dibaciu, sau destul de iubitor al neamului din care se trăgea, ca să caute a afirma tot mai mult „românismul“ său.

O făcu pe mai multe căi.

Întăiu acela care aminteste pe bunicul său Mihnea se încunjură de boieri cu caracterul cel mai românesc cu putință. Erau în jurul acestui om venit din Asia tot vechi sfetnici de țară. Ii găsisse el sau, mai probabil, nemulțămiiți cu guvernarea Chiajnei, ei, *organizându-se în partid, îl chemaseră pe dânsul,*

<sup>1</sup> V. și Socolov, *Ucraina și Grecii în secolele XVI-XVIII* (rusește), în Memoriile Academiei din Chiev, 1919.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, II, p. 510, no. CCCCLXIX (1564). El cerea în locul lui Petru un ostaș. Un alt raport vorbește de „consilierii epiroți“; *ibid.*, p. 586. V. și Bănescu, *l. c.*

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 809-11.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 807. Cf. *Ospiti romeni*, p. 24

<sup>5</sup> V. Gelzer, *Achrida*, p. 54 (an. 1570). Cf. Iorga, *Doc. grecești*, III, la început.

<sup>6</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 879.



Fig. 15. — Alexandru Mircea și fiul, Mihnea-Vodă. După un manuscris  
de la Sucevița.

neavând la îndemână pe Radu Iliș sau pe mai vechiul Radu Paisie, amândoi morți în exil. Astfel, încă din Iulie 1568, găsim ca marturi în documentele lui pe Marele Ban Dobromir, Marele Vornic Dragomir, un Radu ca Mare Logofăt, un Badea ca Vistier, un Stan ca Spătar, un Vlad Comisul, un Ivașcu (Golescu) Stolnicul, un Gonțea Păharnicul, un om de țară, Stoica (Stoichiță) ca Postelnic. Mai târziu se află și un Ivan, un Mircea (Comis), un Bratul, un Vasile (1570), pentru ca apoi Vornicia s'o aibă un Neagoe cu numele domnesc, iar Logofeția un Ioan, înlocuit apoi cu Ivașcu. Intre familiile pe care le favorizează mai mult Domnul e aceasta a Goleștilor: în 1573 Caplea Postelniceasa capătă jumătate din moșia lor cu acest nume<sup>1</sup>. Ca străin ni apare, până la sfârșitul acestei Domnii a unui om acuma bătrân, dacă sânt să se adune toți anii mărturisiți ai rătăcirilor sale, un Hărvat (Horváth, în ungu-rește Croat).

Dar, două luni după așezarea lui în Scaun, el imita pe Mircea Ciobanul și făcea să seucidă la nunta lui Ivașcu Golescu o sumă de boieri: Radu din Drăgoiești, socrul lui Vodă-Pătrașcu<sup>2</sup>, Mihnea din Bădeni, fiul lui Udriște Vistierul, Tudor de la Bucov, Radu de la Boldești, un Vlad cu nume domnesc, „fiul Caplei“, un Stan, „feciorul Drăgulețului“, un Petrașcu, un Calotă și pe fiul lui Socol, Radu, care aștepta altă soartă<sup>3</sup>. În 1570 toamna, o năvălire de pribegi, cu „o rudă a lui Petru“, făcu să se trimeată la Poartă șaptesprezece capete<sup>4</sup>: soli ai „Mircioaii“ umblau atunci prin Ardeal<sup>5</sup>. Mai găsim apoi în 1572 încercarea unui pretendent în haină de cleric<sup>6</sup>; și fata Chiajnei, soția lui Socol, apare în 1571 prin aceleași locuri, unde nu era multă simpatie pentru această

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 892-4. O altă Caplea e soția lui Stan; *ibid.*, p. 894.

<sup>2</sup> Pentru văduva lui, Neacșa, *ibid.*, p. XXI, nota 8. Pentru fiica Mara, moartă la 1570, Iorga, *Inscripții*, I, p. 180, no. 378.

<sup>3</sup> Cronica țerii. Răsunet la Constantinopol în Septembrie 1568; Hurmuzaki, II, p. 585, no. DCXV. Și la 1571 se auziau la Sibiu „selczam Mehren vom Waida“; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 879. Dar Turcii gădesc cu cale să-i trimeată lui Alexandru un nou steag; *ibid.*

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 608.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 806-8.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 808. Solia lui Paul Markhazy la Alexandru, în Februar 1572; *ibid.*

Domnie nouă. Báthory oferise în zădar Turcilor o sumă mare pentru ca Socoli să așeze pe un fiu al acestei neobosite femei<sup>1</sup>.

Din agonisita lui domnească Alexandru ridică în București, de cealaltă parte, cea veche, a Dâmboviței, în față cu biserica lui Mircea și Petru, lăcașul său, unde se vor coborî spre odihnă nepoții de fiu, ea și fiul lui Dobromir, Postelnicul Mihai. Aici era să i se puie și lui piatra, de multă vreme desfăcută de la locul ei<sup>2</sup>.

De și, după îndemnul rudelor „latine“, el trimese și Papei daruri pentru biserici<sup>3</sup>, el arătă totdeauna cel mai mare respect legii țerii și bisericilor ei. Primit cu cinste la Curtea din București, Francesul Lescaloppier îl auzi ridicând la masa la care fusese invitat și el, păharul întâiu în *sănătatea lui Dumnezeu* — aceste cuvinte chiar fiind reproduse în descrierea călătoriei —, înainte de a se ura aceiași sănătate și Impăratului turcesc<sup>4</sup>.

Aceasta-i era cu atâta mai necesar, cu cât foasta regentă, care era socotită că putea cheltui și peste 200.000 de galbeni, stătea la pândă ca să recapete Domnia pentru unul din fiii ei, Petru sau ceilalți, Mircea și Radu<sup>5</sup>. În adevăr, *familia fusese atrasă în cursă printr'o simplă chemare a lui Petru la Poartă pentru întărire*<sup>6</sup>, sărutând poala Sultanului — și de aceia nu venise cu el mama, frații, surorile — și apoi reținută acolo. Trimeasă apoi la Alep în locul celui nou numit, sau la Konieh, „Mircioaia“ își păstra toate legăturile cu Turcii influenți. Nu putea să uite pierderea averii, până și la cei „130.000 de

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 612-3, no. DXCII.

<sup>2</sup> Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 438; *Inscripții*, I, pp. 246-7; același în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1929, p. 161.

<sup>3</sup> Humbert, *Revue d'histoire diplomatique*; resumat în Iorga, *Ist. Românilor prin călători*, I. V. și mai departe.

<sup>4</sup> Iorga, *Doc. geografice*, în *Bul. soc. geogr.*, 1900.

<sup>5</sup> Pomeniți în inscripția Bisericii Curții din București; Iorga, *Inscripții*, II, p. 40.

<sup>6</sup> Hurmuzaki, II, p. 578, no. DLV; pp. 581-2, no. DLX; pp. 583-5, n-le DLXII-IV; pp. 586-7, no. DLXVII. La 1568 Petru avea douăzeci și trei de ani; *ibid.* V. și Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 78-9, n-le CXXI-II.



Fig. 16. — Doamna Ecaterina. Portret în biserica mănăstirii Slătioarele.



galbeni“ desgropați din pământ și, un timp, a urmărit-o groaza că va fi înecată în Mare, soartă de la care a scăpat-o numai Sultana Validè<sup>1</sup>. Dar, abia ajuns în locul său de exil, bolnavul tânăr își isprăvise zilele, fiind înmormântat în biserica Schimbării la Față din Konieh (19 August)<sup>2</sup>,

<sup>1</sup> Autorul raportului vorbește și el de „promiscui infrenatae libidinis concubitus“, „monstruosae libidinis mulier“, de „scortum salax“, „petulaca mater“; *ibid.*, p. 586.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 587, no. DLXVI (ștircea la Constantinopol ajunge la 5 Septembrie). V. inscripția de pe mormânt, Iorga, în *Rev. Ist.*, 1924, pp. 180-1,

## CAPITOLUL II.

### O ultimă luptă eroică în Moldova

După moartea tânărului Petru îi rămâneau Chiajnei doi fii, pentru a căror întoarcere în Scaun era gata să se aducă toate jertfele.

Dar, precum Despot-Vodă se voise Domn muntean, precum titlul ambelor țeri îl purtaseră și Alexandru Lăpușneanul și Bogdan, așa, mânat de aceeași poruncă a dezvoltării istorice, de aceleași amintiri trecute în instinct, de aceleași îndreptări firești, și Alexandru va voi să aibă Moldova. Doi frați<sup>1</sup> își așteptau o așezare: Miloș, cu numele sârbesc al vechii legende eroice, — ca și al lui Marcu, purtat de altă odraslă de Domn muntean —, acel Miloș, exilat cândva la Caffa, pe care ziarul constantinopolitan al capelanului internunciaturii imperiale, Gerlach, ni-l arată în bisericile din Bizanț la locul de cinste, ca reprezentant al tradiției imperiale creștine, și Petru, un bolnăvicios tânăr, care, suferind de ce vor numi Nemții din Tirol: *Maretz*, era poreclit poate încă de atunci Șchiopul și care fără îndoială nu visa de Domnie.

Noul Domn al Moldovei îi dădu prilejul dorit. Vitejia lui înăscută și aceia care era în mediul însuși al țerii deprinse cu lupta îl scosese războinic, cum nu mai era nimeni altul, în fața Turcilor.

Ion-Vodă, era, și după mărturia cronicarului dușman, Azarie, a cărui prețuire a trecut și la Ureche, ca și mai vechiul Despot, „ascuțit la minte, gata la vorbă, priceput la carte“.

<sup>1</sup> Un raport de Internunciu pretinde că un frate era spahioglan și alți doi mutefariagi, că totuși Șaitanoglu, care atuncea și-ar fi câștigat procesul, li era cumnat; Hurmuzaki, II, p. 607.

Cu țara nu va fi fost prea obișnuit acela care se înfățișa, încă din 1561, contra lui Despot ca fecior de Domn<sup>1</sup>. Umblase, cu afaceri de negoț, prin locuri depărtate, și la Moscova, unde luase pe o rudă a Marelui Cneaz, Maria, fiica lui Simion Voevodul de Rostov<sup>2</sup>, și a avut cu dânsa și un fiu pe care l-a botezat Petru<sup>3</sup> și pe care l-a lăsat în sama maicii sale pentru ca să vie la Constantinopol, unde făcea negoț de juvriere. Era crezut fiul unei Armeñce și se spunea și numele aceleia care-l născuse<sup>4</sup>.

Acesta e pușinul, foarte pușinul care se poate ști sigur despre trecutul de unde ieșia fostul oaspete silit, la Rodos, al Sultanului.

Nu venise cu niciun gând deosebit, ci cu singura dorință de a-și păstra Scaunul, transmițându-l fiului de la Moscova, pe care nu-l știa mort; și scria numele alături de al său, iscălind într-o scrisoare sigură un rând de slavonă, corectă, — cel d'întăiu cas de iscălire a documentelor după al lui Vlad Munteanul.

Nu e, și nu putea fi, nimic nou în felul cum se prezintă, el, la început, față de vecini, dintre cari Alexandru Munteanul îl ajutase cu oastea, de și ar fi dorit ca Moldova să fie dată fratelui său Petru<sup>5</sup>. Bistrițenilor li scrie prin Maiu 1572, ca Domn „din mila lui Dumnezeu, cu ajutorul prea-puterenicului Impărat“<sup>6</sup>, dar pe urmă se intitulează, și în legătura

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. xxiii și nota 2. S'a vorbit și de turcirea lui. Fusese, de altfel, ca „Ioan, fiul lui Ștefan“, de mult și în Polonia; Iorga, *Studii și doc.*, XXIV, p. 47 (1540).

<sup>2</sup> Vestea morții, Hurmuzaki, II, pp. 700-1, no. DCLXXIV. Trimesese pe Isaia de Rădăuți să-i aducă. Ivan îi oferise pe fiica lui Fedor de Mscislav; *ibid.* Iscălitura, în Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 5, no. 18.

<sup>3</sup> V. și documentul lui Ion din 17 Mart 1573, la Teodor Balan, *Documente bucovinene*, III, 1937, pp. 1-2.

<sup>4</sup> Cf. și încercările de lămurire în Hasdeu, *Ioan-Vodă cel Cumplit*, București 1865 (și ediția a 2-a, 1894). Pentru începuturile acestei Domnii, rapoarte italiene la Al. Ciorănescu, în *Rev. Ist.*, XX, p. 166 și urm. (mai ales despre fugarul Bogdan).

<sup>5</sup> Hurmuzaki, II, p. 617; V. Motogna, în *Rev. Ist.*, XI, p. 254. I se zice românește: „Ioan“.

<sup>6</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, Regeste documentare a dause. Ca document intern unul din 16 Maiu; Iorga, *ibid.*, p. 892.

cu acești vecini, numai ca „Ioan, cu mila lui Dumnezeu Domn și adevărat moștenitor al țerii Moldovei și celelalte“<sup>1</sup>. La 12 Iulie, vorbind acelorasi Sași din Bistrița, el arată că „puternicul Impărat l-a așezat în țara sa și e aici cu voia lui Dumnezeu“<sup>2</sup>. Adăugia că în socotința sa „aceste două țeri, Moldova și Țara-Ungurească, sânt supt stăpânirea puternicului Impărat și Ștefan Báthory, Domnul Ior, e ruda lui și domnul lui bun“. Lui Báthory însuși i se adresează în Octombrie pentru afaceri curente<sup>3</sup>. O mare solie având în frunte pe învățatul episcop Isaia, alcătuitorul Analelor de la Slatina, venia la prințul vecin pe la începutul anului următor, 1573<sup>4</sup>.

Regelui Poloniei, de la care Turcii cereau cu amenințări să li se dea cei doi „țerani“, Bogdan și fratele<sup>5</sup>, și, în loc de aceasta, se primiau în regat amicii lui Bogdan, Drăgan și Albotă<sup>6</sup>, Ion îi trimisese soli și el făcu omagiul îndătinat; aceasta de și știa că acolo se oploșește Bogdan<sup>7</sup> și aștepta ciocnirea cu dânsul. Mai mult încă, lăudându-se regelui că el a oprit ca „200.000 de Turci și de Tațari“ să nu calce regatul, ceru „averile lui Tomșa“ și *Pocuția*, „moșia sa“, oferind jurământ osebbit pentru aceasta<sup>8</sup>.

I se răspunse, în August, arătând că, de și se află seniorii în dietă, Senatul nu e în număr și astfel nu se poate lua o hotărîre. Nimic din indignarea cu care odinioară se

<sup>1</sup> La 5 Iunie următor; Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 650-1, no. MCCV. O scrisoare din 22 Iunie 1573; *ibid.*, p. 657, no. MCCVIII. Una la 15 ale lunii; n-l următor.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 651-2, no. MCCVII.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 654-5, no. MCCXIII.

<sup>4</sup> Hurmuzaki, II, p. 646, no. DCXXIV; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 809. Se întoarce în Mart, cu Petru Rácz, sol al lui Báthory; *ibid.* O a doua solie a lui Ioan în April; și în vară merge la el, cu multă suită, Mihail Rácz; *ibid.*, p. 810. Ordin de la Sultan ca Ioan să ajute pe Báthory; Hurmuzaki, II, p. 655, no. DCXXVIII.

<sup>5</sup> Veress, *l. c.*, pp. 316-8, no. 382.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 318. Bogdan era la Imperiali cu numai trei însoțitori; *ibid.* Avea legături și cu Cristofor Zborowski. V. și n-l următor.

<sup>7</sup> Avea o afacere de bani cu unul din Italienii în serviciul regelui, Carlo Soderini; I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, p. 268, no. CXXXVIII (Mart).

<sup>8</sup> S'ar fi și năvălit spre Sniatyn; Hurmuzaki, II, p. 633. Negociațiile cu Polonii în Iunie; Veress, *l. c.*, p. 322 și urm. V., pentru cazul de la Sniatyn, n-l următor.

primiau asemenea cereri<sup>1</sup>! În Octombrie, Ion se plângea că s'a dat voie „cânelui de Bogdan“ să iasă din țară ca să meargă la „dușmanul lui“, pregătind o întoarcere cu armele, „ceia ce nu li va îngădui Dumnezeu“. Pe un ton solemn, în adevăr de om care a cetit, el trimete pe Poloni la „cronici“ ca să vadă acolo că ei trebuiau să se ție de îndatoririle ce au luat, îndatoriri pe care i le-a adus Iaslowieczki, trimes la el cu privire la predarea către Turci a tânărului fugar. E o ironie și în observația finală: „De și mă țin de neamul moldovenesc, totuși, cu ajutorul lui Dumnezeu, îmi place adevărul și mă port față de el cum i se cuvine unui creștin“. Ii pare rău că s'a comunicat Sultanului cererea, care i se pare dreaptă, cu privire la Pocuția<sup>2</sup>.

Se auzi în curând despre încercarea zădarnică, în Maiu, a lui Bogdan<sup>3</sup>, încunjurat de prietenii săi poloni de a intra pe la Hotin<sup>4</sup>, unde erau încă ai săi. Dar țara nu se mișcă pentru el. O scrisoare a Marelui Vizir către Impăratul Maximilian arată că mazilul, iertat de Sultan și chemat la dânsul, trecuse în Ardeal pe la Kesmark<sup>5</sup>, unde fusese prins, dar îl liberase căpitanul imperial de Sătmar<sup>6</sup>. Bogdan fusese ajutat de bătrânul Nicolae Sieniawski și de noul Palatin al Podoliei, Nicolae Miesleski, și Hatmanul Iaslowiecki asigura pe sangeacul Cetății-Albe că, aflând de hotărârea turcească, năvălitorii s'au și retras<sup>7</sup>. Domnul pribeag amintia Imperialilor legăturile cu

<sup>1</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, p. 269.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 270-1.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, II, pp. 622-3, 623-7. Holban, ms. Fratele lui, după un raport frances, era trimes la Poartă în August; *ibid.* Cf. Hurmuzaki, II, p. 636, no. DCXV; pp. 641, 645.

<sup>4</sup> Pentru predare după moartea regelui; Hurmuzaki, II, p. 636, no. DCXV.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 632-3, no. DCXI.

<sup>6</sup> Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 18-20.

<sup>7</sup> Analele lui Venceslas de Leszno, *ibid.*, pp. 111-2. Gașpar Kornis îl lovește pe Bogdan la Șugătag; Hurmuzaki, II, p. 642, no. DCXX; p. 644, no. DCXXII. Cf. și Veress, *o. c.*, II, pp. 19-20, no. 20; p. 25, no. 24. Intervenția regală pentru Bogdan, Hurmuzaki, II, pp. 628-30, no. DCVIII. Răspunsul Vizirului, Iorga, *Acte și fragm.*, I, l. c.; v. și Hurmuzaki, II, pp. 637-8, no. DCXVI. Scrisoare a Sultanului; n-1 următor. V. și *ibid.*, pp. 655 și urm., 663 și urm., 668-9.

regele Poloniei răposat, căruia-i fusese recomandat de tată, care l-a jurat să fie bun creștin, și arăta cum l-a ajutat cu „70.000“ de călări contra Tatarilor. Neîncrezându-se în Moldoveni, venise la Hotin ca să caute mercenari. Părăsit, n'a luptat decât prin câteva lovituri de tun cu „Armeanul circumcis“. Venise la Cașovia ca să facă oaste, oferindu-se Imperiului Roman, și fiind gata a da trei cetăți, Suceava, Hotinul și Soroca, ca garanție<sup>1</sup>. Ar merge și în Italia, la Veneția.

Cererile lui Ion, blândeța întâmpinărilor polone se explică prin lungul interregnum după moartea regelui Sigismund-August, pentru a cărui moștenire erau atâția candidați, de la Henric, fratele regelui Franței Carol al IX-lea, până la Marele Cneaz din Moscova, de unde era să-i vie Domnului Moldovei dureroasa știre că nu mai sânt în viață nici soția rusoaică, nici fiul, iubit de așa de departe, Petru, cu oferta de a lua în căsătorie pe fiica lui Fedor, Voievodul de Mscislav.

Deci la pretențiile vecinului, aduse prin acel Andrei Taranowski, care timp de vre-o trei decenii a jucat un așa de mare rol în raporturile moldo-polone, consilierii regentei răspunseră, la 28 Ianuar 1573, cu aceeași cruzare, temându-se ca nu cumva să se arunce Moldovenii asupra regatului rămas fără stăpân. Cu privire la Bogdan, ei nu știu să fi făgăduit ceva și nu cred că el se află la ei în țară; oricum, ordine s'au dat de mult ca el să nu poată trece spre granița Moldovei. Despre Pocuția li se pare că Domnul însuși nu mai e dispus a vorbi<sup>2</sup>.

Mai mult și decât această chestie veche, pe Ion îl interesa însă acea alegere de rege, de al cărui rezultat erau să atârne firește raporturile sale cu Polonia<sup>3</sup>, de și el se oferise și căpitanului imperial de Cașovia, în Iunie 1572<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 647-8. V. și n-le următoare. Raportul lui Rueber, care vorbise cu secretarul lui Bogdan, Cristofor Gaiowski; *ibid.*, pp. 650-2, no. DCXXVII. Il descrie ca pe un tânăr distins, cuviincios și viteaz; Bogdan ar fi apărut la Curtea polonă în Mart 1574; Giorănescu, în *Rev. Ist.*, XX, p. 171.

<sup>2</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, pp. 272-3, no. CXXI. Incolo, afaceri de comerț.

<sup>3</sup> V. și Pierre de Cernival, în *Bibliothèque de l'École française de Rome, Mélanges d'Archéologie et d'histoire*, 1926-7.

<sup>4</sup> Hurmuzaki, II, pp. 630-1, no DCIX. Era îndemnat mai mult de grija pribeagului din Ungaria.



Fig. 17. — Moneda lui Ioan-Vodă  
cel Cumplit.

El era, în realitate, pentru Henric de Valois, necunoscând proiectul acestuia de a mărita pe sora sa Margareta cu Ștefan Báthory și de a-l face rege al Poloniei, sau de a-i găsi, oricum, o soție francesă, sprijinind astfel politica Franciei, îndreptată contra Casei de Habsburg, pe această basă a Ardealului unit cu Polonia și, firește, țerile românești libere formau aripile acestui mare Stat catolic, refăcut ca pe vremurile, medievale, ale lui Ludovic-cel-Mare<sup>1</sup>. De acum înainte ideea că Moldova și Țara-Românească se țin de Polonia și că Turcii trebuie să-și părăsească deci drepturile asupra lor urmărește neconținut pe prințul frances, pe agenții și sprijinitorii lui.

De altfel, încă din Februar 1573 Ion primise de la Sultanul, pe lângă care stăruiau de mult, neobosiți, trimesiții francesi, ordinul de a cere Polonilor, pe cari trebuie să-i observe atent, alegerea candidatului frances, dacă nu se poate să biruie unul din Polonii cari se presintaseră. Voința Turcilor era, de fapt, aceea de a nu se alege nici un German, relațiile cu Impăratul fiind totuși nesigure, nici, mai ales, Muscalul, cu care erau neînțelegeri și în ce privește chestia drumului Volgăi și a Astrahanului<sup>2</sup>. Răspunsul veni abia la 23 April: nu s'a făcut alegerea; când se va avea un rezultat, el va fi împărtășit și Sultanului și acestui Domn vecin<sup>3</sup>. Până atunci Ion se temea de pătrunderea Rusului în Lituania și de puțința, ce se desemna, că el ar putea să biruie: știrea a și fost comunicată la Poartă<sup>4</sup>.

În acest moment negociatorii francesi<sup>5</sup> făceau însă din anexarea de fapt a țerilor noastre un punct de program al noii stăpâniri și căutau să câștige astfel pe alegători<sup>6</sup>. Se cerea Turcilor, cari nici nu se gândiau la aceasta, să facă

<sup>1</sup> V. Iorga, *La France dans le Sud-Est de l'Europe*, în *Rev. hist. du S.-E. eur.*, XIII (1936), pp. 33-6. Fusese vorba chiar ca Henric să treacă prin Belgrad, Ardeal și deci pe la noi; *ibid.*, p. 36.

<sup>2</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, pp. 274-5, no. cxlii.

<sup>3</sup> V. și Iorga, *Gesch. des osm. Reiches*, III, p. 254 și urm.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 276. Cf. un raport frances la Holban. Raport din 27 Mart al episcopului de Valence; *ibid.*

<sup>5</sup> Alții în 1571, Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 807-8; marea solie cu Petru Rácz, August 1573; *ibid.*, p. 810. Și un Alexandru Morosini (și *ibid.*, p. 811).

<sup>6</sup> V. și rapoartele din Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 20-1.



măcar forma unei cesiuni care s'ar putea întrebuița ca mijloc de propagandă: odată ales, Henric însuși n'ar cere să se îndeplinească promisiunea. Episcopul de Valence, vorbind atunci în dietă, arăta că nu poate fi vorba de o legătură de vasalitate pentru adausul „Valahiei“. Firește că, din partea lor, trimesiții împăratului arătau că o asemenea hotărâre din partea Turcilor nu se poate aștepta.

*Henric de Franța fu ales*, și Ion căută legături cu dânsul, mergând până acolo, încât, mai târziu, în Octombrie, el oferia ajutor, din ordin turcesc, contra Imperialilor<sup>1</sup>. În August trecură în Polonia, pe rând, de l'Isle și apoi episcopul de Acqs, Gilles de Noailles; ei veniră prin Țara-Românească, și au trebuit să atingă și Moldova<sup>2</sup>. Fără să i se fi arătat vre-o mulțămiiță pentru partea ce o avea în izbândă, Domnul Moldovei, — pe care-l strângeau cererile turcești de tribut mărit și era silit să caute banii și prin procese de eresie și de păcate contra clericilor, ca episcopul Gheorghie de Roman, caterisit în toată forma, cu aducerea lui Eftimie, Vlădica din Ardeal<sup>3</sup>, care fu ucis, ca Mitropolitul Teofan, care fugi, ca egumenul Cosma și călugărul Molodeț, „băgați în groapă de vii“, în același timp când se trimeteau la moarte boieri ca Logofătul Zbierea și un tânăr copil de casă pribeag. Veve-riță<sup>4</sup> —, se îndrepta către noul rege, oferindu-i ajutorul său militar, care nu era de desprețuit, contra Moscovitului. Incepând o luptă grea contra Turcilor, el voia să fie ajutat cu oaste: ar supune în schimb regatului Moldova sa; în cas de nesucces, să fie îngăduit a se retrage dincolo de Nistru. Insurat cu fiica boierului Lupea Huru<sup>5</sup>, el se îngrijia și de soarta acestei familii<sup>6</sup>. Fu refusat neted<sup>7</sup>. Planul însuși al

<sup>1</sup> Al. Ciorănescu, în *Rev. Ist.*, XX, pp. 169-70. Se intitula: „Magnus dominus Moldaviae“.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 810; Charrière, o. c., II, p. 391, nota 1; pp. 473-4.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 811.

<sup>4</sup> Ureche. Cf. și cronica lui Azarie. V. Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 652-3, no. mccc.

<sup>5</sup> I s'a făcut o învinuire că nunta a fost celebrată în postul mare; Ureche. Pentru Lupea Huru, Ghibănescu, *Surete și izvoade*, II, p. 219.

<sup>6</sup> Noailles, *Henri de Valois et la Pologne en 1572*, III, pp. 578-9. Cf. Charrière, l. c., p. 492.

<sup>7</sup> *Ibid.*: „S. M. non voleva altrimenti pigliar la sua diffesa“; Noailles, l. c.

anexiunii se evaporase, cum era de prevăzut. În Octombrie Ion se oferia numai ca ajutor, din ordinul Sultanului, la orice lupte<sup>1</sup>.

Dar Marele Vizir Socoli, căruia i se arătase din țară că Ion e „om crud și fără de lege“, care „a dat pe mulți pierzării și a pricinuit multe pagube în țara aceea“, se gândia încă din Ianuar 1574 să-l scoată și se cerea principelui Ardealului să i-l trimeată la Poartă pe Bogdan, ca să se afle apoi că acesta a plecat de la adăpostul său din Eperjes undeva „în sus“<sup>2</sup>.

Omul hotărît să nu părăsească Moldova beteagului Petru, pe care-l numiseră Turcii, se adresă atunci la Cazaci, și ei alergară să-l ajute, fiind pentru ei un mare și mult dorit prilej de vitejie. Pentru plata lor făcu Domnul să se bată o monedă anume, de aramă, pe care, după exemplul lui Despot, e înfățișat însuși, cu barbă, plete lungi și căciulă răsrântă, prefăcând pe numele său vechea inscripție din 1562 a Maicii Domnului, *Patrona Moldaviae*, devenită *otețu Moldavii*, „părinte al Moldovei“<sup>3</sup>. Domn popular, el pune alături *mențiunea în românește a hereghiei sale*. Cea ce însemna: Domn creștin neatârnat, cu armele în mână, ca, odată, la Munteni viteazul Dan din secolul al XV-lea.

Se pot statornici cu siguranță liniile de căpetenie ale acestui războiu pe viață și pe moarte între Ion și foștii săi ocrotitori, — supremă dovadă de vitejie supt steagul Moldovei. Căci e necesar să se înlocuiască adausul literar, după modelele Renașterii, ce s'a așternut, cu descrieri amănunțite de lupte și cu presintări eroice, asupra unei realități cu privire la care lipsesc nu numai documentele interne moldovenești și amănunțale ce am dori în socotelile orașelor ardelenene, cele de la Bistrița, fiind de regulă foarte sărace, dar, lucru ciudat, și toată informația polonă. Nu mai e nevoie să se spuie că prestigiul romantic, de conștientă demo-

<sup>1</sup> Veress, l. c., II, pp. 11-2, no. 13.

<sup>2</sup> După Ladislav Szalay, *Erdély és a Porta, 1567—1578, 1862*, Victor Motogna, în *Rev. Ist.*, XI, pp. 255-7.

<sup>3</sup> V. reproducerea, mărită, în Iorga, *Portretele Domnilor*.

crație, dăruit de închipuirea lui Hasdeu acêstui Domn, în care vedea realizarea momentană a unui crez politic, n'are nimic a face cu istoria<sup>1</sup>.

Deci, după ce se încercase și atragerea pribegilor români din Ungaria, dar li se spuse că Ion îngroapă de vii pe boieri<sup>2</sup>, apelul la Cazaci s'a făcut în pragul primăverii.

De la vechiul Ostafie Dașchevici, care-și avuse legăturile cu însuși Ștefan-cel-Mare, adunătura de viteji de la „pragurile“ sau cataractele Niprului, din „Nij“, „noul sălaș“, după care acești voinici se numiau Nizovi înainte de a se popularisa numele de Zaporojeni, nu numai că avuseră necontenite legături cu Moldova, dar și primiseră de aici tot felul de alți „viteji“ cari nu-și găseau întrebuințarea în războaiele domnești. Dumitrașcu, nepotul lui Ștefan însuși, acest mare și temut viteaz bătrân, care amenințase și Caffa Turcilor și a cărui amintire, mult plânsă pentru neisămănatele chinuri ale sfârșitului la „păgâni“, a rămas în cântece rusești, venise în moștenirea strămoșului celui mare. În 1565 pe la Bar se aruncau asupra Moldovei lui Alexandru Cazaci răsbunători ai fostului lor Hatman<sup>3</sup>. Ajunsesese acum așa de obișnuit Cazacul, cu înfățișarea, felul de luptă și organizarea lui, încât portarului Sucevei prinse a i se zice și lui: Hatman.

Erau și mai cunoscuți prin isprăvile recente din părțile acelea ale Caffei<sup>4</sup>. Și Bogdan-Vodă-i privia ca pe niște ajutători prețioși ai cruciatei pe care o recomanda și la care se arăta așa de bucuroș să participe, căci aceasta e „insula locuită de oameni liberi, numiți Volini (*sic*), cari nu dau tribut nici Turcilor, nici Tatarilor, nici vre unui om pe lume, ci păzesc din insulă apa Bresthului (=Boristene), nu lasă pe nimeni să treacă și pradă pe cine-l prind acolo, Turci, Tatari

<sup>1</sup> *Ion-Vodă cel Cumplit*.

<sup>2</sup> Veress, *l. c.*, II, p. 10.

<sup>3</sup> Holban, ms.: scrisoare din 10 Novembre 1565 a lui Alexandru către rege.

<sup>4</sup> Cf. cu atacul la Cetatea-Albă, în *Koșabegs Abhandlung über den Verfall des osmanischen Staatgebäudes seit Sultan Suleiman dem Grossen*, ed. W. F. Behrnauer, pp. 277, 307-8.



Fig. 18. — Moneda lui Ioan-Vodă  
cel Cumplit (revers).

și creștini. Ei nu iese niciodată de acolo. Sânt la număr cam 22.000 de oameni“<sup>1</sup>.

S'a vorbit de un ospăț ce li s'a dat de Ion, în Mart<sup>2</sup>, în momentul când căleau pământul Moldovei unde, fiind sigur de dreptul său și de iubirea boierilor, nu-i adusese odinioară căpetenia lor, Dumitrașcu Vișnieviețchi. De fapt această trecere nu s'a putut face decât după ce, abia la sfârșitul lunii, se știa la Constantinopol de mazilirea lui Ion în folosul lui Petru, care fusese până atunci, ca și unul din frații săi, mutfariaga, un fel de paj la Curtea Sultanului. Iusuf-Pașa Cigala, renegatul, ar fi trebuit să-l aducă în Scaun.

Era o mare lovitură a lui Alexandru<sup>3</sup>, la care Chiajna, care-și dăduse o fată ca soție Sultanului, încereă a răspunde prin o alta. Mihail Cantacuzino Șaitanoglu primi la Anchial visita unui capugiu al Sultanului<sup>4</sup>, dar el știu pentru moment să scape din primejdie. Se credea că nu va fi luptă, ci că, urmând exemplul lui Bogdan, Ion-Vodă, care s'ar fi și înțeles în această privință cu vecinul polon Iaslowiecki, — am văzut că el negociase, de fapt, în acest sens cu însuși regele și avea o făgăduială de la acesta, — va fi și trecut Nistrul. Alexandru primi din nou ordinul de a interveni cu armele în țara vecină, cum dovedise cu doi ani în urmă că e în stare s'o facă.

Un îndoit motiv îl îndemna pe Ion-Vodă să nu se supuie obișnuitului ordin de chemare la Poartă. Își închipuia că, în ciuda refuzului opus de Henric planului său de cruciată, Polonia nu va fi nesimțitoare la războiul pentru cruce care s'ar deschide la hotarele ei. Dar îi dădea curaj acestui om care avuse prilej să cunoască tot ce se petrecea în Imperiu înfrângerea Turcilor în marea bătălie de la Lepanto, în care flota Sultanului fusese distrusă de a regelui Spaniei, șeful în acest timp al catolicismului, și a Veneției.

<sup>1</sup> Hurmuzaki, II, p. 658.

<sup>2</sup> Gorecki, în Papiu, *Tesaur*, III, p. 276 și urm. Cf. Gorecki, *ibid.*, p. 221 și urm. — La 5 Februar venise la Brașov Ahmed ceașul, în aceeași zi o solie moldovenească mergând la Báthory; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 810.

<sup>3</sup> Petru promisese lui Socoli 100.000 de galbeni și lui Cigala-zadé 20.000; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 84, no. cxxxI.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 84, nota 7.

Sultanul Selim nu se lăsase descurajat pentru aceasta: spunea că, atunci când pierde el corăbii, e ca părul din barbă, care, tăiat, crește din nou, dar, când creștinii sufar o înfrângere, e ca și cum li s'ar tăia dreapta. Avea însă nevoie vajnică de bani. Ni s'a păstrat ordinul pe care-l adresase puțin înainte lui Alexandru Munteanu și care arată că Domnii noștri, de și se intitulau în rapoartele și cererile lor „sclavi“, nu erau tratați astfel. I se cereau două sute de cară cu in, cânepă și câlți și „20.000“ de vâslași, probabil și sumele necesare pentru pregătirea flotei acesteia ce era să piară, și apoi scrisoarea urma astfel: „Fiul meu, Dumnezeu a ajutat și am învins și am luat Ciprul“ — în August 1571 — „pe oamenii necredincioși cari nu mi se închinaseră. Și fă acolo, în Țara-Românească, semne mari de bucurie și arată și țerii tale de jur împrejur cum am biruit, ca să afle lumea. Și tu, Alexandre, Domn al Țerii-Românești, fiul meu, grăbește-ți plecarea ca să vii cu mine să facem oaste pe uscat și corăbii pe mare ca să luăm Corful, apoi să ne oștim la dulcea Veneție, unde sânt multe postavuri și camocate, și din Veneția să mergem cu oaste spre Roma. Așa-ți scriu, să te gătești, și-ți poruncesc să vii așa cum îți scriu“<sup>1</sup>.

Flota cea nouă de șase sute de corăbii cerea, spune un informator grec, din cler, și sacrificii din partea vasalilor. Dar se credea în lumea Grecilor că e „cel mai bun prilej de a se pierde ticălosul de Turc, care a pângărit neamul creștinilor și zi și noapte se trudește a face pe creștini Turci“. Se spera că s'ar putea lovi cu succes Moreia, ba chiar că, după o luptă seriosă, s'ar putea forța Strâmtoarele, și ar cădea și Constantinopolul, ale cărui ziduri sânt slabe<sup>2</sup>. Se arăta și calea, prin Germania și Ungaria, prin Durazzo, prin Zante, prin Maina, pe care ar trebui s'o urmeze armatele de uscat ale cruciaților, care vor pune capăt stăpânirii nelegiuite<sup>3</sup>.

Petru, numit încă la 18 Mart 1574, avuse audiență de plecare la 21<sup>4</sup>, dar ordinul Sultanului, care se îndreaptă și către Ștefan Báthory și chiar către beglerbegul din Buda,

<sup>1</sup> Iorga, în *Rev. Ist.*, XI, p. 153. Cf. *ibid.*, X, pp. 106-7.

<sup>2</sup> *Ibid.*, X, l. c.; XI, p. 154.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 84, no. cxxxI.

<sup>4</sup> Hurmuzaki, II, p. 673, no. DCL.

e numai din 5 April. Ion e înfățișat ca trădător supt influența unor „oameni răi“, cari l-au smomit de la vechea lui ascultare. Dar încă odată nu se credea că va fi războiul, mazilul fiind socotit că vrea să treacă la Muscali pe calea Ungariei-de-sus<sup>1</sup>.

Cine erau unii din acești „oameni răi“ se vede din însăși scrisoarea pe care i-o adresează, la 21 April, din Cracovia, ei, Constantin de Ostrog, Voevodul de Chiev, și nelipsitul Łaski<sup>2</sup>. Ei arată că a primit o scrisoare a lui Ion, prin care li cerea ajutorul. Acesta va veni, căci Polonii nu și-au părăsit nicio-dată prietenii. Se și numesc șefii trupei care trebuie să-i sosească: Martin de Camenița („Camencs Kogha“) și Cristofor de Casimir („Cazmiros Kogha“), aflători la granița chiar a Moldovei.

Apoi, n'avem, ca informație directă<sup>3</sup>, nimic. *Bătălia dintre cei doi fii ai lui Mircea pribeagul și dintre Ion se dăduse, și biruința fusese a bătrânului viteaz.*

Vestea sosi la Poartă încă de la 27 April<sup>4</sup>. Lagărul pentru supunerea Moldovei, care făcea din nou de capul său, se stabilise, ca și pe vremea răscoalei lui Ștefan-Vodă Tomșa, la Brăila, cetatea turcească avându-și și județul românesc. Era, de fapt, în așteptarea lui Iusuf-Pașa, obișnuitul războiul între cele două țări.

Brașovenii, cari trimeteau neconținut spionii lor, îl urmăriră de aproape, domnul lor ardelean ferindu-se de a se amesteca. Știri din izvorul polon, pe care-l cunoaștem, al lui Ureche/ spun că o strajă căzăcească, supt un Sfirschi (Șvierciovschi),

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 671, no. DCXLVIII. Unii tot speraseră în restituirea lui Bogdan, care e presintat la 1575 ca nebun, „mit Tobsucht befallen“; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. xxiv, nota 2, ceia ce, fiind dată cumplita lui ereditate, e de admis, de și numele lui mai reapare în exil, pe la Moscova și aiurea. Stăruinți ale lui Rueber pentru el în Mart; *ibid.*, p. 857. Secretarul lui revenia de la Praga cu solii moscoviți; *ibid.*, n-1 următor. Și Patriarhul ecumenic îl chema la Poartă; Hurmuzaki, II, p. 635, no. DCLXIX. Ii cereau pribegii din Polonia, Petru Albotă, Andrei Buzdugan, Ioan Ștefan; *ibid.*, pp. 697-8, no. DCLXX. V. și n-le următoare. Retras la hotarul moscovit, el ar fi fost să ieie pe fata lui Constantin de Ostrog; *ibid.*, p. 699.

<sup>2</sup> Constantin e intitulat „Curnar Vayvoda di Aroswitz“ („Ostrowitz“); *ibid.*, p. 679, no. DCLV.

<sup>3</sup> Pe lângă povestirea celor doi scriitori poloni citați.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. xxiv.

Polon, unită cu ceva „oaste de țară“, a biruit „straja“ munteană și îndată oastea lui Ion-Vodă se aruncă în „trei pâlcuri“ asupra forțelor muntene, care erau superioare. „I-au lovit când ei dormiau fără grijă, desbrăcați, cât nime de nimică nu s'au apucat; caii lor erau slobozi la pășune, în nădejdea străjii<sup>1</sup>“. A fost și aceasta, dar cum se va vedea, cu totul altceva decât o surprindere de noapte<sup>2</sup>.

„Inșelăciunea“, povestită și de cronica munteană, e deci cu totul *alta*. Cei doi frați se întâlnesc la Săpățeni. Oastea lui Ion, supt pribeagul muntean Dumbravă, s'ar fi făcut că vine spre închinare. Și, îndată ce s'a descoperit adevărul, Petru fuge la Brăila, iar Alexandru tocmai la vadul de la Floci<sup>3</sup>.

Adevărul e că Ion sfărâmă la Jiliște, din Râmnicul-Sărat, aproape de locul unde se bătuse odinioară Ștefan cu Radu, oastea munteană, în care erau totuși „viteji“, credincioșii lui Alexandru, ca frații Golești, Ivașcu și Albu<sup>4</sup>. Nicio știre nu vine de la biruitor. Invinsul pomeneste însă, într'un act pentru Ivașcu, care scăpase cu viață, și pentru cei rămași de pe urma lui Albu, — celalt fiu, căzut pe câmpul de bătaie, al vechiului ostaș Radu Clucerul, luptătorul contra pretendentului Laiotă —, despre această zi, așa de dureroasă pentru dânsul: „Ne-au lovit pe Domnia Mea Ion-Vodă cu Moldovenii, cu înșelăciune, pe la Focșani, pe când a vrut fratele Domniei Mele Io Petru Voievod a intra la Dômnia țerii Moldovei. *Atunci am văzut Domnia Mea dragostea boierilor și a vitejilor Domniei Mele*. Și apoi mare dragoste am văzut de la cinstitul dregător al Domniei Mele, de la mai sus zisul jupân Ivașcu Marele Vornic și de la fratele lui, cinstitul dregător al Domniei Mele, jupân Albul Marele Clucer, ce niciunul n'a fugit<sup>5</sup>, fiind foarte bucuroși a-și pune ei capetele lor pentru capul Domniei Mele. Și, *dacă nu s'ar fi întors ei îndărăt*“, — deci din năvala înapoi a unei oștiri cu totul bătute, — „în oastea Mol-

<sup>1</sup> Intocmai ca la Paprocki.

<sup>2</sup> P. 226. Primejdia Domnului muntean e adevărată și de un raport german din Constantinopol; Hurmuzaki, II, p. 691. V. și Iorga, *Ist. armatei*, I.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, II, p. 682.

<sup>4</sup> Hasdeu, *Arch. Ist.*, I<sup>1</sup>, pp. 68-9, no. 80.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 39, unde din greșeală: „făcut“.



dovenilor cu suliiile“; — „cupiile“ lor, aduse din Ardeal —, „de au apărat capul Domniei Mele, apoi capul Domniei Mele ar fi căzut. Și cu acel prilej cinstitul boier al Domniei Mele jupânul Ivașcu Marele Vornic a scăpat din războiu rănit<sup>1</sup>, iar cinstitul dregător al Domniei Mele jupânul Albul Marele Clucer a lăsat capul său acolo, la vadul ce se zice pe Râmna<sup>2</sup>, lângă satul Jiliștea, pentru capul Domniei Mele<sup>3</sup>“.

La Vieroș, satul lui Vereș, Roșul, în biserica fundație a părinților acestor doi viteji, se vede și astăzi piatra de mormânt a lui Albu, înfățișându-l călare cu mantia în vânt, ca pe lespedeza lui Radu-Vodă de la Afumați, și în cap cu o căciulă rotundă, asemenea întru câtva cu aceia pe care o poartă Ion-Vodă pe banul său. Mândru de nobila sa ispravă cavaleriească, Ivașcu s'a îngrijit ca actul mântuitor pentru domnescul cap să fie pomenit și aici pe basa hrisovului: „A răposat jupân Albul Marele Cliucear. Să se știe când a venit Ion-Vodă“ — nu „Ioan“ — „și cu oaste și cu înșelăciune“ — și aici! — „asupra“ capului Domnului nostru Io Alexandru Voevod, când a vrut fratele Domniei Sale Io Petru Voevod să între Domn în țara Moldovei *cu schiptrul împăratului*. Atunci toți credincioșii boieri ai Domniei Sale *l-au lăsat să-și piardă capul*, — și într'alt chip n'a fost, cum e martor unul Dumnezeu“.

Se vădește astfel ce se putea bănuși. Legată nu de neamul lui Mircea Ciobanul, ci, cum se va vedea, de acela al lui Radu Călugărul și al lui Pătrașcu-cel-Bun, boierimea munteană, în mijlocul căreia securea călăului domnesc tăiaze sângeroase brazde, *n'a vrut să lupte*. Înțeleasă cu pribegii adăpostiți în Moldova, — de aici mențiunea, îndoită, a „înșelăciunii“ —, ea părăsise pe acest bătrân străin care nu-i putea zice nimic.

Dacă Goleștii au făcut altfel, nu era numai pentru că, de la început, Domnul cel nou îi avuse pe lângă dânsul, așa de tânărul Ivașcu, care se însura la 1568, fiind atunci Mare Stolnic, cu grija muntelui întreg<sup>4</sup>, sau pentru că hrăniau

<sup>1</sup> În Iulie vine la Brașov ca să-l caute un medic; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 812.

<sup>2</sup> Nu vadul însuși cu acest nume.

<sup>3</sup> L. c.

<sup>4</sup> „Nachdem er lengst das Gebiery allenthalben zu gebietten hat“, scriu Sibienii; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 878.

nădejdea unei bogate răsplătiri, care cuprinse pentru Ivașcu și Elena, cu urmașii lor, pentru Albul Postelnicul, singurul copil al Clucerului, satele Golești, Bălteni, Vieros, firește, Mărăcineni, Purcăreni, Ghimpați, Căpățineni, Unteni, Greceni lângă București și părți din Slănic, din Dobroești, din Izvorenii, din Vițichești, din Creteni și de aiurea, în multe locuri, cumpărături pe aspri și pe „cai buni înșelați și înfrânați“<sup>1</sup>. Ci între neamul lor și al lui Mircea pribeagul, tatăl lui Alexandru, se făcuse o legătură de înrudire. Lângă mormântul lui Albu un altul acopere rămășițele soției, care, fiind fata lui Miloș Voevod, fratele lui Alexandru, putea fi intitulată „Doamna Irina“<sup>2</sup>.

Pomenirea în inscripția citată a soțului eroic, mort la douăzeci și trei de ani, urmează astfel, după mențiunea clară de și discretă, a trădării: „*Iar eu n'am uitat pânea Domniei Sale, ci singur mi-am întors fața asupra vrăjmașilor Domniei Sale și m'am făcut însuși pavază capului Domniei Sale, și așa m'am săvârșit*“. Se dă și data, în „Sfânta Miercure a Paștilor“ din acest an 1574. Inscripția spune: 24 April, dar în acel an ea a căzut la 7<sup>3</sup>.

Trădat astfel, Alexandru nu se putu folosi de armele și tunurile ce i se trimeseseră din Ardeal<sup>4</sup>. El alerga să se închidă în Brăila, de unde aștepta să-l scoată, ducându-i fratele în Moldova, Turcii lui Cigala-zadè.

Dar, în același timp, boierii cari credeau că li-a venit timpul să-și răsbune, ridicară un Domn al lor. În București se așază astfel un Vintilă-Vodă, probabil până atunci fugăr în Moldova, care-și zicea fiul lui Petrașcu-Vodă, deci frate cu viitorul Mihai Viteazul<sup>5</sup>. Oastea biruitoare a Moldovei atacă Brăila, care fu prădată, în ciuda Turcilor veniți să ajute.

În același timp Tatarii par a fi fost răspinși, și atunci<sup>6</sup>

<sup>1</sup> Arch. Ist., l. ult. cit.

<sup>2</sup> Iorga, *Inscripții*, I, p. 144, no. 294.

<sup>3</sup> *Ibid.*, n-1 următor.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 811. Sultanul și Socoli comunică lui Ștefan Báthory (v. Motogna, l. c., pp. 258-9, după Szalay, l. c.) știrile de la Alexandru.

<sup>5</sup> Hurmuzaki, II, p. 682.

<sup>6</sup> Izvorul polon al lui Ureche vorbește de părăsirea asediului Brăilei (la Paprocki Landrichter e cadul), al cărui „târg“ arse, de victorii

Cazacii lucrară la Tighinea și aiurea, mai mult pe sama lor și pentru „jold“ și jaf, căci niciun ideal creștin nu licăria înaintea adunăturii de multe neamuri, cu o predominanță rusească, și de la Rușii cei mari, și, din rosturile politice ale țerilor și neamurilor, ei nu puteau să înțeleagă nimic. Stăpâni ai pustiului, ai „câmpiilor bialogrodense“, de la Răsăritul Cetății-Albe, el trimeseră cete care să cerce toate cetățile ocupate de Turci la Nistru, la Dunărea-de-jos și la limanul Nistrului<sup>1</sup>. *Dar e cu puțință ca din partea boierimii moldovene, care nu uita îndoita sfâșiere din 1848 și 1538 a moșiei lor, să li se fi dat o direcție în acest sens*<sup>2</sup>.

Cu astfel de auxiliari, robi ai poftelor lor, Ion-Vodă nu se putea simți peste măsură de sigur. Temeiu prea mare nu putea să puie încă pe oaste sa. Tatarii fuseseră înțeșiți asupra satelor, și aceasta însemna plecarea de supt steaguri a țeranilor. In ce privește pe boieri, ei îl iubiau tot așa de puțin cum dovediseră tovarășii lor de clasă din Muntenia că iubesc pe Domnul lor, alt străin oriental. *Dar în ce acte avem de la dânsul figurează mărturii boierești*, — astfel a lui Cosma Murgu, a Vornicilor Dumbravă (pomenit de la Munteni) și Grumezea, a socrului Lupea Huru, pus la Hotin, a unui Toader de la Neamț, a unui Ioan Caraghiuzăl (cu nume turcesc: Carà = negru, ghiuzel = frumos) la Roman, a unui Ieremia la Suceava, a unui Danciul (Muntean) la Orheiu, Postelnic fiind un om de țară. Apoi Petru Mălaiu, Stolnicul Bilăi (Albul, Bilea, ca și Golăi: Golea), Păharnicul Condrea Bucium și garantul grec la Vistierie, cunoscutul Iani<sup>3</sup>, localnici fără nume de familie fiind Spătarul Gligore, Comisul Necoară, pe lângă un Hatman Gârlă<sup>4</sup>. *Aceasta de și nu întâmpinăm decât rare ori o donație a lui*.

De aceia, încă din mijlocul biruinții sale, cel care ceruse un loc de refugiu lui Henric de Valois cercetă și la Arde-

asupra Tatarilor și de un atac, *cu toată oastea*, asupra Tighinei și Cetății-Albe, recunoscând că, apoi, „Cazacii nu se temeau, ce câmpii Bugeacului pururea cercau și multă pradă făceau“. Ar fi urmat al „treilea războiu“ și înfrângerea, de Cazaci, cu ajutor de la Vodă, și a unui contingent turcesc; *ibid.*

<sup>1</sup> Amănunte, confuze și nesigure, la Paprocki-Gorecki.

<sup>2</sup> V. Hurmuzaki, VIII, p. 178, no. cclix. Cf. și *ibid.*, II, p. 692.

<sup>3</sup> Hasdeu, *Ioan-Vodă cel Cumplit*, ed. 1-ii, p. 224.

<sup>4</sup> *Ibid.*, ed. 1-ii, p. 233; ed. a 2-a, p. 226.

lean și la comandanții imperiali din Ungaria Superioară dacă n'ar putea să fie primit acolo cu familia și cu averea<sup>1</sup>. Dar, câștigați de asigurările și făgăduielile lui Bogdan, încă sănătos, agenții lui Maximilian al II-lea nu se gândiau decât la interesele acestui tânăr, care li se presintase așa de simpatice<sup>2</sup>.

La 19 April, Brașovenii opriau la dânsii „trei domni francesi cari călătoriau în Turcia“, din cauza „războiului românesc“. La 13 Maiu însă Ivașcu apărea în cetate ca sol al lui Alexandru, *în tovărășia unui ceauș*<sup>3</sup>.

Aceasta însemna că în Țara-Românească se isprăvisese cu Domnia de câteva zile a lui Vintilă, care nici nu apucase să-și trimeată oamenii la Brașoveni, ca să ceară, după obicei, „darul de veste bună“, de *evangelium*, cum se spunea în limbajul Renașterii. În adevăr, la 6 Maiu încă, Báthory înștiința pe Impăratul că, iarăși fără o intervenție turcească, Alexandru, pornind din Brăila, cu ce-i putuseră da Goleștii, surprinsese pe rivalul său în București, îi ucisese ostașii „aproape până la unul“, iar lui i se tăiasă capul ca unui „lotru“. Din cronicile muntene știm însă cine i-a câștigat lui Alexandru această biruință: aceia dintre boierii mari cari nu trădaseră: Vornicul Dragomir, Comisul Mitrea, Păharnicul Brățul, Păharnicul Ion, toți vechi credincioși. Abia patru zile Vintilă fusese în Scaun. O știre imperială din Constantinopol dă vina acestei catastrofe asupra „armașului“ lui Vintilă, care fusese cumpărat<sup>5</sup>. Un călător polon, Strjykowski, care străbătu pe atunci țerile noastre, văzu la București capul bătut în cuie, pe un zid, al efemerului Domn<sup>6</sup>.

S'a afirmat, în acea povestire a lui Paprocki, păstrată într'o traducere germană și prefăcută latinește de Gorecki, care e de fapt un cântec de vitejie căzăcesc al oamenilor întorși din Moldova, adăugit cu ce poate da imaginația retorică

<sup>1</sup> Hurmuzaki, II, pp. 683-4, no. DCLIX.

<sup>2</sup> *Ibid.*, în tot cursul lunii Maiu.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki XI, p. 811.

<sup>4</sup> *Ibid.* Și în raportul din Hurmuzaki, II, p. 691.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 695, no. DCLXIX.

<sup>6</sup> Hasdeu, *Arch. Ist.*, II, p. 9. Nu poate fi vorba de al lui Ion-Vodă însuși.



Fig. 19. — Piatra de mormânt a lui Vlad, fiul lui Alexandru Mircea.

a oamenilor Renașterii, că din Brăila, a cărei cetate n'avea cu ce s'o icie<sup>1</sup>, Ion s'ar fi îndreptat el însuși către raiaua turcească din Bugeac, în jurul căreia roiau Cazacii<sup>2</sup>. Aducând ca ajutători pe acești barbari, *el ajunsese a-i urma pe dânsii* mai mult decât a servi vechea dorință de reîntregire a țerii. Oricum, nu poate fi vorba de o campanie în toată formă, căci tot acest războiu de împotrivire desperată se mântui la începutul chiar al lui Iunie.

În acest raid basarabean Ion nu se putea să fi fost întovărășit de boieri, dar țăranii se adunaseră — Ureche vorbește de „proști“ și „adunătură“ — destui. Ii atrăgea și puțința de pradă; erau înarmați cei mai mulți doar cu „fusturi“.

Din această operă de răsbunare asupra raialei turcești, „părintele Moldovei“ fu smuls de vestea că oastea lui Iusuf-Pașa e la Dunărea-de-jos, beglerbegul însuși înaintând solemn până la Sofia<sup>3</sup>. În zădar încercase, o ultimă oară, să împacă pe Sultan, trimetându-i tributul, care sosise, în șase cară cu câte șase cai, la 7 Maiu<sup>4</sup>, de și se observă că el ar fi încercat în zădar să-l oprească în drum<sup>5</sup>. La 10 Maiu Sultanul scria lui Ștefan Báthory, înșirând toate păcatele lui Ioan-Vodă, așa cum scrisese de curând Alexandru: împotrivirea față de capugi-bașa Sinan, „măcelul“ oștirii lui Alexandru, „adunarea celor mulți tâlhari din țara Moldovei“, așezarea „lotrului“ în București: ar fi necesar ca Ardelenii să intervie<sup>6</sup>. Și de fapt se trimise în Moldova cunoscutul Mihail Rác (Sârbul)<sup>7</sup> cu 1000 de ostași<sup>8</sup>.

S'a încercat o împotrivire prin Ieremia, pârcălabul de Su-

<sup>1</sup> După izvoare polone pe larg, N. Costin, p. 460.

<sup>2</sup> Se credea că-l ajută și Muscalul, ruda soției; Veress, *o. c.*, II, p. 38, no. 29.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, II, p. 692.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 691.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 692.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 693, no. DCLXVI. Plângeri contra lui Łaski și Constantin din Ostrog ca instigatori; *ibid.*, p. 702, no. DCLXXV. V. și n-l următor.

<sup>7</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 812. Peste câteva zile trecea la Poartă prin Țara-Românească Gilles de Noailles; *ibid.* Rác se întorcea la începutul lui Iulie; *ibid.*, p. 812.

<sup>8</sup> Hurmuzaki, II, p. 704, no. DCLXXVII: serisoarea lui Báthory către Impărat; 6 Iunie. V. cea din 11; *ibid.*, pp. 705-6, no. DCLXXIX.

ceava<sup>1</sup>, pe când, în părțile Benderului, sangeacul fugise înaintea năvălitorilor<sup>2</sup>. Totuși puternica oaste nu putu fi oprită de a trece, cu tunurile înainte. O strajă moldovenească ar fi făcut oarecare pagube ienicerilor, cari înaintau prin Bugeacul ars de soarele verii. Totuși năvălitorii se ridicară, pe calea obișnuită, pe care o urmase la 1538 Soliman cel Măreț el însuși, căutând vadul de la Fălciu.

Ion-Vodă se împotrivi la Cahul. Dar nu se ajunsese însă la o ciocnire cu avangarda renegatului când trei dintre boierii cei mari ai Domniei, Murgu Vornicul, poate cel cu așa-zisa cronică munteană pe care o redă Luccari, a căruia familie tocmai pe atunci avea rosturi de bani la Silistra, Bilăi și Hatmanul însuși, și el un om nou, necunoscut supt Lăpușneni, poate și boierul Slăvilă, care se întâmpină în Sfatul de mai târziu cu același titlu de Hatman, pe care nu-l avea în acest moment<sup>3</sup>, se închinară lui Petru.

Și un raport ardelean arată, după știri de la un curier muntean, că Hatmanul, care ar fi stat în calea Tatarilor cu 16-20.000 de oameni, a fugit din tabără „înainte de orice luptă, cu soția, copiii și unii boieri de frunte“, alții din boierime urmându-l<sup>4</sup>. Acești oameni n'aveau de ce să păstreze credință unui Domn străin și impus, care nu-i cruța cu chinuri aduse din Răsăritul unde trăise: li se părea că e preferabilă blânda oblăduire ce se putea aștepta de la fratele lui Alexandru-Vodă. Puseră astfel în primejdie și familiile lor, — a opt boieri, — care fuseseră închise, cu Doamna și tesaurul, la Hotin<sup>5</sup>.

Resistența armatei, alcătuită din pușcași cazaci și din țărâ-nime pedestră, incapabili de a colabora cu succes, nu fu însă împiedecată prin aceasta. Tabăra se ținu bine mai multe zile supt focul tunurilor celor mari turcești, la care din tabăra creștină se răspundea cu un număr destul de mare, până

<sup>1</sup> „Cernăuțeanul“ nu e decât o confuzie cu numele lui Sverciovski însuși.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, II, p. 695, no. DCLXIX; p. 706, no. DCLXXX.

<sup>3</sup> Cf observațiile d-lui Sever Zotta, în *Inchinare lui Nicolae Iorga*.

<sup>4</sup> Hurmuzaki, II, p. 694. Ordin și mai grabnic către Báthory, la 22 Iunie, când nu se știa rezultatul; *ibid.*, pp. 708-9, no. DCLXXXIII.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 713, 727; Veress, *l. c.*, pp. 43, 50.

la optzeci, de arcehuse, care vor fi fost strecurate prin Polonia. „Moldovenii stau așa cum ar hi gătiți de moarte, iară nu să izbândească; și multă moarte s'au făcut de imbe părțile, că nu era o călcare pe pământ, ce tot pre trupuri de om, și, mai apoi, așa aproape se băteau, că și mânille le obosise și armele își scăpau“, scrie, după un izvor de țară, Ureche<sup>1</sup>.

După ce ploaia muiase praful, nu mai putea să se fie locul. Deci, smulgând câteva tunuri de la Turci printr'un iute asalt, condus de dânsul personal, și distrugându-le, Domnul, care se simția merit peirii, căci de nicăiri nu putea să fie ajutat, „s'au tras lângă sat, lângă Roșcani de s'au îngropat“. In aceste tranșee resistă el încă, îndărătnic, până ce lipsa de apă-l făcu să capituleze, cerând a fi dus viu la Poartă. Fu lovit cu hanșerul de Cigala-zadè și apoi decapitat: trupul, legat de două cămile, fu rupt în bucăți<sup>2</sup>. Apoi Cazacii, abia 200, cari n'aveau unde să se ducă, rămași singuri prin împărăștierea țeranilor, se aruncară într'un ultim atac, în care se mistuiră cu totul<sup>3</sup>.

Prada cuprindea șaptezeci de mici „tunuri“. Lupta s'a dat la 11 Iunie<sup>4</sup>.

Boierii cari nu voiseră să lupte erau în siguranță la blândul Petru-Vodă. Dar Vornicul era adus, în Iulie-August, cù tranbanți de la Báthory, la Alexandru<sup>5</sup>. E vorba de Dumbrvă Munteanul, trimes să ispășească pentru trădarea lui din April.

<sup>1</sup> P. 228.

<sup>2</sup> O confirmă și represintantul venețian în Polonia; Veress, *o. c.*, II, p. 39, no. 30; pp. 40-1, no. 32.

<sup>3</sup> *Ibid.*

<sup>4</sup> Știri de la Alexandru; Hurmuzaki, II, pp. 707-8, no. DCLXXXI. El caută a-și înjosi dușmanul, spunând că Turcii l-au găsit ascuns într'o groapă, — știre românească, — cu doi boieri. *Că a fost capitularea, o arată și raportul venețian al lui Lipomano*; Veress, II, l. c., pp. 40-1, no. 32. Paprocki are un sfat prealabil al Cazacilor, la 9 ale lunii; l. c., pp. 281-2. Data de Miercuri se potrivește. Lupta s'a început deci Vineri.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 812: „4 Augusti. Warn des Fürsten Trabanten, so den gefangnen Hoff Richter aus der Molda brachten, zwruck kommen“.



La 15 Iunie Brașovenii răsplăteau pe trimesul lui Alexandru-Vodă, care nu ajutase de loc la această luptă, pentru că Ion-Vodă a fost prins<sup>1</sup>. La 1-iu Iulie se știa la Sibiu că Ion e mort<sup>2</sup>. Doamna, fiica lui Lupu Huru<sup>3</sup>, fugise în Polonia.

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 811.

<sup>2</sup> Izvoarele polone vorbesc de o țiitoare săsească (la N. Costin): Sasul Wolfgang îi turna lui Ion banii; *ibid.*, p. 440.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 880. Și o știre la Alba-Iulia prințului,

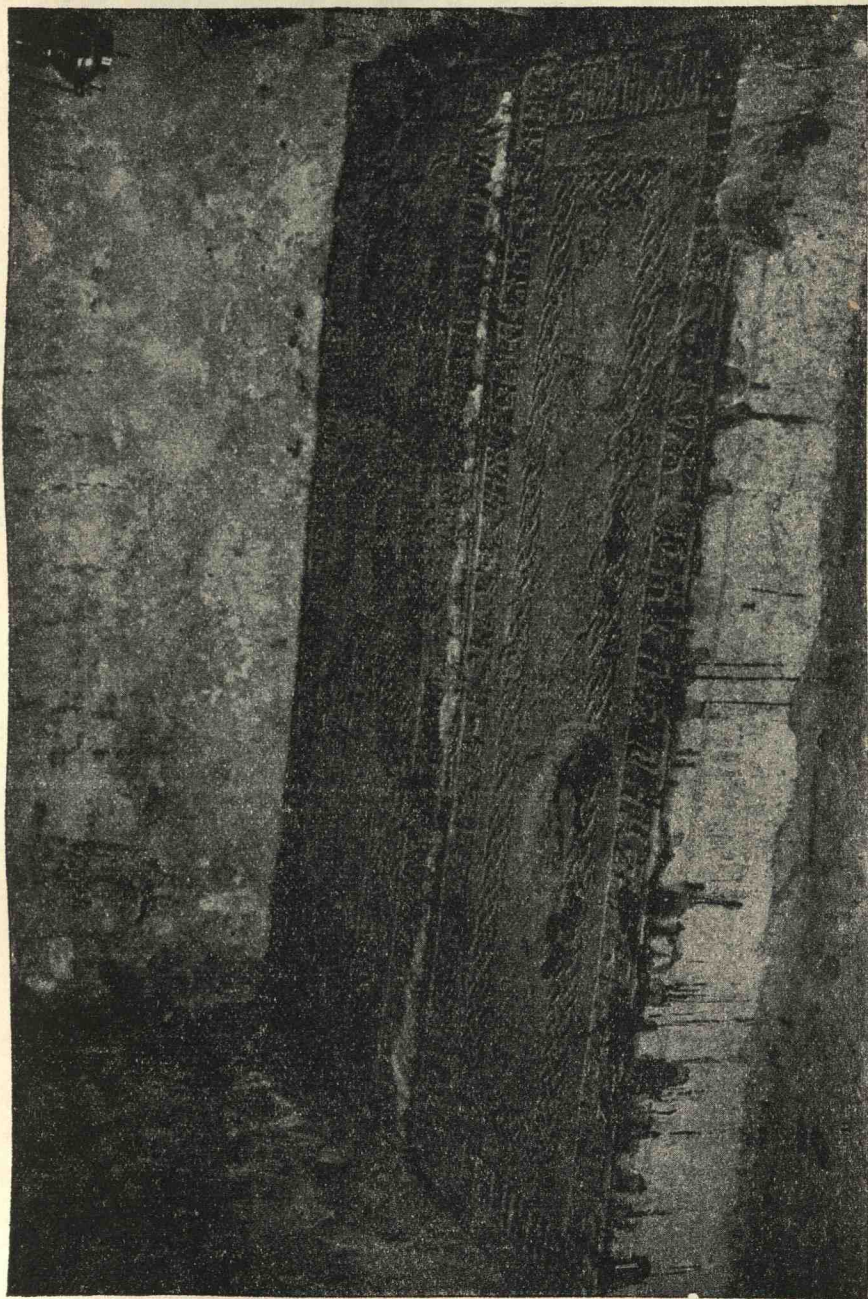


Fig. 20. — Pictre de mormânt de la Bucovățul-Vechiu.

### CAPITOLUL III.

#### Vitejii de la Cazaci.

Se poate închipui uimirea pe care a produs-o în țara deprinsă acum cu aventurile cele mai extraordinare și cu cele mai nebune acte de vitejie apariția pașnicului fost curtean al Sultanului, care, știind doar, pe lângă grecește și turcește, și ceva din limba neamului său, pe care o scria, cu slove mari nelegate, în cuvinte nedespărțite, introducând totdeauna câte o vocală în mijlocul oricărui grup de două consoane — astfel pe un act din 7091, frumos iscălit în slavonește de boieri și clerici, el adaugă, maiestos și grosolan: „pus-amena Domniia Mele“<sup>1</sup> —, venia să cunoască întâiu țara unde niciodată nu-i călcase ră picioarele, pe care îndată ascuțitul spirit de satiră al Moldovenilor le-a calificat de „schioape“<sup>2</sup>. Cel mult omul, de altfel bun creștin, și încă foarte evlavios, aducea moravuri curate, — de bună samă că de la început chiar<sup>3</sup> era însurat cu o Maria Amiralî din Rodos, dar cu doica fiicii lui, Maria, cu această roabă Irina, din Rusia, el avu, după 1580, frumosul său fecioraș Ștefan, obiectul celei mai calde iubiri părintești —, un mare simț de dreptate, o bună șocoteală a veniturilor și mai ales o blândeță mai presus de toate încercările. Față de țara prădată groaznic de Tataři,

<sup>1</sup> Reprodus în *Ospiti Rumeni*, la pagina 112. Pe o adeverință din 1590: „50 aspră aibe a da toț, a-i da la Știfań-Voda, lui jupun încheșitor“ (închisitor) „Buruti“ (Bruti); „se ști. N ai 7098, Mai 15“; *ibid.*, la pagina 120. Și multe alte casuri.

<sup>2</sup> Socoli voise și în ultimul moment să-l înlătore pentru Bogdan; Szalay, *l. c.*, în V. Motogna, *l. c.*, p. 259.

<sup>3</sup> Doamnei, Brașovenii îi dădeau un rădván, în Iunie 1576; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 814.

el arată o milă nemărginită, iar față de boierii din cari-și alcătui întâiul Divan nu putea să fie decât răsplătorul celor cari părăsiseră pe Ion-Vodă. Astfel el începe cu Cosma Murgu, ca Vornic de Țara-de-jos, cu Bilăi, sfătuitorul spre pace al lui Ion-Vodă<sup>1</sup>, care e așezat la Țara-de-sus, cu Slăvilă, care e Portar de Suceava, cu Ioan Golăi, al cărui nume a fost prea mult timp legat, prin confuzie, cu al Hatmanului Ieremia<sup>2</sup>, cu Ioan Caraghiuză cu Islan (Aslan) (turcește: leu), și Andronachi, cu nume grec, ca și Nicola Stolnicul, căruia i se zicea însă Românul<sup>3</sup>, care, cu un Gavril, e pârălăb la Hotin, și Iene, Iani, de la Neamț, legat de un boier nou, Berheciu, putând veni din acest adaus oriental la boierimea țerii. Gheorghe Vistiernicul nu pare să fi fost soțul Alexandrei, sora lui Vodă cel nou, ci Jurjea, Vistierul lui Bogdan. Din lumea Rareșizilor vine Păharnicul Vartic, de origine armenească. Zbiarea servise și pe Domnii anteriori, dar familia suferise crud supt Ion-Vodă. Bucium, pârălăbul de Orhei, pus anume ca să ție piept Cazacilor, cu prilejul vre unei noi năvăliri, pare să vie din aceiași lume de răzeși „basarabeni“ care dăduse pe mama din Lăpușna a lui Alexandru-Vodă și pe Tomșa, până ce Orheienii și Lăpușnenii vor tulbura, spre sfârșitul veacului, și alte Domnii. Cu un caracter neted popular, corespunzător „democrației“ din ultimul timp, sânt pârălăbii de la Roman, Vitold și Porcul<sup>4</sup>, apoi Petrea și, după un Petrașcu și Dragu, Brânză<sup>5</sup>. El încercă și rechemarea, pe garanția cinstei și bunătații lui<sup>6</sup>, a pribegilor<sup>7</sup>: așa cu Doamna lui Ion-Vodă și tatăl ei<sup>8</sup>, care primește și o întărire de moșie<sup>9</sup>. Mergea cu toleranța amnistiei sale așa de departe, încât, gândindu-se la prezența

<sup>1</sup> Azarie.

<sup>2</sup> V., pe lângă Zotta, *l. c.*, și Iorga, Hurmuzaki, XI, p. xxvii și nota 2.

<sup>3</sup> V. și Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, XX, p. 437.

<sup>4</sup> Wickenhauser, *Putna*, pp. 195-6.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 893. Cf. *ibid.*, p. xxix.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. xxvii și nota 8.

<sup>7</sup> Trimete scrisori de asigurare; Veress, II, p. 55, no. 45.

<sup>8</sup> Un Petrașcu „Lupulowicz“, sol la Poloni în Februar 1574 (Holban, ms.), pare a fi un fiu al lui Lupu.

<sup>9</sup> Ghibănescu, *Surete și izvoade*, II, p. 219.

mătușei sale, fiica lui Mircea și a Doamnei Voica, pe tronul Moldovei, el învrednicia de acest titlu de „mătușă“ și pe Doamna Ruxandra<sup>1</sup>. Mai mult, dădea o moșie și pentru întreținerea acelei fiice a Ruxandrei, care luase pe tânărul boier Bălțatul<sup>2</sup>.

Azarie, care scrie în zilele acestui Domn de o nouă speță în toate privințele, îl laudă așa: „bărbat de neam bun, evlavios, frumos, cu sufletul luminat, milostiv din fire, darnic foarte, urând nedreptatea, blând cu cei săraci și drept judecător“. Ureche vorbește de „matca fără ac“: „boierilor li era ca un părinte și la mare cinste îi ținea, și din sfatul lor nu ieșia..., pe săraci milostiv..., Giudecata cu blândețe și fără fățarie o făcea... Blând..., la giudeț drept; nice bețiv, nice curvar, nice lacom, și putem să zicem că toate pre izvod le-au ținut ca să nu se smintească“<sup>3</sup>. Un străin, în legătură cu ginerele său, vorbește de dorința lui de a ști, de oarecare cunoștinți de măsurătoare, și în adevăr în pribegia lui el își făcea itinerariul locurilor ce străbătea<sup>4</sup>.

Un informator străin știa însă că Moldovenii „nu vor să primească pe Petru, pentru că n<sup>r</sup> e din neamul lor, fiind frate cu Alexandru, Domnul Țării-Românești“<sup>5</sup>. *De fapt dinastia moldovenească fusese întreruptă prin atacul arbitrar al Turcilor, cari călcau o datină sacră până atunci, coborîrea din întemeietorii Moldovei trebuind măcar să fie inventată, ca un omagiu față de datină*. Petru era prea cunoscut în rosturile sale de familie pentru ca să adauge în documentele sale mențiunea unui închipuit domnesc părinte moldovean. E numai „Petru Voevod“, și atât, pe când, cum

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. xxviii, nota 1.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 893; cf. I. Minea, în *Cercetări literare*, l. c. Pentru raliații de mai târziu, Iorga, Hurmuzaki, XI, p. xxx.

<sup>3</sup> P. 238.

<sup>4</sup> Cf. Dorotei de Monembasia, *Βιβλίον ιστορικόν*, spre sfârșit, și Hurmuzaki, XI, pp. 233-5, no. ccclix.

<sup>5</sup> Non vogliono (i Bogdani) però assentire all' obediienza di Pietro, perchè non è della loro gente, [per] esser egli fratello di Alessandro Vaivoda della Valacchia“; Hurmuzaki, VIII, p. 179. Când Ștefan Mâzgă spune, la 11 August, că în „Valahia“ e un „străin“, „nit ein Erbling, sondern von der Fremd“ (Veress, o. c., II, p. 131), e vorba firește de Moldova și de Petru, nu de Țara-Românească și de Mihnea. De altfel, acest pretendent n'avea a face cu ceastălaltă țară.

se vede din scrisoarea Marelui Cneaz de la Moscova către Ion-Vodă, acesta pomenia, poate și în acte interne care nu ni s'au păstrat, oricum în unele legături solemne cu străinătatea, genealogia sa. De acum înainte și Domnii cu pretenții dinastice nu vor însemna decât singurul lor nume. Aceasta pe când la Munteni, pe cari nu-i atinsese această adâncă revoluție, pomenirea numelui părintelui va fi și mai departe neapărată, recurgându-se, când un nou Domn nu vrea să-și renege pe cel adevărat, la acela al unui mai depărtat înaintaș care dădea dreptul la tron, cum a fost cazul, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, cu un Radu-Vodă, fost Șerban, și cu un Matei „nepotul lui Băsărabă“. Mai mult încă, la Moldoveni nu se mai schimbă, ca în cazul acestui Radu, care în boierie fusese cunoscut altfel, vechiul nume de botez, și Petru va avea un urmaș care, Ioan de acasă, își va zice: Iancu, ca să nu se confunde cu Ioan-Vodă Joldea, cu Ioan-Vodă Despot, cu acel care, pentru aceiași osebire față de acești predecesori, și-a zis „Ion“.

Tradiția cădea astfel în Moldova. Ea nu putea fi un sprijin pentru noul Domn, în dușmăniile care, date fiind condițiile în care-și luase Scaunul, trebuiau să se ridice împotriva lui. *Nu era nici un „vitez“ care să se impuie prin această însușire, ce trecea pe atunci înaintea oricăreia.* Fratele de la Munteni, care avea numai trei ani încă de trăit, se afla în acest timp, de pe urma ranei sau ostenelilor sau numai a zguduirii din 1574, veșnic bolnav, trebuind să cheme, ca, odată, celalt Alexandru, Moldoveanul, neconținut medicul din Brașov<sup>1</sup>. Stăpânirea frățească peste amândouă țerile, *un fel de unire dinastică*, pregătită încă din zilele când Ilie cel vechiu și Vlad Dracul erau cumnați, când Ștefan-cel-Mare lua pe Maria lui Radu, Bogdan pe fata lui Mircea și a Voicăi și Ștefan-cel-tânăr pe Stana lui Neagoe, fără a mai pomeni încercarea de încuscrere pe aceiași linie a lui Despot însuși, se dovedia fără mare folos. Dar alte sprijiniri, mai puternice, de și mai puțin sincere, trebuiau să lipsească „veneticului“. În adevăr, la Constantinopol, Sultanul Selim muri, fiind

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, passim. Cf. *ibid.* Prefața, și *Ospiti romeni*, passim.

înlocuit cu fiul, un maniac al aurului, pe care-l topia în bare și-l ascundea în gropi, ca, pe vremuri, în Țara-Românească, și Chiajna. Dar supt acesta nu se mai păstră atotputernicia adevăratului stăpânitor, care era Socoli, menit, de altfel, să cadă peste puțin supt cuțitul unui ucigaș, și acest Mohammed-Pașa era un patron, pe rând, pentru neamul lui Mircea Ciobanul ca și pentru acela al lui Mircea Pribeagul. O vreme confusă începea și acolo, la Constantinopol.

Cu atât mai mult, cu cât și hegemonia grecească, „bizantină“, își va pierde pe acela care era intitulat „stăpânul“ nației sale. Arestat și în 1576, a doua zi după căsătoria pompoasă a unui fiu care purta împărătescul nume de Andronic<sup>1</sup>, Șaitanoglu nu era să scape de moarte și la a treia încercare, care nu trebuia să fie depărtată. Samsarii mai mărunți ai Domniilor și Mitropoliilor nu vor putea pe departe să înlocuiască autoritatea unui așa de puternic hotărâtor al lucrurilor creștine din Impărăție.

Aceiași lipsă de ordine, de punct sigur, era și la hotarele creștine.

Henric de Valois, care nu ceru niciun omagiu de la Domnul în a cărui așezare nu înțelegea să aibă niciun rol, nu reușise în Polonia cu planul său de stăpânire în adevăr monarhică, și se desgustase răpede în această „Sarmatie“ anarhică și violentă, în care trebuise să facă a cădea capul lui Samuil Zborowski. La cea d'intăiu ștafetă că s'a stâns fratele său, Carol al IX-lea, el se strecură pe furis ca să ieșă o coroană mult mai strălucitoare, privindu-se până la sfârșit ca adevăratul rege polon.

În loc veni acela pe care, în Mart 1576 chiar, îl primia cu cinste Petru-Vodă în Moldova sa<sup>2</sup>, vechiul prieten din Ardeal, Ștefan Báthory. Pe dânsul, în noua lui calitate, însă nu se putea sprijini Petru mai mult decât pe nestatornicul „Hendric“. În adevăr, pățat în originea puterii sale prin aceea că era considerat de Poloni ca un „sclav“ al Sultanului, unul

<sup>1</sup> V. Iorga, *Contribuțiuni*, p. 24, nota 4.

<sup>2</sup> V. Iorga, Hurmuzaki, XI, p. xxx, nota 7. Trecerea e însemnată în izvoarele polone. Cf. Veress, *l. c.*, II, p. 109, no. 82. *Se face prin Cernăuți*; n-l următor. Cf. *ibid.*, pp. 111-2, no. 85. V. și Motogna, în *Rev. Ist.*, *l. c.*

care, cu tot vicariatul fratelui său Cristofor, rămânea legat de Ardeal, Ștefan avu nevoie de mult timp ca să-și impuie autoritatea, de o așa de joasă origine. Incunjurat de ostași unguri, cari singuri îl puteau asigura, el păstra și astfel caracterul străin însemnat în chiar figura sa rotundă, cu nasul borchinos, în apucăturile sale de zgomotoasă petrecere. Când voi să arăte ce poate vitejia sa, netăgăduită, el își făcu vânt la Răsărit, contra Muscalilor, *a cărora dinastie se stinsese și ea, lăsând loc la toate aventurile d'innăuntru, la toate îmbulzirile din afară.* În aceste condiții, cea d'intăiu datorie era să nu se supere prin nimic Turcii, înghițind orice de la dânșii.

*De altfel e acuma vremea când nici Domnul cel nou nu oferă omagiul său unei Polonii de la care ar putea să aștepte ceva, nici din Polonia nu i se cere ceia ce până atunci se considera ca o neapărată datorie. Părea că, odată cu stingerea în ambele țeri a vechilor dinastii, care ar fi avut ca un contract particular, legătura medievală ea însăși, care se prelungise așa de mult, dispărea.* Petru se arată gata numai de prietenie, și i se vorbi în zădar de către senatorii rămași fără rege de „confederații după obiceiul înaintașilor săi, Palatini ai Moldovei“, de „pact“ după obicei“, fără a uita Poctiia<sup>1</sup>.

Iar ce însemna Cristofor Báthory în palatul său ardelean era prea puțin ca să se aștepte ceva de la dânșul<sup>2</sup>. O solie cu noul Domn se schimba în Septembrie<sup>3</sup>.

În sfârșit, în ce privește pe Împărat, Maximilian nu mai urma politica de continuă urmărire a dominației ardelenice care fusese a tatălui său Ferdinand, și acuma dispăruse rolul mare, de adăpostire, finanțare, înarmare și întetire a preten-

<sup>1</sup> Veress, o. c., II, pp. 51-2, no. 40. Se cere înapoi și corespondența cu Ion pe vremea Intererignului. Turcii voiau să aibă familia și comoara lui Ion-Vodă; cf. *ibid.*, pp. 57-8, no. 48; p. 83, no. 42. Polonii ar fi fost încă pentru Bogdan; *ibid.*, p. 56, no. 46. V. și n-l următor.

<sup>2</sup> Pribegi în Ardeal la 1569; *ibid.*, I, p. 278 și urm.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 812. Venise Logofătul. E curios că în 1575 socotelile Brașovului vorbesc de prezența pe Teleajen a lui Ivașcu cu trupe, gata să între în Ardeal: „der Iwasko lag im Tellese mit sein Volck: soll heraus kommen“; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 813.



denților pe care-l jucaseră căpitanii din Ungaria Superioară, un Francisc Zay, un Lascăr Schwendi, un Hans Rueber<sup>1</sup>. Cum se va vedea, „domnișorii“, „lotrii“ de modă veche dispăruseră în această parte, și posesorii de genealogii false sau pe jumătate mincinoase trebuiau să colinde mai departe o Europă din care nu dispăruse simțul aventurilor, capabil, peste puțin, să ridice o altă, și încă mai mare, flacăra prin cruciata Impăratului Rudolf al II-lea și a Papei Clement al VIII-lea.

Deocamdată Petru-Vodă va avea să lupte, cu blândeța lui, contra unei vitejii, care multă vreme încă va fi sentimentul social dominant. Ea-și căută adăpostul la „vitejii“ străini, pe cari acuma ajunsese a-i cunoaște, precum ei înșii cunoscuseră ispitele și desfătările, vinul bun oferit de Ion-Vodă în marele său ospăț înaintea supremului risc și iarmarocacele pline de marfă de pe marginea basarabeană. Intr'acolo de la început trebuiră țintiți ochii fără a avea însă mijloacele îndestulătoare pentru înlăturarea primejdiei neconținut amenințătoare.

Dar anul 1574 trecu, ocupat cu cele mai mari griji din cauza situației desperate a țerii în care rămaseră sangeacii, ca acel din Vidin<sup>2</sup>, și însuși Cigala-zadè, până târziu în toamnă. Ambasadorul polon Andrei Taranowski<sup>3</sup>, bun cunoscător al țerii, trecând prin aceste locuri odată pline de bielsug, putea scrie încă la 5 April 1575, din Țara-Românească, unde aceiași era situația de pe urma cruntului războiu: „Foame și miserie, căci e atâta scumpete de hrană și foamete în

<sup>1</sup> Un boier Ioan Gavra la ei; Veress, *l. c.*, pp. 277-8, no. 335; II, pp. 10-1, no. 11; p. 136, no. 111; cf. *ibid.*, I, pp. 287-8, no. 341. Un Petru Drăgușan; *ibid.*, I, p. 296, no. 353; p. 327, no. 339; II, p. 8. Cf. și *ibid.*, p. 13, no. 15; pp. 138-9, no. 113. Gavra și un Ilie Dumitrovici; *ibid.*, I, p. 304, no. 364. Aceiași pribegi; *ibid.*, pp. 306-9. Și vechiul Ștefan Măzga; *ibid.*, pp. 308-9, no. 372; p. 326, no. 586; p. 328, no. 391. Pecetea lui, *ibid.*, la vol. II. Reapare și Bogdan; *ibid.*, p. 7, no. 8. Cf. p. 83, no. 73; pp. 121-2, n-le 98-100; pp. 129-30. Și pp. 136-7, no. 112; pp. 139-40, n-le 114-5, 143-6. Un Ioan Mălăiu.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 880.

<sup>3</sup> Instrucțiunile lui, cu scuse pentru atacul la Cetatea-Albă; Veress, *o. c.*, II, p. 47 și urm.

aceste părți de seucid pentru o bucătică de pâne. Oile mor pretutindeni; mi-au perit opt vite de jug, celelalte șchioapătă“. Și zăpada rămase până târziu, peste umerii oamenilor. „Terani prind cu miile cioarele (*grues*) și alte păsări, de mare foame și frig<sup>1</sup>.“

Grija cea mare în 1575 fu a alegerii din Polonia, cu privire la care Petru se ruga „aproape plângând“ să nu se facă așa încât el și fratele să fie siliți la o intervenție armată, precum era ordinul de la Sultan<sup>2</sup>. Pe de altă parte el asistă indiferent la ultima luptă pe care o dădu, la Sânpaul pe Murăș, în vara acestui an, 1575, Ștefan Báthory, care era să fie ales, contra lui Becheș, care luptă cu cea mai mare vitejie, fiind ajutat și de fiul lui Melchior Balassa<sup>3</sup>. (9 Iulie) și de mulți Ardeleni, și cu Unguri și Germani<sup>4</sup>. Bistrițenii luaseră măsuri ca fugarii să nu poată trece în Moldova<sup>5</sup>. Astfel această Moldovă aproape desarmată se găsea în mijlocul a două aprige competiții pentru tron. Petru, din parte-i se plângea că în orașul săsesc de la graniță se adăpostesc pribegi mai mărunți din Iași, din Bârlad și de aiurea<sup>6</sup>. „Căpitanul general al Ardealului“, Cristofor Hagymasy, care fu îndată și candidat de prinț<sup>7</sup>, făcea, în Mart 1576, drumul la Suceava<sup>8</sup>. În toamnă Petru putea să steie deci de culesul viilor la Cotnari<sup>9</sup>. Ștefan Báthory opria însă exportul de grâu în țara flămândă<sup>10</sup>.

Cine era să răsară cu armele în mâni cerându-și „dreptul“ nu era însă un „fiu de Domn“.

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. xxix, nota 1. Intreagă la Veress, *l. c.*, p. 61 (dar „voveres“ e pentru „volucres“).

<sup>2</sup> Veress, *l. c.*, p. 63, no. 56. Cf. ordinul turcesc, *ibid.*, pp. 72-3, no. 67. Pregătire de oaste în Octombrie; *ibid.*, p. 75, no. 69. Báthory însuși avea nevoie de concursul militar al Domnilor; *ibid.*, p. 113, no. 87.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 66 și urm.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 70.

<sup>5</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 663-4, no. MCCXXVII.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 664, no. MCCXXVIII.

<sup>7</sup> Veress, *l. c.*, p. 103.

<sup>8</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 664-5, no. MCCXXIX.

<sup>9</sup> *Ibid.*, p. 665, no. MCCXXX.

<sup>10</sup> Veress, *l. c.*, pp. 62-3, no. 55.

E adevărat că încă din April 1577 Petru se plângea că în Polonia se ascund oameni cari neliniștesc hotarele țerii sale<sup>1</sup>. Voevodul Podoliei, Nicolae Mielecki, care venise la 1572 cu Bogdan, acuma pierdut la Moscova, unde va muri cu mințile întunecate, era rugat, ca și castelanul Cameniței, să facă a înceta aceste neorânduiele: noul rege polon, aflând de aceste plângeri, cerea lămuriri ca să poată lua măsurile necesare<sup>2</sup>. El înțelegea să lucreze „ardelenește“, cu mână tare, cum asigurase, din vechea țară, liniștea la celalt hotar al Moldovei. Pentru moment stătea pașnic în țerile regelui, întreținut de milă, pretendentul Constantin, căruia i se zicea, *Palatinides Moldaviae*<sup>3</sup>: era de „șaisprezece ani“ acolo<sup>4</sup>. Petru putea să scrie în August că s'a înțeles pentru pace cu trimesul la Poartă al lui Ștefan, Ioan Sieniński<sup>5</sup>.

O grea lovitură a fost pentru familia domnitoare, într'o țară și în cealaltă, moartea lui Alexandru-Vodă.

El fusese în primejdie de a-și pierde Domnia, — și nu numai el, ci și fratele. În 1576 se presintaseră la Constanti-nopol șaptezeci, optzeci de boieri, cerând să se dea amândouă Scaunele românești unor Domni mai iubiți de țară. Se pomenia, pentru întâiași dată, numele unui Petrașcu din Rodos, fiul lui Petrașcu-Vodă. Era un om iubitor de carte, care nu numai că făcea pe Radu logofătul din Mănicești să „scrie“ românește cartea sfântă<sup>6</sup>, dar alcătuia el însuși o gramatică grecească, isoălind „smeritul Petrașcu“<sup>7</sup>. Pentru Moldova ar fi să se numească un „Ioan-Vodă“, care se afla și el în vechiul

<sup>1</sup> Holban, ms.

<sup>2</sup> Scrisoare din 10 Maiu 1577; *ibid.*

<sup>3</sup> *Ibid.* Un „Ioan Thomis, Valachus“, întreținut tot așa (*ibid.*), poate fi vre-o rudă a lui Tomșa. V. și Pawinski, *Księgi podskarbinskie z czasów Stefana Batorego*, Varșovia 1881; Veress, *Rationes curiae Stephani Báthory, regis Poloniae*, în *Fontes rerum hungaricarum*, III, Budapesta 1918.

<sup>4</sup> Holban, ms.: scrisoare a regelui din 17 Decembre 1577. I se serviră și mai departe subsidii.

<sup>5</sup> *Ibid.*

<sup>6</sup> V., pentru toate acestea, și mai sus, capitolul despre literatură.

<sup>7</sup> Iorga, în *Arch. soc. șt. și lit din Iași*, V. Cf. Iorga, *Roumains et Grecs*, la sfârșit,

castel al Ospitalierilor din insulă, și care se văzu apoi că nu era decât fiul din flori pe care Petru-Vodă Rareș, când asedia Brașovul, îl avuse dintr'o legătură de o clipă cu soția unui modest meșter de acolo, pe care cronica orașului îl numește Mysen Tysen Hannes<sup>1</sup>. Cum se ridica atunci steaua altui puternic al Impărăției Otomane, Sinan, un aprig Albanes, dușman de moarte al creștinilor, această pâra în Divan dădu prilej unei dramatice lupte a acestuilalt Vizir cu Socoli, care făcu o ultimă mare silință pentru a-și afirma autoritatea, de și Șaitanoglu va fi ucis prin surprindere, nu numai fără voia, dar, și fără măcar știrea lui. El învinse, și jăluitorii, izgoșiți, ajunseră și a vâsli ca osândiții pe corăbiile împărătești. Readuși de acolo, fură bătuți bine și, cum nu mergeau să se judece, pentru pâra lor, precum li se ceruse, la beiful de Nicopol, nu un urmaș al lui Ilie Rareș, ci un străin, unii fură din nou trimiși la vâsle, iar alții înfățișați, cu un trimes turc, spre judecată la București<sup>2</sup>.

Cum Doamna Terii-Românești era o Levantină din Pera, cu ascendență și genovesă din Chios, nu e de mirare că în luna lui Maiu din anul următor, 1577, alte hârtii de plângere, și ele pecetluite de un grup de boieri, se înfățișară la Poartă, cerând, de astă dată, pe un candidat „băsărăbesc“, care era Italian.

Ca atare ieșia la iveală un medic din Galata, de origine din Lombardia, care se chema după știința tuturor Bernardo Rosso, dar își aducea aminte că e fiul lui Băsărăbă, care n'ar putea fi, — dacă e cea mai mică serioșitate în această pretenție, — decât Neagoe însuși: șapte boieri se înfățișară ca jurători pentru această origine, cu de zece ori o mie de galbeni, cari însemnau pentru unii dintre Viziri o siguranță cu mult mai mare.

Încă odată Socoli-și impuse voința de a păstra pe ocrotitul

<sup>1</sup> *Chron. Fuchsio-Lupino-Ottardinum și Quellen*, V. — V. și părerea Evreului influent Solomon Tedeschi, că s'ar putea ca „Valahul din Rodos să biruie, căci lui Socoli nu-i pare că e bine ca doi frați să domnească în cele două teri“; Veress, II, pp. 99-100, no. 77.

<sup>2</sup> Gerlach, *o. c.*, p. 224, col. 1; Hurmuzaki, III<sup>2</sup>, pp. 9-11, n-le XII-IV; IV<sup>2</sup>, pp. 95-7, n-le III-V; Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 118; Veress, pp. 113-15, no. 89; pp. 115-7; *Ospiti rumeni*, pp. 36-7.

său din București. Medicul făcu cunoștință cu închisoarea de Stat de la Cele Șapte Turnuri, cu amenințarea că-l vor îneca în Mare, pentru ca la urmă să meargă și el între acele ziduri din Rodos, care ajunseseră deci să fie pe această vreme ca un deposit permanent pentru doritorii nefericiți ai Scaunelor de Domnie românească<sup>1</sup>. Vestea, așa de ciudată, a acestei insolente e întărită de bancherul familiei, Benedetto da Gagliano, care scria la 18 Iunie din Pera că „zilele acestea a fost puțin de lucru cu un medic Rosso, zis Bernardo, care cerea Domnia Țerii-Românești, încă de acum cinci, șase luni, și l-au ținut cu vorba până a venit haraciul. După ce au primit haraciul, l-au pus la galere, cu alți (*sic*) șase Români, cari au mărturisit că el e fiul lui Bășarabă“ — Nicolae Bășarabă era în 1570 la Spira<sup>2</sup>, de unde va trece la Maximilian<sup>3</sup> —, care e cea mai nobilă familie din Țara-Românească. Se crede că de la Șapte Turnuri va fi aruncat în Mare“, — nou sistem, care va fi urmat și mai departe pentru a scăpa de stăruitorii incomozi<sup>4</sup>.

Omul de afaceri al Ecaterinei și al surorii din Veneția, Marietta, căreia i se mai zicea și pe românește „Marioara“, felicita acum pe Doamnă să se poată „bucura cu mulțămire și înțelepciune împreună cu Domnul Alexandru“. Dar acesta era în cea mai rea stare de sănătate. În Iulie, Cluce-rul Chisar venia la Brașov să aducă pe cunoscutul doctor Paul. Vodă era așa de bolnav, încât Mitrea Vîstierul alergă la Constantinopol ca să ceară steagul pentru „copilașul“ Mihnea, căruia i se făcuseră daruri de acești Sași la începutul anului<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> Scrisoarea bancherului Benedetto da Gagliano, în Iorga, *Contribuții*, p. 22, nota 1; *Ospiti rumeni*, p. 39. „Marele năcaz“ și în scrisoarea Doamnei Ecaterina din 1-iu Maiu; *Contribuții*, p. 20, nota 2; Iorga, *Doc. Grecești*, I, pp. 51-2, no. cxxvi; *Ospiti rumeni*, p. 38 (traducere italiană). Cf. locurile citate în nota precedentă; Hurmuzaki, III<sup>1</sup>, pp. 4, no. II, și p. 131 (Rosso era internat și în 1590); plus Veress, *l. c.*, p. 119, no. 94; Gerlach, p. 353.

<sup>2</sup> Veress, *l. c.*, p. 294, no. 349.

<sup>3</sup> *Ibid.*, II, p. 11, no. 12; ppl. 37-8, no. 28.

<sup>4</sup> Iorga, *Contribuții*, p. 22, nota 1.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 814. Avea treisprezece ani; *ibid.*, p. 599, nota.

*Un început de revenire la succesiunea din tată în fiu se pronunțase prin numirea lui Petru-Vodă în locul tatălui, Mircea Ciobanul, prin a lui Bogdan Lăpușeanu, Alexandru-Vodă fiind încă viu. Nu e de loc exclus ca țara însăși să fi fost întrebată printr'un sfat al boierilor prieteni acestei ramuri a dinastiei. Urmând exemplul Chiajnei, al Ruxandrei, — căci era pe acest timp o adevărată guvernare prin femei care luau asupra-și regenta de fapt și, cum a fost mai târziu, în veacul al XVII-lea, cu Doamnele lui Ieremia și Simion Movilă, cu Safta lui Gheorghe Ștefan și Dafina-Ecaterina a lui Istrate Dabija, puteau chiar să deie ordine în numele lor, — se făcu apel și la vecinul ardelean. Nu numai că acesta, Cristofor Băthory, se învoi să stăruie pentru ca Mihnea Voevod să-și capete Scaunul, intervenind, de sigur, și unchiul de la Iași, dar influentul Petru Rácz fu însărcinat cu o misiune anume la Poartă, întrebuintându-se și prezența întâmplătoare în Ardeal a unui ceauș, Husein<sup>1</sup>.*

Astfel, la 25 Iulie<sup>2</sup>, Alexandru putea să-și isprăvească zilele cu noul imirea că-și lasă singura odraslă<sup>3</sup>, mult iubită, ca urmaș. Steagul sosise, cum o arată socotelile Brașovului, încă de la August. Cel la început așa de străin de rosturile țerii, dar apoi deprins cu toate greutățile ei, de și lăsa pentru o cronică lipsită de nepărtinire și amintirea măcelului boierilor și a noului bir zis „oia seacă<sup>4</sup>“, era înmormântat solemn în biserica zidită de dânsul<sup>5</sup>.

În acest timp un fost slujitor al Chiajnei o găsia la Alep „în mare umilință și tăcere“, dar păstrând speranța că fiii ce-i rămăseseră vor ajunge a fi Domni<sup>6</sup>. De sigur că Ivașcu

<sup>1</sup> V. Hurmuzaki, III<sup>1</sup>, pp. 4-5, no. II; IV<sup>2</sup>, no. VIII; p. 98; Gerlach, p. 369.

<sup>2</sup> Vestea la Turci; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 599.

<sup>3</sup> Pentru un Ioan Beldy, care se prezintă mai târziu ca fiu din flori al lui Alexandru; Szamosközi, ed. Academiei maghiare, II, p. 299; cf. traducerea d-lui I. Crăciun, *Tört. Tár*, 1893, p. 192.

<sup>4</sup> Cronica țerii, în *Magazinul Istoric*, IV, p. 275.

<sup>5</sup> Piatra de mormânt, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, XXII, p. 161 (i se zice, românește: „Alexandru“). La Ureche, dată falsă a morții: 15 April.

<sup>6</sup> Veress, *l. c.*, p. 112, no. 85.



Fig. 21. — Petru Șchiopul, Domnul Moldovei și fiul Ștefan, gravură contemporană.

Golescu, pe care Ștefan Báthory-l servia într'o reclamație de bani, era principalul sprijin.

În primăvară Petru al Moldovei avuse griji numai de spre Ardeal, unde se mișcau ceva „lotri“ și oameni suspecti<sup>1</sup>. Cea d'întăiu înfățișare a lui Ion-Vodă în chip de tânăr aventurier e însă din vara anului acestuia 1577. Acestui pretendent, Petru, care-l răspinge ușor, îi zice, pentru frumuseța pletelor lui domnești, Crețul. Într'un act care nu poate fi din 7 April 1575, ci din 1578, el arată legăturile „Crețului“ cu o samă de boieri cari ieșiră să i se închine, între cari, de și ocrotit de noua Domnie, ginerele Doamnei Ruxandra, Logofătul Bălțatul. Nu se vorbește decât de „lotrul de Crețu“<sup>2</sup>. Din parte-i, Báthory pomeneste de „un Ioan Românul care pretindea că se trage din Domnii moldovenesti“<sup>3</sup>. Povestea din Ureche, după un vechiu izvor, se referă la Crețul, și nu la Potcoavă, alt „Ion-Vodă“, care-și va face apariția mai târziu. Se arată legături polone. Refusată de vestitul cneaz Constantin de Ostrog și de starostele de Bar, el găsește ca auxiliar pe un Kopecki. Prin el și printr'un Român, Topa, se capătă ceva Cazaci, cu Șah, abia „330“. Apăriția tunurilor lui Petru-Vodă și a oștirii boierilor ajunse pentru a determina retragerea.

Nu pare să fi fost deci o adevărată luptă. Crețul se retrase, și aderenții lui îl urmară<sup>4</sup>. Cum un sol polon, Siemienski, mergea tocmai atunci la Poartă, Petru se plânse de această călcare a păcii de către un om venit din Polonia<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 666, no. MCCXXXIII; p. 667, no. MCCXXXVI.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 893 (originalul în Arch. Statului, *Pân-gărați*, III, 2).

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. xxii.

<sup>4</sup> *Ibid.*

<sup>5</sup> *Mem. Ac. Rom.*, XIX, p. 234. La aceasta se referă cererea către Poloni a „Palatinului Valahiei, cu toți complicii lui“; Holban, ms. (fără dată de lună). La 3 Novembre Petru „mulțamește regelui pentru scrisoarea în care se făgăduiește pedepsirea vinovaților cari au prădat în Moldova“; *ibid.* În același sens scrisoarea din 13 ale lunii către Palatinul Podoliei; *ibid.* Acesta răspunde la 25; *ibid.* Indată a trebuit să cadă lovitura biruitoare. În Decembre regele se ocupa de vechiul musafir Constantin, pomenit și în Februar 1578; *ibid.*



Am pus și aiurea în legătură *cu o a doua* năvălire în acest an al morții lui Alexandru Munteanu zbuciumul din Ardeal în August și Septembrie: cei doi fii ai lui Andrei Báthory, Ștefan și Gabriel, Români prin mama lor, Margareta Mailat, se coborâră la Brașov<sup>1</sup>.

Deocamdată era vorba tot de urmările încercării fără noroc pe care o făcuse Crețul. Oricum, la 14 Septembrie Cristofor Báthory considera acest episod ca isprăvit. „Iovan Valahul“ era învins, fugia, și se luau măsuri ca el să nu se poată adăposti în cuibul de „domnișori“ de la Bistrița Ardealului<sup>2</sup>.

Dar la începutul toamnei Petru se cere ajutat de Turci, căci de la Munteni, supt regența unei femei, și cu toată supravegherea lui Ivașcu Goleșcu, era puțină speranță. Se știa, data aceasta, că e vorba de un mare iuruș de Cazaci, al căror număr e peste măsură exagerat de zvonuri care-l ridică și până la „10.000“(!). Se pare că agitațiile, un moment potolite, fură reluate de dușman cu mai multă îndrăzneală în Novembre. *Sarjazii de la margini, Tatarii nu intervineră*. Ciudată atitudine, care ar dovedi ca *Turcii voiau să scape și de celalt membru al unei dinastii condamnate*<sup>3</sup>. Se află totuși la Constantinopol că Petru era într'o rea stare de sănătate, și, prin legăturile ramurii muntene cu insula Chios, i se trimete un medic de renume, Francisc Dometikos Lascaris<sup>4</sup>.

Petru însuși vorbește astfel de pățania care de fapt îl scoase pe câteva săptămâni din Scaun. Cutare, Bălțatul, fugit peste Nistru, cum am văzut, „s'a pornit cu *Ivan, fratele lui Crețul*“, — dar, de fapt, tot un Ion-Vodă *redivivus* —, „și a venit cu mulți lotri Cazaci, când Ioan se sculase împotriva Domniei Mele și împotriva țerii Domniei Mele, și destul rău a făcut, țerii Domniei Mele, dar Domnul Dumnezeu nu i-a lăsat să

<sup>1</sup> Menționi în Socotelile brașovene din Iorga, Hurmuzaki, XI. Cf. Prefața volumului aceluia, p. xxxiii.

<sup>2</sup> Scrisoarea din 14 Septembrie a lui; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 601, no. xxviii. La 8 Octombrie se credea la Constantinopol, cu întoarcerea ceaușului, că e liniște; n-l următor.

<sup>3</sup> Toate amănunțele sânt strânse în Iorga, Hurmuzaki, XI, p. xxxiii.

<sup>4</sup> Gerlach, pp. 389, 392, 397; Crusius, *Turco-Graecia*, pp. 308-9, 312, 479-80.

fie pe voia lor, ci „i-am supus supt sabia Domniei Mele“. Răspunderea tulburărilor și a marilor cheltuieli e dată asupra ginerelui lui Alexandru Lăpușneanu, adăugind că el „a perit cu acei lotri“<sup>1</sup>. Nu lipsise un ajutor ardelean, al lui Mihai Râcz, care se întorcea din Moldova la 29 Novembre; un Postelnic Balica, de la Petru, va reveni în Decembre<sup>2</sup> cu siguranța că liniștea s'a restabilit definitiv. Dar Comisul Domnului din nou atacat alerga în Ardeal cu această veste<sup>3</sup>. În adevăr trebui ca în toamnă Ardeleanul, la care mersese în mare solie Dragomir, Banul cel mare muntean<sup>4</sup>, să întervie pe lângă Socoli și chiar pe lângă Sultan pentru ca să nu se rostească o sentință de mazilire asupra copilului de la București<sup>5</sup>: scrisoarea, foarte cuminte, dar și foarte îndrăzneată, arăta că, dacă e un motiv de bani pentru schimbarea proiectată, va veni o vreme de lumea nu va mai putea să plătească atâta, cum, de altfel, s'a și început, la acest simplu zvon, o nouă mișcare de pribegie. Față de nevolnicia regimului din Țara-Românească Voevodul își lua aiere de patron. Avem și răspunsul, foarte favorabil: „Moștenitorul să fie fără grijă: câtă vreme mama și sfetnicii lui țin poporul fără plângere, va rămânea moștenitorul la cârmă și deci n'are niciun cuvânt să se teamă“<sup>6</sup>.

Urmă atunci usurparea îndrăzneată a celeilalte întrupări a lui Ion-Vodă: Potcoavă. Numele de Potcoavă, dat aceluia căruia îi era întru nimica să rupă fierul în mâni, e dat „lotrului“, a cărui soartă se va urmări mai departe până la zguduitoarea scenă a peirii lui, de un raport imperial din aceste părți<sup>7</sup>.

La 2 Decembre același Voevod locșitor al Ardealului semnala noua năvălire căzăcească, și iar se prevedea puțința unui refugiu al usurpatorului, dacă ar fi biruit, pe la Bistrița.

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 893.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 815-6.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 815.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 815-6.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 603-4, no. xxxii.

<sup>6</sup> *Ibid.* V. și raportul imperial despre aceasta; *ibid.*, pp. 606-7, no. xxxvii.

<sup>7</sup> Veress, *l. c.*, p. 141. Ureche-l presintă ca „frate“ cu Ion-Vodă cel Cumplit prin înțelegerea greșită a frăției cu Crețul.

Era înștiințat și Gașpar Kornis, care poruncia în acele părți <sup>1</sup>.

Lucrurile nu merseră însă, la început, așa. Când „Ion-Vodă“ apărură pe la Soroca, nu fără îngăduința, nu numai a păzitorilor graniței polone, dar și a locuitorilor ruși din Nimirov, „mulți i s'au închinat, dacă au auzit veste de Domn tânăr“ <sup>2</sup>. În zădar Petru-i opuse, cu artileria sa, și beșlii turci, pricepuți să umble la tunuri. Cazacii biruiră, și Domnul lor fu așezat la Iași în ziua de 23 Novembre <sup>3</sup>.

Avem două scrisori din Iași ale aceluia care, la 20 ale lunii și la 28 Decembre, petrecând deci Crăciunul în reședința domnească, își zicea simplu, fără nicio explicație genealogică: „Ioan, cu mila lui Dumnezeu Domnul țerii Moldovei, Domn și moștenitor adevărat, și celelalte“ <sup>4</sup>. Păstrând înfățișarea că e vorba de vechiul luptător din 1574, se spune că „Dumnezeu cel atât puternic, care ne-a pedepsit cu fuga din moșia noastră, acum a așezat iarăși din mila sa“. Arătând Ardelenilor că „va fi și el ca și alți Domni, înaintașii săi“, el cerea să i se îngăduie a-și recruta apărători peste Carpați. În a doua scrisoare se arată recunoscut de Turci prin ceaușul care i-ar fi venit. Bistrițenii să nu-l atace, fiindcă, de și nu se va împotrivi, dar va arăta lucrul Sultanului, care „a făgăduit ca niciun picior de găină să nu se piardă din ale noastre“. Contemporanii îl descriu ca un bărbat între treizeci și cincisprezece și patruzeci de ani, bălan, pletos, și bărbos <sup>5</sup>.

Ceaușul Ahmed trecu pe la Bistrița, revenind din Polonia ca să nu calce în Moldova rebelă <sup>6</sup>. De fapt, de la sfârșitul lui 1577 se luau la Turci măsuri pentru izgonirea lui <sup>7</sup>, beglerbegul însuși gătindu-se a interveni. Ajuns Domn, acela pe care-l chema de fapt, cum s'a văzut din actele procesului său în Polonia, Nicoară <sup>8</sup>, nu știu cum să-și alcătuiască o stă-

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 601, no. xxx.

<sup>2</sup> Ureche, p. 231.

<sup>3</sup> *Ibid.*

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 670-1, n-le MCCXLI, MCCXLIII.

<sup>5</sup> Raport de nunțiu din Polonia, Iorga, Hurmuzaki, XI, p. xxxiv, nota 4.

<sup>6</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 672, no. MCCXLIV.

<sup>7</sup> Ordin al lui Cristofor Báthory, 2 Decembre; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 602, no. xxx.

<sup>8</sup> Iorga, *Studii și doc.*, XXIII, pp. 361-2, no. CCXIV.

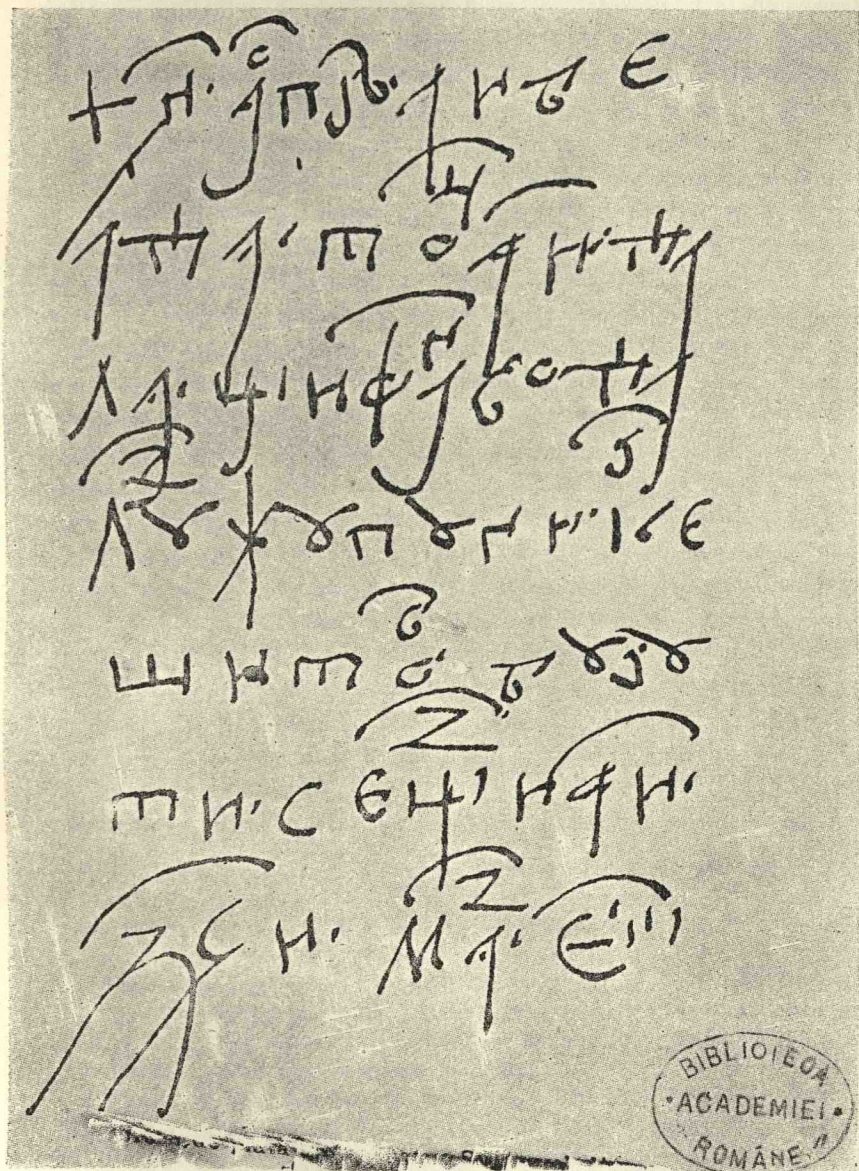


Fig. 22. — Scrisoarea lui Petru-Vodă Şchiopul.

pânire așa de neprevăzută, și sfaturi nu-i putea da, din singura sa experiență, vitează și hoțească, nici Hatmanul cel nou, Șah. Atâta că din Țopa-și făcu Postelnicul. Lui Kopecki, care ținea în această aventură locul lui Łaski, încă viu și gata să intervie și el, i se dădu Hotinul<sup>1</sup>. Dar, când veni o solie polonă, Vodă cel nou declară că nu poate răspunde în scris, ca unul care „nu și-a format cancelaria“<sup>2</sup>.

Dar Petru, căruia-i sosiseră și trabanții ardeleni<sup>3</sup>, cu tânărul Báthory însuși, venia acuma cu oaste munteană<sup>4</sup> și cu ceva Turci. Biruitorul său crezu că-i poate ieși înainte, sigur de îndrăzneala Cazacilor înarmați cu puști și de *devotamentul mulțimii țerânești, care venise îndată la tinerzeța și frumuseța lui*. I se atribuie lui Petru însuși ideia neroadă de a opune focului căzăcesc un front de dobitoace, și se întâmplă cu dânsle același lucru ca și cu vechii elefanți ai lui Pir, regele Epirului: speriate, vitele se întoarseră asupra oștirii pe care trebuiau s'o ocrotească, și o tulburară. Urmă înfrângerea acesteia. Așa a fost lupta de la Docolina pe Prut.

Dar Ion-Vodă își dădea samă că nu poate să rămâie, și astfel el își luă prada și cele patrusprezece tunuri ale Moldovei și trecu în Polonia. La hotare însă măsuri fuseseră luate pentru prinderea lor, și Cazacii, acuma sături, se lăsară câștigați ca să-l predeie, prin asigurarea că e vorba numai ca Domnul lor să meargă pentru lămuriri la regele<sup>5</sup>.

La sfârșitul lui Ianuar trabanții erau din nou la Brașov<sup>6</sup>, pe care *unii îl credeau și pe dânsul candidat la stăpânirea Moldovei*<sup>7</sup>, fixează ziua de 31 Ianuar pentru restaurarea lui

<sup>1</sup> N. Costin, după izvoare polone, pe cât se pare, pp. 468-9. S'ar fi deschis și temuițile.

<sup>2</sup> Raportul german din Veress. V. și ziarul lui Ștefan Báthory cel tânăr, în Kurz, *Nachlese*, p. 108.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 816. Cf., *ibid.*, p. 817.

<sup>4</sup> La 15 Decembre Brașovenii îi trimeteau soli în Țara-Românească; *ibid.*, p. 816. Tot acolo se văd ai lui Mihnea cumpărând arme.

<sup>5</sup> Ureche și interpretarea lui N. Costin.

<sup>6</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 817. După Martin Berzeviczy, trimes din Ardeal în Polonia, erau abia 300 de Cazaci; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. xxxv, nota 10, unde și alte amănunte.

<sup>7</sup> V. Iorga, *ibid.*, nota 8, no. 1: raport din Varșovia către Senatul orașului Danzig. Regele voia să-l însoare în Polonia; *ibid.*, p. 617, nota 3.

Petru. La 28 Decembre, după același izvor, Domnul legiuit era la Roman.

Dar un grup de Cazaci care izbutia, îndemna la încercare pe un altul. Acei cari înțără în țară la 9 Februar 1578 aduceau pe un Alexandru-Vodă<sup>1</sup>, a cărui genealogie, de și e presintat ca fratele lui Potcoavă<sup>2</sup>, este nesigură; nu e vorba de vechiul refugiat Constantin, pe care regele era gata să-l predea<sup>3</sup>. Vedem pe omul cu „lucrurile moi“<sup>4</sup>, înaintea căruia se îndă-rătnicia să iasă tot alt războiu, cumpărându-și alt rând de muniții la Brașov<sup>5</sup>. Din nou se găti de cale Sârbul Mihai Rác, cu trabanții lui în bună rânduială<sup>6</sup>. Alexandru, de la care n'avam nimic scris, „cancelaria“ lui fiind încă mai în zăbavă decât a celui din care fără dreptate s'a făcut fratele lui, fu lăsat să se așeze în Iași, unde-și făcu întrarea se-meată.

Ca și cu Despot, care din mormântul său neștiut era inspira-torul, trebui un asediu în toată forma din partea acestor Ar-deleni, veniți și cu tunuri, pe care nu le aveau Turcii dunăreni, ca să se puie capăt „vitejei“ celei de-a treia. Incunjurarea cetății de Scaun, care totuși n'avea niciun fel de ziduri, ținu „din câșlegi până la miazăpăresimii“<sup>7</sup>. Isprăvindu-și și gloan-țele și hrana, pierzând și pe Șah, ucis în luptă, Alexandru încercă o ieșire spre codrii adânci ai Bârnovei, în noaptea spre 12 Mart. Mica lui oaste de surprindere, neîncunjurată de gloata țeranilor, cari nu putuseră veni la el în adâncul iernii, se „topi“, spune izvorul lui Ureche, lângă „iazul Cior-beștilor“ Alexandru fu prins, cu ce „boieri“ strânsese totuși, și, rănit la cap, peri în calea spre Constantinopol<sup>8</sup>. Dar și după întoarcerea momentană a lui Rác, care era rănit, Petru-

<sup>1</sup> Și *ibid.*, p. 607, no. xxxviii; pp. 609, 610, n-le xl-ii.

<sup>2</sup> Scrisoare din Varșovia, 25 Februar; *ibid.*, p. xxxvi, nota 6.

<sup>3</sup> Odobescu-Tocilescu, *l. c.*, p. 42, no. lxxxI, și Gerlach, p. 460.

<sup>4</sup> N. Costin, p. 468.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 817.

<sup>6</sup> *Ibid.*

<sup>7</sup> Ureche, p. 233. Adaus de trabanți; *ibid.*, p. 818.

<sup>8</sup> *Ibid.* Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 615 și aiurea. Pentru soarta lui, Hurmuzaki IV<sup>2</sup>, p. 105, no. xx; Gerlach, p. 479; Iorga, Hurmu-zaki, XI, p. xxxvii, nota 12.

Vodă mai cerea trabanți de strajă<sup>1</sup>. O solie de mulțămită, cu Comisul cel Mare, aducea daruri lui Cristofor Báthory<sup>2</sup>. Iar lui Dumnezeu începu să-i zidească Petru, supf dealul pe care era să-și mute apoi această clădire, biserica de piatră pe care o numi după acea mahală a Constantinopolului unde petrecuse mulțămit atâția ani fără ambiție: Galata. Și alte daruri merseseră, rivalisând cu ale Doamnei Ruxandra Lăpușneanu<sup>3</sup>, la Constantinopol<sup>4</sup>.

Dar nu se credea încă sfârșită epopeia căzăcească. În Iunie Petru era la Soroca, privind la ce ar putea să-i vie ca „noroc“, cum spune Ureche, de pe Nistru<sup>5</sup>.

Dar la Constantinopol, unde *starea de lucruri de la Dunăre aduse spânzurarea lui Șaitanoglu*<sup>6</sup>, se luaseră cele mai energice măsuri ca să nu se mai repete scandalul căzăcesc,

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 818. Indată, în April, marea solie a lui Paucrațiu. Sennyey la Mihnea; *ibid.*

<sup>2</sup> Ureche, p. 233. V. și scrisoarea begului Daud către Ștefan Báthory, după Al. Szilágyi, în revista *Hun és Küljöld*, la V. Motogna, în *Rev. Ist.*, XII, pp. 2-4. Și acolo „heleșteul înghețat“ și „margenea codrului“, în care nu putură intra fugarii. Și la Turc aceiași expresie pentru distrugerea lor: „i-au putopit pe toți“. E curios că numai aici se vorbește de *uciderea lui Bălțatul* („Belzat“) sau poate e un frate al ginerelui lui Lăpușneanu. E greu a se admite în documentul lui Petru-Vodă că s'ar fi schimbat numele de Alexandru cu acela de Ioan. Pe Ioan Potcoavă îl numește „Ivanco“.

<sup>3</sup> Pentru mănăstirea Karakallu, la Muntele Athos, Iorga, *Doc. Grecești*, I, pp. 46-7, no. cxiv; *Mem. Ac. Rom.*, XIII, pp. 335-7.

<sup>4</sup> Iorga, *Doc. grecești*, I, pp. 49-50, no. cxxi. Bogdan-Sarai, „Casa Moldovei“, de la Constantinopol, trebuie să fie din vremea lui Petru Rareș. V. Mordtmann, *Βογδάν Σαράϊ, ἡτοι ἡ μονὴ τοῦ ἐνδόξου προφήτου προδορῶμον καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἡ ἐπικεκλημένη τῆς παλαιᾶς πέτρας*, Constantinopol 1891. Dar biserica Sf. Nicolae lângă Bogdan-Sarai ar fi fost o ctitorie a lui Tăutu Logofătul; *Σύλλογος* din Constantinopol, XVI (1881-2), adaus, p. 33. V. și Mordtmann, tot în *Σύλλογος* din Constantinopol, IV, p. xix. Pentru Bogdan-și Vlah-Sarai Alex. von Millingen, *Byzantine churches in Constantinople*, pp. 280-1 și pl. Lxxx. Pentru Vlah-Sarai, și Lechevalier, *Voyage de la Propontide*, p. 262. Petru Șchiopul cumpără casa Rhaliiilor și o dă Bisericii patriarhale; Sathas, *Bibl. graeca medii aevi*, III, p. 548; Trifon Evanghelide, *Ἀπό θυζαντιακὰ κειμένα*, Hermupolis 1910. Se va trece Patriarhia la Sf. Gheorghe; v. Gottwald, *Die Kirche S. Georg in Constantinopel*, f. an.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 818: acolo-l căută un spion al Brașovenilor. Altul mergea la Buzău și la Gherghița; *ibid.*

<sup>6</sup> V. mai sus; cf. Litzica, *Catalogul ms. grecești*, pp. 307-8.

Solilor poloni cu explicații, Marcu Sobieski, Dzierzek, li se ceru predarea „Iotrilor“ și pedeapsa tuturor bandiților de la Nipru. Nu se putu evita această satisfacție. Ordine energice se dădură pretutindeni, și mulți Cazaci, prinși, fură dați morții ca primejdioși tulburători. Iar contra lui Potcoavă trebuia să se exercite aceiași pedeapsă ca pentru mai vechiul stricător de pace, Ștefan-Vodă Tomșa.

După ce fusese închis prin mai multe locuri, și el era adus tot la Liov ca să fie jertfit în fața trimesului turc. Mândria regelui nu-i îngădui să fie pentru ziua execuției în cetate; ea n'ajungea însă pentru a-l face să refuze această sângeroasă faptă. Nicoară fu minunat, făcând să plângă lumea care-i vedea frumuseța, menită unei morți cumplite. Oprind pe calău, înainte de a-l învăța cum se taie mai sigur capetele, fostul Voevod Ioan, care știa bine polonește sau măcar ru-sește, vorbi tare, cu un energetic și duios avânt, arătând că el pierе pentru creștinătate, după ce a vărsat sângele turcesc. El vestia regelui că în doi ani îi va veni și lui pedeapsa de la aceiași Turci <sup>1</sup> (16 Iunie).

Lui Petru-i rămase însă,, și după această crudă mulțămire, destul de lucru cu Cazacii <sup>2</sup>. În cete mici, ei apar tot anul la graniță. Aduc, când pe un Petru care se dădea drept fiul bătrânului Lăpușneanu <sup>3</sup>, când pe presupusul fiu al lui Potcoavă, Constantin <sup>4</sup>, deosebit de celalt Constantin, Ștefanovici, care, ar fi fost fiul lui Ștefan Lăcustă. Cu acesta se dădu și o adevărată luptă, și se vorbește de „3.000“ de dușmani căzuți, la 12 Octombrie <sup>5</sup>. Dar acest bătrân doritor de Domnie

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. xxxix, nota 1. Există și un raport italian de același cuprins. Cf. și Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 619, no. XLVIII.

<sup>2</sup> Insemnare și la Ureche, p. 233.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, III<sup>1</sup>, pp. 19-20, no. XIII; Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 28-9. Iorga, în Hurmuzaki, XI, XL-III, și urm.; Janicki, *Acta historica res gestas Stephani Bathorei illustrantia*, Varșovia 1881 (Publicațiile Fundației Krasiński).

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 628.

<sup>5</sup> Ureche; Hurmuzaki, III, p. 21; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 625 și urm.; *Pretendenți*, p. 240; și Odobescu-Tocilescu, *l. c.*, pp. 44, 46, n-le LXXXIV, LXXXVIII.



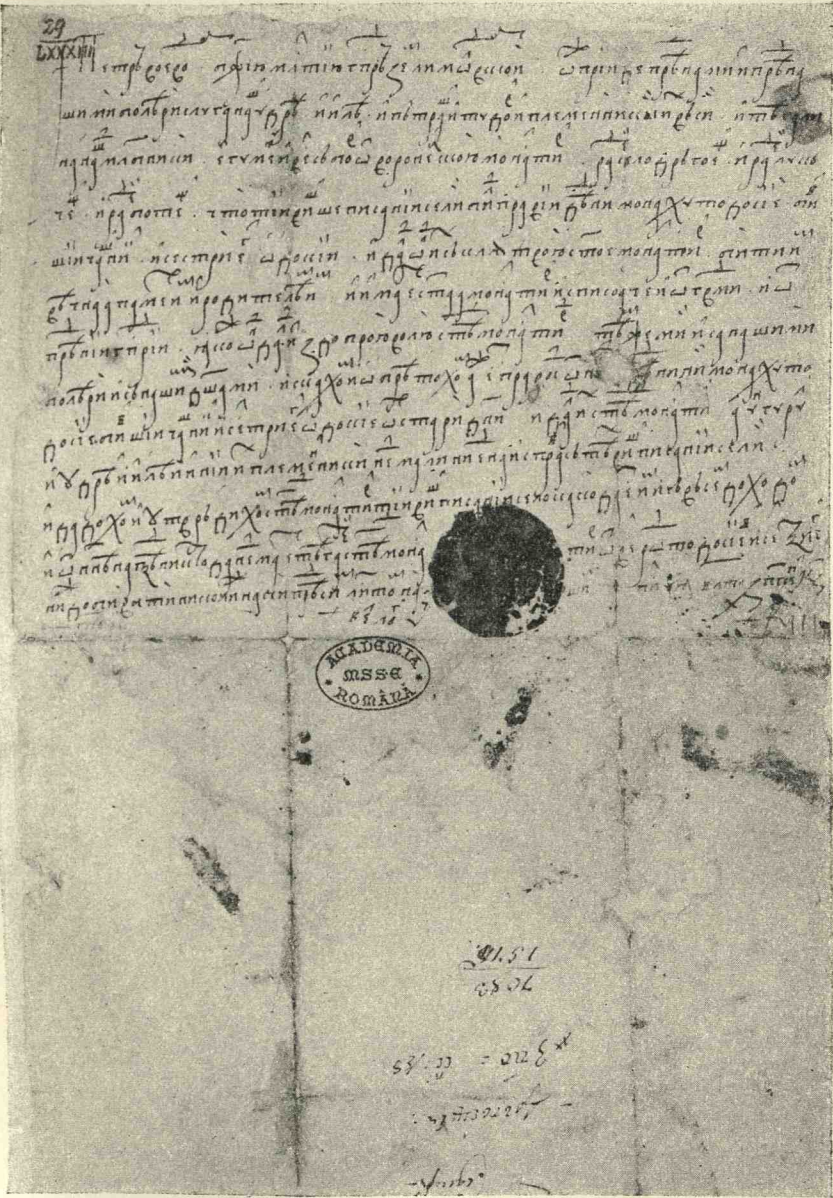


Fig. 23. — Document de la Petru Œchiopul, Domnul Moldovei.

nu putu fi prins, adăpostindu-se, nu la Poloni, ci la prietenii cazaci<sup>1</sup>.

Și în cursul anului 1579, primejdia rămâne. Cazacii deprinseseră drumul Moldovei și aducerea pretendenților unei legitimități mai mult decât dubioase era pentru dâșșii numai un prilej și un pretext. Incurajați de relativul lor succes, nobili poloni își încercară și ei norocul, ca un Zborowski, dintr'un neam deosebit de neastâmpărat, care prădă Dașovul sau Oceacovul<sup>2</sup>, și Łaski însuși nu uitese vechile sale ambiții moldovenesti<sup>3</sup>. Cu Zborowski se dădu o luptă, și prinșii fură trimeși la Poartă<sup>4</sup>.

Față de aceste continue atentate energia lui Ștefan Báthory nu găsia nimic de opus decât vre-o razzia cu care să se ungă momentan ochii unui ceauș venit cu o nouă somație. Principiul îl stabilise el încă înainte de a se ivi falșii Ion-Vodă, în 1577. Cazacii<sup>5</sup> sânt, scria el Sultanului, doar „o adunătură de oameni, strânși din felurite neamuri, Muscali, Valahi și chiar supuși de-ai noștri, cari, osândiți la moarte, de frica pedepsei fug acolo (la Nipru)“, și se grăbia să adauge cu dibăcie că s'au adus și oamenii din regat pe cari-i sărăciseră năvălirile Tatarilor<sup>6</sup>. Sultanul nu se lăsă însă convins și stăruia din nou pentru o distrugere, care era de fapt imposibilă. Socoli ceru și intervenția Ardeleanului Cristofor<sup>7</sup>. O altă scusă era că oameni ca Zborowski, ca Łaski sânt rămășițele partidului german învins pe care Ștefan nu-i poate încă stârpi cu totul<sup>8</sup>, câștigând doar cu totul pe Becheș,

<sup>1</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, pp. 289-90.

<sup>2</sup> Și Ureche, p. 233. Plângeri ale lui Petru contra lui, Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 636, no. LXVI. Cf. n-1 următor.

<sup>3</sup> Pentru Zborowski, Paprocki, în Papiu, *Tesaur*, III, și în *Columa lui Traian*, II, pp. 67-8; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. XLV. Pentru Łaski în ultimul timp, Veress, o. c., II, p. 168. Cf. și J. Caro, *Aus den Tagen der Königin Elisabeth von England*, în *Zeitschrift für Kulturgeschichte*, Vierte Folge, p. 383 și urm. Cf. Hurmuzaki, III, p. 23.

<sup>4</sup> V. mai sus. Cf. Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 639-640, n-1 LXXI.

<sup>5</sup> Numele lor în corespondența germană de la Constantinopol; *ibid.*, p. 595, no. xxv și nota. Ca locuri de refugiu pe teritoriul polon: „Chievul“, Canievul, Braclawul; *ibid.*, p. 614.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 591, no. xx.

<sup>7</sup> *Ibid.*, pp. 593-4, no. xxii; pp. 615-6.

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. 593, no. xxii.

care apăru și la Camenița<sup>1</sup>. Regele, care trebuia, în adevăr, să se lupte cu atâtea greutăți, izbutind a le birui mai târziu numai, se afla, de alminterea, la un alt hotar și pe vremea năvălirilor în Moldova, la care răspunde un formidabil iurus tătăresc<sup>2</sup>. Il găsim tocmai la Thorn, la Danzig, pe care-l asedia<sup>3</sup>, la Marienburg, Turcii, din partea lor, fiind reținuți în Persia<sup>4</sup>.

Se ajunsese, cu toată amenințarea unei campanii a beglerbegului la 1578, în afară de clădirea unui castel Chipciac la Nipru și a unuia lângă Bender<sup>5</sup>, la un schimb de prădăciuni, Turcii întrebuițând, pe lângă alte soiuri de Tatari, pe cei de la Cetatea-Albă ori *pe aceia cari încă de atunci erau așezați în Dobrogea*<sup>6</sup>.

Înainte a acestor primejdii neconținut înoite Petru-Vodă se răzima pe ajutorul lui Dumnezeu, căruia el, așa de bun creștin, îi ridicase, cum am văzut, din piatră solidă și după un plan chibzuit, mănăstirea sa pe dealul care domină Iașul; ea putea să-i servească, între zidurile ei tari, și ca un adăpost la un cas de surprindere din partea unor dușmani așa de iuși. Acolo se va înmormânta și fiica Despina<sup>7</sup> și chiar Doamna Maria, de la care el avu pe fiica purtând același nume. Nu-i lipsia prietenia begilor vecini, și-l vedem rugându-se de puternicii de la Poartă ca aceia să nu fie luați în Persia<sup>8</sup>. Știa că se putea răzima oricând pe trupele din Ardeal, și de acolo i se opri, în Ianuar 1579, un pretendent<sup>9</sup>, un „domnișor“, — venit din Ungaria Superioară, unde mai rămăsese, deci, cu Hans Rubeber, ceva din vechea datină de oploșire, — de către Cristofor Báthory<sup>9</sup>, care denunța în Iulie

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 627, nota 1.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 596.

<sup>3</sup> Trupe fuseseră trimise însă la granița noastră; *ibid.*, p. 595.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 613, nota 2.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 633, 634, no. LXIV.

<sup>6</sup> *Ibid.*, pp. 597, 600, nota 1. Dobrogea era plină de robi; *ibid.*, p. 598, no. xxv. V. și n-l următor. Pentru marea pradă, *ibid.*, p. 613. Negocierile turco-polone; *ibid.*, p. 622 și urm.

<sup>7</sup> Iorga, *Inscriptiile*, I, p. 16, no. 41 (se născuse la 1587-8).

<sup>8</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 631, no. LXI.

<sup>9</sup> *Ibid.*, no. LX și Socotelile Brașovului, p. 819.

uneltirile de la Cașovia<sup>1</sup>. Mai ales însă Petru putea să aștepte oricând un ajutor de la Munteni.

Aici regența Ecaterinei se desvolta cu autoritate și pace, sprijinită pe un grup de boieri cu desăvârșire credincioși. În genere, *boierimea munteană ajunsese încă de atunci a întrece pe a Moldovei*. Oameni cu moșii, pe care țeranii, strânși cu birul și cu dări noi, ca acea „oaie seacă“ pe care n'o vor fi părăsit-o sfetnicii tânărului Mihnea, erau reduși să se facă „rumâni“, fără drept de strămutare, ai acelor cari, prin negoțul cu Ardealul mai ales, aveau asprii și galbenii, *ughii*, la îndemână, războinici încercați prin ultimele lupte, într'o nouă generație în care, cu toate măcelurile lui Mircea și lui Alexandru, erau încă destui represintanți și ai vechilor vremuri, ca Dobromir Banul, ca Dragomir Vornicul, ca Miroslov și Mitrea, un Neagoe, fost Mare Logofăt, purtător de nume domneșc, ca și Postelnicul Danciul, un Pârvu, fiul Marelui Logofăt Stanciu, care ținea pe o fată a lui Vlad Călugărul<sup>2</sup>, ca acești Golești de cari se aude așa de mult, ca „Rășcanii“, ctitori ai frumoasei biserici Bucovăț de la Mofleni, din marginea Craiovei<sup>3</sup>, ei alcătuiesc o clasă serioasă, bine legată, care va avea îndată mari ambiții ce nu se puteau cuprinde între hotarele singure ale țerii. Ecaterina, străină prin sânge, se feria să întrebuințeze Greci, cum făcuse Chiajna, și în Divanul ei se întâlnește numai unul singur, Vistierul de toată încrederea care putea fi cumnatul ei, soțul Lucreției, Constantin Frangopulo<sup>4</sup>. Această măsură de cuminenie politică e cu atât mai remarcabilă, cu cât toată corespondența ei, care ni s'a păstrat din fericire, cu hârtiile Mariettei, retrasă pe lângă călugărițile de la Murano lângă Veneția, e scrisă în grecește, și, dacă Mihnea n'avea acea mare cunoștință de regulile gramaticale de care se putea mândri Petrașcu din Cipru, el dovedea un condeiu sigur de caligraf<sup>5</sup>. Totuși dintre

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 635.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 895.

<sup>3</sup> Iorga, *Inscripții*, I, pp. 213-5, n-le 456-60.

<sup>4</sup> V. *ibid.*, p. 894 și urm.

<sup>5</sup> V. Iorga, *Contribuțiuni*, *passim*.

acești mari boieri cari aveau „câte cinci-șase sute de Români“ erau unii cari, pribegind în Ardeal, oferiau, în primăvara anului 1597, Turcilor un tribut crescut<sup>1</sup>.

Ceia ce se încercă de Petru în Moldova pentru ca și el să aibă un asemenea temeiu acasă era inferior, și decadența Moldovei era vădită, la mai puțin de un secol de la marile lupte ale lui Ștefan-cel-Mare, care covârșiau așa de mult ce putea să scoată în luptă cealaltă Țară Românească. Trebuind să-și creeze alți sfetnici, mai dârji la războiu și mai credincioși față de dânsul, el, care mai păstra însă pe trădătorii de la 1574, putu găsi numai un Stroici, fiul boierului de schimbătoare alitudine din vremea luptelor lui Alexandru Lăpușneanul cu Despot, — dar fratele tânărului Lupu, pe polonește Luca, un cunoscător de scrisoare latină și un excelent caligraf, nu apare și el în acest Sfat —, apoi pe un Isac Balica, al cărui nume se întâlnește și mai înainte într'o solie ardeleană, dar nu și pe rudele lui, fiii lui Ioan Mohilă, întrebuințați supt Despot ca pârcălab. Incolo tot oameni de improvișajie, ridicați din nimic, Burtea, Cocora, Pojoga, Popăscul<sup>2</sup>. De dânsii putea să fie sigur, pe când o rămășiță a stăpânirilor anterioare, Piliposchi, fostul nobil polon Pilipowski, trădase la Cazaci<sup>3</sup>.

Dar situația amânduror Domnilor rude trebuia să se înrăiască răpede. Moartea lui Socoli fu pentru dânsii o grea lovitură, cu atât mai mult, cu cât hegemonia în Imperiu o avea acuma vechiul dușman al familiei, Sinan, și nici celalt Vizir influent, Siavuș, nu arăta mai bune dispoziții. Intrigile începeau iarăși, și un nou Ioan-Vodă, Iancu, se agita.

Se găsisse pentru a-l ajuta un Albanes sprijinit de Sinan, un agent în serviciul Veneției, care negociase, în legătură cu agentul spaniol, răscumpărarea prinșilor de la Lepanto și contra intrigilor cărui se luaseră de Socoli măsuri, închi-zându-l, cu primejdie de moarte, apoi izgonindu-l de la Cons-

<sup>1</sup> Veress, o. c., II, p. 162. Scrisoare din 4 April a lui Mihnea către Cristofor Báthory.

<sup>2</sup> Cf. și Iorga, Hurmuzaki, XI, p. XLIV.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 902.

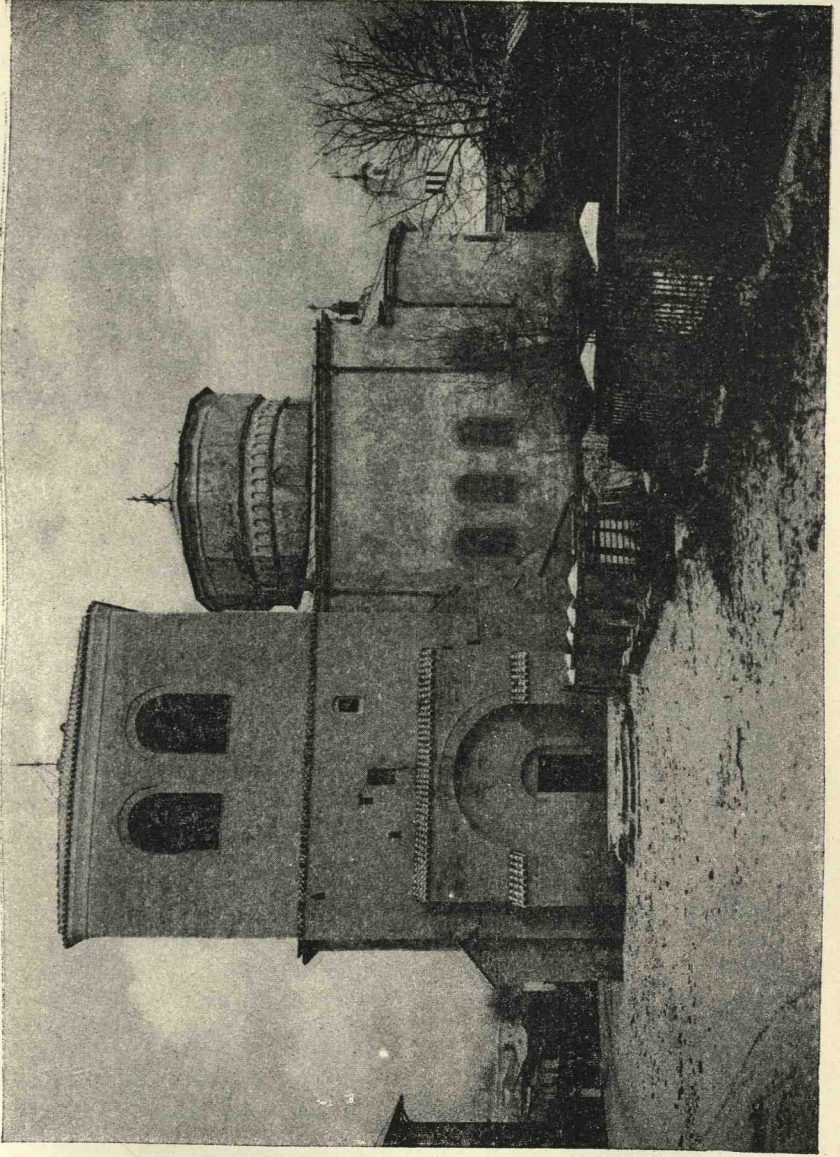


Fig. 24. — Biserica mănăstirii Sf. Sava din Iași.

tantinopol spre Spania, dar' expulsatul se oprise la Ragusa: Bartolomeiu Bruti<sup>1</sup>.

Dar mai ales războiul Turcilor în Persia cerea cheltuieli mari, și astfel i se porunci lui Petru să ajute cu bani și pe noul Han tătäresc, care se oferia să mergă acolo la „Cazilbași“ să-și libereze fratele prins<sup>2</sup>. Ultima ispravă a Cazacilor arătase Turcilor că, atâta vreme cât acest om blând va avea Moldova, năvălitorii se vor încumeta să tulbure granița. Intr'un moment de nerăbdare, noul Mare-Vizir strigase noilor tânguitori moldoveni să atace și ei pe acel rege al Poloniei, socotit, cu toate isprăvile contra Muscalilor, ca un cirac<sup>3</sup>, care, „cânela șiret și fudul“<sup>4</sup>, cere Ungaria și visează să fie „domn al lumii întregi“<sup>5</sup>, și timidul răspuns fu acesta: „Noi vom face toate după porunca Măriei Tale și a Impăratului, dar, cum el e Craiu și are multă putere, ne temem să nu dăm prilej la tulburări și la călcarea păcii și apoi să fim noi învinuiți și pedepsiți“<sup>6</sup>.

Acestea se spuneau pe la 17 Novembre din acel an 1579, și la 26 „nenorocitul“ (*der arme Teuffl*), cum scrie un cumnat din Constantinopol al lui Hans Rueber, fu depus. Iancu-Vodă, semi-Sasul, care-și lua acest cu totul neobișnuit nume de Domnie<sup>7</sup>, fără a pomeni în documente pe Rareș ca tată, decât doar când amintește de o danie către Pobrata de la „părintele Domniei Mele, răposatul Petru Voevod<sup>8</sup>, era primit de Vizir. Ajutaseră esențial și femeile, acum atot puternice pe lângă slabul Sultan Murad, atât Valideaua, mama, cât și soția, ambițioasa și lacoma Sultană Hasechi<sup>9</sup>. Se cre-

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 602, no. xxxi și nota 4; pp. 605-6, no. xxxv; pp. 637-8, no. lxxviii, și p. 638, nota 2.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 632, no. lxii; p. 635, nota 4.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 633. Cf. *ibid.*, p. 641, no. lxxii.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 642, no. lxxiv.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 639.

<sup>6</sup> *Ibid.*, pp. 640-1, no. lxxi.

<sup>7</sup> Lui Ion-Vodă cel Cumplit i se zice așa: „Ion-Vodă; *ibid.*, p. 897.

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. 896.

<sup>9</sup> *Ibid.*, p. 641, no. lxxxiii. Prin astfel de stăruinți se schimbă și Patriarhul ecumenic; *ibid.*, p. 642, no. lxxv. Bruti se întorsese; *ibid.*, p. 643, no. lxxvii.

dea că aceeași soartă amenință și pe Mihnea, contra căruia lucra acum și Chiajna, care, sprijinită pe asemenea prietenii femeiești, își aducea nepotul, fiul lui Miloș, Vlad<sup>1</sup>. De și închisă la Șapte Turnuri, cî nepotul ei cu tot, bătrâna găsia un sprijin la Cristofor Báthory, odată un așa de călduros patron al lui Mihnea<sup>2</sup>, situația Ardeleanului însuși fiind însă subminată de un pretendent, Paul Markházy, fostul soț al domniței Zamfira.

*Dar moștenirea lui Socoli deschidea acuma perspective în toate direcțiile, o eră de capricii și nesiguranțe începându-se astfel.*

<sup>1</sup> *Ib'd.*, p. 643, nota 1.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 646-7, no. LXXIII. Cf. Iorga, *Contribuțiuni*, p. 32.



CARTEA a V-a

---

NOUA LEGĂTURĂ CU APUSUL

---

## CAPITOLUL I.

### O undă de influență franco-italiană.

Din trecătoarea stăpânire în Polonia a regelui Henric, așa de îndoielnică, părăsindu-și un întreg program de guvern, — ca acela care pleca de la ideile italiene, florentine ale femeii care a fost, de fapt, trei decenii, regentă a Franciei supt fiii, rămași minori chiar când ajungeau la maturitate, Ecaterina de Medicis, o altă, și neasămănat mai puternică Ecaterină, — a rămas mai mult decât se crede în aceste regiuni din Sud-Estul european care trecură astfel de la serbismul ultimilor reprezentanți ai dinastiei Brancovici, de la neo-bizantinismul generației lui Mihai Cantacuzino la primirea direcțiilor și modelelor din Occidentul trecut acuma în altă fasă a Renașterii. Łaski fusese un precursor, care încercase, fie cu Henric de Valois, fie cu Habsburgii, pe cari i-a servit apoi, să creeze o altă Polonie decât a italianismului de notă mai veche al lui Sigismund-August și decât umanismul teologic al Germanilor reformați. Atâția din tânăra nobilime erau sufletește legați de dânsul. Soț al unei Franceze, călătorul la Paris arăta prin legăturile și drumurile sale de unde-i venia inspirația pentru o stare de spirit cu totul particulară. Nu va trece mult și, precum Francesii învățau acuma, când limba italiană era aceia a Curții senioriale și politice a semi-Italianilor fii ai lui Henric al II-lea, la școlile din Italia și se îndrăgiau de strălucirile, în triumfătoare manifestație, ale Veneției<sup>1</sup>, un Polon, Ioan Zamoyski, va căuta la Padova cunoașterea antichității.

După ce Apusenii veniseră cu Despot în Moldova, cu Henric de Franța în Polonia, ridicând lumea de acolo împotriva

<sup>1</sup> V. Iorga, în *Rev. hist. du S.-E. eur.*, 1936.

acestei invasii de străini<sup>1</sup>, acuma oameni din Răsărit, urmărind visurile lor ambițioase, alergau spre acele ispititoare Curți de unde se puteau câștiga ajutoare și chiar intervenții diplomatice pentru atingerea unor ținte mărețe. Pe lângă „domnișorii“ din Ardeal, pe lângă cutezătorii „viteji“ de la Cazaci, ei răsar acum, fără nicio aplecare către arme, fără nicio cunoștință a războiului, fără nicio legătură cu comandanții de mercenari, gata să mai facă o afacere, ci numai cu un secretar apusean lângă dânsii, în stare să li aștearnă o genealogie, alți „adevărați moștenitori“ ai Moldovei sau Terii-Românești, iar, după strecurarea la Iași a Munteanului Petru Șchiopul, și ai oricăruia din cele două tronuri românești. Vom vedea, pe lângă repetițiile de la Nipru ale lui Ion-Vodă cel Cumplit, pe lângă „frații“ și „fiii“ tragicului erou, cutare alt frate al aceluiași, care, vorbind, fără a-și ascunde nelegitimitatea nașterii, de mama sa Bucura, fiica „mareșalului Bacăului“, și arătând ce a pățit Ion el însuși și familia lui, risipită, de la răutatea Turcilor nemilostivi, va cere supt numele de Ioan Bogdan-Vodă, recunoaștere, milă și ajutor ca să-și vie la „moșia“ lui, usurpată de un străin. Un altul, falsificând o scrisoare a lui Alexandru Lăpușeanu către toți Suveranii din lume, căroră li recomanda pe fiii săi adevărați și pe cei închipuiți, va bate aceleași praguri, obosind pe cei cari la început erau dispuși să-i admită nobleța și să-i ajute miseria. Ei nu sânt singuri prin acești ani 1580-90, și speța lor se va continua prin alte exemplare, în general interesante și chiar simpatice, ale tipului, răspândind în acea lume din Vest cunoștința rasei și patriei lor supt această formă a solemnilor milogi de bani și de scrisori de recomandare<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> *Ibid.* Cineva se adresa Veneției pentru ajutor, arătând că are legături, în 1571, cu un domn gata să se arunce asupra Țării-Românești, unde guvernează un „despot“ impopular; v. Al. Ciorănescu, în *Rev. Ist.*, XX, pp. 18-20.

<sup>2</sup> Informație mai veche, Iorga, *Pretendenți, passim* (unde și iscălituri, peceti), apoi adaosurile la rătăcirile acestui Ioan Bogdan și ale fiului, și până în Suedia, la Iorga, Hurmuzaki, XI, Prefața; *Mem. Ac. Rom.*, VIII, p. 283 și urm. (către Francisc Walsingham ministru al Angliei; Paris, 14 August 1587); X, pp. 509-10 (Copenhaga, Octombre 1598).

În primul rând, ca însușiri personale, de sigur puțin obișnuite, se așează încă din 1579, acel Petru-Vodă, frate, prin altă iubire al lui Petrașcu-cel-Bun, al gramaticului iubitor de carte românească din Cipru. Îl vedem presintând în Franța o cerere de sprijin în care spunea frumos italienește cum a petrecut în Siria, la Damasc, lângă Alepul Chiajnei și al lui Alexandru, o întreagă nenorocită tinerețe, ca să adauge pe urmă, poate amintindu-și de pretențiile asupra Țerii-Românești ale lui Dimitrie „Bulgarul“, curtean al lui Despot, o întreagă poveste asupra neamului, singur îndreptățit la succesiunea dinastică, al „Demetriazilor“, opuși aceuia, de usurpatori, al lui Alexandru și Mihnea<sup>1</sup>.

Încă din 1578, adus, se spune, de Łaski, care l-ar fi descoperit<sup>2</sup>, el fusese, trecând pe la Ferrara celui ducă Alfons care fusese patronul lui Torquato Tasso, la Papă, fiind recomandat regelui Franciei. De la Paris scria el la 1-iu Februar 1579, iscălind „Petrus Demetrius, princeps de parte (sic) Valachie“<sup>3</sup>. Pecetea lui slavonă avea însă numai însemnarea *Io Petru Voevod*<sup>3</sup>. Susținut și mai departe de Sfântul Scaun, interesele lui erau incredințate, încă din April, de Henric al III-lea noului ambasador al Franciei la Constantinopol, de Germigny. Incercarea făcută pe lângă Socoli nu reuși însă. Dar, când, la 1-iu Octombrie, acesta dispăru, pretendentul putea să scrie, tot de la Paris, ducelui Alfons, pe care-l chema în ajutor pe lângă regele Franciei, că „Dumnezeu i-a făcut acea grație deosebită că Vizirul cel Mare, care-i era dușman de moarte, a fost ucis miserabil de un bufon al său“<sup>4</sup>; în Ahmed, urmașul puternicului care perise, el credea că a găsit acuma un sprijin tare și, în acea scrisoare a lui, redactată într'un frumos stil italian, el iscălia larg, într'o mândră caligrafie: „Petrus Demetrius, princeps et haeres Mag-

<sup>1</sup> Intăia petiție, în Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 29-30; cealaltă în *Mem. Ac. Rom.*, VIII, l. c.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. XLV, nota 5; pp. 98-9, no. CLVIII. Cf. Veress, o. c., II, pp. 160-1, no. 135, și Hurmuzaki, III<sup>2</sup>, pp. 375-6, no. CCCCLIV.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 96, 97, n-le CLIV, CLVI.

<sup>4</sup> V. și Moritz Brosch, *Geschichten aus dem Leben dreier Grosswesir*, Gotha 1899.

nae Valachiae<sup>1</sup>. Voia să fie recomandat și ducelui de Guise, așa de în favoare atunci<sup>2</sup>. Dar numai în vara anului 1580 el căpăta voie<sup>3</sup> de la noul Vizir Mustafă de a veni la Constantinopol, unde nu izbutise „Mircioaia“, închisă din nou la Cele Șapte Turnuri, și acel Petrașcu din Cipru, care se impunea și el prin inteligență și cunoștinți<sup>4</sup>. Trebui o nouă intervenție a Ecaterinei de Medicis pentru ca, spre începutul primăverii, „Petru Dimitrie“ să-și iea, prin Veneția, drumul spre Impărăția de care-i atârna norocul<sup>5</sup>.

În același timp, în viața de afaceri a acestui Răsărit din care fac parte România se amestecă tot mai mult Apusul. Am văzut încercările lui Alexandru-Vodă Lăpușneanu de a intra în legături negustorești și artistice cu Veneția<sup>6</sup>. Corespondența Doamnei Ecaterina cu sora de la Murano arată că și din partea aceasta nu lipsiau legăturile. Ele cuprindeau și pe bailii Republicii de la Constantinopol, pe lângă cari se așezase familia Bruti, un Cristofor, frate cu Bartolomeiu, fiind dragomanul represintantului Veneției.

Dar, pe lângă Italienii adevărați, și italianisați se întâlnesc în aceste întreprinderi și socoteli. Astfel Cretani, dar nu de speța lui Despot, ci de aceia cari aplecau spre Latini, chiar ducă-și păstrau credința grecească. Pe lângă vinul dulce de Monembasia, *Malvoisie* al Francesilor, cel din Creta trecea

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 989, no. CLVIII.

<sup>2</sup> *Ibid.*, n-1 următor.

<sup>3</sup> V. și Veress, *l. c.*, p. 163, no. 163.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 101-3; Veress, *l. c.*, p. 78, no. 158.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 104 și urm. V. și Ciorănescu, în *Rev. Ist.*, XXI, p. 256 și urm. Scrisoarea către cardinalul Commendone din Pera, 29 April 1579; Veress, *o. c.*, II, pp. 163-4, no. 137, are data de an falsă. Și la 23 Iunie Petru e în Paris; *ibid.*, pp. 166-7, no. 141. V. n-le următoare.

<sup>6</sup> La 1560 el cerea pictori venețieni pentru bisericile lui: „pro sacris aedibus ornandis summopere optare ut aliqui ex pictoribus, alisque artificibus nostris ad opera huiusmodi perficienda idoneis se in Moldaviam conferat“; Al. Ciorănescu, în *Rev. Ist.*, XIX, p. 37. Dar e vorba și de boi. Alexandru trimesese la Veneția și soboli, ca dar. Cf. și Esarcu, în *Rev. p. ist., arch. și fil.*, I (1883), p. 141.

pe la Chilia în Polonia<sup>1</sup>. Un bogat mijlocitor, Constantin Corniact, care-și începuse cariera în Moldova bătrânului Lăpușeanu, trecu apoi în Polonia, tot ca arendaș de vămi, și acolo ajunse a fi în fruntea coloniei grecești din Liov, unde i se mai văd încă pivnița, cărciuma și frumoasa casă de locuință, biserica ortodoxă, pe care o ajutase esențial, păstrându-i portretul, în costum de boier român<sup>2</sup>. Găsim la Iași, lângă Ragusani, și negustori din Chios, plini de influența genovesă<sup>3</sup>. Iesuitul Mancinelli, căruia i se oferia și episcopia catolică a Moldovei, scria: „*aici se vorbește mai de toți italienește, și limba țerii și a Valahiei e pe jumătate latină și vulgară, stricată cu vre-un cuvânt grec adus de călugări, negustori și Domni*“<sup>4</sup>. Ciprul va trimete și el, din mediul franco-grec ce se formase acolo supt forma italiană, oameni ca un Hector Vorsi<sup>5</sup>.

Mai ales însă, se simt atrași spre posibilitățile de câștig la Dunăre și chiar, ceva mai târziu, în Ardeal, Ragusanii, pe acest timp deosebit de harnici și îndrăzneți, știind să fructifice oriunde capitalul ce se strânsese în frumoasa lor cetate de pe malul Adriaticei. Ii găsim la Belgrad, la Timișoara<sup>6</sup>, la Silistra, la București și la Iași, gata să ieie în arendă veniturile Domniei, așa cum făcuse Mihai Cantacuzino pentru acelea ale Impărăției înseși, și frații de' Marini Poli, Ioan și Pascal, vor sta alături de un Italian di Gagliano pentru îngrijirea intereselor bănești ale Doamnei Ecaterina. De alminterea e vremea când acel de Luccari, care a lăsat rândurile, folositoare, despre începuturile Țării-Românești, după „*memorialul*“ boierului român Murgu, al cărui nume e și al sfetnicului lui Ion-Vodă și lui Petru Șchiopul, strângea în „*Analele Ra-*

<sup>1</sup> Veress, *o. c.*, II, pp. 159-60, no. 133. Domnul Moldovei, luând trei galbeni de bute, își făcea un venit anual de 3.000.

<sup>2</sup> V. și Iorga, *Studii și doc.*, XXIII, *passim*; *Relațiile cu Lembergul* (din „*Economia națională*“).

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 116.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 117.

<sup>5</sup> V. Hurmuzaki, XI, la tablă.

<sup>6</sup> Ragusani trec de la Novibazar la Sofia; Hakluyt, *The principal navigations, voyages, traffiques and discoveries*, II<sup>2</sup>, Londra 1598, p. 196.

gusei“, publicate în italianește, lămuriri asupra lucrurilor celor mai depărtate, mergând și până în Persia și în India.

Același spirit va pătrunde și prin contra-ofensiva Bisericii romane, catolicii încercând pe acest timp să compenseze ceia ce pierduseră în Apus prin ce puteau să câștige în Polonia, unde se pregătia unirea Rutenilor, apoi în Rusia moscovită, dar mai ales în Ardeal, unde înainte de drumul său rusesc, a lucrat vestitul propagandist, Paolo Possevino, ajungându-se la chemarea Iesuiților în provincie, apoi în Polonia, unde se așează Casa Societății la Liov, supt neobositul părinte Warszewicki și, după puțină, mai ales cu ajutorul lui Bartolomeiu Bruti, în țerile noastre, cu deosebire în Moldova.

Nu era de sigur o adevărată occidentalizare, dar pe toate aceste căi se ajungea la o tot mai mare apropiere cu acea lume latină de care soarta ne desfăcuse atâta vreme, mai mult decât pe vremea chiar a lui Ștefan-cel-Mare, când ne căuțau interesele cruciatei patronate de Sfântul Scaun și când lupta comună împotriva Turcilor crea un raport între Venețieni și Români.

Domnia nouă a Moldovei și aceia care se pregătia pentru Țara-Românească erau să întărească această direcție.

Pe când Petru-Vodă din Moldova era trimes la Alep, de unde plecase Chiajna cu nepotul, doi din fiii ei fiind probabil morți pe acolo — și familia mazilului Petru era oprită pentru moment la Constantinopol<sup>1</sup> —, Iancu-Vodă își alcătuisse la Iași, unde sosia cu cereri de dăjzii noi<sup>2</sup>, un nou și interesant Divan, în care se vede această influență a occidentalismului, străbătător și în partea lui latină pentru străinătate<sup>3</sup>.

El era însurat cu o Paleologă din Rodos, Maria, care avea dintr'o întâie căsătorie cu un Grec un fiu, Filip, și niște fete: pe lângă Ana, una Emiliana, cu nume latin, alta Chryso-phina, cu numele atât de caracteristic grec<sup>4</sup>. Din imediata

<sup>1</sup> Hurmuzaki, III, p. 43, no. xxviii; IV<sup>2</sup>, p. 107 și urm.; Veress, l. c., pp. 175-6, no. 154; p. 176, no. 155.

<sup>2</sup> Veress, l. c. „Dea zecea din boi“; Ureche, p. 234.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. xlviu, nota 4.

<sup>4</sup> V. genealogia fratelui din căsătorie cu Iancu-Vodă, Bogdan, în Iorga, *Pretendenți*, apoi Iorga, *Relațiile cu Lembergul*; *Studii și doc.*, XXIII, p. 380 și urm.; *Note polone*, în *Mem. Ac. Rom.*, 1924, pp. 388-9.

Handwritten text in Cyrillic script, likely a historical document or act. The text is arranged in several lines, with some words and initials written in red ink. A large, dark circular stamp or seal is visible in the center of the page. Below the main text, there are several smaller signatures and a date: "19 iunie 1580".

Fig. 25. — Act de la Iancu Sasul din 19 Iunie 1580.



lui încunjurime, dintre aceia cari-l ajutaseră cu stăruinți sau cu bani, el aducea, firește, pe Bartolomeiu Bruti, „Brut“ pentru cei de țară, care, devenit Mare Postelnic, avea legăturile cu străinătatea, pe un Bernarea sau Bărnat, care nu poate fi decât Bernardo Borisi, al cărui frate, Antonio, era întrebuițat în cancelaria bailului<sup>1</sup>. Un Bernarea, pârcălab de Neamț (semnează „Bernard“<sup>2</sup>), împreună cu Grecul Nicola, e din aceiași tovarășie a unui așa de lung și greu exil al celui care, de sigur, nu știa un cuvânt săsește, de și dori, de la început, să-și capete, pe bani, ceva moșii în Ungaria, ceia ce nu-i plăcu Impăratului<sup>3</sup>, dar vorbea curent grecește și de bună samă și italianește. Nu putea lipsi Iani, care ținea în mână lui pe toți Domni. Pe fiul Doamnei, Filip, îl făcu, așa de tânăr, Spătar, căpitan de oaste.

Dintre vechii boieri el trebui să păstreze pe Golea, care, ceasnic sau și pârcălab de Neamț la altă dată, merge să hotărânicească la Oglinzi pe marele caligraf domnesc Crâstea Mihăilescu, în luptă cu niște „Unguri de Toplița“<sup>4</sup>, pe Vartic, dar numai ca fost Postelnic, care, în altă hotărânicie pentru același, intitulat „fiul său“, califică pe acest străin de: „preamilostivul Domnul nostru Ioan Iancul Voevod“<sup>5</sup>. Nu lipsese Balica, Radici<sup>6</sup>.

Dar cu el e și o sumă de boierime nouă, pe care și-o știe câștiga răpede. Unii din acești tineri sfetnici aparțin vechilor neamuri, ca „boerii de Curte domnească Luca Sulger și Simion Stroici, Căminar“, — un Gavril ținea pe fata Vistierului Stroici<sup>7</sup> —, ca aprodul Mirăuț, fiul lui Gavril Logofătul. Găsim între cei dăruiți de dânsul și rude de-ale lui Moțoc cel ucis la Liov: Simion și Dumitru, simpli mazili, fiii lui Iosif și ai Măgdălinei<sup>8</sup>. Ei apar și în cele mai de frunte locuri, ca Logofeția lui Lupu Stroici, Vornicia cea Mare a Țerii-de-Sus încredințată unui Iurescul, a Țerii-de-jos fiind a lui Condrea Bucium,

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 529, no. DCLVII, și nota 3.

<sup>2</sup> Codrescu, *Uricariul*, V, pp. 218-21; Hasdeu, *Arch. Ist.*, I<sup>2</sup>, p. 6.

<sup>3</sup> Veress, *l. c.*, pp. 183, 185, n-le 162, 164.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 896.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 897.

<sup>6</sup> *Ibid.*

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. XLVII.

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. 899.

căruia i se face o danie, însemnându-se că e fiul lui Bucium din vremea „părintelui“ său Rareș<sup>1</sup>, Vistieria, pe care o ține un Ion Solomon, însurat cu o urmașă a lui Luca Arbure<sup>2</sup>.

Țara nu voia să primească însă pe „Iotrean“ (luteran), care părea că învie pe Despot, și birurile noi iritau. Din Lăpușna se ivi un nou pretendent, foarte tânăr, Ion-Vodă — încă unul!, — căruia i s'a zis Lungul, nu ca o poreclă, ci, pentru că acesta-i va fi fost numele ca răzeș<sup>3</sup>. El avea de sigur cu dânsul și câțiva Cazaci, căci între prinșii trimeși de Domn la Poartă era și câte un Rus<sup>4</sup>. Înaintarea lui se făcu foarte răpede, oastea domnească ieșindu-i înainte numai la Balota, chiar lângă Iași. Comanda o avea, printre Moldoveni, Condrea Bucium, printre intinii străinului, Bruti, care dădea astfel cea d'intăiu bătălie din viața sa. Lăpușnenii, cari se vor fi legat și de dinastia care până ieri cârmuise țara, fură învinși<sup>5</sup>, și pretendentul, prins, merse la Constantinopol. Cei ce l-au văzut îl descriu ca pe „un băiat de vre-o șaisprezece ani, mai mult sau mai puțin, care ar fi feciorul unui Voevod moldovean sau valah“; refuză turcirea, dar i se dădu un caftan de brocard, și fu pus să călătorească înaintea Vizirului. Sosise la 24 Iulie 1580, și astfel putem avea și data exactă a acestei mișcări<sup>6</sup>.

Peste câteva luni, în Novembre, *acel care până atinci n'au-nuse niciun fel de legături cu Polonia, acum fără pretenții de suzeranitate*, se oferia ca, în timpul cât regele Poloniei se luptă cu Muscalii, să poarte grije Ținuturilor mărginașe, și mergea până acolo, încât se adresa de-a dreptul ofițerilor de la hotar, iscăbind latinește „Iancul, cu mila lui Dumnezeu Domn al Moldovei“<sup>7</sup>.

*Se vedea bine că pe această cale nu se poate răsturna*

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 898. Condrea cumpără și de la „cneaghina“ lui Sturdzea Hatmanul, din aceiași veche boierie; *ibid.*, p. 897-8.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. XLVII.

<sup>3</sup> Ureche.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 646, no. LXXXII.

<sup>5</sup> *Ibid.*

<sup>6</sup> *Ibid.*

<sup>7</sup> P. P. Panaitescu, în *Rev. Ist.*, X, pp. 177-8. Se pare că regele i-ar fi cerut în adevăr pușcașii lui unguri; Hurmuzaki, III, pp. 55, 60.

*un Domn așa de bine păzit*. Iancu se putea gândi chiar a-și aduce la București sora, Chiajna, pentru care, și pentru Vlad al ei, stăruia Cristofor Báthory<sup>1</sup>, și el însă amenințat de Paul Markházy, fostul soț al văduvei lui Niszowski, Zamfira lui Moise-Vodă, care se stânse în acest an<sup>2</sup>.

Relațiile cu Ardeleanul erau așa de rele, încât, în Mart 1581, Báthory credea că Iancu nu numai va pierde Scaunul, dar va fi poate „zugrumat“ și lua măsuri ca el să nu poată fugi la Imperiali, cu cari i se știau legăturile, de nemțească frăție, pe calea pe care odinioară, în amintirea lui Despot, trecuse cu îndrăzneală Anton Secuiul<sup>3</sup>.

Era momentul când „Petru Dimitrie“ sosia la Poartă, și tri-meșii imperiali îl descriu ca pe „un om de treizeci și cincipatruzeci de ani, care vorbește douăsprezece limbi“, confundându-l cu acel Bogdan care, supt Impăratul Maximilian, fusese la Viena<sup>4</sup> și a cărui văduvă, alături de Ștefan Mázgă, era ținută cu pensie de la Impăratul<sup>5</sup>.

La sfârșitul anului 1581 lucruri mari se petreceau deci în vecinătate. Petru al Francesilor părea că va înlocui pe Mihnea Munteanul, care făcea silinți desperate pentru a se menține. Podagrosul frate mai mare al regelui Ștefan, Cristofor Báthory, muria, deschizând problema succesiunii ardelenе, căci fiul, numit după fostul Craiu, Sigismund, era minor, și Markházy se credea în stare să capete el Ardealul, acel Markházy care, *să fi trăit domnița Zamfira, ar fi așezat o Româncă de curat sânge pe tronul transilvan*<sup>6</sup>. În sfârșit *Sinan căpătase locul de Marș Vizir* și el inaugura o politică anticreștină învierșunată, amenințând pe Ștefan Báthory că, dacă nu-și stâmpără Cazacii, va fi scos întocmai așa cum a fost pus<sup>7</sup>.

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 646-7, no. LXXXIV.

<sup>2</sup> V. *ibid.*, p. XLVIII, nota 8 (după Szamosközi, în *Mon. Hung. Hist. Script.*, I, p. 243 și urm.). Și un Francisc Alárdy ceru Ardealul; *ibid.*, p. 647, nota 1.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 648. Hanul cerea, pentru serviciile sale în Persia, Caffa și Moldova; *ibid.*, p. 649 și nota 2.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 650, no. LXXXVII.

<sup>5</sup> Veress, *l. c.*, p. 177, no. 157.

<sup>6</sup> Regele Ștefan spunea că i-a fost slugă la cai, Hurmuzaki, III, p. 71, no. LIV.

<sup>7</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 652, nota 2.

Atunci boierii moldoveni încercară un lucru nou: o mare demonstrație pașnică împotriva lui Iancu-Vodă, care li era nesuferit. Trecură în grup granița în Polonia, ca o protestare, izolând pe acest odios străin, ai cărui ostași unșuri arătaseră, cu câteva luini înainte, că pot birui<sup>1</sup>.

*Evident nu ca să recheme pe Petru Șchiopul, ci — și aici e marele interes al manifestării — ca să puie un Domn dintre ei, — și vom vedea din ce neam.*

La 20 Decembre Iancu avea alt Divan<sup>2</sup>. Peste câteva zile, la începutul lui 1582, un alt document intern ni arată cari erau acești pribegi. La 20 Ianuar 1582, amestecându-se și numele unui negustor grec, Lefteriu, se trec lui Văscan, fostul pârcălab al lui Petru-Vodă și unui Dumitru Moviliță averi luate de la fugari. Se înseamnă numele lor: Teofan Mitropolitul, care mai părăsise țara și altă dată, Gheorghie, episcopul de Roman, care e un Movilă, Balica, fost Hatman<sup>3</sup>. Mama Movileștilor, Maria, foarte onorată în familie, era înrudită cu Lăpușnenii, și o soră, Anastasia, avuse un proces supt Iancu-Vodă<sup>4</sup>. Fiind în frunte cei doi Vlădici, se vede că principala învinuire adusă „Sasului“, a cărui origine după mamă fusese răpede cunoscută, era lipsa de evlavie către ortodoxie, care se vede și din starea, profanată de luteranism, în care Iesuitul Mancinelli găsi, puțin timp după aceia, biserica latină din Iași<sup>5</sup>, și pe care o înseamnă când spune de două ori: „creștinătatea cea dreaptă nu iubia“, „legea creștinească nu o iubia“. Aceasta de și soția lui, o Greacă, pe care el o desprețuia, răpind și de la masa ei pe jupânese, era fără îndoială o credincioasă a Bisericii Răsăritului. Aceiași însemnare, de sigur contemporană, adaugă la numele celor ieșiți din țară pe ale lui Ieremia Vornicul și Simion Păharnicul, frații Movilești, zdraveni boieri cu sprincenele negre arcuite și bărbile dese, așa cum sânt înfățișați pe perdelele mormintelor lor domnești. Cum evlavia lor isprăvisese, cu cei mai buni meșteri ce se puteau afla la îndemână, minunata lor ctitorie

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 646, no. LXXXII.

<sup>2</sup> Kogălniceanu, *Arhiva românească*, I, p. 90.

<sup>3</sup> *Bibl. Ac. Rom.*, Pec. 52. V. Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 898,

<sup>4</sup> Ureche, p. 234.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 898.

de la Sucevița, cu strălucitul covor al sutelor de chipuri pe inalterabilul fond verde, revenind așa la tradiția lui Ștefan-cel-Mare de la Voroneț, la aceia a lui Petru Rareș de la Moldovița și Humor, a doua zi după sfânta slujbă ei trecură hotarul, unii ajungând apoi la Muntenii lui Mihnea, dușman al fratelui Chiajnei, și chiar la Turci și „printr'alte țeri“. De acolo se făcu acea „jalbă la Impărăție“ care pe urmă s'a chemat „arz“<sup>1</sup>.

Atâta aștepta Sinan pentru ca să scape de acela pe care, și pentru legăturile cu creștinii din Imperiu, nu-l putea suferi. Dar Domnul pe care-l căpătara Moldovenii nu fu decât blândul Petru, adus din Alep cu familia sa.

Iancu-Vodă fu prins în mijlocul unei vieți de petreceri, din care s'a păstrat și amintirea saniei lui de os<sup>2</sup>. Gândul i-a fost să treacă acolo în Imperiu, unde-și pregătise culcușul, la Kesmarkul lui Żaski<sup>3</sup>. Luând cu sine și ostașii unguri, dar ferindu-se de a se băga în munți, unde era frica de țeranii, jăfuiți de boii lor, cum spune Ureche, și neștiind ce-l poate aștepta în Ardealul încă tulburat, el intră în Pocuția, unde fu îndată arestat de comandantul graniței, Iaslowiecki, repetându-se cazul cu Tomșa și cu Potcoavă<sup>4</sup>.

Avea cu el, după o povestire polonă contemporană, 400 de pedestri, 200 de călări, cu Toma Nagy<sup>5</sup>, două tunuri mici, și-l întovărășiau curteni, Români și Greci. Dar îndată, — se pare chiar că încă din țară —, se iscă o ceartă, pentru prada Domniei, pe care fostul Domn voia s'o puie la adăpost, mercenarii cerându-și zgomotos plățile. După o vărsare de sânge se ajunsese la Sniatyn. Oprit în cale, Iancu încercă să fugă cu pușini, dar trebui să dea luptă forțelor polone chemate în grabă: putu să vadă ce operă se făcuse în această țară străină, care nu se mai putea străbate în voie, de către Ștefan Báthory. Fugarul încercă să scape, încheind o convenție care l-ar fi oprit pe loc, așteptând hotărârea regelui: spera să se furișeze astfel.

<sup>1</sup> Ureche, p. 234.

<sup>2</sup> *Ibid.*

<sup>3</sup> P. P. Panaitescu, în *Rev. Ist.*, X, p. 175; Hurmuzaki, III, pp. 70-1, no. LIV (făcuse un drum nou pe la Totruș).

<sup>4</sup> Ureche, l. c.

<sup>5</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 681.

Dar trebui să primească a fi condus, cu ce rămăsese în jurul său, la Liov, pe la jumătatea lui Septembre. Intră acolo ca un prinț liber, cu oaste, și fu dus la cetate: îl găsi mulțimea adunată că e „un om de înfățișare pașnică, cinstit la față și tot într'un răs“. Dar, pentru a mulțumi pe Turci, asprul Ungur care era regele Poloniei, ordonă să se taie capul celui care fără să-l întrebe îi întrașe cu armele în țară<sup>1</sup>, Bernardinii, cari veniră cu ultimele mângâieri, cercară a-i vorbi în limba mamei sale, și ei își închipuiră că i-au și câștigat sufletul rățăcit.

Ca și odată Ion-Vodă Cazacul, Iancu se îndreptăți de învinuirile ce cădeau asupra-i, între care aceia că *n'a prestat omăgiul*, că a stricat legăturile regatului cu Turcii, că a prădat unele sate, că a dat cale Tatarilor, că a deschis scrisori și a bătut soli<sup>2</sup>; n'a poruncit niciodată să se facă vre-un rău Poloniei vecine și pe cine a greșit la graniță l-a pedepsit cu asprime; pe Ștefan, „părintele“ său, *l-a cunoscut pe vremea când amândoi erau la Curtea Impăratului*<sup>3</sup>. În zădar ceru Ieronim Philipowski să i se îngăduie bietului om o convorbire cu regele. Bolnavul podagros fu dus sprijinit la locul de osândă: în el nu era nimic din vitejia neamului de care-l legase clipa de patimă a lui Petru Rareș. Amintind de soție și de copii și rugându-se și de călău, își pierdu el ușuratecul cap. Călugării catolici luară spre îngropare trupul sângerat<sup>4</sup>. Doamna, singurul fiu în viață, Bogdan, căci altul, Alexandru, pomenit în documentele interne ale tatălui, murise, și fetele, măritate apoi după Poloni, — cele din prima căsătorie, Emiliana și

<sup>1</sup> Sentința, în Iorga, *Relațiile cu Lembergul*, pp. 54-6. Cf. *Studii și doc.*, XXIII, pp. 366-72, no. ccxxvii.

<sup>2</sup> P. P. Panaitescu, în *Rev. Ist.*, X, pp. 176-7.

<sup>3</sup> Regem se in loco partis inde ab eo tempore cum una in aula augustissimi Imperatoris Romanorum fuissent, habuisse; P. P. Panaitescu, *l. c.*, p. 61.

<sup>4</sup> Descrierea pomenită (după o foarte rea copie), *l. c.* Cf. articolul citat al d-lui P. P. Panaitescu, *ibid.*, X, pp. 175-8. D. P. P. Panaitescu fixează, după timpul cât Báthory a fost închis la Impăratul, „până la 1571“ șederea lui Iancu la Viena. La același și mențiunea din Cronica Liovului, publicată în 1850 de Zubrzycki și din Cronica latină a lui Bartolomeiu Zimorowicz, ed. C. Heck, 1899, din cartea lui Iaworski despre oraș (ed. a 2-a, 1911). Săbia călăului e și acuma în Museul orașului.



Fig. 26. — Biserica mănăstirii Galata.

Chrysaphina, cele din a doua: Chiajna, Voica, Despina, — se bucurară de îngrijirea deosebită a regelui care se necinstise prin uciderea pribeagului<sup>1</sup>.

Petru-Vodă, plecat din Constantinopol la 13 Septembrie<sup>2</sup>, dar reținut un moment de vestea rezistenței lui Iancu<sup>3</sup>, sosi în Moldova în clipa chiar când un nou iuruș de Cazaci căuta să întrebuițeze interregnumul. La 17 Octombrie el intra în Iași, dar peste zece zile trebui să alerge la Prut, unde veniau iarăși vechii temuși oaspeți. Data aceasta era însă o oaste de țară gata să-i înfrunte, și astfel ei trebuiră să se predeie la Bogdănești; o parte dintre dâșii fură opriți cu plată de învingător<sup>4</sup>. În Septembrie Domnul era în tabără la Țuțora<sup>5</sup>.

De atunci până în 1587 cetele prădalnice nu apărură decât în raiuaa Benderului și Cetății-Albe, la 1583 încă<sup>5</sup> și în August 1584. Moldova se dovedia astfel mai bine păzită decât aceste cetăți mărginașe ale Turcilor.

Petru are acum lângă dânsul pe Teofan și pe Gheorghe Movilă, iar ca episcop de Roman pe Agafton. Nimic nu fu schimbat în ordinea boierilor, cari, din țară și din exil, se adunară în jurul celui care n'a pedepsit niciodată pe nimeni și totuși ajunsese, într'o vreme de exaltată vitejie, să se facă ascultat numai prin marea lui bunătate de pios creștin și de boiuav. Doar ici și colo se adauge câte un pârcaľab nou, la Orheiul fiind de strajă doi dintre tineri, Pațea și Popăscul. E însă de un deosebit interes că *Postelnicia e tot a lui Bruti*<sup>7</sup>: el, cato-

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 146-7, no. CCXLV; p. 152, no. CCLIII; p. 657 și urm.; *Studii și doc.*, XXIII, p. 380 și urm. (= *Relațiile cu Lembergul*); P. P. Panaițescu, în *Rev. Ist.*, X, pp. 175-6; Iorga, *Pretendenți domnești*; *Note polone*, în *Mem. Ac. Rom.*, 1924.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 138, no. CCXXXI. Și data aceasta i se obiecta că e Muntean: „disant le peuple vouloir un prince naturel du pays comme luy (Janculo), et non cestuy-cy, qui est Vallac“; *ibid.* Turcii descriau pe Iancu ca „turbulent et violent“; *ibid.*, p. 139, același număr.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 139-40, no. CCXXXIII.

<sup>4</sup> Ureche, pp. 235-6.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 899.

<sup>6</sup> V. *ibid.*, p. 166. Știrea francesă concordă perfect cu cea din Ureche.

<sup>7</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 899. Pentru averea strânsă de dânsul un raport de cleric catolic, în 1585 (copii) Vladimir Ghica, în *Bibl.*



licul, va fi fost îndepărtat de la Iancu-Vodă pentru „eresia“ acestuia.

Mai puțin fericit era însă Mihnea.

Lupta lui pentru păstrarea Scaunului ținu trei ani de zile și fu în adevăr eroică. Rivalul neașteptat care-i răsărise în cale era de altă făptură. Bine primit pretutindeni pentru frumosa-i înfățișare și talentul de a vorbi mai multe limbi<sup>1</sup>, admirat la Veneția pentru felul cum s'a presintat în audiență înaintea dogelui și a Signoriei, exemplar cu totul rar al rasei sale, Petru, candidatul regelui Franciei, trebui să-și părăsească însă răpede optimismul de la început. Doamna Ecaterina însăși veni la Constantinopol ca să apere interesele fiului ei și izbuti prin bani și daruri, mai ales pe lângă Sultana Validè: prezentul muntean la strălucitele ceremonii de la circumcisia moștenitorului otoman întrecu pe ale altora<sup>2</sup>. Intoarsă în țară, după o așa de riscată călătorie, ea putu să serbătorească nunta, amânată din toamnă, a lui Mihnea cu Neaga, fiica lui Vlaicu, boier buzoian, în a cărui mănăstire de la Buda, acoperită de pământul revărsat prin vre-un cutremur, s'au găsit mai de curând, supt lespezile cu literele frumoase, neatinsse de vre-o curgere a vremii, oasele membrilor familiei, cu inelele în degete și delicatele podoabe de fir de aur din pieptănătura femeilor<sup>3</sup>. Intr'o scrisoare către sora din Murano Ecaterina recunoaște că ar fi trebuit o soție de neam mai mare, dar n'a fost să fie găsită; și, după socotința ei de Orientală, ce e bărbatul, aceea hotărăște. „Și pe alta s'o fi luat. și tot Doamnă ar fi fost. Numai Dumnezeu să li dea zile

Ac. Rom.: „(Bruti) non hà molto che hà mandato a suoi in Vinitia 6.000 ungheri“.

<sup>1</sup> V. mai sus și impresia produsă la Veneția: „parla in diverse lingue, e l'italiano benissimo“; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 105, no. CLXX. V. și n-le următoare. Cf. Iorga, *Ospiti romeni*, p. 49 și urm.

<sup>2</sup> Iorga, *Contribuțiuni*, p. 34, nota 4. V. și *Peregrinations du sieur Jean Palerne, Foresien*, 1606, pp. 452-3.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 822-4; *Contribuțiuni*, p. 38; în *Mem. Ac. Rom.*, 1932, p. 189 și urm.; Virgil Drăghiceanu, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1931, p. 159 și urm.

multe"<sup>1</sup>. Dar Petru de la Constantinopol nu reprezintă singura primăjdie.

Un raport oficial german din Constantinopol are, la 21 Ianuar 1580, această informație, deosebit de interesantă: „În Țara-Românească e un Ținut care s'ar chema Severin, pe care până acuma l-a cârmuit și stăpânit Domnul românesc. Și pe acesta vrea acum să i-l ia Sultanul, supt cuvânt că nu se ținea de Țara-Românească, formând o stăpânire deosebită, care a fost supusă cu ani în urmă de sabia otomană și de aceea-i aparține. Ahmed Ceaușul, cum se spune, e orânduit a merge acolo și a scrie acest loc, care de acum va face servicii și va plăti tribut aici”<sup>2</sup>.

Cetatea Severinului fusese luată de la Unguri de Sultanul Soliman, în tinerețele sale. E vorba, prin urmare, de ținutul ei, adică al Mehedinților, al oamenilor în legătură cu cealaltă cetate, și ea acum turcească, Mehadia sau Mehedia (cf. Dunărinți și Dunăreni, Gataianțu, din Gataia, Râmneanțu, din Râmna, etc.).

Cronica țerii cunoaște acum pentru al patrulea an din Domnia tânărului Mihnea o năvălire *din Mehedinți*, care aduce un „domnișor“, fost călugăr, „popă“, purtând pentru ocazie numele domnesc de Radu: „boierii mehedinți (nu; din Mehedinți, ci ca adiectiv) au ridicat un Domn ce i-au zis Radu Popa”<sup>3</sup>. Un astfel de cleric umblând după Domnie e pomenit, de altfel, înainte de aceasta, în Socotelile Brașovului. El va fi fost sprijinit fără îndoială de Români din acea „Valahie Citerioară“ a Lugoșului și Caransebeșului, cari fuseseră lăsați de Turci în legătură cu Ardealul, cu Bani aleși dintre ei chiar, și, de la o vreme, și dintre Unguri. Erau și mai departe oameni de războiu, și am văzut lângă Despot pe acel Francisc Lugoșici, care era gata să năvălească în Secuime pentru scopuri moldoveneste. Năvălirea „Popei“ pătrunse până la Craiova, unde boierii lui Mihnea câștigară biruința. Radu, prins, e trimis la Constantinopol, *în același timp când apărea acolo viteazul tânăr Ioan-Vodă din Moldova. Ajutase și Pașa din Ti-*

<sup>1</sup> Iorga, *Contribuțiuni*, I. c. Italienește, în *Osp'ti romeni*, pp. 52-3.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 643-4, no. LXXVIII, și p. 643, nota 1.

<sup>3</sup> *Mag. Ist.*, IV, p. 276.

mișoara, în mâinile căruia ajunse „domnișorul“, care merse la Rodos, depositul doritorilor de Domnie românească<sup>1</sup>.

Prin acești ani se constată *ca o zvâcnire de nouă viață românească*<sup>2</sup>, de pe urma căreia se produce și acea mare demonstrație a Movileștilor cu gândul de a-și face un Domn de țară. Căsătoria lui Mihnea cu fata unui boier dintre cei mai puțin însemnați este și ea, fără îndoială, un semn al acestei noi îndreptări. Ea se observă și în domeniul tiparului, care e reluat în acest timp.

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 654, no. xciv.

<sup>2</sup> V. și marele număr de Români în oastea ardeleană a regelui Ștefan Báthory, la Veress, *Rationes curiae Stephani Báthory, regis Poloniae, historiam Hungariae et Transylvaniae illustrantia* (1576-86), în *Fontes rerum hungaricarum*, III, 1918; *Rev. Ist.*, VII, p. 209 și urm.

## CAPITOLUL II.

### Cărți slavone și traduceri în românește

Am văzut că de la moartea lui Alexandru-Vodă se tipărise, de Coresi, Psaltirea slavonă pentru mitropolitul muntean Serafim, *cu pomenirea copilului ca asociat al părintelui său*, în 1577<sup>1</sup> — cu aceeași mențiune e și *Triodul* slavon care s'a mântuit numai în 1578<sup>2</sup>. Apoi numai cărți slavone se dau, de Lorinț, în Ardealul „Marelui Voevod Batăr Cristov“, și anume nu în Brașov, în legătură cu Sașii, ci în chiar orașul care supt Băthorești începe a fi o adevărată capitală a provinciei, Bălgradul, Alba-Iulia, unde Românii n'aveau deocâmdată decât o bisericuță în Maierii orașului<sup>3</sup>. Dacă se întâlnește apoi o carte, tot slavonă, tipărită la Sas-Sebeș, cu mențiunea noului „mitropolit al Ardealului“, Ghenadie, urmaș al lui Eftimie cel întors în Moldova, cu o prefață a lui, pomenind pe cei patru patriarhi ai ortodoxiei, într'un colț numai fiind vorba de „marele Cristov Batăr“, — pe românește, cu numele de botez înainte<sup>4</sup> —, e pentru că, după cât se pare, moștenirea lui Tordași în Lancrăm, lângă acest Sebeș Săsesc, unde numai casa vlădicească fusese cedată jupânilor din orașul vecin, trecuse, cu patronatul muntean pe care l-am întâlnit supt Alexandru, lui Ghenadie, singurul episcop, cu titlul mitropolitan, — pus alături cu al căpeteniei clerului din Țara-Românească, — un ortodox, supt un prinț hotărît catolic, pe ruinele unui calvinism care se credea că nu mai

<sup>1</sup> B'anu și Hodoș, *l. c.*, p. 68, no. 1577.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 69. Un Octoih mic fără însemnare; *ibid.*, p. 73, no. 22.

<sup>3</sup> V. Possevino, *Transylvania*, ed. Veress.

<sup>4</sup> B'anu și Hodoș, *l. c.*, p. 81 și urm.

poate învia. E opera personală a lui Ghenadie, care se mândrește că a introdus schimbări în ediția lui Bojidar, pe care o urmează; „scrierea“ de care vorbește Coresi însuși nu e decât tiparul.

La o asemenea trezire a vechiului slavonism Biserica luterană a Sașilor nu putea să rămâie indiferentă. Trebuie să se observe și aceia că *acuma în Moldova era un Domn luteran, un Sas după mamă, și anume din Brașov chiar. Se laudă, alături, Mihnea*, intitulat „despuioriu în toată Țara-Rumânească, bunul creștin și dulce“.

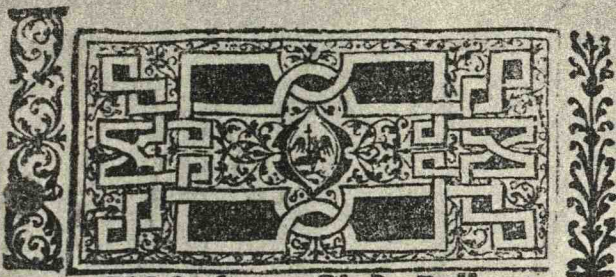
Se căută deci a se alcătui o „Evanghelie cu învățătură“, ceia ce Grecii numesc un „Chiriacodromion“, cu predici lămuritoare a textului evanghelic în toate Duminecile și serbătorile. Se întrebuiță pentru aceasta un text trimes de la Munteni, cu pomenirea mitropolitului, „spre despusul Domniei Lui crămitoriu legiei creștine, marele Serafim arhiepiscopul“, iar lucrul fu încredințat de formă lui Coresi, iar, de fapt, cum se și spune, proșilor din Schei, popa Iane și popa Mihai, *dintre cari unul era din acel Târg-de-Floci, la vărsarea Ialomitei, de care e legată și amintirea mamei lui Mihai Viteazul*<sup>1</sup>. Dar patronarea lui Ghenadie se răsfată de la început: „marele de Dumnezeu luminat arhiepiscopul Ghenadie“<sup>2</sup>, adăugându-se că el e singurul care să-și aibă drept în Ardeal și în Ungaria supusă lui Báthory, care este el însuși însemnat ca „Voevod în toată Țara Ungurească și în Ardeal și în toți Săcuii“, deci „spre tot despusul Măriei lui“, „în tot ținutul Ardealului și al Orăziei“. Județul Brașovului, Lukas Hirscher, pe românește „Hrăjilă Lucaci“, iea asupra-și, personal, editarea.

Această tipăritură, în care e și Apostolul și se pecetluiește cu Crezul Bisericii răsăritene, e trimeasă apoi de Hirscher celorlalte căpetenii ale orașelor săsești. În scrisoarea către Bistrițeni, el constată că *i s'a primit cartea de Sfatul Sibiiului, de Cosma Horváth, care comanda atunci la Făgăraș, pentru toată Țara Oltului. Nu numai că Vlădica Serafim a admis vânzarea la Munteni, dar aceiași învoire o dă și înlocuitorul lui Teoșan, mitropolitul Moldovei*<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Cronica bisericii din Schei, ed. Stinghe.

<sup>2</sup> Mihnea spunea „arhiepiscop“ episcopului de Buzău, Atanasie; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 896.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 656, no. xcvi.



ЕЖЕ ѿ ІОАННА СЪСЪУЛІСЪ ІІАВЪ

СІОТЛА НЪСДНКАА НЕДЕЛА ПА СХЫ •  
**В**ЗНАІАЛО БѢ СЛОВО • НЕСЛОВО БѢ КІКЪ •  
НБА БѢ СЛОВО • СЕ БѢ ИКОНИ КІКЪ •  
ВХОѢ ТІМЪ БІЩА НЪСЗНЕГО НИТОЖЕ  
БІ ЕЖЕ БІ • ВІГОМЪ ЖНЕОТЬ БѢ • НЖНЕОТЬ  
БѢ СВѢТЬ ІАКО • ИСВѢТЬ ВІТІМЪ СІВТНГОА •  
ИТІМАЕГО НЕОБЪАТЬ • **Б**ІСТЬ ІАКЪ ПОСЛА  
НА ШБА ИМА ЕМЪ ІІОАННЪ • СІ ПРІИДЕ ВІСВѢ  
ДѢТЕЛСТВО • ДА СВДѢТЕЛСВѢТЬ О СВДѢ •  
ДА ВІОН ВІРЪ ИМЖЕ ИМЪ • НЕ БѢ ТѢ СВѢТЬ •  
ИІ ДА СВДѢТЕЛСВѢТЬ О СВДѢ • БѢ СВѢТЬ И  
СТНННІН • ИЖЕ ПРОСВѢЩАЕТЪ ВІСОКОГО ІАКА  
ГРІАДЖЩАГО ВІМІРЪ • ВІМІРѢ БѢ ИМІРѢ ТІМЪ  
БІ • ИМІРЪ ЕГО НЕ ПОЗНА • ВІСВОА ПРІИДЕ •  
ОКОН ЕГО НЕ ПРІАША • ЕЛНЦАЖЕ ПРІАШЕ ЕГО •  
ДА ИМЪ ІІБЛАСТЬ ІАДІШЪ БЖІЕМЪ БІТН • ВѢ

Fig. 27. — Pagina din Octoiuhul mic (1578).



1582  
 A. I. 1582  
 de la Orăștie

Къ дѣла кобъ шн дѣтѣи нѣ мѣла дѣла дѣла  
 ачѣте върци крещеници а съ върци дѣла  
 дѣла бо а дѣла дѣла и дѣла дѣла дѣла  
 катър жнгмѣнь вѣнвѣдъла арделѣу дѣла шн  
 ачрѣен оунгѣрѣци шн и дѣла шн и дѣла а  
 тѣци дѣла мѣри шн сѣтѣничи аи арда  
 лѣла : пѣмѣтрѣ мѣтрѣмѣтѣура вѣрѣчѣи  
 сѣнтѣ арѣмѣжнѣлаорѣ пофѣндѣ тѣ еи нѣ  
 нѣспѣнѣи крещенициорѣ рѣмѣжнѣ : кѣрѣ нѣспѣнѣ  
 нѣмѣн дѣла тнѣ до дѣмѣ чѣрѣмѣ пѣрѣнѣ  
 снѣнгѣрѣ сѣнтѣ фѣула тѣдѣ іс хѣ  
 дѣндѣ шн нѣспѣнѣторѣула нѣстрѣ дѣмѣнѣ :  
 шн сѣдѣ мѣчѣдѣ ачѣстѣвърци лѣ нѣспѣнѣ дѣ  
 шн сѣдѣ сѣвърѣшѣтѣ мѣла лѣ юнѣ : дѣ  
 вѣмѣтѣ нѣспѣнѣ рѣждѣство хѣдѣ

Fig. 28. — Pagina din Palia de la Orăștie (1582).

*Se făcea astfel o legătură prin carte între cele trei țeri, în același timp când elementul ron ânesc curat se ridica îndrăzneț către Domnie.*

*Dar Banatul rămas supt oblăduire creștină vru să se adauge și el la opera comună. Și, astfel, după câteva luni, la 1582, în Orăștia, plină de Români, cari nu odată dăduseră și pe juzii orașului, se tipări, de fiul lui Coresi, Șerban, și de un „diac“ care poartă numele neobișnuit de Marien, Vechiul Testament, *Palia* de la 1582.*

Intr-o limbă mai bună decât a tipăriturii brașovenesti, cu forme arhaice ca *inlăniu* (cf. numele bănăjean de Imbroanea pentru Imbroaia) și latinisme ca „Domnezeu“, cu forme dialectate, pe lângă *sem* (pentru „sântem“), ca *giudecată, slobodzie, gice, oste*<sup>1</sup>, se arată, cu pomenirea numai a prințului ardelean de care atârnau, că se scoate această carte, „pentru întrămătura Beseareceei sfântă a Românilor“, — *cuvântul fiind scris așa, iar nu în forma, și ca înțelesul social, de „Români“*<sup>2</sup>, limba fiind „românească“. Cum n'avem începutul prefetei, nu putem ști cine iea asupra-și meritul de a fi făcut o așa de însemnată lucrare, în care întâlnim, ca un depărtat și slab răsuneț, o erudiție care lipsește în forma populară a Cazaniei săsești. Traducătorii se laudă că au întrebuințat texte în mai multe limbi, „jidovească, grecească și sârbească“, de și se vede că basa a fost o versiune ungurească, pe care traducătorii o ascund; dar, când în loc de *κτορο* se scrie *θωρο* cu *θ* și se pomenesc „paralipomene“, — aceasta arată totuși o obișnuință cu ortografia grecească.

Era o publicație calvină, cum se putea aștepta de la o lume de nobili cari urmau și în nume și în toate atitudinile pe tovarășii lor de clasă unguri. Acela care stă în primul rând nu e „arhiepiscopul“, „mitropolitul“ Ghenadie din Bălgrad, împotriva căruia se ridică această pretențioasă carte de concurență, ci urmașul, din aceeași familie, și *cu așezarea în același colț sud-vestic al Ardealului, plin de nemeși și în strânsă legătură cu Banatul*, al lui Pavel Tordași, care se intitulează, nobil el însuși, după obiceiul unguresc, cu numele de botez la sfârșit: „Tordaș Mihaiu“. Nu e Vlădică ardelean,

<sup>1</sup> V. și de în loc de: *decât, au el tocmit, rugăm tine* (fără pre).

<sup>2</sup> Odată numai scapă forma „frații români“. Ca latinism, și de prima.



ca Ghenadie, ci, *sprijinit de această nobilem luptătoare de la Lugoj la Inidoara*, „ales piscopolul“ (numirea ungurească) „Românilor“ — din nou — „în Ardeal“. Caransebeşul, „oraşul Căvărănsebeşului“, dă ca ajutor la traducere pe predicatorul calvin de acolo, „propovăduitorul Evangheliei lu Hristos“, Efrem Zăcan, sau, pe ungureşte, „Zăcan Efrem“; acesta fiind „dascălul de dascălie a Şebeşului“, deci profesorul şcolii româneşti pentru copiii numeroşilor, bogaţilor şi mândrilor „viteji“ de acolo, e de sigur principalul tălmăcitor. Din Lugoj vine alt „propoveditor“, „Peştişel Moişă“, sau „Moiş“, cu apăsare asupra formei ebraice, şi, pentru a fi întreaga hartă a calvinismului român de limbă ungară, Inidoara, „varmigia Henedoriei“ (deci avem forma românească în locul modernei forme cărturăreşti de *Hunedodra*), trimete la acest sfat literar pe protopopol, trecut la credinţa cea nouă şi el însuşi un nobil de acolo, Achirie, cu așa de vechiul nume<sup>1</sup>.

Putinţa publicării acestei cărţi „eretice“, ca şi aceia a refacerii organisaţiilor calvine pentru Români, se datoreşte şi morţii lui Cristofor Báthory şi recunoaşterii de Turci a fiului său, Sigismund, supt a cărui minoritate se puteau şi lucruri care supt un regim mai strict ar fi fost oprite; mai târziu numai, Iesuiţii, cari crescură strict catolic pe tânărul domn al ţerii, vor restabili, într-o formă şi mai strânsă, vechiul regim religios de supt Ştefan Báthory, continuat supt fratele acela, Cristofor; pentru moment Turcii se gândiau să aşeze pe Markházy<sup>2</sup>. Intre cei cari ajută apare şi urmaşul vechiului prigonit Nicolae Forró, Geszty Ferencz, căpitanul, „hotnogiul“ Ardealului —, cu „alţi oameni buni“, din Deva, în marginea chiar a Ținutului inidorean, prelungit în altă direcţie până la această Orăştie a noului tipar<sup>3</sup>. Nu se pomenesc Români de aiurea, cărora li se arăta faţiş caracterul înouitor al cărţii, dar ea a trebuit totuşi să răsbătă şi în tot Ardealul şi „Țara Ungurească“, trecând poate, prin desele legături de comerţ, şi dincoace de munte.

<sup>1</sup> Bianu și Hodoș, *l. c.*, p. 93 și urm.; Mario Roques, *Palia d'Orăştie*, I, Paris 1925 (cu textul maghiar și cu o bogată prefață). Pentru posibilitatea unei continuări a manuscrisului, Iorga, *Ist. lit. rom.*, I, și Mario Roques, *l. c.*, pp. LIX-LXII.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 659, no. c.

<sup>3</sup> V. și Nerva Hodoș, în *Prinos lui Dimitrie A. Sturdza*.

### CAPITOLUL III.

#### Un Domn „frances“ în Țara-Românească

După 1580, influența lui Markházy era tot mai puternică la Constantinopol. El asigură fățiș că, în ciuda regelui Ștefan, care ar fi dorit să aibă în mână pe acest vechiu rebel, el tot va căpăta un „Voevodat“, oriunde ar fi: „ori în Ardeal, ori în Țara-Românească, ori aiurca“<sup>1</sup>. Numai mazilirea lui Sinan, înlocuit, la sfârșitul anului, cu Siavuș, făcu să cadă steaua acestui ambițios prieten al domniței Zamfira<sup>2</sup>. El ajunsese la închisoare și era să plătească marea sa ambiție cu viața, dar se ridică îndată și era să aibă o carieră la Turci, ca renegat.

Schimbarea de Vizir aduse în sfârșit înlocuirea, mult timp zăbovită, a lui Mihnea, de la care se mai aștepta doar sosirea, în vară a tributului. Un bătrân, învățător al Sultanului adăusese stăruințele sale pe lângă ale Sultanei-Mame. Doi ani dusese de Germigny lupta pentru ocrotitul regelui și al familiei regale, al Curții din Franța, arătând că și tatăl lui, Petrașcu, fusese numit prin stăruințele lui d'Aramon, ambasadorul frances<sup>3</sup>.

Petru știa bine că n'are cu ce să combată darurile neconținute pe care le făcea la Constantinopol familia lui Mihnea, care-și strânsese comori din momentul când Alexandru căpătase Domnia, dar el își zicea că stăruințele regelui Franciei, un așa de puternic amic al Sultanului, — dar *nu atunci, ci pe vremuri, când se ducea împreună lupta contra Habsbur-*

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 660, no. ci.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 661 și nota 2. V. și n-le următoare. Și *Hanul continua să ceară Dunărea ca hotar.*

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 110, no. CLXXIX.

gilor, — nu pot să rămâie fără folos<sup>1</sup>. Odată ce se pierduse termenul tributului din 1582<sup>2</sup>, trebuia să aștepte, cum am văzut, acela al tributului din anul următor. Se adusese înainte și nevoia de a nu se provoca niciăiri tulburări atâta vreme cât durează războiul cu Persia<sup>3</sup>. Ii stricase candidatului și denunțul lui Cristofor Báthory că în tovărășia lui Łaski s'ar fi văzut cândva și ocrotitul de acum al regelui Franciei și că legăturile ar fi urmat, Polonul rezervându-și Moldova, când Țara-Românească ar ajunge a vechiului său asociat, amândoi trebuind să pornească apoi o cruciată contra Turcilor<sup>4</sup>. Se încercase a-l amesteca pe Petru într'una din afacerile, totdeauna primejdioase, de sclavi fugari, și se aretaseră niște servitori ragusani ai lui, căutându-se și Grecul care-i era *maître d'hôtel*<sup>5</sup>. Și numirea lui Petru Șchiopul fusese socotită ca o adevărată lovitură<sup>6</sup>. Acesta, împăciuitor în toate, ar fi voit, așa credea Ioan Zamoyski, viitorul atot puternic hatman și cancelariu al Poloniei, să căsătorească pe Tofana, fiica, păstrată deci pe lângă dânsul, a lui Alexandru Lăpușneanu, cu un Voevod muntean care nu poate fi, în ciuda chibzuirilor lui Zamoyski, decât Vlad-Vodă, fiul lui Miloș<sup>7</sup>. Și trimesii poloni lucraseră contra celui care avuse cândva legături cu Imperialii<sup>8</sup>.

Totuși, în Octombre, Hogea-Pașa, fostul dascăl împărătesc, presintase Sultanului, la vânătoare, pe acela care-i aștepta îndurările<sup>9</sup>. Aceasta în momentul când regele era de părere că un om atât de fără noroc ar trebui rechemat în Franța<sup>10</sup>. În ultimul moment și Patriarhul de Constantinopol, Ieremia

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 121-2, no. cc. V. și n-l următor.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 129, no. CCXIII.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 132, no. CCXXI.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 133, no. CCXXII.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 135, 137-8, no. CCXXIX. Nouă scrisoare a lui Petru către regele Franciei; 18 August 1582; *ibid.*, pp. 136-7, no. CCXXVIII.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 137, no. CCXXIX.

<sup>7</sup> *Ibid.*, pp. 151-2, no. CCLIII.

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. 139, no. CCXXXI.

<sup>9</sup> *Ibid.*, p. 141, no. CCXXXVI.

<sup>10</sup> N-l următor. Henric al III-lea revine apoi asupra hotărârii; *ibid.*, pp. 144-5, no. CCXLII.

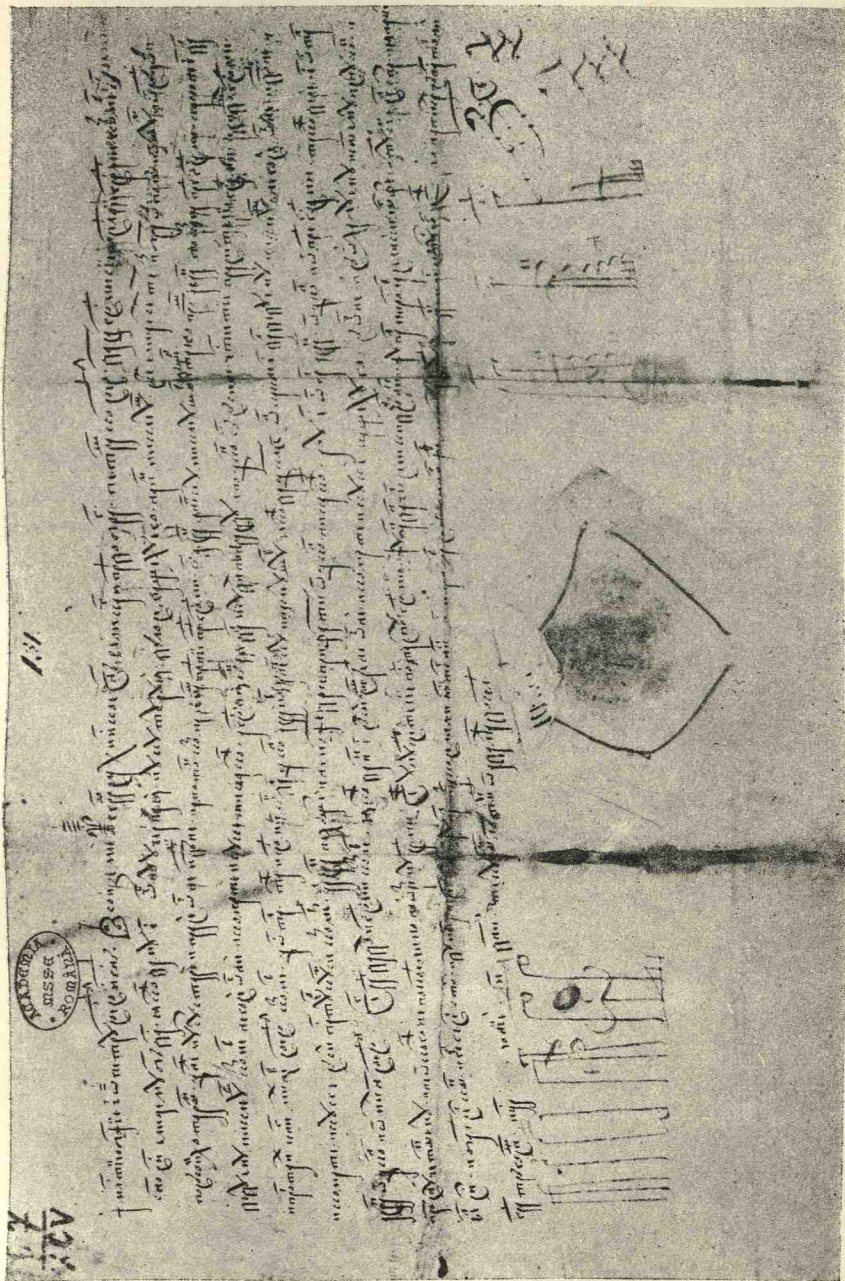


Fig. 29. — Document de la Petru-Vodă Cereel (data de an e adausă greșit).

al II-lea, intervenise pe lângă Henric pentru „Petrașcu, prinț și despot al Țerii-Românești”<sup>1</sup>.

La sfârșitul lui Iunie 1583 se lua, în sfârșit, în ciuda Validelei, combătută de nora ei și de fiul acesteia<sup>2</sup>, măsura mult așteptată. Se trimetea ceaușul ca să aducă pe Mihnea, și un altul care trebuia să caute în Cipru pe celalt Petrașcu pentru a face din el represintantul și chezășul fratelui care nu-l recunoscuse decât de nevoie<sup>3</sup>; dar acela nu se arată prea grăbit să vie<sup>4</sup>, fiind de fapt bolnav, cum se văzu prin moartea lui încă de la 24 Octombrie, fiind îngropat la Patriarhie, cu participarea la prohod a trei Patriarhi<sup>5</sup>. Primit de Sultan la Candili-bași, casa de țară de pe Bosfor, Petru pleca spre țară la începutul lui August, după ce afluase de sosirea lui Mihnea, care se cerea la Chios, la rudele mamei sale, dar trebui să meargă în sumbrul castel dărăpănat din Rodos. Avea cu dânsul optzeci de capugii, patru companii de călăreți, „Români și Greci“, pe lângă ceva spahii turci, două companii de pedestri, și cu archebuse, în total aproape 2.000 de oameni, o adevărată oaste, de și nu se putea aștepta nicio împotrivire a țării<sup>6</sup>.

Salutat înainte de pornire, nu numai de Ecumenic, dar și de Patriarhul de Alexandria<sup>7</sup>, Petru-Vodă ieșia deci ca un adevărat urmaș al Impăraților bizantini și ocrotitor al ortodoxiei, de care, cu toate călătoriile sale în Apus, nu se depărtase niciodată. Aceasta într-o vreme când biruitorul de Germigny credea că șeful suprem al Bisericii Răsăritului ar putea trece la catolicism<sup>8</sup>. Ajuns în țară, el făcea să se

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 157-8, no. CCLXVI. Cf. pentru cel din Cipru, *ibid.*, p. 165, no. CCLXXV.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 163. Stăruise și Marele Imbrohor; *ibid.*, p. 164, no. CCLXXIII.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 159, no. CCLXVIII. Scrisoarea italiană a lui Hogeș-Pașa către Henric al III-lea, anunșându-i numirea, e fără îndoială redactată de noul Domn; *ibid.*, pp. 160-1, no. CCLXXI. Plecarea lui; *ibid.*, p. 168, no. CCLXXVIII.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 166. Sosirea lui; *ibid.*, p. 168, no. CCLXXVIII.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 183, no. CCCII.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 173, no. CCLXXXVI.

<sup>7</sup> *Ibid.*

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. 174, no. CCLXXXVI.

tipărească în slavonește o nouă carte bisericească, acel *Evangelheliariu* din 7091, lucrat de Coresi și Mănăilă, din care n'avem niciun exemplar<sup>1</sup>.

Petrașcu din Cipru fusese un doritor de carte românească, puind la lucru pe Radu din Mănicești; acestălalt, cel purtat prin Apus, era un senior strălucitor, un mare meșter al graiului italian și un priceput și elegant scriitor, nu numai de misive către domnia creștinătății, dar și de bucăți în versuri așa de frumoase ca înălțătorul „*imn către Dumnezeu*“, pe care ni l-a păstrat contemporanul Stefano Guazzo, în *Dialoghi piacevoli*, și a cărui autenticitate n'ar putea fi contestată. Inșă era de fapt un străin, și așa a rămas până la sfârșitul acelei Domnii pe care, după marile întâmpinări ca la Adrianopol<sup>2</sup>, o inaugura el, pe un timp pe care-l va fi sperat lung, în Septembrie 1583<sup>3</sup>.

Dintre credincioșii lui, strânși la Curtea de petreceri și de viață afemeiată a lui Henric al III-lea, de la care aducea portul bărbii ascuțite și *cercelul* după care țara i-a pus porecla, unul, Meillier de la Constance, merge în Franța ca să presinte mulțămiri regelui și altor protectori, fără să uite nici pe ducele de Ferrara, pe cardinalul de Este, mai vechi cunoștințe<sup>4</sup>. Lăsa la Constantinopol și un creditor frances. Dar el avea cu dânsul mai mulți Italiani, ca Franco Finori, Ragusani, ca acel Zuan di Polo, care nu e decât Giovanni dei Marini Poli, pe lângă Cretani, ca un Demonoiani, dintr'o veche familie bizantină, Chioți, ca un Nicolae Mavrodi, care se întâlnește apoi în colonia orientală din Lioy, Venețieni ca frații Alberti, Tomaso și Giacomo, cari trec prin țară pentru negoțul de blănuri<sup>5</sup>.

Petru primise de la început cele mai frumoase sfaturi în stilul de înaltă etică romană al Renașterii. Ce nu i se cerea de prietenii cari-și căutau în paginile istoriei antice

<sup>1</sup> Bianu și Hodoș, *L. c.*, p. 99, no. 31.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 174 și urm.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 183, no. cccxcix.

<sup>4</sup> *Ibid.* Răspunsul ducelui; *ibid.*, pp. 182-3, no. ccc. Al cardinalului *ibid.*, p. 187, no. cccx. Altă scrisoare a lui Petru către el; *ibid.*, pp. 188-9, no. cccxiv (Târgoviște, 19 April). Urmează mulțămirile regale pentru ajutătorii turci.

<sup>5</sup> Al. Ciorănescu, în *Rev. Ist.*, XXI, p. 254.



Fig. 30. — Petru Cercel, Domnul Țării-Românești, după fresca de la Călniu.

îndreptările! De Germigny îi recomandase indirect, scriind lui Finori, recunoștința față de regele binefăcător, exercițiul lutozur virtutilor, ferirea de toate plăcerile, și ale jocurilor de noroc, frica de Dumnezeu, dreptatea<sup>1</sup>. Și unul din intimii noului stăpânitor putea să anunțe din București, către sfârșitul anului, numai lucrurile cele mai bune: un Domn „sănătos și voios“, plin de evlavie, judecător drept, harnic. Zilnic ține „divan“ toată dimineața, ba chiar și „până la chindie“, ascultând și pe cel din urmă sărac. La 14 Decembre fusese o masă mare, cu obișnuita împărțire de caftane, socotite la vre-o 2.000 de galbeni; de Sfântul Nicolae, alt prânz solemn, cu patruzeci de boieri, ridicându-se, ca pe vremea lui Alexandru, păharul pentru stăpân și, la urmă, și pentru binefăcătorul diplomat de Germigny<sup>2</sup>. Peste un an, Petru dădea aceleași asigurări de grațitudine ambasadorului frances<sup>3</sup>.

*Era pus fără îndoială pentru a face oarecare servicii politice lui Henric al III-lea, care nu renunțase la titlul și dreptul său de rege al Poloniei și considera pe Ștefan Bathory ca pe un usurpator.* De aceea el opri pe Franco, care trebuia să meargă în Polonia și trimese solii săi numai la Ragusa și în Franța<sup>4</sup>. De sigur că evită orice legături cu omonimul, așa de deosebit în ce privește înfățișarea, mijloacele și direcția, din Moldova. Doar acela era unchiul lui Mihnea, pe care izbutise a-l scoate din Rodos pentru a fi trimis în cuibul de Barbaresci, nesănătos, sălbatec și periculos, din Tripoli de Africa<sup>5</sup>. Avem tânguiriile desperate ale nenorocitului tânăr<sup>6</sup>.

Ca și Despot, Petru „Cercel“, deprins cu felul de viață din Apus, de care nu s'a putut desface nici în ce privește felul de a se împodobi, cum se observă din portretul, totuși prezentat după tradiția veche, din biserica Buzeștilor, raliați și la dinastia lui Pătrașcu-cel-Bun, de la Căluuiu, a *voit o țară nouă*.

Pentru aceasta el a căutat să-și facă o altă Curte decât aceea pe care o descrie Lescaloppier la București pentru vremea

1 *Ibid.*, pp. 264-70.

2 *Ibid.*, pp. 273-4.

3 *Ibid.*, pp. 275-6.

4 *Ibid.*, p. 274.

5 Hurmuzaki, XI, pp. 189-90, no. cccxvi.

6 N. Bănescu, în *Mem. Ac. Rom.*, VI.



lui Alexandru-Vodă și care era moștenirea de la Mircea Ciobanul<sup>1</sup>. Această capitală din șes, așa de apropiată de Giurgiu și supusă oricărei năvăliri a begilor dunăreni, nu i-a plăcut, și de aceea el și-a făcut la Târgoviște o biserică pe care a lărgit-o Matei-Vodă, ca să ajungă la noi într'o ușoară reparație din lărzia epocă fanariotă, și lângă această biserică, ale cărei linii primitive nu se pot recunoaște, și un mic palat, peste acela din vremea bătrânului Mircea: nu e ușor a recunoaște ce vine de la dânsul, dar de sigur că nu de la sfârșitul secolului al XIV-lea, de unde e ornamentația cu plăci smălțuite, e partea înălțată și mulțimea odăilor. Un călător de distincția și gustul umanistului francez Jacques Bongars, care a vizitat această clădire când era abia isprăvită, o găsește, în proporțiile ei mărunte, frumoasă<sup>2</sup>. Nici nu se putea altfel pentru un om obișnuit atâția ani cu viața de Curte, așa cum se obișnuia pe vremea Ecaterinei de Medicis.

*Dar îi trebuia o armată.* Va fi cercat să o facă pe baza altor principii, cam ca a lui Despot, a lui Ștefan Báthory, a lui Iancu Sasul. Pentru dânsa, un turnător italian pe care-l găsim în socotelile lui Ștefan Báthory a lucrat tunurile din care avem până azi o frumoasă rămășiță cu inscripție slavonă pomenind pe Domn.

Sensul acestei Domnii era european și prin aceea că Henric al III-lea, care nu și-a părăsit niciodată titlul polon, privind pe Ștefan Báthory ca pe un usurpator, doria să-și aibă, în aceste părți un sprijin<sup>3</sup>.

În ce privește însă pe sfetnicii săi, „Cercel“ nu putea face altfel decât să-și caute o basă în țară, între boierii cari nu erau prieteni ai lui Mihnea și n'aveau poate nici simpatii pentru cealaltă ramură a dinastiei. El are astfel ca Mare Vornic pe un Danciul, cu nume domnesc, și un document din 1584 privește pe alți doi boieri cu astfel de nume: Neagoe Banul,

<sup>1</sup> V. L. Humbert, în *Revue d'histoire diplomatique*, XXXV, 1.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 192. Acolo și trei fântâni; *ibid.*

<sup>3</sup> V. *La France dans le Sud-Est de l'Europe*, partea a II-a, spre sfârșit (în *Revue du S.-E. eur.*, XIII, p. 67). Și despre Mihnea și Ecaterina s'a crezut la Roma că ar putea trece la catolicism; *Rev. cat.*, III, pp. 524-5; cf. și *ibid.*, pp. 525-7 (= II, pp. 184-6). Pentru Petru Șchiopul, *ibid.*, III, p. 178 și urm. Cf. și *Calendarul catolic pe anul 1914*, Iași. Pentru Cercel, *Rev. cat.*, III, pp. 530 și urm., 535 și urm.

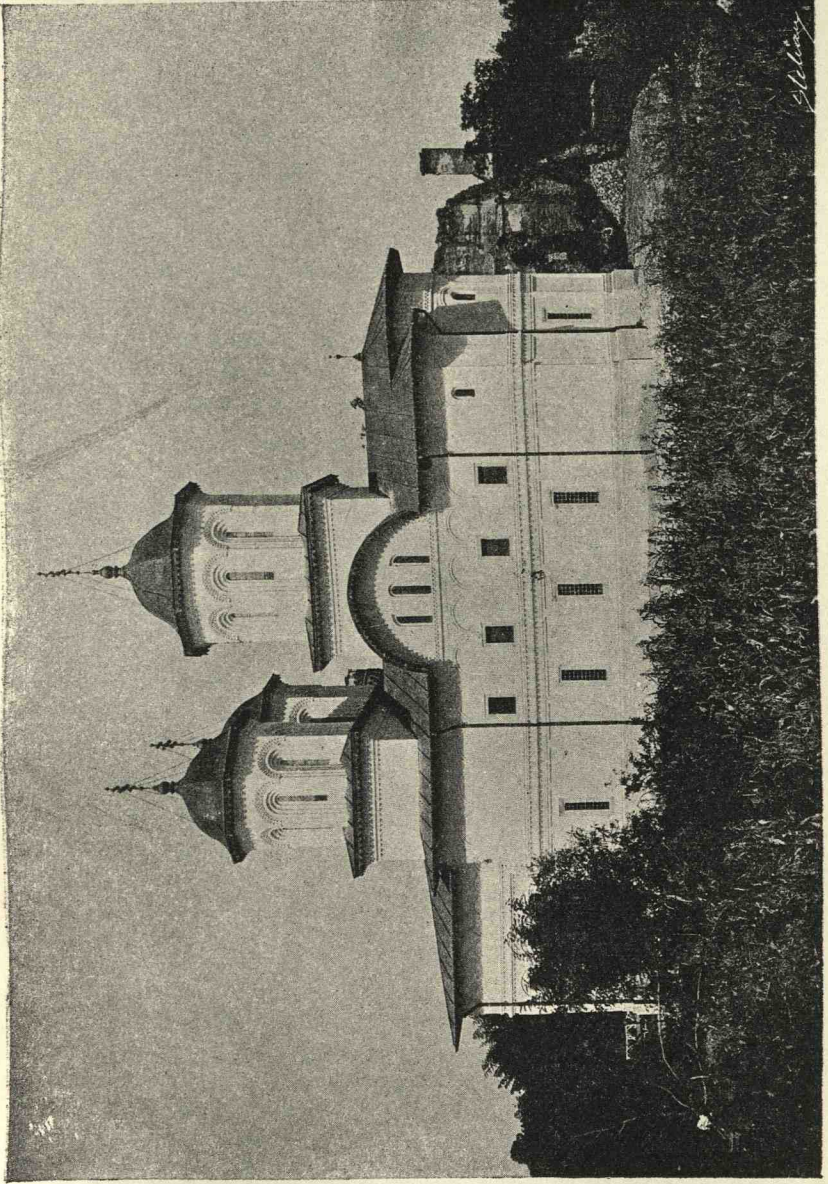


Fig. 31. — Biserica Domnească de la Târgoviște.

care poartă titlul de Cămăraș, și un pârcălab Marcu. Mare Logofăt e încă un om nou, Miroslav. Teodosie Spătarul din Rudeni are un nume care vine de la fiul lui Băsărabă-Neagoe și fusese purtat de Banul pe care-l jertfise Mircea Ciobanul. Postelnicia e încredințată unui boier de țară, Staicu. Noua Domnie se servește de un Gheorghe, de un Bolea, de un Dumitru pentru rosturi de căpetenie ale Statului. La negociații peste munți e trimis Chisar. Dar grija adunării banilor pentru a se plăti multele datorii o are supraveghetorul statornic al Domniilor căpătate printr'însul, Iani, Ianachi Vistierul<sup>1</sup>. Mai pe urmă va apărea un Radu, de sigur Buzescu, în calitate de Comis, și Postelnic e Udriște, care se cobora de sigur din omonimul său de la Mărgineni<sup>2</sup>.

Dar partidul lui Mihnea nu dispăruse. Legături au putut fi prinse cu aceia cari uneltiau întoarcerea tânărului rival, privit cu cele mai calde sentimente de recunoștință de către călugării răsăriteni, cari, în Tesalia, la Meteore, la Athos, unde i se vede frumosul chip oacheș, cu băiețelul Radu alături, la mănăstirea Vlatadon din Salonic, mai așteptau milostenii de la dânsul<sup>3</sup>. Nu lipsiau nici legături cu Turcii, și scrisorile care ni s'au păstrat arată cu ce stăruință se lucra la Poartă pentru ca acel ce fusese mutat de la Rodos — Ecaterina voise Chios<sup>4</sup>, cu ale ei rude și cu viața de caracter occidental — în Africa-de-Nord, să fie lăsat a reveni în capitala Imperiului.

Din Rodos încă-și făcea speranța de apropiată întoarcere energica Doamnă-mamă, scriind Mariettei: „Nu te supăra de ce ni s'a întâmplat, pentru că așa e obiceiul locului acestuia că, atunci când vreau să puie alt Domn, scot pe cel d'întăiu

<sup>2</sup> V. Minea și Boga, în *Cercetări literare*, X-II (1934-6), p. 33. Divanul din 1583, la Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 890.

<sup>3</sup> *Ibid.*

<sup>3</sup> Pentru Meteore, Iorga, *Doc. grec.*, III, pp. 3-5, no. III; pentru Athos, același, în *Mem. Ac. Rom.* pe 1937; pentru Salonic, același, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 2-a, XVIII, p. 38. Apoi: Eustatiadis, *Ἡ Μονὴ τῶν Βλατέων*, Salonic 1918; Papagheorghiu, în *Byzantinische Zeitschrift*, VIII, p. 402 și urm.; L. Bréhier, *Les monuments chrétiens de Salonique*, Vlatadon, în *Rev. Arch.*, IX (1919) p. 27. Devenise Ceauș-Monastir.

<sup>4</sup> Acolo mănăstirea *Néa Μονή* era în legătură cu familia. V. Nichifor Chiotul, *Ἡ θεία καὶ ἱερὰ ἀκολουθία τῶν δόλων... Νικητῆ, Ἰωάννου καὶ Ἰωσήφ*, Veneția 1804. Și scrisori în Reussner, *Epistolae turcicae*, p. 150.

și-l trimet aiurea, cum s'a făcut cu Petru Voevod, unchiul nepotului tău, și acuma domnește din nou în Bogdania<sup>1</sup>. „Așa e obiceiul prin locurile acestea, că, atunci când scot un Domn, nu-l îngăduie să stea la Constantinopol“<sup>2</sup>. De altfel „nu ne-au scos pentru vre-o pricină oarecare, ci noi am venit în acest loc, ci tot noi, ca să nu cădem greu cu totul creștinilor, am părăsit acest loc“, dar ea se încrede în Dumnezeu că în curând iarăși vor avea Domnia<sup>3</sup>. De altfel grupul familiar nu rămăsese fără rost în această chibzuire inteligentă a posibilităților de câștig: Lucreția, cu fetele, care vor reveni în Țara-Românească, slăteau la Constantinopol, dar noul ei soț, Constantin Frangopulo, trecuse la Petru din Moldova și luase cu el și pe soții fetelor<sup>4</sup>.

Peste puțin și supt această stăpânire „apuseană“ căzură capete ca pe vremea veche, după sistemul practicat de Mircea Ciobanul. Totuși Petru încercase întâiu cu binele. Era în cele mai bune relații cu tânărul Sigismund Báthory, crescut cu totul apusean, italian, de Iesuiții săi, în sporturi și arte, și, din Ardeal, în numele lui, se arăta mulțămirea că în sfârșit la hotarul de Miazăzi al țării se află un om care „n'a locuit numai la el acasă, în Țara-Românească, ci a văzut Creștinătatea“<sup>5</sup>. I se trimetea, la începutul anului 1584, o mare solie, în care erau Paul Pernecky, Ioan Gerendy, Gabriel Haller, Gheorghe Nyotodi „și mulți alți nobili“<sup>6</sup>. Din parte-i, Petru își avea solia la nunta fetei judei brașovean<sup>7</sup>. Și tinerii Báthory, îl cercetau, de altfel, cu oamenii lor<sup>8</sup>. Pe lângă „Velșii“ trimiși la prințul vecin, se tot purtau emisari, ca Udriște, Hadâr, Banul Mănăilă, sosit cu „o sută cinzeci și unul de cai și mulți oameni de suită“, ca Gheorghe Stolnicul, pentru a chema înapoi pe pribegi. Aceștia însă își știau păzi capetele, și astfel din Socotelile Brașovului știm

<sup>1</sup> Iorga, *Contribuțiuni*, p. 57, și Iorga, *Doc. Grec.*, I, pp. 77-8, no. CXLIII, scrisoarea din 14 Ianuar 1584.

<sup>2</sup> *Ibid.*

<sup>3</sup> *Ibid.*

<sup>4</sup> Iorga, *Contribuțiuni*, pp. 7-8.

<sup>5</sup> Veress, *l. c.*, pp. 271-2, no. 249.

<sup>6</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 827.

<sup>7</sup> *Ibid.*

<sup>8</sup> *Ibid.* Este și o afacere de hotar la „Micul Buzău“; *ibid.*, p. 828.

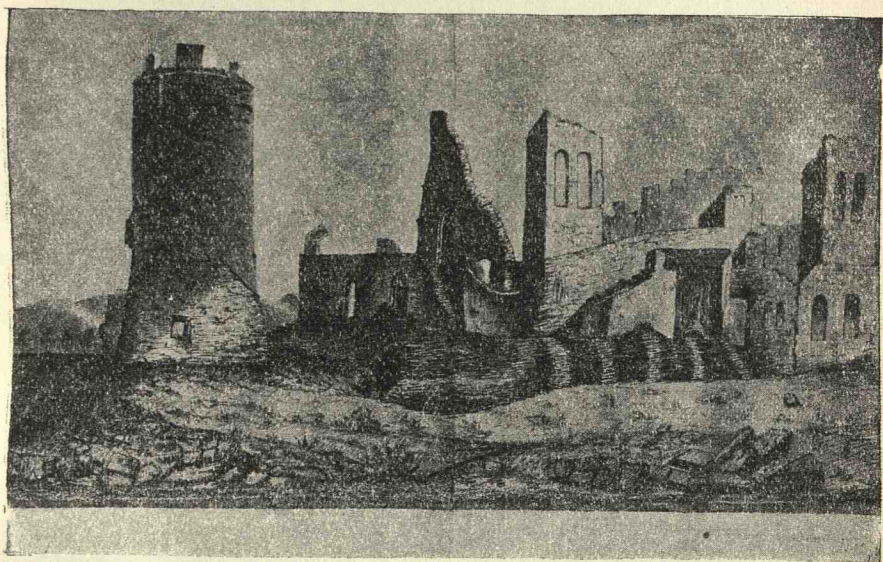


Fig. 32. — Ruinele Curții din Târgoviște (după un desen din 1847).

că rămăseseră în acele locuri de adăpost și de atentă pândă, de unde și până la atât de depărtatul Tripoli se puteau trimite vești, cu atât mai mult pâri la Constantinopol, nu numai un Socol și soția influentului odinioară Mitre, dar și Logofătul Stanciu, bogatul Ivașcu Goleșcu, care avea o strânsă prietenie cu doi din tinerii Báthorești, Ștefan și Gabriel<sup>1</sup>, cu cari venia el la Brașov, toată societatea având 140 de persoane.

Stanciu trebui să se întoarcă, dar nu fu pedepsit pentru pribegie; de calău periră însă, mai târziu, boierinași mai mărunți, vinovați pentru vre-o conspirație: Mihăilă, Dragomir, Gheorghiță<sup>2</sup>.

În acest timp, de către Mihnea, adecă de către Ecaterina, se făceau silinți desperate pentru a se îngădui măcar întoarcerea în Europa, „unde sânt mai mulți Voevozi mazili“, — dar unuia dintre dânșii, care se afla tocmai la Rodos, Petru al Moldovei făcuse să i se taie, pentru 30.000 de galbeni nasul și urechile<sup>3</sup> —, unchiul Petru având a plăti cheltuielile micului vas ce i-ar aduce. Adevărat că se întorsese în favoare Sultana Hasechi, ocrotitoarea lui „Cercel“, căruia-i ierta o datorie a lui Mihnea, pe care o luase asupra-și succesorul<sup>4</sup>. Încurajat, agentul lui Petru-Vodă merse până acolo, încât călcă „locuința unei „femei cu doi copii“, făcând și moarte de om între „alți trei din familia“ înrudită cu Mihnea, ceia ce nu înseamnă decât casa Lucreției Frangopulo; și acest păcat i se iertă<sup>5</sup>. Totuși se trimeteau de la Tripoli cereri, redactate în turcește, către amiralul Ulugî-Ali, vechiu sprijinitor, către un intim al Marelui Vizir Osman (din Iulie), către Osman însuși, amintindu-i că, slugă devotată a Impărăției, venise supus să sărute picioarele Sultanului și să se închine și puternicului sfetnic, când a fost trimes în acest exiliu care i s'a înrăit apoi, ajungând o adevărată închisoare<sup>6</sup>. Ajuns la conducerea Impărăției, acel care n'avuse nimic a face cu

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 826-9 (avea și peste șaizeci de oameni cu el); Veress, *l. c.*, pp. 299 și urm., 319 și urm.; *ibid.*, III, pp. 3-4, no. 4; pe lângă care ziarul lui Gerlach, p. 342.

<sup>2</sup> Cronica țerii.

<sup>3</sup> Odobescu-Toșculescu, *l. c.*, p. 74, no. cxxxii.

<sup>4</sup> *Ibid.*, no. cxxxiii.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 76, no. cxxxvi.

<sup>6</sup> N. Bănescu, în *Mem. Ac. Rom.*, 1926, p. 281 și urm.

numirea clientului frances ar trebui să îndrepte această ne-meritată situație. Nu era uitat în retragerea sa nici Vizirul Sinan. Se oferiau sume fantastice, până la o jumătate de milion de galbeni, și câte oi vor fi de nevoie pentru împărătescul Țarigrad. În vară, pe când omonimul moldovean trebuia să iasă din nou cu oastea<sup>1</sup>, agenți și chiar „fiul vitreg al lui Iancu-Vodă“, Filip, se purtau prin Ardeal<sup>2</sup>.

Petru-Vodă nu bănuia nimic din ce i se pregătia. Polonia-i trimetea un ambasador în persoana lui Samuil Łaski, omul lui Ioan Zamoyski, marele cancelar, care și el, fost student la Padova, reprezintă același spirit. Nu lipsia, în dușmănia față de Domnul Moldovei, nici visita unuia din „ginerii lui Alexandru-Vodă“, adică Lăpușeanu, venit din Brașov<sup>3</sup>. Socoțele brașovene cuprind însemnarea darurilor făcute Domnului muntean, care, având bastarzi ca un Marcu, un Dimitrie, — după legenda Dimitriazilor dinastici! —, se însura<sup>4</sup>. La 5 Septembrie Brașovenii își trimeteau solul la această nuntă, pe un timp când cunoscutul Franco și alți „Velși“, Francesi sau Italieni, veniau în cetatea săsească de la graniță, mergând mai departe, la prințul ardelean, și acesta învrednicia de onoruri deosebite pe intimul lui Petru-Vodă<sup>5</sup>.

La începutul anului 1585 se observă aceeași viaie mișcare de trimeși dintr'o parte și alta a munților; între oaspeții a căror cheltuială făcea de sigur să suspine gospodărescul Sfat al Brașovului se află și „cămărașul“, „komornikul“ Domnului muntean, Silesianul Wilhelm Walter, care-și caută și sănătatea în oraș<sup>6</sup>, pe lângă cutare curtean căruia i se zice pe franco-italienește „der Kavallier“<sup>7</sup>. Nu lipsesc nici „căpitanii“ unei mici armate<sup>8</sup>.

<sup>1</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 695, no. MCCLXXX.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 826. Și „oamenii lui Iancu-Vodă“; *ibid.*, p. 827.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 828-9. Sigismund trimete la Petru și pe un „diac al lui Ioan Łaski“; *ibid.*, p. 827.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 828. Cf. P. P. Panaitescu, în *Omagiu D. Gusti*, II.

<sup>5</sup> *Ibid.*

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 829.

<sup>7</sup> *Ibid.*

<sup>8</sup> *Ibid.*



Fig. 33. — Tunul lui Petru-Vodă Cerceel.



În Mart, ambasadorul frances la Constantinopol știa că partida e pierdută pentru Domnul muntean. Veniseră neconținute plângeri cu meșteșug presintate. Dar, înainte de toate, *era la Turci, cu noul Mare-Vizir, o altă lume*, una care nu părea încă sătulă: Doamna Ecaterina, acuma biruitoare, avea dreptate în judecățile ei. Beglerbegul Rumeliei, fostul Agă al Ienicerilor, făcuse a se lua hotărîrea, ocrotitul Francesilor fiind invinuit că pregătește, prin rămânerea la Târgoviștea, pe care o întărise, fuga la creștini<sup>1</sup>. Dar ceia ce înrăurise asupra acestei măsuri fusese și altceva: *se găsea la Constantinopol cine să spuie unor miniștri mai bine informați de cum se crede că în Franța izbucnise războiul civil prin ridicarea lui Henric de Navara ca moștenitor al Tronului*.

Totuși o nouă și mare jertfă de bani ar fi putut salva pe „Cercel“, cum de sigur acesta a fost motivul pentru care celalt Petru și-a păstrat Moldova, unde, e drept, *cărmuirea lui era un model de cruțare și-i căpătase sentimentele bune ale tuturor*. Ceia ce rămăsese în sufletul lui Petru Munteanul din viața lui în Apus, din atingerea lui cu civilizația Renașterii îl va fi împiedecat să-și jupoaie fără milă supușii. Și, cu totul străin în țară, el nu găsea pentru asemenea măsuri desperate sprijinul trebuitor la o boierime care-și avea, în general, alți patroni. Oricum, el depusese înainte de vreme o parte din tribut la Adrianopol și trimisese câteva mii de scuzi la Constantinopol chiar.

Ambasadorul frances credea că, la sosirea ceaușului maziției, amicul regelui va avea curajul să vie la Poartă<sup>2</sup>. Dar Petru părea de mult că pregătește altceva: raporturile lui cu Băthoreștii îl asigurau în cas de retragere în vecinătatea creștină, și cine știe, cu influența Iesuiților pe lângă Sigismund ca și pe lângă Zamoyski, *ce planuri de luptă creștină, de nouă cruciată, se vor fi vânturat prin atâtea solii ce se schimbaseră!*

Fără a crede că i s'ar întâmpla același lucru ca lui Iancu-Vodă, Petru, care-și însuși ce sume se găseau în Vistierie, plecă în fruntea unei întregi oștiri, cu tunuri și steaguri, fără să putem înțelege unde ar fi putut să treacă în aceste

<sup>1</sup> Odobescu-Tocilescu, *l. c.*, I, p. 92 și urm.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 92-3.

condiții. După ce făgăduise ceașului că-l va urma la Poartă, el pornia din Târgoviște în seara de 16 April, cu 4-500 soldați și patruzeci și trei<sup>1</sup> de care pline cu bani, din tribut și de aiurea, cu mobile și altă avere și cu trei tunuri<sup>2</sup>.

Dar, la graniță, Ardelenii, înștiințați de la Poartă că nu se îngăduie călătoria fugarului, trecură peste aplecările personale ale tânărului lor prinț, de și Brașovenii trimeseră la 1-iu April provisiu în micul lagăr al lui Petru<sup>3</sup>. El putu să înainteze cu acest alaiu până la Râșnov. Însă, de și Mihnea, care debarcase la Modon, nu fu la Constantinopol decât la 21 ale lunii, de și el nu sărută mâna Sultanului decât la sfârșitul lui April, de și el nu plecase nici la jumătatea lui Maiu<sup>4</sup>, el trimesese porunci partisanilor săi, și ispravnicii de Scaun știuseră să lucreze. Chisar trecuse la el, Mitrea alergase din Ardeal, Radu Buzescu era Păharnic. Deocamdată, cu ceașul Husein, încă de la începutul lui April, venia, *ca să poprească tributul, dacă nu se poate extrăda fugarul*, Radu Păharnicul și alt Buzescu, Stroe. Indată tabăra se sparse fără ca Petru să fi încercat o rezistență: Pernecky, Cosma Horváth, și cu oameni armați din Brașov, prădară ce putură, zece butoaie mari cuprinzând banii reclamați de Turci, caii, peste o sută, fiind îndreptați spre Odorheiu, apoi la Feldioara, cu un Ugron. Se luară și cei doisprezece cai ai „surorii lui Petru-Vodă”. Soldații sârbi ai fugarului fură opriți și duși la Sibiu sau de-a dreptul la Poartă. După un moment de zăpăceală și abus, se trimesese de la Alba-Iulia o comisiune de cercetare, cu doi Bánffy, cu Petru Rác, cu Pernecky, cu un Kalnaszy și un Tormay, împreună cu Vistierul Moldoveanului, Iani, și „cumnatul lui Mihnea-Vodă”, probabil al Doamnei Ecaterina, Frangopol. Se făcură cercetări pretutindeni pentru a mulțami pe Turci<sup>5</sup>.

Petru însuși plecase mai departe cu câțiva curteni, treizeci

<sup>1</sup> Patruzeci și opt, după Socolile Brașovului; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 830.

<sup>2</sup> Odobescu-Tocilescu, *l. c.*, I, p. 36, no. CXLIV.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 829.

<sup>4</sup> Odobescu-Tocilescu, I, pp. 96-7, n-le CXLIV, CXLVI.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 829-30. Lista unei părți din avere, în Hurmuzaki, III, pp. 90-1, no. LXXV.



Fig. 34. — Stema Țării-Românești pe tunul lui Petru Cercel.

de persoane<sup>1</sup>. Nu se putea aștepta la niciun sprijin frances fuga lui fiind socotită de ambasadorul la Poartă ca „rușinoasă” și întreaga afacere ca „nisipoasă”.

Zăbava la Constantinopol a lui Mihnea fusese determinată de o ultimă luptă: Chiajna venise cu fiul ei Constantin și-și găsisse și ea ocrotitorii<sup>2</sup>. Intrei ei pe acel Ibrahim care era să ieie în căsătorie pe Aișe, fata Sultanului. Trebui ca, după sosirea la București, Ecaterina să revie la Constantinopol, pentru a se găsi în fața neîmpăcatei vechi rivale. Cu 200.000 de galbeni abia putu să asigure Domnia fiului, și între cei ce se împărțășiră de jertfa ei pe spinarea țerii se întâmpină întregul partid dușman al lui Petru Cercel: Sultana mamă, beglerbegul, celalt Ibrahim, și un capuși-bașă influent. Ar fi vrut să aducă trecerea la Islam a pretendentului, un băiețuș de vre-o optsprezece, douăzeci de ani, fără a se gândi, atâtea surprinderi aduc vremile, că însuși acel iubit fiu al ei nu va putea să scape de influențele unei noi mazilii fără a părăsi legea la care fără îndoială ea însăși ținea din toată inima, și-i fu cruțată măcar o viață destul de lungă pentru a vedea o astfel de rușine. Pentru moment, ea putea să scrie însă, cu bucurie: „Cel ce nădăjduiește, tot își atinge scopul; măcar și în fundul pământului să ajungă omul, și, dacă Dumnezeu îl iubește, îl face să iasă iarăși de acolo”<sup>3</sup>.

Noua Domnie se va anunța însă deosebit de populară, poate după modelul aceleia a unchiului moldovean. Dar ea trebuia să caute întâiu a mai rezolvi încă o problemă: aceea a „fugarului”.

Pe când ficcare căuta să profite din averea cărată de acesta, o parte fiind ascunsă și în pivnițele Sfatului din Brașov, alta intrând în Vistieria lui Sigismund Báthory, și totuși rămase așa de mult și pentru haznaua Sultanului, Petru era despărțit de prietenii săi. Urmărit de amenințările Sultanului, care cerea Ardelenilor persoana, suita de treizeci de oameni și averea „robului”, său<sup>4</sup>, el arăta că voiește să

<sup>1</sup> Odobescu-Tocilescu, *l. c.*, I, pp. 97-8, no. CXLVIII.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, pp. 129-30, n-le LIX-LX; Odobescu și Tocilescu, *l. c.*, I, p. 98; Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 830-2.

<sup>3</sup> Iorga, *Contribuțiuni*, pl. 62; *Doc. Grec.*, I, p. 79, no. CXLIV.

<sup>4</sup> Veress, *o. c.*, III, pp. 8-9, no. 7; pp. 10-1, no. 9.

treacă la Codlea, cu gândul ca prin Făgăraș să meargă la Alba-Iulia, unde nu se îndoia că va fi bine primit de prințul care i se dovedise până atunci așa de bun prieten. Dar, aflând că, până la Sigismund, poate întâlni în cale oameni cu gânduri rele asupra sa, el plecă schimbat în „haine săsești“: atunci se produse jaful averilor, la care participară și Sași și acei slujitori sârbi de-ai lui Petru. Cum Ardealul n'avea o oaste permanentă, nu se putu face nimic pentru a împiedeca abusul și risipa. Curtenii, „Italieni, Francesi, Sârbi“<sup>1</sup>, ai fugarului erau prinși<sup>2</sup>. Boierii lui avură aceeași soartă: între ei Logofătul Miroslav, Vornicul Danciu, un mai mic Vistier Vasile, un Danciu, Armaș, un Agă Pavel; „Italianul cu cercel“ pare a fi Franco, care voia să-și imite, ca modă, stăpânul<sup>3</sup>. Trimeșii lui Mihnea, Stroe și Radu Buzescu, acesta Mare-Păharnic și un Spătar, Filip, își uniau slăruințele cu ale ceaușului, pentru ca măcar tributul și alți bani luați din țară să fie salvați<sup>4</sup>. Și regele Poloniei crezu că e nevoie să intervie: cu obișnuita lui asprime, acel care osândise la moarte doi Domni români recomanda față de bieții boieri arestați tortura și decapitarea în fața omului împărătesc; dar el declara că față de acest pribeag domnesc, — care era om al regelui Franciei, — n'ar fi mers nici până la predarea lui către Turci<sup>5</sup>. Fură uciși numai cei ce se amestecaseră în pradă<sup>6</sup>. Ceva din această mare avere, *plină și de obiecte de artă*, merse la Poartă cu acel ceauș, Mustafă Lungul, mulțamit cu un dar care-l făcu să nu cerceteze prea de aproape socoteala; dar tributul rămăsese în mâinile cui se îmblânzise întâiu<sup>7</sup>.

<sup>1</sup> Cretanul Andrei Demonoiani ajunse și la Viena; Hurmuzaki, III<sup>2</sup>, p. 21, no. xxxii.

<sup>2</sup> Raportul celor doi consilieri ai lui Sigismund, Alexandru Kendy și Wolfgang Kovachöczy; Veress, *l. c.*, pp. 12-5.

<sup>3</sup> Reclamație ulterioară; *ibid.*, p. 75, no. 36; pp. 77-8.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 829.

<sup>5</sup> Veress, *l. c.*, pp. 17-9, no. 11.

<sup>6</sup> *Ibid.*, pp. 25-8. Răspunsul lui Sigismund; *ibid.*, pp. 21-3.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 27. Sultanul se declară mulțamit („să-i fie alb obrazul prințului“) și cu atâta; *ibid.*, p. 37. Pentru data sosirii banilor (19 Iunie), Odobescu-Tocilescu, *l. c.*, I, p. 98, no. cxlviii. Rămâneau și creditorii francesi, un medic, Strozzi, un La Corde; *ibid.*, n-1 urm. V. și ms. fr. 1192 al Bibl. Naționale din Paris.



Fig. 35. — Ruinele Curții Domnești de la Târgoviște  
(după ultimele săpături).

De fapt se luaseră toate măsurile pentru ca Petru-Vodă să ajungă în Maramurăș, unde, fără a se face un rău celui lipsit acum de toate, i se dădu ca reședință castelul din Hust<sup>1</sup>.

În Iunie, Mihnea era la București. El își regăsea vechii prieteni: Mitrea, bătrânul credincios al familiei, care luă din nou Vornicia, Chisar, redevenit Logofăt, Bănia fiind incredințată influentului Iani; un Grec, Parascheva, e Postelnic, altul, Mihalachi, Comis; în Sfat se mai află și tineri, ca Petru Spătarul, Ioan Stolnicul și cei doi Buzești<sup>2</sup>. Se adause apoi ca Spătar Filip<sup>3</sup>.

Îndată Domnul restabilit își relua legăturile cu Sigismund Báthory. Nevroind să se lase mai pre jos decât luxosul înaintaș, îi trimise în August o solie cu nu mai puțin de o sută șaptezeci și cinci de cai, între cari Mitropolitul Serafim, care tocmai sfințise pe Mitropolitul ardelean, Chisar, Comisul Radu Buzescu și acel Pârvu Clucerul, fiul unui credincios al familiei, Stipan, ctitorul de la Bucovăț<sup>4</sup>. Petru Spătarul mergea și într'o misiune la Făgăraș<sup>5</sup>, și Radu reveni cu un nou ceauș în căutarea lui Petru-Vodă și a lui Stanciu pribeagul<sup>6</sup>.

Scrisoarea cu care Sigismund —, adevă tutorii, Ioan Góczy, Kendy și Kovachóczy, — răspunde la această cinste e deosebit de prietenoasă. Tânărul prinț, de treisprezece ani, e bucuros și de noul vecin, de și acesta nu călătorise prin „creștinătate“: i se urează Domnie lungă, cu favoarea Sultanelui. Dar cu privire la comorile predecesorului nu se putea spune nimic nou<sup>7</sup>.

Și în Iunie 1586, Petru, recomandat și de Papă<sup>8</sup>, era tot în „pază cinstită“, și Ștefan al Poloniei l-ar fi chemat la el dacă nu s'ar teme de Turci<sup>9</sup>. Dar se credea că el gătește

<sup>1</sup> *Chron. Fuchsio-Lupino-Ottardinum; Quellen*, V.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 900.

<sup>3</sup> Veress, *o. c.*, III, p. 77.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 380.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 830-1. Și un Domenico, — „Duminecă“ al lui Petru Schiopul —, dintre Italianii lui Petru Cercel.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 831. Se aduc și arestați. *Trec negustori olandesi; ibid.*

<sup>7</sup> Veress, *l. c.*, p. 50.

<sup>8</sup> Hurmuzaki, III<sup>2</sup>, p. 23, no. xxxvi.

<sup>9</sup> Veress, *l. c.*, p. 69, no. 31.

o năvălire, și Sigismund trebuia să se îndreptățească față de Sultan<sup>1</sup>. Spre sfârșitul anului el se arăta gata să reîntre în serviciul regelui Franciei<sup>2</sup>: se prezenta ca victima Vizirului Osman, pe care-l înlocuise Mesih și acuma, din April, Siavuș. Se declara desgustat de „lucrurile trecătoare ale acestei lumi“. Iși dă „cuvântul de cavalier“ că nu urmărește altceva decât ca să steie ca om liber lângă acest Suveran creștin. Era rugat să stăruie pentru dânsul vestitul Iesuit, propagandist prin aceste locuri, Padre Possevino. Avea încă pe lângă el un Frances care-l servise în acea depărtată țară a vechiului său adăpost, „Giovanni Monsiu“, poate numai un „Monsieur Jean“<sup>3</sup>. Moartea, apropiată, a lui Ștefan Báthory îi va face mai ușoară o plecare, poate fără scara de funie de care vorbește o povestire ardeleană<sup>4</sup>.

Deocamdată unchiul și nepotul din cele două țeri o duceau mai bine decât oricând. Când, în 1585, marele erudit frances Bongars s'a coborât, în căutarea de inscripții și alte urme ale antichității, din Ardeal în Țara-Românească pentru a-și întregi culegerea în Balcani și la Constantinopol, călătorul, care avea recomandații pentru Mitrea Vornicul și pentru tânărul Domn însuși, de la doctorul brașovean Paul, atât de adese ori chemat dincoace de munți, găsi la București urme din mediul apusean al lui Cerceel: pe Marsiliesul Barthélemy Bertrand și negustori ragusani; Franciscanii din Târgoviște se bucurau de favoarea Domnului restabilit. Pe acesta, acum în vârstă de douăzeci și cinci de ani, și pe Doamna-mamă, cu care ar fi putut vorbi italienește, nu-i văzu. Postelnicul Parascheva nu înțelegea latinește, dar tălmăceau acei Ragusauj<sup>5</sup>.

În Moldova temerile de Cazaci care fuseseră în vară se împrăstiaseră: bandiții Niprului nu făcură decât să prade, groaznic, Benderul și pe Turcii de acolo<sup>6</sup>.

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 73, no. 34; p. 77. Se cerea de Sultan și retrimeterea în Țara-Românească a pribegilor; n-l următor și pp. 79-80, no. 38.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 89-91, no. 43.

<sup>3</sup> Italiana lui e une ori nesigură, și găsim și un românism: *aggiutato*.

<sup>4</sup> *Quellen*, IV, l. c. V. și Gyulafy și Szamosközy, la Veress, l. c., p. 136.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 190-2, no. CCCXVII.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. LVIII (și Ureche).





Fig. 36. — Pecetea lui Petru Șchiopul, Domnul Moldovei.

Cum Ecaterina era la Constantinopol, Mihnea scria însuși grecește mătușii de la Murano, arătându-și marea mulțămire pentru recăpătarea Scaunului și pentru condițiile liniștite ale stăpânirii sale. Și iată că, în ultima zi a lui Decembre, se întorcea și Ecaterina, căreia și în grecește i se zicea „Doamna“, și ea adăugia la scrisoarea, bine făcută, cu un condeiu sigur, de fiul ei<sup>1</sup>. Era încunjurată de nepoatele Benetta, Prepia (Grațioasa) sau Esther și Păuna, aceasta văduvă, măritată apoi cu mândrul Ragusan, venit din Sofia<sup>2</sup>, om de afaceri, Zuane dei Marini Poli, cealaltă cu un Rășcanu; cea de a treia era cu vre-un Grec. Dar Doamna se plângea că „acel neiertat, nelegiuit a răsturnat totul, a ruinat și pustiit lumea, și a rămas săracă și însăși țara, numai Dumnezeu să ajbă milă. Și, văzându-l că strică țara, Impăratul a trimes și I-a chemat să vie la Poartă, cum am făcut și noi, și el a luat ce avea și a fugit, cum s'a aflat. Și ne-am întors noi și am găsit că avea o datorie de 889 sarcini de aspri, și era la Turci, la Evrei, la Frânci, la negustori de oi turci, și s'au adunat toți și s'au plâns Impăratului, spuiind: „cum să pierdem atâția bani!“ Și Impăratul a poruncit ea, îndată ce Mihnea Vocevod a luat cârmuirea, să-i plătească și datoriile aceleia, și, așa, le plătim noi, și ne-am îndatorit și noi înainte de a veni în țară cu o sumă tot așa de mare. Acuma cum o scoatem la capăt<sup>3</sup>?”.

Încă în 1587 se auzia această tânguire, după ce în anul 1585 fusese o secetă grozavă, Cronica Moldovei arătând cum se arau heleșteiele, cum praful se strângea troiene la garduri: „ca de omăt era troiene de pulbere“<sup>4</sup>.

Dar, în ciuda acestor greutăți, de Sântă-Măria Mare se întâmpinaseră „la Munteni, pe Prut“, stând de pază, probabil, contra Cazacilor, cei doi Domni, „cu Curte multă și gloate mari de s'au ospătat împreună“<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> Iorga, *Contribuții*, p. 63, nota 4; *Doc. Grec.*, I, pp. 79-80, no. cxlv.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 318-9.

<sup>3</sup> Iorga, *ll. cc.*

<sup>4</sup> Ureche. Și în Ardeal a fost așa: și o scrisoare contemporană la Veress o pomenește.

<sup>5</sup> Ureche. În Socotelile Brașovului, *l. c.*, p. 832, se vede fiul lui Chisar venind din Făgăraș (de la Andrei Báthory) și un sol al lui Ivașcu, din Polonia. Și Spălăreasa vine în Ardeal. Zece trabanți

*De fapt aceeași familie stăpâna în același fel, alipindu-se la o străveche datină de cruțare a săracului, de frăție cu boierii, de bune legături cu vecinătatea. Pe departe nu s'a prețuit de ajuns această operă prin care de sigur că țara s'a odihnit și s'a întremat.*

Dar nu e numai atâta în ceia ce a fost de sigur și o asociație de interese în marginile aceleiași familii, însă a ajuns să represinte mult mai mult în viața însăși a neamului. De la o țară la alta trec influențele, și se produce pe încetul o asimilare pentru care până atunci era așa de mult de făcut. Fără acest început ar fi fost mai grea opera de cucerire munteană asupra Moldovei de către Mihai Viteazul și Domnia de Moldoveni, ca Ștefan Surdul și Alexandru-cel-Rău, în Țara-Românească ori, mai târziu, stăruința de a fi Domn muntean a lui Simion Movilă, alături de dominația lui Radu Mihnea, direct și prin fiul său, asupra amânduror Domniilor românești.

*Ideia acestei stăpâniri ori într'o țară ori în cealaltă, odată ce era o descendență românească, îi revine lui Alexandru, tatăl lui Mihnea. Fără îndemnul acestui frate mai mare, Petru Șchiopul nu s'ar fi cîntit din situația de slujitor creștin al Sultanului, pe care a avut-o o bucată de vreme. El, Alexandru, a îndrăznit să ofere Moldovei un Domn muntean, ca și cum calitatea dinastică n'ar fi avut nicio valoare pe lângă unitatea de neam: până atunci numai prin femei se făcuseră astfel de legături. Trebuie de pus alături și grija pe care același Domn o are pentru biserică ardeleană ridicată de pribegi, pentru însuși Scaunul vlădicesc legat de dânsa. Aducând în țara sa tiparul slavonesc al lui Coresi, el înțelegea firește a lucra și pentru Moldova cărțile care se împodobiau cu stema munteană, purtând împrejur în roșu însemnarea „hrisovul Terii-Românești, Io Alexandru Voevod”<sup>1</sup>. Mitropolitul Serafim, care-l ajută în această privință, sfințește, cum s'a văzut mai sus, Vlădiți pentru Ardeal, îndafă ce se părăsește propaganda calvină, și astfel se înlătură acea legătură străină*

fac paza „unei boieroaiice“. Ba, în Novembre, și cronicarul Azarie („Asaria“). Dar nimic despre această călătorie a Domnului spre Moldova.

<sup>1</sup> Bianu și Hodoș, o. c., p. 60, no. 18.

cu Scaunul sârbesc din Peć, care se explică și prin dorința prințului ardelean de a măguli pe Marele Vizir Mohammed Socoli, reîntemeietor și protector al acestei Patriarhii slavone pentru Balcani. Mihnea, adecă de fapt Ecaterina, n'a făcut decât să urmeze această tradiție și în domeniul tipăriturilor, care contribuie așezial la răspândirea în toată ortodoxia slavonă a prestigiului țărilor noastre.

Ardealul unguereesc s'a simțit însă jignit de această concurență, și de aici tipografia de la Bălgrad, de la Alba-Iulia, supt ochii prințului Cristofor, cu întrebuintarea aceluia Lorinț, de sigur un Ungur, care, învățând maniarea buchilor cirilice, se intitula, pentru mai marea autenticitate religioasă a publicațiilor sale, „diac“, ca și Coresi<sup>1</sup>. Și aceste tipărituri se trimeseră în Balcani, un exemplar găsindu-se și până la Bulgarii din Răsăritul Rumeliei<sup>2</sup>. Coresi însuși fu adus la Sebeșul Săsesc pentru aceeași activitate rivală în tipărirea cărților de tradiție, invitarea făcându-se de Mitropolitul Ghenadie<sup>3</sup>. Cazanua românească din 1581 se lucrează, neapărat, la Brașov, dar nu fără legătură cu Țara-Românească, măcar cu mitropolitul de acolo, cum s'a arătat, iar *Palia* bănățeană s'a lucrat la Orăștie pentru că acesta era punctul de pătrundere în Ardeal al Românimii din Banat. Dar Petru Cercel, care înțelegea să nu rămâie inferior în nicio privință rivalului său Mihnea, a readus pe Coresi, cu Mănăilă, pentru un nou Evangheliariu<sup>4</sup>.

Marile greutăți produse de aventura rău isprăvită a „Occidentalului“ Petru-Vodă Munteanul n'a oprit această glorificare prin tipar a părților românești libere. Dar ultimul produs al presei slavone din secolul al XVI-lea, *Liturghierul* din 1588, merită atenție prin aceeași semnificație general românească.

Brașovul, unde se tipărește cartea, nu de Coresi, care și isprăvise lunga și roditoare activitate, ci de fiul său, Șerban, pe care apoi îl pierdem din vedere, vremile cerând altceva decât cartea de slujbă ori de cetire, în orice limbă, e acela

<sup>1</sup> Evangheliarul slavon din 7087; Bianu și Hodoș, I, p. 75, no. 24.

<sup>2</sup> *Ibid.*, nota 2. Și alte publicații pot fi din această officină ardeleană de concurență; *ibid.*, pp. 80-1.

<sup>3</sup> Sbornicul din 1580; *ibid.*, pp. 81-2, no. 28.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 99, no. 31.

care mijlocește între cele două lumi care se concuraseră în acest domeniu al publicațiilor. Popa Mihai, al cărui rol în ce privește Cazania l-am văzut, e aici „isprăvitoriul“, adică mai curând editorul decât corectorul. Și el unește în epilog numele lui Mihnea și al Ardeleanului „Batăr Jigmon, Voevodul Ardealului“<sup>1</sup>.

S'a mers și mai departe în opera de apropiere românească în vremea când Ecaterina, deprinsă cu Țara, era neconținută sfătuitoare cu folos a fiului ei.

Conlucrarea celor două Domnii se dovedește și prin rezistența lor comună față de periodica întoarcere a Cazacilor, care samănă, peste atâtea veacuri, cu acele *baranta* străvechi ale Turanienilor în veșnică mișcare hunică împotriva roditorului Iran. În iarna anului 1587, în toiuł lui Ianuar, după Bobotează, „lupii învățați de pururea la pradă“, cum spune însemnarea, de sigur contemporană, pe care a cuprins-o Ureche, o ceată de acestea, nemulțămindu-se cu jăfuirea și cucerirea Turcilor, ostași și „ciutaci“, din raiaua Nistrului, a pătruns pe pământul rămas Moldovei, atât de adânc ca Soroca. Aici însă noua Domnie a lui Petru-Vodă așezase un părcălab alături de acela al Orheiului. Numele lui, dat cu acest prilej, e Pârveu, evident mîntenesc, și aceasta ne face a crede că e vorba de același Pârveu, fiul credinciosului Stipan, pe care l-am întâlnit cu o misiune în Ardeal.

Acest „viteaz“ de dincolo de Milecov arată că și ai noștri puteau săvârși, cu aceiași iuțeală și cu aceiași dorință de a ciocni armele, isprăvile ce se arătau în baladele de la „seciuri“ ale Cazacilor. El „s'au îndemnat“, spune cu mândrie izvorul moldovenesc, „cu hânsarii și cu alții câți au vrut de bună voie“, — deci după sistemul căzăcesc —, „de au mers după Căzaci și i-au ajuns la Periaslav“, — deci foarte departe de Nistru. „Acolo, Căzaccii vrând să nu dea dobânda, iar Moldovenii să scoată al său, tare războiul s'au făcut și, în două zile bătându-se, abia au spart pră Cazaci. Și, dacă i-au biruît, pre toți i-au tăiat. Numai unul zic să fie scănat. Iară ore

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 100.

căți au luat vie, i-au trimis la Petru-Vodă, pre carii Petru-Vodă i-au trimis la Impărăție<sup>1</sup>.

Acestea se petreceau la câteva zile după *moartea regelui Ștefan Báthory*. Și această moarte nu însemna, cu toată moștenirca lăsată lui Ioan Zamoyski, încetarea pentru câțva timp a acestor iurușuri ale Cazacilor pe care, supt înfățișarea, unei păci loiale cu Turcii, cari-l priviau totuși ca pe un vasal, un „rob” al lor, răposatul Suveran al Poloniei le tolerasă<sup>2</sup>. În Iulie va fi un atac căzăcesc la Oceacov, sate moldovenești fură prădate în raiă, și trebuiră trimese la hotar trupe turcești cu begul de Nicopol, Ahmed, hotărându-se și un iernatec al Turcilor în această margine. Când, din nou, apărură Cazacii, aducând încă pe un fals Ion-Vodă, și, în Decembre, ei ajunseră până la Țuțora, Petru-i întâmpină, ceru să i se dea „domnișorul”, îl însemnă la nas, făcându-l călugăr, și sili banda să fugă prin Bucovina. Ahmed-beg ajutase, și din nou se purtară pe străzile Constantinopolului prinșii<sup>3</sup>. În același timp, importanța Ardealului, sprijinită prin această legătură, natural că scade.

Dar în acest an, de vîndoită biruință, arătând posibilitatea unei rezistențe românești la acest fenomen prădalnic al Cazacilor, *politica de înțelegere românească ajunsese la încă o izbândă*.

Cele două tabere dinastice represintate prin Ecaterina și Chiajna se împăcaseră. Petru Moldoveanul pusese la cale această încetare a unui așa de lung războiu pentru tronuri, *ajungându-se astfel la o singură dinastie românească*. Și, iarăși, după politica inaugurată de cei doi frați, se dădu îndată

<sup>1</sup> Ureche. Un document de țară, pe care nu mi-l pot aminti, vorbește și el de această luptă. Pârveu era soțul Beneștei, vara lui Mihnea; Iorga, *Contribuții*, p. 7; *Ospiti romeni*, p. 86. Am văzut că Păuna luase pe Petru „Richioaca” (din Râșca), Spătar; *ibid.*

<sup>2</sup> Veress, *l. c.*, p. 82 și urm. Erau în Ardeal și oameni cari credeau că marea politică polonă a lui Ștefan secase de bani mica sa țară de origine; *ibid.*, pp. 87-8, no. 42. Din partea lor, Poloniai acusau pe Ungurii în solda regelui că i-au prădat, la moarte, averea; *ibid.*, p. 91, no. 44.

<sup>3</sup> Ureche; Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. LX-I; p. 697 și urm.; Veress, *l. c.*, p. 113 și urm. *Sultanul permite recrutări în Ardeal*.

știre în Ardeal, unde un Român ca Petrașcu Albul din Berivoiul-Mare putea să fie vice-șpan în Țara-Oltului, în care poruncise, la Făgăraș, aproape asimilatul Croato-Sârbo-Ungur Cosma Horváth Petricevich<sup>1</sup>. Se arăta trecutul de dușmănie între cele două ramuri ale neamului domnesc. totuși, cum știm, legate prin căsătorii între ele. Pactul care s'a încheiat acum, la începutul lui 1587, e, după definiția lui Petru-Vodă, o „legătură tare cu blăstăm ca să nu mai fie între dâșii, până la moarte, nicio vrăjmășie, ei să fie tot uniți între dâșii“<sup>2</sup>. Spre a pecetlui un tratat pe care-l știură și Turcii, o căsătorie, favorisată și de Banul Iani<sup>3</sup>, trebuia să unească o ramură cu cealaltă.

Dè mult Petru-Vodă, căruia nu i se născuse încă un fiu, — și el îi va da numele moldovenesc al lui Ștefan-cel-Mare —, voia să înfieză<sup>4</sup> pe Vlad, fiul fratelui său Miloș, un fost concurent la Scaunul muntean<sup>5</sup>, *sperând să și-l poată lăsa urmas*<sup>6</sup>; *ceia ce arată la dânsul grija unei continuități dinastice*, peste toate improvisările și usurpările din ultimele timpuri. Se gândise întâiu *să-l lege de vechiul neam domnesc al acestei Moldove, cu care ajunsese a se simți una, însurându-l cu Teofana, fiica lui Alexandru Lăpușneanu*: planul era comunicat lui Zamoyski, care întreba pe regele său ce e de făcut<sup>6</sup>.

Acuma era vorba, tot pentru ca tânărul să-și creeze drepturi asupra Moldovei, de o căsătorie cu fata lui Ivan Logofătul Noroce, refugiat de mult în Ardeal, ca fidel al lui Mircea

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, p. 94 și urm., no. 48. La Caransebeș un Bunea era jude și avea supt el un Nicolae Voevod, un Francisc Băsărabă; Veress, *l. c.*, p. 120.

<sup>2</sup> Iorga, *Contribuțiuni*, p. 79, nota.

<sup>3</sup> S'ar fi vorbit și de un gând de călugărie al lui; Veress, *l. c.*, p. 113, no. 64. Vlad e pomenit încă în 1583. Vlad și Ștefan apar alături; Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 896, 901.

<sup>4</sup> V. Iorga, *Un pact de familie și o nuntă domnească în 1587*, în *Mem. Ac. Rom.*, XII (1931), p. 28.

<sup>5</sup> Un lanț al lui la Petru; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 395.

<sup>6</sup> Cancelariul înțelegea însă că e vorba de fratele lui Mihnea, neexistent, și încurca și numele; *ibid.*, pp. 151-2, no. cclii.

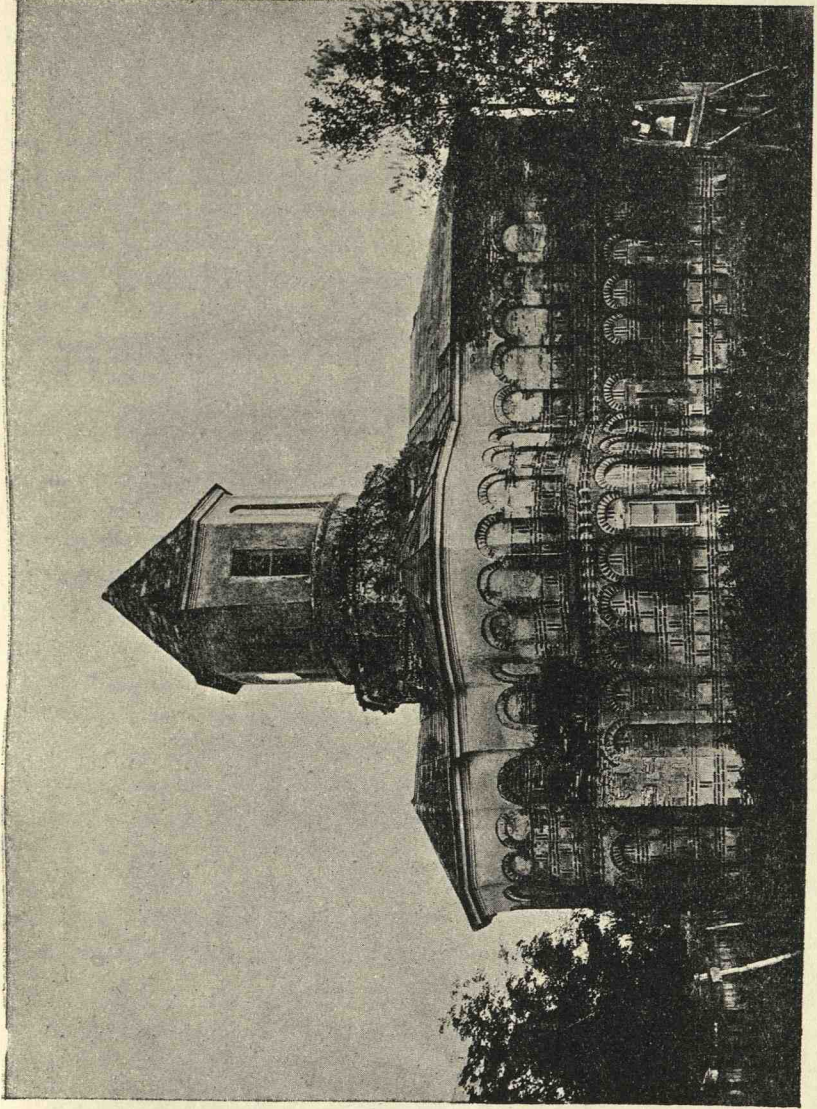


Fig. 37. — Biserica din Bucovăț (înainte de restaurare).



Ciobanul, care luase pe o fată a „Mircioaii”, Stana<sup>1</sup>. Velica era astfel nepoata Chiajnei, o soră, Zamfira, luase pe Petru Râcz din Gălgău și Tiuș, trecând apoi la nunta cu un Ioan Balinlitt<sup>2</sup>; un frate, Petru, zis Logofătul după tată, rămase pe moșia familiei, Cetea, lângă Orăștie. Logodna se făcu la Iași, cu binecuvântarea mitropolitului, pe care, cu ideile lui imperiale, Petru, care dăduse Ecumenicului din Constantinopol locuință la agenția sa, la Vlah-Sarai, unde făcuse și lucrări<sup>3</sup>, îl numește Patriarh. Nunta, care trebuia serbată de Lăsatul Secului, fu zăbovită de asprimea iernii. Vlad veni în Moldova la 12 Februar; *Sultanul se înfățișa oarecum ca nun, trimetându-se un vechiu prieten al familiei*, care fusese și un intim al lui Ștefan Báthory, Mustafă Lungul. Se însărcina Nistor Ureche Clucetul, împreună cu un om al Chiajnei, pentru a face în toată forma petirea<sup>4</sup>.

Nunta se zăbovi, cu multe solii în Ardeal, și de la Moldoveni și de la Munteni, până în primăvară<sup>5</sup>. Logofătul aducea mireasa în Brașov la 12 Maiu. În Moldova, unde sosise Mihnea cu mirele, Sigismund trimetea soli mari: cancelariul Josika, Iojica, Român din Banat, cu aspirații de Domnie, și Gașpar Corniș, Kornis, Maramurășean, alt Român, și Brașovul își aduse delegații<sup>6</sup>. Românii se adunară din toate părțile până și la văduva lui Ivașcu Golescu, care, acesta, murise ca pribeag în Moldova, fiind înmormântat la Bistrița, în 1584<sup>7</sup>.

*Nu se mai văzuse până atunci o astfel de petrecere în țerile noastre: ceia ce pregătise Despot era acum o strălucită înfăptuire. Trebuie s'o privim și ca o mare demonstrație românească, unindu-se acolo Moldoveni și Munteni, fără a lipsi cumintea Doamnă Ecaterina, dacă nu și Chiajna însăși, apoi un Bănățean și un Maramurășean, pe lângă Sârbi de felul lui*

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, pp. 96-7, no. 49.

<sup>2</sup> V. și, după notele mele la ediția lui Constantin Căpitanul și după *Femeile în trecutul românesc*, ed. a 2-a, pp. 56-9, Memoriul citat, p. 29.

<sup>3</sup> Veress, *l. c.*, pp. 96-7, no. 49.

<sup>4</sup> Pentru daruri, Iorga, *Doc. Grec.*, I, p. 49, no. LCXXI. Pentru aceste legături cu Constantinopolul, Iorga, studiul din *Mem. Ac. Rom.*, 1914.

<sup>5</sup> Veress, *l. c.*, pp. 97-9, no. 50.

<sup>6</sup> V. Socolike Brașovului, *l. c.*, an. 1588, și memoriul citat.

<sup>7</sup> Iorga, *Inscripții*, I, p. 39, no. 87.

Raț, intrați acuma în marea țovărășie românească, și mulți străini de o mare distincție, „megieși de prin prejur“, supt ochii ceaușului, bine răsplătit pentru prezența sa oficială. Numai din Țara-Românească veniseră, cu Mihnea și Ecaterina și de sigur nepoatele ei levantine, și cu Ioan de' Marini Poli și frațele Pascal, „până la 3.000 de oameni“<sup>1</sup>. Ginerile ragusan ar fi mers cu o întregă armată de „3.000 de călări și o mie de archibusieri“ ca să întovărășească pe mireasă.

Nunta de la 20 Iunie, la Tecuciu, nu prea departe de holarul dintre cele două țeri, s'a făcut „cu multe veselii și jocuri“, înseamnă, după note de la Nistor Ureche însuși, fiul lui, Grigore.

Pe atunci Petru isprăvisse gloria artistică a Domniei sale, mănăstirea Galata<sup>2</sup>. Și, peste câteva luni, în Decembre, el avea bucuria de a mai serba o nuntă, a fiicei Maria cu Greco-Albanesul din Epir, Zotu Țigară, din care-și făcuse Spătarul, și un portret al lui ni s'a păstrat, înfățișând vioaia figură supt gugiurmana de soboli, o haină scumpă cu șireturi acoperindu-i pieptul<sup>3</sup>. Avem și bogata foaie de zestre din care nu lipsește nici „scufia românească, împodobită cu mărgăritare“ și un „picandolo della testa, operă rară de Lehia“, pe lângă cel de la maica ei, răposată. La Constantinopol li se lua casă și grădină<sup>4</sup>.

Dar această legătură urmăria și scopuri mai înalte. Succesiunea tronului polon, pe care Sigismund Vasa Suedesul îl disputa multor concurenți, și lui Sigismund celalt, Ardeleanul, numit tot după Sigismund August, și chiar unui cardinal, se deschisese, și Turcii voiau să decidă.

Chiajna avea la dânsa pe un tânăr Polon, care, ca bastard al ultimului Piast, pretindea că se coboară din Iagelonizi,

<sup>1</sup> Iorga, *Contribuțiuni*, l. c., p. 81.

<sup>2</sup> Iorga, *Inscripții*, I, p. 16, n-le 41, 42 (și mormântul fiicei Despina). Cf. izvodul zestrei ei, în Hasdeu, *Cuv. den bătrâni*, I.

<sup>3</sup> Hasdeu, l. c.; Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 705-7, no. CLXVI.

<sup>4</sup> L. c. Cf. și ce se arată despre Maria în *Foaia de zestre a unei domnițe moldovenești din 1587 și exilul din Veneția al familiei sale*, în *Mem. Ac. Rom.*, VI; cf. adăusele din două alte Memorii asupra familiei, *ibid.*, XII și XV.



Fig. 38. — Zotu Tzigara, Spătar moldovean.

și ea făcu încercarea, absurdă, de a-l prezenta alegătorilor<sup>1</sup>. Beglerbegul, așa de puternic, se făcu a-l recunoaște ca adevărat moștenitor, îl găzdui la el și-l îmbrăcă în caftan de rege; se promitea un tribut de 100.000 de galbeni. Petru-Vodă însuși fu pus serios pe tapet, din partea unor prieteni turci, și, *odată ce un Voevod ardelean domnise în Varșovia*, era la Iași cineva care se întreba *dacă n'ar avea tot atâta drept și un vecin din Moldova: acel cineva nu putea fi decât inventivul și harnicul Bartolomeiu Bruti*.

Pentru aceasta, *el încercă să apropie pe stăpânul său de Biserica romană*.

Cu ajutorul lui Warszewiecki, rectorul Colegiului iesuit din Liov, al arhiepiscopului Solikowski și al nuntului în Polonia, Annibale de Capua, se trimeteau în țară, pentru a converti mai ales pe Luterani, agenți și cărți<sup>2</sup>. Apărea un nou „biscop“ latin, Italianul Ieronim Arsenghi, care se intitula „vicariu apostolic și episcop ales al Moldovei“. Franciscanii își reluau propaganda. Se aștepta și un sol moldovean la Roma, unde Petru scrisese<sup>3</sup>, dar unde răsărise celalt Petru, Cercel, cu plângerile miseriei sale<sup>4</sup>. Moldoveanul primi, în 1588, în mijlocul noilor greutăți cu Cazacii, care-l făcură să iasă în tabără la Țuțora, pe Warszewiecki însuși, împreună cu doi Germani, și îndată Iesuiții își începură lucrul prin sate. Mitropolitul Gheorghe Movilă se arătă foarte larg cu propaganda lor; făgăduia sentimente „părintești“ agenților catolicismului și regreta că nu poate veni însuși să se închine Papei<sup>5</sup>. Era vorba și de un seminarium care ar lucra și la Munteni, de calendare și minee ce s'ar tipări. S'a păstrat ordinul domnesc de revenire la vechea lege latină către „supușii noștri unguri, sași, leși și toți cei de legea Papei de la Roma în orașele Iași, Cotnari, Hârlău, Vaslui și Huși“<sup>6</sup>,

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 697, no. CLIV.

<sup>2</sup> *Ibid.* Prefața, și Veress, *l. c.*, pp. 107-8, no. 58. Cf. actele publicate de păr. Karalevskij, în *Revista catolică*, III.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 126 și urm.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 128, no. 76; Hasdeu, *Arch. Ist.*, I<sup>1</sup>, pp. 174-5; și mai ales Iorga, Hurmuzaki, XI, p. LXII și urm.

<sup>5</sup> Hurmuzaki, III, pp. 111-3.

<sup>6</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. LXIV și nota 7. Cf. și Veress, *l. c.*, pp. 132-3, no. 79; p. 139, no. 84; pp. 140-1, no. 860; pp. 144, n-le

apoi din „Roman<sup>1</sup>, Piatra și toate satele ungurești“, îndemnându-i la învierea vechilor obiceiuri, la frecventarea bisericii și a școlii. Se spunea că, puind scrisorile Papei la frunte și având lacrimile în ochi, Domnul discuta cu un călugăr răsăritean despre martiriul Sfântului Petru, râvnind gloria unor astfel de suferinți<sup>2</sup>.

Intoarcerea din Ardeal a lui Mustafă cel lung, în Maiu, cu vestea din Moldova că s'ar putea alege ca rege al Poloniei arhiducele Maximilian, făcu pe Turci să pomenească de Petru<sup>3</sup>. Două rapoarte ale bailului venețian din Constantinopol vorbesc, în Maiu 1587, de acest proiect, care n'ar fi venit de la Turci, ci de la Domnul Moldovei el însuși. Dar cel care hotăra în Polonia, Zamoyski, înfruntă cu armele pe Maximilian, care fusese ales și el, îl sili la capitularea de la Będzin, cu aparenta renunțare la drepturile sale, și îndată un sol al cancelariului venia la Petru să-i deie asigurarea falsă că de acum va înceta jocul Cazacilor, care, din potrivă, fu reluat cu o și mai mare libertate.

Zilele bune ale celor două rude din București și Iași fură însă mai ales scurtate prin *revenirea la Marele Vizirat, în April 1589, a lui Sinan*, cel mai mare desprețuitor și dușman al creștinilor, care avea în fundul gândului intenția de a face din țerile de la Dunăre provincii ale Sultanului ca oricare altele.

*Un nou capitol începea în viața Domniilor noastre: de prigonire întâiu, de avânt luptător pe urmă.*

89-90 (plan de a trimete Franciscani bernardini); pp. 153-4, no. 98; p. 163, no. 102; pp. 175-6, no. 115.

<sup>1</sup> La 1588 s'ar fi dat un document la Roman din partea „locuitorilor unguri, valahi și sași“, iscăind judele Dimitrie Domokos și „ceilalți cetățeni jurați ai acestor posesiuni“. Singură pomenirea Sașilor ar ajunge ca să se vadă că e vorba de o falsificație; din colecția unui profesor Ștefan Szilágyi de la Sighet, în *Új Magyar Muzem*, 1856, I, pp. 40-1; citat și la Hünfalvy, *Die Rumänen*, p. 129, nota 2.

<sup>2</sup> Veress, *l. c.*, p. 156. Noii veniți vorbiau de originea romană a Moldovenilor; *ibid.*, p. 157.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 106, no. 56. Dar, fiind vorba de „consangvinitate“ cu văduva regină, pare că „Walachus“ e pentru „Transylvanus“. Aceasta rezultă și din numele trimisului, Mihail „Soldati“.

CAPITOLUL 13

Schema de pregătire a Viteazului Sion

Mircea Eliade despre cultura lui de neamuri. Mircea Eliade despre cultura de civilizație. Faptă istorică din secolul al XII-lea. A fost o mare faptă de neamuri de cel mai puțin război.

1904 din 1904. Mircea Eliade despre cultura de neamuri. Mircea Eliade despre cultura de civilizație. Faptă istorică din secolul al XII-lea. A fost o mare faptă de neamuri de cel mai puțin război.

CARTEA VI-a

---

VITEJIA ROMÂNEASCĂ  
ÎN NOUA CRUCIATĂ:  
FAPTA LUI MIHAI VITEAZUL

---

## CAPITOLUL I-ii.

### Aciunea de prigonire a Vizirului Sinan

Mihnea fu cel d'intăiu lovit de aciunea Marelui Vizir dis-trugător de creștinătate. Boala, îndată după serbările din Mol-dova, a mamei sale <sup>1</sup>, îl lipsia adesea de cel mai prețios ajutor.

Încă din primăvara lui 1588 Petru pribeagul era acum la Roma <sup>2</sup>, unde era primit cu simpatie, scriindu-se în favoarea lui, atât în Ardeal, cât și în Polonia <sup>3</sup>. El însuși scria, cu mulțămiri și cu speranțe, lui Zamoyski, care era elementul hotărâtor în această din urmă țară <sup>4</sup>.

Pentru moment alți rivali răsăriau la Constantinopol, venind din Rodos, dar Banul Iani știa cu ce preț se poate tăia nasul și urechile unor astfel de pofțitori de Domnie <sup>5</sup>. Încă din Ianuar 1589 însă Petru, venind din Roma <sup>6</sup>, se afla la Veneția, frumos, mândru, încrezător: îl vedem în palatul Pozzò de pe Canareggio, unde făcea să vie oameni de afaceri de toate treptele și de toate națiile <sup>7</sup>, căci el nu putuse salva din marea avere agonisită decât cutare frumos diamant de oferit Sultanului <sup>8</sup>. Iși căută un sprijin și pe lângă ducele de Fer-

<sup>1</sup> Iorga, *Contribuțiuni*, p. 78 și urm.; *Ospiti romeni*, p. 84 și urm.

<sup>2</sup> Apariție la Cașovia; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 692, no. cXLV.

<sup>3</sup> Veress, *l. c.*, p. 128, no. 76.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 134-6, no. 81. Un românism: *duoi* (și Pasquale de Marini Poli scrie „stracatto“ în sensul românescului „strical“; Iorga, *Ospiti romeni*, p. 86). Scrisoare către nunțul din Polonia printr'un Giov.-Battista Mercato; n-l următor.

<sup>5</sup> Cf. Iorga, *Ospiti romeni*, p. 89, și Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 716-8, n-le CLXXVII-LXXXI.

<sup>6</sup> V. Karalevskij, în *Revista Catolică*, III, pp. 176-8.

<sup>7</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 201 și urm.

<sup>8</sup> Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, pp. 136-7, no. LXXV.

rara<sup>1</sup>. La urmă Signoria-l făcu să plece pe o fregată, care-l lăsa la Ragusa, și de acolo, pe cale de uscat, el îndrăzni să se presinte în acel Constantinopol turcesc, care-i ceruse de atâtea ori trimeterea ca prins. Era acolo la 25 Iulie<sup>2</sup>.

Avea, se pare, legături cu Vizirul Siavuș, dar în locul lui găsi pe Sinan, ceia ce schimbă toată situația. Sprijinul beglerbegului nu ajungea, în ciuda mării treceri de care se bucura acesta<sup>3</sup>.

Cât despre Petru Șchiopul, situația lui părea cu mult mai bună. El scrisese de la început, prin Bruti și Ieremia Movilă, noului rege polon, care-i recomandase pe niște Iesuiți<sup>4</sup>, ca unui „vecin“ și „amic“, fără nimica din legăturile de odinioară<sup>5</sup>. Raporturile ce avea acum cu acea Romă pontificală îl făceau să nu se teamă de stăruințele, dacă le-a cunoscut, ale lui Bogdan, fiul lui Iancu Sasul<sup>6</sup>, copil de abia treisprezece ani<sup>7</sup>.

Petru-Vodă crezuse că poate să câștige prin daruri pe noul Mare-Vizir, și cu această misiune fu însărcinat, în Iunie 1588, Bruti, care, ca Albanes, se pretindea rudă cu Sinan, și acesta reveni în Decembrie cu vestea că a biruit, fiind întâmpinat solemn de Domn cu toată boierimea<sup>8</sup>: se credea că acesta „văr“ al lui Sinan *s'ar putea face însuși Domn*<sup>9</sup>.

Pe sine se asigurase Moldoveanul. Nu putu face, sau poate nici nu vroj, același lucru cu nepotul din București. Văzându-l amenințat cu căderea, de pe urma stăruințelor lui Cercel, el se gândi că orice trebuie făcut ca să se împiedece restituirea acestui vechiu dușman. Și, pe de altă parte, se pare că el pre-

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 202.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, pp. 141-2.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 137, no. LXXVI.

<sup>4</sup> Veress, *l. c.*, pp. 140-1, no. 86.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 142-3, no. 87. Și către senatorii regatului (Huși, 3 Octombrie 1588); *ibid.*, n-l următor. Mulțămită și pentru darul de doi cai arabi; *ibid.*, pp. 146-7, no. 92; al senatorilor; n-l următor. V. și n-l 94.

<sup>6</sup> *Ibid.*, pp. 149-50, no. 95. Oferia Papei un tribut anual de 10.000 de galbeni. Arăta Papei cum a fost ucis tatăl; v. și Karalevskij, în *Rev. Cat.*, III, pp. 189-91, 199.

<sup>7</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. LXVIII, nota 2

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. LXVII; Veress, *l. c.*, p. 152, no. 90; pp. 153-4, no. 98. Griji de Cazaci la Cetatea-Albă, *ibid.*, p. 177, no. 117.

<sup>9</sup> *Ibid.*, p. LXVII, nota 7. Și nou drum la Poartă.



fera la București, și în locul lui Mihnea însuși, pe acel Vlad pe care, odată ce era moștenitor al Moldovei iubitul său copilaș blond, Ștefan<sup>1</sup>, nu-l mai doria ca succesor în această țară însăși.

Mihnea va trebui să alerge singur la Poartă spre a-și apăra Domnia contra lui Cercel, ca și a vărului Vlad. Căci acesta fusese numit în toată forma la 20 Iulie<sup>2</sup>, fără ca el să fi sosit acolo. Ceaușul maziliei sosi la București, și unii din credincioșii Domnului depus, ca Ivan Logofătul, socrul lui Vlad, și Miroslov, care, împăcat cu vechiul stăpân, era Viștier, fugiau în Ardeal, unde nu se știa ce să se creadă<sup>3</sup>. Mihnea era însă hotărât să se încredințeze din nou Turcilor. la cari era în ziua de 1-iu August 1589.

Niciodată lucrurile nu fuseseră mai tulburi la Dunăre. Impulsul neconținut al lui Sinan ducea la un conflict armat cu noua Polonie a lui Zamoyski, și beglerbegul, pentru a nu părea protivnic acestei porniri generale, se puse în fruntea unei însemnate oștiri, care plecă spre Dunărea-de-jos, pe când se credea că la Bender se va numi un alt beglerbeg.

Din Dobrogea Turcii vor intra în părțile de jos ale Moldovei dincolo de Nistru, și cetele de prădători din avangardă vor ajunge până la Sniatyn, dar lipsa Tatarilor făcu ca această expediție, căreia Polonia nu-i opuse nimic, să se isprăvească într'un târziu de toamnă fără niciun rezultat, nereușind măcar să intimideze pe cancelariu<sup>4</sup>.

Până atunci Mihnea se salvase. Cinci zile după sosirea lui la Constantinopol bolnăviciosul concurent murise și va fi fost înmormântat domnește la Patriarhie. Rămânea deci numai lupta cu Cercel. Ea fu scurtă: adversarul făgăduia să plătească tot ce odinioară răpise Sultanului, să iea asupra-și datoria lui Vlad, să răsplătească pe oricine l-ar fi ajutat. Dar acuma niciun sprijin nu-i veni de la ambasadorul Fran-

<sup>1</sup> Contractul de vamă al lui Domenico di Giorgio și al lui Ioan de' Marini Poli, scris de Petru-Vodă, în românește, e făcut cu „Ill-mi princepi Pietro et Ion Stefano Vaivodi, principi de Moldavia“; Veress, *l. c.*, p. 224.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 727, no. cxcv.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 838, 840; cf. *ibid.*, p. 728.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. LXVIII-IX.

ciei, care primia tocmai vestea că Henric al III-lea, care se interesase totuși de vechiul protejat<sup>1</sup>, fusese asasinat.

Mihnea, întors acasă la jumătatea lui Septembrie, și Petru Șchiopul, putură să-l cumpere. Purtat pe un măgar de-a lungul străzilor Constantinopolului, „Cercel“ fu suit pe o corabie ca să-l ducă la Rodos. Nu se mai auzi nimic de dânsul, unii crezând că a fost înecat în taină ca să nu se supere totuși trimesul frances<sup>2</sup>. Într'un târziu cineva care știa lucrurile de la Poartă a putut asigura că s'a trimes la Iași frumosul trup de odată, prefăcut într'o biată piele umplută cu paie<sup>3</sup>.

Se înlăturase astfel o schimbare dinastică în Țara-Românească. Vechea idee a lui Alexandru-Vodă se menținea. Când aceeași primejdie, venită din lăcomia lui Sinan, amenință Moldova, Petru recurse la același mijloc. Primind vestea că i s'a luat Domnia, el plăti sume mari Vizirului și Sultanului pentru ca, fără a-l clinti din loc pe el însuși, steagul de nouă stăpânire să se trimeată fiului bătrânețelor lui, pe care represintantul Impăratului la Constantinopol, experientul doctor Pezzen, urmăritor foarte atent al lucrurilor de la noi, îl arată în vrâstă de șase, șapte ani. La 20 Novembre noul Ștefan-Vodă era numit<sup>4</sup>, dar steagul nu plecă decât la 18 Decembre<sup>5</sup>. În loc să fie adus prins la Constantinopol, Petru negocia, la începutul anului 1590, între cancelariul polon și Turci<sup>6</sup>, întrebuițând și toată dibăcia, toate legăturile Banului Iani<sup>7</sup>. Ar fi oferit și douăzeci de sarcini de aspri numai să nu fie atacată prietena sa, Polonia<sup>8</sup>. Dincolo de Nistru nego-

<sup>1</sup> Odobescu-Tocilescu, *l. c.*, I, pp. 102-4.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 728, 729, no. cxcvii; pp. 743-4, no. cciii; p. 840.

<sup>3</sup> Iorga, *Nichifor Dascălul, exarh patriarhal, și legăturile lui cu Țările noastre, 1580-1599*, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 2-a, XXVII. Pentru întreaga tragedie a lui Vlad și Petru, Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, p. 141 și urm.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 731-2, no. cc; p. 733, no. ccii.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 734, no. cciv.

<sup>6</sup> *Ibid.*, pp. 734-5, n-le ccv-vi, și p. 735, nota 2. Apoi *ibid.*, pp. 737,

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 741, nnota 1

<sup>8</sup> *Ibid.* și pp. 733-4, no. cciii; pp. 740-1, n-le ccxii-iii; pp. 742-3.

cierile erau purtate de Bruti<sup>1</sup>. Astfel, când ruda omonimă a lui Zamoyski veni la Poartă cu o mare solie, apărea și o *deputație comună*, de boieri și din Moldova și din Țara-Românească pentru a mărturisi despre buna guvernare a amânduror Domnilor<sup>2</sup>. Era cu atât mai necesar, cu cât ultimul din fiii Chiajnei, Radu, exilat, ca Mihnea pe vremuri în Barbaria, apăruse la Constantinopol, dar putu fi trimis îndată, prin silințele lui Iani, în același loc de exil<sup>3</sup>.

Situația aceleia care împiedeca prin influența și generositatea sa un nou războiu la hotare<sup>4</sup> părea, cu cei doi sprijinitori ce găsisese, mai puternică decât oricând<sup>5</sup>. Dar Sinan rămânea incalculabil în pornirile sale sălbatice, prin care credea că poate să învie Impărăția otomană. Cereea Polonilor să ajute contra dușmanului pe care-l avea mai ales în vedere: Imperialii habsburgici. „Așa trebuie să se facă. Polonii din partea Poloniei, noi de aici vom ataca pe Germani, și vom cuceri și Viena și Roma chiar<sup>6</sup>.”

În aceste stăruinți Petru era ajutat de un nou element în diplomația creștină de la Constantinopol. Anglia reginei Elisabeta, care avea noi și strânse legături cu Moscoviții, își trimesese de mult (1579)<sup>7</sup> un agent la Poartă, pe Hareborne, care trecu la întors, în 1581<sup>8</sup>, prin Moldova, și cunoaștem călătoria prin aceiași țară, cu o carte de trecere turcească, încă din 1586, a unui Henry Austell și Iacob Manuchio, care se pare a fi fost un Evreu: se aduc laude Domnului Moldovei pentru ospitalitatea lui<sup>9</sup>. Cu acesta se înțelese Domnul, îngăduind, nu printr'un tratat, cum s'a spus, ci printr'o simplă poruncă, exportul oricăror mărfuri afară de cele oprite<sup>10</sup>.

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 733-4, no. CCIII; pp. 742-3.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 742.

<sup>3</sup> *Ibid.* Banul se amesteca și în afacerile muscălești; *ibid.*, nota 1.

<sup>4</sup> Turcii prădaseră în Ținutul Cernăuților; Veress, *l. c.*, p. 199, no. 127; cf. *ibid.*, pp. 203-5, n-le 131-2.

<sup>5</sup> Știri bogate despre aceste tratative, Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 744 și urm., și mai ales notele.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 705, nota.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 632, no. LXIII și nota 2.

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. 651, no. LXXXIX.

<sup>9</sup> *Ibid.*, pp. 194-5, n-le CCCXX-I.

<sup>10</sup> Hurmuzaki, III, p. 108, no. CXIV. Și în Codrescu, *Uricariul*, IV, pp. 394-6.

Relațiile cu Moldova ale lui Hareborne<sup>1</sup> sânt în legătură cu acest avânt spre Orient al Englesilor, cari caută pătrunderea în Rusia pe la Nord, într'o vreme când un partid, descurajat, li oferia țara întreagă, ca și cu primele pelerinagii la Ierusalim.

Din „tabără“ (*ex castris nostris*) Petru-Vodă asigură Englesilor vama de 3% în galbeni (27 August 1588)<sup>2</sup>.

Atunci, la 1588, trimesul, care, din agent de comerț, devenise un adevărat ambasador, revenia pe obișnuita cale de comerț<sup>3</sup>. Iar peste doi ani silințele Moldoveanului și ale reprezentantului Angliei se uniau spre a opri acea catastrofă pentru aceste locuri care ar fi fost un războiu, întâiul războiu între Turcii lui Sinan și Polonii lui Zamoyski. *Din nou țerile noastre ajung astfel să joace un rol în politica europeană, la acest moment de crasă*<sup>4</sup>.

Dar aceste efortări se loviau de frământările Cazacilor, pe care nimeni nu le putea opri, regatul neavând o forță militară permanentă. Se vorbea la sfârșitul acestui an 1590 de pregătiri ale bandiților Niprului contra Moldovei, de și Petru trimetea știri liniștitoare la Poartă<sup>5</sup>. Totuși Cristofor Zborowski susținea pe Cazaci și avea la îndemână un „domnișor“, Lazăr, care-și zicea „fiul lui Ion-Vodă“<sup>6</sup>. Dar oamenii Niprului se declarau mulțămiiși și cu un dar ce li s'ar trimete din Moldova<sup>7</sup>.

<sup>1</sup> Hakluyt, *The principal navigations, voyages, traffiques and discoveries of the English nation*, II<sup>2</sup>, Londra 1598, pp. 196, 289 și urm.

<sup>2</sup> *Integrum sit hic, in provincia vestra, commorandi, conversandi, mercandi, vendendi, contrahendique, imo omnia exercendi quae mercaturae et vitae humanae societas ususque requirit, sine ulla alicuius contradictione aut inhibitione*; p. 290. Un Engles la Chios; *ibid.*, p. 125-7. La Alep altul, de la 1553, *ibid.*, p. 126. Pentru Persia, *ibid.*, I, p. 338 și urm., 418. Pentru China, *ibid.*, p. 433 și urm.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, III, p. 122, no. cvii. Cf. Iorga, *Relations anglo-roumaines* (și ediție englesă); Hurmuzaki, XI, p. 714, no. clxxiv.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 746, nota. Beglerbegul Hidir scria din Silistra, la 26 Iunie 1590, de-a dreptul reginei Angliei; *ibid.*, p. lxxi, nota 6.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 746.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 747. Cazaci la Chilia; *ibid.*, pp. 748-9, no. ccxix; Hurmuzaki, III, p. 149, no. cxxxv.

<sup>7</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 749, nota 1. Cf. Hurmuzaki, III, pp. 149, 153.

Când se ivise candidatura lui Lazăr, un frate al lui, Ștefan, zis Surdul, era acuma Domn în Țara-Românească și Mihnea nu se mai afla, nu numai între stăpânitorii de țară, dar nici măcar între membrii creștinătății, pe care fusese constrâns a o părăsi supt apăsarea celor mai grele amenințări.

Intors din Constantinopol, el se simția totuși mai legat ca oricând de legea strămoșească. Mulțămia lui Dumnezeu pentru această a doua restaurare, făcând să se închine, prin Marietta, în biserica maicilor catolice de la Murano un altar cu inscripția latină. Nu supt influențe venețiene de-ale prietenilor acesteia, dar poate și dintr'o fulgerare de conștiință de la noi chiar, se spunea că închinătorul, „Ioan Mihnea, fiul lui Alexandru, nepotul lui Mihnea, strănepotul lui Radu, Voevod al Valaviei“ (*sic*), e „din familia regală a Corvinilor“, iar acea „Valavie“ a lui e „o țară transdanubiană în Dacia, colonie romană“<sup>1</sup>.

Amintiri mari se treziau în sufletul tânărului care abia trecuse de treizeci de ani. Din Adrianopol încă el scrisese lui Sigismund Báthory în chestia părilor lui Cercel cu privire la averea ce i se oprise în Ardeal. Il înștiința de ceia ce știm și de aiurea că se uneltea și contra acestei țeri, căreia ar fi să i se crească tributul și să i se coboare situația la același nivel cu al celor două țeri românești, Markházy, așezat în coastă, făcând toate intrigile posibile contra celui care, după socotința lui, i-ar fi luat locul<sup>2</sup>. Ardeleanul își adunase o mică armată, supt cuvânt că vrea să ajute într'un eventual războiu cu Polonia<sup>3</sup>. Lui Mihnea așezat în Scaun Sigismund îi trimetea un sol pentru a-l înștiința că, de fapt, e vorba de o apărare contra unui dușman adevărat, Imperialii, de pândă la hotare.

Mai mult, spre a se lua și mai bine cu Mihnea, se căută pentru aducerea scrisorii un om din acel Banat unde în acel moment găsim ca șpan pe un Gârliște, ca pârcălab la Caransebeș pe un Nicolae Flore, încunjurați de neamuri ca

<sup>1</sup> Data e 1590. După Ghidurile Veneției de Zanetto și Moschini și după un manuscris, în Iorga, *Contribuțiuni*, l. c., și în *Ospiti Romani*, p. 78.

<sup>2</sup> Veress, l. c., pp. 187-8, no. 122.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 190-1, no. 124. V. și n-l următor.

Groza, Farcaș, Brazovan, Minca, Borcea, câte un „Voevod“ ca Ivașcu. Încă mai interesante sânt instrucțiunile date aceluia Bănățean, de origine sârbo-românească, Gheorghe Palatici, care trebuia să meargă și la beglerbegul Ibrahim: Mihnea trebuia să lămurească pe vecinul său asupra gândului adevărat al puternicului Turc care ceruse Ardealului legătura cu dânsul. Față de Ibrahim se va aduce îndreptățirea că nu poate merge contra Polonilor de frica Austriecilor<sup>1</sup>.

Peste puțin muria Doamna Ecaterina, și fiul ei n'avea, ca Petru din Moldova, oameni de sama lui Bruti ca să-l sprijine contra poftelor lui Sinan, Banul însuși, ocupat de rosturile lui diplomatice, așa de ambițioase, necheltuind pentru dânsul aceleași silinți ca pentru unchiul lui. Giovanni de Marini Poli se despărțise de Prepia: familia se desfăcea. Mihnea, o firă bună — și cineva care trăia lângă dânsul citează o dovadă de caracter care-i face onoare: „e așa de milos Mihnea-Vodă, încât adesea pentru dreptate nu poate face altfel decât să osândească la moarte oameni și, pe de altă parte, de compătimire, pune să se roage protivnicii să-i ierte“<sup>2</sup>, — nu știu să se apere și nu mai găsi nici banii cu cari să umple atâtea guri lacome; datoriile acumulate istoviau Vistieria. La 10 Mart 1591, urmând pe ceaușul maziliei, bietul om pleca la Constantinopol, nu cu soția, al cărui fiu, Radu, murise, ci cu femeia care-i dăduse un alt fecioraș cu același nume, dar nu și fata, Ruxandra, și care se iscălia: Doamna Vișa, poate printr'o a doua căsătorie, căci am văzut că mitropolitul consimția să pronunțe despărțenii. În zădar riscă Mihnea ultimii lui bani. Cum voiau să-l ducă la Alep, el urmă exemplul lui Ilie Rareș și trecu la Islam, devenind și el sangeac la Nicopol<sup>3</sup>.

Soției îi dăduse juaierile ei, Patriarhului casa ce avea la Constantinopol; pe un fiu al lui Cercel îl trimisese ambasadorului Franciei. O ultimă dovadă de „vitejie“ a celui

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, pp. 30-1, no. 15. Bănățeni până la Orăștie, *ibid.*, pp. 7-8, no. 6; p. 33, no. 17.

<sup>2</sup> Iorga, *Contribuțiuni*, la această dată, *Ospiti Romeni*, p. 97.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, III, p. 143, no. CXXVII; pp. 145-8, n-le CXXX, CXXXII; III<sup>2</sup>, p. 281, no. XLII; IV<sup>2</sup>, p. 154, no. CVII; pp. 155-8. Cf. și Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 705. Pârâse pe Banul Iani că n'a dat renta Patriarhului; Veress, *l. c.*, p. 241, no. 161.

bănuie că ar dori să scape în creștinătate o făcuse refuzând un „sangeacat grec“ până va face o ispravă<sup>1</sup>.

Renegarea lui Mihnea e pusă de un povestitor târziu, care se pare să fi avut bune izvoare contemporane, în legătură cu pretenția lui de a fi avut viziuni îndemnându-l în acest sens. Sultanul ar fi fost așa de încântat de i-ar fi dăruit haina sa și cingătoarea cu pietre scumpe<sup>2</sup>.

Era acumă begul Mohammed și va avea fii cari se vor numi Ibrahim, Mustafă, fiice care vor purta nume de cadâne: Ihuma și Caisè; el va pune numele lui Allah în locul crucii lui Hristos la începutul unor scrisori grecești în limba vulgară. Va data după calendarul turcesc. Va stăpâni, o bucată de vreme, el singur, linia Dunării pe ținutul celalt, trecând la Vidin și chiar dincoace, în noua raiă a Severinului. Va vorbi de „creștini“ în bloc, ca de altă speță de oameni. Războaiele Imperiului cu „Ungurii“ vor fi acum ale lui<sup>3</sup>. Dar din familia lui nu-l urmase nimeni, și el trebuise să se despartă de acest grup al celor iubiți până acumă, pe cari-i întâlnim alături: Vișa, Ruxandra, un Hrisosculo, un Ivancu, un Petrașcu<sup>4</sup>. Iar fiul Radu, tot așa de mult iubit, ca și pentru unchiul moldovean, care adăpostise la Iași și pe Ioan de Marini Poli<sup>5</sup>, Ștefan-Vodă cel nou, acela fu strecurat de mamă-sa, nu în Moldova, cum s'a crezut, ci poate la călugării din

<sup>1</sup> Hurmuzaki, III, pp. 145-6, no. cxxx. *Ar fi râvnit însă un beglerbegat peste ambele țări.*

<sup>2</sup> Vanel, *Abrégé nouveau de l'histoire générale des Turcs*, Paris 1689: „Micoli, Vaivode de la Valachie, étant fort puissant en argent contant, craignoit que ses richesses n'incitassent l'avarice des Turcs et ne missent sa vie en danger. Pour s'en garantir, il renia sa foi de Jésus-Christ; et, afin de cacher le pretexte d'un si honteux changement, il feignit d'avoir eu plusieurs revelations de Mahomet, qui l'avoit invité à embrasser la loi. Les Turcs en firent de grandes jouissances, et le Sultan donna à ce renegat sa veste et sa ceinture enrichie de pierreries d'un grand prix. Il le fit ensuite Bassa d'Alep, pour donner envie à d'autres de suivre son exemple; III, p. 155.

<sup>3</sup> Iorga, *Studii și doc.*, III, pp. LI-IV; *Doc. grec.*, pp. 102-4, no. CLXXXV.

<sup>4</sup> Iorga, *Contribuțiuni*, p. 191, nota 2; *Doc. grec.*, pp. 89-90, no. CLXI.

<sup>5</sup> Veress, *l. c.*, pp. 223-4, no. 150.

Athos<sup>1</sup>, pentru ca, *păstrându-se același simț dinastic*, să poată fi Domn în Scaunul înaintașilor săi. Apoi îl trecură, cu ajutorul lui Bruti, rămas la Constantinopol, la Pola, unde acesta avea un frate, și apoi la Veneția, pe lângă Marietta<sup>2</sup>.

Grozavă învățatură pentru unchiul rămas în Scaun! Și teama lui cea mare era ca frumosu-i copil domnesc, nevrâstnicul Voevod, să nu fie despărțit de creștinătate. După câteva luni, sărăcit, dar și milos pentru țară, el se hotărî deci să plece, cinslit, în Apus, în acel Apus care-i trimesese atâtea îndemnuri spre confesiunea sa și atâtea mulțămiri pentru ocrotirea catolicilor. Un Iliș, fost blănar la Constantinopol, cerea Moldova încă din Mart<sup>3</sup>.

Asupra acestei plecări din țară<sup>4</sup>, făcută cu atâta onestă demnitare, rapoarte venețiene din Constantinopol lămuresc pe deplin: „nu putea să mai sufere stoarcerile și tiraniile Turcilor, cu paguba sa și totala stricare (*disolatione*) a țerii aceleia“<sup>5</sup>. Bunul gospodar, care obișnuia să scrie toate veniturile și cheltuielile sale pe foile de biată scrisoare rașcală care ni s'au păstrat, „puse într'o ladă steagul și gugiumana ce-i fuseseră date de Sultan... și 12.000 de scuzi, restul tributului și dării extraordinare ce mai avea de dat“. Adăugă și un *hoget*, un raport, al cărui cuprins ni s'a păstrat pe aceiași cale: spunea că „a servit cinsprezece ani cu credință în acea Domnie, dar, văzând că nu mai poate sprijini atâtea greutateți ce i se puneau în spinare, după îndemnurile Banului, care, supt nume de agent al său, îl tiranisează la această Poartă, ca să nu vadă deplina ruină și stricăciune a acelor bieți locuitori, s'a hotărât, cu învoirea Măriei Sale (Împăratului german) să trăiască în liniște acești ultimi ani de bătrâneță ai lui“.

<sup>1</sup> Se credea că Mihnea însuși vrea să treacă la Muntele Sinai; Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, p. 155, no. cviii.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 253-4, no. ccclxxx; Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, p. 163, no. cxxi. Din greșeală se vorbește de un „fiu de Domn moldovean“.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, III, p. 143, no. cxxvii și urm.; III<sup>2</sup>, p. 28, no. xlii. E confundat cu noul Domn muntean, Radu Mircea. Tot așa *ibid.*, IV<sup>2</sup>, p. 155, no. cviii.

<sup>4</sup> V. știri și în Veress, *l. c.*, la această dată.

<sup>5</sup> Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, p. 156, no. cx.





Fig. 39. — Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul, Domnul Moldovei.

Cu această marturie străină se leagă aceia, așa de frumoasă, a cronicii lui Grigore Ureche, care nu e pentru această parte decât însemnările lui Nistor, tatăl scriitorului: „Domnind Petru-Vodă în țara Moldovei ca un *Domn cum se cade, cu de toate podoabele câte trebuie unui om de cinste, că boierilor li era ca un părinte și la mare cinste îi ținea și din sfatul lor nu ieșia, ferii era apărare, spre săraci milostiv*“ — și ceva mai departe se adaugă, acest duios amănunt: „dând bani de cheltuială la cuhne, au fost lăcrămând și au fost zicând: „aceste sânt lacrimile săracilor“ —, „mănăstirile miluia și întâria<sup>1</sup>, cu vecinii de prin prejur bine viețuia, cât avea la toți nume bun și dragoste<sup>2</sup>, de nu era a zicere că nu-i harnic de Domnie; giudecata cu blândețe și fără fățarie se făcea“, Și, ca explicație a acestei părăsiri, nesilite, a puterii pe care o avea pe lângă fiul său plâpând, care era acum, spune raportul venețian, în vrâstă de numai doisprezece ani: „Mai apoi, văzând nevoia țării, că Turcii, pre obiceiul lor cel neastâmpărat de lăcomie, trimeseră de cerea' bani să li deie mai mult decât era adetiul țării, *deci s'au sfătuit cu boierii țării ce vor face, cum vor putea rădica și alte dări carele n'au mai fost. Că nu li era pentru că n'ar putea birui să dea această dare țara, ci pentru că se făcea obiceiul, carele nu-l vor părăsi Turcii, că și acela vor lua și altele vor izvodl...* Și și-au ales sfat acestei nevoi, ca să se izvodească de la altul, iară nu de la dânsul, ci s'au gătit să se ducă den țară. Iară boierii îl apăra' și-l sfătuiră' să nu-și lase Scaunul și Țara, ce să dea acea dare, că alții vor da, și țara tot nu va hălădui. Ce Petru-Vodă nice într'un chip n'au vrut să se apuce să dea acea dare și să iea blăstămul țării asupra sa. Ce și-au tocmit lucrurile înainte și lăsă boieri să păzească Scaunul țării... Deci, lui Petru-Vodă putem să-i zicem: *cel Milostiv, că binele au lepădat pentru țară, și altul nime ca dânsul așa nu s'au mai aflat.* Era Domn blând ca o matcă fără ac, la giudeț

<sup>1</sup> V. și un raport de cleric catolic: „Il Moldavo, che è molto devoto nei suoi riti, fabbrica una bellissima chiesa di pietra et un palazzo di muro in Giassi città, di quel modo che si usa in quelle parti“ (Căpîi Vladimir Ghica, în Bibl. Ac. Rom.).

<sup>2</sup> În numele lui Ștefan el trimesese o scrisoare de salutare și daruri lui Sigismund Báthory; Veress, l. c., pp. 216-7, no. 144.

drept, nice bețiv, nici curvar, nice lacom, și putem să zicem că toate pre izvod le au ținut ca să nu se smintească“, — unele din aceste „izvoade“ autografe ajungând până la noi<sup>1</sup>.

Un raport din Sătmar, pe unde trecu Petru, — acolo comandă Ferdinand de Hardegk, un vechiu prieten—, îndreptându-se spre țerile Impăratului, confirmă întru toate mărturia cronicii. Invinuind pe Banul Iani că el a adus îndoita cădere, ca și turcirea lui Mihnea, el arată că Petru, aflând ce i se pregătește, a chemat țara în jurul său. În tabără a declarat boierilor și mulțimii că el merită să fie tratat cu totul altfel și, nedreptățit, va căuta o țară creștină pentru a-și odihni bătrânețele. Cine vrea, poate să-l urmeze. A întărit cetățile de către Cazaci, a numit buni ispravnici de Scaun și a plecat. Dincolo de hotar, a trimis Sultanului și steagul de înfeudare<sup>2</sup>. Cei ce ieșiseră din țară își luaseră întreaga gospodărie, până și lucrurile cele mai mărunte: un inventariu care s'a păstrat arată nu numai un mare lux, dar și cunoștința tuturor îndeplinirilor civilizației contemporane<sup>3</sup>.

O întregă lume se deslocuia cu el și cu „băiețușul cel mai frumos din lume“<sup>4</sup>, bălanul copil cu pletele de aur și ochii

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI. Acolo și în *Mem. Ac. Rom.*, XVIII (1898), socotelile lui bănești. Danie lui Ureche Logofătul; satul Fundeni, la 1590; *ibid.*, p. 903. Cf. Șt. Orășanu, în *Conv. Lit.*, XXXIII. Lui Bucium Marele Vornic i se dăduse mai înainte Malurile din Neamț, cumpărat de Domn cu „patru cai buni drept opt mii de aspri“ (*aiurea* „șase cai buni, prețuluiși 16.000 de aspri“; *ibid.*, p. 902); *ibid.* Numai pentru trădare fățișă se luau moșiile, ca lui Pilipovschi, care „s'au închinat aceluși spurcat, Crețului“; *ibid.* Se păstrau până și danii de la „Ioan Voevod“, ca aceia pentru Gheorghe părcălabul de Hotin; *ibid.* Alături „Ion Voevod zis Despot“ și „Ioan Voevod“; *ibid.*, p. 901. — Turcii îl cereau de la Imperiali; *ibid.*, p. 752, no. cccxxv.

<sup>2</sup> Veress, *l. c.*, pp. 248-9. El căpătă pașaportul numai la 14 Oc-tombre; *ibid.*, pp. 250-1, no. 169; Iorga, *Mărunțișuri*, p. 12; Hurmuzaki, XI, p. 238. Intre boierii cari-și întovărășiseră Domnul, și Aga Caraiman; *ibid.*, p. 253 și urm. Prins și dat în judecată de un Ungur, el declara: „Am fost sluga lui (a lui Petru), i-am mâncat pânea; a trebuit să plec cu Domnul meu unde m'a dus Domnul meu“. V. și *ibid.*, pp. 264-5, no. 174.

<sup>3</sup> *Ibid.*

<sup>4</sup> Il più bel figliolino et ben creato, che possi farne la natura; Veress, *l. c.*, p. 298, no. 203.

albaștri, pe care ni-l înfățișează un pictor de talent al arhiducelui Ferdinand în portretul din colecția castelului Ambras în Tirol, întovărășind pe bunul bătrân șubred care ceda înaintea asprimii vremurilor, ajunse de nesuferit, în anarhia Vizirilor fără răspundere, ca acel aprig Sinan, despre care cel ce se gătia încă din August să plece, nu știa că stă să cadă. Se porniră astfel, încunjurați de ostași, capabili să răspingă în cale trupele cutărui Palatin polon, care credea că e un prilej ca acela cu Iancu-Vodă<sup>1</sup>, mitropolitul, cu episcopii, Lupu Stroici, acum Mare Logofăt<sup>2</sup>, cei doi Movilă, Ieremia Vornicul și Simion Păharnicul, Hatmanul Andrei și, adaugă duios mărturia contemporană, „și alții mulți *cari nu se îndura de dânsul*“.

Petru stăpânise țara aproape douăzeci de ani, dacă se adaugă anii lui Iancu-Vodă, iar, pe basa aceluiași tare principiu dinastic, fratele și nepotul ținuseră aproape un sfert de veac țara vecină. Despre Alexandru se spune că, purtând pe el un ciliciu, a murit cu o reputație de sfânt<sup>3</sup>. Acuma totul se dărâma din cauza anarhiei deslănțuite de adâncă decădere a conducătorilor Impărăției Otomane, ca și de nevoile unei politici de războiu, cerând dări noi ca aceia pentru flotă<sup>4</sup>, ori achiziția cailor pentru războiul persan<sup>5</sup>.

Petru lăsa însă, cu toate greutățile ce căzuseră neconținut asupra lui, o țară înfloritoare, al cărui aspect îl putem culege din povestirea călătorului frances care a putut-o vedea la 1585, François Pavie de Fourquevaux.

<sup>1</sup> Raport venețian, în Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, p. 157, no. cxii. Încă la 15 August Petru dădea vama lui Ioan de' Marini Poli; Veress, *l. c.*, p. 295.

<sup>2</sup> Vistiernicul Simion Stroici era mort; Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 901, 903.

<sup>3</sup> „Il quale morì con opinione di santità, portando nascosto sempre un habito monacale o cilicio, co'l quale morì“ (raport de cleric catolic; copii Vladimir Ghica, Bibl. Ac. Rom.).

<sup>4</sup> Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, p. 58, no. cxiv.

<sup>5</sup> Raport al lui Possevino către d-rul David Pfeiffer: „Est autem verissimum illud me, cum, superiore anno, Daciam obirem, cognovisse eo Turcarum opes decidisse ut Valachis equi ad arandum (!) iam deessent, quod illorum imperator ad persicum bellum circumquaque abduci vel pessimos quoque iussisset“ (copii Vladimir Ghica, în Bibl. Ac. Rom.).

Acesta, venind pe la gurile Dunării, trece prin șesurile basarabene, în care la fiecă clipă poate răsări o ceată de „hoi, cari se chiamă Cazaci și sânt fugari din Polonia, din Rusia și din țerile vecine“. Oamenii, în cojoace și opinci, cari-i par făcute „din piei sau din mușchiu și scoartă de copac, legată cu o sfoară“, îi par „nenorociți și săraci“, în raport cu țeranii din țara lui însăși, ferită de năvălirile străine. Însă la Iași află o Curte „mică, dar frumoasă“. Domnul, căruia drumeții îi sânt presințați de Bruti, are o înfățișare plină de „măreție și maiestate“. În jurul lui care, cum spune izvorul lui Ureche, împarte dreapta lui judecată din fiecare zi, sânt „trei la patru sute de ostași, îmbrăcați ungurește, cu sabie la coapsă și halebarde (*haches*) în mână“. De această mică oștire permanentă de Unguri, care imită pe a regelui Ștefan Báthory, vorbește și o scrisoare, din chiar același an, a lui Possevino: „straja Moldoveanului e de 400 de trabanți, cari sânt Unguri, și de 50 de halebardieri albanesi și Greci, cari trăiesc turcește“, — aduși aceștia din urmă de Albanesul Bruti<sup>1</sup>. Supt un frunziș, între boieri, Petru ascultă pe oricine, în genunchi, îi aduce plângerea sa, pentru ca îndată să-și și aibă hotărîrea.

Pe străini îi trimete să vadă palatul său, de lemn și de piatră, adăugind, cu acea modestie de care vorbește cronicarul, că „nu li va putea părea decât prea puțin lucru, lor cari au văzut în drum atâtea curți de prinți“. La țeranii acestui popor care „a fost colonie a Romanilor și păstrează ceva din limbă“ el observă frumuseța fetelor care vin la târg aducând lapte, ouă<sup>2</sup>, cu flori pe cap, ca să arăte că sânt de măritat. Alături, în marginea cetății de Scaun, Țiganii, ale căror femei poartă pe cap „o roată mare de benzi de pânză, strâmte de două degete, împleticite cum fac negustorii cu panglicile, cât un ciur, împodobite pe de-asupra după mijloacele lor“, stau în vre-o două mii de colibe<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> „La guardia del Moldavo è di 400 drapanti, che sono Ungheri, e di 50 alabardieri albanesi et greci, che vivono alla turca.“ Și se adaugă: „In Moldavia comunemente non sono Turchi, senon alcuni Serviani“; cōpii Vladimir Ghica, în Bibl. Ac. Rom.

<sup>2</sup> Adaugă și prepelițe: „des cailles qu'elles appellent en leur langue *perpelisse*“

<sup>3</sup> Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 34 și urm.



Fig. 40. — Piatră de mormânt a marelui Ban Mihai la Bucovățul-Vechiu.

După plecarea bunului părinte, Moldova se găsi în aceeași stare, zguduită de schimbări dese, în care locuitorii nu mai erau decât o pradă oferită oricui își atribuia, în această perioadă de continue abusuri, dreptul de a se arunca asupra lor, ca și în vecina țară părăsită de Mircea.

Acolo se numise întâiu, fiul Chiajnei, Radu, care putea să fie acuma un om de vârstă. Bătrâna fată a lui Rareș nu mai era însă în viață, și Domnul, care-și și comandase hainele de ceremonie, crezu că se poate da la astfel de pătreceri și beții, încât i se plătiră cheltuielile, anulându-se numirea și exilându-l<sup>1</sup>. În locul lui, prin aceleași influențe, Marele Vizir Siavuș având în asemenea afaceri concurența lui Ibrahim-Pașa, ginerele lui Murad al III-lea, fu numit cineva care, intitulându-se „Ștefan Despot“, titlu cu care umblase și prin străinătate și care se generalisase pe acest timp la doritorii de Domnie românească, pretindea că este fiul temutului Ion-Vodă<sup>2</sup>. Am văzut că un frate al lui Ion-Vodă, cu „Bucura fata mareșalului Bacăului“, Ioan Bogdan, umbla, cu fiul său Dimitrie, prin Apus, oprindu-se mult timp la Henric al IV-lea, regele Franciei<sup>3</sup>, dar, după ce întrerupsese o călătorie la Constantinopol în 1589, care-l aduse la Veneția odată cu Petru Cercel<sup>4</sup>, el ajunse, în 1591, și până la Haga și Amsterdam.

Turcii, cari uciseseră și rupseseră în bucăți pe tatăl lui Ștefan, cărui i s'a zis „Surdul“, poate exagerând puțin, pri-miau deci pe acest fiu, a cărui autenticitate poate să pară mai mult decât îndoielnică, în ciuda curioasei lui peceti cu vulturul bicefal purtând o coroană regală, cu care pecet-luise scrisorile sale în străinătate<sup>5</sup>. Neobișnuitul personajiu izbutise a-și forma un Sfat boieresc impunător în care, dacă lipsiau marii boieri din jurul lui Mihnea, cei înrudiți cu

<sup>1</sup> Hurmuzaki, III, pp. 146, 148, no. cxxx. Ceaușul Husein venise în April să-i anunțe sosirea; Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 705. V. și n-le următoare.

<sup>2</sup> V. Iorga, *Pretendenți*, pp. 248-50.

<sup>3</sup> Odobescu-Tocilescu, I, an. 1589; Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 40-2; Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 293-43, n-le cccxlx-vii, xciv și nota 7; pp. 199-200, no. cccxxviii (v. mai ales bibliografia, *ibid.*, p. 200, nota 2); *Mem. Ac. Rom.*, I. c. mai sus; Iorga, *Pretendenți*, I. c.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 204-5, no. cccxxxiii.

<sup>5</sup> Am dat-o la începutul volumului II din *Acte și fragmente*.

acesta, ca Pâravu al lui Stipan, Marele-Logofăt, ca Pătru, care e Râșcanul, soțul unei nepoate a Doamnei Ecaterina, sau și Marele-Vistier Andrei și Marele Păharnic Vlad<sup>1</sup>, găsim, pe lângă un Androne, Mare Vistier, care e, de sigur, fiul, foarte influent acuma, al lui Mihai Cantacuzino<sup>2</sup>, pe un Vornic Danciu cu nume domnesc, pe un Dumitru Logofătul, care se va întâlni și supt Mihai Viteazul, perind prin osânda lui, pe Radu Buzescu în calitate de Comis, pe un Mare Păharnic Iliș, cu numele moldovenesc, cum de sigur îi era și originea — *Turcii, în părăsirea tuturor drepturilor și datinilor, dând Țării Românești un prim Domn moldovean după ce dăduseră un Domn muntean Moldovei*. Stolnicul Dima e un Grec, care ar putea fi „cilibiul“ pe care-l vom găsi la Mihai în calitate de capuchehaie. Dar noul Domn păstra și pe Mihai însuși, fratele lui Cercel, născut din legătura, poate sfințită chiar de biserică, a lui Petrașcu-Vodă cu o rudă a lui Iani, purtând numele bizantin de Teodora, care-și avea moșia și legăturile de comerț cu Turcii la Piua Petrei<sup>3</sup>. Căsătorit cu o văduvă bogată, Stanca, măritată înlăiu cu un Dumitru Banul, el nu era bănuț ca fiu de Domn, așa încât, după ce fusese Stolnicul lui Mihnea, el putea să ocupe situația de Mare-Postelnic, care cerea și o oarecare cunoaștere de grecește, de turcește și o inițiere în rosturile din vecinătate<sup>4</sup>.

Radu Buzescu păstrase locul pe care-l avuse supt același Mihnea, pe care de acuma înainte îl vor numi și în inscripții, ca una din cele de la Bucovăț: „Turcul“<sup>5</sup>. S'ar pune întrebară cum puteau consimți astfel de fruntași ai boierimii să servească pe acest „surd“ străin usurpator, dacă nu s'ar înfățișa răspunsul că Domnul ajunsese a fi aproape indiferent, căci boierii, stăpâni pe multe moșii și îmbogățiți prin comerțul cu Ardealul, prin legăturile cu Ragusanii, Chioții și alți străini, erau de fapt hotărâtori în toate rosturile țerii.

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 903.

<sup>2</sup> Numele nu era pe atunci obișnuit la noi.

<sup>3</sup> P. P. Panaitescu, în *Mihai Viteazul*, București 1936; Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, 1936; în *Neamul Românesc* pe același an. V. și *Istoria lui Mihai Viteazul*, I, pp. 35-6.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 904. Inlocuia pe un Gheorghe. V. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, I, pentru toată cariera lui de boier.

<sup>5</sup> Iorga, *Inscripții*, I, cap. *Bucovăț*.



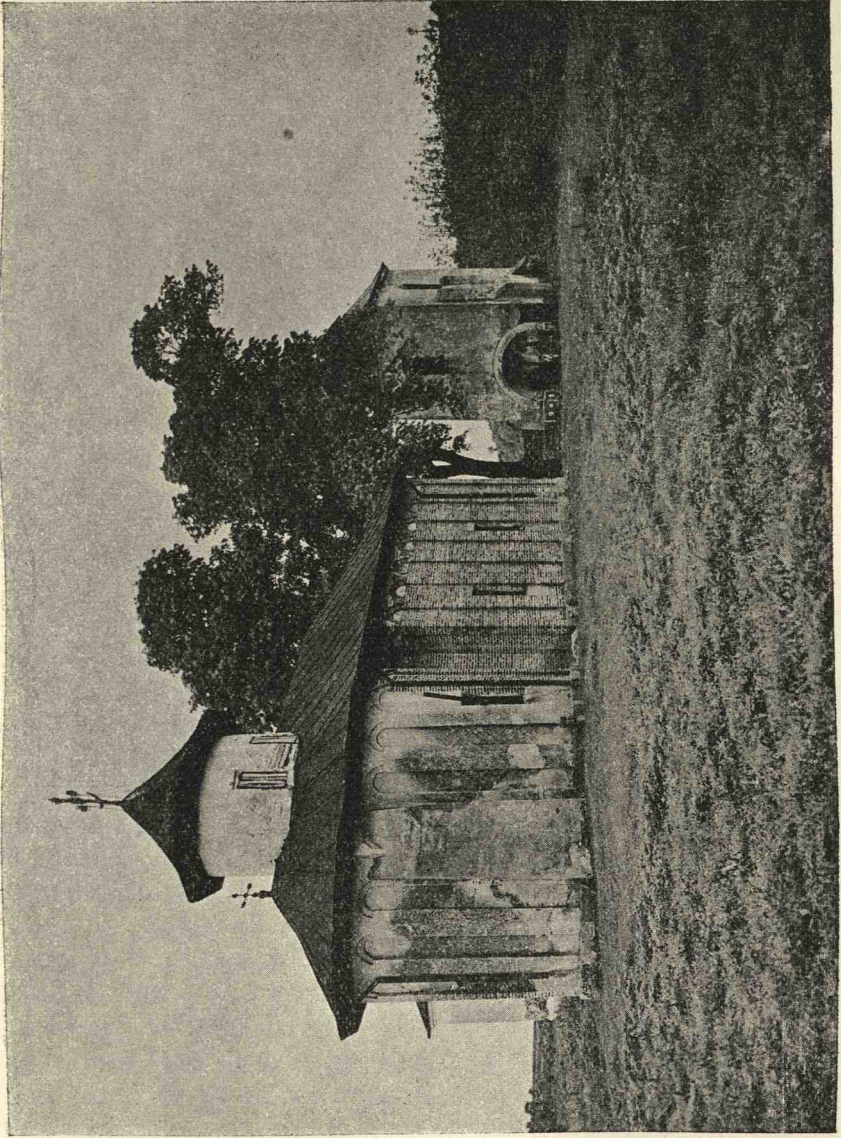


Fig. 41. — Mănăstirea Cobia.

Iată însă că la această dată se alătură celorlalți preten-denți, a căror autenticitate era așa de superficial cercetată de patronii turci, la cari se adăugiau acuma, pe lângă Greci și Armeni, capitaliștii Constantinopolului și o ienicerime care, nemai mergând la războiu, se însurase, asigurând copiilor moștenirea și exploatănd capitalul ce-și putuse agonisi sau atrage, dubioase mlădițe de-ale lui Alexandru-Vodă Lăpușneanu, socotit ca „Despotul“ prin excelență.

S'a pomenit de încercarea lui Petru Șchiopul de a crește drepturile nepotului Vlad prin căsătoria lui cu Tofana, ade-vărată fiică a lui Alexandru-Vodă și a Doamnei Ruxandra. Acuma stau în luptă pentru Domnie, împotriva acelui Ilias, care ceruse Moldova, și a celor doi presupuși fii ai Cumplitului Ion, nu mai puțin de patru Alexandrovici: Aron, Alexandru și Petru, doi din ei la Constantinopol, cel de-al treilea de la Cazaci, afară de un Ioan Iancula<sup>1</sup>. Petru era socotit de ceilalți doi ca un dușman; *Aron și Alexandru, unchiu și nepot, pe basa aceluiași principiu dinastic, erau însă gata să reediteze asociația lui Petru Șchiopul cu Mihnea.*

În Moldova plecarea lui Petru-Vodă lăsase lumea în cea mai mare nelămurire și agitație<sup>2</sup>. *Țărănimea se ridicase împotriva boierilor cari conduseseră Domnia lui Petru în folosul lor.* Un informator din părțile Bistriței ardelenice scrie: „Țărănimea se ține tare, atacă pe dregători: dacă nu fug, îi și omoară; puțini câli au rămas acasă, nu cutează să li treacă înaintea ochilor“. Cum umbla numele lui Ilias tăbăcarul, se credea că Vistierul a plecat să aducă de la Constantinopol pe „Ștefan-Vodă, fiul lui Vodă Ilias“<sup>3</sup>.

Noul Domn fu însă Aron, dar nu pribeagul mult timp întreținut de Imperiali<sup>4</sup>: la sfârșitul lui Decembre din acest an al năprasnicelor răsturnări, intitulându-se: „cu mila lui Dumnezeu Domn al Valahiei, Moldovei“, el pomenia, scriind,

<sup>1</sup> V. Iorga, Hurmuzaki, XI, p. xciv. Apoi încă un Ioan la Constantinopol. V. mai departe.

<sup>2</sup> V. Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 708-10, n-le mccciv-v.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 710, no. mcccvi.

<sup>4</sup> Iorga, *Mărunțisuri* (chitanțe de la dânsul), Veress, o. c., II, tabla. Portretul, după o pânză din Museul de la Budapesta, *ibid.*, III.

Braşovenilor, de „căpătarea, din mila lui Dumnezeu şi a mărinimosului şi nebiruitului Impărat al Turcilor, a Domniei părinteşti a tatălui nostru Alexandru-Vodă în Moldova“<sup>1</sup>. Ca şi în Ţara-Românească, dintre boierii cari nu emigraseră, unii încunjurară la început pe acela pe care, străin şi plin de datorii, cum era, credeau să-l poată conduce. Astfel Bucium, care e Vornic de Ţara-de-jos lângă alt Vornic, nou, Ivan. Astfel Andrei Hatmaul, care, după ce petrecuse pe vechiul său Domn, se întorsese. Un Bârlădeanul iea Logofeţia. Pârcălabii sânt însă noi cu toţii: Molodeţ, Jora, Bejan, Onciu, Ionaşcu. Ca Postelnic e un Oprea, care va fi în curând îndreptătorul de căpetenie al acestei stăpâniri<sup>2</sup>.

Noul Domn e înfăţişat în cele mai urâte colori de represintantul boierimii credincioase lui Petru Şchiopul, Ureche. Unele din aceste învinuiri se înlătură uşor. De sigur că după lunga stăpânire a unui bătrân cu viaţa sfântă, închisă lumii, trebuia să pară curios acest om, încă tânăr, care-şi petrecea cu „cimpoiaşii“, şi se vedeau „măscări“ în distracţii după datinile Apusului pe care Aron, în rătăcirile sale, le-a putut cunoaşte<sup>3</sup>. De şi însurat cu o Cantacuzină, vre-o soră de-a lui Andronic, el a putut să fie socotit că are o viaţă desfrănată. Când se vorbeşte pe „neîncrederea“ lui în „lefecii de ţară“, în locul cărora ar fi „chemat în leafă Unguri călări şi pedestri“, clădindu-li şi „odăi“, căsărmi, se poate opune garda ungurească pe care o întâlnim şi la Petru Şchiopul<sup>4</sup>, ca şi, de altfel, la Iancu Sasul, după exemplul, amintit, al regelui Poloniei.

Dar el, care împrumutase şi de la Patriarhul Ieremia, odinioară oaspete al lui Petru Şchiopul, şi de la intrigantul cleric care poruncia adesea la Patriarhie, dascălul Nichifor Kărikios<sup>5</sup>, el care avea strânse legături cu ambadorul engles, răpede amestecat în afaceri<sup>6</sup>, era şi datornicul clanului

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 752, no. CCXXIV.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 904. V. şi Hasdeu, *Arch. ist.*, III, pp. 200-1.

<sup>3</sup> Ureche.

<sup>4</sup> Pentru plata acestor „trabanţi şi alţi soldaţi“ supt el, Veress, *l. c.*, p. 224.

<sup>5</sup> Hurmuzaki, Cf. Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, XXVII (1905).

<sup>6</sup> Muştrări ale Elisabetei; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 764, no. CCXXXVI.

de ieniceri apăruți ca noi capitaliști, rezervându-și ca un loc sigur de plasament țerile noastre. Pe când ceilalți creditori își așteptau ceasul plătitor, aceștia, în insolența lor, de care se temeau și Vizirii, veniau ei înșii să-și încaseze terminele. Cunoaștem din scrisorile familiei ragusane a lui Mihnea cum se mergea cu aceste rude străine prin țară pentru strângerea dărilor; acuma, în Moldova, „dabilarii“ erau întovărășiți de Turci, cari, ca în țară cucerită, își râdeau de femei, și cele mai grele pedepse așteptau pe aceia dintre încasatori cari nu-și puteau face suma. Cum banii nu se adunau totdeauna, se luau boi, și se păstra răspunderea fiscală a satelor<sup>1</sup>.

O conspirație se produse. Bucium, bănuît că-i este capul, fu executat, împreună cu doi boieri mai mărunți, un urmaș al vechiului Totrușanu și un Paos. Aceiași fu soarta lui Bartolomeiu Bruti, învinuit însă că urmărește un alt scop de prefacere a Domniei: el ar fi fost înțeles cu cancelariul Zamoyiski, care, deprins să aibă în Moldova un prieten sigur, voia să așeze pe cale legală, prin stăruinți la Poartă, întrebuintându-se și o scrisoare a regelui, pe acel Petru, fiul lui Alexandru Lăpușneanu, care avuse o întreagă istorie de pribegie în Imperiu<sup>2</sup>. Se ivise, *nu la Cazaci*, ci la veșnic dârjii Orheieni și Soroceni, un Bogdan-Vodă, *pretinzând a fi feciorul Lăpușneanului*, de și i se zisese până atunci Ionașcu. Pentru a câștiga pe boieri, Ureche fu făcut cu acest prilej Logofăt Mare. Ungurii lui Aron biruiră pe Răut o adevărată oștire a răscoalei. Dar, împotriva părerii cuprinse în Cronică, despre „răutatea și cumplirea“ lui Aron, „domnișorul“ fu numai însemnat la nas și trimis la mănăstire<sup>3</sup>.

Acolo află el în taină de mazilia pe care i-o pregătise altă rudă, un Alexandru, însurat în Pera, care stătea să ieie

<sup>1</sup> Ureche.

<sup>2</sup> Pentru Bruti, Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, pp. 262-3, n-le cxx-i. Nobilitarea lui polonă, Veress, *l. c.*, p. 214, no. 141. Pentru stăruințele în folosul lui Petru, *ibid.*, pp. 160-1, no. cxvii. E vorba și de „un Frances, Vistier al Voevodului Valahiei“; Veress, *l. c.*, p. 284, no. 192. Un document al lui Aron la 3 Maiu n'are Vistier; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 904.

<sup>3</sup> *Ibid.*

o a doua soție, fata bogatului Levantin Morcato<sup>1</sup>. Sigur de sprijinul ienicerilor interesați, el plecă la Poartă<sup>2</sup>. Și fragmentul de însemnare contemporană, ușor de recunoscut prin vechile forme de limbă pe care le subliniem, presintă pitorese furișarea lui ca să scape de nemulțămirea țării de la care ceruse, strâns însuși de nevoie, așa de mult într'o formă așa de aspră: „I-au sosit călăraș de la Țarigrad cu cărți, de i-au dat știre că l-au mazilit... Deci se mira Aron-Vodă cum va face să nu prinză de veste oastea și țara de mazilie, că se temea să nu-l omoare... Ce pre taină au învățat pre călărași să nu scoată cuvânt afară, și îndată au trimes la Iași, la Doamnă-sa, să se încarce și să porcează în gios. Iară pre boiari i-au învățat de au chiebat gloatele și le-au mulțămit de slujbă ce i-au făcut, și le-au zis să meargă cineși pe acasă, gândind că doar să vor duce, și el să iè drumul spre Țarigrad. A doua zi, pârându-i că să vrea fi dus curteni și altă gloată, el au încălecat și au porces spre Iași, și ce-i păruse că se vor fi dus ca să silească și el mai tare, să nu oblicească cineva. Iară gloate mulți de pe toate părțile mergea. Atuncea au chemat pre boieri și li-au zis: *Crez eu am slobozit să se ducă cineși pe acasă, dară cine-i oprește?*“. Datu-i-au a *înțelegere* că o samă s'au dus, iară *cărora sânt* casele spre Iași și spre munte, această cale au. Și așa împreună au mers până au însărat; apoi toată noaptea au silit pân la Iași, unde nimic zăbavă n'au făcut, ce au silit în cale spre Țarigrad; și, mergând, l-au tîmpinat capigii împărătești carii venia să-l ia den Scaun, să-l ducă la Împărăție<sup>3</sup>.

Dar Aron, sosit la Constantinopol în ziua de 25 Iunie 1592<sup>4</sup>, nu-și mai aparținea lui, ci ienicerilor cari-l împrumutaseră<sup>5</sup>. Atitudinea lor, cari nu-l lăsau dintre dâșii, era atât de amenințătoare, încât sorții lui Alexandru căzură. Dom-

<sup>1</sup> Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, p. 161, no. cxviii.

<sup>2</sup> Ordin al Sultanului să fie prins, dacă trece în Ardeal; Veress, *l. c.*, pp. 286-7, no. 194. Răspunsul în n-l următor. V. și *ibid.*, no. 196 și *ibid.*, p. 293.

<sup>3</sup> Ureche.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 759-60, no. ccxxxii.

<sup>5</sup> O intervenție a ambasadorului engles, Veress, *l. c.*, p. 282, no. 186.

nul mazel recăpătă Domnia de hatârul acelor cari aveau să-l împlinească<sup>1</sup>. Lui Alexandru, fiul lui Bogdan, trebui să i se afle un alt loc și, cum se făcuse obiceiul de a se cere numai genealogia domnească, indiferent de țara de origine, Surdul de la București fu înlocuit cu acestălalt Moldovean<sup>2</sup>. Un Ioan, fiul bătrânului Lăpușneanu, care apăru în Septembrie la Constantinopol, fu exilat la Rodos<sup>3</sup>.

Din nou însemnările lui Nistor Ureche ne pun drept în fața realității moldovenesti. Aron vrea să scape de toți dușmanii săi. Armașul Oprea, trimis înainte, trebuia să curățe terenul de orice „oposiție“. El întâlnește însă împotrivirea lui Ureche, lăsat ispravnic de Scaun, și acesta nu voi să servească pasiunile celui care se întorcea acuma ca să-i fie iarăși Domn. „Să nu cumva smintim să oblicească să fugă“ (boierii). El vedem pe prevăzătorul boier luându-și măsurile să părăsească țara. Făcându-se a merge la moșia sa de la Cârlișău, el trecu prin Soroca la vechii săi prieteni poloni; în zădar poruncise Oprea „să prinză marginile“.

Dar sosirea lui Aron era să fie împiedecată de năvălirea lui Petru, „fratele“ său.

El intră în țară cu Cazaci și ocupă Scaunul fără ca traibanții unguri să fi putut rezista. Clientul lui Zamoyiski găsi sprijin la mulți boieri. Odată așezat, el încercă să lege relații cu Ardealul, și oferi Turcilor un dar de un milion<sup>4</sup>. Ca iubitor al „săracilor“, făgădui țării iertarea de bir pe trei ani<sup>5</sup>. Se arată la Poartă că la întoarcerea lui Aron toată boierimea va pleca în pribegie<sup>6</sup>. Se spunea în cererea lor tot ce ce cunoaștem prin notele lui Ureche<sup>7</sup>.

Dar Marele Vizir nu îngădui pe *Domnul de la Polonia*

<sup>1</sup> Sultanul arată lui Sigismund Bathory această numire contra lui „Petru Dracul“; Veress, *l. c.*, pp. 302-3, no. 210. Capugiul cere trupe ardeleni; *ibid.*, pp. 304-5, no. 212. Scrisorile lui Sigismund, n-le următoare (și a capugiului). Și *ibid.*, p. 311, no. 217.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, pp. 162-3, no. cxx.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 762, no. ccxxxv.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 760-1, no. ccxxxiii.

<sup>5</sup> *Ibid.*

<sup>6</sup> *Ibid.*, pp. 761-2, no. ccxxxiv.

<sup>7</sup> *Ibid.*, pp. 763-4, no. ccxxxvi.

*desprețuiți*. Beglerbegul de Rum primi ordinul să înainteze spre Dunăre și Ardelenii să ajute la restaurarea lui Aron<sup>1</sup>.

Petru „Cazacul“ își formase o oaste, puind în fruntea ei pe Vornicul Orăș, dintr'o familie ajutată de Petru Șchiopul<sup>2</sup>. El avea cu sine Cazaci, dar și altă oaste și soma pe Bistrițeni să nu lase a trece oaste contra „*Domnului ales a toată țara Moldovei*“ (26 Septembrie). Stătea la Baia, apărând hotarul<sup>3</sup>.

Se dădu în toamnă, la 11 Octombrie<sup>4</sup>, o luptă, și Petru, cu ce „trabanți“, „curteni“ și „gloată“ putea să aibă, fu învins de acești ostași unguri. Slujit la față, la Constantinopol, el avu soarta lui Vișnieviețchi, fiind prins în căngi. Intr'un târziu Sultanul se milostivi să-i curme chinurile, zugrumându-l. Trupul gol rămase atârnat până se rupse funia. Cei cari-l văzură i-au admirat voinicia și frumuseța. El refusase turcirea oferită<sup>5</sup>.

La București, nepotul Alexandru, căsătorit cu soția de la Constantinopol a lui Petru Cercel, păstrase, dintre boierii înaintașului, pe Danciu, fiul lui David din Brâncoveni, pe Radu Buzescu, acuma Spătar, dar găsisse și alți ajutători: un Stanciu Mare Postelnic, un Tudor sau Tudori Comis, un Stan, Stolnic. Adusese cu el poate pe Logofătul Belobrad (Barbă-Albă)<sup>6</sup>. Ca Greci, avea pe Iani ca Mare Păharnic și pe un Pană ca Vistier<sup>7</sup>. Intăria și o donație bătrânului Mitrea și soției Neaga<sup>8</sup>. Acesta deveni Logofăt, iar Vistieria trecu asupra lui Belobrad<sup>9</sup>. Grecul Manta se adăugi în Maiu 1593 ca Pos-

<sup>1</sup> *Ibid.*, n-1 următor.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 901.

<sup>3</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 713-4, no. MCCCXII.

<sup>4</sup> Veress, *l. c.*, pp. 313-4, no. 220. V. și *ibid.*, p. 316. Dar Aron se plângea că Ungurii lui Sigismund n'au făcut mare ispravă; *ibid.*, pp. 325-6, no. 231.

<sup>5</sup> Hurmuzaki, XII, p. 765 și urm.

<sup>6</sup> Să nu fie de la glumele pe socoteala celui cu un așa de nou și ciudat nume păcăleala cu „bou breaz bârlobreaz din bârlobrezeniile bârlobrezăturilor“?

<sup>7</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 905.

<sup>8</sup> *Ibid.* Cf., pentru familie, buzoiană, Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, 1932, și Drăghiceanu, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1931.

<sup>9</sup> Horatio Brown, *Calendar of State papers, Venice*, IX, 1592-1603, Londra 1897, n-le 262, 272, 295-96.

telnic<sup>1</sup>. „Franța“ Marele Spătar poartă numele cronicarului bizantin Gheorghe Phrantzes. Mai târziu, un Hadărbal, cu nume sirian, e Stolnic, Dimo, „Dimola“, se adăuse ca Păharnic. Aici, era vechea republică boierească ce se păstra în ciuda unui Domn capabil de unele hotăriri care-i atraseră și lui porecla de „cel Rău“.

Și, în același timp, Aron reîncepe cu Oprea în fruntea Divanului, cu Vartic și un Gheorghe ca Vornici, cu patru străini alături: Zota, Mare-Postelnic, Alexe, Mare Stolnic, Iani Mare Vistier și Albanesul Coci (Roșul) Comis<sup>2</sup>. Il va schimba cu totul, numai în 1594, după *noua revoluție pe care întinderea corzii peste orice măsură o va impune ca o măsură a supremei desperări*.

---

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 905.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, X, p. 905.



## CAPITOLUL II.

### Noul războiu turcesc cu Imperiul habsburgic și alcătuirea cruciatei.

Sinan-Pașa pierduse Viziratul în August 1591. Locul lui fusese luat de Albanesul Ferhad, fire potolită, dar om fără mare influență. La 23 Mart 1592 el era însă depus, pentru ca să revie Siavuș, și acesta, prieten al Francesilor, care ajutase numirea lui Petru Cercel, nu arăta prin nimic că ar fi să se înceapă o ofensivă turcească la Apus.

Dar încă din 1592 ostiliăft porniseră, — fără să se întrebe la Constantinopol —, în Bosnia și în Ungaria. Hasan-Pașa Bosniacul trimesese jăfuitorii săi peste graniță, pe când de spre Micul Komor se produceau alte încălcări în provincia ungu-rească. Fără a se crede că pacea e ruptă, același Hasan încercă să surprindă cetatea Sissek. Se atacă și luă Bihié, în aceeași Croație, și se încercă din nou la Sissek, înaintea căruia se presintă tot Hasan.

Dar la 29 Ianuar 1593 Sinan, sprijinit de spahii, revenia la cârmă. El avea un program, care i se definia tot mai precis. Impărăția, slăbită în ultimul timp, ajunsă pe un povârniș de anarhie și corupție, trebuia mântuită prin războiu, prin acela care părea mai ușor și putând aduce mai multe foloase: războiul cu Imperialii, cari de fapt plăteau tribut Porții. In ce privește condițiile acestei lupte, de mult gândul lui era să prefacă „provinciile“ de la Dunăre într'un nou și puternic beglerbegat, care singur ar putea să sprijine o ofensivă serioasă.

Prilejul se înfățișă îndată. Oastea imperială, care alerga să apere Croația, câștigă acolo, la Sissek, o strălucită biruință. Periră, în această luptă de la 22 Iunie 1593, Hasan cel veșnic

neastâmpărat, soț al unei princese, apoi Pașa de Hertegovina, Sinan din Klis, altă rudă a Sultanului. Se consideră de Imperiali aceasta ca o simplă răspingere de „tâlhari“, dar rușinea era așa de mare pentru Imperiul Otoman, încât nu putea să nu fie răsbunată. Arestându-se trimesul imperial, se porni deci, cu Vizerul Sinan în frunte, o mare campanie biruitoare, care se prelungi până în toamnă, când, după obicei, se desfăceau oștile turcești. Dar aprigul războinic va rămânea și pe urmă tot la Belgrad, înțelegând să prefacă vechile ciocniri de graniță într'un mare războiu de cucerire<sup>1</sup>.

Sinan lăsase la Constantinopol ca locțiitor pe acela care i-a fost, de fapt, neconținut rival, cu toată comuna origine albanesă, poate pentru cine știe ce vechi uri de familie acasă. Ferhad. Deci nu prin Marele Vizir, ci prin acest caimacam, s'a făcut înlocuirea, în Septembrie, a Moldoveanului din București, care, de altfel, nu stătu pe gânduri să se întoarcă la Poartă, nedându-și samă de ce soartă grozavă era să aibă acolo, după câteva luni de zile numai.

Inainte de aceasta, acel care era să fie Mihai Viteazul își vădise originea domnească, ascunsă până atunci, lumea cunoscând numai pe tânărul boier, de foarte mândră înfățișare, pe când era Ban de Mehedinți, demnitate nouă care trebuie să fi fost înființată după anexarea raiiei Severinului — în această calitate, la 1582, el e ispravnic pentru clădirea clitoriei lui Mihnea și a Ecaterinei la Tutana, în Argeș<sup>2</sup> —, apoi, mulțămită ocrotirii Banului Iani, Agă, dregătorie militară mai nouă, și Stolnic (de la 1588)<sup>3</sup> și mai ales, ca un moșier bogat, având prin soția sa, de pe la 1583, Stanca, multe moșii oltene, cu deosebire în partea de către Dunăre, pe care le cumpărase de la țerani<sup>4</sup>, cari pe vremea aceia, supt apăsarea atâtor sar-

<sup>1</sup> Iorga, *Gesch. des Osm. Reiches*, II, p. 292 și urm.

<sup>2</sup> V. Iorga, *Ist. lui Mihai*, I.

<sup>3</sup> Tocilescu, *Mem. Ac. Rom.*, seria a 2-a, VIII, p. 229; Odobescu, în *Col. lui Traian*, 1873, p. 181; I. C. Filitti, *Familia lui Mihai Viteazul*. Înlocuiește pe un Vintilă, cu numele de două ori domnesc; Iorga, în *Hurmuzaki*, XI, regeste.

<sup>4</sup> V. Iorga, *Istoria lui Mihai*, I, p. 33 și urm.

cini, începeau să-și vândă întâiu moșia, apoi munca, ființa lor însăși<sup>1</sup>.

După o povestire care aparține, foarte probabil, domeniului legendar, el ar fi fost prins, aduc la Alexandru-Vodă, osândit la moarte și scăpat numai prin beția calăului sau prin spaima ce i-ar fi inspirat-o acestuia fulgerătoarea privire a osânditului: de obicei, la Domnii din acea vreme, călăii erau aleși cu îngrijire și lovitura lor era sigură. E mai admisibilă povestirea, cuprinsă în cronica lui Constantin Căpitanul, despre jurământul făcut de cel pârât, cu doisprezece boieri, că nu visează Domnia.

Mihai ajunse deci la Poartă.

Cine se vădise fiu de Domn căuta un adăpost peste graniță. Mihai trecu deci la Baltazar Băthory din Șimlău. Acest văr al lui Sigismund, care se visa el însuși prinț ardelean<sup>2</sup>, era moștenitor și conte al Făgărașului, fiind legat de cetate prin mama sa, de sânge românesc, Margareta Mailat<sup>3</sup>; îi aparținea, printr'o donație recentă a lui Sigismund, și Cârța, cu satele vecine<sup>4</sup>. Astfel fugarul se găsea în străvechea feudă a Domnilor din cari se trăgea.

Alexandru se plânse la Constantinopol pentru această adăpostire, și ordinul veni de acolo să se predeie omul și averea domnească pe care ar fi luat-o cu dânsul<sup>5</sup>.

Mihai plecă deci la Poartă, unde-l chema Iani. Acesta nu-i fu acolo singurul sprijinitor. Bursa Domniilor funcționa în permanență. Ambasadorul engles, Eduard Burton, participa la dânsa<sup>6</sup>, și, din lumea răsăriteană de acolo, fiul și urmașul

<sup>1</sup> V. Iorga, *Constatări* (în *Studii și doc.*) și C. Giurescu, *Despre Români*.

<sup>2</sup> Veress, *l. c.*, p. 323.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 240, no. 159.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 200-1.

<sup>5</sup> *Török-Magyarok-Okmánytár*, III, pp. 24-5.

<sup>6</sup> Relațiile îndrumate de Hareborne nu se opriră la Domnia lui Petru Șchiopul. Când alți doi Englesi, Edward Bushell și William Aldridge, plecară spre țara lor, ducând Elisabetei daruri de la Sultan, în postavuri de brocard și o cingătoare, ei trecură, fiind foarte bine primiți, pe la Mihai și pe la Aron-Vodă, ca să ajungă în Polonia, fiind tratați de ocrotiți ai lui Hareborne; *l. c.*, p. 306: „Sent by Mr. Edward Bushell and M. William Aldridge, overland, the 20 of March, who passed throughe Valachia and Moldava and

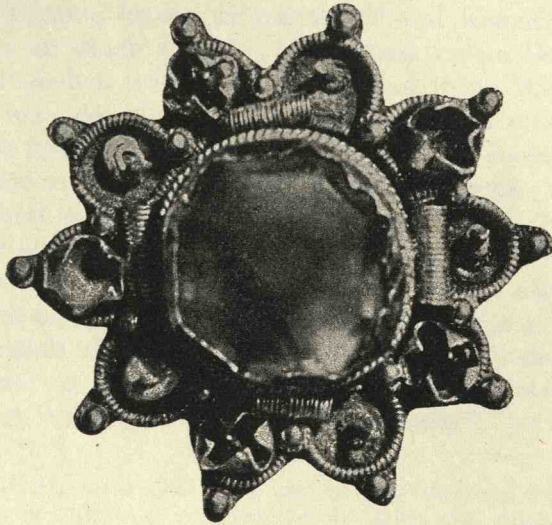


Fig. 42. — Din bijuteriile Doamnei Neaga a lui Mihnea-Vodă.

ca influență al lui Mihai Cantacuzino, Andronic, de mult introdus în toate rosturile noastre<sup>1</sup>.

De fapt, mazilirea lui Alexandru era de mult hotărâtă<sup>2</sup>. Veniseră plângeri că și el tratează țara ca și unchiul din Moldova, că-i ia peste ce ar putea să deie, Turcii creditorii fiind la dânsul ca să supravegheze încasarea sumelor datorite. O mare solie de plângere a țării sosi în Iunie 1593 în acest Constantinopol unde erau tot felul de agenți ai rivalilor pentru Domnie, boieri ca Nicolae Stolnicul, Andrei Hatmanul, Grecii, ca, pe lângă Andronic însuși, un curios Polierat Kamerinos, — care s'ar părea un nume schimbat —, Armenii, ca un Bostan<sup>3</sup>, Levantini, ca Benedict, fratele lui Bartolomeiu Brati, Ragusani, ca neobositul Ioan de' Marini Poli, acum în proces cu Petru, care Ioan lucra pentru Ștefan Surdul, adăpostit la Veneția<sup>4</sup>. Patriarhul Ieremia însuși scria Mitropolitului Gheorghe Movilă, rămas cu vechiul stăpân, să-l grăbească a pleca<sup>5</sup>. În ce privește pe candidați, fostul Mihnea-Vodă alergase, și cei cu jalba, vorbind de pretinsa aplecare a țării fie și către un stăpân musulman, se inspirau de la dânsul<sup>6</sup>. Cum Aron-Vodă era sprijinit de Andronic Cantacuzino din cauza noii căsătorii recente cu o femeie din această familie<sup>7</sup>; se oferia, cu pașaport al Sultanului și adăpost la Chios<sup>8</sup>, lui Petru

---

so through Poland, where Michael, prince of Valachia, and Aron Vaivoda, prince of Moldava, receiving letters from the Ambassador, entertained them with all curtesie, through whose means by the great favour which his lordship had with the Grand Signior, they hat not long before both of them bene advanced to their princely dignities“.

<sup>1</sup> După note de la Petru Grigorovici Armeanul, zugrav, boier al lui Mihai Viteazul, la Szamosközy și la Wolfgang Bethlen, IV.

<sup>2</sup> V. Veress, *o. c.*, IV, pp. 31-3, n-le 17-8.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 330, 331-2, no. CCCCLX; pp. 349-50, no. CCCCLXXXIII; Hurmuzaki, III, pp. 166-7, no. CLV.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 347, no. CCCCLXXX.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 313, no. CCCCLXI.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 233, no. CCLLVII; p. 397.

<sup>7</sup> Căsătoria în primăvară; *ibid.*, p. 340, no. CCCCLXV. Când spune Andronic că „a făcut pe copiii copiilor săi Domni“ (*ibid.*, p. 373), el se gândește la vre-o nepoată de fiu sau fiică. El mai zice: „de mulți gineri, mi-am făcut răs de viața mea și de sufletul meu“; *ibid.*

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. 312, no. CCCCLXXXIX. N-l următor e de la Sinan.

Șchiopul, retras acuma, după o călătorie de informație la Arco, în frumoasa localitate caldă de la Bolzano (Bozen), supt ocrotirea respectatului arhiduce Ferdinand, Domnia Țării-Românești, pe care el, sfiindu-se de un nou risc, dar și chinuit de gândul că a „mâncat pâinea“ Sultanului, cu care acum Imperialii erau în crâncen războiu, și strict supraveghiat de aceia cari râvniau la averea lui, se arăta aplecat a o primi<sup>1</sup>. De fapt ceruse iertare „Impăratului“ păgân și avem ocrotirea lui<sup>2</sup>: își aducea aminte că a plecat din țară de pe urma maziliei lui Sinan<sup>3</sup>. De fapt el iscălia în retragerea sa, cu titlul amândouă țărilor, întrebuintând pentru Țara-Românească forma Moldovenilor: „Țara Muntească“<sup>4</sup>.

Cum din Tirol nu venia însă primirea limpede a acestei îmbieri, Andronic, — de și Petru stătea în înțelegere cu regele Poloniei și arăta lui Ungnad că, oriunde ar fi, va servi Casa de Austria<sup>5</sup> —, unindu-se cu Iani, se opri asupra lui „Mihai Banul“. Petru află această ocupare a „moșiei“ sale printr'o scrisoare a Cantacuzinului (14 Novembre), cu acest cuprins: „Până acum țineam Țara-Românească pe numele Domniei Tale, însă, văzând cerințele timpului și zăbava Domniei Tale și faima rea și ticăloasă a lui Alexandru Voevod, și uneltirea lui, pe care n'o puteam trece cu vederea, m'am sârguit și eu și am făcut pe Mihai Banul Domn al Țării-Românești“.

*Și cu acest prilej se afirmă acel principiu dinastic pe care Petru contribuise așa de mult să-l întărească:* „Am socotit că e mai bun decât alți marghioli de bei, cari nu arată niciun semn, nici de la tată, nici de la mamă, numai din firea lor marghioli și mincinoși, și argați“<sup>6</sup>, — adevă țărani, — „și nevrednici, oricum i-ai privi. Inșă cu Banul Mihai s'a mulțămît biata țară și s'a rugat lui Dumnezeu, care i-a învred-

<sup>1</sup> *Ibid.*

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 311-2, no. CCCXXXVIII.

<sup>3</sup> *Ibid.*

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 342, no. CCCCLXXI

<sup>5</sup> Hurmuzaki, III, pp. 171-2, no. CLIX.

<sup>6</sup> „Ciobani“, se spune în altă scrisoare de agent grec, pe care o putem deci atribui tot lui Andronic Cantacuzino; Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 331.



Fig. 43. — Inele găsite în săpăturile de la Tisău, Bradu și Lapoș.

nicit și li-a dat un așa de bun păstor, și creștin, și iubitor de săraci“, — ca Petru Șchiopul, — „și cu frica lui Dumnezeu. Și au binecuvântat și pe răposații părinții miei, pentru că am fost de folos, cu ajutorul prea-bunului Dumnezeu și cu puterea prea-cinstului Impărat, care să trăiască întru mulți ani, a Impăratului Impăraților, și l-am făcut Domn: pentru care primesc multe mulțămiri. Vrednic este a păstori un popor: mai bine el decât alții“<sup>1</sup>.

Cu câțva timp înainte, tot Andronic Cantacuzino afirmase aceeași necesitate politică de *a nu se lăsa țările noastre de vechiu drept dinastie în sama oricărui îndrăzneț fără adevărată descendență domnească*. Și, spune acest credincios al aprigului Mare-Vizir, a chemat pe cei zece veniți cu pâra contra lui Alexandru și a aflat de la ei pricina tuturor suferințelor și izvorul tuturor nemulțămirilor: „Peirea aceluia loc și starea (în care se află) i-au venit încetul cu încetul, pentru că *se schimbă Domnii*: unul cioban, altul argat, altul Cazac“, — aluzie la ultimul usurpator, „ciobanul“ trebuind să fie Ștefan și „argatul“ Alexandru —, „și fiindcă nu se orânduiesc dintr’odată banii, și sânt săraci, și vin și despoaie lumea, și lor își adună avere și lucruri și pietre scumpe, și nu li pasă de lume că-i vede, și nici Domnii nu știu ce sânt“. Și, întrerupți de Sinan, ei urmează așa: „N’a mai putut suferi (țara) cazne de la vre-un nedrept și hrăpitor, ci să vie odată *Domnul care să fie din părinți Domni, și tot neamul lui, Domni*. Și, dacă din vre-o împrejurare a fost lovită și prădată țare (convențional: „mănăstirea“), acela să vie și, afară de dânsul, nimene să nu cârmuiască țerile acelea“<sup>2</sup>. Cantacuzino se gândește la Petru, dar principiul rămâne același și pentru Mihai, cum se vede, de almintrelea, din aceeași serisoare. Și, într’un răvaș românesc către Petru, se vorbește de „acei oameni [ce] nu sânt de treabă, nici de slujbă, nici [se] pot îngădui“<sup>3</sup>. Și, invitând pe fostul Domn, acel Român are calde accente de iubire a țerii: „oamenii vroescu să iasi la omeni săi, unde sânt gropați moși, părinți, frați“. „Adu aminte câte besearici sânt făcute de moși voștri și de frați și de Domnia sa“<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 373-4.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 309-10, no. CCCXXXVII.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 349-50, no. CCCCLXXXIII.

<sup>4</sup> *Ibid.* Ii amintia și de vechea ședere la Alep; *ibid.*



Însă în Novembre se credea că această numire a lui Mihai, care trebui să meargă în lagărul de la Sofia<sup>1</sup> ca să caute pe Sinan pentru definitiva întărire, s'ar putea strica în folosul lui Petru Șchiopul: Patriarhul Ieremia o afirmă, laudând puterea lui Andronic<sup>2</sup>, care ținea acum Moldova pentru Vodă-Petru<sup>3</sup>.

Lipsește orice știri diplomatice amănunțite despre numirea noului Domn, de la care e vădit că grupul grecesc, de care atârnau așa de mult schimbările domnești, *nu aștepta nimic decât, în condițiile legale de care vorbeau, o stăpânire pașnică, plină de cruțare bună pentru săraci și, de sigur, și cu grijă de a-și îndeplini îndatoririle bănești. Pentru Țara-Românească ele erau deosebit de grele, dată fiind obligația de a plăti datoriile înaintașilor, iar cei doi urmași ai lui Mihnea strecurându-se prea răpede pe tron pentru a putea să-și mulțamească împrumutătorii.* Lipsa unor știri pe care le-am dori așa de mult, dat fiind marele foc de vitejie ce era să iasă din alegerea acestui om necunoscut, în împrejurări așa de umbrite, în pragul unui mare războiu care trebuia să ție cu anii, chiar și mult timp după ce fioroșii ochi de ostaș ai lui Sinan, începătorul, se vor fi închis cu ceața înfrângerii, se explică prin întemnițarea ambasadorului imperial Kreckwitz și prin aceea că și pentru bailul venețian ce interesa era campania, pornită cu încetineală și zăbovită în drum de mari piedeci, a lui Sinan.

În Decembre abia<sup>4</sup> avem un document de la noul Domn<sup>5</sup>. El nu se încunjură decât, aproape exclusiv, de oamenii pe cari-i cunoscuse de acasă, cu cari fusese tovarăș în dregătorii, cu unii fiind chiar rudă. Tot oameni de vârstă, puțin potriviți pentru războiu: nu se poate spune dacă Banul care, nefiind present, ca unul care-și avea reședința la Craiova,

<sup>1</sup> Scrisoare de prietenie către Sigismund Báthory din Burgas; Veress, *l. c.*, p. 38.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 370-1, no. DXVI.

<sup>3</sup> *Ibid.*

<sup>4</sup> V. documentul din 7 Decembre (Bibl. Ac. Rom., 9/LXXII) citat în Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, p. 103.

<sup>5</sup> Cf. E. Hagî-Mosco, *Boierii lui Mihai Viteazul*, din *Analele Otteniei*; T. Holban, în *Archiva soc. št. și lit. din Iași*, XXVII (1930); P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București 1936, pp. 73-9.

cu o oarecare autonomie, de putea da și „cărți“ ca acelea domnești, era încă de atunci Mihalcea. Acesta, purtând un nume slav, era însă Grec din Chios, ocupat de afaceri pe vremea Domniei lui Mihnea și a Ecaterinei. Ca la atâția alții, „Viteazul“ din Mihalcea nu se desfășurase. Apoi bătrânul Mitrea, căruia, și soției lui, Neaga, din părțile Buzăului, — același nume ca al Doamnei lui Mihnea —, ctitori ai mănăstirii de la Tisău<sup>1</sup>, îi acordase o întărire Alexandru. Pe cumnatul Dragomir, care ținea pe Maria, fiica lui Vodă-Petrașcu, și el om de o vrâstă înaintată, Mihai și-l face Postelnic: era un om obișnuit să umble în străinătate. Condițiile în care fusese numit noul Domn îl fac să aibă lângă el un mai mare număr de Greci decât oricare dintre înaintașii săi. Astfel un Dumitrachi, cu totul nou, e Spătar; un Pangralie Vistier, garant pentru plata datoriilor, aparține aceluiași cerc constantinopolitan. Coci, Albanesul lui Aron, și-a început cariera la București. Păharnic e fostul Postelnic al lui Alexandru, Manta, care va fi întrebuințat și el în rosturile oltene. Ca element tânăr, de avânt, ar putea fi socotit numai Andrei, devenit, din Hatman al Moldovei, Mare Logofăt muntean, dar el își datoria locul amestecului cu Grecii în procurarea noii Domnii.

Cu același amestec grecesc se presintă Divanul Domnului vecin, cu care, de la început, în ciuda prieteniiilor grecești comune, Mihai *n'a avut nicio legătură*, pe când vechile raporturi cu Ardelenii l-au făcut să se îndrepte spre Sigismund, și nici Aron, în primele lui negocieri cu creștinii, n'a vrut să știe cine domnește la Munteni. În Iași cel mai influent boier era Oprea, care luase Logofetia, un Vartie, din neamul care servise mai mult decât un Domn în secolul acesta al XVI-lea e Vornic de Țara-de-jos, având în Țara-de-sus drept coleg pe un Gheorghe, care arată a fi cel din Lozna, Lozinschi prin nobilitare polonă, a cărui fiică Elisaveta era soția lui Ieremia Movilă, o biserică „Lozonschi“ din Iași pomenindu-l și până acuma<sup>2</sup>. Dar, încolo, Greci sânt Zota, Postelnicul, Alexi Stolnicul, Iani Vistiernicul. Insemnările „naționaliste“ culese de la tatăl său de Ureche arată nemulțămirea țerii: „țara scârșca, pribegii sta' întinați“, — acei pribegi

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI. Apendice de documente.

<sup>2</sup> V. Iorga, *Doamna lui Ieremia-Vodă*, în *Mem. Ac. Rom.*

din Polonia, cari, pe o vreme când apăreau noi pretendenți prin Apus, ca un Wolfgang, fiul lui Bogdan-Vodă<sup>1</sup>, ca un fiu al lui Ștefan-Vodă Tomșa, rălăcitor în Imperiu<sup>2</sup>, un bun ostaș, ca Iliș, fiul lui Alexandru Lăpușneanu răsărit acum la aceiași Imperiali<sup>3</sup>, și când se îndrepta spre Veneția văduva lui Iancu-Vodă, cu fiul Bogdan<sup>4</sup>, erau vechii boieri, rămași în cale, ai lui Petru Șchiopul, de a cărui întorcere, a unui bun păstrător de datini și a unui om al păcii, doriau<sup>5</sup>.

*Mihai nu-și schimbă însă Divanul, pe când în primăvara anului 1594 Aron își are acum un altul.* În el găsim o sumă de oameni noi. Logofătul Gligorcea Crăciun<sup>6</sup> și un improvisat Vornic în Țara-de-jos, urmașul unei familii amestecate în luptele de casă, Moțoc; în Țara-de-sus e un Toma, al cărui nume are însă o formă unguerească, trimețând la Ținuturile de către munte, Tomaș (deci Tămaș; cf. numele satului Tămășani). Credinciosul Oprea e pus la Hotin, ceia ce arată o nouă și mare însemnătate a puternicii cetăți de la Nistru, și lângă dânsul e un Ion; noii boieri Vasile și Ilie poruncesc la Neamț, și tot așa de necunoscuți sânt pârălabii de Roman, Vasile și Ilie. Un fiu de slugă, bănuțit a fi Țigancă, Răzvan, cu numele turcesc, e Hatman, — cum se va vedea un adevărat om de războiu, venit de la Munteni, unde-l cunoscuse Mihai, care vorbește cu adânc despreț de dânsul. Spătar e un Brohnea, cu numele așa de popular, Păharnic un Ieremia, care firește că nu e Movilă, un prieten al lui Petru Șchiopul, un pribeag și, în urmă, din cauza înrudirii mamei sale, Maria, cu Lăpușnenii, un pretendent la tron. Stolnic e Drăgan, Comis Constantin. Pentru Greci se păstrează numai Postelnicia, dată lui Ienachi, și Vistieria pe care o are Cretanul Calogheră<sup>7</sup>.

Schimbările acestea vin din nevoia în care cele petrecute în războiul dintre Turci și Imperiali îl puneau pe Aron, altfel până atunci un om fără nicio distincție și fără niciun

1 V. Iorga, *Pretendenți*.

2 Veress, *l. c.*, pp. 242, 262, n-le 162, 172.

3 Hurmuzaki, III, p. 192, no. CLXXXV.

4 Recomandație a Imperialilor, în același volum.

5 Ureche.

6 Pentru explicație studiul d-lui I. Minea despre Aron-Vodă și epoca lui, din *Cercetări istorice*, VIII-IX. Fusesse omorît Logofătul Bărlădeanu. V. și în *Revista Arhivelor*, III<sup>1</sup>, pp. 104-7.

7 Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 905. Cf. *ibid.*, p. LXXXV.



Fig. 44. — Inele și cercei din Tisău, Bradu și Lapoș  
(sfârșitul secolului al XVI-lea).

scop, cu toată linereța sa și iubirea sa de viață, de a face războiu. Încă din Septembrie 1593, când putuse vedea căzând nepotul de la București, el căutase legături cu Imperialii de la Cașovia, de sigur însă numai pentru a-și asigura, în cas de nenorocire, retragerea în creștinătate<sup>1</sup>.

Apusul se trezise la luptă, și el căuta să facă din ostilitățile dintre Sinan și Imperiali o nouă cruciată. *Spiritul romantic de care se însuflețise acest secol culmina în dorința unei lupte sfinte*. E doar timpul când, unind ideia crucii cu toate drăgălășiile sentimentale ale noii poezii în limbă vulgară, Torquato Tasso, legat de acel Alfons de Ferrara, la care s'a adresat și Petru Cercel și Ioan Bogdan, cânta *Ierusalimul cucărit și Ierusalimul liberat*.

Un Papă de cruciată, urmând linia cucăririlor religioase în Orientul european pe care o trăsesse activitatea, așa de larg răspândită și aducând atâtea adevărate izbânzi, a lui Possevino<sup>2</sup>, Clement al VIII-lea, care urmărise toate progresele propagandei în locurile noastre, întrebuiță pe un emul al aceluia Iesuit, pe Alexandru Komulović, care era la Roma un Padre Comuleo, venit pe aici și în 1583<sup>3</sup>, pentru ca, folosindu-se de stăpânirea limbilor slave, să-l îndrepte către orice putere creștină era în Răsărit, cerând a o cuceri pentru sprijinirea ofensivei îndrăznețe a Imperiului. Astfel el, prin scrisori, și către Cazaci, în numele cărora venise un Stanislav Chlopicki<sup>4</sup>, și către Sigismund Báthory, crescut

<sup>1</sup> O spune Sigismund Rákóczy într'o scrisoare către Nicolae Pálffy (2 Octombree); *ibid.*, p. 366. Ar fi scris și Împăratului. V. I. Sârbu, *Ist. lui Mihai Viteazul*, I, p. 128.

<sup>2</sup> V. Pierling, *Báthory et Possevin*, Paris 1887.

<sup>3</sup> I. Bărbulescu, *Cercetări istorico-filologice*, p. 81; Iorga, în Hurmuzaki, XI, pp. 45-8; Iorga, *Stadii și doc.*, I-II, p. xl.

<sup>4</sup> V. Rački și Pierling, *L. Komulovica izvjestajlistovi o poslanstvu njegovu u Tursku, Erdelj, Moldavsku i Polysku*, din *Starine* de la Agram, 1882; *Novi izvori o L. Komuloviku*; *ibid.*, XV; Eugenia Barwinski, *Причинки до истории зносин кісарѣ Рудолфа II и папи Климентѣ VIII з Козаками в р. 1593, 1594*, Liov 1896. Cf. Iorga, Hurmuzaki, XI, pp. 400, 406-7, 407-8; Chiril Karalevskij, *Relațiunile dintre Domniile române și Sfântul Scaun în a doua jumătate a veacului al XVI-lea*, în *Rev. Cat.*, II și III (citat și mai sus). Komulović era un Dalmatin din Spalato (Split), de unde forma italianisată a numelui său. Planurile lui creștine și panslaviste mergeau până departe, atingând, la

și el pentru a fi un viteaz și care-și căutase, prin solia formală a lui Iosika la Florența, o căsătorie și în Apus, cu sora lui Virginio Orsini, Leonora<sup>1</sup>, și către Domnul Moldovei, care, și din cauza continuării politicei lui Petru Șchiopul față de catolici, — scrisese la Roma, recunoscând primatul Papei<sup>2</sup> —, era cunoscut la Sfântul Scaun, și față de Domnul muntean, al cărui nume chiar nu se știa<sup>3</sup>.

În instrucțiile date acestui cleric visionar, care crezuse cândva că Muscalii ar putea ajunge în câteva luni până la Constantinopol, i se recomanda, cum am spus, să caute legături și cu Domnii români. Aron având și un secretar frances, care ar putea servi, înainte de a cerca și pe Slavii din Balcani și chiar pe locuitorii Caucasului<sup>4</sup>. Românilor li se amintea de „coborîrea din Latini și Italieni“, de datoria de a-și recâștiga strămoșeasca glorie<sup>5</sup>. De fapt Komulović trecu de la Alba-Iulia, unde asistă la desbaterile din dietă și luă cunoștință de ciudatele planuri ale lui Baltazar Báthory asupra Țerii-Românești și, venind la Iași spre sfârșitul lui Mart, el primia recomandății pentru Cazaci și pentru Muscalul însuși<sup>6</sup>.

Silințele lui nu fură zădarnice. Anume șefi de Cazaci, cari nu primiseră niciodată de la nimeni scrisori ca unor prinți,

---

1595 și 1597, Rusia moscovită a Țarului Fedor, pe care o câștigă pentru liga de cruciată. A putut fi numit „întăiul scriitor (slav) contra Reformei“; Murko, *o. c.*, p. 46, nota 4; p. 63. Se citează Istoria Croației (în croată) a d-lui Klaić, V, pp. 355, 398. Și Iosef Matousek, *Turecká válka v evropské politice v letech 1592-1594*, Praga 1933.

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, pp. 263, 267, 273-4, 296-7, n-le 173, 175, 179, 200. Pe atunci Toscanii frați Genga, Fabio, căsătorit cu Zamfira Norocea, și Simone, capătă influență la Curtea din Alba-Iulia; *ibid.*, p. 271, no. 178. Sigismund se gândia în 1592 și la o alianță cu fiica lui Gheorghe Zrinyi, din familia apărătorului Sighetului; *ibid.*, p. 297, no. 200.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, III, p. 391 și urm.

<sup>3</sup> *Ibid.*

<sup>4</sup> *Starine*, XV, pp. 228-9; Hurmuzaki, III<sup>2</sup>, p. 36 și urm. Resumatul în Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, pp. 127-8. Se vorbea și de un candidat catolic la tronul muntean, care de la Camenița s'ar fi dus la Constantinopol.

<sup>5</sup> *Ibid.*

<sup>6</sup> După *Starine*, *l. c.*, Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, pp. 128-9.

se arătară dispuși să servească expediția cruciată, fie și suplă altă cruce decât cea orientală a lor, prin obișnuitele prădăciuni, la al căror folos, așa de bine cunoscut, s'ar fi adaus acum și subsidii plătite la termen, — și aici, cum se va vedea, era greutatea cea mare, căci nimeni din oastea creștină nu era gata să puie banii pe masă.

De și Imperialii, cu toate succesele de la început, cu care se lăudau, se găseau într'o situație grea, fără o armată permanentă și un Tesaur plin, de și mulți Unguri preferau o stăpânire turcească și se lăsau ademeniți de Sinan, care vorbea și de „cucerirea Vienei“, promițând că el va ridica din nou vechiul Stat unguresc și va ajuta să se încoroneze un rege, ei nu aflară oameni cari să poată îndeplini cu aceeași serioșitate și cu același succes o astfel de operă a câștigării de aliați pentru războiul sfânt. Abia încercă, urmând exemplul unui Zay și unui Rueber, comandantul Ungariei Superioare, lipsit de mijloace și adesea trădat, Germanul Cristofor de Teuffenbach, să lege raporturi, care erau tradiționale între Cașovia și Iași, cu Aron, căruia *nu era în măsură măcar a-i făgădui ceva*, nefiind nici autorizat pentru aceasta<sup>1</sup>. Un Ungur necunoscut, Valentin Prepostváry, care se lăuda că ar cunoaște locurile noastre cum cunoaște Viena<sup>2</sup>, porni o altă acțiune, pe sama sa, asigurând că e în stare s'o ducă la bun capăt. I se adăugi, pentru a mișca pe tânărul și ambițiosul prinț ardelean, un fanatic Iesuit spaniol de neam mare, Alonso Carrillo, fost perceptor și acum duhovnic al lui Sigismund, a cărui corespondență s'a păstrat alături de a Croatului<sup>3</sup>.

Cât privește Curtea, — se trimeteau emisari și la Marele Dușe din Moscova și se încerca să se câștige în Polonia șefii clerului catolic<sup>4</sup> —, ea își închipui că se poate face vre-o ispravă, ascultând propunerile cuiva care nu era altul decât omul de afaceri Ioan de' Marini Poli, fostul casnic al lui Mihnea-Vodă și soț al Prepiei, nepoata Doamnei Ecaterina,

<sup>1</sup> Hurmuzaki, III, p. 173 și urm.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 176-8, n-le CLXVI-VIII.

<sup>3</sup> Al. Szilágyi, *Carrillo Alphonz diplomacziai működésé, 1594-8*, ed. Academiei Maghiare, Budapesta 1877. V. și Hurmuzaki, III, p. 205.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 400 și urm.

care apoi trecuse în Moldova, ca vameș și parazit financiar al lui Petru Șchiopul, contra căruia „Givă“ începu apoi un lung proces prin care s'au amărât zilele moșneagului Domn<sup>1</sup>.

Omul cunoștea bine Moldova lui Aron, de care totuși se despărțise, apărând acuma din nou, fără nimic din formele unui agent politic, ceia ce-i permitea să descoase pe cutare ceauș neprevăzător, care credea că are a face numai cu un financiar ragusan. Intr'o listă de boieri pe care o trimise Împăratului la Praga el înșiră acolo, îngăduindu-ni a cunoaște o întreagă lume altfel neștiută, pe Vartic, pe Gheorghe de la Hotin, dar, pe lângă dânșii și pe alții, cari erau peste hotare, ca Luca Stroici, Ieremia Movilă, Ureche, care-și păstra legăturile și cu Petru Șchiopul<sup>2</sup>, Andrei Hatmanul de la București, Andronic („Androni“) Postelnicul de la Constantinopol, Ivan Noroceca din Ardeal, apoi un număr de boieri necunoscuți altfel: Sava Stolnicul, Vasile Păharnicul, Albotă, calificat, din greșeală, ca Mare Logofăt, precum un Talpeș e Hatman, „Mare (ăpitan“, pe lângă Caraiman Aga, „căpitanul cavaleriei“, și neinteligibilii Melisuan (Melissino?), Postelnic Mare, și Gheorghe „Setopite“ (Șeptelici?), „vice-Postelnic“<sup>3</sup>.

În Țara-Românească, unde Ragusanul stătuse mai mult și în cu totul altă situație, catastiful înfățișat Imperialilor, cari credeau că mai e acolo Ștefan-Vodă și-i scriau<sup>4</sup>, e mai lung, cuprinzându-se în el, nu boierimea lui Mihai, pe care firește că l-a cunoscut Marini ca demnitar de frunte al lui Mihnea, ci oameni din toate partidele, între cari și aceia cari vor întovărăși noua Domnie pe calea luptelor, a triumfurilor și nenorocirilor. Avem astfel pe Dumitru, adăugindu-se că, înainte de a fi Vornic, în fruntea Divanului, a fost „Mare Ban de Craiova, în Țara-de-jos“ (*inferior Valachia*), pe Danciul, pe Mitrea, Vornic și Vistier pe rând, pe un Dan, „Mare Vistier, fost vice-Cancelariu“, pe care-l vom găsi în clipa hotăritoare a răscoalei lui Mihai, pe Spătarul Pătru, care nu e decât Râșcanul, văr prin alianță al lui Mihnea, pe cunoscutul Chisar, pe Radu

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 185 și urm.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 233, no. CCCLVIII; p. 317 și urm., no. CCCCXLVIII. Lângă el în mărturie Gheorghe părcălabul, Jora, alt părcălab, Simion Stroici, Toader Veveriță, care-și zice „secretariu“, și uricariul Ionașcu.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, III, p. 197.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 184-5, no. CLXXVII.





Fig. 45. — Piatra de mormânt a lui Vlaicu Clucerul, a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Buzescu Comis, pe un Vintilă Stolnic, pe care l-am mai întâlnit, pe Dimitrie Păharnicul, pe Logofătul Ivan „de Ruda“ Rudeanul, pe Aga Ioan, „mare căpitan al călărimii și pedestrimii“, pe un Radu Alimoș (nume vechiu din Almus al Ungurilor; aici „Alimas Cusa“, care ar fi Buzea), care se pare a fi „clucer de arie“ („carigiel di campagna“), explicându-se că aceasta e „o dregătorie de cinste la Munteni“, Vlad Păharnicul, Calotă („Calosa“) Slugerul, Stroiță Postelnicul, tot un Buzescu (dar i se zice și lui „Cusa“), care e cămăraș, „Borsa“ Slugerul, „împărțitorul poruncilor“, Radu Băleanul Mare Comis, pe care-l confundă cu familia Gagliani, a bancherului Doamnei Ecaterina, de și se dă exact numele Marelui Logofăt Petru Băleanul. Urmează un al doilea Danciu, „Postelnic, Mare Cămăraș“, care e din Brâncoveni, Udriște, „vice-Comis“, tot un Bălean, care va ajunge sus, prin vitejia lui, supt Mihai, după care vin: urmașul lui Socol, Radu Socol Postelnic, un Dragomir, un Radu și încă un Calotă, Postelnici, un Radu „vice-Vistier“ și, un vice-Spătar, „Wulso“, adică Vălcu<sup>1</sup>. Interesantă înșirare, prin care vedem existența boierilor cari, fără rost în Divan, își păstrează titlul, și aceia, constatată și în Moldova prin însemnarea lui Nicolae Brzeski, a unei categorii inferioare de „boieri ai doilea“.

Ioan de Marini Poli sosește deci în Moldova<sup>2</sup>, al cărui mare trecut militar nu-i era necunoscut: „*Moldova făcea odată să se teamă și Ardealul și Polonia și Turcii, când era în floare și tare de 100.000 de ostași*“, — pentru zilele de acuma, după atâtea storceri, războaie și prădăciuni, ea putând să deie doar 25.000 de luptători față de cei 35.000 ai Terii-Românești, iar Ardealul represintă, mulțămită Báthoreștilor, o temută putere superioară<sup>3</sup>. Se hrănea cu planuri mari: vedea acuma, Ardealul acela având să fie asigurat prin cruntele măsuri ce le vom vedea, *Dacia luptătoare reconstituită prin adesiunea amânduror Domnilor*, Cazacii sprijinind cu îndrăzneala lor, apoi Sârbii în plină răscoală, cum au și fost în districtele lor bănățene, Bulgarii, Albanesii trezindu-se la o nouă viață creștină supt

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 196-7, no. CLXXXIX.

<sup>2</sup> Scrisori ale lui Aron către Papă; Veress, *l. c.*, p. 149.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, III, p. 205.

Casa de Austria, al cărei devotat se declara omul care până ieri nu cunoscuse decât singura urmărire a banului<sup>1</sup>.

Apariția agentului cu pline puteri ca să încheie un tratat cu Moldoveanul e din Maiu-Iunie. În acel moment se știa de bailul venețian, prin cutare Perot întors din Moldova, că, dacă se poartă pe la Munteni niște „paperuzzi“, „popârjaci“ greci, ceia ce înseamnă Nichifor Dascălul, cel adus cu sila în Moldova, ca să spioneze pentru Sinan, Aron, — care știe perfect ce desordine și sărăcie e în tabăra Vizirului, de și totuși acesta era să cucerească, în Iulie, prinzând și ucigând pe Hardegg, Raabul, apoi Tata, dacă nu din cauza vremii târzii, și Komornul<sup>2</sup>—, își face o puternică oaste, socotită, foarte exagerat, la 4.000 de arcebusieri și 10.000 de cai, căutând a-și topi tunuri<sup>3</sup>, și și-a trimis Tesaurul în Polonia.

De fapt Moldoveanul fusese foarte chibzuit în răspunsurile sale la îndemnul primit până atunci de a fi, în războiul „creștinilor“, „creștin“. De sigur că în el nu era stoffă de „viteaz“, cum o dovedise și în lupta, care mersese destul de greu, cu în adevăr viteazul Petru Cazacul. „Sântem legați cu lanțuri grele și cu funii“, spunea el de 1-iu Ianuar aceluia încercă-lume de Prepostváry. Ii răspundea, potrivit, că nu se poate sprijini pe cuvintele unui particular, ci-i trebuie „cărți“ peteluite de la Impăratul<sup>4</sup>. Ceia ce căuta, și pentru aceasta scrisă Ardelenilor a căror oaste îl ajutase să-și recapete, cu câteva luni în urmă, Scaunul, era să împiedece acea trecere a Tatarilor, pe la el, și poate chiar prin Țara-Românească, pe care i-o anunțaseră stăpânii. Scrisa la 15 April lui Zamoyiski, cerându-i să-l ajute a răspinge cetele tătărești ce stau să vie pe la Lăpușna: el însuși va înainta pe la Soroca<sup>5</sup>. Făcuse apel și la Cazaci, preferându-i, cu tot recentul atac al unui Lobodă și Nalevaico la bâlciul din Orhei<sup>6</sup>, acelor

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 204. Socoate pe Sârbii răsculați, cari, neprimind ajutor din Ardeal, au fost striviți, la 2.000.

<sup>2</sup> Iorga, *Gesch. des Osm. Reiches*, III, pp. 301-3. Intre luptători și Virginio Orsini.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, p. 178.

<sup>4</sup> *Ibid.*, III, p. 177, no. CLXVII.

<sup>5</sup> P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, București 1936, pp. 9-10, no. 1. Scrisori ale lui Kornis în legătură cu această năvălire, Veress, *l. c.*, p. 66 și urm., pp. 71-2, no. 39.

<sup>6</sup> Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 134-6. Slobodka e, firește, Lobodă;



Fig. 46. — Biserica mănăstirii Căluu.

teribili oaspeți. Inștiința astfel și pe Teuffenbach. Pentru ca să cruțe Moldova de prada ostașilor Hanului, el se oferă să se ridice în arme. Să nu se teamă nimeni de Turci: s'ar putea trece în Banat, la Mohács, pe locul vechii lupte pierdute, ba până și la Constantinopol, unde ieniceri și spahii, Vizirul Mare și alți Viziri se ceartă. Din partea lui, e gata (16 Februar) <sup>1</sup>. În scrisoarea către Teuffenbach el făcea să se știe că a comunicat primejdia și cancelariului Zamoyski, care, în fruntea unei bune oștiri de împotrîvire, se feria însă de orice conflict cu Turcii și cu vasalii lor. Gata să jure pe textul ce i s'ar aduce, el asigură că, dacă trece iarna fără un atac turcesc, de sigur Dumnezeu ni va da în mână pe păgâni, căci sânt plini de frică... Pe Tatarii eu îi țin <sup>2</sup>. Inștiințat, arhiducele Matthias arăta să prețuiască astfel de dispoziții <sup>3</sup>. Dar de acolo nu era nicio siguranță, în Martie, când un ceauș îi anunța că Tatarii vin și trebuie hrăniți de țară <sup>4</sup>. El se ține dâr: nu-i pasă de cei „150.000 de Tatarii; 10.000 de creștini i-ar putea înfrânge când vor fi siliți a-și trimete caii la pășune. Nici Turcii din Asia nu plătesc mare lucru <sup>5</sup>.

Tatarii făcură puțin după aceia ce făcuse beglerbegul Rumeliei în 1590: ei înaintară până la Snyatin, dar Zamoyski feri regatul și părțile vecine de acțiunea lor jăfuitoare. Astfel Ioan de' Marini găsi pe Aron cu un Divan de războiu, cu oaste și fără nicio pagubă în țara lui.

Un lung raport naiv al diplomațului improvisat, care aducea cu dânsul un proiect de declarație în latinește al lui Aron, care era să-l primească, de și n'avem vre-un text iscălit de dânsul, decât numai acel formular cu semnătura Ragusanului

---

Ureche a intercalat greșit această știre în Domnia lui Ștefan-cel-Mare, cu o sută de ani înainte. Și un atac la „Turgion“-Tighinea; *ibid.* Zamoyski-i răspunse trufaș că el, dacă e vorba de ordinul regelui sau de interesul țării sale, nu ar lucra cu astfel de „lotri“; ci fățiș, chiar și împotriva unor „monarhi“!; *ibid.*, p. 136, no. 1.

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 179.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 180, no. CLXXI.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 182 și urm.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 185, no. CLXXVII.

<sup>5</sup> *Ibid.*

singur<sup>1</sup>, arată ce s'a petrecut în Moldova până la această legătură, în ea însăși fără o deosebită valoare și supusă deocamdată îndoielii chiar ca acceptare din partea Domnului.

Aron, tot încă fără raporturi cu Mihai, aștepta nu concursul Cazacilor, care în acel moment nu mai era necesar, ci o hotărâre definitivă a prințului ardelean<sup>2</sup>.

Domnul Moldovei, spune el, oprise tributul și-și strânsese trapele: 8.000 de Cazaci trebuiau să-i vie în ajutor și se stabilescu Comuleo și suma cu care trebuiau plătiți. De la Sigismund se căpătase promisiunea că se vor trimete trabanți unguri și Secui în ajutor, cu Pancrațiu Sennyei<sup>3</sup>. Dar de peste munți nu veni nimic, și Tatarii putură să răsară la hotarele țerii. La 30 Iunie ei era lângă Iași, unde Aron avea o întreagă oaste, de „10.000 de Români și 4.000 de Unguri“, dar el nu voi să dea luptă năvălitorilor, mulțămindu-se cu apărarea capitalei sale. O sumă de bani, pe care cercară să li-o reiea Ungurii, îi făcu să ieie drumul Sniatynului<sup>4</sup>. Agentul ragusan dă vina acestei zădărniciiri a unei acțiuni plănuite pe rezistența la ideia cruciatei a acelor puternice cercuri ardelenene care credeau că țara nu se poate păstra decât în pace, supt aripile Sultanului.

Din parte-i, Sigismund, sfătuit de tineretul din jurul său, era gata să încheie cu Imperialii, dacă i se asigură independența Ardealului, i se recunoaște un titlu superior, i se dă de soție o arhiducesă, i se pune la gât colanul Lânii de aur, i se asigură un ajutor de bani și de oaste, precum și, în cas de nenorocire, o retragere onorabilă<sup>5</sup>.

Avea abia douăzeci și unul de ani, dar, crescut de Iesuiți ca un prinț al Renașterii italiene, cu toate sporturile și toate ambițiile, era hotărât să guverneze tiranic prin el însuși, fie și împotriva rudelor celor mai de aproape, căci doar i se vorbise de Filip al II-lea, Suveranul catolicismului, care, nu iertase nici măcar pe fiul său don Carlos. Anumite metode se întrebunțau curent în această vreme, când morala per-

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 193-4, no. CLXXXVI.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 200 și urm.

<sup>3</sup> V. și scrisoarea lui Aron către dânsul, *Tört. Tár*, 1879, pp. 24, 28.

<sup>4</sup> Iorga, *Acte și fragm.*, II, pp. 731-2, scrisoarea lui Nicolae Jaszlowiecki.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 199-200, no. CXCII.

mitea înlăturarea oricărui adversar în orice formă și pe orice cale. Ii stătea înaintea, spune un contemporan, icoana unchiului său, regele Ștefan, al cărui succesor în Polonia dorișe a fi, ca și, de altfel, unul din verii rivali, așa de tânărul cardinal Andrei, episcop de Varmia. Nu se credea însă în maturitatea lui și tot așa de puțin într'o înțelepciune pe care n'o va câștiga niciodată<sup>1</sup>.

Ordine, adevărat că nu prea stăruitoare, ci mai mult de formă, îi veniseră de la Poartă ca să meargă contra Imperialilor, împreună cu vecinul său Pașa de la Timișoara<sup>2</sup>. Ele nu puteau decât să-i întărească vechea dorință de a rupe cu Turcii și de a se înfățișa lumii în strălucirea tânără a unui cruciat. De la început, el vedea în țerile românești vecine niște provincii de vasalitate ale regatului Ungariei, care trebuiau să revie în chip firesc regalei sale stăpâniri ardelenene. Imperialii îl cercaseră și înainte de începerea războiului, prin câte un sfătuitor ungar, ca și prin trimeși de la Cașovia<sup>3</sup>.

Ideia unei stăpâniri ungurești din Ardeal asupra țerilor românești de la Miazăzi nu era numai a lui Sigismund, ci și a celui Baltazar, care sprijinise pe Mihai în zilele de restriște și care, cum s'a arătat, avea și sânge românesc în vinele sale, fiind, pe lângă aceasta, deprins a umbla cu Românii, a căror limbă probabil că o și vorbea, prin stăpânirea sa în Țara Oltului. Teuffenbach însuși asigură că tânărul prinț, după asigurările cardinalului Andrei, apărut la Cașovia, ar voi să *supuie Impăratului ca țară vasală principatul pe care crede că foarte ușo. l-ar putea dobândi pentru sine*<sup>4</sup>. *E cea d'intâiu încercare a lumii maghiare din Ardeal*

<sup>1</sup> Non è però maturo, nè di prudenza atta a sostener la mole che s'hà preso su le spalle; Hurmuzaki, III<sup>o</sup>, p. 391 și urm. Cf. Pietro Busto, în Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 28, no. LXII.

<sup>2</sup> Izvoarele narative ardelenene; Barovius, în *Mon. Hung. Hist., Scriptorum*, Szamosközy, Bethlen. Expunerea amănunțită a mediului de politică generală a momentului, în I. Sârbu, *Istoria lui Mihai Viteazul*, I, p. 107 și urm.

<sup>3</sup> Aceleași izvoare narative.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 2, no. v. V. Joseph Kolberg, *Beiträge zur Geschichte des Kardinals und Bischofs von Ermeland, Andreas Báthory*, Braunsberg 1910.

*de a dispune, în domnia lui Mihai, de țerile noastre.* Cardinalul el însuși, care era să piară în lupta cu Mihai, găsea că planul e realizabil, și ofițerul german cu care vorbea găsea că acest cleric ușuratec, cu toată vrâsta lui cu vre-o zece ani mai mare decât a lui Sigismund, e „cuminte, modest și înțelegător“<sup>1</sup>. De altfel, și într'un plan de cruciată către Papa Grigore al XIII-lea, cuprinzând și Albania, e vorba de a se trimete în Moldova cardinalul Báthory<sup>2</sup>.

Deocamdată, dacă la Mihai nu erau Unguri cu plată, cei de la Aron<sup>3</sup>, cari nu-l vor putea sprijini contra Tatarilor, făceau, prin pretențiile și purtarea lor, ca țara să proteste violent și, când li se micșură solda, ei merseră să depuie la Curte armele, arătând că pleacă, așa că trebui ca plata să fie crescută și să li se dea și un banchet. Alături însă gloata de țară se aduna, și cine nu aducea cu el ce trebuia era bătut la tâlpi<sup>4</sup>. Peste câteva zile Tatarii puteau face tot ce voiau, și acela care plătitise mercenarilor săi era silit să facă același lucru și cu acești sălbateci năvălitori<sup>5</sup>. Ii văzu în Maramurăș, lăsat în sama lui Gașpar Kornis și a șpañului românesc de acolo, Jurj Pogan, care vorbea încă din Mațu de „oștea cia au trecutu prin Maraniureș, a lui Corneș, o mie de omiiri năimiți în bani“<sup>6</sup>. Kornis fu cu totul bătut<sup>7</sup>.

În Iulie o a treia dietă ardeleană era chemată pentru a hotărî care va fi, în acest moment critic, politica țării. Sigismund găsi în fața lui pe vecniul regent Kovacsöcsy<sup>8</sup>, apoi familia de veche origine „valahă“, Kendy, dar și pe Baltazar, care voia acuma, ca și odinioară, Ardealul însuși. Lăsând decisiunea

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 3, no. v.

<sup>2</sup> Căndea, o. c., p. 49.

<sup>3</sup> La el și Kornis; Iorga, *Studii și doc.*, I-II, p. 13.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 3-4, no. vi.

<sup>5</sup> V., și aici, mai sus. Măsurî luate de Sigismund la pasuri, Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 4, no. viii. Tatarii trecură pe la Hațiecz. V. n-le următoare.

<sup>6</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 721-2, no. MCCCXXIV. V. și *ibid.*, pp. 724-5, n-le MCCCXXIX-XXX.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 726, no. MCCCXXXII. V. și n-le următoare. Pentru „alt rând de Tatarî“, *ibid.*, pp. 728-9, no. MCCCXXXVI.

<sup>8</sup> Ordin al lui, în calitate de cancelariu, Iorga, *Doc. Ard.*, I, p. 723, no. MCCCXXVII.



pentru mai târziu, se făcure convocări pentru armată, care se adună la Turda.

În acest moment, înainte de a cădea marea lovitură a lui Sigismund asupra dușmanilor săi din lăuntru, Aron, sfătuit și de Răzvan, își luă hotărînea. *Se recunoștea ca supus al Împărațului creștin, cu ale cărui State înțelegea să-și unească țara*, se declara gata să ajute în tot felul Împărăția, dar textul adus de Marini, — căci el nu l-ar fi putut redacta într'o latină destul de corectă, și nici nu era în Moldova, cu tot secretarul muscălesc și chiar cel „frances“, cineva care s'o poată face —, nu prevedea nicio sumă de bani, niciun contingent de oaste, niciun plan de luptă, vorbindu-se numai de puțința unei retrageri la Împărațul<sup>1</sup>. În ziua precedentă încă se alcătuia scrisoarea către Împărat, întovărășită de aceia a poruncitorului Hatman: în cea d'întăiu e o plângere împotriva lui Sigismund, care n'a ajutat la răspingerea Tatarilor din Moldova<sup>2</sup>, și am văzut că prințul ardelean n'o putuse face nici măcar pe propriul său teritoriu.

Împărațul, care primise prin Carrillo o scrisoare a lui Aron și-i răspunsese, adăugia încă în aceeași lună la cei 200 de călări și un număr de pedestri făgăduiți pentru Moldova de arhiducele Matthias, prin instrucția formală că numărul călărilor, în cas de primejdie, trebuie să se ridice până la 2.000, ceea ce reprezintă fără îndoială o foarte însemnată concesie<sup>3</sup>. Și cu toate acestea erau unii cari credeau, în ciuda ofertelor lui Aron, prin trimșul său, Mihail Tolnay, căpitanul mercenarilor unguri, că e gata să colaboreze pentru „a izgoni pe Turci din Europa și din Constantinopol“, că el ar putea să aibă de fapt în vedere numai voia de a se refugia în țerile Habsburgilor cu înaintășul său<sup>4</sup>.

1 Hurmuzaki, III, pp. 193-4, no. CLXXXVI.

2 Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 6-7, n-le XIII-IV.

3 *Ibid.*, p. 8, no. XVI.

4 Hurmuzaki, III, p. 391 și urm.

### CĂPITOLUL III.

#### Lupta pentru neafârnare a lui Mihai Viteazul.

Prin legătura sa cu Impăratul, Aron se desfăcuse de Sigismund. Nu mai avea nevoie de acela care nici la restabilirea sa nu-l mulțămise, și l-am văzut că se și plânse de aceasta. In ce privește pe Mihai, el trimisese prin Iunie pe Radu Buzescu în Ardeal<sup>1</sup> cu gândul de a colabora la lupta contra Turcilor, cărora de la început el își putuse da sama, ca boier cu experiență și bun gospodar al averii sale, că nu li va putea plăti datoria rămasă de la Domnii anteriori. Marini găsi pe solul muntean acolo. „Au încheiat un tratat cu Domnul Ardealului cu jurământ de a fi gata în lagăr și de a ridica armele contra inamicului împreună cu acest prinț al Ardealului și cu al Moldovei<sup>2</sup>“, și, adaugă Ragusanul, în legătură cu Impăratul. Ar ținea gata 10.000 de oameni, cerând a se tocni și pentru el 10.000 de Cazaci, fiind foarte bucuros de i-ar veni și Ruși de-ai Țarului. Cronica țerii, scrisă pentru Buzești, afirmă și o legătură cu Aron-Vodă<sup>3</sup>: Stroe, fratele lui Radu, mersese s'o încheie<sup>4</sup>. Marini însuși era decis să treacă munții, dar s'au întâmplat „oarecare trădări“ (*alcuni tradimenti*), așa încât nu numai Ragusanul, dar nici Comulović n'au cutezat să vie la Mihai. *E vorba, fără îndoială, de o întâie ciocnire cu boierii, așa de*

<sup>1</sup> Cronica țării, p. 277. Asupra lui, Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, pp. 139-40 (și bibliografia).

<sup>2</sup> Et concluseno con principe di Transilvania con giuramento di esire pronti in campo et sulevar l'arme contra inimico in compagnia di eso principe di Transilvania et quello di Moldavia; Hurmuzaki, III, p. 202.

<sup>3</sup> *Mag. Ist.*, IV, p. 277.

<sup>4</sup> Și sol de la Aron.



Fig. 47. — Preda și Stroe Buzești, frescă la Căluu.

mulți, cari se simțiau legați prin toată viața lor de tradiția legăturii cu Turcii.

Pe aceasta în Ardeal o tăie Sigismund prin loviturile de topor ale calăului.

Pentru a se ajunge la o așa de sângeroasă revoluție se trecu printr'un șir de acte și atitudini politice, arătând din partea lui Sigismund, care se visa încă de atunci rege al Daciei și moștenitor al Impăraților bizantini, o lipsă completă de serioșitate și de consecvență.

Spuindu-i-se că ostașii adunați în lagăr ar voi să se răscoale și să vie să-l prindă, el se închise în depărtatul castel de la Chioara, declarând că vrea să meargă la Maica Domnului de la Loreto<sup>1</sup>. Trebui vechiul crescător Carrillo pentru a-l aduce la Cluj. Acolo, din sfatul acestui agent pontifical, care urmăria metodic și răbdător alcătuirea ligii creștine, ieși ordinul de a se aresta membrii opoziției turcofile. Fură închiși cancelariul, cei trei Kendy, dintre cari Francisc jucase un rol însemnat în istoria țerii, fiind, la vrâsta lui înaintată și într'o rea stare de sănătate, împreună cu Kovacsöczy, în fruntea mării solii la Poartă în Septembrie 1592<sup>2</sup>, Ioan Iffiu, soțul mamei lui Sigismund<sup>3</sup> și intimul lui, Sennyei însuși, care trebuia să vie cu Secuii în ajutorul lui Aron, și mai ales acela care era privit ca fiind capul răutăților, Baltazar Báthory. Josika, a cărui dorință era să fie el cancelariul, dădu sfatul de a se isprăvi cu aceia cari fuseseră așa de greu jigniți, încât nu mai putea fi vorba de o împăcare. Ei fură zugrumați mai toți. Prietenii celor executați căutară un adăpost în Polonia, la Zamoyski, care ținea pe vara Báthoreștilor, Griselidis<sup>4</sup>.

Decamdată însă nimic nu era încheiat cu Impăratul Rudolf. Acesta avea pentru moment un singur aliat, un singur vasal și asociat în lupta contra Turcilor, pe Aron. În numele lui, Tolnay povesti la Praga, în Septembrie, stăruind asupra ideii fundamentale a stăpânului său că Turcii nu pot învinge, de și au luat două cetăți, dar nu și a treia, despre unirea

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, p. 100 și urm. Și mai târziu păstră această dorință.

<sup>2</sup> *Ibid.*, III, p. 302, no. 211.

<sup>3</sup> *Ibid.*, IV, p. 100 și urm.

<sup>4</sup> Aceleași izvoare narrative ardelene, iar, ca mărturie contemporană, *Monumenta Comitalia Transylvaniae*, III, pp. 53-8.

celor trei țări, care se va menținea, chiar dacă nu sprijină de fapt Impăratul, Mihai, de și nerepresintat, e tot așa de sigur. În Polonia, prin Komulovié s'a putut câștiga bătrânul Iaslowiecki, care se și aruncase cu Cazacii, în ciuda cancelarului, asupra satelor, rămase fără apărare, ale Crimeii tătărești. Se comunicau și acele știri, pe care le regăsim la Marini, despre unele acte de trădare ale comandanților germani<sup>1</sup>.

Indată după aceasta Mihai se ținea de cuvânt: el participa la marea demonstrație crudă contra Turcilor, făcând să se taie la București creditorii turci cari de atâta vreme îl jigniau prin felul obraznic de a-și cere banii ce nu se puteau culege atât de răpede și de sigur de la o țară atât de stoarsă.

Îl îndemnă să se grăbească ordinul de intervenție în Ardeal care-i sosise: împreună cu Aron și cu Mohammed-Mihnea, cu vecinii săi din Vidin și din Silistra, cu achingiii comandați de urmașul vestitului Minalogli, cu Dobrogenii, Tataři și Turci, el trebuia să între în țara revoltată și să nu „lase piatră pe piatră“, intenția fiind de a anexa Imperiului această țară neliniștită. Mihai însuși a adus înainte această poruncă pe vremea când, în nenorocirea ieșită din iubirea lui pentru creștinătate, el se simțea dator să arăte care a fost izvorul acțiunilor sale<sup>2</sup>. În același timp el afla că se gătește o lovitură contra lui chiar prin eul r. vizită a unui Turc mare, cum a fost cadilischerul, marele judecător al armatei, care l-ar fi ucis în palatul său.

În loc să asculte de cererea, imperioasă, a întăririi în Ardeal, Mihai făcu să-i vie din acest Ardeal amenințat adausul de trupe de care simțea nevoie într'un moment când n'avea încă o armată, țara aceastăaltă nepresintând, se pare, puțința de a strânge gloatele, pe care de alâtea ori am constatat-o

<sup>1</sup> Rački și Pierling, l. c., p. 21 și urm. Cf. Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 129-30; Hurmuzaki, XII, p. 11 și urm.

<sup>2</sup> Angelo Pernice, *Un episodio del valore toscano nelle guerre di Valachia alla fine del secolo XVI*, în *Archivio storico italiano*, 1935; traducere românească pentru „Asociația“ ardeleană; analiză în Iorga, *O istorie a lui Mihai Viteazul de el însuși*, în *Mem. Ac. Rom.*, V (1935).

în Moldova. Dar după fuga lui Petru Cercel se puseseră la loc tunurile, de care într'o măsură dispuneau și Moldovenii: ele fuseseră adăugite în ultimul timp.

I se trimeseră lui Mihai, în primele zile din Novembre, ceva trabanți și Secui, cari se aflau în București la jumătatea lunii. Fuseseră aleși ca șefi oameni cunoscuți și având legături strânse cu Românii: pârcălabul de Făgăraș, Mihai Horváth, și acel Ștefan Becheș, care purta numele pretendentului român de odinioară la stăpânirea Ardealului<sup>1</sup>.

Creditorii, și nu numai Turcii, ci și alții, fură chemați pentru a li se face socoteala. Ei simțiră de ce este vorba și se apărură cu desnădejde, Stroe Buzescu fiind rănit. Dar tunurile nimiciră clădirea Vistieriei, de unde cei închiși astfel resistau. Tot acela fu sfârșitul cadilischerului, ucis<sup>2</sup> însă noaptea, la beilic. Apoi, cum se făcea odată la Bizanț, când înaintea mulțimii strânse la circ se anunța iertarea de sarcinile fiscale, Mihai chemă toată lumea ca să vadă cum se distrug toate acele sinete și tefferuri pe temeiul cărora fusese stânsă țara atâta vreme de debitori și de Turcii cari-i întovărășiau. În schimb, el chemă la oaste pe toți aceia cari voiau să se înscrie supt steagurile crucii, pe care atâta vreme era să le ție cu o mină biruitoare.

Lovitura se dase înadins în pragul iernii, știindu-se că ostașii turci, de multă vreme lipsiți de devotamentul vechilor ieniceri și spahii, refuseră cu îndărătnicie să facă serviciu dincolo de data obișnuită, pe care o moșteniseră de la Bizanțini, a Sfântului Dumitru<sup>3</sup>. A striga războiul contra rebelilor de la Dunăre, a numi dintre pretendenți înlocuitorii, un Radu al lui Mihnea, un Ștefan Surdul, un Bogdan, fiul lui Iancu Sasul, era un lucru; *a face războiul*, altul, ceva mai greu. Armata cu care se va ciocni Mihai pleca în plină desordine,

<sup>1</sup> Cronica țării, p. 228. Pentru dată, Simion Nösner, în Trauschensfels, *Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens*, Brașov 1860, p. 61. Pentru purtarea obișnuită a acestor elemente, v. Veress, *o. c.*, IV, p. 13 și urm.

<sup>2</sup> Zvon de tăiere a unor Turci cari revin de la oaste; Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 129.

<sup>3</sup> Descrierea în Cronica țării, în Szamosközy, IV, p. 95; în Hurmuzaki, III, p. 415. Cf. și Veress, *l. c.*, IV, pp. 152, 155, 158-9. Unele discuții de amănunte, în Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, p. 149, nota 1.

supărând în Constantinopol cu hoții și ucideri până și pe Turci, după o mențiune englesă<sup>1</sup>.

În acest moment, Aron, care ar fi trebuit, ucigându-și și el Turcii cu datoriile<sup>2</sup>, să iea parte la o *acțiune colectivă contra cetăților dunărene, care era în program*, — solul lui la Praga asigura din nou că oastea turcească poate să aibă abia 10.000 de oameni în adevăr de ispravă<sup>3</sup> —, fu împiedecat prin *lipsa de credință a Cazacilor, atrași în Moldova*, după asigurările unor minți ușoare, ca ale clericilor întrebuițați de Roma pontificală, care credea că această adunătură de hoji e un Stat care poate să deie o armată.

Încă în Octombrie, cetele lacome de pradă, incapabile de a face osebire între creștin și „păgân“, între prieten și dușman, căzură asupra Moldovei, abia liberată de marea amenințare tătărească. Un izvor sigur vorbește de 8.000 de oameni, tocmai atâția câți voise Aron să iea în serviciul său, promițându-li hrană și taleri. Ei veniră cu însuși acel aventurier Chlopicki, care, sol în Moldova la 1583 încă<sup>4</sup>, sedusese cercurile romane și imperiale cu ofertele sale, dar și cu Nalivaico<sup>5</sup>, și înaintea lor flutura steagul cu acvila bicefală pe care li-l dăduse Impăratul. Se pare că ei nu se învoiră la acea colaborație condusă de dânsul pe care li-o oferia Domnul, și acesta li refușă tunurile de care aveau nevoie ca să distrugă zidurile cetăților din raiă.

Aron, rău servit, încă odată, de Ungurii săi, fugi spre Milcov<sup>6</sup>, iar tunurile le luară Cazacii. Târându-le după dânsii, ei se aruncară asupra Cetății-Albe, unde nu se prădase până atunci. Unii credeau că în această invazie era și o răs-

<sup>1</sup> Hakluyt, *l. c.*, p. 309.

<sup>2</sup> Pentruuciderea de el a unui ceauș trimis la Poloni și măceluri de creștini în Constantinopol, scrisoare a lui Aron, Veress, *l. c.*, p. 182, no. 99.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 12, no. xxvii. Tolnay e foarte lăudat de nunțul Speziano; *ibid.*, p. 16, no. xli; p. 21, no. lii. Se arestase o rudă a lui, apărută ca pretendent la Viena; *ibid.*, p. 14, no. xx. v.

<sup>4</sup> Hurmuzaki, III<sup>2</sup>, p. 16, no. xxiii.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 9, no. xix. Sol în Ardeal în Octombrie; *ibid.*, p. 10, no. xxii. La Impărat; *ibid.*, p. 10 și urm.

<sup>6</sup> Scrisoare de la Patna (nu de la mănăstirea de sus), către Sigismund, Veress, *l. c.*, pp. 143-4, no. 79 (31 Octombrie). Avea lângă el pe Baresai.

bunare a vechiului dușman care era pentru Aron Zamoyski<sup>1</sup>, dar regele se apără cu indignare<sup>2</sup>. În orice cas, „vitejia“ Moldoveanului fusese pușă la o grea, și definitivă, încercare.

Cel de-al treilea din frăție, Sigismund, nu făcuse până atunci nicio mișcare contra Turcilor, de care așa de „eroic“ se despărțise. Până în Novembre solul lui nu venise la Praga<sup>3</sup>. Pentru a se lăuda cu ceva, *el luă deci asupra-și toată isprava de la început a lui Mihai*, și în forma cea mai grosolan orgolioasă. Așa de departe mergea el cu nerușinarea, încât, după ce spunea „că a adus pe Voevodul muntean a părăsi Imperiul turcesc și a i se supune“, l-a văzut apoi, impresionat de puterea turcească, „îndoindu-se și poticnindu-se“ (*nutantem et vacillantem*); de aceea a trimis ostași ai săi în țară, cari au ucis pe toți Turcii, vechi și noi, și au început să atace vadurile<sup>4</sup>. Răspândi apoi în străinătate, prin scrisori, — căci am văzut că nu mersese nici până la trimeterea unei ambasade la Impărat, nici până la încheierea vre unei învoieli, — că Mihai i s'a închinat că a trebuit, că să-și arăte credința, să-și trimeată în Ardeal soția și copilașul botezat Petrașcu — *încă o dovadă că el se socotia, cinstit, ca fiul lui Petrașcu-cel-Bun* —, că țara era aceea care ținea la Ardelele, că ea l-a silit să se lege cu acesta. La 21 Novembre el afirma că n'a avut niciun tratat cu Mihai, că a trebuit să se asigure de el cu armele, căci hotărârile lui atârnavă de norocul armelor turcești și Sinan voia să ierneze în Țara-Românească, unde „plouau Turci din acele părți“, că a trimis întâiu oameni cari să asigure pe Români că nu li se vrea răul, iar apoi 4.000 de ostași ca să decidă pe Mihai, ordonându-se și măcelul Turcilor și trecerea Dunării<sup>5</sup>. Din partea sa, Josika anunța în Italia că „mare parte din Țara-Românească s'a supus Ardealului“, ceea ce făcea pe un ju-

<sup>1</sup> *Ibid.*; Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 22, nota 2. În August se vorbise de un atac la Reni-Tomareva, cuprins în raiă; Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, p. 185, no. CXLVI.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 19-20, no. XLIX. Plângeri la el; *ibid.*, pp. 21-2, no. LIV.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 12, no. XXVIII.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 18, no. XLVI (23 Novembre; către Mathias).

<sup>5</sup> Veress, *l. c.*, p. 152. Cf. și *ibid.*, pp. 155, 158-9, no. 86. În acel moment el trimetea pe Ștefan Bocskai la Impărat. Geszty trebuia să între în Banat; *ibid.*, p. 161.



decător limpede al împrejurărilor, care nu cunoștea toate artițiile asiatiche ale diplomației stăpânilorilor Ardealului, să se întrebe „cum poate fi prietenie între acești Domni, dacă unul ocupă Statul celuilalt“.

Pe când Aron aștepta plecarea teribililor oaspeți pe cari cercurile catolice-i preferiau lui, pentru că stricau măcar Turcilor, și se temeau nu cumva Sigismund, care, de fapt, visa atacuri la Timișoara, la Orade<sup>1</sup>, dar nu făcea nimic, să se amestece în Moldova pentru „un războiu cu muștile“, Mihai încercă să ieie Giurgiul, cu tunurile sale și cu cele adase din Ardeal, dar Turcii aveau păză bună și ajutor de la Rusciuc<sup>2</sup>. Urmară atacuri la toate cetățile dunărene, după o tradiție care se păstrase de la Dan, vechiul viteaz, de la Vlad Țepeș cel crunt, și astfel se prădară, *fără a se ocupa însă vre unul*, toate cuiburile turcești, de la Vidin la Hârșova, la Măcin, la Isaceea, din Dobrogea strecurându-se iurușuri răsplătioare până în Baleani, la Rasgrad<sup>3</sup>.

Aron se învoise acum cu Cazacii, cari, primind doi ughi pe lună, lucrau pentru dâșii supt numele lui. Smilul fu astfel jăfuit<sup>4</sup>. Dar lui îi revine uciderea, până în Crăciun, a musafirilor turci<sup>5</sup>. Nu se poate ști sigur ce comunica el împăratului prin noua solie a Vornicului Crăste și a episcopului Mitrofan<sup>6</sup>.

În aceeași campanie de iarnă Mihai și Aron, dar mai ales cel d'întăiu, prin a cărui țară, mai la îndemână, trebuiau să treacă și Tatarii, întorcându-se din Ungaria, de și Marini arată că ei promiseseră un răspuns lui Aron, trebuiau să înfrunte trupe de pedepsire. Le comanda un nepot al lui Sinan, Mustafă de Meraaş, în Mesopotamia, cu trupe de acelea pe care Aron le declarase de o valoare mică, și fiul, mult inferior părintelui său, al lui Mohammed Socoli, în așteptarea scurgerii în pâlcuri a mulțimilor tătărăști.

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 18, no. XLV.

<sup>2</sup> Cronica țării.

<sup>3</sup> Cronica țării, înainte de toate, și memoriul citat al lui Mihai, știri în Hurmuzaki, III. Cf. cu notița din Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 25, no. LX. V. și Iorga, *Ist. Armatei*, I.

<sup>4</sup> *Ibid.*

<sup>5</sup> Unii prinși, la Sigismund: astfel medicul lui Sinan, un Evreu; Hurmuzaki, III, pp. 224-5, 228 (gazete contemporane).

<sup>6</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 23-4, no. LVIII.

Pe scurt ciocnirile acestea fără altă însemnătate decât aceea că se împiedeca încercarea de înlocuire a celor doi Domni, aceasta de și Mihnea-Mohammed însuși apăruse, de a cărui puțință de recreștinare se vorbea, sânt însemnate pe scurt de Cronica Buzeștilor și de aceea a Logofătului Teodosie Rudeanu, pe care o avem numai după o traducere a originalului, poate slavon, dar poate și romănesc, prin Silesianul Walter, rudă a celui pe care l-am întâlnit în țară și supt Petru Cercel și supt Mihnea restabilit în Domnie. Luptă cete de boieri, se pare fără țerani, și une ori participă, fără a se angaja prea mult, și trabanții unguri de peste munți, cari vor căuta să scoată la iveală peste orice măsură, ca și cum, de altfel, ar fi lucrat supt ordinele unui simplu lociitor al prințului lor, meritele ce și-au putut câștiga. Mihai însuși vorbește foarte scurt de aceste isprăvi de vitejie: „această puțină slujbă am făcut-o într'o singură iarnă“<sup>1</sup>.

Pentru Tatarii, conduși de fiul Hanului, cari, venind pe malul drept al Dunării, trecură la Nicopol, dar nu aflaseră nimic despre ce se petrecuse la Dunăre și veniau astfel în neștire, târând după ei mulțime de robi unguri și de prizonieri, fu o surprindere întâmpinarea, într'o zi de iarnă, la Hulubești, în Dâmbovița, apoi la Putineiu și Stănești, în Ilfov, a oamenilor din tagma Buzeștilor, setoasă de luptă, și a lui Radu din Calomfirești, încă unul din străluciții reprezentanți ai acestei generații de „viteji“ ale căror nume pătrund une ori și în balade: îi însuflețiau exemple, de care era stăpânit și Mihai însuși, din acea Alexandrie fantastică a cărui traducere din sârbește se face tocmai atunci<sup>2</sup>. Ostașii oboșiți putură fi împrăștiati, fără a se împiedeca mersul lor spre casă, singurul scop pe care-l aveau în vedere (16-21 Ianuar 1594)<sup>3</sup>.

Aflându-se de această întâie luptă câștigată, însuși Hanul, Gazi-Ghirai, căruia i se atribuie, nu fără dreptate, cu toată epoca înaintată din an, și un gând rău asupra Ardealului, se hotărăște a pedepsi. La trecerea Dunării, în Ialomița, înaintea Silistrei, pe unde, și prin Dobrogea, unde erau ai săi, voia să

<sup>1</sup> Memoriul citat.

<sup>2</sup> V. Iorga, *Livres populaires*, și Cartoian, *Alexandria*.

<sup>3</sup> Cf. și știrile din Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 31, no. LXXII.

treacă, la Șerpătești, sat astăzi dispărut, el află pe Mihai însuși. Pentru această parte personală a războiului putem să-l auzim chiar pe dânsul: „L-am lovit și l-am tratat așa, încât puțini au scăpat. Și, astfel, cu ajutorul lui Dumnezeu, am avut asupra lor încă o biruință, luându-li tunurile și ce alte calabăruri au avut. Dar Hanul însuși a scăpat și s'a adăpostit în Drâstor<sup>1</sup>“. Satul fu dat apoi Logofătului Ivan pentru partea ce avuse în victorie<sup>2</sup>. Un atac de noapte al Banului Manta ar fi pregătit înfrângerea, după acea cronică a Buzestilor, care scoate înainte totdeauna isprava boierilor.

Turcii, din partea lor, se adunaseră la Rusciuc, Mihai pândindu-i mai de mult în tabăra de la satul Pietrele. Pe neprevăzute, Hasan-Pașa necutezând să treacă râul, Domnul românesc o face el la sfârșitul lui Ianuar, răspingând slabele puteri adunate și prădând Rusciucul cu șaisprezece moschei. „Am pus să dea foc cetății Rușii, prădând orice; unde ostașii miei au făcut o pradă așa de frumoasă de-și vor aduce aminte totdeauna. Am poruncit apoi ca orice era în apropiere să fie ars și Turcii tăiați“ (14 Februar)<sup>3</sup>. *Populația creștină o mută el însă, cum făcuseră și unii înaintași ai lui, din secolul al XV-lea, dincoace*<sup>4</sup>.

Lângă Siliștra fură împrăștiati și Turcii cari aduceau pentru Moldova pe Ștefan Surdul, susținut de alt grup de interesați constantinopolitani, după ce ei veniseră, pentru Munteni, cu Bogdan, care încercase a convinge pe boieri, propunându-li să ucidă pe Unguri și să părăsească pe Mihai; despre Ștefan, acest doritor de Domnie nouă, care, după o știre, ar fi fost și ucis, nu se va mai auzi nimic<sup>5</sup>. Un prețios raport al lui Marini, care rămâne izvorul de căpetenie, cu toate confusiile

<sup>1</sup> Memoriul citat. El adaugă că Hanul n'a cutezat să încerce o răsbunare.

<sup>2</sup> P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, pp. 77-8.

<sup>3</sup> Data la Veress, *l. c.*, p. 69 (scrisoare a lui Sigiismund)

<sup>4</sup> Memoriul citat; Marini, în Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 36; Nösner, *l. c.*, p. 61 (cu data).

<sup>5</sup> Memoriul, cronica lui Walter, p. 159 și urm., și notele. Povestirea lui Marini, în Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 36-8, no. LXXXV; p. 41, no. xci. Scrisoarea din 23 Februar a lui Aron, în Reusner, *Epistolae turcicae*, și în Iorga, *l. c.*, p. 31, nota 3. Cf. Veress, *l. c.*, pp. 175-6, no. 97.



Fig. 49. — Mihai Viteazul, gravură de Sadeler.

lui de informație și de stil, presintă viciu aceste lupte pe Dunărea înghețată supt ochii fiului, care se dovedi viteaz, al lui Iancu Sasul<sup>1</sup>. De fapt se aduseră lui Sigismund, ca omagiu de „frăție“ de arme și nu ca semn de vasalitate, steagurile și caii luați lui Hasan și lui Bogdan-Vodă, ca și parte din prada Tatarilor<sup>2</sup>.

În Moldova lupta de apărare se prefăcu în lungi marșuri, și căzăcești și românești, cu ajutorul unui grup de Unguri din Ardeal, cu un Emeric Becz și Andrei Barcsai, Român de origine, asupra raielor, căci *primejdia unei invasii o înlăturase Mihai și nici Tatarii nu încălcașeră pământul domnesc*.

În rosturile acestea ale lor de jăfuitori fără scop și fără răspundere, căroră, așa cum se obișnuiseră, cruciata nu li era întru nimica, oamenii lui Lobodă și Nalevaico încurcă și împiedecă acțiunea, cu ai săi, a lui Aron însuși. Așa se întâmplă la Tighinea, pe care Domnul credea că ar fi putut s'o și iea. Tatarii sânt opriți în cale și ușurați de pradă. Begul de Cetatea-Albă e rău bătut și scapă cu fuga. Aceasta o poate face Aron cu mijloacele sale. E mult mai puțin decât ce putuse îndeplini Mihai. Dacă unele cete de Moldoveni răsar și în Dobrogea, exemplul izbânzilor muntene aduce mișcări de-ale creștinilor supuși Sultanului până la Rasgrad, unde pătrunșeră creștinii din Cernavoda<sup>3</sup>, și chiar la Sofia<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 35 și urm.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 37. Cf. și folositoarea scrisoare a lui Sigismund către Francisc Geszty, trimisă la Împăratul; Veress, *l. c.*, pp. 68-70, no. 38. Mihai Horváth are buzduganul scump al fiului Hanului, Mihai tatal. Se liberează peste 2.000 de robi și se ieau 1.500 de cai țerănești. Cf. și știră de la Prepostváry, Veress, *l. c.*; p. 176 și urm., no. 97. Marini către un amic din Praga: *ibid.*, pp. 207-8, no. 117. Căpitanii unguri erau geloși unii de alții, ca Horváth față de Ștefan Nagy, în ciocnirea de la Târgul-de-Floci; *ibid.*, p. 183.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 37: ar fi fost, după Marini, Albanesi; știri muntene din 3 Mart. De fapt, în Albania Ducaginii erau gata de răscoală, oferind Imperialilor Scutari, Dulcigno și Croia, supt un Dulcignot; Iorga, *ibid.*, p. 49, nota 2. A se adăugi la știrile, din lucrările sârbești recente, de la d. P. P. Panaiteșcu, *Mihai Viteazul*, p. 43 și urm., și din Iorga, *Byzance aprês Byzance*.

<sup>4</sup> Unele observații critice în Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, p. 159 și urm. și notele.

În Balcani începea astfel o mișcare populară care și-a găsit rostirea și într'o nouă baladă, slavă, de nuanță bulgară<sup>1</sup> ca și greacă. În aceasta „Mihal-beiu“ apare „gonind pe Turci“, cu Evanghelia și crucea în mână<sup>2</sup>.

Din toate acestea Sigismund, căruia Aron îi făcuse raport, și oamenii lui adună numai ce ar putea să scadă și să umilească, nu pe ambii vasali, ci în rândul întâiu pe Mihai, care se ivia pe neașteptate ca rival pentru gloria creștină a Ardeleanului, care nu făcuse nicio încercare de a se valorifica. Astfel Simone Genga arată că luptele de la Putineiu și Stănești au fost pur „ungurești“, că Șerpăteștii a însemnat doar surprinderea unui mic număr de alți Tataři, Hanul, pe care Bogdan-Vodă căutase să-l câștige cu bani, lăsându-și numai fiul, cu abia 4.000 de oameni, pe când el se îndrepta spre Cernavodă, că Tatařii au fost îngăduiți a sta nemișcați încă cinci zile, că pretendentul era să facă pe Români, cari sânt „nestatornici și ușori, obosiți de cărmuirea lui Mihai“, să-și părăsească Domnul, că au trebuit să fie tăiați unii boieri și că puterile bulgărești venite pentru închinare au avut aceeași soartă, că de fapt Domnul muntean e înțeles cu Turcii și a încercat să ucidă pe Ungurii din Ardeal la Pietre, că *aceștia, simțindu-se amenințați, nici n'au vrut să iea parte la alle lupte decât cele de la început, care ar fi fost ale lor*<sup>3</sup>. Sigismund însuși scria la Praga că a cucerit în Novembre două cetăți<sup>4</sup> și în același timp se găseau de aceia cari făceau pe Speziano, nunciul de la Praga, să creadă și să scrie că „Ardeleanul, unit cu Sârbii, a făcut o vitează năvălire până la Adrianopol (!), arzând acea cetate“<sup>5</sup>. În acel moment pleca în sfârșit într'acolo solia; mult timp așteptată, a lui Sigismund<sup>6</sup>. Prin el fără îndoială se va fi aflat că Aron e nesigur

<sup>1</sup> V. și N. Mileff, *Die Bulgaren im Türkenkriege 1593*.

<sup>2</sup> *Ἀκούσατε τὸν Μιχάλ-μπέη πῶς κωνηγεῖ τοὺς Τούρκους.*

*Μὲ τὰ θαγγέλια τῆς Βλαχίας, μὲ τὸ σταυρὸς τὸ χέην.*

<sup>3</sup> Veress, *Campania creștinilor*. — nu a lui Mihai, — în *contra lui Sinan-Pașa din 1595*, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 3-a, IV, no. 3, p. 96, nota 2.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 30, no. LXVIII.

<sup>5</sup> *Ibid.*, II, p. 29, no. LXV.

<sup>6</sup> *Ibid.*, n-1 următor.



Fig. 48. — Mihai Viteazul, frescă la Căluui.

și că, sătul de războiu, s'a și înțeles cu Turcii<sup>1</sup>. Se adăugia pâra din Polonia că, după ce Sinan luase Raabul, Moldoveanul s'ar fi răsgândit, revenind la vechea sa supușenie, și se dădea instrucție solilor imperiali în Polonia să facă o cercetare în această privință. În visurile de cucerire se credea la Praga că s'ar putea avea în schimb, nu numai Persanii, tot în războiu cu Turcii, dar și Georgienii și chiar creștinii Abisiniei<sup>2</sup>. De fapt însă, Aron trimesese soli cu cerere de ajutor și daruri, un buzdugan, o sabie, doi cai, doi câni de vânat la regele Poloniei, — ceia ce de sigur nu putea decât să stârneasă gelosie Imperialilor<sup>3</sup>.

Moldoveanul scrisese și lui Zamoyŝki despre isprăvile sale de la Isaceea, contra Turcilor și Tatarilor dobrogeni, despre lupta de la Cetatea-Albă, despre fuga cetelor tătărăști înaintea lui Mihai, despre rolul de „zid a toată creștinătatea“ pe care l-a dat Moldovei sale<sup>4</sup>. Parc'ar vorbi Ștefan-cel-Mare!

Se ajunsese așa de departe, încât trimesul lui Aron se plânse Polonilor de „slăbiciunea“ lui Sigismund — „slabii nu se pot ținea“ —, și, cum era la Cracovia și un sol ardelean, acesta găsi că un om' așa de „ușor“ ca Aron ar trebui înlăturat. De altfel, Marini socotia pe acest dubios Lăpușnean ca pe un om leneș și — așa spunea și Nistor Ureche — bețiv, încunjurat, — cum și era, — de Greci din Constantinopol, de „popârțacul“ Nichifor, denunțat și de cutare Perot — puterea fiind de fapt a lui Răzvan<sup>5</sup> —, și desmințirile prin mitropolitul Nichifor nu folosiră la nimic<sup>6</sup>. Se credea că el începe a ucide pe Ungurii din garda sa și amenință și pe Tolnay<sup>7</sup>. Ura contra lui era așa de mare, încât se luă hotărîrea de a nu-l adăposti, dacă, gonit de numeroșii pribegi, și-ar căuta un refugiu în Ardeal<sup>8</sup>.

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 30, no. LXVIII.

<sup>2</sup> *Ibid.*, no. următor.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 31, no. LXX. Aron rectificase și părerile Imperialilor; *ibid.*, p. 33, n-le LXXVI-LXXVIII. Alt sol, *ibid.*, p. 35, no. LXXXIV.

<sup>4</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, pp. 336, 340-1, no. CLXXIV. V. și Veress, *l. c.*, p. 160, no. 87.

<sup>5</sup> Claudiu Isopescu, în *Ephemeris Daco-romana*, II (1924), p. 482, no. IX; p. 485, no. XII.

<sup>6</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 38, no. LXXX; p. 42.

<sup>7</sup> *Ibid.*

<sup>8</sup> Isopescu, *l. c.*, p. 483, no. x.



Dar împotriva biruitorilor, cu puține silinți deocamdată, trebuiau să pornească mari sforțări turcești. La 16 Ianuar Murad al III-lea muria, și fiul său, Mohammed al III-lea, privit ca un „nou Alexandru-cel-Mare“, voia să ieie și Roma<sup>1</sup>. Se credea că el se ocupă personal de o mare expediție, chemând pentru aceasta până și breslele.

Acuma bănuielele lui Sigismund și ale cercurilor catolice influențate de dânsul și de agenții săi se îndreptau tot mai mult contra Moldoveanului, socoteala lui Mihai trebuind să vie, neapărat, și ea, pe urmă. Amestecându-se și Marini, acum agent oficial al Împăratului în Ardeal, se ajunse la ideea ca *Mihnea, revenind la religia neamului său, să fie reinstalat și se dăduseri ordine ca, dacă l-ar prinde, să fie adus cu cinste la Alba-Iulia*; dar begul dunărean care fusese cândva un frumos Domn tânăr preferă să meargă la Constantinopol ca să ceară moșia sa pentru tânărul Radu, adus de la Veneția, care în adevăr va apărea ca pretendent în aceste locuri<sup>2</sup>.

Din partea sa, Mihai avu să înfrunte greutăți răsărite în Oltenia. Marini știa că acolo intraseră pentru pradă Turci, cari câștigară și mulți Sârbi și, chiar Români, din oastea strânsă acolo, și el afirma că ei fuseseră răspiși după o grea luptă de Ragusanul Delimareu, Marcu „Viteazul“, luat în soldă, se pare, de Sigismund<sup>3</sup>. Povestirea lui Walter lasă a se vedea că Domnul n'a fost mulțămit de felul cum Banul Manta s'a purtat cu acest prilej, bănuind o înțelegere contra lui. Atunci el se hotărî să întrebuițeze toate trupele ce avea la îndemână și Ungurii sosiți atunci, cu un Albert Király, personagiu nou, pentru o lovitură la Brăila, cetate care să aibă soarta Rusciucului și Silistrei, Vidinul singur, unde era un Pașă de Anatolia și însuși fostul b. glerbeg de Buda, Hasan<sup>4</sup>, neputând să fie încă atacat<sup>5</sup>.

Atacul contra Turcilor dunăreni trebui să se dea în în-

<sup>1</sup> Jorga, Hurmuzaki, XII, p. 30, no. LXVII; p. 33, no. LXXIX.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 36. In aceste știri, care vorbesc și de focul pus la Silistra, se reproduc scrisori ale lui Mihai din 27 Februar.

<sup>3</sup> *Ibid.*

<sup>4</sup> *Ibid.*

<sup>5</sup> V. mai pe larg în Jorga, *Ist. lui Mihai*, I, pp. 164-5.

Handwritten text in Cyrillic script, likely a historical document or signature. The text is arranged in several lines, with some characters appearing to be stylized or combined. The first line contains approximately 10 characters, the second line about 8, and the third line about 6. Below these are two more lines of text, one with 5 characters and another with 8 characters.

(Și hotaru Ardealului.  
Pohta ce-am pohtit:  
Moldova, Tara-Rumânească.)

Fig. 51. — Scrisul lui Mihai Viteazul.

telegere cu Aron, a cărui lîntă, după un nesucces al lui Răzvan la Cetatea-Albă, era Smilul. Amîndouă loviturile reușiră. *Cetatea însăși a Brăilei căzu*, mulțămită, nu cetelor boierești, ci lui Király, venit cu tunuri — și fu cu totul nimicită, în oraș culegându-se de la bogății locuitori o îmbielșugată pradă<sup>1</sup>. În scrisoarea care presintă, la 24 April, totul *ca o acțiune unghurească, întreprinsă și condusă de Király singur, ca în țara stăpînului său, fără a pomeni măcar pe Mihai*, se arată că a încercat și o năvălire fără succes în Dobrogea „roditoare“, până la Babadag, cu mormîntul santonului, provincia fiind astfel vizitată de oști creștine pentru a treia oară; după aceasta Ungurii se așezară în tabăra de la Gherghița<sup>2</sup>, și Mihai, mulțămît de serviciile lor, ceru să se trimeată un nou contingent, acesta neajungînd nici la 1000 de oameni<sup>3</sup>.

Din partea lui, Răzvan se recomanda luând și Smilul și Chilia și aducînd de acolo vechile tunuri cu corbul lui Hunyadi<sup>4</sup>.

*Pentru Sigismund, toate acestea erau însă isprăvile lui. În imensa-i trufie, el socotia, — cum era, de altfel, și părerea unor Moldoveni, dacă nu și a Muntenilor, — că Dacia e reconstituită supt oblăduirea noului Traian unghuresc. Dieta lui ardeleană, devenită dacică, trebuia deci să fie cercetată, în această lună April chiar, de ambii Domni, asupra căroră, după asigurarea lui Marini, stătea amenințarea unei destituții pentru trădare<sup>5</sup>. Ori măcar să delege fiecare câte doisprezece boieri, scopul fiind o singură organizare pentru ceia ce forma după socotința prințului și a sfetnicilor lui o țară unică<sup>6</sup>.*

După practica spaniolă a „loviturilor“, fără să se aștepte hotărîrea lui Aron, care tocmai chema prin Orzechowski pe Cazaci, arătându-li că stă să-i întâmpine pe valea Bâcului,

<sup>1</sup> Cronica țerii; știrile din Hurmuzaki, III, pp. 234, 476, no. xli.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 45, no. xciv.

<sup>3</sup> Trebuia să fie comandat de Ioan Borbély; *ibid.*, no. xciii.

<sup>4</sup> Hurmuzaki, III, p. 472, no. xxxix; Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 41-2, no. xci.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 42-3.

<sup>6</sup> *Ibid.*

și vine cu tunuri<sup>1</sup>, prințul maghiar, înțeles cu garda străină a acestuia, crescută în Mart cu elemente noi<sup>2</sup>, și ajutat și de Răzvan, care se iscălia de mult cu numele lui Ștefan-cel-Mare, și de Vistierul cretan Calogheră, porunci să se răstoarne acest trădător, în care, înainte de toate, vedea o unealtă a Impăratului și, pe lângă aceasta, a lui Zamoyski, socotit ca dușman<sup>3</sup>. Prins de Ungurii săi, Aron fu luat împreună cu soția și fiul, Bogdan<sup>4</sup>, și expedit în Ardeal, unde Sigismund nu îndrăzni, poate și cu gândul la îndoita protecție străină de care se bucura prizonierul, să-l ucidă dintr'odată, pentru ca apoi, în castelul de la Vint, să i se pregătească, se spune că prin cancelariul Iosika, o moarte de otravă<sup>5</sup> (21 Maiu).

Boierii cei noi ai lui Aron fură jertfiți în această revoluție. Dispar astfel Vornicul Gheorghe, Crâstea, Rizan, așezat la Hotin cu Orzechowski, — încă un păcat, această pază la Nistru printr'un Polon —, ceilalți pârcălabi: Vasile, Lupu, Condrea, Ilea, Ciomârtan Postelnicul, Coci, Comișul Tănase, Stolnicul Stamati, cuprinși în clanul bănuț al Grecilor turcofili<sup>6</sup>. Făcându-și un nou Sfat, cu un Nicolae la paza Hotinului, noul Ștefan-Vodă se înfățișa ca ales de „toată țara“ — și de „neguștori“ —, în interesul „unirii creștine“, în care se cuprindeau Papa, Impăratul și Muscalul<sup>7</sup>.

Király și ceilalți căpitani unguri, cari stârniau indignarea

<sup>1</sup> P. P. Panaiteșcu, *Doc.*, pp. 10-11, no. 2 (mai toate numele proprii sânt rău interpretate. Lângă Gligorcea Crăciun în loc de Caloghera stă „Kalasura“). Interesantă postila românească: „la oștire“. Scrisoare a nunciului din Polonia către el, 5 April; Veress, *l. c.*; p. 196, no. 110. Doi soli la Praga (April), *ibid.*, p. 202, no. 115.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 38, no. LXXXVI.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, III, pp. 236, 238; Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 52-3, no. CXI; pp. 66, no. CXVII; cf. Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 729-30, n-le MCCXXXVII-VIII; Veress, *l. c.*, p. 196, no. 110; pp. 219, 228.

<sup>4</sup> Un frate, în Socotelile Bistriței la 1593; Iorga, *Studii și doc.*, I-II, p. 12.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 383-4. Amănunte în Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, p. 169 și urm. (în special, p. 172, notele).

<sup>6</sup> Stinghe, *Istoria bisearecei Șcheailor*, adaus. Uciderea fetei văduve a lui Alexandru Lăpușneanu, cu copiii; Isopescu, *l. c.*, p. 497, no. XXIX.

<sup>7</sup> Isopescu, *l. c.*, p. 493, no. XXII.

țerii prin purtarea lor<sup>1</sup>, nu îndrăzniseră să facă în Muntenia ceia ce reușise așa de ușor în Moldova. Vestea trădării contra lui Aron fu primită la București cu un sentiment de revoltă contra obrăzniciei săvârșite contra datinei și dreptului celeilalte țeri românești. Mihai, încredințat că Sigismund nu e în stare să-l sprijine contra Turcilor, ca unul care nici nu se mișcase până atunci, întrase și el în acele legături cu Polonii din care se făcuse o crimă vecinului său<sup>2</sup>. Am spus ce credea Domnul muntean, mândru de originea sa domnească, despre așa de umilele începuturi ale noului Ștefan-Vodă<sup>3</sup>. Iar Cronica Buzeștilor, prin care se rostesc părerile boierimii, vorbește de „pările mincinoase“ contra lui Aron, de „marea pacoste și năpaste“, de „marea rușine“, de prada întregii averi, fără să uite și „întristarea“ lui Mihai<sup>4</sup>.

Am observat aiurea că *Sigismund n'ar fi vrut în Moldova un Domn, ci un simplu dregător al său*. De fapt Ștefan fu numit cu document, steag și buzdugan, asigurându-i „un subsidiu de 10.000 de scuzi pe an și plata a 200 de călăreți“, cu un Vistier autonom alături și oprirea de a rosti pedepse capitale și confiscări<sup>5</sup>, dar aceasta nu va împiedeca pe noul Domn să-și cheme, în Iunie, Cazacii, dintre cari unul poartă numele românesc de Drăgan, și Sârbi<sup>6</sup>. De altfel, negociind cu Impăratul pe baza vechilor sale propuneri, Ardeleanul se declara gata să renunțe și la ajutorul de oaste, dacă „ar fi domn desăvârșit și al Moldovei și al Țerii-Românești, făcând din aceste principate ce vrea“<sup>7</sup>. În titlul său ca și pe moneda moldovenească supt Răzvan — *dar nu s'a bătut și una pentru Țara-Românească* —, el se înfățișa ca domn de fapt asupra Ținuturilor pe care le considera, *nici măcar ca închinăte lui, ci ca anexate la Statele sale*.

E adevărat că primejdia turcească, o clipă așa de amenințătoare, slăbise. Noul Sultan nu răspundea așteptărilor. Lupta

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, p. 206. Mihai se declară, la 10 April, foarte mulțumit de Martin Porbély; Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 40-1, no. xc.

<sup>2</sup> Isopescu, *l. c.*, p. 499.

<sup>3</sup> Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, XI, (1930).

<sup>4</sup> P. 281.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 50, no. cviii.

<sup>6</sup> P. P. Panaitescu, *Documente*, p. 12.

<sup>7</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 53, no. cxiii.

între Sinan și rivalul său Ferhad, devenit Mare Vizir, imobilisase pe acesta. Ienicerii se băteau cu Spahiii și nu voiau războiul. Provisiile, care veniau odinioară de la noi, lipsiau<sup>1</sup>. Se aștepta și inițiativa creștinilor în acest an și rezultatul silinților pentru pace pe care le făcea Barton<sup>2</sup>.

În timpul pe care i-l lăsară liber anarhia și zăbava Turcilor, al căror Impărat tânăr, răpede prins în mreje femeiești, nu era de loc dispus să plece la oaste, Mihai căută să-și întărească oastea, tocmind noi luptători unguri din Ardeal<sup>3</sup>. *Dar preșăgătirile făcute contra lui, care n'avea legătură cu Impăratul și nu putea să cheme Cazaci, îl siliră să recurgă la Sigismund*<sup>4</sup>, adică să primească punctele oferite de dânsul, cel d'întăiu fiind trimeterea celor doisprezece boieri.

În Maiu ei erau în Ardeal și spre sfârșitul lunii ajungeau a iscăli un tratat de vasalitate pe care, în principiu, Mihai l-ar fi primit, printr'o stafetă sosită la 20 ale lunii<sup>5</sup>.

Condițiile stabilite sânt copiate după acelea care fuseseră impuse lui Ștefan Moldoveanul.

Deci, în momentul când se credea că Sigismund el însuși ar fi aplecat să se înțeleagă cu Sultanul, de la care veniau propuneri ispititoare<sup>6</sup>, actul acesta din 20 Maiu nu e altceva decât acceptarea, din partea boierilor și a Vlădicilor, Eftimie Mitropolitul, Cipriotul Luca de Buzău și, de la Râmnic, ocrotitorul de scris Teofil, a anexării. Niciodată în istoria Românilor nu s'a primit o situație așa de umilitoare față de un vecin de aceeași treaptă și, din punctul de vedere militar, de o valoare mai mult decât îndoielnică.

Sigismund apare ca *un liberator*, care, de la începutul războiului, a avut ca țintă să scape țerile vecine, apăsate de Turci. Ostașii lui au izbutit să dea libertatea țerii „Voevodului“ Mihai, atunci când Ardeleanul e *princeps*, încă nea-

<sup>1</sup> Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, p. 174 și urm.; Iorga, *Gesch. des osm. Reiches*, III, pp. 309-10.

<sup>2</sup> Pentru starea morală la Turci și Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 38-9, n-le LXXXVII-VIII. Pentru Barton, v. Alfred C. Wood, *A history of the Levant Company*, Oxford 1935, p. 22 și urm.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 44, no. XCII.

<sup>4</sup> Un emisar secret la Impărat în April; Hurmuzaki, III<sup>2</sup>, pp. 92-3, no. CXIII.

<sup>5</sup> *ibid.*

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 51, no. CIX.

lipit Sfântului Imperiu Roman. Cel care scăpa astfel de „perfidia“ stăpânilor de până acuma s'a legat de Ardeal, nu personal, ca Domn, ci împreună cu boierimea și clerul, care erau înțelese ca în țara de ordine medievală a Băthoreștilor. Acuma *un nou statul creștin* trebuie să se dea acestei „Transalpine“, care este a lui, a lui Sigismund, considerat ca „domn“ (*dominus*) și ca „rege ereditar“, titlu pe care Rudolf al II-lea nu l-ar fi primit de sigur, dar care fu impus, de negociatorii unguri, Iosika însuși, care ar fi vrut o țară pentru el, alta pentru Fabio Genga, ca soț al Velicăi, și un Gheorghe Ravazdy, simplității de spirit sau interesului de clasă al acestei delegații românești. „Regele“ ar avea dreptul să și *resideze* în noua sa stăpânire, dar îl cer alte misiuni aiurea, și de aceea trebuie să se facă înlocuit prin cineva care să știe limba țerii. *Mihai nu apare ca un Domn care a fost legal, ci ca unul care se numește acum, fiind ales în Ardeal înaintea regelui stăpân.* Impodobit cu calitatea de consilier al acestuia, el nu va avea *niciun dregător al său, și nicio legătură cu alte țeri nu-i va fi îngăduită.* Jurisdicțiile sânt împărțite: pentru ostașii unguri șefii lor, pentru procese simple cu ei Vornicul, aprobat, evident, de Suveranul cel nou. Dreptul de osândire la moarte și de confiscare se exercită de Ardelean. În administrație totul se va face, — de altfel ca și până acuma, dar fără stăpân pe cap, — cu sfatul celor doisprezece, numiți însă, nu de Mihai, ci de acest Craiu. „Voevodul“ nu poate hotărî nicio dare, acest drept fiind de acuma al dietei „regale“, la care vor participa, dar cu un „rost osebit“, și delegații munteni. Aceste dări se proclamă de Voevod și Divan, dar încasarea se face în numele lui Sigismund, căruia trebuie să i se presinte socoteala.

La ce era redus un om mândru și viteaz, a doua zi după biruințele sale! I se refusa până și pecetea de Stat.

Astfel de jigniri nu se pot ierta o viață întreagă. În schimb, boierii își asiguraseră totul. Nu vor mai împărți dregătoriile cu Grecii. Nu se vor mai teme de sabia lui Vodă. Cele mai aspre pedepse ating pe cine râvnește la moșiile lor. Străinii nu vor putea căpăta danii de pământ. Cei de țară nu mai dătoresc nici partea lor la ospete. Rumânii lor nu vor putea să plece de pe pământul pe care l-au vândut, fiind aduși în

aceiași stare ca șerbii, ca iobagii Ardealului. Clerul, din parte-i, se pune la adăpost de orice încălcare, și, cum de astăzi înainte nu va fi decât o singură țară, toate bisericile ardelenene se leagă de Târgoviște. În sfârșit, ca mândrie locală, în legăturile cu țara stăpânitoare, Muntenii apar înaintea Moldovenilor<sup>1</sup>. Hotarul vechiu va fi restabilit, înlăturându-se raiua, — dar războiul tot ai noștri erau să-l poarte, — și nu se uită să se ceară și o restituire din partea Moldovenilor.

Iată cine iscălește această rușinoasă recunoaștere: Mitrea, Chișar, Dumitru, marii bătrâni ai țerii, Vistierul Dan și tineretul războinic, care luptase așa de frumos până atunci: Buzeștii: Radu și Preda, un alt Radu, din Cepturoaia, ruda lor, Borcea Logofătul și Clucerul Vintilă, Postelnicul Stănilă, Grecii fiind înlăturați din solie<sup>2</sup>.

Actul de trădare, luat în sine, uimește tot atât de mult, pe cât indignează. Dacă-l integrează cineva însă în istoria ultimei jumătăți de veac, el capătă o explicație. *E aceeași oligarhie, care ori stăpânește pe Domn, ori caută să se asigure față de dânsul.* Fie și prin umilirea înaintea străinului!

Oamenii lui Ștefan, — pe care-l așezase Kornis, cu un discurs în românește, dar și în ungurește, pentru ostașii lui Baresai, și avea să-l îndrepte acuma Siennyei —, doi străini, Caloghera și Mihai Tolnay, devenit Agă și Hatman, de și Ungur și catolic, iscălră numai la 3 Iunie actul care confirma îndatoririle luate la numire<sup>3</sup>. Și aici hotărăște un Sfat de doisprezece boieri, patru alții având în samă finanțele<sup>4</sup>.

Iosika a stilisat de sigur teribilele acte, dar lui Sigismund însuși îi plăcea să se laude cu această stăpânire pe care a căpătat-o, „în serviciul creștinătății“<sup>5</sup>. *Țara-Românească însă primi cu o adâncă indignare această insolență.* Izvoare străine

<sup>1</sup> Hurmuzaki, III, pp. 209 și urm., după Bethlen și după manuscrisul, 472-6, no. XL. Cf. și *Ist. lui Mihai*, I, pp. 177-80. Pentru soldații unguri, socotiți ca supărători, Hurmuzaki, III, p. 263; II<sup>2</sup>, p. 103, no. CXXV.

<sup>2</sup> Ei nu se sfîșiră să declare nunțului trimis în Ardeal că au făcut-o ca să se asigure față de tirania Domnilor; Hurmuzaki, XII, p. 53, no. CXI.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, III, pp. 477-80, no. XLII. Cf. Veress, *l. c.*, p. 23.

<sup>4</sup> V. instrucțiile lui Kornis, trimise în Moldova (10 Iunie); *ibid.*, p. 232 și urm., no. 126.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 232 și urm., 249 și urm.



o spun<sup>1</sup>, dar și cântărețul în prosă al isprăvilor Buzestilor, care înseamnă și orice zgârietură primesc în luptă stăpânii săi, nu se poate opri să spuie că, pe când Mihai ceruse a nu fi „scăzut întru nimic“, ci „să-și fie drept țara“, cu ajutor reciproc, potri- vit cu întâiul act, de simplă „frăție“, era vorba acum de o adâncă împușinare a autorității lui, Domnul rămânând să fie „tocmă cu căpitanii lui“ Sigismund. Și de la aceste însemnări contemporane, în care zvâcnește însuși pulsul moral al vremii, aflăm că s'au și numit cei doisprezece jurați și că s'a și încre- dințat venitul Terii-Românești unor ispravnici aleși de Craiu.

Și în sfârșit *Imperialii, de și n'aveau nimic scris cu Mihai, își puneau întrebarea cu ce drept anexează Sigismund o țară la care și Impăratul, ca rege al Ungariei, putea pretinde drepturi de suzeranitate*<sup>2</sup>.

Pe când solii lui Mihai în Ardeal socotiau la nu mai puțin de 30.000 ostașii ce se aflau la îndemâna Domnului lor, pe lângă cei 10.000 de Unguri atârând de Sigismund<sup>3</sup>, intenția d'întăiu a Turcilor a fost să încerce la toate trei vadurile: la Vidin, la Ruscuc și la Siliștra, sau să atragă atenția Domnului muntean asupra tuturor acestor locuri de trecere. La Ruscuc se afla Hasan, adversarul din iarnă, pe când la Vidin comanda o avea un Pașă de Caramania. Primele întâlniri cu straja lui Mihai avură loc încă din Iunie. În părțile oltene, Românii atacară la Nișopol (11 Iunie)<sup>4</sup> și se distruse tot aparatul de bărci pentru trecerea fluviului, încându-se și două tunuri. Király nu se poate opri de a recunoaște vitejia aceleuia de a cărui „credință“ se făcea che- zaș<sup>5</sup>. La Siliștra nu se mișca însă nimic.

Dar rana ce-i făcuse Sigismund lui Mihai sângera. Unui tri- mes polon, Lubienicki, Domnul îi arăta, pe lângă paguba ce su- ferise prin înlăturarea lui Aron, puindu-se în loc un muncitor de la grădini și un necinstit călăraș de Țarigrad, ca Răzvan, că boierii au trecut peste mandatul lor. Ajunsesse de nu mai avea încredere în boierii cari au fost capabili de un act așa de neloyal; Ungurii ce i-au fost dați ca ajutători sânt mai

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 249-50, no. 136.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 72-3, n-le cxxxii.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 53, no. cxl.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 75, no. cxl. V. și n-le următoare.

<sup>5</sup> Reussner, *Epistolae Turcicae*, cărțile XII-IV, pp. 132-5.

de temut decât însiși Turcii: „*mai sigur eram supt Turci decât acuma supt creștini*“. Cu leafa lor își risipește tot venitul, ajungând să recurgă și la odoarele de prin biserici; abia de și-a putut ascunde ceva cu familia, adăpostită la Târgoviște. De la Impărat nu-i vine nimic; Ardeleanul, pe care-l vedem cerând desperat ajutor de la arhiducei, de la Papă, în același timp când își pregătia nunta cu fiica arhiducelui Carol de la Graz, Maria-Cristina<sup>1</sup>, și tot odată primind îmbieri turcești, pe mai multe căi, cu făgăduiala unei regalități până la Tisa, abia de se poate ajuta pe sine. Polonilor li amintea că regatul se apără la Dunăre; Apusenii vor vedea ei singuri, — veche și tristă poveste, care răsună, până azi, de la un capăt al istoriei martiriului nostru până la altul, — ce înseamnă a-și părăsi această strajă românească, totdeauna gata de jertfă. Să i se dea măcar de acolo un ajutor prin aceia că s'ar reținea, de „tata“ Zamoyski, măcar Tatarii, cari, peste Răzvan, judecat cu asprime, pentru „lîgănia“ lui, stau să-i cadă în spate. Oricum, el se gătește de luptă. *Tot ce face e din iubirea de creștinătate, ca să nu se verse sângele creștinilor*“. Până la ultima suflare el va striga înaintea tuturor că acesta-i e singurul scop în viață, cu prețul a tot ce-i este scump, familie și țară<sup>2</sup>!

Aceleași lucruri le spunea de altfel acest om de perfectă sinceritate, adese ori violentă, furioasă, pe care acuma întâia oară îl auzim vorbind, și lui Iosika<sup>3</sup>. Supuindu-se formelor umilitoare impuse de tratat, apărând, în puterea unirii supt Sigismund a „celor trei țeri“, numai ca „Voevodul Valahiei Transalpine“, el cerea să fie ajutat și de Cazacii ce rătăceau, coborîndu-se din Moldova, pe la Brăila, și el apăsa pe „scăderea demnității sale“<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 73 și urm.; Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, pp. 189-90, 191-2.

<sup>2</sup> Isopescu, *l. c.*, pp. 396-9, n-le xxvi-vii. Așa trebuia să vorbească în Polonia solul lui Mihai, pictorul armean Petru Grigorovici.

<sup>3</sup> Solie la el a lui Gheorghe Palatici Banul. O scrisoare din 10 Iunie a lui Sigismund către arhiducele Maximilian cuprinde aceeași cerșire de sprijin; Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 54, no. cxv.

<sup>4</sup> E vorba și de alt loc de retragere în Ardeal decât Lona; Veress, *l. c.*, pp. 241-4, n-le 129-30. Mai vechi raporturi cu acest Ban de Lugoj și Caransebeș; Veress, *l. c.*, p. 75, no. 41.

Marini putea să anunțe în August că solii lui Mihai la Impăratul, Mihalcea și un căpitan Samuil, au fost trimiși înapoi la Sigismund<sup>1</sup>.

Din partea desprețuitului Răzvan nu era nimic de așteptat. Cazacii, în loc să-i vie ca prieteni, trecuseră ca dușmani spre Sătmar și adunarea trupelor lui Zamoyski, despre care știm că voia să puie mâna pe cetățile moldovene, îngrijora pe Domnul care era descris într-o scrisoare a regelui Sigismund al III-lea ca un netrebnic și tot odată un stricător de pace<sup>2</sup>. Și totuși, în ajunul marii bătălii pe care o aștepta cu îngrijorare, așa nesigur cum știa că o să fie, Mihai făcu o nouă încercare pe lângă Moldovean, și iată c. putea să scrie în această privință un Ungur bine informat: „fără știrea Craiului (a lui Sigismund) nu îndrăznește Voevodul [Moldovei] să meargă, ci i-a scris Voevodul Craiului... să-l lase să meargă“. O tabără la Jijia stătu nemișcată, pe când vecinul muntean se frământa de moarte cu fatalitatea<sup>3</sup>.

În ajunul bătăliei hotărâtoare, Sigismund trimetea o ciudată scrisoare lui Zamoyski însuși, cerându-i să nu supere Moldova și să taie calea Tatarilor. Impotrivirea disperată a lui Mihai era presintată ca executarea unui ordin, dat prin trupele adause în Țara-Românească acelor mai vechi<sup>4</sup>. Se credea că el însuși, care, după nuntă, își anunța apropiata sosire pe câmpul de luptă, va părăsi reședința sa la 27 August<sup>5</sup>. Succesele Bănățenilor contra Pașei de Timișoara și a begilor de Inău și Lipova, care fu cucerită, îi făcuseră aripi<sup>6</sup>. Ivan Logofătul, luptătorul de la Șerpătești, și Ștefan Bodony veniseră să-l zorească<sup>7</sup>. Avea cel mult 8.000 de oameni, lipsindu-i contingentul imperial, înlocuit printr-o ceată aleasă de cavaleri toscani, cu un Silvio dei Piccolomini, și chemase la sine obștea Secuilor<sup>8</sup>.

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, p. 253. Marini însuși fu oprit de a trece munții până la încheierea pactului cu Domnii; *ibid.*, p. 256.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 74-5, no. cxxxvii: scrisoarea regelui. A lui Ștefan către vecinii bistrițeni, *ibid.*, p. 78, no. cxlvii.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 96-7, no. cliv.

<sup>4</sup> Veress, *l. c.*, pp. 263-5, no. 141.

<sup>5</sup> *Ibid.*, n-1 următor.

<sup>6</sup> V. și *ibid.*, pp. 268, no. 143; pp. 270-1, no. 144.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 270.

<sup>8</sup> *Ibid.*

Lovitura turcească se dăduse. Ce o determinase a fost înlocuirea lui Ferhad cu Sinan, care alergă să-și satisfacă furioasa patimă.

Dunărea fu apărată numai de străjile lui Mihai: s'a putut crede că el lăsase a se face podul pentru a-l strica pe urmă și a prinde pe Turcii trecuți<sup>1</sup>. Oricum, oastea turcească, numeroasă de sigur, dar foarte amestecată, se găsia înaintea a două primejdii.

Una stătea în caracterul țării invadate. Izbânda din anul trecut fusese câștigată prin aceia că în Ungaria erau cetăți, rău întărite și prost garnisonate, care se puteau căpăta și prin trădare, populația fiind toată mai bucuroasă de stăpânirea, cruțătoare pentru săraci, a Turcilor. Pe când aici, ca și pe vremea lui Vlad Țepeș, a cărui poveste părea că stă să se repete, invazia găsia în calea ei numai întinderi de șes, sate răzlețe, câte un oraș fără ziduri.

A doua primejdie era în alcătuirea acestei oștiri, în care ienicerii nu suferiau pe spahii și simpatii pentru Vizirul deșus erau încă foarte puternice<sup>2</sup>. Se aduseseră, ca și înainte în Oltenia, și Bosnieci de limbă sârbească, și aceștia trecură la Mihai.

Cu ce avea, cu ce n'avea, întrebându-l și pe acel comandant unguresc Király care nu se socotia supt ordinele lui, Mihai era hotărât să-și apere cetatea de Scaun. Acela care înfruntase pe Han nu era să se dea înlături nici în fața mulțimilor neorânduite și puțin ascultătoare ale moșneagului Mare-Vizir care-și făcea ullaia încercare de ostaș. S'ar fi putut retrage fără îndoială până la venirea lui Sigismund, dar coborârea aceastuia nu era de loc așa de sigură și *trușășul „rege“ dacic era bucuros să apară ca mântuitor după ce s'ar fi văzut că „Voievodul transalpin“ nu e în stare să-și apere țara. Și apoi Mihai ținea, după atâtea jigniri, să arăte că această apărare o poate face și singur.*

Din tabăra sa de la Măgurele el înaintă spre bălțile Neajlovului, pe când Király, lucrând deosebit, ferindu-se de a se confunda cu oastea domnească, se desfăcuse din alt lagăr, la Colintina, prin Copăceni.

<sup>1</sup> Veress, l. c., p. 272, no. 146. L-ar fi rupt el însuși ca să silească pe ai săi la luptă; Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 206-7

<sup>2</sup> Și raportul venețian, Veress, l. c., pp. 272-3, no. 146.

O zi întreagă fu întrebuințată cu înaintări și răspingeri de amândouă părțile, fără niciun rezultat apreciabil. Trei Pași, Khidr (Hidir), Hasan de Timișoara și Bosniacul Mustafă, putură răspinge prima pătrundere creștină, care ar fi umplut de uimire pe Turci prin cutezanța unei cete așa de puține la număr, cu toate că, după socotelile lui Mihai, nici Turcii nu erau peste măsură de mulți. — Adecă aceia pe cari-i putuseră aduce căpeteniile arătate mai sus, contingentul Marelui Vizir arătând să fie foarte mic, aceasta și din neîncredere față de oamenii lui Ferhad. Adevărații ostași ar fi fost abia 12.000 și dintre ieniceri doar 1.200. Din fericire pentru apărătorii Țerii-Românești Zamoyski putuse da de lucru Tatarilor, după vechiul său plan, pe care cu un desăvârșit sânge rece și o mare experiență militară îl putu aduce la îndeplinire. Temeiul oștirii creștine, afară de Unguri, era format de cetele boierilor, deprinse cu iuși iurușuri răpede biruitoare, dar fără știință de luptă și fără stăruință, de foarte puțini Cazaci și Poloni călări, restul fiind o zgomotoasă mulțime de țerani fără consistență. Vechea Moldovă putea să scoată altă oaste; Mihai avea greaua sarcină de a-și face din nou și din nimic pe a lui.

Când se aruncaseră cei trei Pași, oastea creștină pierduse cele unsprezece tunuri ce avea. Atunci se produse marea act de furtunoasă vitejie al lui Mihai, salvând astfel o armată care ar fi fost altfel, după neizbânda primului atac și luarea artileriei, — care, de altfel, din ambele părți n'avu niciun rol, — pierdută.

Cronica țării e accia care, scurt, fără exagerare pentru un Domn căruia nu-i era închinată, arată cum s'a produs acest moment dramatic: „Mihai-Vodă, văzând atâta hârborie mare, el încă își strânse toți boierii și toți căpitanii, și ieșiră întru întâmpinarea lor de față. Și aciiși Mihai-Vodă cu mâna lui tăie pe Caraiman-Pașa, și înfrânseră pe Turci înapoi. Iar boierii și căpitanii pre capete năvăliră asupra Turcilor de-întăia și îneca' în tină“. Astfel, în marea îmbulzeală, care aduse moartea Pașilor Khidr, Mustafă și a celui de Caramania și căderea în mlaștină a lui Sinan însuși, se recâștigară tunurile, care, după Walter, ar fi fost întrebuințate apoi, nu de Români, ci de Király. Dar acesta pare a-și fi așteptat în pădure un moment de surprindere care n'a venit, și tot așa ar fi

făcut și Horváth, cu ce Secui avea, al căror număr e umflat până la neadmisibila cifra de 2.000. O parte dintre boieri, cu Dan și cu Logofătul Mirislău, ar fi pregătit chiar trecerea lor la Turci, cari li făgăduiau un copil comod (23 August)<sup>1</sup> ca Domn, pe Radu cel din Veneția al fostului Mihnea-Vodă.

Dacă Mihai se retrase, lăsând în voia sorții Bucureștii, pe care Ungurii îl prădară și arseră, nu era pentru că lupta nu putea să se continue, prefăcându-se la nevoie în acțiuni de guerillas, ca pe vremea lui Mircea și lui Vlad Țepeș, ci pentru că, tot cu gândul de a nu apărea ca un învins și un îndatorit, el, care pierduse puțină lume în această ciocnire la loc îngust a unor străji, *ținea să se prezinte înaintea lui Sigismund cu o oaste întreagă, deplin capabilă de a lupta și de a câștiga, cu acest ajutor de trupe proaspete, biruința definitivă, cu aruncarea lui Sinan peste Dunăre.*

„Regala“ persoană a lui Báthory apăru pe atât de teatral, pe cât de simplu, în frumuseța gestului său de risc personal, fusese Mihai.

E de observat că *Sinan nu aducea cu dânsul un Domn, cum poate că avuse de gând Ferhad, în ce privește pe copilul Radu.* El mergea acuma către îndeplinirea vechiului său plan, de atâția ani de zile<sup>2</sup>: *instalarea unui beglerbeg al Dunării, cu un Pașă la Târgoviște și subași în deosebitele locuri. Și, cum pentru aceasta se cereau cetăți, el se apucă să le facă.*

La București, acum capitala lui Mohammed Satârgi<sup>3</sup>, el considera ctitoria lui Mihnea-Mohammed, *cel care dăduse bunul exemplu*, nu numai ca un fel de simbol, ci ca o pro-

<sup>1</sup> Scrișoarea lui Király, în Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 57-8, 98-9, no. CLVI. Cf. *ibid.*, p. 101, no. CLIX; pp. 205-6. A lui Mihai, Isopescu, I, c., pp. 429-30, no. XLIII. Cf. cu Walter și cu Szamosközy. Critica în Iorga, *Ist. Armatei*, I, și *Ist. lui Mihai*, I, p. 199.

<sup>2</sup> Nichifor Dascălușul, un mare lăudăros, exagera stăruințele sale ca planul să nu fie admis de Sultan; Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, XXVII (1905), pp. 15-6.

<sup>3</sup> Un informator polon întors din tabăra lui Mihai confundă pe acest Mohammed cu Mihnea; Isopescu, *Dipl.*, p. 431. Zamoyski scria încă la 4 Octombrie că Mihai fuge, urmărit de Sinan; *ibid.*, p. 443. Se credea în Polonia că Vizirul va ierna în Țara-Românească; *ibid.*, p. 446, no. LVIII. Abia la 11 Novembre se spua de un trimes al cancelariului că *Mihai e „un astuto et valoroso soldato“*; *ibid.*, p. 468, no. LXXIV.

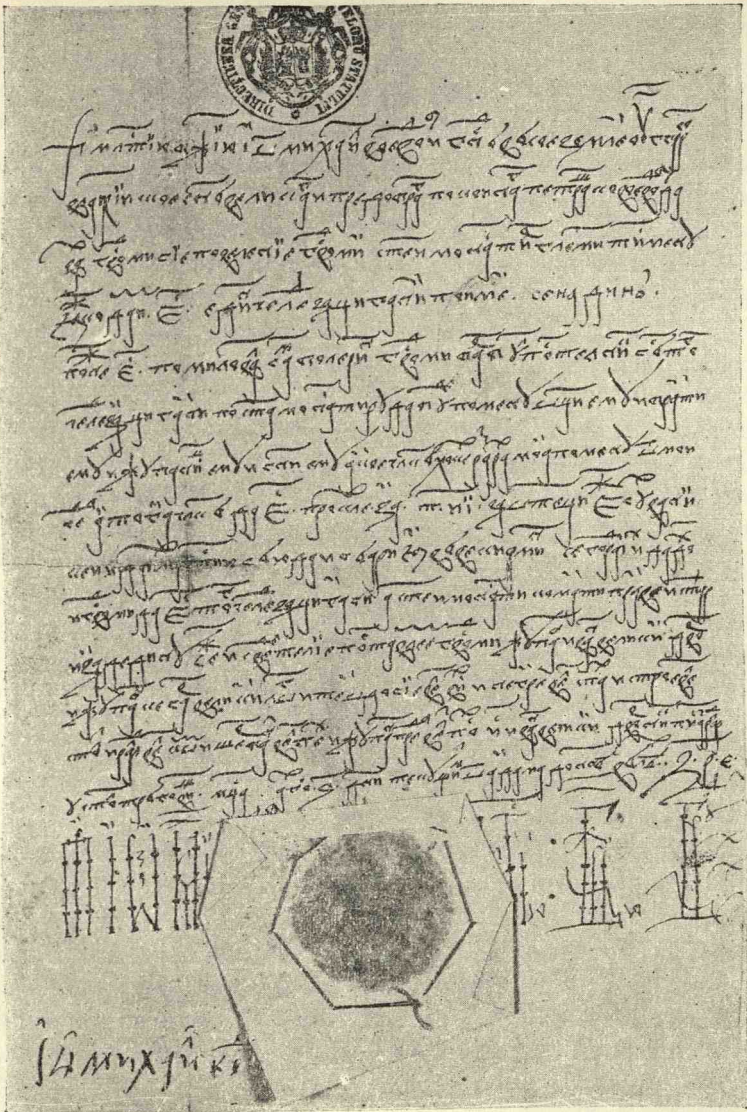


Fig. 54. — Act de la Mihai Viteazul din 6 August 1597.

prietate a Islamului. De aceea se începu imediat, cu ajutorul locuitorilor, construirea unei fortărețe cu nouă turnuri, care a și rămas, în amintirea poporului, ca „palanca lui Sinan“<sup>1</sup>. La Târgoviște se porniră lucrări pentru același scop de întărire, așezându-se un comandant turc, Mohammed de Trapezunt. Aici erau așezați însă Bosniicii, cu un voevod din Vucitrn, și de aceea cronica sârbească, în continuarea legată de țerile noastre, dă știri precise, dar nu și admisibile, în ce privește comandanții cari atârnavu de dânsul, lefile ostașilor și tunurile, provisiile<sup>2</sup>.

Puind pe comandantul flotei, Șaban-Pașa de Egipt, să refacă Brăila<sup>3</sup>, *Sinan aștepta de sigur pe Tatarsi ca să măture pe creștinii cari nu lășaseră încă armele*. Fără dânsii nu se putea face, cu o armată nesigură, gata de trădare și pe lângă aceasta așa de obosită, operația pe care o credea el de nevoie. Dar aici un alt plan se ridica împotriva planului său: *acela al lui Zamoycki*.

Acesta se gândise de mult la garnisonarea cu Poloni a cetăților de la Răsărit ale Moldovei. Pe lângă aceasta, având la îndemână măcar o parte dintre Cazaci, cu cari putea face ce voia el, cancelariul-hatman avea la dispoziție acel grup de pribegi din care făcu o adevărată mică oștire. Ei voiseră cândva restaurarea supt ocrotirea turcească, după datină, a lui Petru-Vodă de la Bolzano — nu mai era vorba de șubreda și numai formală Domnie a fiului său —, dar, la capătul unei lungi oboseli și a tristeței marelui dor de țară, a suferințelor unei suprăvegheri ca de prizonier, acesta se stânsese încă din Iulie 1594, fiind îngropat, lângă biserica Franciscanilor, iar Ștefan rămânea în sama Iesuiților, a căror creștere îl va duce la o moarte prematură<sup>4</sup>. Atunci, din cauza legăturilor mamei Movileștilor cu Lăpușnenii, răsări ideia lui Vodă-Ieremia.

Prefața acestei acțiuni a cancelariului a fost o nouă apariție de Cazaci, și până la Cetatea-Albă, pe o vreme când

<sup>1</sup> Amănunte, în Bogdan, *Doc. Pol.*, I, p. 360 și urm.

<sup>2</sup> Iorga, *Studii și doc.*, III, p. 5.

<sup>3</sup> Isopescu, *Dipl.*, p. 432, no. XLV; p. 443.

<sup>4</sup> V. Iorga, Hurmuzaki, XII, *passim*; *O familie domnească în exil*. (în revista *Vatra* și în „Biblioteca pentru toți“).



Cazacii lui Nalivaico încunjurau încă Benderul<sup>1</sup>. Domnul pe care Polonii nu voiau nici într'un chip să-l recunoască se hotărâse să plece pentru a ajuta pe Mihai, explicând zăbava prin zvonul că Sinan n'ar fi trecut Dunărea, și el nădăjduia că Zamoyski ar putea, nu numai să nu-i atace țara, dar să o și apere de Tatars: răspunsul pe care-l primi, cu trimeterea la rege, era îndestulător ca să-l facă a înțelege că n'avea nimic bun de așteptat<sup>2</sup>. Venia mai mult cu Ungurii săi, căci țara, din nou, nu voia „să încalece“, cu toate amenințările de mutilare pentru aceia cari n'ar asculta de chemarea la oaste<sup>3</sup>.

Armata polonă era la Cernăuți<sup>4</sup> în ziua de 26 August, și se știa că o avangardă tătărească a ars Orheiul și Lăpușna<sup>5</sup>.

Peste câteva zile, înainte de a fi ajuns în Polonia vestea bătăliei de la Călugăreni și a victoriei lui Mihai<sup>6</sup>, Zamoyski trecuse Nistrul, făcându-se a crede că Turcii întind un pod la Isaccea<sup>7</sup>, ca și cum Domnul însuși l-ar fi chemat și i-ar fi pregătit intrarea. El avea prin Lupu Stroici și prin Ieremia legături cu boierimea rămasă acasă și pretindea că aceasta nu cere decât pace din partea Turcilor, cum o ceruseră și senatorii poloni lui Sinan însuși, ca și comandanților de Bender și Cetatea-Albă<sup>8</sup>, și, la nevoie, o atârnare de Polonia, părăsindu-se aceia către „puternicul Craiu“, de care cuteza să vorbească Domnul usurpator<sup>9</sup>. Pe Piasecki, trimes de Răzvan în ultimul moment, îl sfătuia să spuie Domnului său că, decât să încerce o luptă zădarnică împotriva Turcilor, pe cari, în niciun cas, Polonii nu-i vor ataca, mai bine, „cu Un-

<sup>1</sup> Bogdan, *Doc. Pol.*, I, p. 201, no. CLXI; Isopescu, *Dipl.*, p. 413, no. XXIX.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 400-2, no. XVII.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 413, no. XXIX.

<sup>4</sup> La 27 Zamoyski datează „in campo woronecensi“ (la Voroneț); *ibid.*, p. 415.

<sup>5</sup> *Ibid.*, pp. 415-6, no. XXXI.

<sup>6</sup> Cum se oglindeau împrejurările din Țara-Românească în Polonia se poate vedea din scrisoarea căpitanului de Camenița, Ioan Potocki, care va juca apoi un mare rol în Moldova; *ibid.*, p. 402, no. XVII.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 413, no. XXIX; p. 414.

<sup>8</sup> V. și scrisoarea lui din 4 Septembrie; *ibid.*, pp. 418-20, no. XXXIV.

<sup>9</sup> *Ibid.*, p. 414.

gurii ce are la sine, să se ducă în Ungaria“<sup>1</sup>. Pentru acțiunea lui Mihai Zamoyski avea cuvinte de despreț: după dânsul, acesta abia se luptă fără noroc la râul „Muxa“<sup>2</sup>.

Ceia ce urmă se făcu așa de răpede, cum nu era în obiceiurile polone. Fără autorizație de la rege, dar pregătindu-și cu dibăcie terenul pentru îndreptățire, Zamoyski începu acțiunea sa personală, socotită până în cele mai mici amănunte. Hotinul îi fu dat de Andrei pârcălabul, care și el va fi fost înțeles de mult cu pribegii. Nimeni nu-i stătu înainte într-o vizită militară care-l duse imediat la scop. Pe baza vechilor obiceiuri ale țării, pe care el și senatorii lui declarau solemn că vreau să le respecte, făcu să se aleagă un Domn adevărat în locul celui impus de Sigismund, căruia nu înțelegea să-i recunoască închipuitul drept asupra Moldovei. Alesul fu Ieremia Movilă.

Dar *cancelariul polon împrumuta de la „regele“ ardelen conceptiile anexioniste*. Deci Moldova nu mai era, în jurământul noului Domn, în declarația principalilor lui sprijinitori, Stroici, Ureche, Grigore Păharnicul, Postelnicul Avram, Logofătul Toma, ca și în cuvântarea ținută de protectorul lui, o țară deosebită, legată de Impărăția otomană, *ci un Palatinat polon ca oricare altul*. Condițiile apar chiar mult mai grele supt raportul național. Sigismund nu admitea nici amestec străin, nici schimbarea tradiției religioase a țerilor noastre, pe când după pactul cu Ieremia și Poloniei puteau căpăta moșii în Moldova și religia catolică trebuia ocrotită de Domnie<sup>3</sup>. În schimb, *un spirit mult mai larg făcea să nu se introducă în noul regim moldovenesc nimic din îngustările adușe autorității Domnului și exercițiului deplin al puterii lui*. Moldovenii din pribegie aveau despre rostul domnesc o concepție mult mai serioasă decât a vecinilor lor. *Trebuia ca ambasadori solemnii să vie la regele în dietă pentru a aduce închinarea completă și definitivă a țerii care se putuse păstra până atunci fără niciun amestec al nimănui în rosturile ei din lăuntru*<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 416-7, no. xxxii.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 413, no. xxix. V. și: „Michael, Palatinus moldaviensis, miser ille, quantum potest resistit“; *ibid.*, p. 415, no. xxx.

<sup>3</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, pp. 344-5.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 348-9, no. clxxiv.

Pe când Răzvan se cobora pe la Trotuş, către lagărul lui Mihai<sup>1</sup>, Ieremia se așeza astfel ca un „vir bonus, nationis walachicae“, cu observația, strecurată lui Zamoyski pentru discursul de instalare, că el nu e, ca Petru Șchiopul, „Român“, *Romanus*, adevă Muntean.

Nu se pare că Răzvan să fi cerut a se îndeplini pentru dânsul obișnuitele ceremonii de încoronare. Dar Ieremia fu dus la biserica lui Ștefan-cel-Mare, Sfântul Nicolae, și acolo fu uns Domn<sup>2</sup>, poate nu de mitropolit, care se pare că era pe acel timp peste graniță, la sinodul de unire de la Brzesk — dacă nu se admite că hotărârile de acolo, explicabile în acest moment de ofensivă, au fost semnate numai de el și de mitropolitul Mihail, înlocuitor al lui Eftimie, și de episcopii munteni, *la reședințele lor* —, în orice cas nu de acela pe care l-ar fi dorit, fratele Gheorghe, rămas, se vede, încă între curtenii rămași acum fără stăpân ai lui Petru Șchiopul.

Pentru a evita un atac din Ardeal, care, de altfel, era imposibil pentru moment, Ieremia, care-și purta numele de familie, — o inovație, — cerea nunciului de la Praga să fie ajutat ca să poată „trăi în pace“<sup>3</sup>.

În momentul când Zamoyski făcea, astfel, un Domn la Iași, Sigismund apărea dincoace de munți ca stăpân al țerii și răsbunător al creștinilor.

Această intrare și-o pregătise el după normele de strălucită paradă ale acestei Renașteri târzii. Trebuia să apară ca un nou Cesar în țara cuceririi sale fără vărsare de sânge. Și isprava să-i fie anunțată în Apus prin toate organele catolicismului, ale „Bisericii militante“, pe care o reprezintă.

Socotelile armatei pe care o aducea sânt datorite unor calcule făcute la Curtea transilvană, cu scopul de a impresiona. Realitatea era cu mult mai modestă. În Ardeal dăinuia o nobi-

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 103, no. CLXIV. Soția lui era prin Septembrie în Ardeal; *ibid.*, p. 27; Isopescu, *Dipl.*, p. 418, no. xxxiv. Ea s'a remăritat acolo după tragica moarte a soțului. V. și Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 418, no. xxxiv. S'a publicat prin anii trecuți, într'un ziar ardelean, o mențiune a ei, în legătură cu familia Vaida.

<sup>2</sup> Pentru ceremonie Heidenstein, p. 318. Pentru sinod, d. P. P. Panaitescu propune data de 1594 pentru că Mihail e mitropolit și pentru că era războiu cu Turcii, argumente nu destul de valabile.

<sup>3</sup> Isopescu, *Dipl.*, pp. 440-1, no. LII (30 Septembrie).



Fig. 55. — Moneda  
lui Ștefan Răzvan.

lime maghiară de proporții foarte restrânse: nu se poate ști în ce măsură a colaborat la expediție. Secuii au fost convocați, dar sentimentele lor față de dinastia Báthorilor, ocrotitoare a asprei nobilimi care încălca neconținut pe acești țerani liberi și ostași, erau, cum se va vedea și pe urmă, în chipul cel mai crud, foarte rele. În ce privește orașele, socotelile Bistriței arată trimeterea numai la 4 Septembrie a „decimarilor“ din oraș și din „vidic“, cu Simon Rodelt pentru „războiul turcesc în Valahia“: acest contingent trebuia să rămâie acolo trei luni încheiate și, când se întoarseră, erau „aproape morți de foame“<sup>1</sup>. Cei din Sighișoara și trimeseseră „pedeștri negri“ la Caransebeș și la Dunăre încă din vară. La aceeași dată din Septembrie pleca de acolo judele cu „falanga“ lui, comandată de un Ștefan Mall și un Maser. Se mai vede viind și căpitanul de Hust cu ceva ostași, apoi Germani cu platoșe de la Impărat. Provisiile trebuiau trimise de acasă. Și, pe când unii din Sași erau în Țara-Românească, alții rămăseseră în Banat, pe la Inău. Se credea că această expediție, socotită ca triumfală în buletinele de victorie ale lui Sigismund, fusese „periculosissima“<sup>2</sup>. De fapt erau buni de luptă acei călăreți din Silesia, 1.500 la număr, cu steag imperial, milițiile săsești<sup>3</sup>. Și, în ceia ce privește contingentul moldovenesc, Răzvan fusese părăsit de toți ai săi afară de Ungurii cu plată, cari păstrau două tunuri<sup>4</sup>.

Pe de altă parte, cum s'a aflat de intrarea Polonilor în Moldova, pentru care au urmat lungi pâri la Papa, luat drept arbitru, s'a ivit în Ardeal temerea că, în lipsa prințului, ar putea să între, cu ajutor polon, cei doi Báthorești de peste graniță, Ștefan și cardinalul Andrei. De aici păstrarea în lagărul de la Brașov mai mult decât o lună de zile, cu toate reclamațiile desperate ale lui Mihai, adăpostit supt munte în părțile argeșene, la Stoienești, a trupelor, de multe

<sup>1</sup> Fame prope consumptos; Iorga, *Studii și doc.*, I-II, p. 13.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 26-8, no. LXI.

<sup>3</sup> În *Ist. lui Mihai*, I, p. 212, am dat, și după raportul cavalerilor toscani, cifrele curente, evident exagerate. Cf. și Veress, în *Mem. Ac. Rom., l. c.*, care dă o gloriificare a lui Sigismund, cu neconținut scădere sau ignorare a lui Mihai.

<sup>4</sup> Izvoarele, mai ales, *ibid.*

feluri, nedepriuse a colabora pentru o campanie în aceste proporții.

Când, în sfârșit, în Octombrie destul de înaintat, munții fură trecuți pe la Bran, *Sigismund își dădu întâiu osteneala de a distruge după puțină caracterul național al oștilor românești*. Trebuia să fie astfel o singură armată a sa, steagurile noastre fiind puse alături de ale lui: lui Mihai i se adăugiră trupe străine, și Italienii din Florența fură repartisați în partea lui Răzvan.

Bine informat, trușorul „Craiu“ știa acum două lucruri, care-i asigurau pe deplin sufletul ușuratec și nestatornic: că, la Răsărit, Polonii s'au retras, văzând că nu se pronunță vre-o ofensivă a Tatarilor și, al doilea, că Sinan, care asista la împrăștierea unei oștiri anarhisate, căci nu afla nici hrană, nici prada pe care o aștepta, ordonase retragerea, *părăsind astfel planurile sale de reordonare musulmană a țărilor pe la stânga Dunării*.

Din acest moment, războiul nu mai era decât o primblare, poate doar cu unele surprize, care, totuși, nu s'au produs. Turcii, de oarecare valoare, rămași în Târgoviște, trebuiau să se jertfească pentru a permite retragerea spre Dunăre a grosului armatei Marelui Vizir. Erau vre-o mie de oameni cu un Ali-Pașa, fiul lui Hidir, cari, capitulând, fură totuși uciși (16 Octombrie)<sup>1</sup>.

Bucureștii fură părăsiți și ei: de acolo scrie Răzvan, care prinsese pe Sațârgi Mohammed, alor săi din Moldova, la 22<sup>o</sup>. Dar numai când se căpătă siguranța că în adevăr cea mai mare parte dintre dușmani a trecut Dunărea, cum o cerea, de altfel, și *apropierea terminului dincolo de care ienicerii și spahii nu mai înțelegeau a servi*, — iar „cetățile“ nu erau în măsură să reziste —, numai atunci Sigismund ordonă atacul Giurguiului. Dacă n'ar fi fost știința Toscanilor, în sama cărora fură date tunurile, nu s'ar fi putut lua nici vechea cetate din insulă (28 Octombrie).

<sup>1</sup> V. și scrisoarea lui Sigismund, din 18; Veress, *l. c.*, pp. 290-1, no. 158, și aceia a unui soldat, *ibid.*, pp. 294-6, no. 161, știrile date de Carrillo; Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 145-6. Restul bibliografiei în *Ist. lui Mihai*, I, p. 213, nota 3. A se adăugi scrisoarea din *Anuarul Inst. de istorie națională din Cluj*, VI (1935).

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 214, nota 1.



Rămânea, fără niciun risc, culegerea prăzii. Ea fu, firește, enormă. Se liberară prinșii cu miile, bieți țerani de la noi mânați în robie, și se dădură înapoi vitele mânate de jăfuitori; se împărțiră caii. Din obiectele prețioase se îmbogățiră atâția dintre ostași. Tunurile cele mari, care nu se puteau duce pe drumurile desfundate, trebuiră să fie aruncate în Dunăre, poate și ca să nu-i rămâie lui Mihai, și Sigismund plecă luând pe celelalte. Un biet Pașă Hasan, presintat ca fiul lui Socoli și principalul ajutor al lui Sinan, era principala podoabă pitorescă a triumfătorului, care părăsia țara numai la sfârșitul lui Novembre<sup>1</sup>.

În același timp se prăbușia, de și fără aceleași pierderi de oameni, ofensiva Hanului.

Retragerea lui Sinan, în oarecare ordine, trebuie să se recunoască, și stăpânind încă elemente atât de deosebite și de puțin devotate Marelui Vizir, nu putu să fie cunoscută în Moldova decât după vre-o săptămână.

Răzvan era încă ocupat în această campanie dacică, în momentul când Tatarii veniră să execute partea moldovenească din programul lui Sinan. Trebuia să fie așezarea la Iași, ca șef turc al Moldovei, a lui Ahmed-beiu de Bender, nepot al Hanului, ceia ce corespundea mai vechii intenții de a crea un beglerbegat al Nistrului.

La 19 Octombrie Tațari și Poloni se găseau față în față la Țuțora, în jos de Iași. Se ceru lui Zamoyski să plece fără zăbavă, luând firește cu sine și pe Domnul numit de dânsul, care avuse timp să facă o tentativă, zădarnică, de recunoaștere din partea vechilor stăpâni, prin comandantul flotei de pe Dunăre<sup>2</sup>.

Pe când în Septembrie Ahmed schimbase cu Zamoyski scrisori de prietenie<sup>3</sup>, somația cea nouă către cancelariul polon

<sup>1</sup> Pe aceiași basă, bibliografie mărunță, *ibid.*, p. 215, nota 4. Mai ales îndreptățirea lui Sinan, Hurmuzaki, III, p. 492; Veress, *l. c.*, p. 297 și urm., no. 162. În Polonia Petru Armeanul vorbea de o mare înfrângere a lui Mihai; Isopescu, *Dipl.*, p. 422, no. xxxvi.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 432, no. xlv; p. 447; Veress, *l. c.*, pp. 273-4, no. 147.

<sup>3</sup> De la 1-iu Octombrie Ahmed ieă titlul de Pașă al Moldovei;



fu deosebit de dârză, și încă mai aspri fură termenii întrebuirii față de Ieremia<sup>1</sup>. Moldovenii erau amenințați cu ducerea în robie a familiilor lor, căci Zamoyski, încunjurat din toate părțile de Tataři, nu poate să-i ajute. Dar știrile din Țara-Românească erau desastroase, și aceasta aduse o imediată schimbare de atitudine.

Lupta, care se dădu în curs de mai multe zile, de la 19 la 23 Octombrie, fu deci mai mult de formă. Cele două oștiri se cercau cu tunurile fără a-și face pagube; un singur atac tălăresc, al unuia din frații Hanului, fu ușor răspins. Astfel se ajunsese la un tratat. Hanul se îndreptă către regele Poloniei, fără știința căruia se luau toate aceste riscuri, pentru ca, după ce se arată ce ticălos fusese „tălharul“ de Răzvan, care-și meritase pedeapsa izgonirii, să se promită că se va păstra și mai departe pacea între cele două țeri, oprindu-se și năvălirile Cazacilor; s'a asigurat și plata darului anual<sup>2</sup>. Moldovenii, „Bogdani“, se aleseră numai cu cele mai aspre muștrări, spuindu-li-se că ei, schimbătorii de Domni, meritau a fi „călcați în picioarele cailor“, dacă n'ar fi intervenit pentru dânșii cancelariul<sup>3</sup>.

Când, apoi, Răzvan avu răgaz să se întoarcă, sprijinit și de unele elemente ardeleni, el găsi noua Domnie a pribegilor solid așezată. Zamoyski-i lăsase lui Ieremia o întregă mică oștire de Poloni, cu cei doi Potocki, un Zebrzydowski și un Stanislav Chanski. Răzvan pătrunse prin pasurile apusene ale țerii și crezu că poate să-și recapete dintr'o singură lovitură Scaunul. Aștepta poate și un concurs din partea locuitorilor, care-i lipsi însă cu desăvârșire, pentru neîgăduitele acte de

Isopecu, *Dipl.*, p. 438. Cf. și cererea unor boierinași prinși de Tataři mai înainte către prietenii ai lor (se recunoaște textul românesc): *ibid.*, pp. 428-9, no. XLII.

<sup>1</sup> Scrisoarea lui Ahmed, *ibid.*, p. 427, no. XLI; pp. 432-4, n-le XLVI-VII. Răspunsul, din românește, *ibid.*, p. 428, no. XLI. Cf. Zamoyski către Sinan, Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 146. Indicații bibliografice mai mărunte, în Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, p. 217, nota 1.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 146-7, no. CCXXII. Cf. și *ibid.*, pp. 134-5, 157 și urm., no. CCXXXII. Urmează o întregă corespondență între Sigismund al III-lea și împăratul Rudolf; *ibid.*, paginile următoare.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 159. Cf. și notele la Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, p. 218.



Fig. 57. — Act de la Ieremia Movilă, Suceava, 25 Mart 1599.

cruzime ale acestui bun viteaz lipsit de orice creștere și omenie.

Lupta fu foarte serioasă. Dacă Ștefan era un om de războiu, Ieremia, care stătuse întâiu în biserică la Suceava, așteptând biruința de la îndurarea lui Dumnezeu, se arată și el bun ostaș. Răzvan încercă să smulgă biruința, după cum o făcuse Mihai la Călugăreni, printr'un cutezător asalt, pe care-l porni de două ori. Părăsit de ai săi, Ungurii dovedindu-se la această întâie măsurare de forțe mult inferiori avântului călărimii polone, el încercă să se ascundă în Arani. Satul care văzuse odinioară măcelărirea lui Despot-Vodă asistă cu groază la tragerea în țeapă a „Iotrului“ de Ștefan, căruia i se tăiaseră, așa cum făcuse și el altora, nasul și urechile; un frate al lui peri de sabie alături de dânsul, și tot așa vechii săi asociați, Caloghera, Tolnay și Logofătul.

În zădar Ieremia îndemnase pe cei din tabăra opusă să se păstreze pentru altă luptă decât cu creștinii. Din amândouă părțile erau prea puternice patimile. Pentru întâia oară vechiul proces între Unguri și Poloni se putea trata cu ascuțișul săbiei. Chanski, care povestește, cu exagerări, lupta, spune sincer că lui *cine-l atacă, Turc îi este*<sup>1</sup>. Dar, înainte de toate, Moldovenii cari vedeau în „omul de țară“ Ieremia-Vodă pe continuatorul politicii blânde a lui Petru pribeagul avuseră prilejul de a-și plăti asupra Ungurilor lungile lor umilinți.

<sup>1</sup> Isopescu, *Dipl.*, p. 488, no. LXXXIV. Pentru luptă, povestiri în Miron Costin, pp. 251-2; Heidenstein, p. 323. Relații documentare, în Hurmuzaki, III, p. 505; I. Bogdan, *Doc Pol.*, pp. 371-2, 410; Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 199-200, no. CCCIX; p. 227, no. CCCXXXIX, și pp. următoare. Cf. Iorga, *Studii și doc.*, VI, pp. 632-3.

## CAPITOLUL IV.

### Trei ani de cruciată românească

Ca rezultat al ultimelor lupte, țerile românești, amenințate cu anexarea, care trebuia să aducă urmări ca în foastele State din Sud-Estul european, din vechea moștenire tracoiliro-romană, ajunse simple provincii fără alt drept decât de a duce o activitate vegetativă, fuseseră curățite și de legiunile lui Sinan și de mulțimile răătăcitoare ale Hanului. Ele stăteau cu Domnii lor, în datinile lor și privilegiile lor, ca și înainte de această îndrăzneată încercare de a li schimba tot rostul<sup>1</sup>.

Astfel de acțiuni și izbânzi ca acestea aduc însă la orice popor stări sufletești și provoacă, după rezistențe biruitoare, aventuri spre creațiuni noi.

Stările de spirit trebuie cercetate cele d'întăiu.

Supt impresia vădirii unei valori militare netăgăduit superioare, prin vitejia și pornirea spre jertfă, adunăturii strănse supt steagul de paradă al dinților de lup băthorești, — au recunoscut-o și oaspeții italieni, între cari și nunțiul, Malaspina, episcop de Cervia<sup>2</sup>, — Mihai nu lăsă ca Sigismund, „puternicul Craiu“ al lui Răzvan, să-i părăsească țara, în care nu dăduse nimic comparabil cu isprava cavaleriească de la Călugăreni, *fiară să recunoască fățiș căderea tratatului din Maiu, prin care se desființa existența politică a Țerii-Românești*. „Atuncea“, spune cronica isprăvilor făcute de Buzești, „Bator Jigmon, deacă văzu pre Mihai-Vodă cu atâta vitejie și cu atâta înțelepciune, slobozit-au Țara-Românească, cu tot

<sup>1</sup> Intr'o scrisoare către regele Poloniei, Sultanul arăta că privește pe copilul lui Mihnea ca Domn muntean; Iorga, *Contribuțiuni*, p. 106; *Studii și doc.*, III, p. 52 și urm.; Hurmuzaki, XII, p. 215, no. cccxxii.

<sup>2</sup> V. Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, pp. 223-4.

*venitul ei, ca să fie iar pre seama lui Mihai-Vodă*". Boierii, cari nu fuseseră clintiți din rosturile lor, rămăseră deci să fie și mai departe la ordinele Domniei, care știuse să se afirme și să se facă respectată.

Când în Oltenia, și mai înainte puțin sigură, se produse o mișcare contra războiului pe care Mihai părea că-l făgăduiește și pentru viitor, legându-se, de nemulțămiiți, și înțelegeri cu Turcii de la Vidin, Cazacii lui Mihai opriră iute mișcarea<sup>1</sup>. O întoarcere a Turcilor la Brăila fu zădărnicită, și *Mihai va crea acolo un nou Banat, cuprinzând și părțile Buzăului*. Prin mai multe știri din locuri deosebite, aflăm că un atac al pribegilor mânați de Ieremia, care opoșia, pentru Ardeal, pe Ștefan Báthory, fu răspins de Mihai, și boierii compromiși își pierdură capetele<sup>2</sup>. Chisar și Dumitru, bătrâni între bătrâni, continuau însă opoziția lor la politica de războiu<sup>3</sup>.

Din partea lor, Moldovenii, cari înlăturaseră pe Domnul de la Sigismund, de și *de sigur că și el căpătase după expediția de la Giurgiu aceiași ieșire din clasele draconice ale pactului cu Ardeleanul*, și arătaseră că pot birui, fie și cu un ajutor polon, care să-i încadreze și susție, pe Ungurii lui Răzvan, arătau din nou porniri încrezătoare către luptă. Li se părea că în toamnă ei ar fi putut birui mulțimea Tatarilor. Până și cutare pielar sas din Baia, pe jumătate romanizat, cum o arată și anumite forme din stilul scrisorii sale germane, era de părere că „oastea noastră”, — semn de solidaritate cu Românii —, „dacă ar fi lăsat-o cancelariul, răpede ar fi învățat mînte pe tiranicul Tatar și pe sangeac, de n’ar fi rămas, cum se zice”, — *acuma vine o altă locuție românească — „picior dintr’înșii”*<sup>4</sup>.

De aici a ieșit credința că, de oare ce în Răsăritul supus Sultanului se produceau și alte mișcări decât ale unui Velimirovici, Dochian și Vlădica între Sârbii Banatului, *rolul*

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, p. 17.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, pp. 215-7; I. Bogdan, *Doc. Poi*, I, pp. 377-8, 410, și, pe lângă aceste informații, Hurmuzaki, III, pp. 502-5; Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 258, nota 1. Nimic în cele două cronici: cum se știe, pentru acest timp, Moldova nu are una.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 178, no. CCLXIV.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 138, no. CCXIII.

Românilor, al celor pe cari nu-i păzia acuma Zamoyski, cu contingentul său, hrănit și plătit de Ieremia, *e să conducă această pornire desperată către independență*.

Am văzut atitudinea fățiș trădătoare a Bosniacilor cu pri-lejul invaziei lui Sinan. Cronica sârbească urmărește de a-proape mișcările lui Mihai. Ea înseamnă că în Herțegovina se ridicase, la Nicșici și la Onogost, un Voevod al libertății, Gârdan<sup>1</sup>. Am văzut pe Delimarcu plecând din aceleași părți spre Adriatica pentru ca să ajungă unul dintre cei mai dârji luptători balcanici de supt steagurile lui Mihai, unde se în-lâlnește în primele rânduri, mergând până la martiriul din partea Ungurilor, acel bătrân haiduc Novac pe care ai lui îl numiau, turcește, „Baba Novac“, „moș Novac“; și alți Sârbi sânt pomeniți în socotelile ardelene de mai târziu ale eroicu-lui Domn. Cetatea Klis se răsculă, sprijinindu-se pe neastâm-părul Uscocilor, Morlacilor slavi de origine românească, și pe sprijinul Imperialilor, care li trimeseră pe un Gheorghe Lemcovici, ajuns în legătură și cu Mihai<sup>2</sup>. Încă de la 1587, un Patriarh grec de Ohrida, Gavril, cutreiera Apusul, și în calitate de pretins șef bisericesc al regiunilor noastre — avea o întreagă suită călare și mergea prin Tirol spre Roma Papei<sup>3</sup>, — și în 1598 alt „Patriarh al Bulgrajiei“, Atanasie Risea, care, atribuindu-și și autoritatea asupra Serbiei și Albaniei, „Vahahiei, Moldovei, Lituaniiei, Rusiei“, înțelegea a trece, peste Imperiu, până la Filip al II-lea din Spania, amintia că stau gata de răscoală „creștinii din toată Tesalia, Epirul și Mac-edonia“, cu episcopii de Larisa, — *unde dominau Români*, — pe cari-i și pomeneste —, Naupact și Arta, oferind un con-tingent de 40.000 de oameni. Era de fapt un factor de re-voluție acest tânăr Vlădică grec și avuse legături cu Vene-țienii, așteptând pe cele cu Mihai<sup>4</sup>. El apărea la Praga numai

<sup>1</sup> Iorga, *Studii și doc.*, III, p. 5.

<sup>2</sup> P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, I, pp. 43-4. Pentru Baba Novac cercetarea cu acest nume a d-lui I. Crăciun, din *Gazeta Ilustrată*, Cluj 1936.

<sup>3</sup> O cerere a lui a fost dată și de d. Veress, *l. c.* Cf. mențiunea la Iorga, Hurmuzaki, XI, p. 708, nota 1. Se plânge că e supus de Turci la o dare de 18.000 de ughi.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 420, nota 1. Arhiepiscopul Primei Ius-tiniane va fi arestat de inchișiție la Milan în 1599; *ibid.*, p. 423, nota 1; p. 531, nota 1. După o lucrare sârbească a d-lui Tomić

în 1599, cu un nepot purtând numele apusean de Francisc, și cu un Mitropolit de Pelagonia și Prilep, patria vechiului Nicodim, Ieremia<sup>1</sup>. Patriarhul rival din Peć, creațiune a lui Socoli, nu-și mai aducea aminte de această origine, ci anunța și el ceasul ieșirii de supt tirania păgână<sup>2</sup>.

Sultanul începuse în sfârșit marea sa expediție contra Imperialilor, cari luaseră Granul<sup>3</sup>, dar nu cu bătrânul Sinan, depus, silit să plătească pagubele din 1595 și retras, scrâșnind din dinți, în colțul de unde va ieși, nu peste multă vreme, numai ca să moară, ci cu fostul său învățător, numit Mare Vizir, Lalâ-Mohammed. Țările noastre le lăsase pe altă dată, mulțămindu-se să menție pe Radu ca Domn muntean<sup>4</sup> și întărind, de hatârul Polonilor, pe Ieremia în Moldova. Zvonurile de lupte până la Târgoviște<sup>5</sup> nu erau întemeiate<sup>6</sup>.

*Atunci se deslănțui cea d'întăiu campanie balcanică, bizantină, a biruitorului de la Căluğăreni.*

Posibilitățile de pătrundere erau mari, căci și beglerbegul Hasan plecase spre Apus cu stăpânul său. Domnul român îl înșela, vorbind, se pare, de o creștere a tributului, de trimeterea ca ostatec a fiului lui Cercel, pe care-l ținea la dânsul, tânărul Marcu. Pe când Ragusanul Delimarcu lupta în Banat pentru Sigismund, Mihai dădu lui Baba-Novac mijloacele trebuitoare pentru un mare iureș peste Dunăre. *Haiducia îndătinată devenia, supt ocrotirea lui, războiu.* Se ajunsese până la Plevna, unde mai era încă stăpână seminția lui Mihaloglu. Și cronica sârbească vorbește de isprăvile făcute peste Dunăre și de carăle cu pradă ce i s'ar fi adus lui Mihai<sup>7</sup>.

despre această revoltă din 1596 (Belgrad 1901) și alta despre Patriarhul din Peć în ajutorul acestor mișcări, *Propaganda catolică în Bulgaria în secolul al XVII-lea* (Semlin 1903), P. P. Panaitescu, l. c., pp. 45-6.

<sup>1</sup> Hurmuzaki, III<sup>2</sup>, p. 307, n-le CCCLVII-VIII.

<sup>2</sup> P. P. Panaitescu, l. c. V. și Milev, *Bull. de l'Institut du S.-E. eur.*, II, pp. 96-101; Iorga, *Byzance après Byzance*, pp. 104-5. Pentru mișcări în Serbia interioară, P. P. Panaitescu, l. c., p. 45.

<sup>3</sup> Iorga, *Gesch. des Osm. Reiches*, III.

<sup>4</sup> V. mai sus.

<sup>5</sup> V. Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, pp. 226-7.

<sup>6</sup> Veress, l. c., p. 15.

<sup>7</sup> Iorga, *Studii și doc.*, III, pp. 5-6.

În același timp Aga Farcaș face o încercare prin vadul Vidinului, iar un Francisc Caloghera și Sârbul Velicico în Dobrogea<sup>1</sup>.

Din partea cealaltă, toată atenția e îndreptată la războiul din Germania. Trecerea Tatarilor spre Ungaria, târziu în vară, nu atinse Țara-Românească; la întors îi vedem, pe la Tecuciu, mergând spre Cetatea-Albă, dar fără să fi făcut acea pedeapsă prin jaf care se aștepta<sup>2</sup>. Mihai a arătat însă mai târziu că năvălirea la întors a Tatarilor a fost oprită de ieșirea lui în tabără contra lor: „Hanul n'a voit să mai aștepte, ci s'a întors înapoi cu multă rușine. Pe care l-am urmărit și l-am gonit afară din țară“<sup>3</sup>. *Dar, la Turci, amândoi Domnii erau socotiți ca împăcați, Mihai trimetând și tributul*<sup>4</sup>, iar jafurile de peste Dunăre treceau în sama Sârbilor lucrând de capul lor.

În aceste condiții Mihai putu să încerce și o intervenție militară fățișă.

Ea a puțut să fie provocată și de ofertele, care apar pentru întâiași dată, ale Bulgarilor, adecă și ale căpiteniilor lor de prin sate și ale unui interesant personajiu bizantin, Dionisie Ralli, Mitropolit de Târnova, care amintește într-o câțva pe vechiul Ioan Țamblac, „unchiul lui Ștefan-cel-Mare“. Acest om vioiu și îndrăzneț, pe care-l vom întâlni adesea, și ca locțiitor de Mitropolit în Moldova și ca întovărășitor al urmașului lui Mihai în pribegia de la Viena, a fost, cât a trăit, în continuu zbucium pentru a uni în lupta pentru crucea răsăriteană pe creștinii din toate părțile acestui Sud-Est-european.

La început, se pare fără influența acestui șef religios al lor, Bulgarii se îndreaptă către Sigismund Báthory, cu care Domnul muntean, „liberat“ în fine, nu mai avea niciun fel de legături. E pentru dânsii, după fraseologia învățată de la Turci, „alesul între toți potențații, înzestratul de Dumnezeu, atotputernicul cu înțelepciune, de neam glorios, cu noroc și

<sup>1</sup> Cron. Buzestilor, pp. 265-6; Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 258, nota 1; p. 276, no. CCCII.

<sup>2</sup> Toate știrile, în Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, pp. 231-2.

<sup>3</sup> Pernice, *l. c.*

<sup>4</sup> Aceleași izvoare narrative ardelenne, iar, ca mărturie contem-



însușiri vitejești, prea-luminatul *rege*, încununat cu coroana cerească, *al țerii Ardealului și al nostru*“. Ei arată, în vară, gândul Sultanului de a merge la Viena și de a ocupa „toată Țara Nemțescă“, iar, la întoarcere, *de a lua Ardealul și Țara-Românească*“. Au nevoie de un căpitan bun și, dacă se dă lovitura la Nicopol, ei se ridică toți în arme<sup>1</sup>.

Mihai însuși vorbește de un atac contra Nicopolei. „Am mers de la un capăt al țerii“, — de unde stătuse în fața Tatarilor —, „la capătul celalt, ca să bat un Turn ce era în fața Nicopoi. Pe care l-am luat.“ Pentru a-l opri de a trece Dunărea, i se trimete de Turci steagul. Dar el, primindu-l, *iea acea cetate de pe malul său, singura care rămăsese din terea cingătoare de raiale*, cu obișnuitul măcel al apărătorilor“ (începutul lui Novembre)<sup>2</sup>.

Nici aceste lupte n'au fost considerate ca o rupere a păcii la Dunăre de Turci, cari-și încheiaseră campania împărătească în Germania printr'o *mare biruință asupra arhiducelui Maximilian și a lui Sigismund Báthory în câmpia de la Keresztes*, — o nouă bătălie ca aceea de la Nicopol în 1396, prin neașteptatul atac al creștinilor. La începutul lui 1597 beglerbegul Hasan scria că i s'au iertat toate păcatele lui Mihai, întărit prin noul steag ce i se trimesese.

Sigismund, acuma un învins fără a voi să recunoască victoria Sultanului, care nu se putuse folosi de dânsa, crezu că mai poate porunci în Țara-Românească. El invită pe Mihai la dânsul și, în ciuda acelor informații, pe care le cunoaște, cronică Buzestilor, că se unelțește ceva de omul care mergea din „lovitură“ în „lovitură“, Domnul muntean îndrăzni să facă această călătorie.

Veni ca un Suveran în locul unde ar fi fost primit mai bucuros ca un prizonier, pentru bănuiala că s'a înțeles cu Turcii atunci când „Craiul“ său se lupta alături de creștinii din Apus contra „Impăratului păgân“. La 19 Decembre 1596 încă el se afla la Bălgrad, unde era și biserița Vlădicăi românesc, cu mormântul fostului său tovarăș de luptă Aron-

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 269-70, no. CCCXII. V. și Iorga, în *Rev. Ist.*, 1919, pp. 26-35, și în *Buletinul frances al secț. ist.*, 1920, pp. 92-104.

<sup>2</sup> Pernice, *I. c.* Știri deosebite (și mutarea la sfârșitul lui Decembre, când s'a putut da o nouă luptă, pentru Nicopolul Mare, a cărui cetate resistă), la Walter.

Vodă și al lui Danciu din Brâncoveni, al cărui fiu, ca „Basarab“, era să fie, la rândul lui, Domn al țării. Pentru această biserică, acum mărită, cu hramul celor trei arhangheli, între cari cel al cărui nume îl purta Mihai, și pentru Vlădica Ioan el căpătă un nou și mai larg privilegiu. În jurul lui, suita număra pe bătrânul Ban Mihalcea și pe Radu Buzescu<sup>1</sup>.

În această întrevedere de la Alba-Iulia, care finu zece zile, Mihai luând parte și la serbarea Anului Nou, se hotărî, supt influența lui Iosika, rămas atot puternic, o politică de duplicitate. Pe de o parte se vorbi de continuarea luptei, iar, pe de alta, se primi și ascultă, de amândoi, un ceas, care venise cu oferte de pace. Sigismund răspunse arătând că el nu e dușmanul Sultanului, ci a avut numai un conflict personal cu Sinan-Pașa<sup>2</sup>. Acuma, când acesta era mort (în Novembre), vechile raporturi se pot relua. *Ardeleanul văzuse ce înseamnă și armata și conducerea la Imperialii habsburgici, și-i ajungea*. Nu va mai putea fi prins la colaborarea în acțiuni ofensive așa de rău pregătite. Și, pe lângă aceasta, nereușind asediul Timișoarei, îi dispăruseră speranțele de a lua tot Banatul și, plecând de acolo, de a fi Craiul Sârbilor de Sud.

Dacă totuși se vorbi de o vizită a lui Sigismund la Praga și de o solie a lui Mihai la Impăratul Rudolf, aceasta se datoră de sigur stăruințelor Domnului român, care-și alese pentru această misiune pe Mihalcea, ca pe un om experient, dibaciu, cunoscător de latinește și italienește, în care tot mai mult își punea toată încrederea<sup>3</sup>, iar pentru conversațiile în nemțește pe Brașoveanul Marcu Schonkebonk<sup>4</sup>. Neîncrezător într-o mare parte din boierimea sa, nevroid să o înlocuiască în lupta pe care o deschisese cu elemente așa de nesigure ca Sârbii și Cazacii, pe cari n'avea cu ce-i plăti la vreme, și știind ce poate să însemne, cu necontenitele pâri ale lui Ieremia, „iertarea“ turcească, el avea nevoie de bani și,

<sup>1</sup> Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 153-4; Hurmuzaki, XII, p. 289, no. ccccxxi Pentru Vlădica Ioan și rolul său, v. Iorga, *Ist. Bis.*, I, ed. a 2-a, p. 222 și urm.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 288, no. ccccxix.

<sup>3</sup> V. și descrierea lui de Italianul Beduccino, în Iorga, *Mem. Ac. Rom.*, XII, 1932, p. 93 și urm.

<sup>4</sup> Veress, *l. c.*, pp. 51-2, no. 33; Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 155-6. Cf. Iorga, în *Rev. Ist.*, 1915, pp. 165-8.

*creștin*, credea că serviciile sale de până atunci i-ar da dreptul să ceară a i se trimite subsidii și chiar un ajutor de pedestri și călări germani, ca acela care i se oferise, fără a se ajunge însă la trimeterea lor, lui Aron<sup>1</sup>.

Căci, oricât ar fi dorit să-și poată reface în liniște țara, stăruințele Balcanicilor, care, cum am văzut, veniau de la Sârbi, acum și de la Bulgari, de la răsculații din Bosnia și din Herțegovina, de la clerul grec al acestor regiuni, care *n'avea, ca oamenii din Constantinopol, sentimente de loialism față de Sultan*, îl îndreptau către acea *politică de restaurație imperială* pe care ajunsese îndată a o represinta cu o neobosită stăruință părintele de la Târnova.

Era acuma peste Dunăre un întreg „comitet“ al revoltei, cu un Teodor Balina la Nicopol, un episcop de Cirven, Ieremia, alții de la Șumla, de la Lovcea, din Rumelia, pregătind Turcilor așezați în localitățile bulgărești un adevărat „Sfânt Bartolomeiu“<sup>2</sup>. Se făcu o intervenție la Viena, și Impăratul se îngrijia, în Mart 1597, de ajutoarele ce ar fi să se deie în Țara-Românească și în Bulgaria<sup>3</sup>. Hotărârea definitivă rămânea să fie luată în dieta Ardealului<sup>4</sup>. Dar, în același timp, un nou Patriarh de Ohrida, Nectarie, căuta prin Moldova, unde stătu un an, și prin Polonia altă legătură, nu cu Impăratul catolic, ci cu Marele Duce de la Moscova<sup>5</sup>. Dionisie însuși, cerând lui Mihai să iei inițiativa și plângându-se că în zădar li fuseseră Bulgarilor niște pregătiri de primăvară la care participase și colegul său, mitropolitul, tot grec, de Adrianopol, puneă în perspectivă, ca mai sigură alianță, aceia cu Muscalul<sup>6</sup>. El doria chiar să se facă liga complectă, și cu Polonia, pe care o admiteau și unii din Polonia, dar firește nu cu usurpația lui Sigismund în cele două țări românești de la Dunăre<sup>7</sup>. În același timp i se

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, pp. 57, 63.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 290, no. ccccxxxiii.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, III, pp. 278-80, n-le cccxii-iii.

<sup>4</sup> Veress, *l. c.*, pp. 56, no. 35; pp. 59-60, no. 37.

<sup>5</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, p. 478.

<sup>6</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 443 și nota 1.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 292.

făcea știut lui Mihai, din aceste părți unde era necontentitul contact cu Turcii, că „iertarea“ lui de către aceștia nu era decât aparentă.

Mihai zăbovi. El primia știrea că se gătește un pod peste Dunăre și că ar putea fi vorba de un atac împotriva Ardealului<sup>1</sup>. Dar îndemnurile din Balcani se făceau tot mai stăruitoare, Grecii văzând în Mihai *o odraslă după mamă a neamului lor, un posibil basileus al Impărăției drept credincioase*<sup>2</sup>.

Și astfel, Domnul român declară că și singur va apăra Dunărea, „dar, dacă nu mi-ar lipsi nici ostașii, nici banii, n'aș face numai atâta, ci aș încerca și lucruri încă mai mari“<sup>3</sup>. Dar numai atâta. Ilusia bizantină-l ispitia, mijloacele materiale însă îi lipsiau; nu cu câteva cete de boieri sau

<sup>1</sup> Scrisoarea lui din 5 Maiu către Iosika; Hurmuzaki, III<sup>2</sup>, p. 244, no. CCLXXVI. Intr'un plan de cruciată al lui de Brèves, ambasador frances la Constantinopol, scris după 1596, când, spune el, cu mai multă răpezițiune, Turcii ar fi putut lua „toată Ungaria“, și Viena chiar, se prevede, pe lângă formarea unei mari flote creștine, un atac prin Bulgaria către Constantinopol. Orașul imperial ar putea fi aprovisionat pe Mare din țerile noastre, așa de roditoare, însă ar fi de ajuns să se miște regele Poloniei pentru ca să se ridice și Domnii noștri, flămânzind Capitala otomană; „Il est vray qu'elle peut estre secourüe du costé de la Mer Noire, et principalement des pays de Bogdanie et de Valaquie, qui sont provinces fort fertiles et desquelles on y apporte beaucoup de vivres, par le moyen du Danube... Mais il ne faut pas douter que, si le Roy de Pologne est de la partie, comme necessairement il faudroit qu'il en fust, que les princes de Bogdanie, Valaquie et Transilvanie ne se revoltassent soudain, pour se delivrer de la tyrannie où ils sont tous les iours, comme tributaires du Turc. En ce cas ils se saisiroient les uns et les autres du Danube et empescheroient toute sorte d'ayde et de secours qui pourront y estre envoyés par la facilité du Danube“. Ar ajuta și Cazacii, s'ar răscula Grecii, respectându-li-se religia: „faire cheminer leurs ecclesiastiques à la teste de nostre armée“. După Lepanto se putea lua Constantinopolul. Ienicerii și-ar aminti originea. S'ar întrebuița Persanii, Georgienii, Drusii; *Discours abbregeé des assurés moyens d'aneantir et ruiner la monarchie des princes ottomans*, Paris 1618, pp. 39-46.

<sup>2</sup> Mesrobian, în *Cercetări Istorice* din Iași, IV<sup>1</sup> (1929), p. 86.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 292-3. Pentru părerea judeului din Rodna că ori „va fi prințul Impărat în Țara Turcească ori Impăratul Craiu în Ardeal“, Iorga, *Ist. l. Mihai*, I, p. 244.

ceva bande sârbești putea el să cerce a rezolvi ceia ce începea să devie, în această tulburare a tuturor lucrurilor, „chestia Orientului“. Dionisie crezu atunci că se poate adresa, prin cutare agent ragusan, la Papa, pe care, cum am văzut, îl chemase în sprijin nu unul singur din Patriarhii acestui Orient<sup>1</sup>.

Așa se isprăvi deocamdată capitolul nou care părea că se deschide: *reluarea de Români, dovedești capabili de a se lupta, a ideii imperiale bizantine*<sup>2</sup>.

Relațiile cu Turcii păreau astfel, de nevoie, — *căci sufletul lui Mihai se cerea neconținut spre luptă, prin atot puternicele chemări interioare* —, consolidate în sensul păcii. Ajuta la aceasta și acel luminaț cleric grec, Meletie Pigas, care veni de la Alexandria ca să fie vacanța Scaunului ecumenic. Și Polonii, la cari trimesese Domnul cerând ce trebuie pentru a-și face oastea permanentă de care avea nevoie, lucrau în același sens, cu toată statornica dușmănie a lui Ieremia<sup>3</sup>. Un negociator priceput care va mai apărea cu ispitele sale la Mihai, Andrei Taranowski, venise cu oferte<sup>4</sup>. Ca totdeauna ambadorul engles stăruia în același sens. Și, din partea lor, Turcii nu mai îngăduiau niciun pretendent, fostul Domn Alexandru fiind spânzurat în haine de serbătoare în chiar ziua Paștilor la ei, la Constantinopol<sup>5</sup>.

*Era de sigur și în Ardeal și în Țara-Românească o imposibilitate de a lupta mai departe.* Numai cât naturile deosebite

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, pp. 68-9, no. 45.

<sup>2</sup> V. și Makusev, *Monumenta Slavorum meridionalium*, II, Belgrad, pp. 75-6.

<sup>3</sup> Walter.

<sup>4</sup> Iorga, *Ist. l. Mihai*, I, pp. 245-6.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 317, no. CCCCLXXVII. Peirea lui Alexandru-cel-Rău, bănuit de trădare, a lăsat un răsuneț și în istoriografia occidentală. V. Vanel, *o. c.*, III, p. 223: „Cette même année (1596) les Turcs donnerent en Valachie des preuves de leur cruauté ordinaire par la mort d'Alexandre, Vaivode de cette province, qui avoit succédé à Micoli [Mihnea]. Quoiqu'il ait fait de grands presens aux ministres de la Porte à son avenement à cette principauté, on ne laissa pas de le faire pendre, sur un léger soupçon d'intelligence avec les princes chrétiens“.

ale celor doi șefi de oaste o considerau deosebit. Pentru Sigismund, care doria de Roma, de Loreto, de viața în Imperiu, poate de o retragere monahală, din cauza relelor relații, rămase acoperite de o taină care se poate totuși înțelege, cu buna și cu totul nevinovata sa soție, era vorba de părăsirea unui loc unde nu se mai putea continua acea politică eroică, singura după gustul său. Un Italian bine inițiat în realitățile ardeleni, Sigismondo della Torre, credea, ceia ce era de sigur o închipuire, însă arată cum vedeau unii această grea problemă, posibilitatea unei succesiuni, dorite de prințul însuși, a lui Mihai înțeles cu Iosika, care era, de multă vreme, stăpânul de fapt al provinciei și avea să rămâie așa până la sentința de moarte pentru multele păcate politice. Se vorbea și de o îndoită căsătorie între cele două familii de fapt românești: fiul lui Mihai și sora cancelariului ardelean sau fata lui Mihai și fratele lui<sup>1</sup>. De fapt însă, pentru moment, Iosika nu cerea lui Mihai altceva decât „să prade cu foc și pârjol Bulgaria și ce mai este până la muntele Em<sup>2</sup>. Și până târziu în toamnă e vorba de stăruitoare îndemnuri balcanice, cu blăstăm dacă Domnul român nu aleargă să sprijine o iminentă revoltă.

Și Mihai arăta, ca să capete acel ajutor atât de mult așteptat și care-i veni în sfârșit prin ofițerul plătitor german, Erich Lassota, că ar putea să fie silît a ieși din țară<sup>3</sup>. Avea oastea gata în părțile Buzăului, de și era sigur de spre Tataari, desbinați prin lupte interioare, și asigura că, numai să aibă ajutor, el ar fi gata să reia în timp de iarnă campaniile sale de odinioară pe ghiața Dunării<sup>4</sup>. Iar, într'o scrisoare către Împărat, la care avea neconținut agenți, el asigura, în pragul chiar al iernii, cu toată hotărârea, că nu numai ar fi în stare, fie și cu 4.000 de ostași buni, să se arunce asupra cetăților de pe malul drept, pe care nu le putuse lua, ci „să strice țara Turcilor și să meargă până la Tarigrad“<sup>5</sup>. Dând drumul lui Moise Székely, unul din ajutătorii săi, fără a bănui

<sup>1</sup> Veress, l. c., pp. 67-8, no. 44; Szamosközy-Crăciun, p. 109.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 310.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 308-9, no. CCCLXI. V. și R. Schottin, *Tagebuch des Erich Lassota v. Steblau*, Halle 1868.

<sup>4</sup> Veress, l. c., pp. 95-6, no. 60; pp. 101-2. 108-9, no. 65.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 118.

că el însuși va ajunge curând „Craiu“ în Ardeal și că acesta-i va fi urmașul, el îl înștiința că se poate să-l recheme pentru campania de iarnă în Balcani<sup>1</sup>. De fapt avea cu dânsul 4.000 de oameni de la Impăratul și primi în curând și 30.000 de florini<sup>2</sup>, dar îmblânzirea vremii îi strică podul de gheață<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 330-1, no. cccdcxcrx.

<sup>2</sup> *Ibid.*

<sup>3</sup> Schonkebonk, in *Quellen*, VI; Veress, *l. c.*, pp. 110-1, no. 67 (scrisoarea lui Mihai).

## CAPITOLUL V.

### Luptele pentru unirea politică a Românilor

De fapt Sigismund nu mai era, de pe la jumătatea anului, decât păstrătorul provisoriu, și cu desgust, al unei provincii pe care o arunca Imperialilor. Arhiducele Maximilian, rege ales în Polonia, trebuia să-l înlocuiască și în schimb el cerea titlul de principe al Imperiului, posesiunea de fapt a unuia din cele două ducate silesiene, Oppeln și Ratișor, o pensie adausă la veniturile de acolo; despărțit de nenorocita lui soție, el avea aspirații de cardinal, pentru a fi pe aceeași linie cu vărul, de care atâta îl despărția până atunci, Andrei.

Zoria să se încheie odată înțelegerea și, cum interveniră zăbăvi și după începerea noului an 1598, el se lăuda cu împăciuirea pe care i-o pregătise cu Tatarii desbinați Mihai, trimețându-se la ei Gheorghe Rácz și Bernardffy<sup>1</sup>.

Arhiducele Maximilian, care cerea o puternică asigurare pentru noua sa situație — și ea n'a putut să i se deie, așa încât el n'a văzut niciodată Ardealul — n'a venit, dar aceasta n'a împiedecat iscălirea tratatului. Cunoscutul diplomat imperial Pezzen, care represintase multă vreme pe stăpânul său la Constantinopol, episcopul scriitor Nicolae Istvánffy și episcopul Ștefan Szuhay, președinte al Camerei ungare, pentru organizarea fiscală, trebuiau să vie pentru aceasta; dar și apariția lor s'a zăbovit foarte mult.

În acest timp Iosika făcea tot ce-i era prin putință ca să împiedece această prefacere: mai bine un prinț ales în dietă, la nevoie fie și arhiducesa, cu un căpitan lângă dânsa. De fapt el simția că-și pierde puterea, pe care în așa de largă

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 327, no. ccccxciv. V. pentru aceste negocieri, mai mult zădarnice, dar care-l asigurau de prădăciunea lor pe Mihai, multele acte în Hurmuzaki, III.





Fig. 58. — Ieremia Movilă cu mama și fiul Constantin.  
După o frescă de la Sucevița.

măsură o avuse până atunci. Când, în sfârșit, Sigismund își luă rămas-bun, în aparență pentru totdeauna, de la țara nașterii sale și cei doi comisari sosiră, una din cele d'întăiu măsuri fu arestarea cancelariului, trimis la Orade și executat printr'o „lovitură“ ca acelea în care el însuși se arătase meșter<sup>1</sup>. Așa se isprăvi un om foarte isteț și de o mare voință, care și-a irosit prin intrigi viața. Imperialii n'ar fi trebuit să uite însă că fără dânsul niciodată nestatornicul și fricosul Sigismund n'ar fi intrat în tabăra creștină.

Mihai stătu câțva timp în cercetarea împrejurărilor, atât de neașteptate, de la hotarul de Miazănoapte al țerii sale, din acea cetățuie a Ardealului în care se proptia în lupta cu Turcii pe care urmă s'o considere ca întâia datorie a sa. Văzând nesiguranță acolo, el ascultă de sfătuitoarii pacifici din Constantinopol, gata oricând să-l servească și trimese tributul pe care, un timp, îl oprise. Primia bine pe Hasan-Celebi, care venia cu un bun răspuns de la Tatari, de fapt hotărâți să nu mai fie în luptele din Apus unealta desprețuită a Sultanului. Privia cu neîncredere pe noul Mare Vizir, Hasan Eunucul, cu care luptase cândva. Iar Imperialilor, represințați deocamdată printr'o femeie desorientată și năcăjită, printr'un om de carte, episcop deprins doar la socoteli și printr'un diplomat pe care nu-l avuse prieten la Constantinopol, li cerea să aducă pe Maximilian, pe care l-ar primi cu bucurie, de și unii îl bănuiau că se gândește la o stăpânire a sa dincolo de munți<sup>2</sup>.

Din partea lor, comisarii, cari nu îngăduiau în Moldova pe Ieremia, cu toate scrisorile de supunere (23 Maiu)<sup>3</sup>, l-ar fi văzut bucuros înlăturat de către Mihai, care ar putea să așeze un Domn prieten, folosindu-se și de legătura cu Cazacii și cu cneazul din Ostrog, la Curtea căruia Gheorghe Palamede, dascălul de grecește, îi va cânta apoi isprăvile. Tot el ar trebui să păstreze prietenie cu Tatarii<sup>4</sup>. Dar mai ales sarcina

<sup>1</sup> Pentru proces, la capătul căruia trebuia să fie o sentință a Împăratului, care fu evitată, Hurmuzaki, XII, pp. 382-4, no. DXXXVIII.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pl. 345, no. DXIX; p. 350, no. DXXX.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, III, pp. 285-6, n-le CCXVIII-IX.

<sup>4</sup> V. pentru Palamede, Iorga, *Ist. lit. rom.*, I, p. 167. Pentru Constantin de Ostrog, Casimir Lewicki, în „Archiva soc. științ. din Liov“, 1933.

lui trebuia să continue a fi aceia care de mult i se dăduse de Imperiali: va continua lupta cu Turcii până-i va aduce să ceară pacea de la Impăratul: „să treacă Dunărea și până la Constantinopol să pustiască tot ce va găsi în cale cu fier și foc“<sup>1</sup>.

Mihai fusese chemat în Ardeal pentru a presta noului guvern de acolo jurământul pe care-l avuse până atunci cu Sigismund, oricât de mult ar fi scăzut de doi ani de zile valoarea acestuia. El nu voi să se risce. Simțindu-se tare față de vădita slăbiciune a celorlalți, el ceru ca aceia cari vor să-i aibă credința să vie ei în țara lui, având de la început încredere în cuvântul său. Deocamdată se gătia, având oastea strânsă la Ploești, contra Moldovei: cel puțin așa spunea el<sup>2</sup>.

Se poate închipui cu câtă furie se împotrivi Ungurii din Sfatul principesei la ceia ce priviau ei ca o înjosire de nesuferit: „doi comisari împărătești așa de aleși să se ducă la un supus!“. Și, totuși, cum episcopii nu vedeau altă posibilitate și cum noului regim, așa de primejduit înăuntrul, îi trebuia un sprijin în afară, cum de la Praga erau instrucții în acest sens, călătoria lui Szuhay și Istvánffy se făcu.

Mihai suferia de un picior de pe urma unui accident de vânătoare. El nu ieși deci, de la început, înaintea acelor cari represintau pe Impăratul, rege al Ungariei. În această calitate voia el să-i primească, nu în aceia de înlocuitori ai unui principe ardelean, fie și chiar ai lui Maximilian chemat în această calitate. Dar fiul său Petrașcu răsări în fruntea unei adevărate oștiri de peste trei mii de oameni<sup>3</sup>.

Apoi în grădinile Curții se începură negociațiile. Domnul vorbea de ce i se oferise și de ceia ce ar fi el gata să facă. Iosika-i ceruse să-i capete Ardealul. Pe Ieremia l-ar răpune, și contra Polonilor are el ajutători între „domnii mari“ de acolo. Dar mai ales e gata a trece Dunărea cu până la 20.000 de oameni, bine plătiți de Impăratul, și atunci „toate națiile acelea până la Constantinopol, scârbite de robia turcească, precum sânt Bulgarii, Sârbii, Rații, legați prin lege

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 354-5, no. DXL.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 358-9, no. DXLVII; Hurmuzaki, III, p. 287, no. CCXXI.

<sup>3</sup> Cronică, la Șincai, II, p. 424; Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 360-2, no. DL.

de dânsul, vor înlătura pe orice Turc dintre ei“, având el și o chezăsie prin ostatecii trimesi la dânsul<sup>1</sup>.

Până acum a fost împiedecat de netrebnicia lui Sigismund, care „l-a lipsit de țara lui și ci cea mai mare înjosire“, dându-i doar o sumă de nimic pentru ostași; a izbutit „să fie restabilit în ce fusese“, dar nu cumva să se mai încerce așa ceva!

Se dă Impăratului, din toată inima, nu ca un simplu vasal ori ca un tributari, ci ca un Domn, cap al unei dinastii, căci fiul, pe care li l-a arătat, trebuie să-i urmeze cândva, iar, dacă acest neam domnesc s'ar stânge, țara, pe care el înțelege a o stăpâni deplin, își va alege omul pe care-l vrea. Afară de aceasta, cere plata a 5.000 de ostași și un bun adăpost la o vreme de nenorocire<sup>2</sup>.

În forme care nu fuseseră observate pentru vechea legătură cu Sigismund fu făcut jurământul. Nu între străini, în vre-o cămară de palat ardelean, ci în biserica Sfântului Nicolae din Deal, înaintea mormintelor domnești, în fața pietrei care acoperia rămășițele părintelui său, Petrașcu, ca și cum el ar fi voit să cheme și umbrele lor ca mărturie de cinste și blăstămii lor împotriva cui ar rupe vre-odată această sfântă legătură (9 Iunie).

Uimiți de frumuseța țerii, comisarii se întoarseră în Ardeal, ca să audă de la Mihai<sup>3</sup>, după primirea scrisorilor împărătești de laudă din 10 Iulie, că, Turcii lui Satârgi-Mohammed fiind la Belgrad, Hafiz-Ahmed pândeste la Vidin, Aga Ienicerilor e la Ruscicu, un alt Ahmed vine, ca în 1595, la Silistra; poate și Sultanul să apară acolo; Tatari se mișcă pe la Isaccea, pe la Nistru. Cere sprijin, coborîrea lui Moise Székely, a lui Szennéy, care, cu Kornis, întovărășise pe comisari, bani pentru soldații cari, ca odinioară, amenințau cu o răscoală, și mai ales venirea lui Maximilian<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 361.

<sup>2</sup> Pray, *Dissertationes*, pp. 287-8; Hurmuzaki, III, p. 287 și urm.

<sup>3</sup> Două scrisori ungurești ale lui, în *Tört. Tár*, I. c., pp. 59-63

<sup>4</sup> După Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 364 și urm., *Ist. lui Mihai*, I, p. 265 și urm. Cf. și documentele din 1598, publicate de Arpad Károlyi, *Történelmi Tár*, 1879, p. 41 și urm. (la 23 Maiu 1598, Ieremia se oferă Imperialilor, pp. 44-5, no. 2; jurământul, și din partea boierilor, pp. 48-9; raportul comisarilor, pp. 49-53 și pp. 53-5; restul relații cu Tatarii).

Din fericire însă nu fu nimic. Mihai primi asigurări de la Vidin și de la Tataři. Dar *primejdia cea mare era în Ardealul însuși*.

Oligarhia maghiară de acolo nu putea suferi un regim care arăta că se sprijine înainte de toate pe puterea militară, mai mare și mai sigură decât oricând, a „Valahului“, în țara și în lăcașul bisericesc al cărui se făcuse un jurământ care-i asigura toată libertatea de mișcare. Abia se putuse înlătura și o formă care cuprindea contra-jurământul comisarilor. Cu orice preț trebuia să se revie deci la stăpânirea lui Sigismund.

Acestuia vechiul castel rece și sumbru de la Oppeln îi displăcea, și el se simția jignit prin toată atitudinea oficialilor și a populației înseși față de dânsul. De fapt, pe când delegații Impăratului găsiseră că Mihai e un „om crunt, doritor de glorie, inimos“ (*siniŝter, reputativus, animosus*)<sup>1</sup>, pe Sigismund cercurile de la Praga îl judecaseră de la prima vedere, în 1596, ca un tiran cu fața „turcească“<sup>2</sup>.

Pe când Barcsai se mai bătea în Banat, dar o ofensivă turcească era să se pronunțe la Orade și în Banat<sup>3</sup>, Sfatul ardelean, în care era și șeful nou al Bisericii catolice, un ipocrit care va consimți să fie și consilier al lui Mihai cel urât adânc de dânsul, Dimitrie Napragy, și amicii de până atunci ai Domnului român, Kornis și Sennyei, și sfetnicul calvin, privit cu neîncredere de prințul catolic, Ștefan Boescai, și Gheorghe Ravazdy, care avuse legături cu țerile noastre, și Baltazar Bornemissa, Cristofor Keresztessy și Ștefan Tholdy, tot cunoscători ai împrejurărilor, protestase contra înțelegerii încheiate cu Mihai. Ei se declarau lămurit contra războiului, care a stors țara și nu e nicăiri ceva care s'o asigure, cu amenințarea ce venia și din Polonia lui Zomyski.

Sigismund, care nu-și oprise legăturile cu foștii săi supuși, dispărea deci din noul său ducat silesian, se înființa în Polonia, înștiința pe Ieremia, bucuros să-l sprijine<sup>4</sup> și de acolo

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 265.

<sup>2</sup> Veress, *l. c.*, p. 14, no. 7; Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 238-9.

<sup>3</sup> Veress, *l. c.*, p. 197. Gheorghe Borbély comanda la Lipova; *Tört. Tár.*, 1879, p. 53, no. XII.

<sup>4</sup> Veress, *l. c.*, pp. 178-9, no. 112.

căzu pe neprevestite în Ardealul unguresc, gata să-l aclame, Maria-Cristina însăși privind cu iubire pe soțul de care nu era încă despărțită. De sigur Napragy, pe care-l credeau prea legat cu Imperialii, fu arestat, ceilalți consilieri adunându-se în jurul celui cu care erau deprinși. Ba însuși consilierii, schimbându-și cu desăvârșire atitudinea, se lăsau câștigați până într'atâta, de propuneau să i se dea lui Sigismund Oradea și vechea graniță pentru a se asigura astfel de dânsul<sup>1</sup>.

Pentru Mihai, care pândia în lagăr la Dunăre, de unde trimetea Impăratului pe Ștefan Petneházy<sup>2</sup>, era o grea lovitură, în ce privește concursul ardelean la sarcina pe care și-o luase peste Dunăre, căci era evident că fostul principe se întoarce ca un domn al păcii; dar era înainte de toate o adâncă jignire. Ivirea acestei stafii însemna pentru dânsul *întoarcerea acelor pretenții pe care prin actul încheiat cu Imperialii le putea crede pentru totdeauna înlăturate*.

Firește că, greoi în mișcările lor, oamenii Impăratului nu se gândiră a trimete înapoi pe acela care nu era acuma decât un călcător de tratat. Se mulțămiră a măguli pe Mihai ca să aibă un punct de sprijin, făgăduindu-i tot ajutorul la care putea să aibă dreptul. Sigismund era chiar amenințat, dacă-și schimbă politica de cruciată, cu o intervenție a aceluia care și pentru miniștrii Impăratului era doar „Valahul”<sup>3</sup>. Dar Marinî, care cunoștea perfect oamenii, nu se lăsa înșelat de asigurările aceluia pe care-l numia „un băiețandru desfrânat”, care „își bate joc de creștinătate și de Maiestatea Sa”, și el propunea, îndată după lovitura de Stat de la Cluj, intervenția lui Mihai cu Secuiei, vechi dușmani ai Báthoreștilor, sprijinitori ai nemeșilor, și cu îngăduința Sașilor, cari, ca Germanii, aveau sentimente pentru Impărat. Ar ajunge, pe lângă aceasta, apariția la hotare a steagului habsburgic, cu înființarea, prea mult timp zădărnicită, a lui Maximilian, ca nou principe<sup>4</sup>. Bine înțeles, Domnul român n'ar fi fost

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 338, nota 1.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 388-9, no. Dxcvi.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 387, no. Cxc.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 382, no. DLxxxvi.

decât un instrument, care se lasă din mână, odată ce s'a atins scopul<sup>1</sup>.

O legătură a lui Mihai cu istețul Ragusan nu e cu nepuință. În adevăr prin sfetnicul său Gheorghe Raț, el, arătându-se îngăduitor chiar și al unui Sigismund rămas credincios creștinătății, *punea în perspectivă aceeași legătură cu Secuții și Sașii*<sup>2</sup>. Dar, înainte de toate, dacă Sigismund rămâne, — și e vădit că Mihai ar prefera ca el să fie expulsat și pedepsit, — *situația veche față de acesta nu mai poate fi păstrată cu niciun chip*. „Nu vrea să fie supt el, nici să și-l recunoască de Domn<sup>3</sup>.” Și, prin același Petneházy, Domnul român dezvoltă planul intervenției sale militare în Ardeal cu Cazacii săi și sprijinit, cum am spus, de Secuți și de Sași, Aceasta fără a pierde din vedere lupta cu Turcii și marele program bizantin, rămas încă la ordinea zilei<sup>4</sup>.

Ruptura cu Sigismund, fățișă, se produse îndată ce Mihai alină de trimeterea la Poartă pentru pace a lui Ováry. Aceasta nu poate s'o sufere în momentul când el se gătește de luptă peste Dunăre pe care o făgăduise acestor Imperiali cu hotărârea așa de slabă și când trimesese și un ajutor la Lugoj. Cum în Ardeal fu oprit solul său la Impăratul, Petru Armeanul, nu numai că el nu voi să primească pe Bodony, venit cu explicații, dar făcu să se declare nedoritul vecin că, dacă e așa, ei bine, fi va fi atunci „păgân și Turc”<sup>5</sup>.

Niciodată Mihai nu-și simțise mai mult puterea. Aripile mândriei lui se desfășurau întregi. Acuma i se întâmplă să uite lupta pentru creștinătatea spre care singură era împins de către Imperiali. E în stare, scria el, să cucerească și Moldova, nu numai Ardealul. Și atunci, „când Ardealul, Țara-Românească și Moldova ar fi împreună”, ce l-ar putea opri pe dânsul, speranța celor de lege răsăriteană din Polonia, să dea această țară însăși arhiduceului Maximilian<sup>6</sup>! În acest cas, natural, acesta n'ar mai ținea Ardealul, și se înțe-

<sup>1</sup> V. și, mai amănunțit, Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, p. 270 și urm.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 390-2, no. DXXVII; în special, p. 391.

<sup>3</sup> Cf. și *ibid.*, pp. 400-1, no. DCIX.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 392-3, no. DC.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 397.

<sup>6</sup> *Ibid.*, pp. 295-7, no. DCVII. Răspunsul de zăbovire din partea Curții, *ibid.*, pp. 295-7, no. DCVII.

lege cine ar putea să-i urmeze acolo. Doar pentru a-și acoperi jocul se făcea el a stărui și în toamnă pentru iertarea aceleuia pe care-l desprețuia și-l ură din toată inima<sup>1</sup>.

În scrisoarea sa din 12 Novembre către Impărat el vorbește în astfel de termeni despre situația Ardealului, strâns unit în jurul lui Sigismund, despre nevoia ce are Țara-Românească, pomenindu-se anume „Statele“ ei, de sprijinul ardelean, despre „ocrotirea“ de care se bucură, despre serviciile făcute creștinătății de către „Craiu“, care a venit și dincoace de munți ca să lupte împreună cu el, Mihai, despre ce ar rezulta pentru soarta Orăzii dacă s'ar „mânia“ Impăratul pe ruda sa, făcând a se vărsa „sângele creștin“, încât trebuie să se admită o intenție de înșelare. Dar și instrucțiile date celor doi agenți au același cuprins, și aceasta constituie de sigur o greutate. Nu e de admis totuși o schimbare sufletească la omul care cu atâta sinceritate și desvoltase un program așa de îndrăzneț. Mai târziu, Mihai califica pe Sigismund ca un om „care nu știe nici ce face, și nici ce vrea“<sup>2</sup>.

Se poate crede însă că atitudinea războinică a Turcilor și lipsa de pregătiri din partea Imperialilor au făcut pe Domnul român să creadă că *nu e momentul luptei pentru Ardeal, la care, cu gândurile ce hrănia, se arătase gata să participe*. Cronica țerii reproduce exact starea de lucruri când arată că, strâns de aceiași nevoie, neizbuțind a încheia ceva sigur cu Turcii, Sigismund el însuși se arăta dispus să părăsească politica lui dacică de odinioară, și față de Mihai, cum o făcuse față de acel Teremia care-i răsturnase și ucisese vasalul, că raporturile pe care înțelegea să le întreție față de vecinul de la Miazăzi erau acelea de „prietenie și credință“ numai, așa „ca să fie iar unul cu altul“. În loc să între în Ardeal ca dușman în numele Impăratului, Domnul trimete cu Aga Leca<sup>3</sup> un contingent pe care povestitorul îl ridică până la importanța unei adevărate oștiri: 3.500 de oameni.

Ca să se împiedece izbânda Turcilor în părțile de la Apu-

<sup>1</sup> Solia lui Grigore Bálogh și a Ragusanului Marcu Iovan; Hurmuzaki, III, p. 311, no. CCXXXIV; pp. 382-3, 315-7, no. CCXLV (November); Iorga, *Documente*, XII, p. 418, no. DCXXXIV.

<sup>2</sup> P. P. Panaitescu, *Doc.*, p. 94.

<sup>3</sup> V. V. Motogna, în *Rev. Ist.*, XX, p. 126 și urm.



sul Ardealului, el porni însuși împotriva trupelor pe care le adunaseră noii Pași cari apărură în acele luni de toamnă la Dunăre. Avântul luptător, care-l făcea să uite toate socotelile politice, îl prinsese iarăși. Era din nou pe linia lui Alexandru Machedon. Pe când Vornicul Dumitru răspegnea pe Turcii cari trecuseră prin vadul de la Silistra, el lovi pe Pașa de la Vidin lângă Nicopol (20 Septembrie) și apoi în fața Vidinului chiar, primind și, după o rană în spate, una în piept, care putea să-i fie mortală. Un Pașă de Caramania fu ucis, vechiul adversar Hafiz-Ahmed putând abia să scape. Lipsa de praf, spune Mihai, a împiedecat luarea cetății Nicopol. Lupta de la Vidin, cu mai mulți sangeaci, e arătată de el ca însemnată. Și Cladova fu apoi atacată, și eroicul ostaș care se lăuda că a scos cu înseși mâinile sale sulita care trebuia să-i puie capăt zilelor asigură că fundamentala pradă a întregului mal drept al Dunării n'a ținut mai puțin decât „șase săptămâni“, arzându-se Rahova, Florentinul și până la Plevna și, în adâncul Balcanilor, la Vrața<sup>1</sup>, cruțându-se, ca de obicei, creștinii, cari fură și ei mutați acasă la dânsul<sup>2</sup>. Pe când Hafiz-Ahmed fugia spre Târnova, Bulgarii veniau în masă, ca să se închine liberatorului<sup>3</sup>. Mihai înlătură astfel planul de a se așeza în locul lui copilul Radu-Vodă<sup>4</sup>. Avea de gând să înainteze în Dobrogea, „până la Cetatea-Albă sau până la Mare“<sup>5</sup>. Dar se plângea de Sigismund, care l-ar fi împiedecat de a duce mai departe campania, luând și cetățile în jurul cărora făcuse pustiul. „Voind să treacă mai departe, cu gândul de a străbate până la Adrianopol, a fost împiedecat de prințul Sigismund.“ Și în

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 417, no. DCXXXII.

<sup>2</sup> Pernice, pp. 42-4. Cf. Hurmuzaki, III, p. 524, no. LXXXII; VIII, pp. 290-1; Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 395, no. DCV; p. 397; p. 426, no. DCXLIX (alte pasagii în Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, pp. 279-80); Veress, *l. c.*, pp. 199-200, no. 124; pp. 201-3, n-le 126-7; p. 206, no. 130; pp. 206-7, no. 131.

<sup>3</sup> Pernice, *l. c.*

<sup>4</sup> Hurmuzaki, III, *l. c.* Bailul intervenise pe lângă Mihnea ca să se dea un ajutor, nu soției care ar fi fost la Murano, ci mătușii, Marietta.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 411-2, no. DCXXXII.

aceleași știri secrete pentru Impărat se adaugă că *Ardeleanul* „il amenința să între în fața lui și s'o cucerească”<sup>1</sup>.

Astfel, Mihai contribui esențial la căderea Marelui Vizir. *Ibrahim, care veni în loc, era cunoscut ca doritor statornic al păcii cu creștinii.*

Dar omul nestatornic care încurca din nou pe toată lumea se desgustase și de șederea în Ardeal; îl vor fi ars la inimă aceste isprăvi ale fostului vasal desprețuit, care-i răsăria acum ca un rival fericit, ale cărui victorii erau laudate în ștafete și înfățișate în stampe. Oferi Imperialilor din nou plecarea sa. Dar, pe când tratatul cesiunii a doua nu era gata decât la April din noul an 1599, încă la sfârșitul lui Mart, după ce Sigismund se furișase din Ardeal, cardinalul Andrei venia din Moldova și se făcea proclamat, în dieta de la Mediaș, prinț al țerii.

*Andrei înțelegea să primească întreaga moștenire a lui Sigismund pe vremea când acesta nu luase nicio îndatorire față de Imperiali.* Era o moștenire în care intra el cu tot ce se cuprindea într'însa. Dar, episcop în Polonia, crescut, ocrotit, trimes și sprijinit de Zamoyski, el nu putea să fie decât *represintantul regelui Poloniei*, așa cum era în Moldova Ieremia, care-l ajutase cu toate mijloacele sale. De și cardinal — și Carrillo făcu toate sforțările ca să-l reție în cruciată —, el nu putea să continue politica războiului, ci să urmeze dorinții statornice a oligarhiei maghiare de a reveni la supușenia față de Turci. Trimese îndată soli la Poartă, și un ceauș îi veni spre sfârșitul primăverii cu vestea că noul domn ardelean e primit în vechea însușire de „rob” al „Impăratului păgân”, pentru ca imediat soli să plece și la Sultanul și la Hanul Tațarilor, care, ne mai fiind dușmanit de ruda sa acasă la dânsul, revenise la atârnarea de Turci<sup>2</sup>.

Asigurat astfel în ce privește pe Sultan, *cardinalul fu împins a cere lui Mihai jurământul de vasalitate.* Primi răspunsul ce se putea aștepta de la acel care vedea astfel revenind uni-

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 400-1, no. DCIX. Pentru noile sale pregătiri și cereri de conducători tehnici și ostași, Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, pp. 280-1.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 283.

lința de care suferise așa de mult: are o legătură cu Impăratul și de aceea se ține<sup>1</sup>.

O luptă de dibăcie începu atunci, în care Mihai se dovedi cel mai tare. Cum niciun răspuns lămurit nu venia de la Praga, el se găsi înaintea somației, aduse de Ravazdy și de dregătorul din Turda de a face „Craifului“, nu omagiul ce i se făcuse lui Rudolf, ci, într'o formă adânc umilitoare, *un nou act de supunere*, — e drept fără clausele privitoare la administrația interioară și la perceperea și cheltuirea veniturilor. Mihai se recunoștea „consilier“ și „credincios“ al lui Andrei, pomenit cu titlul tuturor celor trei țeri, și boierimea era pusă să iscălească supt un astfel de act<sup>2</sup>.

Îndată se începeau intervenții ardelene, nesincere, pentru el, și la Turci, și la Ieremia, care de mult voiă să-și așeze peste Milcov fratele, Simion, care luptase bine, alături de Gligorcea Crăciun, contra Tatarilor în 1598,<sup>3</sup> *instalându-se astfel o nouă stăpânire de familie ca pe vremea lui Petru Șchiopul*, — și pribegii arătau că așa e bine, că așa s'a mai făcut pentru că „toți sântem de o limbă și de o lege“<sup>4</sup>. În Septembrie se și luau măsurile ca să se înlăture un om așa de supărător<sup>5</sup>, Moldoveanul fiindu-se gata cu oastea în tabăra de la Roman<sup>6</sup>.

Pribegi munteni, ca fostul Vistier Dan și Vintilă Clucerul, erau gata să ajute contra celui care li se părea un nesuferit tiran<sup>7</sup>, și un Toma Csomortány veni și în Moldova ca să poartivească o acțiune comună și cu Turcii<sup>8</sup>.

De fapt încă din vară Mihai înștiința pe Imperiali că se ține gata de expediția de pedeapsă în Ardeal. Iși socotia forțele la 20.000 de oameni, dintre cari 8.000 de călări, fără oastea de țară<sup>9</sup>. Era de mult în legături secrete cu noul comandant imperial în Ungaria Superioară, Albanesul din

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, pp. 232, no. 151; pp. 234-5, no. 154. Cf. și Iorga, *Isl. lui Mihai*, I, p. 283, nota 3.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, III, pp. 329-32, n-le CCLV-VII.

<sup>3</sup> Raportul lor, P. P. Panaitescu, pp. 47-8, no. 19.

<sup>4</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, p. 488.

<sup>5</sup> Veress, *l. c.*, pp. 256-7, no. 175.

<sup>6</sup> *Ibid.*, pp. 274-5, no. 189; cf. *ibid.*, pp. 333-4, no. 232.

<sup>7</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, pp. 487-8, 551.

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. 555; Pernice, pp. 44-5.

<sup>9</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 438, no. DCLXXVI.



Fig. 59. — Simion Movilă. După o perdea de mormânt.

Italia Gheorghe Basta, strateg învățat, cu lucrări sprijinite pe cunoștința izvoarelor antichității, care comandase în Terile-de-jos și cunoștea și mijloacele, de o diplomatie perfidă și adesea sângeroasă, care se întrebunțau de obicei acolo, în serviciul lui Filip al II-lea. În Iulie, când Impăratul lăuda credința nezguduită a vasalului său „Valahul“, Basta arăta că, după o înțelegere militară care fusese hotărâtă în cercurile din Praga și din Viena, același „Valah“ cere să se și dea lovitura<sup>1</sup>. Firele afacerii, în a cărui realizare Mihai se arăta așa de grăbiț, le avea de fapt dr. Pezzen<sup>2</sup>. În August convenția militară era încheiată. Mihai, răscolind și pe Secui, va veni cu 10.000 de pedestri și 10.000 de călări, iar contingentul lui Basta va fi de numai de 6.000 din unii, de 3.000 din alții, având douăsprezece tunuri; și el va sta numai gata de ajutor, la hotare<sup>3</sup>.

O anumită convenție îi fu adusă, de Csomortány, lui Mihai în toamnă. Cuprinsul arată să fi fost acesta: ori se supune noii politice de pace cu Turcii, cari, spune Mihai, *l-ar fi preferat în Ardeal lui Andrei* — ori, cum își arătase însuși, de formă, intenția —, iese în țară, ca fratele său Petru, ca să treacă la Impăratul<sup>4</sup>. Altă dată chiar, încă în 1599, el arăta lui Ieremia că solia lui Csomortány cuprindea numai somația de plecare, pentru că Turcii nu-l vor nici într'un chip<sup>5</sup>. Andrei nici nu se gândia să-l înlocuiască: pentru dânsul Țara-Românească nu mai exista; el o socotia ca anexată la „regatul“ său; Turcii să nu încerce deci a înfeuda din nou pe acela care nu poate primi semnele unei astfel de situații<sup>6</sup>. Cel mult ajunsese el a admite succesiunea lui Simion<sup>7</sup>.

Răspunsul lui Mihai nu-l cunoaștem, dar el se poate ușor închipui, într'un moment când și față de Turci el se ținea deosebit de dârz, amenințând, cu toată primirea steagului<sup>8</sup>.

<sup>1</sup> *Ibid.*, pp. 442-3, n-le DCLXXXII-III.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 444, n-le DCLXXXVII-VIII. V. Alfred H. Loebel, *Dr. Barthelmi, Pezzen*, în „Programm“ al Gimnasiului real din Viena XVI (1907).

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 446, no. DCXCIV. Alte socoteli, Iorga, *Ist. lui Mihai*, I, pp. 289-90.

<sup>4</sup> Pernice, *l. c.*

<sup>5</sup> P. P. Panaitescu, *Doc.*, pp. 93-6, no. 38. După aceia i s'ar fi cerut un jurământ în vechile condiții, pe care l-a refuzat.

Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 448-9, no. DCCI; p. 425, no. DCCX.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 469, no. DCCXLII.

<sup>8</sup> Iorga, *Ist. l. Mihai*, I, p. 292.

Dar el era furios că, de pe urma soliei lui Kornis la Cașovia și a stăruințelor polone, Basta nu voia să se miște și, din partea lor, *Imperialii erau mai bucuroși de o pace cu Turcii, care li-ar da Ardealul fără luptă*. Căută să facă pe Basta a intra, stărnind zvonul că el a și trecut pasurile, dar nu putu să clinească pe acela care trebuia să-i fie colaborator. Obrăznicia somației aceleia prin Csomortány, pe care o afirmă și Mihai și cronică Buzeștilor, — și de fapt îl găsim în țară când Mihai își vădi intențiile —, punea vârf jignirilor, descoperind tot ce se uneltise până atunci. La ceia ce putea fi în sufletul său, la amintirea atâtor intrări de Domni români în Ardeal, la primejdia de a rămânea singur și la aceia, încă mai gravă, de a se vedea împresurat de toți, fără ca din tabăra împărătească să se coboare cineva, se adăugia acea teamă a Imperialilor de a se atinge de Ardeal. Li trimise deci aceștora decisiunea sa: „cum nimeni nu vrea să ieie Ardealul, îl iea el!“<sup>1</sup>.

A fost o acțiune de mult și cu cea mai mare grijă pregătită. Armata, bine plătită, era gata să plece la un semn. El se dădu la sfârșitul lui Novembre din acest decisiv an 1599. Mihai a exagerat pe urmă numărul ostașilor cu cari a intrat în Ardeal, și trimesii lui vorbeau de 60.000 de ostași cu plată, ceia ce e cu totul imposibil, și 40.000 de țerani, chemați la luptă<sup>2</sup>. De fapt el păstra același vechiu contingent de Unguri, afară de haiduci; ca mercenari se mai adăugaseră în timpul din urmă și Sârbii, Cazacii, a căror socoteală se poate face ușor după „izvoadele“ în românește ce ni s’au păstrat<sup>3</sup>. Erau și optzeci de tunuri, mai mult mărunte, de sigur. Roșii de țară ajunseseră a fi o armată aproape permanentă. Comparată cu ce se putea aduna prin Ardealul luat prin surprindere, era fără îndoială o putere militară strivitoare. Putem vedea neted ce puțină era valoarea ostășească a moștenirii Báthoreștilor.

Totuși nu trebuie să se creadă că înfrângerea către care

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 475, no. DCCLIII.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 475 și urm.; Hurmuzaki, III, p. 431.

<sup>3</sup> Iorga, *Petru Șchiopul și Mihai Viteazul*, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 2-a, XX (1898).

mergea mintea ușoară a cardinalului-prinț a fost datorită surprinderii. Cum de mult se gătia lovitura contra „Valahului“<sup>1</sup>, atât de urît, încă de la începutul lui Octombre se făcea prin orașele săsești numărătoarea contingentului, și chemarea către Secui a căror credință era o închipuire a lui Andrei, trebui să se producă pe aceiași vreme; putu să se înștiințeze și Ieremia, care înaintă până la Oituz<sup>1</sup>. De două ori Sașii trimiseră pe ostașii lor în condițiile de la 1595, cuprinzând și unele elemente românești, cu steaguri și trâmbițe, pomenindu-se la Bistrița și popa Toader din Sângiorz, căpitan, la 23 și la 27; cea de-a doua trimetere era prea târzie<sup>2</sup>.

Oastea, formată la Ploești, se despărți în două. Mihai însuși apucă spre pasul Buzăului, de sigur pentru a intra în legătură cu Secuii, dar grosul, cu Udrea Băleanu și Radu Buzescu, porni peste Olt ca să răsbată prin pasul Sibiului. Cum i se ceruse Domnului să iasă din țară, Mihalcea și Gheorghe Raț meraseră la Andrei să-i spuie că i s'a împlinit dorința<sup>3</sup>.

Cea d'întăiu manifestare politică a Domnului român fu cererea făcută Brașovenilor de a jura Impăratului, ceia ce însemna negarea dreptului pe care-l avea cardinalul. Prudenții conducători ai cetății cerură amânare până se va vedea cum se hotărăsc lucrurile: cu Valentin Hirscher și Luca Greissing, apoi cu alt Hirscher și un Fronius, veni și cunoscutul medic Paul și chiar protopopul Mihai sau Miha din Schei. Fu ușoară înțelegerea cu Domnul însuși, care nu era încă pentru Sași decât „Mihai Voevod“; nu se află însă mijloc de a opri jafal și cruzimile ce se puteau aștepta de la Cazaci<sup>4</sup>.

Malaspina, nunciul, nu-și făcu decât datoria de creștin și de cleric catolic față de un cardinal, încercând o împăcare de ultimul moment; el pretinse chiar că vorbește și în numele Impăratului: cardinalul pierduse stăpânirea de sine, trecând de

<sup>1</sup> Pentru denunțarea intențiilor lui printr'un Ragusan, Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 572, no. CMXXI.

<sup>2</sup> Scrisoare către el la 21; *ibid.*

<sup>3</sup> Socolile Bistriței; Iorga, *Studii și doc.*, I-II, p. 15.

<sup>4</sup> Sterie Stinghe, *Istoria besearecei Scheailor Brașovului*, Brașov 1899; cronicile săsești, Czanek și Weiss, în Trauschenfels, unde și notele lui Bánffy.

la manifestații de mânia la îngrijorări. Mihai, care primi pe nunciu în coeia sa, îi arată că are atâtea scrisori prin care tocmai Impăratul îi cere să între în Ardeal, pe când el însuși are destul cu țara lui rodnică și nu dorește decât să urmeze iupta pentru cruce. Năvălind, nu face decât să se apere împotriva unei întregi tovarășii care-i uneltia peirea și pe care va ști s'o spargă cu armele. A doua zi, la 28 Octombree, orice discuție fu împiedecată de rânduirea trupelor și de provocarea la luptă prin cele d'intăiu focuri plecate de la ai lui Andrei.

Mihai își rândui trupele cum făcuse la Călugăreni și cum învățase la Turci, cu cavaleria la aripi, cu temeiul de Unguri și de Roșii între tunuri, la urmă fiind așezate trupele mai ușoare de haiduci și Români; el însuși, între ostași de elită, forma sâmburele armatei. La o întâie năvală a nobilimii ungurești, însuflețită de ură, oastea cu plată a Domnului se dădu înapoi, și trebui ca de două ori Mihai însuși să se arunce, chemând la asalt pe Cazacii poloni, cari nu resistară, pe Cazacii însiși, cari și păstrară locurile, pentru ca hotărârea să se producă. Gaspar Kornis o ușură, trecând la dânsul, Lupta fusese aprinsă, și Mihai vorbește de peste 2.000 de morți și pe jumătate atâția prinși<sup>1</sup>.

Andrei nu mai încercă soarta, oastea lui împrăștiindu-se în toate părțile, afară de ce se putu strânge cu Bocskai, de a cărui alcătuire osebită se vorbește în socotelile Bistriței. O încercare de adăpostire în Sibiiu nu izbuti; Sașii închiseră porțile. Atitudinea lor față de acest prinț maghiar, pe care nu-l chemaseră, după ce se crezuseră un timp asigurați supț aripile Impăratului, se poate cunoaște după schimbarea de ton față de Mihai la Bistrițeni: îndată după victorie, încă de la începutul lui Novembre, acesta devine, „Illustrissimus princeps“ și, primindu-se în cetate Kornis și Sennyey, care avuse o ultimă misiune la Mihai în lagărul de la Ploești, învingătorul e intitulat „princeps regni“, „domn al țerii“. Peste puțin trimeșii acestui nou stăpân mergeau prin toate aceste cetăți pentru a lua jurământul, și Bistrița primi astfel cu cinste, la 13 Decembre, pe Armașul Sava și pe vechiul lup-

<sup>1</sup> Expunerea solilor lui Mihai, Hurmuzaki, XII, p. 475, no. DCCCLII; a lui Malaspina, Hurmuzaki, III, p. 54 și urm.; Szamosközy.



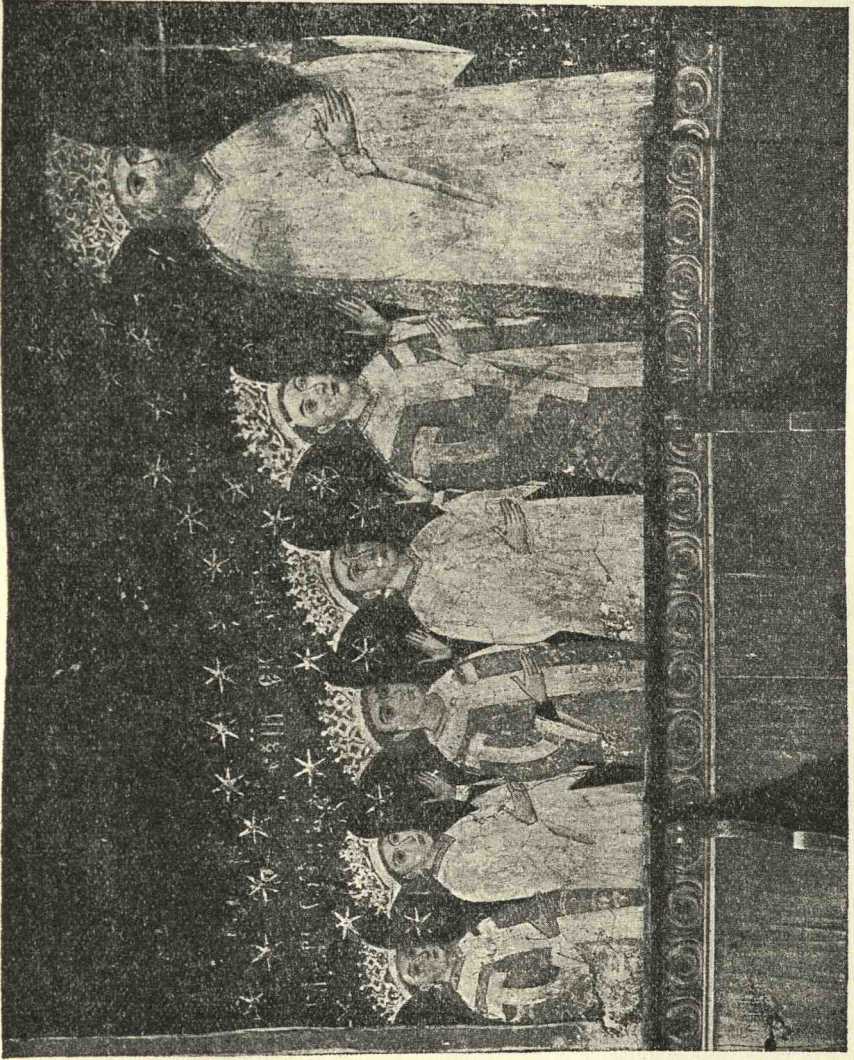


Fig. 60. — Doamna Elisaveta a lui Ieremia Movilă și copiii,  
frescă la Sucevița.

tător contra Turcilor, Ștefan Bodony<sup>1</sup>. Imediat se și trimetea trăsura cu censul obișnuit.

Andrei căută să fugă în Moldova, dar el nu găsi la Secui aceiași primire ca odată Petru Rareș. Afându-se cine e lugarul aproape singuratec, niște ciobani de acest neam îl loviră cu securea în frunte, aducându-i bietul cap la Mihai, care porunci să-l înmormânteze creștinește lângă ai lui în catedrala catolică, întovărășind cu lumânarea în mână, după datina românească, trupul tăiat al „săracului popa“.

---

<sup>1</sup> Iorga, *Studii și doc.*, I-II, p. 16. Pentru jurămintele celorlalte cetăți, chiar și Clujul, unde intră Mihalcea, v. Iorga, *Ist. lui Mihai*, II, p. 9.

## CAPITOLUL VI.

### Viteazul în mijlocul intriganților

În această cetate de Scaun din Bălgrad, pe care o cunoștea de mult și o visitase cu doi ani în urmă ca oaspete al lui Sigismund Mihai întrase cu pompă mare, în răsunet de trâmbiți și în melodia vechilor cântece bătrânești care se obișnuiau nu numai la ospete, ci și la alaiuri. Indată, arătând că *nu înțelege a schimba nimic în țara pe care o recunoștea ca fiind a Impăratului, de care atârna ca „locotenent“*, el își făcu un Consiliu din care lipsia Vlădica Ioan, dar era episcopul catolic, și, lângă Teodosie, Mihalcea, Calotă și Radu, erau fruntașii ardeleni cari se raliaseră la dânsul, împreună cu Kornis fiind vechiul său ajutor militar în Țara-Românească, Moise Székely, ca „ghinăreș“, iar „canțelariusul“ era Dimitrie Napragy. Stoica, Mare Postelnic, Preda Buzescu, Postelnic, Bărcan, Vistier, Leca, Mare Comis, erau rânduiți astfel, ca acasă<sup>1</sup>. Hotărârile cele mari, afară de ce va veni pe urmă de la Impăratul, care și el respectase în 1589 obișnuințele țerii, trebuiau luate, mai ales supt raportul fiscal, care, pentru plata multelor oști, interesa mai mult pe Mihai, în dietă, care și fu convocată la 3 Novembre. Cuceritorul căutase a se pune în legătură și cu cetățile din comitatele exterioare, care se țineau de Impărat.

Dieta de la Cluj, mutată la Alba-Iulia, îi votă ce voi el. Dar toată această nobilime, în frunte cu Ștefan Báthory, răpede trecut la Imperiali, cu Bocskai, care abia consimți să dea drumul, după cererea lui Mihai, oștirii ce atârna de dânsul, începu o întregă furioasă campanie de pâri, care nu se putea să nu impresioneze cercul din jurul Impăratului, față de care „Valahul“ era înfățișat continuu ca necredincios,

<sup>1</sup> I. Bogdan, în *Prinos Sturdza*, p. 160. Cf. Szádeczky, *Erdély és Mihály Vajda*. Documente latine ale lui și în *Rev. Ist.*, XII, pp. 404-5; *Cerc. Lit.*, XII, pp. 177-95.

„trădător“, pentru țară el fiind un „tiran“. Prietenia cu Kornis, care fusese primul general al provinciei, se stricase răpede, aceia cu Ștefan Csáky era numai de formă, Naprágy inspira bănuieli. Nici Ragusanii, ca Marini, nu erau bine dispuși față de dânsul, și acesta mergea până la tăgăduirea biruinții câștigate<sup>1</sup>. Boierii, cari vedeau pe Domnul lor trimetându-și fiul cu oaste ungurească pentru a fi în țară un Nicolae-Vodă, după numele sfântului cărui-a-i era închinată biserica din Dealu, nu înțelegeau nici ca vitejiile la Dunăre să înceteze, *nici ca țara lor să ajungă, prin Mihai însuși, în al doilea rând după acest Ardeal care părea că l-a fermecat*. Și, în sfârșit, ideia bizantină era neconținut adusă înainte de statornicul și ascultatul sfat al lui Dionisie de Târnova<sup>2</sup>.

Curtea, unde se îmbulziau pările, și din partea lui Basta, care privia cu gelosie sălbatecă și biruința și stăpânirea acestui „barbar“<sup>3</sup>, avu la început o atitudine prietenoasă, aproape recunoscătoare față de acela care declara că a luat țara pentru Impărat și că o ține la dispoziția lui Maximilian, înțelegând numai ca, în lipsa, care se putea aștepta, a acestuia, toate să se facă prin el, ca guvernator și anume cu titlu ereditar, anumite condiții având a fi discutate pe urmă. De și, la început, era vorba de a se trimete în Ardeal Basta, ca locțiitor al lui Maximilian, Mihai trebuind să se întoarcă fără zăbavă acasă pentru a lupta cu Turcii<sup>4</sup>, — și el însuși arăta prin Petru Armeanul că nu dorește decât „să cerceteze pe Impăratul turcesc la Constantinopol“<sup>5</sup>, iar altora că vrea să se așeze ca domn al Balcanilor la Sofia<sup>6</sup>, căci „Bulgari și Sârbi îl așteaptă cu dor mare“<sup>7</sup>, și această notă

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 487-8, no. DCCLXXIX.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 552-3, no. DCCCLXXXIX.

<sup>3</sup> V. Iorga, *Ist. l. Mihai*, II, pp. 29-31.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 502-4.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 519. Tot așa și prin solii cei mari, trimiși tot în Novembre, Mihalcea și Stoica; *ibid.*, p. 520; Hurmuzaki, III, pp. 356-7, no. CCLXXXVII; pp. 383-4, no. CCCVII. Cf. Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 550-1, no. DCCCLXXV; pp. 559-60, n-le CMV-VI.

<sup>6</sup> Hurmuzaki, III, pp. 377-8, 398-9, no. CCCXXI.

<sup>7</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 570-2. V. și declarațiile către curierul imperial Carlo Magno, *ibid.*, pp. 648-9, 653, no. MXIV; pp. 662-3, no. MXXV.

nu va dispărea mult timp din declarațiile sale —, arhiducele Matthias arăta în deosebi simpatie pentru Mihai, și nu pentru rivalul lui, aspru urmăritor al Ungurilor de de-asupra Ardealului. Comisarii din 1598 păstrau aceeași bună părere despre dânsul. Și mulții comandanți militari, un Mihai Székely de la Sătmăr, un Sebastian Tökoly, țineau cu acela care în acel moment li se părea și lor că este omul indispensabil<sup>1</sup>. Roma, influențată de Malapina, care, gata de plecare, de și se visase un fel de regent, găsia că Mihai e prea inferior ca fire și creștere ca să poată rămânea în situația ce-și atribuisese, era și ea cu totul prevenită contra lui<sup>2</sup>.

Mihai știu să păstreze cu dibăcie în primele luni ale stăpânirii sale o situație așa de gingașă. Pe Ieremia, vechiul dușman, pe care de atâtea ori declarase că vrea neapărat să-l răstoarne fără să fi arătat vre-odată că are la îndemână pe cineva în locul lui, încercă să-l adoarmă și cu propuneri de căsătorie între o fată a lui și noul Nicolae-Vodă Petrașcu. Față de Zamoyski însuși încercă oarecare gesturi de prietenie, în același timp când solii lui la Praga puneau la cale cu Muscalii trimeși de usurpatorul rus Boris Gudunov o mare acțiune contra Poloniei. De la Turci, cărora li explica de ce trebuise să atace acest vechiu cuib de rebeliune care era Ardealul, el cerea steag pentru fiu și steag pentru el însuși și, în ciuda lui Mihnea-Mohammed, care lupta pentru fiul său Rađu, le și căpătă. Cu Tatarii relațiile lui erau cele mai bune.

Împăratului el îi arăta deschis ce vrea, pe lângă ajutorul în bani și în oaste (4.000 de oameni), ce s'ar cere în tot Apusul. *Se privia ca moștenitorul cu aceleași drepturi al lui Sigismund*: deci să i se recunoască o calitate „regală“ cu drept ereditar, lui Nicolae Petrașcu dându-i-se de nevastă vre-o rudă a Împăratului. Prin solii cei mari el se explica încă mai deplin: îi trebuiau și comitatele exterioare pe care am văzut că în 1598 comisarii erau dispuși a le ceda Báthoreștilor. De altfel nu se dădea în lături să primească

<sup>1</sup> V. Iorga, *Ist. lui Mihai*, II, p. 16 și urm.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 18, nota 8.



Fig. 61. — Mănăstirea Sucevița: zidurile.

pe lângă sine un comisar împărătesc<sup>1</sup>. La începutul anului, cele două idei conducătoare, pornite din două influențe deosebite, dar capabile de a fi cuprinse amândouă într'un suflet pasionat, de o ambiție așa de largă, se confundau într'o sintesă. După ce vorbea de nevoia de a cucerii și Moldova, el urma așa: „*Când voi fi adus în puterea mea cele trei țeri, atunci cu adevărat voi apuca pe Turc de barbă și voi aduce cu atât mai mult serviciu creștinătății*”<sup>2</sup>.

În sfârșit hotărârea imperială fusese luată: se va respecta situația de fapt fără a i se da lui Mihai niciun titlu și cât mai puțin din acele subsidii care l-ar putea întări, dar pe lângă el va fi, nu Consiliul de doisprezece, recomandat de Basta, care-și amintea deci sistemul lui Sigismund față de țările noastre<sup>3</sup>, ci doi comisari. Pentru această funcție, de atâta delicateță, nu se aleseră, ca la 1598, doi clerici cu înaltă situație, în așteptarea aceluia Pezzen în care se punea cea mai mare încredere, ci, alături de onestul, dar incultul vechiu soldat Mihail Székely, bătrânul diplomat obosit, mărgenit din fire și acuma peste măsură de bănuitor, cu care se putea vorbi și slavonește din cauza originii sale, David Ungnad. Așteptați multă vreme, ei, nu vor fi în „cetatea de Scaun” ardeleană a lui Mihai decât către primăvara anului 1600.

Comisarii aveau sarcina de a discuta anume chestiuni, ca aceia a cetăților de peste hotarele Ardealului, unde cuceritorul trimesese comandanți români ca și în cele din cuprinsul însuși a țerii. Se ridicase și chestia dreptului de a dona proprietăți teritoriale. Unele puncte privitoare la organizația țării ar fi fost iarăși de hotărât.

Cu credința că vor putea să joace măcar rolul înaintașilor din 1598 veniau cei doi trimeși, și mai ales aceasta era ambiția lui Ungnad, pe când, de la început, Székely se considera doar ca un camarad de luptă al lui Mihai, pe care-l prețuia deplin. Croatul va cere deci ca Mihai să părăsească acele cetăți disputate și-l va ținea de rău pentru că

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 605-9, no. CMLXVI.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 610. Cf. și *ibid.*, p. 628. Dar îi scăpa și vorba că s'ar vedea și rege în Polonia; *ibid.*, p. 663, no. MXXV.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, III, pp. 366-7, no. CCLXXV.

a pretins un jurământ care cuprindea și pe fiul său. Din partea lui, acela care se intitula în diplomele sale de acasă „Domn al Ardealului și al Țerii-Românești“ doria pe oamenii Impăratului, și în rândul întâiu pe doctorul Pezzen, căruia-i păstra o stimă deosebită, numai pentru banii pe cari credea că i se aduc.

Când în sfârșit doriții oaspeți sosiră, întâmpinați cu cea mai mare cinste, militărește, Mihai, care primise și un ceaus și avea la el agenți din Moldova și din Polonia, anunțând sosirea lui Taranowski, putu să vadă că buzunarele li sânt goale și că scrisoarea adusă de dânsii nu-l recunoștea decât numai ca „Voevod al Transalpinei“. Indată însă, prin curierul Carlo Magno, ca și prin instrucțiile încredințate Grecului Pantazi, Mihai își arată din nou, limpede, dorințele, „pohtele“ de la care nu înțelegea să se îndepărteze. *Voia Ardealul și Tara-Românească în aceiași situație de stăpânire ereditară, Ardealul fiind în vechile hotare de până la Tisa*, cu Crasna, Solnocul, Zarandul, Baia-Mare și Baia-de-sus. Dar, firește, se recunoaște vasal și va trimete represintanți la dieta Ungariei. Donații va putea face în voie. Titlul lui Sigismund i se va acorda<sup>1</sup>.

*El credea sincer că aceste lucruri se pot căpăta, și aceasta fiindcă avea îndoita conștiință: că le merită și că el e cu desăvârșire indispensabil Impăratului.* Acesta se lăsase influențat de Consiliul de Războiu, care, ascultând de Basta, reducea la nimic însăși cucerirea și era de părare ca „Valahul“ să fie trimis înapoi acasă, cel mult putând să-și lase fiul ca o simplă ilusie, căci puterea ar avea-o consilierii germani sau unguri<sup>2</sup>.

În ce privește pe Rudolf însuși, el trimetea o simplă scrisoare de laude pentru cele făcute, de recomandații pașnice pentru present, afară de misiunea contra Turcilor, care aceia se păstra întreață<sup>3</sup>.

Mihai se împotrivi. Enumerându-și serviciile, el strigă comi-

<sup>1</sup> Iorga, *Documente nouă*, citate, din *Mem. Ac. Rom.*, XX, pp. 42-4 (476-8) și pp. 46-7 (479-80). Cf. și *Ist. lui Mihai*, II, p. 52, nota 1.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 814.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 51-3 (484-7).



sarilor: „nu mă voi lăsa gonit, și de mi-aș pune capul, căci țara am luat-o cu sabia“ și mânia lui găsia cuvintele cele mai arzătoare<sup>1</sup>.

De altfel, față de o astfel de primire a cererilor sale, îi era îngăduit să caute aiurea. Polonia-i trimetea pe Taranowski, dar ca vechiu prieten, nu ca ambasador. Domnul îl luă cu dânsul la Făgăraș, la Brașov, pentru a se putea vorbi în liniște. Aici el își puse condițiile. *Vrea Moldova*, și e gata a-i întinde hotarele, peste toate raielele, și până la Oceacov. Natural că va ținea cele două țeri, pe care e gata să le considere ca legate de regatul vecin, în care fiul său ar putea fi și el cetățean<sup>2</sup>.

Aceasta se făcea la începutul lui Mart. Câteva zile după aceea, la Brașov, aducându-și și Mihai-Vodă copilul, pentru care governa Vornicul Dumitru, cu un consiliu de boieri, iar paza militară o avea Gașpar Sibrik, se primi fățiș, ca să se arăte Imperialilor cât e de curtenit din partea cealaltă, vechea cunoștință care era ceașul Husein. El aducea ambele steaguri, și, ca să înțeleagă de ce putere dispune acest „supus“ al celui alt Impărat, se făceau mari desfășurări de trupe și tunurile bubuiau. Se chemă, pentru a vădi și acestor oameni nesiguri pe ce se poate sprijini, și Consiliul, alcătuit pentru partea ungurească din spioni și din pârși, din intriganți, pentru a-l întreba dacă trebuie sau ba să se încheie pacea cu Turcii. Urmă apoi, supt impresia acestor negociații, o a doua dietă, ale cărei hotăriri privesc altceva decât politica lui Mihai și decât viața neamului nostru<sup>3</sup>.

E adevărat că în aceeași lună Mart venia de la Impărat o trimetere de arme, dar chestia de căpetenie, rostul lui Mihai în Ardeal, rămânea tot așa de puțin hotărâtă, și pările lui Basta se prefăceau în propunerea formală de a-l goni din Ardeal cu Ungurii, Valonii și Francesii pe cari-i are, Înainte de sfârșitul lunii, Mihai stăruie din nou să i se recu-

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 722, no. MLXXXVI; p. 730, no. MXCIV.

<sup>2</sup> M. Corfus, *Correspondență inedită asupra relațiilor între Mihai Viteazul și Polonia*, Cernăuți 1935, pp. 38-41, no. VII. Cf. Duzinchevici, în *Rev. Ist.*, 1935.

<sup>3</sup> Resumat din *Mon. Com. Trans.* la Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 165 și urm.

noască dreptul în țara cucerită, promițând încă odată că în această situație el merge și până la Constantinopol.

Nu poate fi gonit din ce privește el ca fiind „casa lui“. Și cerea să-i vie neapărat omul cu care se putea sta în adevăr de vorbă: Pezzen.

Deci camdată-i stătea pe inimă Moldova, și cu gândul la dânsa găsia cuvinte care mișcau adânc și pe un om ca Ungnad. Asigurând că nu se va despărți de Impăratul creștin, el porni spre Miercurea și Făgăraș<sup>1</sup>. Cu o oaste în care *era și contingentul muntean, dar nu și al Ardealului*, el pleca, în April încă, spre pasurile Carpaților.

O expediție pe care nu i-o cereau pribegii moldoveni, de și un număr de Români din acea țară a Moldovei serviau de mult supt steagurile sale. Nu putea pune niciun temelu pe singurul schimb de cuvinte cu Taranowski și nu se putea înșela în ce privia sentimentele lui Zamoyski față de dânsul. Pe comisari nu-i lua cu dânsul, și ei, încredințați lui Teodosie ca îngrijitor, se supărară; dar n'aveau de ce s'o facă odată ce Impăratul se ferise de a-i autorisa „Valahului“ această nouă luptă prin care era distras de la aceia cu Turcii. Dacă totuși a pornit această acțiune, e pentru că, pe de o parte, și el se ținea la ideea, nouă, a stăpânirii ambelor țeri românești de aceiași familie, rezultat al unei conștiințe naturale în sensul modern, iar, pe de alta, se simțea domn legitim al Ardealului, în sensul dacic pe care-l dăduseră ideile Renașterii trecute prin mîntea lui Sigismund. Iși avea și un Domn la îndemână: în rândul întâiu pe copilașul din Tirol al lui Petru Șchiopul, căruia i-ar fi dat de soție pe fiica sa Florica<sup>2</sup>, apoi pe fiul său însuși<sup>3</sup>, care și veni cu Preda Buzescu<sup>4</sup>; la nevoie, pe nepotul Marcu. *Deci nu o unire de fapt, ci, cum osebise și Țara-Românească de Ardeal, pe temelul vechilor drepturi, așa și Moldova și-ar fi avut stăpânitorul. Dar cele trei țeri, basă pentru acțiuni mai mari, ar fi jăcut parte din același*

<sup>1</sup> Iorga, *Ist. lui Mihai*, II, p. 60 și urm.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 824-7, 830, 831, n-le MCXCIII, MCXCIV, MHCXCVI, MCC.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 949, no. MCCCXXXVII; p. 951, no. MCCCXLIII.

<sup>4</sup> Cronica Buzestilor, pp. 297-8.

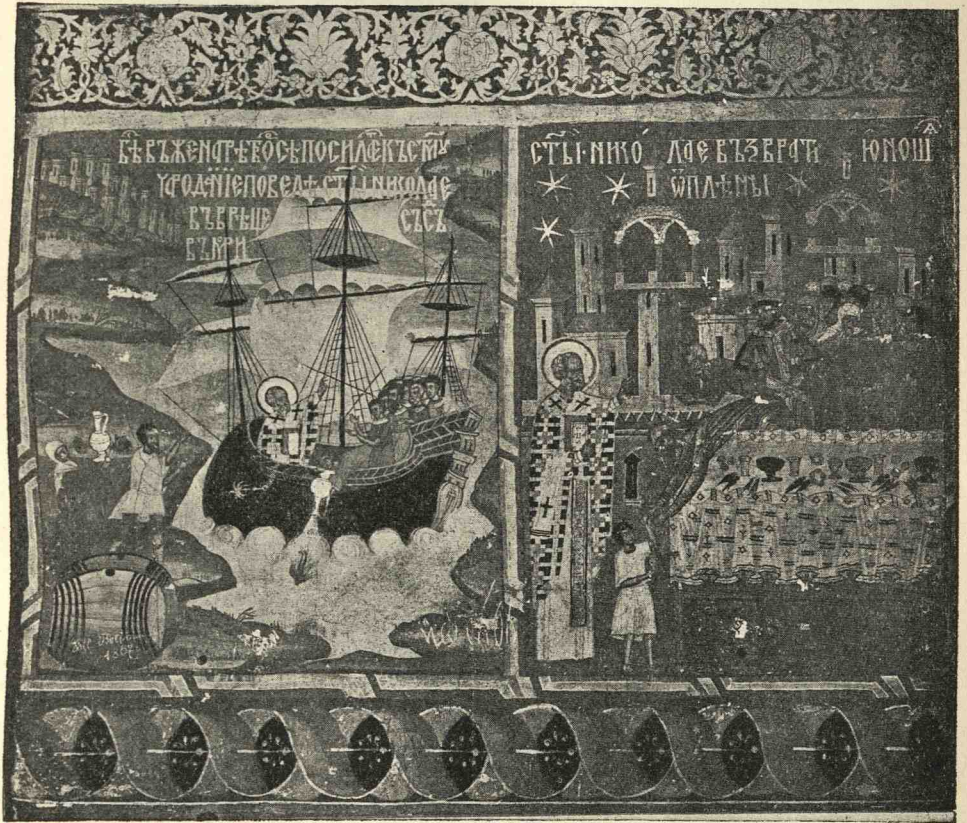


Fig. 62. — Frescă de la Sucevița.

sistem<sup>1</sup>. Moldova însă nu era supusă Impăratului, cum o arată jurământul impus de Mihai<sup>2</sup>.

Ieremia<sup>3</sup>, care avea lângă dânsul Poloni cari dovediseră, contra lui Răzvan, că pot lupta vitejește și pe care de sigur că-l iubia țara care nu arată, până la capăt, nici cea mai mică aplecare pentru Mihai, nu se împotrivi, retrăgându-se, și după sfatul lui Zamoycki<sup>4</sup>, spre adăpostul sigur de la Hotin. Aceasta cere o lămurire, și ea nu poate fi alta decât aceea că Polonii, pe cari se răzima și fără cari nu putea să-și înfrunte vechiul dușman<sup>5</sup>, aveau ordinul să nu atace deocamdată pe cineva care apărea ca omul Impăratului, sprijinit, acesta, și de Papa. Totuși o ciocnire se produse la Verbia<sup>6</sup>.

Puternica oaste a lui Mihai<sup>7</sup> pătrunse pe drumul de odinioară al regelui Matias, ajungând la Roman în ziua de 11 Maiu, și la 16 boierii Udrea și Negre erau în Suceava. Ardelenilor li se comunica, nu numai izgonirea dușmanului creștinătății care era Ieremia, dar și aceea a lui Sigismund, adăpostit în Moldova, — și prezența lui acolo a contribuit și ea la hotărîrea acestei lovituri<sup>8</sup>. El adăugia că a trecut și Nistrul, încând pe ostășii lui Ieremia și că nu s'a sfiit să calce și teritoriul polon; pedestrii rămăseseră însă în tabăra de lângă Iași<sup>9</sup>. Cum ambiția biruitorului prin iuțea extraordinară a mișcă-

<sup>1</sup> Explicațiile date de P. P. Panaitescu, că se căuta un nou câmp de jaf pentru mercenari și că Mihai ar fi vrut să servească pe Imperiali contra Polonilor, arătându-li-se de mare folos (*Mihai Viteazul*, pp. 182-3), sânt, ca și alte considerații generale din această carte bine informată, puerile.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 951, nota 1.

<sup>3</sup> De curând în April el pără pe Mihai în Polonia că ai lui au prădat la Isaccea; P. P. Panaitescu, *Doc.*, pp. 77-8.

<sup>4</sup> P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 184.

<sup>5</sup> O simulare de prietenie după luarea Ardealului; P. P. Panaitescu, *Doc.*, pp. 96-8.

<sup>6</sup> Miron Costin, p. 255.

<sup>7</sup> V. socoteala ei în Iorga, *Documente noi*, pp. 468-9 (pp. 34-5 din extras).

<sup>8</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 913-4, no. MCCLXXXIII. Cf. Veress, *l. c.*, p. 900, no. MCCLIV; p. 909, n-le MCCLXII-III; pp. 106-8, n-le 101-2. Pentru aceste scrisori, și Iorga, *Ist. lui Mihai*, II, p. 70, nota 2.

<sup>9</sup> Scrisoare a lui Mihalcea, *ibid.*, p. 912, no. MCCLXX; p. 913, no. MCCLXXII. V. și scrisoarea lui Ieremia; *ibid.*, p. 931, nota.

rilor lui părea că merge și mai departe, regele Poloniei, care aflase de legăturile lui cu ortodocșii, se temea să nu se primejduiască „jumătate din Corona Poloniei“<sup>1</sup>. Deocamdată se ataca toată raiatua<sup>2</sup>. De altfel Mihai s'a grăbit să arăte, printr'o solie așa de importantă ca a lui Stroe Buzescu și a vechiului negociator Gheorghe Raț, că el nu are decât o socoteală în doi cu Ieremia<sup>3</sup>.

Domnul român, care, în proclamația sa de supt Holin, la 10 Maiu, nu-și lua decât titlul de „Domn al Țerii-Românești și al Ardealului“<sup>4</sup>, rămase la Suceava cam până la jumătatea lui Iunie, și ar fi stat mai mult poate dacă nu l-ar fi rechemat în Ardeal vestea că în sfârșit sosește Pezzen, de la care aștepta bani.

Nu-i era în gând să schimbe nimic din rosturile Moldovei cucerite, dar nici *nu putu să strângă pe nimeni dintre boierii mari*, cari, ca Ureche, ca Stroici și Cârstea, ca Grigorcea Crăciun, își aveau de mult cele mai strânse legături cu Polonia<sup>5</sup>. Dar față de săteni Mihai se arătă îndurător, iertând celor prădați de oastea sa dăjdiile pe un oarecare timp<sup>6</sup>.

Dacă egumenii marilor mănăstiri, crezând în dănuirea acestei Domnii, își cerură hrisoavele de întărire a moșiilor<sup>7</sup>, Mihai asigurând și pe ale boierilor<sup>8</sup>, Vlădicii pleaseră cu Vodă Ieremia, și atunci el așeză pe Dionisie de Târnova ca locțiitor al Mitropoliei, ocupându-se, printr'un sinod strâns în grabă, la care participă și fostul mitropolit Nichifor, unchiul lui Aron-Vodă, un episcop macedonean de Vodena, Patriarhul de Ohrida, Nectarie, și doi de la Cesareia lui Filip

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, pp. 109-11, no. 104. Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, p. 50, no. xxxiii; cf. și izvoarele mărunte arătate în Iorga, *Ist. lui Mihai*, II, p. 71, nota 4.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, IV, p. 72, no. LIX; Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 951, no. MCCCXLIII.

<sup>3</sup> Szamosközy; P. P. Panaitescu, *Doc.*, pp. 122-3, no. 51; scrisori ale lui Ieremia, *ibid.*, p. 104 și urm.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 109-10, no. 45.

<sup>5</sup> V. și P. P. Panaitescu, *Doc.*, pp. 46-9, n-le 18-9; pp. 107-8, no. 44. Crisoare a lui Udrea ca Hatman către starostele de Camenița; *ibid.*, p. 123, no. 52.

<sup>6</sup> Hurmuzaki, IV, p. 73, no. LIX.

<sup>7</sup> St. Nicolaescu, *Documente de la Mihai Viteazul*, p. 9 și urm.

<sup>8</sup> P. P. Panaitescu, *Doc.*, p. 109.

și de la Hebron, în Palestina, — *iată-l deci pe Mihai ocrotitor și acolo!* —, plus Rusul de la Muncaci, Petronie — mai pe urmă se așează acolo un Serghie, de la Tismana<sup>1</sup> —, locurile rămase vacante<sup>2</sup>.

În acest timp, nemeșii lăsați de Mihai în Ardeal supt supravegherea unui om așa de inferior ca Teodosie îi pregăteau căderea. El avea cu dânsul pe Gașpar Kornis, pe Csáky, cari trebuiră să scrie, de voie, de nevoie, scrisori favorabile stăpânului lor prin silă, dar Naprágy rămăsese în Ardealul și tot clerul lui agita contra „barbarului“; Ștefan Báthory, împăcat cu Imperialii, se pregătea de amestecul în afacerile țerii sale. Ceilalți toți fierbeau de ură, dorind din răspuțeri ceasul izbăvirii.

În această atmosferă Pezzen se apropia de hotare. De mult otrăvit, mai ales prin scrisorile lui Ungnad, el se socotia ca trebuind să fie executorul care va scoate din Ardeal pe intrusul român<sup>3</sup>. La 31 Maiu el își rostia fățiș părerea că Mihai și-a călcat toate îndatoririle și că trebuie privit deci ca un trădător<sup>4</sup>. Nici cucerirea Moldovei, cu ceia ce putea cuprinde ca adaus la politica habsburgică, dar și ca amenințare, nu făcu să înceteze ploaia învinuirilor. Răspândindu-le, marele om împărătesc ajungea la hotărîrea izgonirii cu armele, întrebuițând și răscoala Statelor Ardelene, la care se și lucra în ascuns<sup>5</sup>. De fapt, și nu numai din cauza amenințărilor polone, care urmară somației lui Sigismund al III-lea<sup>6</sup>, se întăriau de Români cetățile de la graniță<sup>7</sup>. *Pezzen avea ordin să nu vie la Mihai cât timp acesta se bate cu Polonia*<sup>8</sup>.

Dar, pe când duhul răscoalei se zbătea în sufletele, o

<sup>1</sup> Iorga, *Ist. Bisericii*, I. — Pentru Petronie, v. și Sztripszky-Alexics, l. c., p. 38 și urm.

<sup>2</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IX, pp. 26-37.

<sup>3</sup> Iorga, *Ist. lui Mihai*, II, p. 72 și urm.

<sup>4</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 924, no. MCCXCII; pp. 926-7, no. MCCXCVIII.

<sup>5</sup> Hurmuzaki, IV, p. 85.

<sup>6</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 952, no. MCCCCXLIV; p. 1004, no. MCCCCXXXIX. Cf. P. P. Panaitescu, *Doc.*, p. 105, no. 42.

<sup>7</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 943 și urm.; I. Bogdan, *Doc. Pol.*, pp. 618-21, no. CCCXXX.

<sup>8</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 965, no. MCCCLX.

bucată de vreme îngrozite, ale aristocrației nemeșilor ardeleni, Mihai, care nu se putea sprijini pe elementele străine din armata sa, Poloni, Cazaci, Sârbi, Secui, haiduci, Unguri, pierdea și pe boierii săi. Aceștia, protivnici veșnicului războiu și pe deplin mulțămiiți cu atârnarea, *în orice condiții*, de Impăratul, cu moștenire și a fetelor, trecuseră munții, încunjurând tânăra Domnie a lui Nicolae-Vodă<sup>1</sup>. Cronica Buzestilor arată un adânc sentiment de neplăcere față de aceia cari sfătuiău pe Domnul lor să se apuce de mari și grele isprăvi nouă. *Critica se îndrepta în rândul întâiu contra acelor Greci pe cari am văzut cum prin actul abdicării față de Sigismund aceiași boieri căutaseră să-i înlătore de la dregătorii în 1595*. Se merge până acolo încât se dă dreptate Impăratului când se gândia „cum va face cu putere și cu armă să sară și să scoată pre Mihai-Vodă den Ardeal“.

În zădar plecară la Praga, cu oferta unui atac la Timișoara, Gașpar Kornis și Teodosie. La 21 Iulie, primit cu cele mai mari onoruri, delegatul special al lui Rudolf, care aducea un colan pentru „Voevod“, îi ceru să părăsească Ardealului, și i se răspunse cu un refus absolut<sup>2</sup>. Mihai înfățișă din nou vechile sale condiții și i se arată că în Ardeal, în Ardealul înțeles îngust, el nu poate fi decât, cu un titlu care rămâne a se hotări, un simplu guvernator. Iar el, continuând negocierile, cerea ca situația ardeleană oferită lui să fie măcar ereditară, numai cu un comisar militar, cuprinzându-se și comitatele exterioare, ba chiar, dacă-l poate cuceri, și Banatul turcesc, cu titlul lui Sigismund, Gherghinul, Gilăul, Jeciul, Făgărașul, Hustul și Chioarul fiindu-i un domeniu, cu moștenire și a fetelor; Moldova-i va fi întărită ca și Țara-Românească, în ambele păstrându-se și legea și datinele. Deplin stăpân înăuntru, și cu dreptul de donație, el

<sup>1</sup> Am admis și eu, și tot așa d. P. P. Panaitescu, în baza unui document al lui din 1599, Târgoviște, care poartă mențiunea prăzii și robiei Turcilor, că ea s'ar fi produs *atunci*. E vorba însă de aceia din 1595. Revenind la Târgoviște, boierii și, cu ei, scriitorul, se loviau de miseria lăsată de Sinan. Doamna Stanca datează un disc dăruit la Târgoviște *din Domnia fiului ei*, 7108; Iorga, *Inscripții*, I, p. 115, no. 238.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 363-4.

își va avea, — ca odinioară la Constantinopol, — un ambasador la Curte<sup>1</sup>.

Se ajunsese la o aparentă înțelegere pe această basă, dar Ungnad protesta cu energie, și-l susțineau nemulțămiiții unguri. Puțin asigurat, Mihai nu se hotărî pe cine să trimeată din nou la Impărăție, oprindu-se când la Kornis, când la Bogáthy și Bornemissa, iar dintre ai săi alegând pe Mihalcea și pe Teodosie. Vorbia de un atac la Timișoara, în același timp când dădea drumul cu cinste, în același Banat, ceașului.

O a treia dietă se adună la Alba-Iulia pentru 20 Iulie, în vederea unor noi subsidii, o alta trebuia să înceapă, în August, la Sas-Sebeș, dar Mihai știa acum cine era dintre nobili în conspirație contra lui: Báthoreștii, Csáki, din care Imperialii era gata să facă un guvernator<sup>2</sup>. Sibrik chiar, odată comandant al Ungurilor în Țara-Românească, Bornemisza; numai Kornis păstră credința jurată, aceasta de și fratele său, Farkas, dovedit trădător, fusese osândit și executat<sup>3</sup>. Se câștigase dintre boieri numai Albanesul Leca, de același neam cu Basta<sup>4</sup>; apoi Petru Armeanul, care se va lăsa prins. O ceartă sângeroasă a mercenarilor lui Mihai cu orașenii din Huiedin grăbi izbucnirea.

<sup>1</sup> Iorga, *Documente nouă*, pp. 49-50 (483-4); Hurmuzabi, IV, pp. 214-6, Szádeczky, *Mihály Vajda*, p. 347 și urm., n-le CHI-IV; Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 955 și urm., no. MCCCLI.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 375, no. MCCCLXXVII.

<sup>3</sup> Scrisoare a lui Ștefan Báthory; Hurmuzaki, IV, p. 103.

<sup>4</sup> I se scrie la 6 și 9 Septembre; *Erdély országgylási emlékek*, IV, p. 531 și urm., la Motogna, *Contribuție la istoria lui Mihai Viteazul: Un trădător: Aga Leca*, în *Rev. Ist.*, XX, pp. 134-6. El răspunse, la 10, că dă Gherla Impăratului ca domn al țerii; *ibid.*, p. 137. După o nouă intervenție a Statelor, dă și Chioarul; *ibid.*, pp. 137-9.



## CAPITOLUL VII.

### Căderea unui erou

Indată se răspândi, chemând o *altă dietă*, în numele Statelor Ardealului, proclamația care punea în sama lui Mihai, nu numai sarcina nesuferită a impositelor, dar și gândul de a se rupe de Impărat și intenția de a tăia pe toți frunțașii țării, și pe cei din orașe, ca și pe ostașii unguri. Se anunța că Basta „a sosit cu o oaste mare aici la hotar“ (3 Septembrie)<sup>1</sup>.

Indată Sașii trecură la răsculați: întâiu Sibienii, apoi Brașovenii și Clujenii; se opriau familiile boierilor, se ucideau în cale soldații. Intervenția lui Mihai, printr'un Sas și doi Unguri, către acei cari-l ascultaseră până atunci cu dușmănie în suflet fu răspinsă. *Basta, îndemnat de Ungnad, încheie pactul cu rebelii*, cari de fapt nu doriau alta decât să readucă pe Sigismund, și Mihai Székely, din datorie militară, intra în aceiași oaste care unia steagul împărătesc cu fanioanele ardelene.

*Se ajunse, fără niciun fel de somație și de discuții*, la luptă, care se dădu pe valea Murășului, la ieșirea din Ardeal, înaintea satului Mirăslău. Cazacii se lăsară răspinși ca și la Șelimbăr. Atunci Mihai ieși furios cu tunurile din ascunzișul tot așa de bine ales ca la Călugăreni. Din nou Cazacii se dădură înapoi, când văzură oastea de „catafracți“ silesieni a lui Basta, vechile bande din Țările-de-jos, atât de superioare amestecului comandat eroic de Mihai, care *niciodată nu și-a putut face o adevărată oștire*. Călărimea se îngărămădi în

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 1019, no. MCCCCLXIV; Szádeczky, o. c., pp. 357-8, no. CXVIII. Cf. Iorga, *Ist. lui Mihai*, II, p. 93 și urm.

pasul îngust unde pedestrii se lăsară zdrobiți<sup>1</sup>. Cât despre Mihai, el a arătat pe urmă cum, „văzând oaste creștină, mișcat de milă și ca să nu se verse, din pricina nestatorniciei câtorva ticăloși, sângele creștin, n'am stat după obicei în fața întâii loviri, ci s'a retras. Nu se cuvenia să meargă împotriva domnului meu“<sup>2</sup> (18 Septembrie).

Iar, a doua zi după biruință, la Alba-Iulia, supt ochii lui Basta, se măcelăriau oamenii lui Mihai, și până la nevestele, copiii și pruncii lor, până și la bolnavii din bolniță. Biserica românească fu nimicită, oasele lui Aron-Vodă și ale lui Danciu din Brâncoveni împrăstiate<sup>3</sup>.

Mihai își refăcuse supt munte o oaste cu contingentul muntean al lui Radu Buzescu și Sava, care nu luase parte la bătălie, cu Moldovenii, cu Sârbii lui Delimarcu și Baba Novac, așteptându-se și Secuiei<sup>4</sup>.

El nu știa ca printr'o diplomă imperială din 22 ale lunii, încredințată lui Kornis și Stoica, *el era recunoscut guvernator pe viață al Ardealului*, fiului trebuind să i se caute apoi o situație potrivită cu rangul lui, acolo sau aiurea. Întărindu-i-se Țara-Românească și pentru fete, se trecea supt tăcere Moldova<sup>5</sup>.

Deocamdată, o nouă luptă era cu puțință, dar *momentul lui Zamoyiski, de mult gata cu trupele sale, sosise*.

Trecea Nistrul încă de la începutul lunii și mergea spre Suceava, care, apărată de Unguri, se predă. La 21 ale lunii cancelariul părăsia vechea capitală a Moldovei, odată zădarnic cercată de regele Ioan-Albert, și se cobora spre Bacău. Era numai cu oamenii săi, fără Moldovenii lui Ieremia, restabilit.

Legăturile acestuia cu ocrotitorii săi adesea tiranici se cer amintite înainte de a urmări pe acest erudit al războiului într'o campanie de al cărei succes era sigur.

<sup>1</sup> Ciro Spontoni, *Storia della Transilvania*; Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, p. 577 și urm.; Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 1037-40, no. MCCCXCIV: Veress, *l. c.*, pp. 192-4, no. 183; povestirea Italianului Cavriolo; *ibid.*, pp. 204-9, no. 295 (cf. *ibid.*, pp. 209-14, no. 196).

<sup>2</sup> Pernice, *o. c.*, p. 49.

<sup>3</sup> *Ibid.* Cf. Iorga, *Ist. Armatei*, II (cu amănuntele).

<sup>4</sup> Hurmuzaki, IV, p. 138.

<sup>5</sup> *Ibid.*, III<sup>2</sup>, pp. 364-6; IV, p. 132; cf. *Fragmente*, III, p. 11; Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 1056-8, n-le MDXXV-VI.

Acesta avuse mult de lucru cu Polonia din țara sa. Lupu Stroici fusese greu jignit; lui însuși, Domnului, i se poruncise a ieși înaintea unui sol polon în trecere<sup>1</sup>. *Acuma i se cerea să admită anexarea țerii sale la Polonia, și el avuse energia să refuze*<sup>2</sup>.

Încă de la sfârșitul lui August 1599, când Mihai era din nou în luptă cu Turcii, Ieremia arătase regelui Poloniei că fratele său Simion a fost „cerut de mai multe ori“ de Turci ca Domn muntean, grăbind acum trimeterea lui. Sânt și boieri munteni cari-l vor. Astfel și cealaltă țară românească se oferă Poloniei<sup>3</sup>.

Dacă în acest moment, din Septembrie 1600, *cancelariul n'avea cu dânsul pe pretendent*, ceia ce arată că lovitura era destinată Ardealului, la 16 Septembrie Ieremia se ruga de regele Poloniei să i se ajute fratele la Munteni<sup>4</sup>. Mihai credea că Polonii aduc pe nepotul său Dumitrașcu, fiul „demetriad“ al lui Cercel<sup>5</sup>.

Iar Statele Ardeleni treceau peste suzeranitatea polonă asupra Moldovei, cerând de-a dreptul Moldovenilor, boieri, ostași și țerani, ca și cum n'ar fi acolo un Domn, sprijin în lupta contra lui Mihai<sup>6</sup>. Ei credeau că Sigismund se află, cu o „oaste mare ungurească“, în Moldova<sup>7</sup>.

Astfel *trei oști își stăteau față în față*, căci Basta nu era de loc dispus să îngăduie intrarea în Ardeal a Polonilor, cari, firește, trebuiau să aducă pe Sigismund, pentru care părea că vine de la Hust, unde se adăpostise, și Moise Székely.

Negocieri începură între Mihai și cei cari-l învinseseră. Basta-i cerea să se prefacă într'un căpitan împărătesc luptând cu Turcii aiurea, prin Nord, iar el din adâncul durerii sale

<sup>1</sup> P. P. Panaitescu, *Doc.*, p. 49 și urm., 68 și urm. Se întrebuintează și un studiu de K. Górski, în revista *Ateneum* din Varșovia, IV (1892).

<sup>2</sup> Veress, *l. c.*, pp. 242-3, no. 222.

<sup>3</sup> Panaitescu, *Doc.*, pp. 86-8, no. 34. Pentru „Grecul, ruda lui“, căruia i-ar fi destinat Mihai Moldova, v. *ibid.*, pp. 102-3, no. 41.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 127-8, no. 54.

<sup>5</sup> Hurmuzaki, IV, p. 161.

<sup>6</sup> P. P. Panaitescu, *Doc.*, pp. 130-1, no. 55.

<sup>7</sup> *Ibid.* Scrisoarea în slavonește cu litere latine.

sufletești vorbia de vechile sale planuri dunărene. Dorințele lui, de a i se cruța familia, cerută ca ostateci, de a i se recunoaște locurile de retragere erau de o adâncă supunere față de fatalitate. Trebui, ca să-și scape vechea moșie, să încheie înțelegerea de la Voila, în Țara Oltului, prin care, lăsând ostateci acea nenorocită familie, precum și pe Stoica, pe Udrea, pe Radu Buzescu și pe Sava, se învoia să iasă din țara de care atâta dorise<sup>1</sup>.

Ceia ce s'a întâmplat pe urmă arată pe ce linii ciudate se urma *confusia pe care o produsese unirea fără ordin a lui Basta cu nemeșii ardeleni*. Mihai se cobora prin pasul Buzăului, nu ca să apere Țara-Românească, ci ca să taie pe Teleajen drumul cancelariului către Ardeal. Desprețuind legătura cu Csáky, președintele Statelor ardeleni în revoltă, și evitând și pe Basta, el se adresa, după trecerea munților, celor doi comisari, arătând ce are de gând să facă. În hotărîrea lui era și o mulțămire personală: *va lupta contra restaurării lui Sigismund în Ardeal*.

Dar mijloacele lui Mihai, acei bieți 2500 de oameni, Români și Sârbi, erau așa de slabi față de legiunile polone, oțelite în luptele contra Muscalilor, cari, moștenire a regelui Ștefan, se coborau singuri, după regulile strategiei moderne. Atacurile din trecători, la „guri“, din partea lui Delimarcu și altor căpitani nu putură să oprească, la Năieni și aiurea, această înaintare bine chibzuită. Mihai scria, cum am văzut, după aceste ciocniri comisarilor, arătând că Sigismund vine cu siguranță, că Statele trădează și-și vor călca din nou jurământul, că el, cerând să fie ajutat, n'are nicio nevoie de Ungurii din Ardeal, ci de cei din Ungaria împărătească și mai ales de Nemți<sup>2</sup>. Peste două zile, la trecerea Cricovului, Mihai însuși, care nu *putea să deie o bătălie, odată ce, afară de Moise Székely, care intra însă ca supraveghetor al lui, nu ca ajutător, nimic nu-i venise din Ardealul în plină anarhie*, unde Unghnad îi doria moartea<sup>3</sup>, încercă o altă lovitură, răsărind din ascunzișul care i se păruse prielnic,

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, pp. 216-9, no. 198. V. și St. Nicolaescu, *Doc. de la Mihai Viteazul*, 1916.

<sup>2</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. LXXXVIII-IX; P. P. Panaitescu, *Doc.*, pp. 133-4, no. 57.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, IV, pp. 164-9, 187.

Noua întâlnire, foarte sângeroasă, n'avu decât un rezultat: ce mai avea el ca mercenari trădă, și Zamoyski putu culege nouăzeci de steaguri părăsite<sup>1</sup>. Nici la Bucovel, ceva mai jos, biruitorul de altă dată n'avu mai mult noroc<sup>2</sup>.

Oricum, Polonii, cărora li se trimeteau din Ardeal somații, mai mult rugătoare, să nu năvălească, își schimbaseră direcția și planul. Având a face cu o armată, scăzută ca număr și descurajată, dar care era încă reținută de autoritatea șefului ei, Zamoyski trebui să treacă de la Ploești la Argeș și apoi prin Oltenia<sup>3</sup>. În drum se dădu o ultimă luptă la Argeș, pe care a împodobit-o, exagerând și falsificând faptele, un cântăreț polon<sup>4</sup>.

Dar o altă armată era acolo încă de la începutul lui Octombre. Turcii apăruseră cu copilul Radu-Vodă la Giurgiu și avangarda lor prăda până la Gherghița, pe când alte cele pătrundeau prin vadurile de la Nicopol și de la Vidin<sup>5</sup>, unde se întimpină totuși rezistență din partea Banului Calotă, care ar fi perit<sup>6</sup>. Mihai însuși avu a face cu unele din cetele lor, silindu-le la retragere. Comandantul trupelor de uscat, Mahmud, era sprijinit de vasele lui Șaban, Pașa de Cipru<sup>7</sup>.

Dar pentru a găsi un rost campaniei, pornită cu alt scop, Zamoyski primi cererea lui Ieremia de a instala ca Domn pe

<sup>1</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, p. 639 și urm.; Veress, *l. c.*, pp. 248-9.

<sup>2</sup> Izvoarele numeroase, în Iorga, *Ist. l. Mihai*, II, p. 112.

<sup>3</sup> Ciocnirea de acolo inspiră pe un poet polon Otwinowski; V. și P. P. Panaitescu, *Influența polonă*, în *Mem. Ac. Rom.*, seria 3-a, IV.

<sup>4</sup> D. P. P. Panaitescu (*Mihai Viteazul*, pp. 236-7) pune în legătură datele din acest poem cu știrile despre o danie la Bistrița și un împrumut făcut, la Ruda, lui Mihai de Preda Buzescu, noul Ban oltean (Stoica Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, pp. 305-7) și admite, ceia ce e imposibil, o instalare a lui Mihai în Oltenia, o întoarcere de acolo pentru a da lupta de la Argeș. Propriile lui mărturisiri nu cuprind nimic în acest sens. Nici uciderile de boieri la Craiova după știri de la Gheorghe Borbély, care le-ar fi aflat de la un Român din Caransebeș (Hurmuzaki, IV, p. 209, no. CLXXXI), nu sânt admisibile. Dar se poate crede că, în ultimul moment, prin Andronic Cantacuzino, el ar fi încercat o înțelegere formală cu Turcii; Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, p. 30. La Constantinopol se ucisese agentul lui, Dima, și se credea că Delimarcu a fost adus prizonier.

<sup>5</sup> Iorga, *Ist. lui Mihai*, II, p. 113. Unele știri și la Miron Costin.

<sup>6</sup> Naima; Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, p. 31; Corfus, *l. c.*, pp. 50-4.

<sup>7</sup> Hurmuzaki, IV, pp. 30, 33. V. și în *Cerc. Lit.*, X-II, studiul d-lui Valeriu Popovici.

Simion. Se găsiră câțiva boieri, prieteni ai păcii cu Turcii, cari-l primiră; între prinșii cari se raliară a fost însuși Udrea. Dar numai la 25 Novembre noul Domn, căruia i se adusese și un steag turcesc, era așezat în Scaun. Trebui totuși ca Zamoyski să rămâie în Țara-Românească și până în iarnă, cerând Ardelenilor să-i dea în mână pe Mihai, la 23 Decembre<sup>1</sup>.

Intr'o astfel de situație, cu trei dușmani în spate, Mihai își disolvă armata, care nu putuse fi zdrobită. Tunurile le încredință cu Moise Székely, ca să le treacă în Ardeal. Iar el, cu o trupă de călăreți capabilă să-și facă drum contra oricui, porni pe la pasul Vâlcanului, răzbind la Deva, apoi peste șesurile Banatului și Crișurilor spre Impăratul căruia știa că nu-i greșise — și de la el veniseră intervenții în folosul lui<sup>2</sup>. La 11 Octombrie nu era încă în siguranță la Orade, unde comanda un vechiu dușman, Paul Niary, care se gândi să-l aresteze. Alți Unguri din țara Impăratului știură însă să-i onoreze nenorocirea.

Sosit la Viena, abia cu începutul anului 1601, având, după ce i se luase sau rămăsese în drum, doar o suită de patruzeci de oameni, el avu să deie o adevărată luptă ca să poată vedea fețele luminate de acolo<sup>3</sup>.

Aici se aflau foștii săi supuși și sfetnici din Ardeal, Naprágy și Bocskai<sup>4</sup>, cari nu știau cum să-l înegrească, și pâri împotriva lui veniau și de la State, care mergeau până acolo, în timp ce pregăteau noua intrare a lui Sigismund, încât cereau ca „tiranul“ să li fie trimes supt pază și în lanțuri. Audiența lui la arhiducele Matthias, fu după a Ardelenilor și în condiții jignitoare pentru acela care avuse un astfel de rol și adusese servicii așa de mari. Intr'o lungă plângere, care e istoria amănunțită a vieții sale, căutătorul dreptății pe pământ arăta cum s'a străduit el pentru creștinătate și

<sup>1</sup> Aceleași izvoare citate, mai departe. Se adaugă și cele din P. P. Panaitescu, *Ist. lui Mihai*, p. 232, nota 5. Raportul lui Zamoyski, Veress, *l. c.*, pp. 238-40, no. 221.

<sup>2</sup> Iorga, *Istoria lui Mihai*, II, p. 111, nota 5.

<sup>3</sup> Pentru călătorie, materialul în Hurmuzaki, IV, și în Iorga, Hurmuzaki, XII. Cf. Iorga, *Istoria lui Mihai*, II, p. 116 și urm.

<sup>4</sup> Ai lui, Ioan Raț, Ioan Vaida și Martin Horváth, fuseseră opriți în cale; Memoriul din Papiu Ilarian, *l. c.*

ce dușmani a întâlnit împotriva sa, ducându-l prin neconținute înșelări și prin patentul act de trădare la o cădere care nu poate fi în folosul Casei de Austria.

Mai mult decât tot adevărul expus cu o așa de elocventă pasiune pe paginile acestei mărturisiri energice și duioase în același timp<sup>1</sup> l-a ajutat însă ultimul rezultat, care se putea aștepta, al anarhiei din Ardeal.

Aici, de fapt, nu governa nimeni, ajungându-se la o înțelegere între Basta, comisari și Unguri numai când era vorba de prigoniri și de acte așa de sălbatece ca arderea la Cluj, a doua zi după restaurarea ungurească, în piața publică, a lui Baba-Novac și a unui biet preot, și tragerile în țapă ale Românilor<sup>2</sup>. Dieta de la Leczfalva nu putuse aduce o ordine oarecare.

În sfârșit, pe când Maximilian refuza din nou să vie cu mâinile goale în Ardeal<sup>3</sup>, ceia ce era de mult pregătit izbucni. Fără să li pese prea mult de oastea pe care totuși o păstra Basta, Statele procedară la întronarea solemnă a lui Sigismund, care era slăbiciunea lor. Votul dietei fu anunțat generalului împărătesc, care, din parte-i, trimetea, la 11, ștafeta. Încă din Februar se negocia cu acesta, opoșit în Moldova, la Iași, de unde venia în solie Vistierul Damian. El aducea firmanul turcesc pentru confirmare. La 18 ale lunii mergeau să și-l aducă Ștefan Tholdy, Nicolae Vitéz, Ioan Szentpály, Bogáthy și alții, întovărășiți de delegați sași. La 4 Mart se retrimeteau din Bistrița solii lui și se curăția calea pe care trebuia să vie „principele“. La 23 el era pe pământul Ardealului, primit cu cinste și fiabire la Bistrița<sup>4</sup>, de și numai la 14 April se dădu în dietă votul pentru rechemare. Explicațiile trimese la Curte, sprijinite pe ordinul turcesc, erau o ironie<sup>5</sup>. Plătit sau ba, represintantul lui Rudolf plecă li-

<sup>1</sup> Memoriul în Papiu, *Tesaur*, I, p. 249 și urm.

<sup>2</sup> Szamosközy; Filimon, în ziarul *Patria*, 25 Decembre 1932; I. Crăciun, o. c.; Meteș, *Domni și boieri din țerile noastre în orașul Cluj*, pp. xi, 22-3, 27.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 1130-2, no. MDCXXIV.

<sup>4</sup> Socolile Bistriței, Iorga, *Studii și doc.*, I-II, pp. 28-9. Aducea firmanul turcesc pentru confirmare.

<sup>5</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 1174, no. MDCCII.

niștit, fără nimic din indignările cu care copleșise continuu pe Mihai.

Ochi: multă vreme închiși se deschisera în sfârșit. Mihai apărea acum în altă lumină. La 14 Mart el era primit în audiență și i se cerea să câștige a doua oară acest atât de nestatornic Ardeal al privilegiaților<sup>1</sup>.

Mihai primi această misiune, *lipsită de orice garanție*, cu setea mândriei sale jignite, cu pasiunea cui avea să-și mântuie din primejdie soția și copiii.

Intre 3 și 29 April el petrecu la Viena, unde i se dădură banii trebuitori pentru a-și tocui o nouă armată de mercenari, care nu putea să fie legată de dânsul decât prin soldă și puțința de pradă. Cu atâta nu s'ar fi biruit ce putuse strânge Sigismund pe lângă trupele, păstrate în lagăr, ale Statelor. Mihai trebui să-și calce pe inimă și să se facă „frate“ cu cine-l prăbușise din culmea măririlor: cu Basta.

Întâlnirea se făcu la Cașovia, unde împăciuitorul fu noul comandant. Italianul de mare neam ducal Ferrante Gonzaga, care-i pregăti „Valahului“ o primire măreață. La 20 Maiu se făcu și această dureroasă ispășire, în care Albanesul adușe, după propria sa mărturisire, numai „dibăcie“ (*destrezza*). Apoi cei doi asociați prin voința Imperialilor se despărțiră, Domnul român mergând la Dobrișin, pe când generalul alerga înainte la Sătmar, unde găsi pe Mihai Székely.

Sigismund se arăta mirat de această ofensivă. Față de Imperiali păstra o atitudine de perfectă politeță, dar, pentru a ruina pe odiosul „Valah“ el se folosi de mijlocul unei grosolane falsificații. Cineva, probabil un pisar moldovean, fabrică mai multe scrisori prin care, pe de o parte, Marele Vizir Ibrahim era înștiințat că, dacă i se dă Cașovia (!), Mihai e gata a se lupta cu Imperialii, iar, pe de alta, Rudolf era batjocorit ca prost, iar ai săi erau tratați de niște „Sași fără omenie“ și „afemiați“. Aceasta în scrisuri către boierii pe cari tocmai îi tăiasă Simion: Udrea și Negre, și către Stoichișă; data, Cașovia, 1-ii, fie și 11, Maiu st. v., e imposibilă, iar iscălitura lui Mihai vădit plăsmuită<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> V. Iorga, *Ist. lui Mihai*, II, pp. 125-6.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, IV, p. 249-50, no. ccxi; pp. 255-7, no. ccxv; pp. 278-9; Szádeczky, o. c., pp. 412-4 (forma latină); Iorga, Hurmu-



Basta a declarat însuși că fără „Valah“, precum o doria Sigismund, ar fi fost pierdut<sup>1</sup>. Legătura între cele două oștiri se putu face în ajunul bătăliei. Mihai n'avea cu dânsul nici pe Muntenii săi, de și, încă din Iulie, vechii boieri de țară, în frunte cu Buzeștii, răsturnaseră pe Simion, silindu-l să plece spre Buzău și apoi în Moldova lui<sup>2</sup>, și Mihai chema la oaste pe Radu Clucerul și pe Stoica<sup>3</sup> —, nici pe Secui. Rămânea cu credința șovăitoare a lefeștilor, cu norocul său — și mai ales cu avântul furtunos al unei vitejii rămase tinere. Se adăugiră, în sfârșit, călăreții silesieni, partea cea mai prețuită în formațiunile Imperialilor. Din parte-i, Sigismund nu avea cu dânsul niciun ajutor al Turcilor, și de la Poloni nu-i venise nimic. Dar i se trimiseseră, înainte de a se produce răscoala din Țara-Românească, un număr de Moldoveni, cu un bun ostaș, Orăș Hatmanul, și un tânăr Bucioc, care era să facă apoi o mare carieră<sup>4</sup>. Nu-i lipsiau nici Cazaci poloni, veniți pe același pas moldovenesc al Carpaților<sup>5</sup>.

Resistența lui fu însă scurtă. Ciocnirea străjilor călări fu fără noroc pentru dânsul. Tunurile erau foarte rău îndreptate. Mulțimea fără legătură, în care se pomenesc și elemente răzlețe de Turci și Tataři, nu arăta niciun devotament. E ciudat chiar cum s'a încercat cu astfel de mijloace inferioare

zaki, XII, p. 1220; M. Lascaris, în *Rev. hist. du S.-E. eur.*, IV, p. 203 și urm. (după găsirea formei slavone de d. Ivić); Iorga, *Basta și Mihai Viteazul*, pp. 53-5; *Mem. Ac. Rom.*, seria a 3-a, XI, p. 1 și urm. Cf. Szádeczky, *o. c.*, precum și Veress, *l. c.*, pp. 364-5, no. 365; cf. *ibid.*, pp. 391-2, n-le 392-3; D. P. Bogdan, în *Rev. Ist. Rom.*, II, pp. 382-4; *ibid.*, III, pp. 288-9.

<sup>1</sup> Veress, *Epistolae G. Basta*, p. 271.

<sup>2</sup> Veress, *Doc.*, VI, pp. 395-6, no. 376; I. Bogdan, *Doc. Pol.*, pp. 47-9, no. xxviii; pp. 52-4, no. xxxi. Alte știri la P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, pp. 244-6. La 15 Maiu el era în Scaun; Hasdeu, *Cuvenele den bătrâni*, I, pp. 109-10. El va trata apoi de „Iotri“ pe partizanii lui Radu Mihnea; *ibid.*, pp. 112-3.

<sup>3</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, pp. 1205-6, no. MDCCCLXXI.

<sup>4</sup> Iorga, *Studii și doc.*, I-II, p. 30. Și Toma Csomortány reapare cu acest prilej; *ibid.* Acești Moldoveni stătură multe săptămâni lângă Bistrița în lagăr. Steagurile lor vor fi prinse și trimese Impăratului. V. Mika Sándor, *Weiss Mihály*.

<sup>5</sup> Iorga, *Studii și doc.*, I-II, p. 31. Spioni ai lui Mihai, între cari un Grec, se prind la Bistrița; *ibid.*

rezistența. Încă odată nemeșii se lăsară bătute, și Kornis fu omorât de Mihai pe loc, ca trădător. Csáky ajută pe domnul său, Sigismund, în locul căruia doria din toată inima să se așeze, doar ca tovarăș de fugă spre trecătorile moldovenești<sup>1</sup>.

Buletinul de victorie al lui Mihai nu uită pe Basta<sup>2</sup>, pe când Sașii nu vorbesc decât de isprava Germanilor<sup>3</sup>. El cerea doar Impăratului, amintind alte două lupte ale sale pentru Ardeal, „să fie avut în vedere după cuviință“, pomenind și de starea în care i se găsește vechea moșie, unde n'au mai rămas, spune el frumos, arătându-și nesfârșita milă pentru această maică a sa, „decât munții și apele“. Cum se vede, niciun cuvânt despre Ardeal, iar răspunsul pe care el nu-l va mai putea ceti, îi promitea doar ajutorul lui Basta ca să poată relua Țara-Românească, dar după ce va fi supus complect Ardealul<sup>4</sup>.

Generalul împărătesc, doritor de a stăpâni această cucerire și de a o stăpâni singur, se răpezi îndată la Cluj, pe când Mihai întârzie în acele părți apusene ale luptei, la Zalău. Deci Basta se îndreaptă apoi spre Turda, dar nu pentru a supraveghia oarecare rămășițe de împotrivire, căci aici el găsi pe Mihai, care fusese de bună samă înștiințat despre această mișcare și, cu toată grija alor săi, cu toată situația încă nelămurită în Țara-Românească, înțelegea să fie și mai departe solidar cu colaboratorul său.

Această dualitate, admisă de arhiducele Matthias, acum poruncitor în Statele austriece, în dorința de a se mântui cât mai răpede cu usurpatorul ungar, ascundea mari primejdii. Basta va fi simțit la Curte că orice ar face va fi aprobat, și el își urmă metodele, viclene și sângeroase. Avu în mâni scrisorile fabricate de Sigismund, și din nou pâriile de trădare

<sup>1</sup> Descrierea în Spontoni, *l. c.* (Memoriile lui Basta), în Beduccino, la Iorga, *Mem. Ac. Rom.*, 1931. Știri imperiale și turcești, în Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 1199 și urm., n-le MDCCCLXXVI și urm.; Veress, *l. c.*, pp. 407-9, no. 387; pp. 409 și urm., 416-8, no. 396.

<sup>2</sup> Veress, *l. c.*, pp. 409-10, no. 359.

<sup>3</sup> Iorga, *Studii și doc.*, I-II, p. 32.

<sup>4</sup> Hurmuzaki, IV, pp. 265-6, no. CCXXXIII; Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 1217, n-le MDCCXCI-II; Veress, *l. c.*, pp. 410-1.

și de jaț îl prinseră din toate părțile. Statornica lui ură era dispusă a le crede.

Astfel, Basta se făcu a cerca fidelitatea față de Imperiu a celui așa de mult clevetit. Cum Mihai voia să se coboare acum spre Făgăraș către ai săi, — și avea și datoria și dreptul —, rivalul îl încurajă să-și trimeată înainte cea mai mare parte din trupe, ca să rămâie astfel descoperit. Supt cuvânt că se va ținea un nou consiliu de război, el fu convocat în tabăra vechiului său dușman. Acei cari aduseră chemarea erau Valoni și Germani, cu un Jacques Beauri și un Mortagne, oameni deprinși cu execuțiile în taină. Pătrunseră în cortul mândrului Domn biruitor, ca și cum ordinul li-ar fi fost să aresteze un ofițer oarecare, prins cu greșeală. Oricine ar fi avut un gest de mirare și de revoltă, cu atât mai mult firea de foc a lui Mihai. Atunci, pretinzându-se amenințați, ei se aruncară asupra lui cu topoarele. Apoi, acolo chiar, îi tăiară acel frumos cap de nobil viteaz și, târind în țărână, spre cele din urmă insulte, trupul, merseră să ofere cui îi comanda acest crunt trofeu al crimei lor (19 August).

Autorul moral nu avu nicio înustrare și nicio rușine. Nu învrednici de nicio cinste corpul neînsuflețit, pe care-l batjocurică dușmanii și-l sfâșiară câinii, dar nu îndrăzni să trimeată Impăratului proba sângeroasă a infamiei sale. Astfel, capul putu fi „furat“ de Radu Florescu, care-l aduse neclintitului credincios, Radu Buzescu. El și soția, Preda, îl înmormântară la Dealu, în locul jurământului pe care Domnul român nu-l călcase, puind de-asupra-i marmura mică în care, în românește, e însemnat că „zace cinstitul și răposatul cap al creștinului Mihail Marele Voevod, ce au fost Domn Țăriei-Românești și Ardealului și Moldovei“, adăugind simplu că „în câmpii Tordei l-au ucis Neamții“<sup>1</sup>.

În abia opt ani de stăpânire și isprăvind așa de tânăr, căci abia trecuse de patruzeci de ani și era în toate mijloacele puterii sale trupești și sufletești, fiul lui Petrașcu-Vodă și al Teodorei, el care-și numise copilul, când n'avea niciun gând de Domnie, după numele tatălui și încunjura de o pietate deosebită

<sup>1</sup> Iorga, *Inscripții*, I, p. 99, no. 196. Izvoarele despre omor în Iorga, *Ist. lui Mihai*, II, pp. 135-7.

mormintele de la Dealu, al aceluia și ale dinastiei, făcuse dovada unor însușiri cu totul extraordinare, aducând prin sine ceea ce în curs de generații se adunase în această ramură a neamului stăpânitor, ca hotărîre, mândrie și avânt.

În loc să despoaie țara pentru a îmbogăți pe Turci și a-și face lui însuși o avere, acela care n'a tîrît după sine, ca toți înaintașii, din amîndouă țerile, cari au ajuns a-și părăsi Scaunul, trecând în creștinătate, comorile cu carăle, el a înțeles de la început că nu se poate merge mai departe cu un sistem de metodică storcere pînă peste puterile omenești, care mulțămită răscoalei sale nu se va mai întoarce niciodată, cum nici exilarea Domnilor prin insule pierdute, prin pustietăți asiatice și africane, nici mutilarea lor, uciderea lor tănuită prin înecare ori spînzurarea înaintea tuturor la Constantinopol. Când i se va face cunoscut lui Simion că nu mai poate să rămîie în Scaunul din nou și definitiv dăruit copilului Radu-Vodă, o scrisoare împărătească, laudându-i slujba cinstită, îi lăsa să aleagă între a veni onorabil la Poartă și între a se retrage, așteptând o nouă favoare, în țara asupra căreia domnia fratele său<sup>1</sup>.

Deci Mihai, pe care nimeni nu-l căutase și nu-l încântase, căruia nu-i făcuse nicio făgăduială și nu-i acordase vre-o garanție, recurse la sabie. Era ieșirea dintr'o situație financiară imposibilă, dar și manifestarea acelei călduroase iubiri pentru creștinătate despre care a vorbit totdeauna în toate cuvintele și scrisesele sale și pe care pînă la capăt a dovedit-o prin fapte.

Avînd o picătură de bun sînge grecesc în vine, de și, cu atîta ură cîtă era contra lui, nimeni nu l-a înfățișat ca Grec, el vedea în fundul zărilor speranțelor sale capitala Împărăției creștine, unde stăpînia un domn de altă lege. Va fi crezut în ceasurile celui mai mare entusiasm al său că ar putea să între prin spîrturile venerabilelor ziduri milenare pătate de sângele ultimului Împărat bine-credincios, pentru a împlînta din nou crucea răsăriteană de-asupra cupolei de la Sfînta Sofia. Un sobor întreg de clerici îl chema într'acolo pentru ca să așeze la loc, cu un Împărat miruit pe frunte de Patriarhul ortodoxiei, sfînta masă

<sup>1</sup> T. Holban, în *Rev. Ist.*, April-Maiu 1937.

Creștinii din Balcani au văzut în el pe liberatorul și răscumpărătorul mult așteptat. Cu clerul grec în frunte, dar nu și cu cel catolic, care n'a vrut să cunoască pe schismatic, ei au îndreptat către dânsul, încunjurat și de un grup de Patriarhi, Mitropoliți și episcopi, de la Adriatică până la Ierusalim, cererile lor cele mai râvnitoare și așteptările lor cele mai sfinte. Din munții Albaniei până în acei ai Emului, prin sate și târguri, ei îl aclamau în taină ca pe acela care ar putea să-i cuprindă din nou supt aceeași coroană, de bizantină strălucire arhaică. I-a durut adânc că n'au văzut steagurile lui decât în furtunoasa pornire a iurușurilor devastatoare, dar unii dintre dânsii s'ar împărtășit de pământuri dincoace de Dunăre din „frăția“ lui creștinească, așa de darnică.

*Oricum, prin el s'a restabilit nu numai o Dacie de hegemonie românească, dar și toate legăturile cu acele ținuturi din Sud-Estul european pe care nicio schimbare a vremilor nu le putea rupe din legături firești care se formaseră și desvolta eră în curs de două milenii.*

Ar fi mers înainte pe această cale, dacă ar fi avut o oaste formată și veniturile unei țări pașnice și înfloritoare, dacă s'ar fi putut răzima pe credința sigură a întregii sațe boierimi. Din nenorocire, era sărac în țară stoarsă și trăia între dușmani. Mâna care învârtia cu atâta iuțeală paloșul trebuia să se întindă pentru a cerși cu umilință banii „joldului“, ostașilor străini și ajutorul de luptă al Germanilor trimise de Impăratul.

Chiar să fi avut la îndemână aceste mijloace de care a jinduit până la sfârșit, și încă privirile i-ar fi fost atrase spre alte orizonturi, la Nord, la Apus, de perspectivele ce i se deschideau prin străbaterea catolică în aceste regiuni ale Dunării. Poloni și Germani erau pe atunci în acea stare neașezată care trezește neapărat poftele vecinilor. Răpede Mihai a putut să vadă nu numai incapacitatea de a governa a unui Sigismund, aceea, și mai vădită, a unui cardinal Andrei și lipsa de decisiune a Imperialilor în ce privește Ardealul, dar și deficiența de conducere adevărată și unitară la Viena, la Praga, cu acel composesorat habsburgic care nu se putea manifesta unitar și răpede, la momentul potrivit, niciodată. Și el știa prin amici din Polonia cari nu erau numai co-

religionarii săi, că între regele fără personalitate și între acel vice-rege de fapt, între acel Mare-Vizir creștin care era Zamboyski sânt neconținute ciocniri și că puternicul cancelar și hatman nu e încunjurat de iubirea unei nobilimi perpetuu anarhice. În fund răsăriau poftele muscălești. De aici, în momentul când nu mai putea să se observe, acele strigăte ale lui Mihai, răpede exploatare, în care el vorbea de luarea Cracoviei, de reșezarea în Polonia a arhiducelui Maximilian, de o parte, iar, de alta, de cucerirea Cașoviei, capitală a Ungariei-de-sus, de visita ce ar putea-o face, în fruntea unei oștiri de invazie, Impăratului la Viena și la Praga.

Vorbind și scriind românește, cunoscând bine toate rosturile neamului său, Mihai nu putea să rămâie nesimțitor la râvnirile Românilor liberi spre o unitate măcar în ce privește familia stăpânitoare. Oriunde a găsit și în Ardeal un Român într'o situație mai înaltă, a căutat să și-l alipească și să-l întrebuițeze. De aceia i-a plăcut de cei doi Kornis, cari nu i-au meritat prietenia. La Cluj a pus un jude român cu frumos nume popular. A respectat pe Vlădica Ioan, întinzându-i după puțină drepturile și dintr'un călugăr de la Tismana, Serghie, a făcut un Vlădica pentru Maramurăș. Față de Românii din Ardeal și părțile vecine, cari nu erau cu toții iobagi, cum se crede așa de ușor, umilindu-ne, ei se bucurau adesea de largi privilegii, pe care și le știau apăra, el s'a înfățișat cum fusese și a continuat să fie în țara sa însăși ca un bogat domn de pământ, bucuros să aibă supt stăpânirea sa cât mai multă brazdă<sup>1</sup>, ca un reprezentant al clasei sale și, fiind locțiitor al Impăratului, avea datoria să fie liniște într'o țară care nu era cu totul a lui: de aceia n'a îngăduit, cât îi era cu puțință, nicio tulburare a buneii rânduiei. În dieta de pe urmă din 1600 el merse chiar mai departe și puse satele românești în colaborare cu cele ale națiilor privilegiate, ajutându-se unele pe altele și

<sup>1</sup> V. pentru regimul din țară și P. P. Panătescu, *Mihai Viteazul*, p. 87 și urm. (multe însemnări și din documente inedite, fără a se desface din ele un sistem social și economic, lucrurile fiind într'o continuă dezvoltare și deosebindu-se de la un loc la altul).

preoțimea de nația Domnului fu scutită de munca silnică la câmp alături cu țeranii<sup>1</sup>.

Legat și el de datina osepirilor de stăpânire, a urmat linia acelor Domni din a doua jumătate a secolului al XVI-lea cari înțelegeau ca Românii să trăiască, în țerile libere, supt oblăduirea unei singure familii și de pe această hartă el voia să îndeplinească isprăvi ca ale lui Alexandru-cel-Mare, a cărui strălucită icoană îi stătea adesea înaintea ochilor. A isprăvit tânăr ca acesta, dar în mijlocul unei groaznice furtuni pe care nu el o stârnise, de și se simția mai bine decât oriunde aiurea în mijlocul văjiirilor ei.

Pe neamul său, cunoscut până atunci ca o curiozitate a lumii pe jumătate cultivate din Răsăritul Europei sau ca o interesantă rămășiță a vechii Rome, pătată însă de barbaria încunjurătoare, el l-a așezat în văzul popoarelor, ca element esențial de vitejie în conflictele vremii.

Iar, în ce privește rosturile Statelor care au ajuns să atârne de dânsul, el a creat acea politică de alipire la Impărăția Apusului, care se urmează apoi vre-o treizeci de ani, ea formând ultimul capitol din anii „vitejiei“ pentru Români.

<sup>1</sup> *Mon. comitialia Transylvaniae*. Locul l-am relevat de mult și el e subliniat și de p. I. Lupaș, în *Istoria unirii Românilor* (col. „Cartea Satului“), București 1937, p. 137.

CARTEA a VII-a

---

MOȘTENIREA „CRAIULUI“ ROMÂN

---



## CAPITOLUL I.

## Cel d'întăiu moștenitor al „Viteazului“

Moartea silnică a lui Mihai Viteazul lăasă Țara-Românească fără stăpân. Dar Simion nu se mai afla în Moldova (e la Agiud în ziua de 5 Iulie 1601<sup>1</sup>), de unde Ieremia scria la 28 August despre dispariția marelui său dușman, presintând-o ca un incident dintr'o bătălie de noapte, la care ar fi participat, nu numai „căpitanul valon“, dar și Basta însuși<sup>2</sup>, ci, fără să mai aștepte acel ajutor serios al Polonilor pe care-l cerea, revenise pe la Râmnic cu ceva Tataři<sup>3</sup>. De Radu Mihnea nu se auzia pentru moment nimic, dar o întoarcere a lui era de așteptat. Pe când Basta se gătia în Septembrie a tri-

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, p. 157.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 159. Mai târziu Ieremia revine și atribuie omorul unei certe pentru împărțirea tunurilor; I. Bogdan, *Doc. Pol.*, II, pp. 61-2, no. xxxvi. El spera că Sultanul va menține pe Sigismund Báthory în Ardeal; *ibid.*, p. 64, no. xxxviii. Tunurile prinse erau, după Basta, vre-o cînzeci; Veress, *Epistolae G. Basta*, I, pp. 575-6, no. 760. Arhiducele Matthias permitea să se deie câteva lui Mihai, *al cărui scop era definit: „recuperarea Țerii-Românești“*; *ibid.*, pp. 578-9, no. 763. Încă de la 16 August Basta strecura pări contra „dubiosului“ Mihai; Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 581, no. 767. *Impăratul recomanda însă la 17 colaborarea cu Mihai*; *ibid.*, p. 1217. Brutal, la 2 Septembrie Albanesul iea asupra lui omorul și într'o scrisoare față de loialul Matthias: „le cause che mi havevano mosso a far amazzar il Valacco“; Veress, *Epistolae G. Basta*, p. 593, no. 784. *Dar acesta-i cerea un raport detaliat*; *ibid.*, p. 595, no. 785. Voia, de și prevenit acum, și actele; *ibid.*, p. 597. Un Zucconi e trimes cu lămuriri la Curte; *ibid.*, p. 615, no. 819; p. 618, no. 817. *Conșfînțirea de Rudolf a luptei de la Mirislău*; *ibid.*, p. 646. Cf. și Hurmuzaki, IV, pp. 266-7, no. ccxxiv.

<sup>3</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, pp. 52-3, no. xxx, p. 58.

mete ca Domn pe Marcu-Vodă<sup>1</sup>, boierii prieteni ai creștinilor, partidul luptător chemară atunci la sfat țara pentru ca, după vechea datină, să-și aleagă ca un Domn. Adunarea se ținu în tabăra de la Cârștienesti, și, cum niciunul din cei trei Buzești nu voiă să primească pătura, ieși ca Domn nou, credincios Impăratului și gata să urmeze lupta cu Turcii, unul dintre sfetnicii mai mărunți ai lui Mihai, Șerban, care-și atribuia o coborire din vechii Băsarabi, și care luă numele de Radu Voevod. O însemnare cuprinsă în Cronică țerii povestește astfel această așezare a noului stăpânitor, impus, *nu de boierimea olteană, adevă de „oștile Mehedinților“, care goniseră pe Simionci de luptătorii din Ardeal*: „Iar boierii câți au fost cu Mihai-Vodă, după ce au murit Domnul lor, au venit aici în țară, pre la Căineni, cu toate oștile românești, și s'au tăbărit la un sat ce-i zic Crâstieneșit, ce este din sus de mănăstirea din Argeș. Acolo și Buzeștii cu dânșii s'au împreunat, și mare svat făcuță, socotind pre cine au pus Domn, ca să poată oblədui Țara-Românească“. Și se arată de ce se temeau cele două tabere reunite: „ca să nu mai între într'însa răutățile și robiile cum au fost mai nainte“. Trebui să se părăsească deci ideia de a se opri la moștenitorul lui Mihai, Nicolae Petrașcu, care se afla, cu mamă-sa, ca ostatec în mâinile lui Basta. De altfel fiul „viteazului“ avuse o Domnie mai mult de formă, asemenea cu aceia a lui Ștefan-Vodă din Moldova supt ocrotirea tatălui, amândoi purtând și același titlu domnesc. Și povestirea urmează astfel: „Și, den poruncă dumnezeiască, toți cu un gând curat aleaseră pre unul den boiari, carele era den seminția băsarăbească, neamul domnesc“, — nouă și puternică afirmație a principiului dinastic — „anume Șerban, nepotul răposatului Băsarabă-Vodă“, prin cine știe ce tată; *el nu l-a pomnit ca Domn, niciodată* —, care-și va fi ascuns coborîrea din singurul „Băsarabă“ cu puțință, Neagoe, de și în ultimul timp din Domnia lui Mihai se vorbise, într'un moment, de un „Băsarabă-Vodă pe

<sup>1</sup> Veress, *Epistolae G. Basta*, I, p. 595. Aștepta să vie boierii să-l ceară; *ibid.*, p. 596, no. 786. Radibrad și Petru Armeanul se trimet în țară; *ibid.*, p. 599, no. 789.



Fig. 63. — Radu Șerban.  
Frescă la biserica mănăstirii Hurezi.

care l-ar fi adus Turcii“<sup>1</sup>. Basta știa că Radu e rudă a Buzeștilor<sup>2</sup>.

Dar stăpânirea noului ales părea din cale afară de șubredă. La începutul lui Septembrie Ioan Potocki, care comanda în Hotin, — da și Ieremia reclama să i se restituie și această cetate și Suceava<sup>3</sup> —, anunța că pleacă să sprijine pe Simion<sup>4</sup>, care se găsea înaintea armatei celeilalte. Trebui în adevăr intervenția lui Potocki pentru ca „vitejii“ munteni, cărora Basta li trimesese pe căpitanul moldovean Mârzea<sup>5</sup>, să fie răspinși (6 Octombree), și, astfel, de la Pitești, 1-iu Novembre, Simion scria regelui Poloniei ca biruitor din grația acestuia<sup>6</sup>.

Venia însă acuma și rândul Domnului de la Turci. În această lună Novembre Ghiuzelgi-Mohammed, Pașa din Giurgiu, credea că Mihai e încă viu și că el e acela care se luptă: cerea Polonilor să ajute la strivirea lui<sup>7</sup>. Peste câteva zile însă Simion primia de la Sultan somația de a face loc lui Radu-Vodă, care era acum un tinerel capabil de a se lupta și de a stăpâni: desorientat, el întreba pe regele Poloniei ce ar trebui să facă<sup>8</sup>. Sprijinit pe ajutorul ostașilor poloni, candidatul moldovean se arăta totuși în stare să reziste cu ce avea pe lângă sine<sup>9</sup>, forțe foarte reduse, pe care rivalul i le socotia la abia 500 de oameni. El putea încă să se fie în Târgoviște<sup>10</sup>.

Dar Radu Mihnea, puternic sprijinit de Turcii dunăreni, câștiga teren, cu atât mai ușor, cu cât Radu celalt, ostașul, trecuse, cum s'a văzut, în Ardeal la Basta, și acesta putea să

<sup>1</sup> Cronica țării, p. 302.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, IV, p. 271.

<sup>3</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, II, p. 56.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 63, no. xxxvii. O nouă cerere în acest sens, cu plângeri contra castelanului polon, Klicki, dispus să taie barba păr-călabului moldovean, care funcționa alături cum putea; *ibid.*, pp. 67-8, no. xl.

<sup>5</sup> *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, l. c.

<sup>6</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, II, pp. 70-1, no. xli. V. și n-1 următor, către Zamoyski.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 73.

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. 74, no. xliv.

<sup>9</sup> *Ibid.*, p. 76.

<sup>10</sup> *Ibid.*, pp. 77-8, no. xlvii.

anunțe că la 6 Novembre fostul boier Șerban, refugiat în Ardeal cu „4.000 de ai lui“<sup>1</sup>, a prestat jurământul într-o formă pe care n-o cunoaștem, dar putem bănuți că va fi fost aceea a unei depline supunerii față de Impăratul<sup>2</sup>: Siroe Buzescu era trimis la Praga<sup>3</sup>. Ucigașul lui Mihai era de părere că s'ar putea ajuta nemulțămiiții din Moldova, un „preot“, un boier venind, și cu o scrisoare în românește, la dânsul ca să ceară să se înlătore Ieremia. I se părea, deci, lui Basta că ura firească a lui Radu contra lui Simion l-ar putea face un potrivit instrument pentru a se înlătura de Moldoveni prietenul lui Sigismund<sup>4</sup>.

Acesta se întorsese în țară puțin după dispariția lui Mihai. Se strecurase din Moldova, al cărui Domn cutezase a trimite scrisori către Ardeleni, chemându-i supt steagurile vechiului prieten<sup>5</sup> și apăruse la Brașov; el luă Bistrița, Mediașul, Sighișoara, ba încercă să capete și Sibiiul, al cărui magistrat intitulat pe Basta „prea-ilustru erou“<sup>6</sup>, și Clujul, asediat în toată forma, Basta fiind silit a se închide, „pentru a descoperi scopul dușmanului“<sup>7</sup>, în Dej, unde așteaptă ajutoare din Ungaria Superioară. Și fiul lui Mihai Viteazul căzu în mâinile lui Sigismund, refugiindu-se apoi, când se schimbară lucrurile, în vechiul cuib făgărășean<sup>8</sup>. Numai în Februar fantoma princiară fu silită la o nouă abdicare<sup>9</sup>.

<sup>1</sup> Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 619, no. 819.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, IV, p. 271.

<sup>3</sup> Basta socotia că pentru a se asigura Țara-Românească e nevoie a se face o fortăreață și a se pune o garnisoană sigură într'nsa.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 274. Acesta cuteza să ofere negociații Imperialilor; *ibid.*, p. 276, no. ccxxxi. Cf. *ibid.*, pp. 289-90, no. ccxxvii. V. Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, pp. 256-7, no. ccxxvi.

<sup>5</sup> Veress, *Epistolae G. Basta*, I, pp. 692-3, no. 793; Basta, scriindu-i, se face a le crede false. Austriecii țineau închis la Stayer „un prinț moldovean“; *ibid.*, p. 618, no. 817. Cf. Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. 134, no. v.

<sup>6</sup> Veress, *Epistolae G. Basta*, I, p. 600, no. 791.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 634, no. 837. El adaugă că nu se va lupta cu Sigismund, fiind vorba de o „oaste pe jumătate desperată“(!); *ibid.*, p. 635. Impăratul îl va mostra în April că a consimțit să lase pe Sigismund în Ardeal; *ibid.*, pp. 683-4, no. 896. Corectare *ibid.*, pp. 685-6, no. 899.

<sup>8</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. 133, no. iv.

<sup>9</sup> *Ibid.*, pp. ix-x. Basta considera ca o concesie a lui Sigismund că nu vorbise de „Valahia“; Veress, *Epistolae G. Basta*, I, p. 661.

În acest timp Radu Mihnea, ajuns lângă București de Crăciun, credea că ar putea să capete și Scaunul din Târgoviște al lui Simion și o anunța bailului venețian, care rămăsese prieten al lui, sprijin cu atât mai necesar, cu cât acum bătrânul Mihnea nu mai era între cei vii. El vorbea de iminenta retragere în Moldova a dușmanului său<sup>1</sup>.

Acest Radu se va înțelege în curând contra lui Simion, dușmanul de căpetenie, cu Buzeștii înșii, cari-l vor adopta, trimețând ei pe Delimarcu ca să-l fure de la Turcii giurgiuveni. Cu acești Sârbi, cu ceva haiduci și cu cetele aduse de boieri se va încerca o luptă de răsturnare, la Crețești, în Oltenia, dar fără a putea să așeze pe acestălalt Domn (15 Mart)<sup>2</sup>.

Luptele erau să urmeze însă mai mult timp, deocamdată fără mare succes din partea Polonilor, cari o și mărturisese<sup>3</sup>.

Căci Radu Șerban crezuse în zădar că poate încerca o lovitură, coborându-se în țară cu Mârza și cu căpitanul valon Bulet, înainte ca situația în Ardeal, pe care el trebuia s'o ajute, să fi fost consolidată. Nu reușise<sup>4</sup>, fiind bătut de Turci. Neajutat de auxiliarul său Ludovic Rákoczy<sup>5</sup>, fu silit să se retragă în țara de peste munți, unde Basta-și recăpătase abia autoritatea. Dar *între Domnul liber ales de țară, nedatorînd nimic nimănui, cum fusese, și între acest vasal care putea ceva mai mult prin ajutorul străin, de la acei cari-i uciseseră Domnul, era o deosebire*. Ii trebui mult avânt și multă vitejie lui Radu Șerban pentru a putea face să se uite acest moment de adâncă scădere.

După această nenorocită încercare, cel proclamat la 1601 rățăci prin Ardeal, luptând cu Moise Székely, acum rebel, prin părțile de Răsărit ale țerii, pentru primejduita cauză imperială. Cerea însuși ajutor pentru a fi restabilit. Pașin după ce se bătu prin Secuime, el căuta un adăpost la Beiuș. Pe lângă guvernator el îndeplinia astfel un simplu rost de client. Trebui însă înfrângerea totală a lui Sigismund în bătălia de

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 258, no. ccxxviii. El se înfățișează ca susținut mai ales de Delimarcu („Veli Marco“).

<sup>2</sup> In I. Bogdan, *Doc. Pol.*, II, știri bogate despre această bătălie.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 92-3, no. LII.

<sup>4</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. 129 și urm.; Veress, *Epistolae G. Basta*, I, pp. 673-4, n-le 875-6.

<sup>5</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. 132.

lângă Alba-Iulia, la care luară parte și Români, pentru ca hotărârea Impăratului de a se trimete în țara supusă lui credinciosul vasal să fie adusă la îndeplinire<sup>1</sup>.

Până atunci Simion avuse o cârmuire slabă, pașnică, modestă. Avem documente fără mărturii boierești ale aceluia care, ca și fratele moldovean, iscălia cu numele său de boier, așa de comun<sup>2</sup>. Un biet om care nu putea nici să se impuie, nici să câștige sufeletele.

Impotriva unei astfel de oblăduiri, sprijinită acum numai pe Polonia lui Andrei Potocki, fratele său Ioan revenind în Moldova, Basta, care primise acel ordin de la Impărat ca să restituie supt steagurile sale pe Domnul vasal<sup>3</sup>, scăpând de Sigismund, trimese o puternică oaste în care haiducii se sprijiniau pe masiva basă a lăncierilor germani. Se luă drumul lui Mihai Viteazul în toamna anului precedent, prin Brașov, Năieni și valea Teleajenului, coborându-se spre centrul de căi de la Ploești. Înălăturând ușor pe Domnul impus, năvălitorii îl siliră să se retragă, de și nu era urmărit, până la Târgul Frumos.

Acolo însă el primi sprijinul, care-i părea hotărâtor, al Tatarilor, pe cari-i opri din mersul lor spre Ungaria, unde trebuiau să ajute expediția noului Mare Vizir Hasan. Cu aceștia și cu ceva Moldoveni, Tără Poloni, cari nu mai voiau să-l susție, Simion intră din nou în țara căreia cu orice preț voia să i se impuie.

De fapt, expediția se desvoltă în așa fel, încât îngrijoră pe Ieremia însuși, care simți amenințat și Scaunul său și al lui Simion, în locul căruia Hanul ar fi adus un renegat. *Se produse acest lucru extraordinar și atât de semnificativ, că el scrise dușmanului său Radu să facă tot ce poate pentru a sta împotriva Tatarilor*<sup>4</sup>.

Primejdia era destul de mare pentru ca intervenția lui Basta să fie în adevăr serioasă<sup>5</sup>. După ce trimeseșe pe Mărza,

<sup>1</sup> V. și *ibid.*, p. xv.

<sup>2</sup> Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, II.

<sup>3</sup> Veress, *Epistolae G. Basta*, I, p. 677, no. 833; p. 684, no. 897.

<sup>4</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. 135. Radu ceru sfatul lui Basta, care-i recomandă un răspuns plin de precauțiuni; *ibid.*

<sup>5</sup> Scrisoarea lui, *ibid.*, p. 134, no. v.

pe un număr de Germani, de și nu era urmărit, pe Secui, pe cei câțiva Români și străini cari se aflau în jurul lui Marcu-Vodă, generalul lui Rudolf se coborî însuși la Brașov și de acolo porni un adaus de forțe, Unguri și Sârbi, cari nu resitară, dar și dintre prețuiții Poloni și comandanți italieni, de valoarea fraților Cavriolo. Ordinul era să se evite orice luptă de cavalerie ca aceia care silise la retragere strața de Unguri a lui Radu, și să se opuiе mulțimii, în veșnică nerăbdare de luptă și rățăcire, a Tatarilor șanțuri ca în Apus, bine apărate cu un meșteșug de tehnică pe care ai noștri nu-l știau și nici nu voiau, cum s'a dovedit, să ție samă de dănsul.

Așa se și făcu. În zădar roiră Tatarii în jurul tranșeelor. Doar dacă Stroe Buzescu, ațit de desfiderea lor, sări peste groapa adâncă pentru a înfățișa privitorilor din ambele tabere un duel ca acela din Iliadă. Mândrul viteaz român prăbuși de pe cal pe însuși cumnatul Hanului, campion al nației lui. Dar o rană la față sili pe învingător să alerge pentru îngrijire la Brașov, unde nu i se putu mântui viața. Il duseră într'un târziu la ctitoria lui din vechea biserică olteană de la Stănești, lângă vatra neamului lor, și acolo, supt înfățișarea luptei înseși, o inscripție pomenește toate isprăvile celui care se sfârșise apărându-și țara, dovadă de credință pentru cel mort, de căldură pentru lupta lui din partea văduvei care isprăvia această pagină de istorie, *tot în românește*, prin admirabilul strigăt: „Și nu fu pre voia câinilor de Tatars“<sup>1</sup>.

Luptele începuseră la 22-3 Septembrie în gura Teleajenului, între satele Ogretin și Teișani, pe o largă întindere dominată de dealuri, unde și astăzi se numește „Piscul Domnului“ locul unde Radu-și alesese, un moment, punctul de observație<sup>2</sup>. Nu era vorba numai de reșezarea lui Simion, ci și de ajutorul în Ardeal al lui Moise Székely, rămas rebel. Trebui să se ajungă la retragere, după ce se cheltuise vremea cu harțe între călăreți, care nu puteau să ducă la o decisiune. Roiurile tătărești se coborâră deci la Silistra pentru a-și urma drumul spre Apus. Pe Simion îl retrimeseră în Moldova, și Cronica țării, plină de laude pentru Radu, înfă-

<sup>1</sup> Iorga, *Inscripții*, I, p. 170.

<sup>2</sup> După un izvor săsesc în Trauschenfels, o. c., p. 288, unele ciambururi ar fi ajuns până la Măgurele, dincolo de Vălenii-de-Munte.



și sează pe acest părăsit călărind în lanțuri care se încheiau supt burta calului<sup>1</sup>. Nu mai era nevoie de întrarea, pentru întâia oară, a lui Basta însuși în Țara-Românească. Un plan turcesc de năvălire în Ardeal prin hotarul apusean se dovedi zădarnic<sup>2</sup>.

Aceasta însemna pentru guvernatorul Ardealului o biruință deplină. El era acuma „regele Daciei“. La dânsul veni Radu-Vodă ca să încheie un trata<sup>t</sup> de defensivă<sup>3</sup>, și Ieremia însuși, scuturându-se de Sigismund, se arăta dispus să ieie o altă direcție politică<sup>4</sup>. Dar acolo, în 1602, era vorba de a se trimete, pentru a fi așezat în Scaunul pe care i-l dăduse Mihai în anul trecut, Marcu-Vodă<sup>5</sup>. Un întreg partid moldovean îl doria pe acesta sau, poate, și pe fiul lui Mihai Viteazul<sup>6</sup>.

Dar Radu, asigurat acuma, nu mai era umilul client de odinioară. Sufletul lui Mihai Viteazul părea că trece în el, făcându-l plin de încredere în sine, cutezător, gata de luptă. Și el voiă o situație ca a puternicului înaintaș, un adăpost în Ardeal și altul în Silesia chiar, asigurarea de către Moldoveni<sup>7</sup>. Și, ca și Mihai, și el pornia la lupta cu Turcii.

Il vedem în Scaun, deplin asigurat, la începutul lui Februar al noului an 1603, care trebuia să-i deie acestui ostaș ispitit de marile lupte de ieri cele mai strălucite izbândiri. Iscălește o scrisoare latină de mulțămiri către arhiducele Maximilian, cu fina lui scrisoare de om deosebit de cult, pecetluind-o și cu pecetea de inel, așa de frumoasă<sup>8</sup>. În acest timp Moldovenii lui Mâraz și Ionașcu luptau în mijlocul iernii contra Turcilor cari treceau Dunărea înghețată pe la Giurgiu, țintind Bucureștii, pe când Domnul „creștinilor“ stătea la Târgoviște<sup>9</sup>. Se hotări atunci, de și se desghețase, un mare

<sup>1</sup> Cf. și Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. 140.

<sup>2</sup> V. Spontoni; Cavriolo, în Hurmuzaki, VIII, la această dată.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, IV, p. 33.

<sup>4</sup> *Mon. Comititalia Transylvaniae*, I. c., p. 188 și urm.

<sup>5</sup> Veress, I. c., VII, p. 11. V. și *ibid.*, n-le 25, 34.

<sup>6</sup> *Ibid.*, n-le 26, 37, 43, 74. Pentru Nicolae-Vodă, și *ibid.*, n-le 82, 135, 137, 173.

<sup>7</sup> Hurmuzaki, IV, pp. 331-6, n-le CCLXXIX-LXXX.

<sup>8</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. 141.

<sup>9</sup> *Ibid.*, p. 115.

atac, ca pe vremea lui Mihai, contra Turcilor dunăreni.

În Februar încă Silistra fu atacată, puindu-se pe fugă garisoana comandată de ginerele Hanului, Ahmed-Pașa, care ar putea să fie vechiul beg de Bender din 1595. Acolo se găsea și Radu Mihnea, ceia ce arată că *fusese intenția unei noi invasii pentru a-l așeza pe acesta*. Desordinea unei oștiri rău plătite și unele zvonuri de la hotarul Moldovei făcură să nu se meargă până la luarea cetății, cucerire care s'a crezut posibilă, de și se pare că Radu, care avea personal comanda, — dar în cocie și ducând argintăria cu dânsul —, nu dispunea de tunuri. Se izgoniră apoi, supt conducerea lui Gheorghe Raț, Turcii aciuaiți în ruinele Brăilei și, în ciuda *deliilor* drăstoreni, se prădă în Dobrogea, și țeranii luând parte la asemenea iurușuri de pradă. Un informator ragusan prelinde că „*toată bucata de pământ câtă e de la Brăila până la Mare*“ a fost părăsită, Ahmed de Silistra coborându-se până la Bazargic. *Singurii cari se împotriviră fură țeranii români de la Dăieni, cari trecuseră la Turci ca să scape de dări.*

Tatarii cari se strecuraseră în Țara-Românească fură apoi izgoniți, Dar ceva mai însemnat decât această reeditare a isprăvilor din 1595-6 și 1598 era rezervat forțelor gata de luptă ale îndrăznețului Domn,

Basta se retrăsese, din cauză de bătrâneță și de boală, încă din Mart al acestui an, și înlocuitorul lui, von Russworm, nu va veni de fapt niciodată în Ardeal, iar comisarii cei noi nu făceau, pe când trimeșii ardeleni discutau la Viena, mai multă ispravă decât cei vechi. Ii fusese deci ușor lui Moise Székely, om popular și harnic, să vie din Timișoara, cu trupe turcești, ca să iea locul ocupat până ieri de Sigismund. În April i se dăcu mai tot Ardealul, afară de principalele cetăți ale Sașilor, silindu-l pe Basta să-și caute un refugiu la Sătmar.

El ceru ajutor prin soli tainici, apoi prin Attilio Vimercati, prin Stanislav Kracker<sup>1</sup>. *Și Radu era contra puterii unghurești ce se ridica din nou în Ardeal*, de și un timp trebui să-și ascundă jocul.

<sup>1</sup> V. povestirea lui Szamosközy.

Și în 1602 el trimisese câteva mii de oameni lui Basta ca ajutor contra lui Sigismund. Deci, când acesta se afla din nou în Silesia, de unde nu mai era să iasă, și Moise Székely, fostul „general“ al lui Mihai, de mult bănuind că umblă după scopuri personale, se făcuse prinț ardelean, iar Basta n'avea ce să-i opuiască, *acuma din nou puterea și inițiativa trecuseră la Țara-Românească. Ideea „dacică“ se muta la Sudul Carpaților.*

Se expediară întâiu peste munte 1.400 de oameni, cu Ungurul Farkás Kiss și cu un „Cionca Ianoș“, care era de fapt un nemeș român; dar ei trecură la dușman. Apoi Raț însuși veni, cu 3.000 de călăreți, „Sârbi, haiduci și Moldoveni“, tot pe valea Teleajenului, înaintând apoi până la Feldioara. Pe când Germanii din Sighișoara cereau un ajutor pe care nu li-l putea da Basta, Secuii se strângeau în jurul acestui sâmbure de oaste pentru Impăratul. Așa se ajunsese până la începutul lui Iulie, când cei doi Mârza, cel mare și cel mic, luptară cu izbândă contra dușmanului, dar nu îndrăzniră mai mult, neîncrezându-se în Secui. La 6 ale lunii oastea lui Raț trecu pe la Crâștian spre Brașov. Aici se câștigă o nouă biruință, urmărindu-se fugarii până la Codlea, cu pierderea, se spune, a 2.000 de oameni: între morți era și vechiul ajutor necredincios al lui Mihai, Gheorghe Makó, care zăbovisse pe dușman prin solii de împăcare<sup>1</sup>.

Atunci Radu însuși se puse în mișcare. Moise, sprijinit de Sași, ajutat de Turco-Tatarii lui Becheș-Pașa, privi cu un despreț ușuratec intervenția aceleia pe care-l cunoscuse totuși când serviau amândoi pe Mihai. Trecătoarea Branului nu fu apărată de trădătorii Impăratului. „Craiu“ răscoalei, care aștepta un ajutor din Moldova, și cu Cazaci, și pe Gheorghe Borbély, se ținea, după exemplul lui Cavriolo, anul trecut, în lagăr.

La 12 Iulie Radu era în fața Brașovului, la Moara de Hârție. La 15 el înainta între Râșnov și Vâlcan. Artileria lui Moise se dovedi fără folos. Un atac de haiduci descălecați căzu pe neașteptate, peste niște mlaștini, asupra unui front neînșu-

<sup>1</sup> V. Iorga, *Studii și doc.*, IV, pp. xxx-I, și Trauschenfels, o. c., pp. 157-8; Kemeny, *Deutsche Fundgruben*, pp. 156-7, și alte cronici săsești, în *Quellen*, IV; Cronica lui Simigianus.

flețit. Infrângerea ajunsese a fi catastrofală. Prințul usurpator fu atins din urmă când fugia, și Grecul Pană Cămpărașul îl nemeri cu un glonte, după care Raț îl străpuse. Capul fu expus la Brașov, apoi la Făgăraș. Intre răniții cari se stinseră fură și Ștefan Toldy, Nicolae Bogáthy, precum și sangeacul bănățean de Moldova. *Niciodată ai Impăratului nu fuseseră capabili de o asemenea biruință*<sup>1</sup>. *Moldovenii lui Mihai colaboraseră la dânsa.*

Alături de cea mai frumoasă povestire de străin amestecat de mai mult timp în rosturile noastre, Alvis Radibrad, trebuie pusă mișcătoarea pagină de sentiment național și religios din cronica munteană, care relevă și *intenția de a se ataca Țara-Românească însăși, pe care o avea „Craiul“ isprăvit așa de tragic*: „Iar vrăjmașul cel rău, care nu va binele niciunui creștin, iar începu a scorni pismă și mânie. Întăiu de la Unguri, că înlipse gând rău în inima lui Sechil Moj Craiul, că strânse oști multe și gândi proclétul să pogoare aici, în țară, asupra lui Șerban-Vodă, ca să vearse sânge mult și să dobândească slavă și cinste. Atuncea Șerban-Vodă, văzând una ca aceasta, numai de cât trimesese în țară de-și strânse toate oștile și se gătiră de războiu. Și, *când fu la purcesul lui den Târgoviște, strânseseră preoții bisericii de făcură denii și slujbe dumnezeiești, și-l blagosloviră, toți rugând pre Dumnezeu să-l poarte într'această cale, cu sănătate și cu biruință asupra vrăjmașilor*“.

— Tot așa, peste vre-o treizeci de ani, cu acte religioase și în cântecul imnurilor se vor pregăti de luptă ostașii viteji și pioși ai unui Gustav-Adolf. —

Și povestirea, de sigur contemporană, urmează astfel: „Și, când fu a treia zi, trecu munții. Iar, deacă înțelease Sechil Moj, el începu a se lăuda, zicând: „Ia să vedeți acum *ucel Rumân gros ce va să pată; numai să-mi întinz aripa ceastă dreaptă, numai de cât îl voiu birui*“.

Iar Șerban-Vodă rugă pre Dumnezeu, și-și rândui oștile, și reapede se porniră asupra Ungurilor. Și de toate părțile fură ocoliți. Și așa le deade o sabie, și-i afundară la o tină mare, — aceiași pe care o pomeneste și povestirea Ragusanului —, „omorându-i și înecându-i,

<sup>1</sup> Admirabila descriere a Ragusanului, în Iorga, *Studii și doc.*, p. 114 și urm.

acolo foarte rău, cât nu scăpară mai nimenea. Atunce la acel războiu află-se ucis și acel Sechil Moj Craiu, pentru nebunia lui, și-și pierdu toată oastea, și-și pierdu și capul. Iar Șerban-Vodă făcu mulțămită mare lui Dumnezeu și se întoarse iar înapoi, de veni la Scaunul lui în Târgoviște“<sup>1</sup>.

Dacă se puteau lucruri ca acestea, abdicarea lui Sigismund, înfrângerea și moartea lui Moise Székely, era și pentru că, în conflict cu regele, care căuta să-și afirme autoritatea printr-o reformă constituțională, Zamoyski părăsise rolul de orânduitor la Dunăre de singur capul său și împotriva unui întreg partid din nobilime, pe care de atâta vreme îl luase asupra-și și-l putuse susține. Din partea sa, Sigismund al III-lea, stăruind la Poartă pentru Simion, își arăta în același timp bune sentimente pentru Radu<sup>2</sup>. Se adause și războiul pe care Sigismund îl începu pentru tronul Suediei, cu ai săi de acolo. Și totuși din Moldova, prin soli ca Ureche și Iacșa Petriceicu, ca și de la fugarii munteni, ca Dan Logofătul, Teodosie Logofătul și chiar Mitropolitul Eftimie, veniau necentenite îndemnuri de intervenție în folosul învinsului din 1602<sup>3</sup>.

Indiferența polonă pentru lucrurile din țerile românești a constituit una din condițiile de căpetenie pentru ca acestea să poată avea un rost așa de hotărîtor.

Și mai departe, din Ardeal, cei cari scăpasera din lupta de la Brașov formându-și o armată supt Borbély, moșneag cu picioarele slabe, stăruiau, prin trimesul lor la Poartă, care negocia libera alegere a noului prinț, pentru menținerea Movileștilor. Dar din partea Imperialilor nu se făcea nimic pentru a împiedeca o astfel de alegere, care nu putea să deie decât încă un „Craiu“ dușman. Din partea lui, Basta venise, în sfârșit, ca răsbunător, dar cu adâncă părere de rău că încă odată un „Valah“ îi suflă victoria pe

<sup>1</sup> O altă povestire în cronică grecească a lui Matei al Mirelor, ed. Papiu Ilarian, în *Tesaur*, I, p. 329 și urm. V. și V. Motogna, *Războaiele lui Radu Șerban (1602-1611)*, *Gazeta Transilvaniei*, Februar-Mart 1900.

<sup>2</sup> *Ibid.*, *Anexe*, no. 1.

<sup>3</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, pp. 271-3, no. cxxxv.

care o sconta. El avu Ardealul la picioare fără a fi tras un glonte, cea ce-l umilia pe acest vechiu ostaș. Tot fără să lupte el personal, o strajă de haiduci câștigă o luptă la 8 August, dar Radu, deplin credincios Împăratului și învățat prin nenorocirea lui Mihai, n'a încercat a căpăta pentru dânsul ispitiitorul Ardeal. El se mulțămise a trimete la Praga, prin Radu Buzescu, Mircea, fratele lui Mirăslău Logofătul, și Radibrad, steagurile cucerite, care se primblau pe străzile reședinței împărătești la 21 Septembrie<sup>1</sup>. Abia se strecurase cererea de a se da unui om așa de prețios supravegherea Scaunelor secuiești, mai bucuroase de aceeași oblăduire.

Trimeșii nu aduseră decât hârtia, așteptată, de întărire în Țara-Românească, împreună cu un steag împărătesc, purtat de contele Camillo Cavriolo, care fu primit solemn. După ce se căpătase definitiv, prin daruri, liniștea de spre Tatari, cari văzuseră ce pot aștepta în Țara-Românească, Radu căută să se întâlnească din nou cu Basta, asigurat astfel asupra intențiilor lui<sup>2</sup>. Dar peste puțin cel care-și amestecase fără glorie militară și cu sângele unui camarad pe mâinile sale o parte dintr'o viață de bun ostaș în greaua problemă a Ardealului era rechemat de stăpânii săi<sup>3</sup>.

Radu rămase astfel singur, cu ai lui. Intr'un raport imperial se arată ca boieri de frunte: Stoica, Preda și Radu Buzescu, Radu Florescu, Dumitru, Miroslov, Cernica, Leca, Bărcan, pe lângă Raț, Mârzea<sup>4</sup>, Ionașcu și căpitanul călărilor unguri, Vincențiu Borbély.

Dar, îndată, el se va plânge că părțile oltene îi sânt prădate de Tatari, că mercenarii se răscoală și că, „dacă se va pierde țara, din cauza Măriei Sale Împăratul se va pierde, căci noi n'am văzut cu ochii nici muniții, nici bani“. Și Vimercati, adevărind că Tatarii au venit pe vremea secerii prin șapte locuri, înfățișa pe Domnul părăsit de ostași, — eiucid pe Radu Florescu —, care era silit să fugă în păduri. Intr'o nouă scrisoare, din Iulie, Radu precisează: Craiova e arsă, ai lui Mârza au fugit în Moldova lor, Gheorghe Raț, gata

<sup>1</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. xxxvii.

<sup>2</sup> Hurmuzaki, IV, p. 347 și urm. Polonii încercaseră a strecura în locul lui pe Ștefan, fiul lui Petru Cercel.

<sup>3</sup> Mai ales Spontoni.

<sup>4</sup> Pentru „le colonel Marse, lieutenant du Vayvode“, și Baudier, *Inventaire*, p. 646; cf. *ibid.*, pp. 597-8.

să treacă Dunărea, n'are ce-i trebuie. Și el strigă: „ajutor, ajutor, pentru iubirea măruntaielor lui Isus Hristos! Muniții, bani, bani, — că de la țerani nu-i putem avea“. Și, când nu i se dădeau ca răspuns cuvinte goale, prietenii lui și ai lui Mihai, Radibrad și Petru Armeanul, erau de părere că ar fi mai bine să se așeze în țară un comandant imperial cu 400 de archebusieri, de cari să se teamă și mercenarii și Domnul, ținându-se bună socoteală la Vistieria boierului Nica<sup>1</sup>. În loc de aceasta, i se permise lui Radu să se asigure luând steag de la Turci<sup>2</sup>, pe când el putea, din potrivă, să anunțe, din tabăra de pe Dâmbovița, că Tatarii au fost răspinși de Olteni la Turnu și că s'a ars Siștovul<sup>3</sup>.

În noile încurcături care se produsură în nenorocitul Ardeal prin plecarea lui Basta, Radu refuzase să îndeplinească rolul, periculos și fără vre-o perspectivă de răsplată, care i se oferia<sup>4</sup>, în momentul când bătrânul Ștefan Bocskai se proclama la Cașovia rege al Ungariei și domn al Ardealului, *fără nicio pretenție asupra țărilor noastre (1604)*.

*Energia românească a „vitejilor“ se cheltui însă larg acolo, în Ardealul acesta 'n veșnică anarhie, dar supt conduceri individuale, de aventură.* Pe când cete de haiduci ajungeau să pătrundă acum și în Oltenia, unde fură prădate Curțile Buzestilor și ale lui Teodosie<sup>5</sup>, bătrânul Gheorghe Raț intra în Ardeal ca să supuiască la răscumpărare pe rând orașele pe unde trecea<sup>6</sup>. El stătu în fața lui Ladislau Gyulaffy, trimes de Bocskai ca să iea în stăpânire Ardealul. În timp ce era gata să cadă oricând asupra cui nu-l mulțămia, el se înfățișa ca un amic al Domnilor români pe cari-i servise, cerând pentru el, ca odinioară Mihai, Vințul și Jeciul, ba chiar castelul din Inidoara. Se așeză în Sighișoara, de unde-i porniau profitabilele raiduri. Era socotit ca omul lui Radu-Vodă, pe care n'avea nici gustul, nici vremea să-l întrebe în acțiunile sale prădalnice.

Din partea lui, Simion se oferi întâiu Imperialilor, cu

<sup>1</sup> Veress, l. c., VII, n-le 186, 188-91.

<sup>2</sup> *Ibid.*, no. 193.

<sup>3</sup> *Ibid.*, no. 204. Cf. *ibid.*, n-le 194, 196, 197-8, 202-3.

<sup>4</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, pp. XLVIII-LI, LIII.

<sup>5</sup> Wolfgang Bethlen, VI, pp. 55-6.

<sup>6</sup> *Ibid.*

garanția trimeterii ca ostateg a unuia din cei șapte fii, ca vasal, ca tribuțar, cu 100.000 de taleri pe an, ca ajutător militar, ca intermediar față de Tatarsi, de Muscali și de Persani, și la Curte erau de aceia cari credeau că acest petiționar ar fi mai bun decât Radu<sup>1</sup>, care isprăvisese, ca orice Domn muntean, cumpărându-și steagul de la Turci, căpătând de la dânșii izgonirea prin intervenția Pașei de la Dunăre, Hidir, a Tatarilor, pe cari nu-i putea sătura și stâmpăra nimic. Supt cuvânt că vine să ajute pe Bocskai, fostul Domn muntean încercă să treacă în Ardeal prin acea Țară-Românească de care mai ales îi ardea lui. Intr'o nouă pătrundere de Moldoveni, el nu apăru însuși, trimețându-se numai Vornicul Cârstea<sup>2</sup> și Ștefan Vornicul, cu un grup însemnat de ostași: ca răsplată, Simion trebuia să fie ajutat la Munteni, unde însă Radu-și răscumpărase din nou de la Turci stăpânirea.

Cei doi Români amestecați în Ardeal erau să se întâlnească pentru o luptă care însângera provincia fără să-i folosească. Ea nu avu loc însă, bandele de mercenari având obiceiul de a se cruța între ele tot așa de mult cât de puțin cruțau în rătăcirile lor țara asupra căreia căzuseră. Totuși asediul de Moldoveni al Sighișoarei, unde se închisese, într'o situație atât de tare, Raț, continuă.

Un timp, Bocskai fu prietenul hotărât și exclusiv al Movileștilor. Cu ei voia să refacă sistemul „dacic“ de clientelă turcească. În Mart 1605 el arăta dorința de a se forma, cu Simion la Târgoviște, „unirea celor trei țări în slujba puterничului Impărat“<sup>3</sup>. „Ucenicul lui Mihai“, „îngrășat din bucătăria lui Mihai-Vodă și a Craiului nemțesc“<sup>4</sup>, cu „țigăniile și vicleniile lui“, trebuia înlăturat<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> Hurmuzaki, IV, la această dată.

<sup>2</sup> V. Motogna, l. c., p. 69.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 19.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 56. Ieremia trimete la Gyulaffy, locțiitorul „Craiului“ în Ardeal, pe căpitanul Procopie (Caraiman); *ibid.*, pp. 58-9. Urmează scrisoarea lui Simion (18 April 1605) și altă scrisoare a lui Ieremia, întrebând unde e Gheorghe Raț; *ibid.*, p. 60 (după *Tört. Tár* pe 1885). Scrisori de simplă vecinătate în același an, *ibid.*, pp. 62-3, 64 (cf. pp. 65-7, 68).

<sup>5</sup> *Ibid.* V. și n-1 următor. Apoi scrisoarea lui Bocskai către Ieremia. V. și Veress, l. c., n-le 213, 217.



Pentru ca această neconținută primejdie să fie oprită, Radu intră în negocieri cu acel „Craiu“ unghuresc de departe care putea fi mai comod decât cine-i era imediat în preajmă. *Era vorba numai de o alianță militară pe basă de egalitate deplină*, Domnul muntean fiind asigurat de ajutor și adăpost și dacă ar fi silit să-și părăsească țara.

După această înțelegere<sup>1</sup>, și Raț și Simion trebuiau să iasă din Ardeal, unde Simion apărură în August. Se văzu acea minune, așa de mulțămitoare pentru locuitori, a fostului Domn al Țării-Românești condus până la pasurile Carpaților de acela care fusese amenințat de dânsul cu peirea, ca un tâlhar, și Raț, care nu se întorsese în Țara-Românească pentru a fi acolo un simplu căpitan, va isprăvi de fapt de moartea cuvenită hoților<sup>2</sup>.

Indată după aceasta, supt scutul Turcilor, noul „Craiu“ Ștefan era încoronat solemn în câmpia istorică de la Rákos și Austriei erau gata să-i cedeze Ardealul pe care de atâtea ori arătaseră că nu sânt în stare să-l ție. În această înțelegere se cuprindea anume și Țara-Românească, *diplomația imperială declarându-se fațăș siguri că țara mai este în legături de credință cu Impăratul*<sup>3</sup>. În Iunie 1606 se ajungea în sfârșit la forma definitivă a învoielii cu Impăratul: Ardealul cu comitatele exterioare devenia stăpânirea îndepărtată a „Craiuului“, principe al Imperiului, urmașul, dacă ar muri fără odrasle, trebuind să fie ales liber de țară<sup>4</sup>.

Era o prefață pentru *pacea „albă“, fără anexiuni, între Turci și Imperiali*, cari, de mai bine de zece ani, își făceau atâta rău pe spinarea populației unghurești fără ca unul din luptători să poată în adevăr zgudui pe celalt. Când, a doua zi după o răscoală a supușilor săi, potolită printr'o intervenție a Ungurilor lui Gabriel Bethlen, pe care-l aștepta un așa de mare viitor, Ieremia muri (30 Iunie 1606) și Simion îi luă locul<sup>5</sup>, înlăturându-și nepotul copil, Constantin, pe care

<sup>1</sup> Radu o socoate încheiată cu Statele la 15 August; *ibid.*, pp. 60-1. În schimb, Húnfalvy asigură, după Archivele Eszterházy, că la 14 August Radu încheiasă un tratat cu Impăratul; *o. c.*, p. 172.

<sup>2</sup> Încă în 1606 Simion, acum Domn moldovean, îl tratează de „blăstămat“; Veress, *l. c.*, no. 269.

<sup>3</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. LIX și nota 2.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. LXIV-V.

<sup>5</sup> Scrisori ale lui către Ardeleni ca Domn moldovean, *ibid.*, pp. 73-4, 75. Regele Poloniei se interesează de această moștenire; Veress, *l. c.*, no. 218.

Turcii apucaseră a-l numi și căruia i se reluă steagul odată acordat<sup>1</sup>. Radu putea crede că a venit pentru dănsul, cel atât de mult încercat, vremea liniștii, și el începu o viață de petreceri și de pompă<sup>2</sup>.

Dar *sistemul format de cumițenia lui Bocskai — Radu trimete sol la dieta Ardealului*<sup>3</sup>, *dar negociază în scurt cu Imperialii pentru înlocuirea vecinului ardelean*<sup>4</sup> —, *fu rupt prin moartea acestuia la sfârșitul lui Decembre din același an 1606*<sup>5</sup>.

Prin testamentul care desfăcea legătura abia încheiată între Ungaria-de-sus, care se întorcea la Imperiali, și Ardeal, acesta trebuia să fie al lui Valentin Homonnay, Ungur de-al Impăratului. Potrivit cu tratatul încheiat abia cu Habsburgii, dieta avea dreptul să aleagă, și voturile se îndreptară către alt bătrân, Sigismund Rákóczy, un colaborator și un prieten al lui Mihai, iar Turcii, prinși în Persia, întăriră la două date deosebite pe amândoi concurenții cu mai multe perspective: omul testamentului și omul alegerii libere. La Curtea împărătească Sigismund Báthory, gata totdeauna de încă o aventură, mai avea prieteni, și alți sfătuitoari interesați vorbeau pentru un mai tânăr, dar cu totul incalculabil membru al acestei ambițioase familii, Gabriel, un viteaz de sigur, dar nu și un om cuminte. Trebu desinteresarea, măcar momentană, a tânărului Homonnay, pentru ca Rákóczy să-și poată începe în liniște o stăpânire care trebuia să fie foarte scurtă<sup>6</sup>.

O mare solie munteană, condusă de Radu Buzescu, supraviețuitul fraților săi, veni să felicite pe noul „Craiu“, în același timp când sosia de la răul vecin, Simion, Vistierul Giurca. Și Baltazar Szilvássy sosi dincoace de Carpați ca să ia jurământul, potrivit cu învoiala abia încheiată supt Bocskai (April)<sup>7</sup>.

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, VII, no. 259. *Regele Poloniei pretindea că el are dreptul să aleagă.*

<sup>2</sup> W. Bethlen și Hurmuzaki, IV.

<sup>3</sup> Veress, *l. c.*, VII, no. 233.

<sup>4</sup> *Ibid.*, no. 257. Dar solie la el, *ibid.*, no. 267.

<sup>5</sup> O scrisoare a lui cu privire la raporturile cu Moldova încă la 14 ale lunii; Motogna, *l. c.*, pp. 75-6.

<sup>6</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, pp. LXIV-V.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. LXV.

Radu nu pregetă să jure, în Maiu (forma ardeleană la 22 Iunie) aceluia pe care-l intitulează însă numai: „principele Ardealului, stăpânul unor anumite părți ale Țerii Ungurești și șpan al Secuilor“. Nu va unelti contra lui, nu va îngădui uneltiri; îi va fi prietenilor prieten, dușmanului dușman; în Ardeal, el are datoria să-l apere personal de orice atac dacă el însuși iese la războiu; altfel, va trimite trupe. Actul e redactat la Cluj<sup>1</sup>. *Dar și acuma stăruia amintirea lui Mihai: se credea că Domnul muntean ar consimți să înlăture pe noul prinț, ba cutare căpitan ungar înștiința că sânt de aceia cari „ar voi să aducă în țară pe Radu-Vodă și să-l proclame în locul lui Rákóczy“<sup>2</sup>.*

Acesta nu era destul de tare pentru a se face ascultat la vecinii săi, când liniștea ar fi tulburată la dânșii. Lucrul se vădi, cu prilejul crizei dinastice pe care o aduse ambiția celor două cumnate: Elisabeta a lui Ieremia<sup>3</sup>, Moldoveancă, și Unguroaiaca Marghita, a lui Simion.

Acesta peri la 24 Septembrie 1607 în împrejurări care dădură loc la bănuiele<sup>4</sup>, crezându-se că iubirea Elisabetei pentru fiii ei ar merge și până la crimă<sup>5</sup>. Totuși văduva lui Simion

<sup>1</sup> Motogna, l. c., pp. 76-7.

<sup>2</sup> *Ibid.*, nota 4.

<sup>3</sup> A. Lapedatu, *O nouă narațiune a luptelor dintre Movilești, 1606-7*, în *Conv. Lit.*, XL (1906); Syrokomla, *Samuel Korecki*, Wilno 1858; Virginia Vasiliu, *Il principato moldavo e la curia papale tra il 1606-1620*; Iorga, *Inscripții*, I, p. 99, no. 197; St. Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, p. 327, no. iv (care crede a fi putut ceti luna pe piatra de mormânt a lui Mihăițaș). Cf. Motogna, *Războaiele lui Radu Șerban*, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 3-a, VI; I. Moga, în *Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj*, IV (1926-7); Vasile Lungu, *Mihăițaș-Vodă Movilă și Moldova, în anul 1607*, în *Cercetări istorice*, VIII (1932).

<sup>4</sup> V. Miron Costin, p. 260; Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, p. 291. Cf. Iorga, „*Doamna lui Ieremia*“, pp. 1032-3.

<sup>5</sup> *O mai veche învoială cu Sultanul prevedea moștenirea celui mai în vrâstă din fiii lui Ieremia*; Iorga, „*Doamna lui Ieremia-Vodă*“, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 2-a, XXXII, p. 1050, no. iv. Dar în confirmarea din 1607 această clausă lipsia. În 1606, Turcii admiseseră succesiunea lui Simion; *ibid.*, p. 1049, no. i. Tot așa în 1607 ei confirmă pe Mihail și cer regelui Poloniei să nu sprijine pe Constantin; *ibid.*, p. 1051, no. v. — V. mai ales raportul olandes, *ibid.*, p. 1054. — Lupta între cele Doamne se vede și din scrisoarea lui Simion către Frăția din Liov; Bogdan, *Doc. Pol.*, I, p. 351.

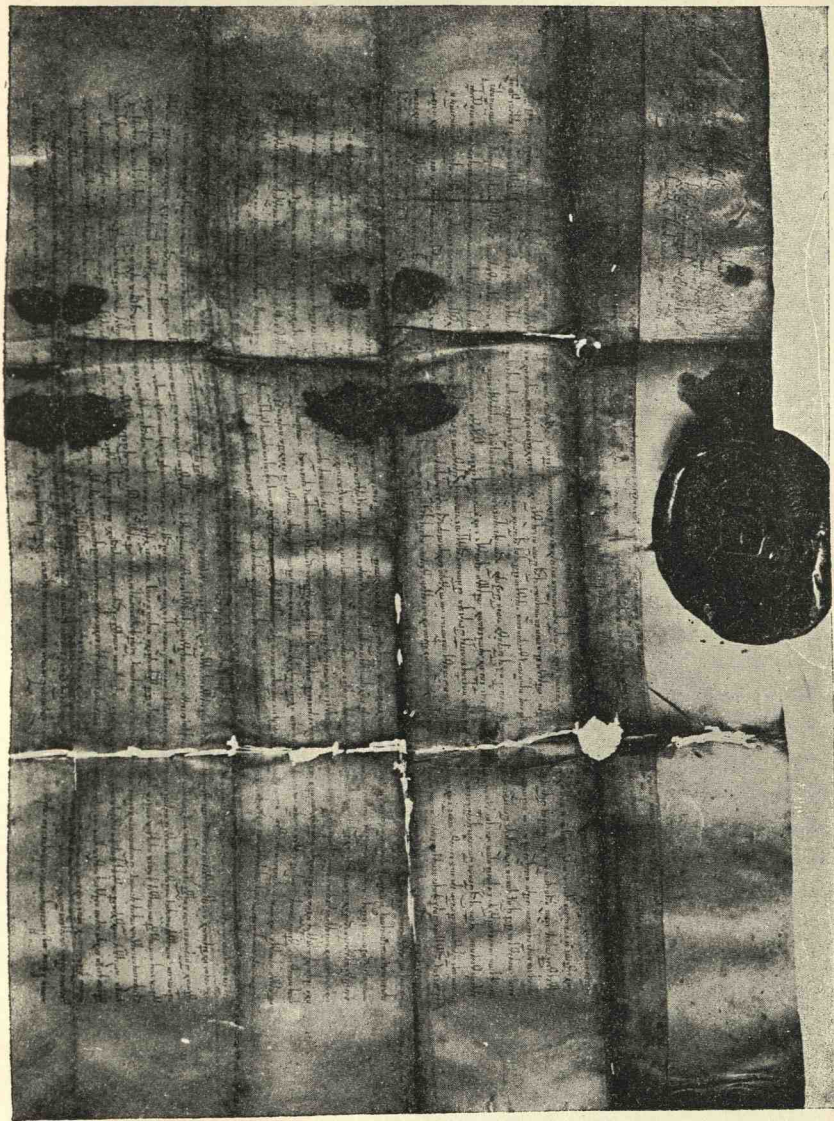


Fig. 64. — Act de la Constantin Movilă din 28 Iulie 1609.

proclamă pe fiul ei mai mare, care purta numele lui Mihai Viteazul<sup>1</sup> și care, îndată, peți pe fiica mai mare a lui Radu Șerban.

Din Polonia în răscoală, *rokoszul*, — de unde și Moldovenii au luat termenul *de a se rocoși*, — alergară atunci Wiszniewiecki, descendentul lui Ștefan-cel-Mare, soțul domniței Regina, și Potocki, care luase pe sora ei, Maria. Ei aduceau pe Constantin.

Luptele se dau în Octombrie-Novembre între cete mici, folosindu-se anarhia din Polonia, unde se găseau ostași pentru orice cauză. La 23 Septembrie st. v. Mihail, Mihăilaș, răsplătește pentru credință pe Nicoară Donici, așezat la Orhei în calea năvălitorilor<sup>2</sup>. La 6 Novembre, din Iași, el scria în Ardeal, arătând ce strânse-i sânt legăturile cu vecinul muntean și bucuria că a fost recunoscut de Sultan, așa că ar trebui să-l ajute și Ardelenii, căci primejdia e mare<sup>3</sup>. Un moment, Constantin biruie, dar, la 17 Novembre, celalt copil era în Scaun<sup>4</sup>.

Se ajunse la o luptă în câmp deschis, la Ștefănești, pe Prut, în ziua de 16 sau de 19 Decembre. Potocki birui pentru tânărul său cumnat; el se va lăuda că a bătut, cu Cazacii săi, nu mai puțin de „15-20.000“ de Moldoveni, Unguri, Turci și Tatari de-ai lui Mihăilaș<sup>5</sup>. — Sultanul mulțamește lui Radu că a trimes și el 4.000 de-ai lui —; i s'au atribuit lui Potocki și lui Wiszniewiecki 4.000 de oameni<sup>6</sup>. Marghita și fiul ei își aflară adăpost la Radu, contra căruia lupta acum la Imperiali Marcu-Vodă<sup>7</sup>.

<sup>1</sup> Intărirea de Turci, Veress, *l. c.*, VIII, no. 28. Cf. și Gontaut-Biron, *Ambassade en Turquie*, Paris 1889, pp. 95, 239, 260 (mențiunea pretendentului Ștefan Bogdan (care se turci) la ambasadorul engles.

<sup>2</sup> Inedit, în Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. LXVII, nota 2. Cf. Iorga, „*Doamna lui Ieremia-Vodă*“, pp. 1051-2, n-le VI-VIII.

<sup>3</sup> Motogna, *l. c.*, pp. 78-9. Cf. Miron Costin, p. 260; Hurmuzaki, VIII, pp. 326-7, no. CCCCLXVII; Iorga, „*Doamna lui Ieremia-Vodă*“, p. 1034.

<sup>4</sup> Iorga, *Studii și doc.*, *l. c.*

<sup>5</sup> Un izvor și indicația altora, *ibid.*, p. LXVIII, nota 1.

<sup>6</sup> *Ibid.*

<sup>7</sup> Iorga, *ibid.*, pp. LXIX-LXX. Cf. Veress, *l. c.*, n-le 26-7, 50; mai ales p. 72 și urm.

Constantin și maică-sa înjosiră demnitatea țerii pe care cu ajutor străin o dobândiseră. La 6 Ianuar 1608 tânărul Domn se intitula, într'o scrisoare către Bistrițeni: „Domn ereditar și ales de mila lui Dumnezeu și a Măriei Sale Impăratului turcesc, precum și a Măriei Sale milostivului Craiu leșese voie”<sup>1</sup>. O scrisoare de la 18 Februar îl arată în legături de prietenie cu Ardelenii<sup>2</sup>. Dar mai ales soarta-l ajuta: rivalul muria la Munteni (27 Decembre st. v. 1607)<sup>3</sup>. Totuși Radu rămase ocrotitorul Doamnei lui Simion și el stăruia la Poartă să se dea steagul lui Gavrilaş, fratele mortului<sup>4</sup>.

Dar schimbarea cea mare nu era aceasta, ci retragerea Ardeleanului și alegerea lui Gabriel Báthory, recunoscut, în August, și de Imperiali, care aducea nu numai numele unei dinastii așa de măndre, dar și idealul lui Sigismund: *Dacia supț hegemonia Ungurilor din Ardeal*.

Pe când o largă revărsare de Tatars, supț noul Han, pustiă Moldova, de și Constantin căpătase acuma steagul<sup>5</sup>, noul „Craiu” făcea să se cerecteze dacă, păstrându-se în Moldova acest copil neprimejdios, *nu s'ar putea goni din Țara-Românească îndoielnicul Radu*, puindu-se în loc un pribeag, de multă vreme, în Scheii Brașovului, Cămărașul care purta numele lui Mihai, iar, dacă acest nu e potrivit, fie și Ni-

<sup>1</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, II, p. 831, no. DCCCLXXVI. Cf. Bogdan, *Doc. Pol.*, II, p. 353, no. CLXXXIX. O scrisoare a lui din 29 Maiu, *ibid.*, pp. 832-3, no. MDCLXXVIII. Negocieri de alianță cu Ardealul, *ibid.*, pp. 834-5, no. MDCLXXX. Negocieri cu ambii Domni; *ibid.*, pp. 836-7, no. MDCLXXXII. Impăratul cerea lui Radu înlăturarea pribegilor Moldovei; Veress, *l. c.*, no. 45. Cf. scrisoarea din 18 Februar la Motogna, *l. c.*, p. 79, și alta din Februar, la Veress, *l. c.*, no. 43; cf. *ibid.*, no. 83. — Despre intrarea Polonilor în Moldova la 1608 și această notiță în ms. 1192 al Bibl. Naționale din Paris: (1608, janvier). *Audict moiz la nouvelle vint comme les Polonois avoient chassé le prince de Bogdanie qui y avoit esté mis par le Grand Seigneur, qui y avoit mis en son lieu Constantin Moaly Vaivode*; fol. 360-60 Vo.

<sup>2</sup> Motogna, *l. c.*, p. 79.

<sup>3</sup> V. Iorga, *Inscripții*, I, p. 99 no. 197; St. Nicolaescu, *l. c.*

<sup>4</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, pp. LXXI-II. Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, p. 292 și urm.

<sup>5</sup> Izvoare, în Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. LXXIII, nota 1.

colae-Vodă Petrașcu<sup>1</sup>, acum „păharnic“ la Curtea lui Rudolf, care aprobase uciderea părintelui lui<sup>2</sup>.

Dar se văzu că deocamdată lucrul ar fi prea greu, și se zăbovi astfel executarea unui program de tineri care cuprindea suprimarea privilegiilor săsești și *prefacerea Sibiului în capitală a regatului dac*.

Se căută deci, pe liniile politicii lui Sigismund, încheierea pactelor de vasalitate. La 31 Maiu se jură astfel, de Radu<sup>3</sup>, în Biserica Episcopală de la Argeș, solilor lui Gabriel, Ioan Imreffy și Sigismund Sarmaságy, cari imitau pe cei de odinioară al lui Rudolf<sup>4</sup>. La 6 Iunie Radu mărturisise Impăratului că a trebuit să facă acest pas, și Rudolf, în schimb pentru promisiunea unui loc de refugiu, îi cerea lui Radu să **mai jure** odată și la dieta Ungariei<sup>5</sup>. Constantin Movilă consimți cu atâta mai ușor la această legătură, prin care se asigura<sup>6</sup>; îl vedem amestecându-se în rosturile episcopiei de Muncaciui și presintând candidatul său<sup>7</sup>. După ce, în Iulie, Ardeleanul era salutat la Brașov de solii ambelor țeri, delegații lui merseră la Iași pentru iscălirea actului de vasalitate de la 18 Iulie: nu fu înscrisă și făgăduiala verbală a plății unei sume de 8.000 de florini<sup>8</sup>.

Pentru a da o mai mare garanție acestui pact care măgulia așa de mult mândria tânărului stăpânitor ardelean și pentru a se stabili și o strânsă legătură cu orașele săsești, pentru întâia oară Scaunele fură puse să jure, la Sibiu, în ziua de 22 Novembre, că vor păstra prietenie Moldoveanului cât va fi prieten al prințului lor, că nu-i vor sprijini niciun

<sup>1</sup> Memoriile lui Michael Weiss, fruntașul brașovean, în Trauschensfels, *l. c.* Pentru Nicolae Petrașcu, Veress, *l. c.*, VII, n-le 215-6, 219, 229, 240; VIII, n-le 7, 9, 13, 15, 18, 31, 41, 53, 98, 188, 191, 195, 197, 202, 233-4, 235, 243-4, 248.

<sup>2</sup> *Ibid.*, no. 2.

<sup>3</sup> Weiss, *l. c.*; inedit, în Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. LXXIV și nota 1; Veress, *l. c.*, n-le 46-7.

<sup>4</sup> *Ibid.*, no. 46. I s'a atribuit, de Marcu-Vodă, și intenția de a ajuta pe Sigismund Báthory, pe care l-ar ascunde la Tismana; *ibid.*, no. 74.

<sup>5</sup> Veress, *l. c.*, n-le 64, 76, 79, 82, 89. Legături ale lui Radu cu Polonia, *ibid.*, no. 87.

<sup>6</sup> *Ibid.*, no. 54. Dar și asupra Moldovei noul Báthory a avut într'un moment gânduri rele; *ibid.*, no. 79.

<sup>7</sup> *Ibid.*, n-le 62, 65.

<sup>8</sup> Weiss, *l. c.*

dușman și vor participa la războaiele acestei tovărășii politice<sup>1</sup>. Dar nu treceu mult și, de teama Polonilor, totuși patronii lui Constantin Movilă, se luau până în iarnă cele mai strașnice măsuri pentru a se opri o năvălire din spre Răsărit. S'ar fi dorit și soli la dietă, de la Moldoveni ca și de la Munteni, dar ei fură așteptați în zădar.

Gabriel nu înțelegea așa: prințul tânăr voia să i se servească un tribut. Il ceru de mai multe ori în cursul anului 1609, și nu se lăsă până nu-l avu<sup>2</sup>; la nevoie era gata să sprijine pe acel Bogdan Sasul care, luând numele lui Ștefan Surdul, rătăcise și în Anglia, unde izbuti să câștige inima acelei Arabela Stuart, ruda regelui Iacob, care, îmbrăcându-se turcește, se visa Doamna Moldovei, și el stăruia acum la Constantinopol, ca ocrotit al ambasadorului engles<sup>3</sup>. Báthory voia să-i deje pe sora sa<sup>4</sup>.

Apucăturile lui tiranice și insolente trebuiră să provoace îngrijorări în toată lumea pe care el se credea în stare s'o domine, s'o comande și s'o pedepsească. Sașii nu-l suferiau de loc, temându-se pentru drepturile lor. Pribegi ardeleni răsăriau prin vecini, ca Sigismund și Baltazar Kornis, cel d'întăiu plătind cu capul, Sarmaságy, care se întoarse însă, Ștefan Kendy, din familia care avuse să rabde atâta de la Báthorești. De la Viena se căută legătura cu amândoi Domnii români, prevăzându-se și *casul când ei, cucerind Ardăul, ar dori să și rămâie înăuntru*<sup>5</sup>. Polonii știau că acest ambițios negociază cu Marele Cneaz muscălesc pentru a încerca să moștenească pe regele Ștefan, și de aceia se întrețineau

<sup>1</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, II, p. 841, no. MDCLXXXVIII. V. și *ibid.*, p. 838 și urm. Indată-l vedem însă pe Báthory îngrijorat de un atac polon ce ar veni prin Moldova, pe la Oituz, dacă nu prin Maramurăș; *ibid.*, p. 843 și urm.

<sup>2</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, pp. LXXVI-VII.

<sup>3</sup> V. *ibid.*, pp. LXXIX-LXXX, LXXXVI; Iorga, *Pretendenți și Anglo-Romanian Relations*. Cf. raportul din Iorga, *Studii și doc.*, IV, pp. 157-8, no. xx. Cum e vorba de tatăl ucis de Poloni, avem și aici dovada că „Ștefan Despot“ și Bogdan sânt una și aceeași persoană.

<sup>4</sup> Veress, *l. c.*, no. 142; cf. *ibid.*, no. 94.

<sup>5</sup> Hurmuzaki, IV, pp. 420-1, no. CCLX.— Documentul din 25 Iulie 1609 (Hurmuzaki, IV, pp. 417-8, no. CCCLVIII), prin care pribegi din Țara-Românească scriu Impăratului contra Domnului lor, e din vremea lui Mihai Viteazul, de vreme ce se cere ca Domn Simion Movilă,



cele mai bune raporturi cu amândoi Domnii români<sup>1</sup>. Singuri Turcii și Tatarii îl sprijiniră și mai departe<sup>2</sup>.

Se credea în Iunie că Radu va porni contra Ardealului<sup>3</sup>, pe când, în loc, el trimese vecinului său, care se credea amenințat de Imperiali, un ajutor de 3.000 de oameni. Dar Gabriel Báthory strângea trupe, mai ales haiduci, supt cuvânt că are să se teamă de Kendy, sprijinit de Poloni. Un puternic contingent turcesc îi stătea la îndemână.

După ce toate pregătirile i se isprăviră, Gabriel luă în stăpânire Sibiiul ca un oraș cucerit cu armele. După ce adormi pe Muntean<sup>4</sup> prin solia înșelătoare a lui Gheorghe Raț, prințul sili pe Brașoveni să-și plătească libertatea, care li se lăsa pentru moment, și se răpezi, în adâncul iernii, în mijlocul serbătorilor Crăciunului, asupra Țării-Românești<sup>5</sup>, unde nimeni nu se aștepta la ivirea lui dușmănoasă, care se dovedi plină de ură și față de biserici, pe care le profana și despoia: la Argeș, la Bistrița, luând plumbul acoperișurilor pentru gloanțe, și față de locuitorii nevinovați, ba până și la câinii de prin sate. Se spărgeau buțile din pivniți și se batjocorieau femeile. Însăși mama lui Radu-Vodă rămase în mâinile sălbatecilor năvălitori<sup>6</sup>. Radu, care întrebă la Poartă cu ce autorizație i s'a încălcat țara, trecuse în Moldova. Báthory, „regele“, credea că poate să rămâie în această țară, poate și în cea Moldovă, care și ea fusese condamnată pentru preținse înțelegeri cu Poloniei contra lui, dar acolo, deocamdată, ar fi primit ca vecin pe „Ștefan Despot“.

De fapt cuceritorul dădea diplome din „Scaunul său princiar de la Târgoviște“ ca „prinț din mila lui Dumnezeu al Transilvaniei și Valahiei Transalpine“, trecând, din cauza călcării

<sup>1</sup> V. Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. LXXX, no. 2: Radu trimete un simplu sol, iar Constantin „tributul“.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. LXXIX-LXXX.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. LXXX, nota 2.

<sup>4</sup> După o mărturie mai târzie (1645) a pretendentului Ioan Movilă conflictul între ei ar fi izbucnit și din răsbunarea pentru un cal; Veress, *l. c.*, no. 276.

<sup>5</sup> Informație inedită, în Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. LXXXIV, nota 3. Cf. Veress, *l. c.*, no. 106.

<sup>6</sup> Cronica lui Bojthinus, în Engel, *Monumenta ungrica*, și Matei al Mirelor, *l. c.*, și în Iorga, *Manuscripte din bibliotecă străine*, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 2-a, XXI.

de tratat din partea Domnului și a țerii, moșiile căpitanului Ștefan Halmágy, în serviciul lui Radu-Vodă, asupra lui Ioan Petky<sup>1</sup>. Pe Radu-l chema la duel<sup>2</sup>. Astfel de pretenții fură prezentate Turcilor, în Ianuar 1611, printr'un sol anume. Răspunsul la ambele intervenții fu însă numirea din nou a lui Radu Mihnea, care-și păstrase, între boieri, părtenitorii.

Și un Ungur din Cașovia observa înaintea unui astfel de program: „Am văzut noi o creștere de putere și mai mare, a lui Mihai-Vodă, dar a ajuns nimica; și el a luat Moldova, dar n'a putut s'o ție“<sup>3</sup>.

Schimbătorul prinț, care vădit nu era în toate mințile, oferia acumă tânărului Voevod un puternic ajutor de aaduci de-ai săi, dacă numai îl despăgubește pentru cheltuielile expediției absurde. Apoi, cum astfel de propuneri nu erau de discutat, el pleca înapoi la începutul lui Mart, lăsând pe Gabriel Bethlen și pe Banul Ioan de Lugoj ca să întâmpine pe omul Sultanului<sup>4</sup>. Starea de spirit a lui Imreffy, autorul moral al loviturii, se poate vedea din declarația lui din April; Țara-Românească și Moldova trebuie anexate, Radu Mihnea fiind o simplă „slugă“, care se poate arunca numai de cât: „De am putea rec ocupa hotarul neamului unguresc!“<sup>5</sup>.

Indată Imperialii se folosiră de greșeala făcută. Cesare Gallo, veche cunoștință a lui Radu Șerban, îl căută și încheie, la Roman, în tabără, cu cei doi Domni, acum *asa de strâns legați printr'o unire românească*, un tratat secret (20 Februar 1611)<sup>6</sup>. Înțelegerea, care prevedea o strânsă colaborație militară, era cunoscută și aprobată la Viena în Maiu următor<sup>7</sup>.

Vorbind de legăturile ce au contra Turcilor, până și la

<sup>1</sup> *Tört. Lapok*, I, pp. 690-1; Motogna, *l. c.*, pp. 79-81. După un alt informator, Gabriel ar fi vrut să așeze pe un frate al său; Veress, *l. c.*, VIII, pp. 128, 131. — Scrisori ale lui din Târgoviște, la 9 și 15 Februar, din București; *ibid.*, n-le 102, 104-105.

<sup>2</sup> Veress, *l. c.*, no. 106.

<sup>3</sup> Motogna, *l. c.*, p. 81. Așteptarea de către Imreffy a steagului de la Poartă; Veress, *l. c.*, VIII, n-le 100, 103.

<sup>4</sup> Memorii ardeleni, în Șincai, în Transchenfels (p. 253), în *Quellen*, IV, p. 45.

<sup>5</sup> Veress, *l. c.*, la 19 April 1911.

<sup>6</sup> Hurmuzaki, IV, pp. 429-32, n-le CCCLXVI-VII. — Pentru Radu la Roman și la Suceava, Veress, *l. c.*, n-le 107, 110, 111, 112, 159.

<sup>7</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. LXXXIX, nota 2 (știri inedite).

Persani, Constantin și Radu grăbiau, prin Petru Armeanul, pornirea expediției răsbunătoare<sup>1</sup>. În Maiu încă o puternică oaste, în care Moldovenii, credincioșii lui Radu, se uniau cu Cazaci și cu bune elemente polone, plecă spre Milcov<sup>2</sup> pentru restabilirea Domnului gonit. Și pribegii unguri, cu Kendy în frunte, lucraseră pentru alcătuirea ei. Radu Mihnea alerga spre Giurgiu fără să fi încercat a lupta.

Acuma Ardealul călcat în picioare de furia sălbatecă a lui Báthory se rugă, cu Sașii din Brașov în frunte, de Radu Șerban să alerge pentru mântuirea lui. Domnul, setos de răsplată, repeta întâia sa expediție ardeleană. Straja lui Albert Nagy fiind răspinsă, el trecu, nu prin pasuri, bine păzite acuma, ci prin tănuite cărări de ciobani, strecurând astfel nu numai călărimea sa de boieri și țărani cari se adunaseră supt steagurile lui, ci și trupele grele ale Polonilor, care erau cu mult superioare și haiducimii și gloatei turcești de care prințul Ardealului arăta așa de sigur.

Sosit lângă graniță, Gabriel Báthory află că ai săi de acolo fuseseră surprinși și măcelăriți de un dușman pe care-l socotia departe dincolo de munți. Abia își crezu auzului, amenințând pe vestitor că, dacă nu e adevărat, „îl jupoaie“. Așa obosiți și flămânzi cum erau, ostașii lui Radu trebuiră să primească o luptă pe care o zoria furios mânia prințului dușman. Polonii cu platoșe, „joimirii călări“, fură ascunși la Moara de Hârtie. Brașovenii, în plină revoltă, condusă de un Weiss, de un Johann Benckner, dădură lui Radu ceva tunuri mici.

Românii fură răspinși, după mărturia unui Sas care a privit lupta, până în șanțurile cetății, așa de sălbatecă fusese izbirea, condusă de Báthory însuși. Acesta putea crede că a câștigat lupta când, la lumina clară a soarelui de Iunie, în acea zi caldă de Sâmpietru, scânteiară platoșele cavarleriei polone.

Cum se isprăviseră și munițiile în oastea ardeleană, Secuii fugiră, bucuroși să pănăsească pe acela pe care și-l imițiau dușman și din tradiție familiară. Indată Românii ieșiră din nou în luptă, cu un mare avânt, care împrăștiă în fugă

<sup>1</sup> *Ib'd.*, p. 144 și urm.

<sup>2</sup> La 19 Iunie e la Buzău; Veress, *l. c.*, no 131.

pe dușmani (9 Iulie). Pe câmpul de luptă acoperit de armele aruncate, rămăsese bătrânul Gheorghe Raț și răul sfătuitor Imreffy; nobilii prinși, mulți la număr, fură tăiați pe urmă. Se culeseră atâtea trupuri de se putu vorbi de „12.000“ de morți. Báthory, care-și pusese o piele de tigru pe spate și aripi de vultur la coif ca un nou Alexandru-cel-Mare, putu abia să-și scape viața.

Și data aceasta, același sentiment de smerenie creștină e vădit de biruitori. Cronicarul înseamnă: „Și aiciși deade Dumnezeu de birui pre vrăjmașul său, pre Batăr Gabor, și multe trupuri fură tăiate de oastea lui, făcându-se de dânșii o movilă mare în lunca Brașovului. Iar Batăr Gabor, fugind, i-au căzut cușma din cap și ca un câine s'au ascuns, și de abia au scăpat cu mare rușine; și nu-i folosiră nimic peanele cele multe ce purta, pân'au scăpat de s'au închis la Sibiiu. Că de la singur Dumnezeu au luat acea plată“<sup>1</sup>. Iar Domnul însuși, după o mărturie străină, s'a rostit așa: „Dumnezeu din Cer a dat aceasta: eu sânt prea slab pentru a o săvârși“.

Și Gabriel Bethlen, viitorul prinț, putea să scrie, apărând închipuita „vitejie“ alor săi: „cum ne-a rușinat și bătut Dumnezeu pentru *îngâmfaarea și păcatele noastre*, nu e nevoie să-ți mai scriu“<sup>2</sup>.

Dacă ar fi venit atunci haiducii lui Sigismund Forgách, Ardealul ar fi revenit Impăratului. Dar Radu, care pierdu o săptămână odihnindu-se lângă Brașov, fu lăsat să asedieze singur, fără mijloacele trebuitoare, Sibiiul<sup>3</sup>. Imperialii se temeau, cum o mărturisște Forgách însuși, ca „nu cumva Radu să se înstăpânească în țară“<sup>4</sup>; de altfel acesta dădea toate asigurările că nu urmărește așa ceva<sup>5</sup>. Se pierdu timp cu luarea cetăților: Clujul, Alba-Iulia, Sas-Sebeșul. Dar Sibiiul

<sup>1</sup> Cronica țării.

<sup>2</sup> Motogna, I. c., p. 82. V. și paginile următoare. O scrisoare a lui Bethlen și *ibid.*, pp. 88-9.

<sup>3</sup> Mai ales după povestirea lui Mihail Seybriger, în Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. 122 și urm., și scrisoarea lui Nicolae Sennyei, *ibid.*, p. 154 și urm. Buletinul de victorie al lui Radu (14 Iulie). Veress, I. c., no. 143.

*Ibid.*, p. xciv, nota 4.

*Ibid.*, p. xcvi, nota 2.



Fig. 65. — Act de la Radu Șerban din 6 Septembrie 1605.

resista, haiducii trecură la domnul lor unguresc, ca și Nagy, și ca și Bethlen, care, la început, se supusese.

Radu și Forgách convocaseră o dietă la Cincul-Mare<sup>1</sup>, ea Mediaș<sup>2</sup>. Dar acum, la începutul lui August, niciunul din cei doi asociați nu mai avea o adevărată oaste, pe când Báthory își refăcuse una<sup>3</sup>, cu care-și recăpătă cetățile. Iar Turci de-ai lui Radu Mihnea, adus în Scaun, pătrundeau până la Prejmer. Cele două rămășițe de luptători trecură pe la Rucăr, își făcură drum printre Tătarii cari roiau și, scăpând de ei la Milcov (29 Septembrie), îi regăsiră lângă Bacău, unde joimirii periră în lupta pierdută.

De aici înainte Radu și Forgách se despărțiră. Cel d'întăiu luă, cu Doamna, care abia-i născuse o fetiță, Elena, — și ea va fi mama splendidei generații a Cantacuzinilor de pe la 1630, — drumul Poloniei<sup>4</sup>, și, de aici, al Vienei. Iar comandantul imperial trebui să treacă în prag de iarnă prin pasul de la Cârlibaba ca să ajungă, cu ce putuse scăpa, în Maramurăș, unde șpanul român, Petru Pogan, era cu Báthory<sup>5</sup>. Vedem pe asociatul moldovean, îngrijorat, trimețând, în Octombrie al acestui an teribil, la regele Poloniei pe Nistor Ureche și pe Constantin Bucioc și, cu acest prilej și la Leon Sapieha, cancelariul Lituaniei<sup>6</sup>. Gabriel Báthory putea să se laude în Octombrie, că ambii comandanți au plecat, după întâlnirea cu Tătarii, călări cu un singur cal<sup>7</sup>. De fapt el însuși trebui să plece, cu tot ajutorul turcesc, de supt Brașov<sup>8</sup>.

Radu Mihnea era acuma un om format, petrecerea în Apus îl învățase multe lucruri și nenorocirile lui, viața lui zburciumată, așteptările lui dureroase, și mai multe. În țară el nu găsi multe prietenii: fiul „Turcului“ era privit însuși

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, no. 151.

<sup>2</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, II, pp. 849-50, no. MDCC.

<sup>3</sup> Ordin de-al lui, plin de încredere, Veress, *l. c.*, p. 157, no. XIX.

<sup>4</sup> F. la Makovica la 7 Novembre; *ibid.*, no. 167.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 221.

<sup>6</sup> Hasdeu, *Arch. Ist.*, I, p. 29, no. 28.

<sup>7</sup> Motogna, *l. c.*, p. 86. Cf. Veress, *l. c.*, n-le 158-9 (scrisori ale lui Constantin-Vodă), 161 (a lui Radu, din Suceava), 164 (a lui Forgách); cf. *ibid.*, n-le 167, 176, 215-6.

<sup>8</sup> Veress, *l. c.*, no. 178.

ca „Turc“ și se uneltise pentru peirea lui<sup>1</sup>. Il asigură însă îndată de spre Moldova înlăturarea tânărului Constantin-Vodă, care, în împrejurările de la 1611, se purtase ca un bun „viteaz“ și un prieten sigur. Acel Ștefan, fiul lui Tomșa, — dar de la executarea pretinsului tată trecuse cam o jumătate de veac —, care-l înlocui, ajunsese la Constantinopol după ce fusese, un timp, ținut și reținut în Imperiu, ba luptase chiar în Pirinai, la cetatea Jaca, pentru a fi apoi întrebuințat de Turci în lupta lor cu Persanii<sup>2</sup>. O tradiție-l pune în legătură cu un sat din Ținutul Sucevei, iar Miron Costin, care fusese staroste de Putna, asigură că „drept Moldovan au fost, din sat din Oțești, de pre Valea Răcătăului, din Ținutul Putnei“<sup>3</sup>. Il așezase Pașa de Timișoara, înaintea căruia Constantin se retrase, dar cu hotărârea de a reveni.

Tânărul Movilă se pregăti pentru această întoarcere, adreșându-se la toți aceia cari aveau o socoteală cu Ardealul și cu Turcii, de la Ștefan Kendy la Radu-Vodă, care, și el arzând de dorința de a se întoarce, fusese îngăduit, după multe rugăciuni, să-și părăsească întâiul adăpost pe pământ împărătesc, la Tirnavia<sup>4</sup>, ca să vie la Viena. De acolo nu era să mai iasă cu toate neconținutele cereri, îndreptățitele murături și călduroasele speranțe, cu toate legăturile păstrate cu boierii cari-l chemau împotriva Domnului cu origini și aplecări turcești, servindu-se de Turci și fiind lângă dânsul frați și surori turci, până fu silit a-i creștina în ascuns pe cei d'întăiu și a-i închide într'o mănăstire<sup>5</sup>. În Ianuar 1612 Constantin se arăta gata să se arunce asupra „necunoscutului și de neam prost, care s'a lăudat că e născut din nu știu ce semeție a Voevozilor“<sup>6</sup>. În Iulie el avea,

<sup>1</sup> *Ibid.*, n-le 182, 186.

<sup>2</sup> V. mai sus și Odobescu-Tocilescu, *l. c.*, p. 140, no. ccxviii; Michel Baudier, *Inventaire de l'histoire generale des Turcs*, Paris 1677, p. 765.

<sup>3</sup> Kogălniceanu, *Letopiseți*, I, p. 261.

<sup>4</sup> Veress, *l. c.*, p. 216, no. 171; Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. 163 și urm.

<sup>5</sup> Iorga, în *Scrisori de boieri, Scrisori de Domni*, ed. a 3-a, 1932, pp. 49-50, no. xxxv; Hurmuzaki, IV, pp. 479-80, no. ccccx-x (tot boieri mici). În tot acest timp cereri ale lui Radu către Imperiali.

<sup>6</sup> *Conv. Lit.*, 1900, pp. 272-3. V. și Veress, *l. c.*, no. 204, no. 187,

în lipsa contingentului important al cumnaților cari-l sprijiniseră mai înainte, o mică oaste proprie, în care erau și Poloni de-ai lui Ștefan Potocki, pe lângă Cazaci și Tătari de-ai lui Cantemir, mârzaul rebel din Bugeac<sup>1</sup>. Dar bătălia de la Cornul-lui-Sas, la Prut, lângă Ștefănești (19 Iunie 1612), fu un dezastru pentru Potocki, care căzu prins, și pentru Constantin care se înecă în Nistru, pe când era dus în robie de un Tatar<sup>2</sup>. Victoria fusese câștigată și de Mârzea și de alți căpitani de-ai lui Mihai<sup>3</sup>. Floarea partidului polon al Movileștilor căzu acolo: tânărul Vasile Stroici, Balica, întemeietorul mănăstirii Frumoasa, o rudă, Chiriță Paleologul, care ținea pe o femeie din aceeași familie, un Stolnic Miron<sup>4</sup>.

Radu Mihnea-și va fi avut și el partea în această cădere. El începuse o politică proprie, condusă cu dibăcie și demnitate. El vom vedea încheind un tratat cu Brașovenii, redactat în românește<sup>5</sup>. Față de boieri el fu, la început, neiertător, și, astfel, pentru trădare, „ca să se învețe alți boieri a mai vicleni pre Domnu-său“<sup>6</sup>, periră Bărcan Stolnicul de la Merișani, vechiul pretendent Mihai Cămărașul, Stanciu Păharnicul; mișcarea se pornise contra Grecilor pe cari-i avea Radu cu sine.

Tomșa, care se însură, la vrâsta sa înaintată, cu fata unui

<sup>1</sup> După Bielowski și Malinowski-Przedziecki, *Izvoare pentru istoria Poloniei*, Wilno 1843, pp. 89-91, în Iorga, *Studii și doc.*, IV, pp. CI-II.

<sup>2</sup> Hasdeu, *Arch. ist.*, III, p. 51 și urm.: Iorga, *Călători, ambascadori și misionari*, din *Bul. soc. geogr.*; Ștefan Orășanu, *Cronicarii moldoveni* (din *Conv. Lit.*), p. 49 și nota 4. Cf. Baudier, *o. c.*, pp. 764, 776-8.

<sup>3</sup> Miron Costin, p. 263, care citează pe Göczy și Ráczy („Geția și Racia“), cari de sigur n'au fost acolo.

<sup>4</sup> V. și I. Minea, *O inovație juridică a lui Miron Barnovschi*, din *Cercetări istorice*, p. 4, nota 4. Scrisoarea de instalare a lui Tomșa (Ianuar 1612), Iorga, *Doc. Ard.*, II, pp. 1205-6, no. CCLXII. — Totuși Ștefan Tomșa dă la 10 Decembrie 1613 un privilegiu de comerț supușilor poloni, fie și Ruși, Armeni și Evrei; dar ei vor urma numai „pe drumurile Cernăuțului, Hotinului și Sorocăi“; *Dziennik literacki*, 1862, no. 86, p. 688; Iorga, „Doamna lui Ieremia-Vodă“, p. 1073, no. XVII. — Alt Balica, „din neamul Buzeștilor“; Zotta, *Inchinare lui N. Iorga*, p. 436, not 8.

<sup>5</sup> Iorga, *Socotelile Brașovului*, în *Mem. Ac. Rom.*, XXI, pp. 23-4 (131-2).

<sup>6</sup> *Cronica țării*.



negustor grec bogat<sup>1</sup>, începu însă o Domnie cruntă, tăind pe rând o boierime nedeprinsă a asculta. Mai avea să se descurce cu patima de stăpânire a Elisabetei, care ținea încă doi copii de jertfit în lupta fățișă și cu Turcii. Dar nu asupra lui se îndreptau privirile acelor pe cari-i interesau afacerile acestei creștinătăți vasale, ce tindea tot mai mult spre libertate și putere. *Insăși Domnia capricioasă a îndrăznețului Craiu ardelean era pe sfârșite.*

Turcii îl părăsiseră acuma și, în Ardealul lui chiar, la vechii nemulțamiși se adăugise pofta de domnie a represintantului la Poartă, Andrei Gőczy<sup>2</sup>. Ordinul de a pleca din țară-i veni lui Gabriel Báthory încă în 1612, și Domnul muntean, ca unul care „a fost crescut la Poarta Impăratului și din pânea lui“, îl îndemna să nu încerce o rezistență imposibilă. „Eu cred că ar fi mai bine dacă Măria Ta te-ai da înlături înaintea oștilor puternicului Impărat și multe lucruri ar rămânea nesfârșite până ce Măria Ta și cu noi am putea face Poarta mai îndurătoare, și iarăși ai putea veni în Scaun“<sup>3</sup>. Indată după aceea, la 12 Septembrie, se încheia de Radu acel tratat cu Brașovul, considerat ca un oraș liber prin revolta lui. Se prevede ajutor reciproc, adăpostul la nevoie al Domnului, împărțirea știrilor de pretutindeni, și de la Radu Șerban, și cuprinderea în „tocmală“ a viitorului prinț<sup>4</sup>. Dar se trimeteau trupe muntene lui Gőczy fără a se putea sau voi să-l susție în adevăr, căci Radu va negocia, prin Postelnicul său Bernardo Borisi, la Constantinopol pentru Gabriel<sup>5</sup>. Acesta și drese lucrurile și cu Imperialii, și o dietă se declară solidară cu dânsul, dar, pe lângă necurmatele intrigi la Poartă ale lui Bethlen, care-i voiă locul, se adauseră cereri imperioase care uimiră pe Turci. Báthory voiă cetățile Banatului, reducerea tributului la 15.000 de galbeni, iertarea lui pe cinsprezece ani, plata de Poartă a unei oștiri permanente de 30.000 de haiduci.

Răspunsul fu, în 1613, mazilia. Ce răbdase caimacamul geor-

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, no. 186

<sup>2</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. cii și urm.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. cv, nota 2.

<sup>4</sup> V. mai sus, p. 395, nota 5.

<sup>5</sup> Hurmuzaki, IV, pp. 493-4, no. ccccxiii.



Fig. 66. — Clopotnița de la biserica Radu-Vodă din București.

gian trecea peste măsura răbdărilor unui nou și energetic Mare Vizir. În Iulie, după ce fusese trimis decretul de mazilie, Pașa de Kanisza apărea la hotarul Ardealului cu cererea de a se plăti tributul rămas în urmă, de a se restabili Sașii în drepturile lor și de a se ierta Bethlen, care și căpătase moștenirea stăpânului de care de mult nu mai voia și contra căruia luptase din toate puterile; un Maghiar renegat, devenit Pașa de Oceacov, la Nistru, Ali Maghiaroglu, alt nebun care se îmbăta la ospete și învârtia sabia între prieteni, trebuia să-l ajute, ca și Hanul Șahin. Domnii noștri promisera, — pentru *întăia oară de la Alexandru Lăpușneanu și Petrașcu-cel-Bun*—, ordinul de a trece granița cu trupele lor.

Ei zăboviră, Ștefan temându-se de Poloni, cari țineau Holtinul și adăpostiau pe pribegi, Ureche, Bucioc, iar Radu crezând că ar mai putea fi salvat și un om care așa de mult își stricase singur situația. De fapt, crescut în Apus, încunjurat și de străinii aduși de dânsul, el n'avea același sentiment de dușmănie față de aristocrația ungurească a Ardealului, care urma să privească de sus, până la Domn, pe Români: de curând Toma Borsos, soțul lui Báthory la Poartă, bine primit de Radu, trata această primire de „țigănească“ și zugrăvia Târgoviștea, cu „uritul stil românesc“, drept o colecție de „cotețe de porci“, cum erau în Ardeal pe vremurile bune<sup>1</sup>. Povestea de glorie a lui Mihai Viteazul îi era cu totul străină fiului lui Mihnea, de și încetul pe încetul îl primea același instinct, impunându-i aceleași tendințe.

Totuși năvălirea pe care încrezutul Báthory arăta că o desprețuiește, se produse. Se credea poate ca aceste contingente românești vor avea valoarea grupului, ușor de desfăcut, al mercenarilor, strănși de pretutindeni, ai lui Radu Șerban în 1611 sau a celor câteva cete ale unei boierimi care nu mai păstra frumoasele tradiții din vremea lui Mihai, pe lângă pornirea tumultoasă, dar fără disciplină, a țărănimii. Dar Ungurii „Craifului“, cari întâlneau iarăși în fața lor pe odioșii Români, văzură înfățișându-se cei 4.000 de oameni bine alcătuiți ai lui Ștefan Tomșa, care-și făcuse, după amintirile sale apusene, și o impunătoare gardă de călăreți în veșminte roșii, păstrând

<sup>1</sup> Kemény și Kovács, *Erdélyország története tára*, II, pp. 234-5.

pe Mârzea și Mârzeștii lui, așezați lângă Iași, și ridicase boieri luptători ca Vistierul Boul, Postelnicul Ciolpan, căpitanul Bel-diman, și, alături, și pe cei 5.000 de ostași îmbrăcați în albastru ai Domnului muntean. Nu lipsia nici Marcu-Vodă, care, în calitatea lui de pretendent, mergea deosebit <sup>1</sup>.

Cele două armate românești lucrară alături, solidar. *Ali Maghiaroglu însuși, prin ordinele sale redactate în românește*,— și în ce formă populară!, îndemnând pe Sighișoreni „să-și leage brâul de doao locure —, *dădea un caracter general românesc expediției* <sup>2</sup>. Legați de politica turcească și unul și altul, cei doi Domni se vizitară, și ei luară parte cu strălucire la slujba din biserica Șcheilor Brașovului.

Dar Báthory se retrăgea înaintea acestei mulțimi de dușmani. La cine nu alerga el în desperarea lui! La Palatinul acelei Ungării imperiale pe care visase să și-o adauge pe urmele lui Bocskai, la Radu Șerban însuși. Trufia pe care nimic n'o putea birui a ultimului dintre Báthorești îl făcu însă să propuie acestuia o alianță rușinoasă, cu aceiași legătură de vasalitate și, pe lângă o plată de reinstalare, socotită la 50.000 de galbeni, și un tribut, ba încă mai ridicat decât acela care se trimetea Turcilor. Fostul Domn era deci mai bucuros să-i dea Imperialii ce trebuie, ca oameni și bani, pentru a juca rolul din 1601 al lui Mihai Viteazul <sup>3</sup>.

O ultimă sfidare făcu pe prințul mazil să ordone Turcilor ieșirea, până la Timișoara, din posesiunile sale. Apoi el se ascunse în Oradea Mare, pe care o căpătase, negociind și de acolo cu dușmanii din Imperiu. Acolo-i făcură sfârșitul acei bandiți de haiduci cu cari-și închipuise că poate aduna o adevărată oaste, capabilă de luptă și de credință. Dieta din 23 Octombrie dădu puterea supremă lui Bethlen.

<sup>1</sup> Pentru legăturile lui cu Imperialii, Hurmuzaki, IV, p. 474, no. cccc; p. 483, no. ccccxiv. V. și studiul amănunțit al d-lui Ciuntu, în *Rev. Ist.*, Octombrie-Decembre 1937.

<sup>2</sup> Iorga, *Brașovul și Români*, p. 286 și urm.

<sup>3</sup> Hurmuzaki, IV, p. 485 și urm., mai ales pp. 491-6, no. ccccxxiv; pp. 497-8, no. ccccxxvi; pp. 505-6, no. ccccxxxii; pp. 509-10, no. ccccxxxvi; p. 517.

## CAPITOLUL II.

### O Dacie de paritate

Rău prețuit la început, noul prinț ardelean Gabriel Bethlen avea mari însușiri, care se vădiră însă numai pe încetul.

Era un „viteaz“ și el, care luptase la Lipova și aiurea<sup>1</sup>, și am văzut în ce cuvinte vorbea de „vitejia“ nenorocoasă a luptei din 1611. Arătase la acea dată bune sentimente pentru creștinătate, bănuindu-se că Báthory, amenințat, s'ar putea arunca în brațele Turcilor, de la cari acum el însuși primia puterea. Il îngrijora puțința unei catastrofe prin care s'ar pierde și ce mai rămăsese ca neatârnare în cele două țări românești, pe care le simția așa de strâns legate de Ardealul său. Și apelul către un prieten se încheia în acest strigăt de nobil patriotism: „Să nu pierdem patria aceasta, căci alta cu greu ori nici cum n'o să mai găsim. Sântem oameni trudiți și bătuti de valuri multe. Eu în Țara Turcească nu mai merg; mai bine să mor aici, în țara mea“. Se gândia și la „cinstea ce trebuie să aibă la Nemți neamul unguresc“. Acest „neam unguresc“ îi era la inimă și-i rămase până la capăt. Pe „domnii din Țara Ungurească“ ar fi vrut să-i aibă alături<sup>2</sup>.

În fața biruinții la care fusese silit a colabora, Ștefan Tomșa, om purtat prin lume, vedea neted ce primejdie se desemnează pentru toate trei țările: tributuri crescute, cereri de provizii și, la capăt, așezarea beglerbegilor dincoace de Carpați. Ii părea rău de timpurile când Impăratul creștin, cu care avuse cândva legături, poruncia în locul dat acum nesigurului Bethlen. „Cât timp Impăratul roman și-a avut

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, no. 180.

<sup>2</sup> Motogna, *l. c.*, pp. 83-5

mâna în Ardeal, nu am fost în această primejdie.“ Ajungea la ideea că Radu Șerban, un „viteaz“, cum de sigur nu era și nu înțelegea să fie „Venețianul“, fiu al lui Mihnea, ar trebui așezat la Târgoviște, și ei amândoi cine știe ce ar putea face pentru creștinătate<sup>1</sup>!

Când, în 1614, Schender-Pașa, comandantul de la Răsăritul Moldovei, apărură în Țara-Românească, trecând în Ardeal ca să verifice dacă în adevăr e acolo pacea Impăratului său, și nu vin Imperialii, cu un nou candidat, Gașpar Becheș, de viță românească, un fior a trebuit să străbată inimile amânduror Domnilor români<sup>2</sup>. Prea se obișnuiau Turcii cu astfel de călătorii în masă prin aceste ispititoare locuri! Și poate se va fi înțeles încă de atunci în capitalele românești ce fierbe în sufletul noii generații de la Constantinopol, cu totul deosebită de a lui Murad și Mahomed al III-lea, ca una care credea că Impărăția se poate reface prin războiu. Oprită printr-o pace recentă, și favorabilă, de a-l porni contra Austrieșilor, ea se va întoarce, de la cea d'întăiu nouă provocare, contra Polonilor, cari, de douăzeci de ani, supt masca prieteniei și întăririi de pace, își îngăduiseră așa de mult, în Moldova și chiar în Țara-Românească. Trăia încă Sultanul păcii, Ahmed I-ii, unul din fiii, foarte tineri, ai lui Mohammed, dar, când el dispărură, la 1617, și după dânsul se strecură altul numai pe un an, fiind înlăturat, pentru nedestoinicie, de același avânt către fapte al celor de vrâsta sa, Osman, al treilea frate, luă puterea cu hotărârea de a reveni la zilele glorioase pe care părea că le meneste însuși numele său, care era al vechiului cuceritor, întemeietorul dinastiei.

Deocamdată, pe când Radu izbutia să-și câștige boierii cari la început îl dușmăniseră așa de mult, rămânând puțini într-o hotărâtă opoziție care îndrepta chemări mișcătoare către Domnul creștin al inimilor lor, osândit să se istovească în nemișcare la Impăratul<sup>3</sup>, Ștefan Moldoveanul, pe care Kendy, rămas neîmpăcat peste hotare, îl voia înlocuit cu Gavrilaş, fiul lui Simion — alții se gândiau la Nicolae Petrașcu și la Marcu

<sup>1</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, pp. cxiii-iv și p. cxiii, nota 1

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. cxiv-v.

<sup>3</sup> V. mai ales cererile lui din Hurmuzaki, IV.

Vodă —, descoperia comploturi și făcea, nemilos, să cadă capetele.

În toamna anului 1615 se încercase în adevăr nu o răscoală împotriva lui, ci un fel de hotărâre a țerii care-și atribuia dreptul de a schimba Domnul. Și aceia cari încunjuraseră până atunci pe acest aspru stăpân, Boul, Beldiman, Bărboiu Sturdzea, se uniră cu nemulțămiiții. Mârzeștii, pe a căror credință se răzima o Domnie militară, își făgăduiră sprijinul, fără să se poată ști la cine se gândiau ca înlocuitor conspiratorii. În tabăra de la Cucuteni, lângă Iași, se porunci lui Ștefan-Vodă „cu bine să iasă din Scaun, că nu poate nime suferi Domnia lui cu atâtea vărsări de sânge“.

Desorientat întâiu, Domnul câștigă cu bani pe trabanți, dă-răbanii“ săi și strânse oameni cu plată dintre locuitorii Iașului, „slugile neguțătorilor și oameni nemernici“, adăugindu-se apoi călărașii cari veniau pentru inspecție, pentru „căutare“, ca în vechiul Făgăraș al lui Mircea cel d'întăiu, din părțile Moldovei-de-jos. Bătrânul Domn știa ce e războiul, și astfel, între fântâna lui Păcurar și între viile de pe dealuri, el dădu o luptă în două părți, care izbuti. Bărboiu, și el elitor de mare și frumoasă biserică, fu pus în țepă, și cu dânsul peri și fiul său, stângându-se neamul; și alții din cei „cu capul mare“ ispășiră, dar principalii uneltitori putură fugi la Munteni<sup>2</sup>.

O scrisoare a lui Bethlen cuprinde aceeași veste a biruinții cruntului Domn asupra boierilor, adăugind înșirarea cruzimilor, și față de femei însărcinate, cu care Tomșa și plăti frica față de răsculași<sup>3</sup>.

Straja permanentă a lui Schender era în legătură cu aceste mișcări, și se știe că el represintă o adevărată legătură cu Domnii din Scaun pentru a se păstra o situație amenințată din mai mult decât o parte<sup>4</sup>. Tomșa mersese și la Bender,

<sup>1</sup> Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem trónfoglalása*, Pesta 1867, pp. 58-60.

<sup>2</sup> Miron Costin, *l. c.* Scrisoarea lui Bethlen din 30 Octombrie, în Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem kiadatten politikai levele*, Budapesta 1879, pp. 29-30; Iorga, *Soc. Brașovului*, anii 1615-6; cf. știrea polonă din Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. cxvi, nota 1.

<sup>3</sup> Motogna, în *Rev. Ist.*, XI, pp. 83-4.

<sup>4</sup> Iorga, în *Studii și doc.*, IV p. cxvi, nota 3. Cf. și *ibid.*, p. cxvii, nota 3; Veress, *l. c.*, IX, n-le 45-6.

în 1614, ca să se înțeleagă cu Hanul<sup>1</sup>, contra unei încercări polone, dar și din cauza noilor certe între Tatarii înșii. Se vorbía de o armată a lui care s'ar fi ridicat la „20.000“ de oameni, cu șase-șapte tunuri<sup>2</sup>.

Căci se credea că Impăratul, care lungia înadins negociații nesincere cu „vulpea“ ce înlocuise în Ardeal pe „lupul“ de odinioară, va trimete trupe dincolo de Tisa, întrebuintând și pe Radu Șerban, care scria pentru întoarcerea sa și Pașei din Buda, Ali, un dușman al lui Bethlen<sup>3</sup>: ca prinț ardelean ar fi să se așeze Homonnay, cu care pribeagul român<sup>4</sup>, era în cele mai strânse legături<sup>5</sup>, cum le avea și Gavrilaş Movilă<sup>6</sup> și Doamna lui Ieremia. Era vorba și de o mișcare în Țara-Românească, asemenea cu aceea care căzuse în Moldova, dar nu cu o ridicare de oaste și de boieri, ci cu mijlocul, mai ușor, al asasinatului<sup>7</sup>.

În toamna târzie se produse invasia polonă, pregătită, pentru fiul ei Alexăndrel, de Doamna lui Ieremia<sup>8</sup>.

Data aceasta, Potocki fiind prins la Turci — și un întreg roman frances s'a scris în jurul acestei captivități și a romanticele legături cu domnița rămasă acasă<sup>9</sup>, — cei cari aduceau trupele erau Wiszniewiecki și Korecki însuși, și nu Hatmanul Stanislav Żolkiewski, căruia-i umbla înainte exemplul marelui Zamoyski. Nu lipsia și un număr de Francesi aventurieri prin Orient<sup>10</sup>. La 13 Novembre Ștefan aștepta la Prut o lovitură pe care credea s'o poată răspinge, dar el

<sup>1</sup> *Ibid.*, n-le 16, 20.

<sup>2</sup> Veress, *l. c.*, no. 21. Intoarcerea la Iași, *ibid.*, no. 24.

<sup>3</sup> Thurzó către el pentru Șerban; *ibid.*, no. 43.

<sup>4</sup> Îndatorire a unor boieri ai lui; *ibid.*, no. 41.

<sup>5</sup> Plângerea lui Bethlen, *ibid.*, n-le 30, 33.

<sup>6</sup> *Ibid.*, n-le 1, 4.

<sup>7</sup> Veress, *l. c.*, no. 10. Multe scrisori din acești ani ale lui Radu Șerban, *ibid.*, *passim*.

<sup>8</sup> Bethlen crede, că acela pe care-l aduc Polonii e Gavril, fiul lui Simion; *Török-Magyarköri Állam-Okmánytár*, I, la această dată. V. Motogna, în *Rev. Ist.*, XI, p. 84. Și alte scrisori ale lui despre expediție, *ibid.*, p. 84 și urm.

<sup>9</sup> Joppecourt-Baret, în *Papia Ilarian*, o. c., II; scrisoarea Elvețianului Alexandru, în Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 52-5; cronica polonă a lui Piasecki.

<sup>10</sup> V. Iorga, *La France en Orient*, în *Revue hist. du S.-E. eur.*, 1936.



cerea și ajutor de la Secui<sup>1</sup> și de la Tătari<sup>2</sup>. Bethlen admira cam jignit „vitejia“ aceluia care, cu toată liga din 1613, nu voise să se adreseze de-a dreptul la dânsul, nici la Radu-Vodă, care-i ocrotia însă fugarii după răscoală. Totuși o scrisoare a lui din lagărul de la Prut, 13 Novembre, arată că el era înțeles pentru ajutor cu Ungurii Clement Bélydy și Francisc Mikó<sup>3</sup>.

Dar în lupta de la Tătărani-Tăutești<sup>4</sup> (22 Novembre), călărima lui Tomșa îl părăsi, darăbanii se preară și fură apoi lăiați de Poloni<sup>5</sup>. El trebui să fugă la Brăila (Decembre)<sup>6</sup>, Alexandru-Vodă cel nou, un adolescent supt grija mamei sale, putu astfel să ieie în stăpânire Scaunul Iașului<sup>7</sup>.

Peste puțin se va ivi pentru această Moldoyă sfâșiată candidatura, care va birui, a lui Radu-Vodă. Dar ceaușul turcesc trimis în aceste locuri tulburi nu aducea încă mazilia învinsului, și astfel Boul, Sturdzea și Beldiman fură smulși de la Munteni și dați Domnului considerat ca legiuit, iar acesta puse să li se taie capetele<sup>8</sup>.

Dar îndată se produse schimbarea care a dovedit ce sus se ridicase în încrederea stăpânilor săi turci cel ce era acum mai mândru și decât Ștefan-Vodă, care nu cerea ajutor; Radu-Vodă, a cărui situație, încă din acest moment, ajungea să

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, no. 49; cf. n-l precedent.

<sup>2</sup> *Ibid.*, no. 51.

<sup>3</sup> Motogna, în *Rev. Ist.*, XI, p. 85, no. iv.

<sup>4</sup> V. Iorga, *Doamna lui Ieremia*, pp. 1063 și urm., 1075-6, n-le xxv și urm.; Iuliu Peska, *Zolkiewski și expediția Doamnei Elisabeta Movilă în Moldova în anul 1615-6*, în *Rev. Ist.*, XIV, și excelentul studiu al d-lui Aurel H. Goliman, *Lupta decisivă de la Tătărani și capitularea darabanilor de-asupra Tăuteștilor*, Iași 1935.

<sup>5</sup> Miron Costin, pp. 264-5.

<sup>6</sup> Veress, *l. c.*, no. 53. Știri polone din Bielowski, *Correspondența lui Stanislav Zolkiewski*, pp. 236-8, 542-3; scrisorile Doamnei Elisabeta, în Hasdeu, *Arch. Ist.*, III, *l. c.* Pentru dată, scrisoarea lui Korecki, *Tört. Tár*, 1880, pp. 487-8; cf. Iorga, *Acte și fragm.*, *l. c.*, și, firește, Joppecourt-Baret.

<sup>7</sup> Știri ardeleno despre luptele din 1615, Iorga, *Doc. Ard.*, II, p. 862 și urm. Bethlen se declară neutru la 3 Decembre, cu părerea de rău că nu poate împăca; *ibid.*, pp. 864-5, no. MDCCXXVI. Solul său la oastea lui Radu; *ibid.*, pp. 865-6, no. MDCCXXVIII.

<sup>8</sup> Miron Costin, p. 265.

*întreacă în prestigiu și chiar în putere pe a lui Bethlen, care, nu trebuie să se uite, lăsase în urmă toate pretențiile de dominație peste munți ale înaintașilor în Scaunul ardelean.*

*Încă de atunci se ridică deci peste „vitejia“ celorlalți un sentiment al Domniei în ea însăși, pe care o încorporează acest strălucitor Radu, deschizând un nou capitol din istoria Românilor.*

Înainte de a-l înfrățișea, e nevoie să se urmărească până la sfârșit zbaterile, la Români ca și la Ardeleni și la Poloni, la Turcii ei înșii, ale acestei „vitejii“ care muria, *într’o ultimă aureolă de aventură, scump plătită.*

Luptele urmau în Moldova între ai lui Ștefan și oastea Movileștilor. Alexandru, adevăratul tutorul său, Nestor Ureche, al cărui fiu, Grigore, viitorul povestitor al rosturilor Moldovei, era acum întrebuintat și el în solii, trimetea în toate părțile scrisori cu asigurări și făgăduieli. Izbuti astfel măcar să izoleze pe Ștefan, care fu învins din nou la 24 Ianuar 1616. Ajutat de Poloni, al căror cancelariu își amintea de vechile sale legături cu această dinastie a Movileștilor, și de Bethlen, care stăruia la Poartă pentru noua Domnie, dar regreta că Alexandru n’a trimis la Poartă solie cu tribut și cu daruri, așa că l-ar fi putut scăpa<sup>1</sup>, în sfârșit înțeles oarecum și cu Radu<sup>2</sup>, care nu putuse suferi niciodată pe asprul vecin moldovenesc, al doilea fiu al lui Vodă-Ieremia părea că va putea domni.

Caimacamul continuă însă a fi ocrotitorul Domnului legitim al Moldovei. În Mart Polonia luau cu ei pe Alexandru și plecau spre graniță. Dar o întoarcere a lor neașteptată izgoni peste câteva săptămâni pe Ștefan, seos și din Buzău. Până la capăt el refuzase cu mândrie ajutorul ardelean<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Scrisoare din 15 Mart 1616; Motogna, în *Rev. Ist.*, XI, pp. 85-7. La 7 Decembre 1615 el scrisese Caimacamului că Ștefan e nesuferit prin grozava-i cruzime, și încă odată arăta că el n’a vrut să ceară niciun ajutor, ca să nu se prade țara, neîncrezându-se în Tatar; *ibid.*, pp. 87-8. Cf. și Iorga, „*Doamna lui Ieremia-Vodă*“, pp. 1041 și urm. (și pentru moartea lui Wiszniewiecki, care s’a crezut provocată de otrăvă în împărțășanie); 1063 și urm., 1076-7.

<sup>2</sup> El e în tabără la Buzău în ziua de 4 Ianuar 1616; Veress, *l. c.*, no. 55. De acolo trece la Brăila; n-l următor: V. și n-le 57 și urm.

<sup>3</sup> *Ibid.*, no. 69; Iorga, *Doamna lui Ieremia-Vodă*, *l. c.*

Schender-Paşa trebuia să termine cu acest războiu, dăunător pentru prestigiul Porţii. El chema şi Bethlen, care se aştepta în fiecare moment să cadă asupra sa Radu Şerban cu Homonnay. Abia putu el trimite ceva haiduci de ajutor în Moldova redevenită polonă<sup>1</sup>. Scăpat de această primejdie prin retragerea în Polonia a rivalului omonim, scârbit de zăbăvile Austriecilor, cari nu-i puteau măcar plăti regulat o umilitoare pensie de miserie, el nu participă totuşi la expediţia cea mare prin care era să fie pacificată definitiv, cu totala desrădăcinare a Movileştilor, Moldova. Cu cancelariul ardelean, Baltazar Kemeny, şi cu Paul Rhédey venită, data aceasta, forţe ardeleni mai însemnate ca să se adauge la Munteniilor lui Radu Mîhnea<sup>2</sup>. Bethlen se pregătise însuşi de venire în Moldova<sup>3</sup>, dar griji de spre Homonnay îl vor fi reţinut acasă.

În această oaste nu se mai afla, cu toate stăruinţile desperate ale neputinţei sale, Ştefan-Vodă, care căzuse odată cu protectorul său, caimacamul. Trupele de înlăturare a lui Alexandru goniră pe Poloni slăbiţi de moartea lui Wiszniewiecki, atribuită otrăvii. Cancelariul fusese silit a rechema elementele puse în serviciul unei cauze străine. Se pornise acuma o mişcare de retragere când Turcii lui Schender ajunseră în calea oştii scăzute a lui Alexandru la Dracşani, care pe atunci se şinea de Hârlău. N'a fost o adevărată luptă decât la început. Apoi Schender putu să iea prinşi pe căpetenii: soţia lui Korecki, fratele acestuia, Bogdan, boierii din jurul Domnului copil, şi însăşi femeia de mare energie care-şi apărase cu atâta îndrăzneală dreptul fiilor ei. Pângărită de aceste bestii, ea strigă în auzul acelor cari nu ştiuseră s'o apere şi pe cari, aruncată în haremul unui Agă, nu era să-i mai vadă niciodată, aceste straşnice cuvinte de durere şi de mus-

<sup>1</sup> Iorga, *Studii şi doc.*, IV, p. cxxiv, nota 4.

<sup>2</sup> Ordin al lui Bethlen de a se aduna ostaşii comitatelor; Veress, *l. c.*, no. 71. Teamă lui de Homonnay şi Radu Şerban; *ibid.*, n-le următoare. Fostul Domn era la Ungvár, cu ginerele Nicolae Petraşcu, în Maiu, strângând trupe de haiduci; *ibid.*, n-le 75-9. Turcii desmint că l-ar voi; *ibid.*, n-le 82-3, 91. V. şi n-le următoare.

<sup>3</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, II, pp. 868-9, no. MDCCXXXI. Serisoarea lui despre izbândă, din lagărul de „dincolo de Breţcu“, *ibid.*, p. 869, no. MDCCXXXII. Declara că, *dacă nu s'ar fi ajuns acolo, el se cobora la Totruş.*

trare, care nu s'au pierdut: „Boieri, boieri, rușinatu-m'au păgânul“. Taiie o coadă din frumosul ei păr castaniu pentru ca măcar ceva din trup să i se afle la locul de îngropare al soțului și cumnatului, ctitoria lor, Sucevița. Până astăzi această podoabă a unei frumuseți de mult timp prefăcute în praf amestecat cu depărtata țărăină străină se păstrează în cutia de aur din biserica măiestru zugrăvită (3 August)<sup>1</sup>.

În loc, pe când, cu toată trecătoarea prezență a lui Gavrilas Movilă la Târgoviște, unde domnise tatăl său, Țara-Românească era dată unui Alexandru-Vodă, fiul lui Iliș, pretendentul la orice tron românesc de pe la 1590<sup>2</sup>, Radu căpăta, ca strănepot al lui Petru Șchiopul, dar, mai presus de orice, ca destoinic informator și încercat gospodar de oameni, *acea Moldovă în care Domnul trebuia să fie strajă pentru Împărăție, dar, în același timp, și bun păstor al turmei încredințate lui, continuator al acelei politice care aduseseră un așa de bun nume lui Petru-Vodă cel Vechiu<sup>3</sup> și de care se ținuse, de altfel, ca vechiu curtean al aceuia, și Ieremia, lăsând amintirea aceia de „om întreg la minte, nerăsipitor, nemândru, nevărsător de sânge, blând, dumnezeiesc“, pe care o înseamnă Miron Costin<sup>4</sup>.*

Radu era hotărît să facă orice ca să oprească periodică apariție ca dușmani a Polonilor, chiar dacă ei nu mai aveau un candidat la tronul Moldovei. Prin tratatul de la Braha, asigurând drepturile episcopului de Bacău, el mergea și până la promisiunea că *va intra față de Polonia în situația de vasalitate a Movileștilor<sup>5</sup>.*

Acuma Polonia trebuia adusă la o pace adevărată, prin care s'ar fi oprit rătăcirile prădalnice ale Cazacilor din a

<sup>1</sup> Miron Costin, p. 266. Data luptei o dă Bethlen; Iorga, *Doc. Ard.*, II, p. 869, no. MDCCXXXII. Sosirea la Constantinopol prin Octombrie, cu presiuni pentru turcire; Veress, *I. c.*, no. 105; v. Iorga, „Doamna lui Ieremia-Vodă“, pp. 1043-7 și Marya Kastarska, în *Rev. hist. du S.-E. eur.*, 1936, pp. 69 și urm., 177 și urm.

<sup>2</sup> Îl sprijinise Bethlen, și Logofătul Nica făgăduia plata unei sume de recunoștință; Veress, *I. c.*, no. 120.

<sup>3</sup> Ginerele lui vine la 1616, în Moldova, unde apăru și Doamna Maria, *iscăbind românește*; v. Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, 1936, și Veress, *I. c.*, no. 102.

<sup>4</sup> *Ibid.*

<sup>5</sup> Iuliu Pekza, *I. c.*, pp. 48-9; tratatul însuși nu s'a publicat.

doua serie, cari mergeau pînă la aprinderea supt ochii Sultanului însuși a satelor de pe Bosfor. Cu ajutorul lui Bethlen și al amînduror Domnilor, această era sarcina care apăsa pentru anul 1617 pe umerii „viteazului“ celui din urmă al mai vechii societăți turcești, Schender, paznicul acestor granițe.

Oștile se întîlniră la granița Nistrului, dar nici de o parte, nici de alta nu se îndrăzni inițiativa unei bătălii. Schender stătea în fața lui Zolkiewski, Nistrul fiind la margene. Se încercă numai un atac polon la Rașcov. *Cine avea mai mult nevoie să nu se ajungă la un lung și greu războiu, care putea să aducă pustiiri de jur împrejur, era noul Domn al Moldovei*, prietenul puternicului Pașă, dar, în același timp, bun vecin al Polonilor, cărora li scria adăugînd la numele său pe acela al Corvinilor<sup>1</sup>: Radu Mihnea. De sigur prin stăruințele lui dibace, unite cu ale lui Bethlen<sup>2</sup>, prin înțeleapta lui chibzuială se încheie în toamnă acel tratat de la Bussa<sup>3</sup>, care, asigurînd Moldovei guvernarea numai prin îndreptățiii fii de Domni, opria de o potrivă atacurile Cazacilor și ale Tatarilor<sup>4</sup>.

Problema Țării-Românești se deschisese însă acuma, după ce a Moldovei era soluționată prin distrugerea Movileștilor. Domnia lui Alexandru-Vodă era considerată ca o *adevărată ocupație grecească*. În Ienachi Catargiu, făcut Ban, se vedea principala unealtă străină a acestui străin, care nu știa nimic din rosturile țerii. Lupu Păharnicul din Mehedinți încercă încă din 1617 o lovitură care nu izbuti, dar acela care, cum

<sup>1</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, II, p. 529. El se iscălește „Domn al țerilor Moldova și Valahia“, etc

<sup>2</sup> V. mulțămirea din partea lui Zolkiewski, Iorga, *Doc. Ard.*, II, p. 873, no. MDCCXXXVIII. Retragerea pe la Rodna a oștilor lui Bethlen; *ibid.*, n-1 următor. Dar în 1618 oprirea de a se trece ostași în Moldova; *ibid.*, p. 877, no. MDCCXLIII

<sup>3</sup> Textul și în Iorga, *Doc. Ard.*, I, pp. 871-2, no. MDCCXXXVI.

<sup>4</sup> *Ibid.* Cf. Veress, *l. c.*, no. 128. Bethlen caută a-și atribui lui meritul; *ibid.* El pretindea că a adus 30.000 de oameni și cerea ca răsplată așezarea lui Marcu-Vodă la Munteni; *ibid.*, p. 157, no. 128. Cf. pentru aceasta *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár*, I, p. 187. Acolo, pp. 193-4, și tratatul. V. și Iorga, *Studii și doc.*, IV, pp. CXXXIX-XXI.

vom vedea, nu se voia pe sine Domn fu bine primit de Bethlen, de și acesta-și avea alt candidat pentru Domnia Țerii-Românești, pe Marcu-Vodă, căutându-i și vre-o zestre bogată printre familiile grecești din Constantinopol. În iunie 1618, Lupu revenia cu haiduci, „haramii“, și Secui, plus căpitanul sârb Buzdugan. Biet om nepriceput la războiu, Alexandru fugi dintr'o goană până la Brăila, și măcelul Grecilor începu în urma lui<sup>1</sup>. Era vorba să se aducă de la Constantinopol acel „Chiopelioglu“, fiul lui Cercel, Marcu<sup>2</sup>. Dar tot acolo era primit, și tot așa de bine, Gavrilăș Movilă, și el fu acela care primi moștenirea lui Alexandru Iliăș, care plecă supus la Poartă<sup>3</sup>.

Cu noul Domn, pe care Bethlen îl adoptă îndată, se alcătui un *act de alianță pe lăsa de perfectă egalitate*. Avem întâiu o *formă românească*, datată Târgoviște, 18 Iulie 1618<sup>4</sup>, supt care iscălesc toți boierii cei vechi ai țerii, bucuroși de venirea în Scaun a fiului lui Simion: Mitropolitul Luca, Vornicul Vintilă, Logofătul Nica, Vistierul Coica și Vistierul Papa, Armașul Necula, Comisul Gligorie, Logofătul Parascheva, Spătarul Gheorghe, Logofătul, de origine probabil moldovenească, Ieremia, Logofătul Fierea, Postelnicul Badea, Clucerul Mușal, Postelnicul Tudor, Spătarul Vlad, Comisul Tudor, Pitarul Grama, Clucerul Buzinca, Postelnicul Preda, Postelnicul Mihai, Păharnicul Matei, care poate fi viitorul Matei „Basarab“; nu lipsește, natural, Lupu, care e deocamdată Păharnic; dintre Greci, numai un Ianachi, în rangul inferior de Sluger<sup>5</sup>. La 5-20 Maiu din anul următor se dădu, la Alba-Iulia, forma

<sup>1</sup> Matei al Mirelor și documentele din Hurmuzaki, IV; Veress, l. c. Cutare Ungur credea că e vorba de „a aduce legat“ pe Alexandru.

<sup>2</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, pp. cxxxii-iii. Lupu ajunse Mare Spătar în oastea contra Polonilor, la 1618.

<sup>3</sup> Lui Marcu i se dă, în 1619, cetatea ardeleană Dizna, în Zarend, cu douăzeci și trei de sate; Veress, l. c., no. 164. Dar în același an apare o Doamnă Stanca, „văduva Voevodului de odinioară Aron“ — cel bătrân — și „mama nobilului Marcu-Vodă“; *ibid.*, no. 166. Pentru viața mai departe a lui Marcu, Gindely, *Acta et documenta Gabrielis Bethlen*, Pesta 1890, pp. 9-10.

<sup>4</sup> Veress, l. c., no. 140.

<sup>5</sup> Stoica „popa“ trebuie să fie o rea lectură. În textul maghiar din față e numai „Po.“; deci Postelnic sau Portar.

definitivă acestui contract, semnat de Papa și de Postelnicul Apostol: ambele părți se opriau de la orice acțiune de intrigă, prevăzându-se și visite anuale; se renunța la opreliștile de comerț și primirile de pribegi<sup>1</sup>.

Pe un astfel de vecin, reprezentant al unei dinastii care se putea crede zdrobită și care, acum, reapărea în Scaunul Țării-Românești, Radu, moștenitor drept al acesteia, nu putea să-l rabde. Intors la Iași cu ispravă după Sfântul Dumitru, terminul neschimbat al campaniilor turcești, el trimetea, în Decembrie, pe Borisi în solie la vechiul prieten, și acum și colaborator războinic, Bethlen<sup>2</sup>.

Din această luptă ascunsă a lui Bethlen cu Radu, acesta din urmă, atunci și bolnav de ochi și de două ori zguduit de o răscoală, pomenindu-se și de un Ioan, fiul celui Cumplit<sup>3</sup>, ieși învins. Miron Costin asigură că el însuși își ceru voia de a se retrage la Constantinopol, lângă Doamna Arghira și fiul Alexandru<sup>4</sup>, pentru a se îngriji<sup>5</sup>.

I se așază în loc cineva care încă de mult râvnia la o situație domnească, un neașteptat, curios și cu totul neasimilabil străin, pe care de fapt niciodată nu l-a primit țara și s'a ferit de a-l sprijini în manifestarea unei ambiții care-l îndreptă spre rolul de luptător pentru creștinătate al lui Mihai Viteazul.

Morlac, născut la Gradačaz, aproape de hotarul Croației, el găsisse răpede la Constantinopol, unde se numia Gașpar Gratiani, un rol potrivit pentru talentele sale de negociator. Imperialii îl primiră la 1615 în Viena ca întovărășitor al lui Ahmed Chehaia, venit să discute asupra păcii din 1605<sup>6</sup>. Se interesa de soarta „soției“ lui „Ștefan Despot“, Ursula, care avea un fiu, Carol, și, întrebuințată ca „doamnă de

<sup>1</sup> Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 74-5; Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, partea administrativă, XII, pp. 137-41; *Studii și doc.*, IV, pp. cxxxix-xi; Veress, *l. c.*, no. 155.

<sup>2</sup> *Ibid.*, no. 151.

<sup>3</sup> După Hegyes, și Iorga, *Socotelile Brașovului*, p. 44, nota 6; *Studii și doc.*, IV, pp. cxxxv-vi.

<sup>4</sup> V. și Memoriile ungurești ale lui Borsos, p. 46.

<sup>5</sup> P. 268. Un izvor ardelean îl numește chiar „Orbul“; Șincai, la această dată.

<sup>6</sup> Veress, *l. c.*, no. 40.

companie“ într'o mare familie germană, declara că preferă o pensie<sup>1</sup>. Se interesase și de planul de restaurare prin întoarcerea la Turci a lui Radu Șerban<sup>2</sup>. Încă din acest an el cerea Moldova ca răsplată pentru ostentelile sale diplomatice<sup>3</sup>. La 1617 atacă pe trimesul imperial Czernin, care cerea să i se deie cei doi tineri Movilești pentru scopuri care ar fi făcut din ei rivalii Croatului<sup>4</sup>. Și la 1618 el se recomanda din nou Imperialilor, cari și-l știau credincios, pentru Scaunul moldovean<sup>5</sup>.

Fiind încă la Constantinopol, unde i se dăduse deocamdată acel ducat al Arhipelagului, pe care-l avuse spre sfârșitul secolului al XVI-lea „Marele Evreu“ Miquez, el asigurase pe represintantul lui Bethlen că „și-ar da și sufletul“ pentru stăpânul acestuia<sup>6</sup>.

*Căpătând numirea sa, el se înfățișă ca un agent catolic al Imperialilor în preajma războiului de Treizeci de ani, ca un prieten al Polonilor și un mare dușman al calvinului din Ardeal, Domnul muntean fiindu-i firește și el antipatic, ca aliat al acestuia.*

Rău primit în țară, criticat pentru catolicismul său lățis și pentru Curtea și oastea sa străine<sup>7</sup>, privit ca un dușman, nefiind și el confederat, de vecinul muntean, Gavrilaș, — Gașpar nu lăsa să vie la vecinul său, din Polonia, prin Moldova fratele, Petra-

<sup>1</sup> *Ibid.*, no. 47.

<sup>2</sup> *Ibid.*, no. 65.

<sup>3</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. cxxxvi, nota 1.

<sup>4</sup> Hurmuzaki, *Fragm.*, III, pp. 69-70.

<sup>5</sup> Veress, *l. c.*, no. 67. Cf. Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. cxxxvi, nota 6; XX, p. 1 și urm.

<sup>6</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. cxxxvii, nota 2.

<sup>7</sup> Ceruse în căsătorie, din Constantinopol, pe fata lui Borisi Hurmuzaki, VIII, p. 379. Scrisoare a Papei către el (20 Novembre 1620); *ibid.*, p. 389, no. DLXXXIII (Papa scrisese și lui Radu Mihnea *ibid.*, pp. 404-5, no. DLXXXVI) și lui Ștefan Tomșa *ibid.*, p. 405, no. DLXXXVII). Relații ale lui Gașpar cu Polonia, pentru răscumpărare de rob; p. 394. Relații ale lui cu Ragusa; Iorga, în *Arch. soc. št. și lit.*, IX, De el e vorba în epopeia lui Gundulić despre Sultanul Osman; v. *ibid.* In April 1620 Gașpar trimetea la Bethlen, pentru o falsă declarație de prietenie, pe pârcălabul de Hotin, Constantin Roșca, întovărășit de un Martin Winkowitz, Croat, pe care și-l făcuse Clucer; Veress, *l. c.*, no. 173.



șcu-Movilă, viitorul mare mitropolit de Chiev<sup>1</sup> —, având de la început în fața sa încă una din acele mișcări, obișnuite, ale Orheienilor, care tulburaseră și Domnia lui Alexandru Movilă și aceia a lui Radu însuși, Gașpar-Vodă trebuia să-și caute sprijinul la cei de o credință cu dânsul. Polonilor li trimesese veste că e gata a face și jertfe de bani ca să-i asigure împotriva prădăciunilor căzăcești<sup>2</sup>; voia să meargă însuși, ca, înaintea lui, Radu, ca să întărească pacea la Nistru. În regele Poloniei el vedea și pe cumnatul împăratului nou, luptător pentru legea latină și pentru viitorul austriac, „bunul nostru rege Ferdinand“<sup>3</sup>.

Un astfel de suflet aventurier era potrivit pentru riscurile unei cruciate care, prin alți aventurieri, dar și cu sprijinul unor anumite elemente de înrăurire din lumea franceză, ca „Eminența cenușie“ pe lângă atot puternicul ministru al lui Ludovic al XIV-lea, le père Joseph, se pregătia, supt comanda unui Gonzaga așezat în Franța, ducele de Nevers. Radu Șerban și ginerele lui Nicolae Petrașcu își aveau rangul lor în această legiune a crucii, alături de unii seniori germani. Se credea că s'ar putea ridica și Sârbii, al căror Patriarh ar fi fost „văr cu arhiepiscopul Valahiei“<sup>4</sup>, supt care trebuie să se înțeleagă însă vechiul conspirator Dionisie Rali Paleologul<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> *Ibid.*, no. 168. El iscălește chiar „Gavrilaș“.

<sup>2</sup> I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, p. 470 și urm.; după izvoare polone, Bielowski și Turowski; Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. cxxxvii.

<sup>3</sup> Scrisoarea lui Gratiani din 11 Iunie 1619; *ibid.*, pp. 175-6, no. xxix. Bethlen îl arăta ca legal prin jurământ cu Papa și regele Spaniei ca să nu-i atace niciodată; Veress, *l. c.*, no. 181.

<sup>4</sup> V. Elvira Georgescu, în *Mélanges* ale Școlii Române în Franța, 1934; T. Holban, în *Rev. Ist.*, 1935, p. 105 și urm., și Gölner, în *Mélanges* ale Școlii Române din Franța (supt presă).

<sup>5</sup> V. Iorga, în *Rev. Ist.*, V, p. 29 și urm.; în *Revue hist. du S.-E. européen*, 1936, p. 120 și mai ales acest pasaj din studiul lui Barbier de Rivrey, în *Bibliothèque de l'École des chartes*, 1840-1, p. 532: „Le soulèvement de tous ces pays exténuera les forces des Turcs; d'autant plus que les princes catholiques des pays voisins de la Bulgarie, savoir le prince de Valachie et celui de Moldavie, viendront à notre aide, car on a déjà traité avec eux. L'archevêque de Valachie est cousin du patriarche de Serbie. Et ils ont garanti aux princes la possession perpétuelle de leurs États pour eux et pour leurs descendants. Ces huit mois nous suffiront donc, nous

Îndată Bethlen se unia fățiș cu dușmanii Impăratului prigonitor al religiei sale, și trupele ardelene înaintau, fără a putea fi împiedecate, în adâncul posesiunilor habsburgice. Gratiati nu se putea gândi la atacul asupra provinciei vecine, și sarcina de a amenința pe Ardelean în așa fel încât să fie silit să alerge spre a-și apăra patria fu lăsată lui Homonnay, tot încă neastâmpărat, și lui Nicolae Petrașcu, care luase de curând pe Anca lui Raqu Șerban, însă acesta, cu totul descurajat și bolnav<sup>1</sup>, se și stânse în Mart 1620<sup>2</sup>. Dar Domnul Moldovei, chemând pe Poloni în sprijinul Impăratului, pentru ca mai târziu să se presinte el însuși ca un candidat la tronul Ardealului<sup>3</sup>, de și, la începutul acestui an 1620, vorbind de supușenia sa, ca și a lui Bethlen, față de „Impăratul“ turcesc, *se oferia Bistrițenilor a li păzi cu oastea țara în lipsa prințului prins de marea sa luptă în*

---

l'espérons, pour être à Constantinople; et la prise de cette ville sera facile, comme la route n'est gardée par aucune forteresse où nous ayons à perdre le temps en sièges. Nous ne laissons derrière nous que les forts de la Hongrie et de la Croatie“. — Cf. G. Fagniez, *Revue des questions historiques*, XLVI (1889), p. 461 și urm.: *Le père Joseph et Richelieu, Le projet de croisade*; Vigier, *L'influence politique du père Joseph*, *ibid.*, L (1891); și piesele citate pentru acțiunea francesă la Constantinopol, din Bibl. Națională din Paris, fonds Colbert, V, 457, fol. 189, și ms. 483, fol. 171. — Pe la 1616 trece pe la noi, mergând în Polonia, unde a încercat să câștige pe Tatarii din garda regelui, curiosul pretendent turc Iahia, fiu de creștină și care însuși era să ajungă a se face călugăr: „Ainsi Iacaia, hors d'esperance de rien faire de ce costé-là, sort de la ville (Constantinople) et se sauve vers la Mer Noire..., vers les pais de Valaquie et de Moldavie, suit à pied le carrosse d'un ambassadeur pollaque iusques à la ville de Cracovie“; Michel Baudier, *Inventaire de l'histoire generale des Turcz, où sont descriptes les guerres des Turcz*, Paris 1677, p. 825.

<sup>1</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, pp. cxxxvii-ix. Pentru căsătorie (1618), Veress, *I. c.*, no. 139.

<sup>2</sup> V. Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. cxlii, nota 3; Motogna, *I. c.*, p. 99 (înmormântarea la Sf. Ștefan în ziua de 16 Mart). Frumosul testament românesc, în prezența lui Dionisie Rali și a câtorva casnici, în Iorga, *Socotelile Sibiiului*, *I. c.* Pentru văduvă și moștenire, Veress, *I. c.*, n-le 172, 175. Doamna Elina se cerea cât mai iute în țară; *ibid.*, no. 177.

<sup>3</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, pp. 175-6, no. xxx; raport al lui Polo Minio, Hurmuzaki, IV, p. 596 și urm.

Apus<sup>1</sup>, nemulțămii pe Turci așa de mult, încât încă chiar în acest an ei se gândiau să restabilească în Moldova pe Alexandru Iliș<sup>2</sup>. După un biograf al lui Gașpar-Vodă, care știa ce făcuse Mihai Viteazul, el se gândia că ar fi cu puțință să facă, fie și supt suzeranitatea polonă, un mare Stat, — de și limba românească n'o știa, — din Moldova, Țara-Românească și Ardeal<sup>3</sup>.

Astfel de gânduri nu puteau fi aprobate de Turci. Li se păru că trebuie o schimbare în ambele țeri în momentul când tineretul de la Constantinopol voiă un războiu serios contra Polonilor. Gavrilaş era prea legat cu Bethlen, care-i va dăruii și o moșie la Mănărade<sup>4</sup>, pentru a mai rămânea la locul său într'o astfel de vreme. Radu Mihnea, omul solid, de încredere, vechiul client încercat, căpătă din nou Țara-Românească. Iar Gratiani, care se amestecase, de altfel, ca și Radu Șerban și Nicolae Petrașcu, cari se aflau la adăpost, în marile planuri de cruciată ce se formau în Apus cu Ordinul Mântuitorului<sup>5</sup>, fu sacrificat în folosul aceluia Alexandru Iliș care-l pândia de mai multă vreme<sup>6</sup>.

Atunci mazilul, care mai de mult arătase că nu poate duce sarcina războiului cu Polonia<sup>7</sup>, luă hotărârca, grea de urmării, a împotrivirii, el care-și știa în coastă un om ca Schender și nu-și putea ascunde mijloacele și vitejia acestui păzitor al credinții sale. Se începu, ca supt Aron-Vodă, prin măcelul Turcilor, ba chiar al nenorocitului boier pe care noul Domn, Alexandru Iliș, îl trimesese ca ispravnic de Scaun<sup>8</sup>. De și Miron Costin asigură că relațiile străinului cu boierii de țară erau stricate, între cari, ca Vistiernic, și acel Lupu care

<sup>1</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, II, p. 884, no. MDCCLI.

<sup>2</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. cxi, notele (după însemnările lui Boros și alte izvoare).

<sup>3</sup> Iancovich, la I. Bogdan, *Doc. Pol.*, III, p. 64.

<sup>4</sup> Veress, *l. c.*, p. 264 și urm., no. 213.

<sup>5</sup> V. T. Holban, în *Rev. ist.* 1935, p. 105 și urm.

<sup>6</sup> Acesta spiona pentru Turci, arătând că Bethlen vrea să ieie Ungaria, lăsându-și fratele în Ardeal; Veress, *l. c.*, no. 171.

<sup>7</sup> *Ibid.*, no. 178.

<sup>8</sup> V. importanta scrisoare a lui Ștefan Bethlen, care se temea și de o pătrundere în Ardeal a rebelului; Iorga, *Doc. Ard.*, II, p. 831, no. MDCCLX. *El chema pe Sași în lagăr la Odorheiu*. V. și *ibid.*, p. următor.

era să ajungă Domn al țerii, și Bucioc<sup>1</sup>, care s'ar fi simțit cândva și otrăvit din ordinul stăpânului său, el putea să întrebuițeze dorința de fapte mari care era într'o parte din represintanții noii generații, ca Nicoriță Hatmanul, întemeietor de biserică în Iași, Șeptelici, Goia și Bucioc el însuși. Dincolo de Nistru erau Poloni de aceeași vârstă, căroro li zâmbia ideea unei reeditări a lui Zamoyski, în fruntea lor fiind însuși Hatmanul Żolkiewski și ajutorul său Koniecpolski, care și alergă la Prut, oprindu-se în acel câmp al Țuțorei, al cărui nume era legat de isprava de la 1595 contra Tatarilor și de așezarea unui Domn de atârnare polonă în Scaunul Moldovei. Era o frumoasă oaste, nu numai de Cazaci, ci și de călăreți în zale și de Muscali, având și 2.000 de infanteriști germani<sup>2</sup>. Toate aparențele erau că astfel de trupe, susținute și de acelea pe care, cu Ragusani, ca Marino dei Resti<sup>3</sup>, Italiani, ca Montalbano, ca Giovanni și Annibale Amati, le adunase Gașpar însuși, moștenitor și al frumoasei garde formate de Radu-Vodă, — nu mai e vorba de țerani —, pot birui o adunătură de Turci din margine și de Tatari<sup>4</sup>.

La 12 Septembre, oastea de cruciată era pe locul unde o aștepta fatalitatea. Ea se închise întâiu în șanțurile de odinioară, care rămăsese neatinse. Dar, când acuma sosise Schender cu Tatarii, așteptând și pe ostașii lui Radu-Vodă, care se oferi să vie<sup>5</sup>, el crezu că va putea înfrânge pe dușman printr'o mare bătălie de „viteji“ în câmp deschis, fără a ști că, vre-o douăzeci de ani înainte, tocmai prin rămânerea în tranșee, susținute, e adevărat, de o artilerie mai puternică decât aceasta, Radu Șerban câștigase asupra Tatarilor, dar

<sup>1</sup> O scrisoare a lui, în I. Bogdan, *Doc. Pol.*, II, p. 463, no. ccxxii.

<sup>2</sup> Miron Costin, p. 270.

<sup>3</sup> Ragusani la Belgrad pe la 1620, cumpărând, în schimb pentru postavurile lor, piei, lână și ceară, aceasta de sigur de la noi; D. C., *Voyage du Levant* (1621), p. 54.

<sup>4</sup> Pentru întreaga Domnie a lui Gașpar-Vodă, v. studiul meu amănunțit, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 2-a, XXI, pp. 30 și urm., 103 și urm. (mai ales după Montalbano, *Turcici imperiului status*, și ms. F. 104 din Bibl. Regală Publică de la Dresda).

<sup>5</sup> Încă la 20 Septembre se credea abia că el va „trimete oastea pedestră câtă a strâns-o, dar nu se va duce însuși“; Jorga, *Studii și doc.*, IV, p. 181.

asupra lor singuri, biruința de pe Teleajen. Prima ciocnire între străji fu prielnică oștirii creștine. Dar un avânt nesocotit duse prea departe pe Poloni, și atunci se produse un mare asalt tătăresc. La cel d'întăiu semn de clătinare a acestora, Moldovenii și mercenarii apuseni părăsiră pe Gașpar-Vodă, al cărui frate fusese închis la Suceava de o răscoală<sup>1</sup>. Totuși din partea polonă se putu face o retragere orânduită până în șanțurile de unde continuă rezistența. Dar peste câteva ceasuri se produse neliniște între cei cari vădit pierduseră biruința ușoară pe care o așteptaseră. Se ceru neapărata întoarcere acasă, și ea fu hotărâtă cu toată împotrivirea celor doi Hatmani. Samuil Korecki însă și stărostele de Camenița plecară noaptea spre Prut, și mulți se pierdură în cale. Cazacii porniseră de capul lor.

Pe când se începea retragerea de-a lungul Basarabiei, cu Tatarii roind împrejur — și însuși olkiewski își va pierde capul de sabia unui iute călăreț al pustiului, care ajunsese până la trăsura lui, iar Koniecpolski va fi dus la Constantinopol —, Gașpar fugise, întovărășit de Șeptelici<sup>2</sup> și Goia, de comandantul Ungurilor săi, Petru Kovács, către reședința sa, apoi mai departe spre munți<sup>3</sup>. Pe când se odihnia de cumplita zguduire, însoțitorii îi puseră capăt zilelor<sup>4</sup>. Alt mare sfetnic al nenorocitei aventuri, Bucioc, dus la Schender, muri în țapă<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> *Ibid.*, p. 183, no. xxxii; *Doc. Ard.*, II, p. 895, no. MDCLXV.

<sup>2</sup> Pentru Vasile Șeptelici și soția Tofana v. și Hasdeu, *Arch. Ist.*, III, p. 203. Cf. *ibid.*, pp. 207 și urm.

<sup>3</sup> Un ultim trimes al lui în Ardeal; Iorga, *Doc. Ard.*, II, p. 894. Peste trei ani un fals Gașpar-Vodă apăru în Ardeal; *ibid.*, p. 930, no. MDCCCVIII.

<sup>4</sup> După Miron Costin, ar fi fost ucis în chiar Braniștea Iașului (p. 273), după alte știri (v. Iorga, *Manuscripte din biblioteci străine*, p. 50), supt Carpați, pe la Ocna. O știre olandesă pune omorul în sama a „trei slugi ale lui”, care voiau să-l prade (Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. 183, no. xxxii).

<sup>5</sup> Povestire largă, după izvoare polone (v. și nota bibliografică la Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. CXLIV; cf. și Zurkowski, *Viața lui Toma Zamoyski* (în limba polonă), Liöv 1860, pp. 51 și urm., 59-61), la Miron Costin, pp. 269-76; cea italiană pe care am dat-o în *Manuscripte din biblioteci străine* (în *Mem. Ac. Rom.*, XXI, l. c.);

Împotrivirea Polonilor în trista lor cale, a fost ultima demonstrație de „vitejie“, de și, cum observă Miron Costin, „la o vreme ca aceia și de nevoie le căuta a hire toți vitezi, că nu era altă nădejde de viață“. Dar la Nistru graba de a se mântui aduse desăvârșita risipă a ceia ce fusese armata noii cruciate. Indată, și „viteazul“ ture biruitor care purta numele lui Alexandru-cel-Mare se stânse, la Cetatea-Albă.

Expediția pornise fără voia regelui și nu urmăria niciun rezultat politic. *Gaspar nu înoieise vechile Legături în Polonia. Între el și regatul polon era aceeași legătură, dar necuprinsă în vre-un act, ca între Gavrilaş Movilă și între Bethlen. Un întreg capitol de ev mediu se încheie astfel, și pentru totdeauna.*

Trebuia acuma un răspuns al Turcilor. El fu dat, în ciuda silinților spre pace, după exemplul lui Radu, ale lui Alexandru-Vodă Iliăș, urmașul lui Gaspar, de Sultantul însuși, care și el își făcea după spiritul vremii actul de „vitejie“. Puțin aplecați către asemenea manifestații eroice, se vor a-  
dăugi mării oștiri turcești Radu și noul Domn al Moldovei.

Expediția din 1621 nu adăuse rezultatul pe care-l aștepta pornirea încrezătoare a tânărului Sultan, care visa de căști-garea încă a unei țeri tributare<sup>1</sup>. Ea se opri înaintea Holinului, pe care-l ocupau Polonii.

Aceștia pătrunseră în Moldova, unde, încunjurat de Greci, noul Domn cerea bani de la toți și pedepsind pe ucigașii lui Gratiani, îi căuta boierii ca să-i trimeată legați la Constantinopol<sup>2</sup>, cu locțiitorul de hatman al Lituaniei, Chodkiewicz, bătrân octogenar, din generația lui Ioan Zamoyski, ca și Żolkiewski, dar mai prudent, și după o astfel de învățătură ca aceia din anul trecut, decât acesta. Alexandru-Vodă fugi la Roman și Iașul, privit ca o capitală de provincie turcească, arse; se

descrierea lui Chiril Lukaris, Patriarh de Alexandria, care se găsea pe vremea aceia la noi, în Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. 178 și urm., no. xxxii. — Un Petru Ragusanul din oastea lui Gaspar se va oferi să adune soldați de la noi pentru Veneția în 1629; Hurmuzaki, IV<sup>2</sup>, p. 439, no. ccccxcix; pp. 440-2, no. DII.

<sup>1</sup> Scrisoare a lui Radu-Vodă către Bethlen, care căuta să împiedece războiul; 20 Maiu 1621; Veress, *l. c.*, no. 186.

<sup>2</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, II, p. 895, no. MDCLXVI (scrisoare din Câmpulungul moldovenesc).

culeseră provisiile bogate pentru rezistența în șanțuri, care, și data aceasta, se pregătia.

Luptele porniră în Septembrie, cu efective mai mari decât oricând, de ambele părți, dar tocmai de aceea nu se ajunse decât la întâlniri, cavalești, însă inutile, între Cazaci și Tătari. Germanii de la Chodkiewicz apărură bine șanțurile. Artileria turcească fu peste măsură de prost întrebuințată în baterea lor. Era mai mult o imensă demonstrație militară, un strălucit *tournoi*, decât o bătălie cea ce se prelungia astfel zi de zi supt ochii Sultanului tânăr și ai moștenitorului polon.

Atunci Radu-Vodă își luă din nou, cu o autoritate crescută, vechiul rol de mediator deprins la școala venețiană a tineretelor sale. Agentul lui fu un Cretan, Grec italianizat, în care-și punea toată încrederea, făcându-l prin aceasta ținta gelosiei boierilor, cari apoi îl vor pierde: Battista Vevelli, care se chema în ortodoxie, pe care o păstrase, Constantin. La 13 Septembrie, după o înțelegere și cu Polonia, se făcură propunerile de pace<sup>1</sup>. Radu le motiva prin jalea țării și suferințele venite de la Tătari, și el aducea înainte, ca un cunoscător al lucrurilor ce se petrec în lume, starea Germaniei, căreia „nu i-au folosit îndelungile războaie“, Persanilor, siliți, după o zădarnică luptă, după atâtea patimi și pagube, a cere pacea. „Nouă ni cade așa de greu să vedem zilnic răpindu-se supt ochii noștri mii de robi și altă pradă. Fie-vă frică de Dumnezeu privind în suflet și în cuget la atâtea jertfe nenorocite; depărtați-i de la d-voastră“, scria el vechii cunoștinți care era Chodkiewicz, „cumplita pedeapsă ce vă așteaptă de la Dumnezeu pentru adâncul și amarul oftat al atâtor orfani și văduve“<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Polonia îi răspunseră, prin Toma Zamoyski, cu jignitoare afirmație că ei sânt „oameni liberi, cu cari se pot face altele decât cu niște robi“, și niște viteji gata să jertfească orice; Zurkowski, o. c., pp. 65-9. V. și povestirea campaniei turcești din 1621 de Gheorghe Worocki, tradusă în limba germană (*Relation und Kurze Erzählung*, Augsburg, 1621; cf. Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. cxlv, nota 2).

<sup>2</sup> Vezi, după traducerea polonă din Z. Pauli, *Pamiętniki o wyprawie chocimskie zebrane*, la Hasdeu, *Arch. Ist.*, I, p. 90 și urm. Hatmanul trimete pe un Zelinski. Domnul traduce și din latinește

De și venise și Pașa de Buda, care peri, și se înlinsese pod peste Nistru, discuțiile pentru o pace albă urmau. Chodkiewicz muri de boala care se iscase în lagăr, dar înlocuitorul lui, Liubomirski, avea aceeași dorință de împăcare. Până să vie „Simodrul“, termenul de plecare al Turcilor, contingentul lituanian se cerea acasă. Înainte de a sosi regele însuși, care fusese chemat de la grijile cu Suedesii, să sprijine pe ai săi, se produse o a doua intervenție a lui Vevelli. Atunci merse la Turci în lagăr Iacob Sobieski, tatăl viitorului rege, care a și descris în frumoasă formă latină acest „războiu hotinean“. Formidabilele asalturi, susținute de tunuri, ale Cazacilor frânseră îndărătnicia Vizirului celui nou, care voia cu tot prețul o victorie ce de mult devenise imposibilă. Astfel se încheie pacea care, pe lângă obișnuitele clause de înfrânare din amândouă părțile a elementelor prădalnice, prevedea și păstrarea Moldovei în rostul ei românesc de până atunci: „în Moldova Pașa să nu puie“, interpretează Miron Costin, care, după ziarul armatei polone, ni-a lăsat o bogată și precisă înfățișare a acestor împrejurări. Hotinul fu încredințat lui Radu a doua zi după plecarea, pripită, și din cauza vremii târzii, a oștilor turcești. În schimb, Alexandru-Vodă, a cărui gospodărie de războiu apăruse nulă, fusese ținut „în obezi și legat la puști“, cu toată Domnia lui<sup>1</sup>. *Dar Moldovei i se luă Renii, Tomarova, legat acum cu Ismailul: și aceasta era o cucerire*<sup>2</sup>.

Ștefan Tomșa se nemerise în oastea turcească: el fusese făcut Domn peste așteptările lui și ale tuturor, înainte de ajungerea lui Osman la Hotin.

„Cu mila lui Dumnedzău, s’au așezat în Scaunul Măriei Sale și au alinat toate răutățile“ așa scrie un informator

---

în turcește. Chodkiewicz se roagă ca aceste stăruinți pentru pace să urmeze (14 Septembrie; Radu scrisese la 12; la 20 Hatmanul se plânge de zăbavă). Într’un act de la 1618 Domnul vorbea de „marginea țerii, și este lângă drumul *păgânilor* Tatari“; *ibid.*, I<sup>o</sup>, p. 191, no. 340.

<sup>1</sup> Se vorbise și de decapitarea Domnului neglijent; Veress, *l. c.*, n-1 190. Nici aprovizionarea de către Ardeleni nu mulțămise pe Sultan; *ibid.*, no. 189 (scrisoare din Iași, 7 Septembrie). Cf. și Miron Costin, pp. 276-83.

<sup>2</sup> Pentru venirea lui Bethlen la oaste, Veress, *l. c.*, n-1 188.



moldovean<sup>1</sup>, despre noua Domnie a bătrânului, acum pășit, care-și reluate „moșia“ și se arăta blând și milos, lucrând, spre amintire, la frumoasa biserică a mănăstirii Solca. Aceasta de și trebui să vadă cu durere trecerea, în toamnă, a Tatarilor prin Moldova-de-jos<sup>2</sup>.

Dar, ca orientări în afară, el își pregătia singur căderea. Pe când Radu, *hotărât să răstoarne pe vecinul său și să tragă din victoria diplomatică de la Hotin toate consecințele pentru el și pentru familia sa*, pe ruina „vitejei“ fără izbândă și a spiritului militar fără scop, trimetea, prin Moldova ca prin însăși țara sa, pe Vevelli, ca să aducă misiunea la Poartă a ducelui de Zbaraz, strălucită manifestare de mândrie a Polonilor, Ștefan-Vodă nu fu considerat nici măcar la ceremoniile trecerii ambasadorului prin capitala Moldovei și, petrecând pe acest oaspete desprețuitor, el se gândia cum să deservească mai mult, prin noul Vizir, ocrotitorul său, pe acela care-l jignise așa de mult<sup>3</sup>. Cu Ardealul el încercă să aibă mai bune raporturi<sup>4</sup>, fără a sprijini însă politica nouă a acestuia, după pacea de la Nikolsburg cu Împăratul (1612), care, se întrecea în ambiție cu a lui Gabriel Báthory, și în ce privește planurile de regalitate polonă<sup>5</sup>.

Dar la Poartă se întâmplaseră lucruri mari, ale căror urmări trebuiră să se simtă și în această lume carpato-dunăreană, în care *vechea asociație dacică se risipise în fum, de pe urma antagonismului intereselor reale la stăpânitori*. Sultanul Osman fusese depus și ucis, fiind înlocuit cu netrebnicul său unchiu Mustafă. Vizirii nu puteau să aibă nicio satornicie: Merè-Husein fusese înlocuit cu patronul lui Tomșa,

<sup>1</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, II, p. 922, no. MDCCXCVIII.

<sup>2</sup> Veress, *l. c.*, n-le 192-3.

<sup>3</sup> Miron Costin, pp. 283-4; Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. CXLVII; P. P. Panaitescu, *Călători poloni*, p. 15 și urm.

<sup>4</sup> *Török-Magyarkori Állam-Okm.*, I, p. 336 și urm.; Samuël Kuszewicz, *Narratio legationis zbaravianae et rerum apud Otthomannos anno 1622 gestarum*, Danzig 1645; Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. CXLVII, nota 3: drumul la Constantinopol al lui Vevelli.

<sup>5</sup> După scrisorile din *Tört. Tár*, 1886, pp. 234-7, 407-8, 417-8; *Századok*, 1874, p. 60; Szilagyi, *Bethlen Gábor fejedelem levelezése*, Budapesta 1886, pp. 239 și urm., 251-2, 261, în Iorga, *Studii și doc.*, IV, pp. CXLVIII-IX.

Georgianul Mehmed, dar și acesta se poticni în curând. La Tatarsi, de a căror invazie se temea Ardealul și cari apărură de fapt la Oituz<sup>1</sup>, mulți erau atrași în ce privește legăturile cu Domniile noastre de acel mârzac, Cantemir, care transformase Bugeacul într'un adevărat principat al lui, de unde făcea politica și războiul după placul său.

Radu știu să se strecoare prin aceste greutăți, înștiințat fiind la timp de un frate turc pe care-l lăsase la Constantinopol<sup>2</sup>. Ajutând pe Poloni într'o luptă cu Habsburgii, răpede încheiată, el știu să-și asigure și prietenia lui Bethlen, cu care stătea din nou, de la 1623, în schimb de soli<sup>3</sup>. El nu-i refușă ajutorul militar pe care-l porunciseră Turcii; *supt Spătarul Mihu, Muntenii luptaseră chiar contra Imperialilor în Ungaria*<sup>4</sup>; un tratat din Maiu 1622 asigura lui Radu-Vodă, care se temea și de mișcări interne, și de Tatarsi, de Cazaci, pentru un cas de nenorocire, adăpost în Ardeal; când relațiile se stricară, el fu divulgat Turcilor<sup>5</sup>. Dar Ștefan era prea slab ca să se poată ținea, fără niciun adevărat sprijin, contra statornicei dușmăanii a Polonilor, a căror vază se ridicase așa de mult după *dovada de la Hotin că pot să înfrunte și toate puterile turcești*. El căzu deci în 1623, după ce și la întorsul lui Zbaraz, care trecu pe la Brașov, i se arătase că nici într'un chip el nu poate fi suferit de vecinii de la Răsărit<sup>6</sup>.

Dar, pe când Bethlen, dușmanul catolicilor și aliaților lor, întrebuința toate sforțările ca să scoată din Țara-Românească pe acela pe care ceva mai târziu îl va pâri *ca înțeles cu Polonii, cu Cazacii, cu Tatarii rebeli, ca să încerce și el o cucerire a Ardealului*<sup>7</sup>, sprijinind pe Gavrilaş care ținea pe Elisa-

<sup>1</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, II, p. 919 și urm.

<sup>2</sup> În 1622 fusese vorba ca Radu să fie înlocuit printr'un ciudat concurent venețian, Giovanni Giacomo Locatelli; Veress, *l. c.*, no. 196.

<sup>3</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. CXLIX, și scrisorile citate din colecțiile ungurești.

<sup>4</sup> Români din Ardeal ar fi fost în oastea ardeleană care ajută pe Cehi în bătălia de la Muntele Alb; Aurel Mureșanu, *Temeiurile*, p. 89.

<sup>5</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. cc, nota 4.

<sup>6</sup> *Ibid.*, pp. 183-4, no. xxxiii (19 August). Era în 1616 în tabără la Turci; *ibid.*, no. 218.

<sup>7</sup> *Török-Magyarkóri Állam-Okmánytár*, I, pp. 434, 437.

beta Zolyomy, văduva lui Imreffy<sup>1</sup>, Vizirul îndeplinia cea mai călduroasă dorință a Domnului îmbătrânit, pelagros și bolnav de ochi, așezându-l, de fapt, prin revenirea la sistemul unirii dinastice de la sfârșitul secolului al XVI-lea, ca Domn în amândouă țările. Căci el trecu în Moldova, iar în Țara-Românească rămase, supt tutela mamei sale, Greaca Arghira, fiul, „coconul“, Alexandru, în vrâstă de doisprezece ani<sup>2</sup>.

În formă ca ale Apusului, de strictă ordine de Stat, el inaugura în ambele țări un regim, imitat de toți urmașii, care e al Monarhiei moderne. Aceasta înseamnă însă o altă despărțire în istoria Românilor.

---

<sup>1</sup> *Ibid.*, la 15 Iunie 1623. Cf. Iorga, *Studii și doc.*, IV, pp. 61-1; Veress, *l. c.*, n-le 183-4 și 201 (donație a ei către soț). El avea dreptul de a trece Piatra Șoimului și copiilor din vre-o nouă căsătorie. Căsătoria se face după 9 Iulie 1622; Iorga, *Doc. Ard.*, II, pp. 928-9, no. MDCCCVI (invitația). Marghita, mama lui Gavrilaş, murind tot la 1622, trupul fu dus de alt fiu, Ioan, în Moldova, pentru a fi înmormântat la Sucevița; Veress, *l. c.*, n-l 202; ordinul guvernatorului Ardealului, Ștefan Bethlen, pentru trecerea „sărmanului trup mort“. Pentru soția lui Gavrilaş și *ibid.*, no 212. Pentru Gavrilaş și n-le 240-1. Se menționează și moșii de-ale Doamnei Zamfira în legătură cu Elisabeta Zólyomi, soția lui.

<sup>2</sup> Iorga, *Studii și doc.*, IV, pp 183-4, no. xxxiii. S'ar fi plătit pentru aceasta 150.000 de coroane.

### CAPITOLUL III.

#### Românii neliberi în preajma întemeierii monarhiei

Monarhia Românilor liberi va însemna însă pentru o bucată de vreme, tocmai din cauza acestui caracter dominant al ei, *ruperea de acei Români de aiurea, cari trăiau și mai departe în formele unui ev mediu de autonomii locale supt acești prinți unguri, cari și ei, cu toată autoritatea și puterea lor, continua vechiul fel de a domni, căci tentativa de a stăpâni de fapt a lui Gabriel Báthory se isprăvise prin catastrofa lui.*

În Banat se păstra vechea nobilime, care, după o socoteală din 1625, număra, cu supușii ei, 10.000 de oameni<sup>1</sup>. Dăinuiau elemente militare pe care le vom vedea amestecate în luptele pentru Scaunul muntean. Dar și oameni de înaltă cultură au venit de acolo, ca acel Gheorghe Buitul, care întră la Iesuiți și fu autorul unui Catehism catolic (1703)<sup>2</sup>. Acolo răsărise, în luptele de la Lipova între Ardeleni și Turci, un preot ostaș și un „prooroc“ popular căruia i se zicea Sâmpietru: acesta a fost tăiat, și preotul ars<sup>3</sup>.

La Hațeg și în părțile Inidoarei elementul românesc se păstra osebit, și vedem la 1630 pribegi cari caută anume adăpostul lor acolo<sup>4</sup>. În ultimul oraș se ridică, într'un stil amestecat, dar cu zugrăveala ca la noi, una din cele mai frumoase biserici românești de dincolo de munți, nu prin nemeși, cari erau calvini, ci prin negustorii, amestecați cu Greci, cari se țineau de legea răsăriteană<sup>5</sup>. Pe acolo se co-

<sup>1</sup> Raport al Ardeleanului misionar Ștefan Szent-Andrássy, care fusese la ei; Veress, *l. c.*, no. 26.

<sup>2</sup> Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, I, p. 447, no. 138.

<sup>3</sup> Veress, *l. c.*, IX, p. 7, no. 9.

<sup>4</sup> *Ibid.*, no. 248. Cf. și *ibid.*, no. 249.

<sup>5</sup> Iorga, *Studii și doc.*, XII, cap. *Inidoara*.

lonisară și Arbănași romanisați, și de la Căpreni, venind însă din Cernavoda Dobrogii<sup>1</sup>.

Legătura cu părțile de dincoace era așa de strânsă încât țeranul neliber se chema numai în acele părți: „rumân“<sup>2</sup>. Acolo judecata se făcea și mai departe, fie și cu intervenția vicevoevodului ardelean, prin sfatul a „doisprezece enezi, șase preoți și șase țerani“; aleși pe un an<sup>3</sup>, și jurați, dar cu o tendință spre ereditate în anumite familii<sup>4</sup>. Și, ceva mai departe, Deva era reședința a patru Scaune<sup>5</sup>. Și la Beiuș se va fi păstrat același sistem<sup>6</sup>.

De altfel un fel de osebire a teritoriului locuit de Români se constată și din funcționarea lui Ștefan, fratele lui Gabriel Bethlen, în regiunea Inidoarei ca și în a Maramurășului<sup>7</sup>.

Nicio schimbare nu se produse, în situația Românilor de pe domeniul regal dăruit Sașilor, cari, la Săliște, prădată pe vremea lui Mihai, urmau să-și aleagă judele în biserică după forme arhaice, asemănătoare cu cele din Veneția<sup>8</sup>.

Pentru Românii cei mai puțin garantați cu privilegii, Bethlen, om din părțile Bistriței, de la Beclean, trăit între ai noștri, a căror limbă o înțelegea și o vorbea, fu deosebit de favorabil. Il vedem intervenind pentru dreptatea lor, încălcată de nemeși<sup>9</sup>.

Aceștia aveau legături cu Maramurășul, unde era la 1528 ca episcop un Spiridon, care călătorește și în Moldova<sup>10</sup>. Și episcopul de Muncaciu, care trimitea până la Orheiul în tabără,

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, no. 208.

<sup>2</sup> Meteș, *Din istoria dreptului românesc*, în *Mem. Ac. Rom.*, XVII (1935), p. 88.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 89. Se citează, cu nume, un cas din 1360 și altul din 1411 („Litvoaia“ trebuie să fie „Litovoia“, „Jarislav“, Iaroslav). Un al treilea din 1418.

<sup>4</sup> *Ibid.*, pp. 89-90.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 90.

<sup>6</sup> *Ibid.*, pp. 90-1. Alegerea pe șase luni.

<sup>7</sup> Veress, *l. c.*, no. 202: „comitatum huniadensis et maramurusiensis“ (forma românească) „supremus ac perpetuus comes“, pe lângă guvernarea Ardealului, *pus osebit*.

<sup>8</sup> In Iorga, *Sate și preoți*, pp. 119-30.

<sup>9</sup> Veress, *l. c.*, no. 118. Cf. I. Moga, *Din trecutul economic al comunei Săliște*, Sibiu 1929. Cf. și Meteș, *l. c.*, pp. 109-11.

<sup>10</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, II, p. 878, no. MDCCLXIV.

era în raport cu Moldova<sup>1</sup>. Ștefan Tomșa, în prima Domnie, reclamă tare dreptul său de a da un Vlădică „poporului locuitor în Țara Ungurească și de credință creștină“<sup>2</sup>. Obștea, compusă în cea mai mare parte din Români păstrând caracterul lor național, funcționa ca într-o autonomie, după datina medievală<sup>3</sup>. Dar Poganii, spani ereditari, scriu acum latinește<sup>4</sup>. Român era și Ioan Petrovay, vice-spanul<sup>5</sup>, și Toma Bilț, jurat al „vidicului-de-sus“ din acest comitat<sup>6</sup>. Un act al Împăratului Rudolf confirmă o înțelegere a lui Basta cu Gheorghe Pogon, vice-spanul de Maramurăș, Matei Zolhan, castelanul de Hust, un Andrei diacul Torday și alți Maramurășeni, cari au cerut amnistia<sup>7</sup>. Peste un veac mișcările religioase provocate de Unirea cu Biserica română arătară că ajungea un îndemn pentru ca această vitalitate națională să izbucnească în forme ostășești: Radu Șerban, unit cu Homonnay, nu-și implântase în zădar steagurile de îmbiere la oaste prin satele de pe acolo, pe care avu astfel prilejul să le cunoască.

Ba chiar în părțile Sătmarului se cerea voie, de cei din acel comitat, precum și din Baia Mare și Chior, a se reface vechea mănăstire românească de acolo<sup>8</sup>: și mănăstirea, aceasta însemna Vlădica<sup>9</sup>.

În Ardealul însuși, la Ocna Sibiului, se încheie o învoială ca de oameni liberi între Români și Unguri<sup>10</sup>.

<sup>1</sup> Veress, *l. c.*, no. 21.

<sup>2</sup> *Ibid.*, no. 25.

<sup>3</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, pp. 874-5, no. MDCXXI; pp. 881-2, no. MDCXXVIII.

<sup>4</sup> Veress, *l. c.*, pp. 14-5, no. 16.

<sup>5</sup> Iorga, *Doc. Ard.*, II, pp. 882-3, no. MDCXXLIX.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 800, no. MDCXXVI.

<sup>7</sup> Archivele Museului Național din Budapesta, no. 1590.

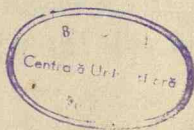
<sup>8</sup> Kemeny, *o. c.*, p. 39; dar anul e 1711.

<sup>9</sup> Veress, *l. c.*, n-1 26.

<sup>10</sup> V. și Iorga, *Ist. Bisericii*, I.



Fig. 32. — Ruinele Curtii din Târgoviște (după un desen din 1847) . . . . .	212
" 33. — Tunul lui Petru-Vodă Cercel . . . . .	214
" 34. — Stema Țării-Românești pe tunul lui Petru Cercel . . . . .	216
" 35. — Ruinele Curtii Domnești de la Târgoviște (după ultimele săpături)	218
" 36. — Pecetea lui Petru Șchiopul, Domnul Moldovei . . . . .	220
" 37. — Biserica din Bucovăț (înainte de restaurare) . . . . .	226
" 38. — Zotu Tzigara, Spătar moldovean . . . . .	228
" 39. — Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul, Domnul Moldovei . . . . .	242
" 40. — Piatra de mormânt a marelui Ban Mihai la Bucovățul Vechiu . . . . .	246
" 41. — Mănăstirea Cobia . . . . .	248
" 42. — Din bijuteriile Doamnei Neaga a lui Mihnea-Vodă . . . . .	253
" 43. — Inele găsite în săpăturile de la Tisău, Bradu și Lapoș . . . . .	260
" 44. — Inele și cercel din Tisău, Bradu și Lapoș (sfârșitul secolului al XVI-lea) . . . . .	264
" 45. — Piatra de mormânt a lui Vlaicu Clucerul, a doua jumătate a secolului al XVI-lea . . . . .	268
" 46. — Biserica mănăstirii Căluu . . . . .	270
" 47. — Preda și Sroce Buzeștii, frescă la Căluu . . . . .	376
" 48. — Mihai Viteazul, frescă la Căluu . . . . .	278
" 49. — Mihai Viteazul, gravură de Sadeler . . . . .	284
" 50. — Doamna Stanca a lui Mihai Viteazul și fiul lui, Petrașcu, frescă la Căluu . . . . .	286
" 51. — Scrisul lui Mihai Viteazul . . . . .	288
" 52. — Semnătura lui Mihai Viteazul . . . . .	290
" 53. — Biserica lui Mihai-Vodă în București . . . . .	294
" 54. — Act de la Mihai Viteazul din 6 August 1597 . . . . .	300
" 55. — Moneda lui Ștefan Răzvan . . . . .	304
" 56. — Ieremia Movilă, Domnul Moldovei, după o perdea de mormânt . . . . .	306
" 57. — Act de la Ieremia Movilă, Suceava, 25 Mart 1599 . . . . .	308
" 58. — Ieremia Movilă cu mama și fiul Constantin. După o frescă de la Sucevița . . . . .	322
" 59. — Simion Movilă. După o perdea de mormânt . . . . .	332
" 60. — Doamna Elisaveta a lui Ieremia Movilă și copiii, frescă la Sucevița . . . . .	336
" 61. — Mănăstirea Sucevița : zidurile . . . . .	340
" 62. — Frescă de la Sucevița . . . . .	344
" 63. — Radu Șerban. Frescă la biserica mănăstirii Hurezi . . . . .	368
" 64. — Act de la Constantin Movilă din 28 Iulie 1609 . . . . .	384
" 65. — Act de la Radu Șerban din 6 Septembrie 1605 . . . . .	392
" 66. — Clopotnița de la biserica Radu-Vodă din București . . . . .	396



**VERIFICAT**



# TABLA MATERIILOR

Pagina

## CARTEA I-A.

### Stăpânirea boierilor.

CAPITOLUL I. — Influența sârbească a Doamnelor . . . . .	5
CAPITOLUL II. — Boierime peste Domni . . . . .	12
CAPITOLUL III. — Domnii români și chestia ardeleană . . . . .	20

## CARTEA A II-A.

### Curentele apusene.

CAPITOLUL I. — Aventurile Renașterii politice în țerile noastre . . . . .	45
CAPITOLUL II. — Zburdăciunea domnișorilor . . . . .	88

## CARTEA A III-A.

### Prima creație literară a Românilor în limba lor.

Traducerea cărților sfinte . . . . .	105
--------------------------------------	-----

## CARTEA A IV-A.

### Sfârșitul epopeii moldovenești.

CAPITOLUL I. — Un început de influență grecească . . . . .	129
CAPITOLUL II. — O ultimă luptă eroică în Moldova . . . . .	136
CAPITOLUL III. — Vitejii de la Cazaci . . . . .	157

## CARTEA A V-A.

### Noua legătură cu Apusul.

CAPITOLUL I. — O undă de influență franco-italiană . . . . .	185
CAPITOLUL II. — Cărți slavone și traduceri în românește . . . . .	201
CAPITOLUL III. — Un Domn „frances“ în Țara-Românească . . . . .	205

## CARTEA A VI-A.

### Vitejia românească în noua cruciată : fapta lui Mihai Viteazul.

CAPITOLUL I. — Acțiunea de prigonire a Vizirului Sinan . . . . .	233
CAPITOLUL II. — Noul războiu turcesc cu Imperiul habsburgic și alcătuirea cruciatei . . . . .	256
CAPITOLUL III. — Lupta pentru neatarnare a lui Mihai Viteazul . . . . .	276
CAPITOLUL IV. — Trei ani de cruciată românească . . . . .	310
CAPITOLUL V. — Luptele pentru unirea politică a Românilor . . . . .	322
CAPITOLUL VI. — Viteazul în mijlocul intrigațiilor . . . . .	338
CAPITOLUL VII. — Căderea unui erou . . . . .	350

## CARTEA A VII-A.

### Moștenirea „Craifului“ român.

CAPITOLUL I. — Cel d'întăiu moștenitor al „Viteazului“ . . . . .	367
CAPITOLUL II. — O Dacie de paritate . . . . .	399
CAPITOLUL III. — Românii neliberi în preajma întemeierii monarhiei . . . . .	422